

Colecția PLURAL M

Carte editată cu sprijinul
Fundației Soros pentru o Societate Deschisă

Philostratus
TA ΕΣ ΤΟΝ ΤΥΑΝΕΑ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΝ,
F.C. Conybeare, Loeb Classical Library, 1969

© by POLIROM Co SA Iași, 1997

Editura POLIROM
B-dul Copou nr. 3, P.O. Box 266, 6600 Iași
Tel. & Fax (032) 214100 ; (032) 214111
(032) 217440 (distribuție)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale :

PHILOSTRATUS, FLAVIUS
Viața lui Apollonios din Tyana / Filostrar
trad. din greacă veche de Marius Alexianu ; Iași : Polirom, 1997
288 p. ; 140/210 mm. – (Plural M)

ISBN : 973-683-000-4

I. Alexianu, Marius (trad.)
1. Apollonius Tyanaeus

CIP : 14(38) Apollonius Tyanaeus
929 Apollonius Tyanaeus

Printed in ROMANIA

Filostrat

VIAȚA LUI APOLLONIOS DIN TYANA

Traducere de MARIUS ALEXIANU

Prezentare și note de ADELINA PIATKOWSKI

POLIROM
Iași, 1997

FILOSTRAT (FLAVIUS PHILOSTRATOS), retor și sofist grec, s-a născut la Lemnos spre sfârșitul secolului al II-lea p.Chr. A studiat retorica și sofistica la Atena (de unde determinativul de Athenaios) sub îndrumarea lui Proclous și a lui Antipatros; la rîndul său, a predat aceste discipline mai întâi la Atena, apoi la Roma unde și-a făcut apariția în timpul domniei lui Septimius Severus (193-211). A fost primit în Cenaclul filozofilor și oamenilor de litere pe care Iulia Domna, soția lui Septimius Severus, îl crease din proprie inițiativă. S-a bucurat de mare trecere pe lângă împăratul Caracalla pe care l-a însoțit în Gallia. Nu se știe unde și cînd a murit, dar după o informație din Lexiconul *Suda* a încetat din viață în timpul lui Filip Arabul (244-249). S-a păstrat lucrarea sa autentică *Viața lui Apollonios din Tyana*, scrisă la cererea Iuliei Domna, biografie care însumează interesante informații despre acest taumaturg și preot apollinic, adept al neopitagorismului, cît și despre ideile morale și preocupările filozofice ale primelor secole din era creștină. Cercetări recente au stabilit că alte lucrări atribuite lui Filostrat Atenianul, cum ar fi *Heroikos*; panegiric pentru eroii greci care au luptat la Troia, cît și *Eikones* (Tablouri), descrieri de tablouri cu o anumită tematică (lupte greco-romane, vînătoare, scene mitologice), pictate pe un portic din Neapole, aparțin în realitate nepotului său, Filostrat, denumit însă „din Lemnos”.

Adelina Piatkowski

Prezentare

Secolele I și II ale erei noastre înseamnă pentru cetățile grecești și grecizate din Asia Mică și Asia Anterioară o perioadă de mare prosperitate și înflorire. Stăpînirea romană se instaurase de mult în aceste regiuni ale lumii vechi. După campaniile victorioase ale lui Pompeius împotriva regelui Mithradates din Pont și a unor neamuri din Asia, Roma a statornicit statutul politic al tuturor populațiilor de la vest de bazinul Eufratului, încă din anul 63 a. Chr. Unele teritorii au fost transformate în provincii romane fără să se țină seama de configurația lor geo-politică anterioară, altele au rămas cu titlul de „regate”, ai căror conducători erau dependenți de Roma, devenită între timp putere imperială. De fapt, autoritatea Romei se făcuse simțită în Asia încă de la sfîrșitul secolului al II-lea a. Chr., perioadă în care conflictele locale reprezentau tot atîtea prilejuri oferite romanilor de a interveni direct în această parte a lumii. Treptat, cu excepția regatului Pont și a Armeniei, aproape toate statele asiatice, moștenire fărîmițată a regatelor elenistice de odinioară, au ajuns în sfera puterii romane. În activitatea sa deosebit de abilă pentru a stabili un echilibru între aceste formațiuni statale, Pompeius a instaurat un regim de autonomie pentru cetățile grecești din Asia, urmînd exemplul lui Antigonos, întemeietorul regatului seleucid.

În secolul I p. Chr., timp în care a trăit Apollonios din Tyana, Eufratul despărțea teritoriile stăpînite sau controlate de romani de puternicul regat al parților, împotriva cărora, după războaiele dacice, împăratul Traian a pregătit o mare expediție, ale cărei rezultate nu au corespuns țelurilor urmărite. În cursul războiului cu parții, Traian s-a îmbolnăvit și apoi a murit (117). Tyana, locul de baștină al lui Apollonios, filozof neopitagoric și preot al cultului apollinic, se afla în Cappadocia, la poalele versantului nordic al Munților Taurus. Era un oraș grecizat, ca atîtea altele, nu prea departe de cursul Eufratului, împodobit cu clădiri publice frumoase, construite din piatră și marmură.

În mediul urban din orașe ca Tyana, tiparele culturii elenistice sînt încă actuale. În școlile de diferite grade, filozofia și retorica au întîietate față de celelalte discipline de învățămînt. În general, domnește liniștea. Viața cotidiană nu mai cunoaște vicisitudinile de odinioară provocate de luptele pentru supremație, neîntrerupt duse de conducătorii statelor elenistice. Printre marile centre orășenești, un loc deosebit îl ocupă Antiochia Siriei, așezare pe fluviul Orontes. Alte centre renumite erau cele două Seleucii, una, port al Antiochiei la vărsarea fluviului Orontes în Marea Mediterană, cealaltă, pe malul stîng al Eufratului. Această din urmă Seleucie, admirată de Strabon la vremea lui, a devenit focarul cel mai însemnat de răspîndire a stoicismului tîrziu și a neopitagorismului.

Cu sprijinul oficialităților romane, fostele orașe-reședință erau bine întreținute, la caz de nevoie reconstruite, iar instituțiile culturale subvenționate. Comerțul, încurajat de o neobișnuit de activă mișcare a mărfurilor, dezvoltarea sectoarelor meșteșugărești și a atelierelor artizanale atrag tot mai mulți locuitori de pe continentul european, romani inclusiv, interesați de cîștiguri bănești, dar și de aspectele fascinante ale Orientului. Laodiceea, un alt port maritim al

Syriei, așezare situată mai spre sud de Seleucia, pe Orontes, devine un important punct de tranzit al mărfurilor, ceea ce determină în zonă apariția unei rețele de drumuri bine întreținute, practicabile încă și astăzi. Orașele Ioniei, pe unde Apollonios a colindat în câteva rînduri, încearcă și ele să țină pasul cu vremurile noi. Alături de Efes¹, Smyrna pare să fi fost unul din cele mai frumoase orașe din Mediterana de est, așezat cum era pe țărmul unui golf liniștit, clădirile ridicîndu-se pe pantele muntelui Pagos, întocmai ca într-un uriaș amfiteatru verde².

Deoarece nu exista opoziție din partea Romei, în Asia elenizată se propagă cele mai diferite culte și religii. Începînd cu vremea împăratului Tiberiu, comunitățile urbane asiatice încurajează și cultul divinităților oficial venerate la Roma, precum și cultul imperial. Unii împărați, începînd cu Caligula, au acordat o atenție specială propagării cultului imperial în Orient, ca mijloc de propagandă, îngăduind în schimb cu generozitate instituirea unor culte asiatice și egiptene la Roma și în Italia, dintre care cultul zeiței Isis s-a bucurat de o largă audiență. Domițian, în schimb, cum reiese și din povestirea lui Filostrat, era împotriva proliferării cultelor străine, a creștinismului în primul rînd, arătîndu-se dornic să promoveze un curent de reîntoarcere la religia romană tradițională.

Era firesc ca în această atmosferă de libertate a gîndirii și a practicilor religioase învățămîntul de toate gradele să capete o pondere deosebită. Școlile, gimnaziile, sălile de conferințe sînt deschise pentru toți. Așa cum s-a mai spus, programele de învățămînt sînt încărcate cu predarea filozofiei și a retoricii clasice, dar, după cum dovedesc operele unui Strabon sau Flavius Iosephus, nici istoria, geografia, științele exacte, matematica în primul rînd, nu erau delăsate. Din păcate, această intensă preocupare de a cunoaște și înțelege cît mai bine valorile culturale ale trecutului a încurajat exegeza, dar a frînat creația originală și gîndirea creatoare. O neobișnuit de intensă propensiune spre misticism contribuie ca religiile mistice de odinioară, oracolele, vechile lăcașe de cult să fie cercetate cu neobosită curiozitate și mult frecventate.

În cursul povestirii lui Filostrat despre viața lui Apollonios din Tyana, sînt menționați și alți reprezentanți ai gîndirii filozofice din sec. I p. Chr. Pe toți aceștia, Filostrat îi numește *sophistai*, termen vag, traducibil prin „înțelepți”, „filozofi” care se ocupă de cele mai variate probleme ridicate de mediul cultural în care trăiau, termen fără nici o legătură cu mișcarea sofistică din vechea Grecia (sec. al VI-lea – al IV-lea a. Chr.). Pentru a marca această diferență, Filostrat a dat numele de „sophistica a doua” fecundei mișcări de confruntare de idei și de intens studiu al curentelor filozofice din Antichitate, al cărei punct de plecare a fost țărmul apusean al Asiei Mici, puternic elenizat. Ținînd seama de meritele incontestabile ale unor oameni de cultură, figuri de prestigiu care au luminat școlile timpului, Filostrat a scris o lucrare intitulată *Viețile sofistilor*, deosebit de bine apreciată pentru bogăția de informații pe care o cuprinde. Termenul „sophistica a doua”, folosit de Filostrat (*Viețile sofistilor*, p. 2, 27 k), a fost și a rămas preferat celui de „noua sophistica”. Deși acești oameni de cultură, greci și asiatici grecizați, dintre care pe unii nu-i cunoaștem decît datorită lui Filostrat, regretau pierderea libertății politice, ei nu s-au dat în lături de a face propagandă în favoarea Imperiului roman. În schimb, pentru a reînvia tradiția literară greacă, îndeosebi cea a scrierilor în

1. Vezi *Apollonios* IV, 1 și urm.

2. *Ibidem* 6.

dialect atic, nu vorbeau și nu scriau latinește, ci numai în limba greacă, și anume într-o greacă clasicizantă, îndepărtată de vorbirea curentă. Așa s-a născut tendința de a imita stilul operelor clasice grecești, cunoscută sub denumirea de curentul „aticist” sau „aticizant”. Rezultatul a fost ivirea unei sciziuni între limba vorbită și cea scrisă, fenomen care, în mod firesc, a fost viu criticat.

În această uimitoare renaștere a limbii și a studiilor clasice de odinioară, „lumina Asiae” cum o denumea Plinius în *Historia Naturalis* V, 120, Ionia este considerată unul din principalele focare de unde s-a răspândit „sofistica a doua”. Efesul, Miletul, Smyrna, Clazomenai sînt patriile multor „sofiști” (învățați) care deschideau școli proprii. *Viețile sofistilor* îl introduc pe cititorul neavizat în culisele unor astfel de școli particulare.

Interesul acestor profesori, care predau cele mai variate cunoștințe elevilor de toate vîrstele, se concentra îndeosebi asupra artei retorice, a virtuozității de a compune un discurs. Sofiștii nu erau nici poeți, nici istorici, nici oameni de știință, așa că în cursurile lor erau dezbătute îndeosebi probleme de filozofie morală, de teorie a artei și literaturii, a valorilor simbolice reprezentate de mitografia diferitelor popoare etc. Din producția acestor sofisti care au trăit în primele secole ale erei noastre, s-au păstrat foarte puține scrieri: dialoguri, eseuri, encomioane, scrieri biografice, memorii. Alături de Elius Aristides, originar din Mysia, care a studiat religia orfico-pitagorică, cel mai renumit scriitor al timpului rămîne Lucian din Samosata (sec. al II-lea p. Chr.), el însuși sofist cu renume, cunoscut pamfletar, care cu ironie și umor a supus unei critici necruțătoare activitatea școlilor de sofistică contemporane lui.

În această vastă constelație de „sofiști”, în care, cu vremea, au apărut și cîțiva arabi, cum ar fi Genthlios (sec. al III-lea p. Chr.) sau Diophantes (sec. al IV-lea p. Chr.), „familia” Filostrăților ocupă un loc deosebit.

În *Lexiconul* bizantin *Suda*, acestei „familii”, al cărei prim reprezentant trăiește în sec. I p. Chr., îi sînt închinete patru articole, ceea ce înseamnă că în scurgerea timpului, pînă în sec. al III-lea p. Chr., au activat în domeniul literelor patru persoane cu acest nume. Coroborînd datele din *Lexiconul Suda* despre Filostrat cu datele oferite de alte surse literare, cercetătorii acestei perioade a literaturii grecești s-au izbit de nepotriviri și inadvertențe pe care nu e cazul să le prezentăm. Filostrat, autorul *Vieții lui Apollonios din Tyana*, poate fi însă ușor identificat după datele autobiografice pe care le înfățișează în cartea înfîi a acestei opere, precum și după unele amănunte presărate în *Viețile sofistilor*. Nu se știe exact dacă era sau nu originar din Lemnos, dar, pentru că studiasse la Atena, este cunoscut sub numele de „Atenianul” (*Apollonios* VI, 27). Ca profesori i-a avut pe Antipatros, autorul unui tratat intitulat *Despre educație*, pe Proclos din Naucratis și pe Damianos din Efes (*Viețile sofistilor* II, 21-23); de la acesta din urmă a cules un bogat material documentar pentru *Viețile sofistilor*, deoarece Damianos se ocupase îndeaproape de istoricul sofisticii a doua. Datorită lui Antipatros, a fost introdus la curtea Iuliei Domna, soția lui Septimius Severus, protectoarea unui cnaclu literar unde se prezentau eseuri filozofice. La îndemnul Iuliei, a căutat material documentar pentru viața lui Apollonios din Tyana, pe care a descris-o sub forma unui „roman” biografic în opt cărți, într-o manieră cu totul diferită de cea, sobră și concisă, în care a compus *Viețile*. Filostrat a supraviețuit morții împăratului Caracalla, fiul Iuliei, stingîndu-se din viață pe vremea lui Filip Arabul (244-249). Nepotul său, Filostrat, supranumit „din Lemnos”, a fost, la rîndul său, un sofist renumit, autor al unui *Heroikos* (panegiric pentru eroii care au luptat la Troia) și al unor încîntătoare descrieri de scene pictate pe un portic din Neapole. Descrierile, șazezi și patru la număr, intitulate *Elkones* (Tablouri), comentau măiestria

artistică în redarea unor scene de vânătoare, a luptelor în palestră, în simbolistica scenelor mitice, devenind uneori și pretext pentru considerații de ordin filozofic. Deoarece în *Viața lui Apollonios din Tyana* se întâlnesc deseori descrieri asemănătoare, se presupune că descrierea amănunțită a unei opere de artă aparținea exercițiilor retorice ale timpului, devenind o componentă ornamentală.

*

Eroul romanului biografic scris de Filostrar la îndemnul Iuliei Domna, Apollonios, este și el un „sofist”, dar totodată preot practicant al cultului apollinic. A fost un personaj real, cunoscut pentru integritatea sa morală și pentru numeroasele sale călătorii, care i-au purtat pașii în India, Asia Mică, Africa și Europa, cea vestică inclusiv, întreprinse în scopul de a cunoaște și găsi termeni de comparație între doctrina orfico-pitagorică pe care o propaga și alte doctrine, asemănătoare, în primul rând cea consemnată în Vede. Asemenea preocupări nu erau în întregime nici noi, nici unice. Înaintea lui Apollonios, filozoful peripatetician Clearchos din Soloi (sec. al III-lea a. Chr.) încercase să schițeze o comparație între religia apollinică, religia iudeilor, mazdeism și ascetismul vechilor indieni. Le regăsim și la Diogenes Laertios, contemporanul lui Filostrar, în *Introducerea lucrării Despre viețile și doctrinele filozofilor* I, I-VII, în care gândirea mitică și filozofică greacă este raportată la curentele marilor religii din Orient, egipteană, indiană și mazdeistă (medo-persă).

Protejat de Vespasian, Apollonios a fost în schimb persecutat și închis de Domițian; a izbutit să evadeze, sau i s-a dat drumul, și dispariția lui din închisoare a fost socotită „miraculoasă”. Se pare că a murit foarte în vârstă, în timpul domniei lui Nerva, dacă se ține seama că s-a născut la începutul sec. I (anul 20?). La Efes, după o informație din Lactantius (*Divinae Institutiones* V, 3), s-a instituit un cult în cinstea lui Apollonios, considerat drept un *heros*, adică o persoană înzestrată cu puteri și calități psiho-somatice care le depășesc pe cele ale muritorilor de rând. Dezvinovățindu-l pe Apollonios de acuzația că a fost „mag”, „vrăjitor”, Filostrar repetă în câteva rânduri că era doar un om „neobișnuit”.

Printre admiratorii personalității și scrierilor lui Apollonios se numără Ammianus Marcellinus (*Istoria Romană* XXI, 14.5), precum și Flavius Vopiscus, autorul biografiei împăratului Aurelian (XXII, 8-9). Sub înfățișarea unei năluci, Apollonios îl imploră pe Aurelian să cruțe Tyana de distrugere, prilej pentru Vopiscus să-l califice drept *sanctus, venerabilis, divinus*. Nu lipsesc nici detractorii, în frunte cu Lucian, care-l califică drept „șarlatan”, inspirat pe cât se pare din scrierea unui dușman al lui Apollonios, citat de Filostrar printre sursele consultate, și anume Moiragenes, autor al unei *Vieți a lui Apollonios*.

De la Apollonios n-a rămas nimic scris, deși cel puțin două tratate, *Despre sacrificii* și *Despre misterele*, sînt citate de Filostrar. După unele informații transmise de Iamblichos (sec. al III-lea p. Chr.), ar fi lăsat și o *Viață a lui Pitagora*.

Pentru lucrarea pe care a întocmit-o, Filostrar pretinde că a consultat diferite surse și că a făcut anumite deplasări ca să se informeze. Ca prim izvor documentar, el citează *Memoriile* în limba greacă ale assyrianului Damis, discipolul și tovarășul credincios al lui Apollonios, care l-a însoțit în toate călătoriile sale; vin la rând biografiile scrise de un anume Maximos din Aigai și de Moiragenes, apoi așa-zisele *Epistole*, cu caracter social și etic, atribuite lui Apollonios însuși, precum și un *Testament* al filozofului. Existența acestor

izvoare a fost însă pusă la îndoială, deși Filostrat citează cu toată seriozitatea preluările din *Memoriile* lui Damis. Mai apropiate de adevăr par să fie aluziile la pamfletele filozofice care combăteau doctrina propagată de Apollonios și la conflictele izbucnite între el și alți „filozofi”. Euphrates are întâietate în rîndul rivalilor lui Apollonios. În calitatea sa de „filozof al naturii” (*physikos*), acesta din urmă nu putea admite tezele pitagorice îndrăgite de Apollonios despre migrația sufletului după moarte. Din povestirea lui Filostrat, întrezărim astfel ceva din rivalitățile ideologice ale timpului (IV, 13; 19, de exemplu).

Rînduirea coerentă a etapelor vieții lui Apollonios, organizată în opt cărți, dovedește totuși că Filostrat a avut la dispoziție materiale biografice anterioare lucrării pe care a redactat-o. Apollonios l-a interesat pe Filostrat în primul rînd în calitatea sa de reprezentant de seamă al neopitagorismului, doctrină îmbrățișată cu toată convingerea de „filozof” încă din copilărie (I, 2; 6), după ce avusese prilejul, în urma unei educații îngrijite, să cunoască și celelalte mari direcții ale gândirii filozofice din Grecia veche. Era o alegere deliberată (VI, 11), pe care Apollonios nu a regretat-o niciodată. Biograful nu a fost însă capabil să redea nimic din fascinația pe care o răspîndea Apollonios, „filozoful” itinerant dornic de a cunoaște și compara pitagorismul cu alte doctrine similare, dar a știut să înfățișeze caracterul cinstit și intransigent al acestui om care iubea oamenii și încerca să le aline suferințele.

Peregrinările lui Apollonios îi poartă pașii prin locuri unde științele oculte înfloresc și lumea este dornică să cunoască vechile religii mistice din Grecia. Așa cum este înfățișat de Filostrat, pare a fi un predecesor al syrienilor Iamblichos și Porphyrios, care, prin speculațiile lor despre viața contemplativă și extaz, trec drept principalii reprezentanți ai neoplatonismului (sec. al III-lea – al IV-lea p. Chr.). Priceput în sfaturi de igienă și în vindecarea unor cazuri de nevroză, Apollonios era totodată un discipol al lui Asclepios, erou (*heros*) integrat de greci religiei apolinice, considerat drept părintele medicinei. Învățăturile sale predicau abținerea și castitatea care resping jertfa animală și vărsarea de sînge; ca și Pitagora din Samos, trecea drept taumaturg, om cu puteri benefice, destinate să înfrîngă „răul” și să alunge bolile. Despre așa-zisele *telesmata* (minuni) săvîrșite de Apollonios, are izvoare, în primul rînd Eusebios din Cezarea (*Praeparatio Evangelica* IV, 13; *Împotriva lui Hierocles* 44), conțin comentarii nefavorabile. De aici, și strădania lui Filostrat de a-și dezvinovați personajul de învinuirile care i se aduc.

*

Viața lui Apollonios din Tyana se distanțează de biografiile obișnuite, de cele scrise de Filostrat însuși, prin caracterul romanesc pe care autorul i l-a imprimat. Biografia are aspectul literar al unui „roman” de călătorii, nu lipsit de peripeții, în care cunoașterea unor ținuturi îndepărtate, exotice, devine un element de cea mai mare importanță. Abordînd acest gen literar, Filostrat nu s-a arătat preocupat de exactitatea datelor geografice, etnografice și istorice pe care le citează, fără preocupare de adevăr, cu excepția relațiilor filozofului cu împărații romani Nero, Vespasian și Domițian, cînd povestirea părăsește fabulosul și invenția literară se apropie mult de adevărul istoric.

„Romanul” biografic de tipul celui compus de Filostrat la îndemnul Iuliei, ea însăși mare amatoare de teurgie și științe mistice, are adînci rădăcini în literatura narativă greacă, începînd chiar cu „Întoarcerile” eroilor greci care luptaseră la Troia. Herodot și, ceva mai tîrziu, Xenofon povestiseră mult despre neamurile și obiceiurile din Orient. Cu mare interes erau citite în Grecia „cărți de înțelepciune” precum cele despre Ahiqar, vizirul înțelept

alungat din Assyria de regele Sanherib, sau cele despre friganul Esop, care, eliberat din sclavie, ajunge pe rînd la Babilon, în Egipt și Grecia, oprindu-se la Delfi, pentru a consulta oracolul. Asemenea „cărți de înțelepciune” conțineau basme, ghicitori, fabule, descrieri fermecătoare, al căror conținut, cu tilcuri ușor descifrabile, plăcea foarte mult. Arhetipul „romanului” biografic de felul celui scris de Filostrat apare o dată cu povestirile celor care exploraseră țărmurile Mării Negre unde locuiau sciții, ale celor care călătoriseră în nordul îndepărtat, la „hiperboreeni”, sau trecuseră dincolo de Coloanele lui Heracles (Gibraltar), pentru a cunoaște Britannia, chiar și Islanda. Apollo însuși călătorește în nordul îndepărtat în calitate de „civilizator” al lumii „barbare”, de unde se întoarce cu două preotese destinate să slujească în sanctuarul său de la Delfi (Cf. *Herodot* IV, 35). Direct legate de călătoriile lui Apollo pentru propagarea cultului său erau și povestirile despre peregrinările hiperboreanului Abaris, care străbate lumea călare pe o săgeată (*Herodot* IV, 36) sau cele ale poetului Aristides din Procones, „îndrumat de Phoebus”, ajuns pînă la issedonii din Asia Centrală, apoi la arimaspi, „oameni cu un singur ochi”, pentru a vizita în continuare ținuturile păzite de grifoni. Călătoria de întoarcere trecea pe la hiperboreeni (*Herodot* IV, 13), ținuturi vizitate și de „înțeleptul” Anacharsis, un filozof scit aparținînd triburilor de sciți regali (*Herodot* IV, 26).

Toată această producție timpurie care prefigurează „romanul” lui Apollonios din Tyana este continuată de biografii ale unor gînditori celebri, în frunte cu Pitagora, scrise uneori de reprezentanți de seamă ai istoriei și civilizației grecești, cum ar fi, în primul rînd, Dicearchos din Messina (sec. al II-lea a. Chr.), contemporan cu Polybiu. De fapt, această specie literară în care fabulosul joacă un rol de frunte fusese creată încă de la începutul sec. al IV-lea a. Chr. de renumitul învățat Aristoxenos din Tarent, aparținînd școlii peripatetice.

În aceste biografii, scrise cu secole înainte, sînt de găsit aproape toate procedeele literare folosite de Filostrat pentru a-și face opera cît mai atractivă: descrieri de călătorii pline de peripeții, de locuri necunoscute, ale unei faune și flore mirifice, ale unor populații de altă rasă, care mai de care mai ciudate în obiceiurile lor. Valul de scrieri fantastice despre țări necunoscute influențează și istoriografia elenistică. Hecataios din Abdera, protejat de regele Egiptului Ptolemeu I Lagos, autor a două tratate intitulate *Despre Egipt* și *Despre hiperboreeni*, se înscrie și el în lungul șir al acelora care, sub pretextul unei expuneri istorice fictive, propagă de fapt fundamentele religiei orfico-pitagorice.

Cînd s-a decis să scrie biografia lui Apollonios din Tyana, Filostrat cunoștea desigur această producție literară din perioada elenistică. Dar nici epoca contemporană lui nu era lipsită de asemenea opere. În lunga sa narațiune cu caracter fantastic, *Minunile de dincolo de Thule*, Antonius Diogenes povestea aventurile arcadianului Deinias, pornit să cunoască „lumea locuită și marginile ei”, bizuindu-se pe sprijinul lui Apollo, pe care îl slujește cu arzătoare credință. Filostrat, după cum reiese din cartea a doua a *Vieții lui Apollonios din Tyana*, citește biografiile romanțate despre Alexandru, regele Macedoniei, pe urma căruia în îndepărtata Indie merge și Apollonios. Asemenea povestiri, brodate pe un fond de adevăr istoric, erau încărcate cu un întreg balast de mituri și legende, pentru a preamări viața scurtă și zbuciumată, nu prea departe de ficțiune, a tînărului rege care a cucerit aproape întreaga Asie, pînă la Indus. În romanul atribuit lui Callisthenes (Pseudo-Callisthenes), din care citeva ecouri răsună și la Filostrat, Alexandru este înfățișat ca un monarh bun, drept, înțelept, un viteaz fără pată.

Compunînd așadar o operă literară în care miraculosul și pitorescul se îmbină cu expunerea unor fapte și întîmplări din realitate, Filostrat nu uită

misiunea „civilizatoare” a preotului apollinic care este Apollonios. De aici, textul devine o mină de informații despre curente ideologice ale lumii vechi de după cucerirea romană. Numeroasele digresiuni, cum ar fi, de pildă, descrierea Babilonului (I, 25) sau cea a altarelor ridicate de Alexandru pe malul Hiphasisului (II, 12), sînt simple reminiscențe de lecturi, dar asemenea anacronisme nu-l supără pe autor. În acest context, Filostrat izbutește destul de mulțumitor să redea cîte ceva din crepusculul religiei greco-romane, din epoca clasică și din dezvoltarea religiilor mistice și a științelor oculte în primele secole ale erei noastre. Despre creștinism nu pomeniște nimic.

*

Neoplatonismul, încurajat la începutul sec. al III-lea p. Chr. la Alexandria de Ammonios Saccas și apoi dezvoltat în scrierile lui Plotin, fusese de fapt pregătit printr-un îndelung proces ideologic de revizuire a credințelor în zei, de care Apollonios nu era străin. Opera contemporanului său, Philon Evreul, originar din Alexandria, reprezintă o încercare de a concilia monoteismul iudaic cu învățăturile filozofice din vechea Grece, îndeosebi cu teoriile lui Platon despre Binele suprem și participarea sufletului la esențele transcendente. Ca și Apollonios, Philon a cutreierat lumea, ajungînd pînă în India, în dorința de a stabili trăsăturile comune ale religiei iudaice și ale altor religii, pe care nu le cunoștea direct. Rezultatul strădaniilor sale în domeniul studiului comparativ al religiilor antice își are importanța lui. Fără a încerca eronate interpretări alegorizante, așa cum a făcut mai tîrziu Plotin, Philon s-a mulțumit să întocmească un bilanț, nu lipsit de merit, între trăsăturile comune și nepotrivirile pe care le-a stabilit. Întocmai lui Apollonios, dispăre în chip misterios, discipolii săi afirmînd că s-a suit la ceruri.

*

Eroul povestirii lui Filostrat, Apollonios, neopitagoric convins de migrația sufletului și de purificarea sa în acest proces, devine un admirator ardent al brahmanilor, chiar dacă nu un practicant al ascezei. Nu pierde nici un prilej pentru a-l lauda pe brahmanii pe care i-a cunoscut, considerîndu-i superiori tuturor celor ce se ocupă de relația suflet-divinitate. Este de acord cu încălzirea rituală a celor pregătiți pentru a intra în contact cu divinul, deși el personal nu încearcă asemenea experiențe, declarînd deseori că simte în sine o înzestrare superioară celorlalți semenii, ceea ce-i îngăduie să nu se teamă de nimic, să alunge răul și să facă binele. După cum repetă în cîteva rînduri Filostrat, este un om dotat cu puteri „divine”, fiind astfel un *theourgios* sau, după o altă expresie, *hyper ton anthropon* (deasupra celorlalți oameni). Această definiție îngăduie ca Apollonios să fie clasificat printre „filozofii” care practicau *theourgia*, o tehnică de autoconvingere că pe calea magiei, a riturilor și a formulelor magice, prin recitarea rugăciunilor „divinul” coboară spre sufletul dornic să-l cunoască, să se contopească cu el. De aici, și vehemente acuzări aduse „filozofului” de a fi fost un „mag”, ajunse pînă în lucrarea lui Apuleius *De magia* (90), în secolul al II-lea era noastră, și tot de aici și încercările lui Filostrat de a-l dezvinovați pe eroul romanului său de asemenea învinuiri. *Theourgia* era o practică opusă celei a „extazului” (*ekstasis*), recomandată de Plotin, prin care sufletul se desprinde din învelișul corporal, înălțîndu-se spre substanța originară care este „divinul”. Cu toate acestea, din povestirea lui Filostrat, reiese cu prisosință că „filozoful” era preocupat în primul rînd nu de practici teurgice, pe care nu le împărtășea discipolilor săi, ci de „purificări”,

de tehnica riturilor, de îndreptarea moravurilor, de sfaturi date celor ce voiau să-l asculte, mergînd cu prezumția pînă acolo încît dădea sfaturi pînă și împăraților timpului său, dacă aceștia, cum erau Vespasian și Titus, se vedeau dispuși să-l asculte. În felul acesta, Filostrat încearcă să dovedească cititorilor săi că Apollonios, prin învățăturile sale despre monarhul ideal, a influențat în bine domnia lui Vespasian și a succesorului său, Titus, rămînînd însă neputincios față de Domițian, care nu-l agrea. Că Vespasian l-a întîlnit la Alexandria pe Apollonios, în dorința sa de a cunoaște viitorul, este un fapt istoric. Exagerările lui Filostrat în privința rolului jucat de Apollonios în directivele politice date Flavilor se cuvin reduse la dimensiunile reale, ceea ce l-a și determinat pe Domițian să-i intenteze un proces. În mod deliberat, Apollonios a luat contact cu cercurile ostile împăratului și s-a bucurat din toată inima cînd Domițian a fost asasinat.

Dar vremea lui Apollonios este totodată și epoca apariției și răspîndirii creștinismului, nu o dată confruntat cu principalele trăsături ale neoplatonismului și ale neopitagorismului, care recunoșteau nemurirea sufletului. Cele patru biografii ale lui Isus din Nazaret, atribuite discipolilor săi, sînt biografii tîrzii, redactate spre sfîrșitul sec. I p. Chr., dacă nu chiar la începutul sec. al II-lea. Apropieri între doctrina creștină a harului divin și ascetismul teurgic propagat de Apollonios, preotul religiei apolinice, în care zeul suprem era Soarele (Apollo), era firesc să se producă. Spre sfîrșitul sec. al III-lea, deci după redactarea biografiei lui Apollonios de către Filostrat, un anume Hierocles, guvernator al Bithyniei, s-a încumetat să facă o paralelă pe bază de comparație între învățătura lui Isus și cea a lui Apollonios, așa cum fusese înfățișată de Filostrat. Lucrarea a stîrnit mînia apologetului creștin Eusebios din Cezareea (sec. al IV-lea p. Chr.), care a scris o lucrare intitulată *Răspuns la scrierea lui Filostrat despre Apollonios din Tyana din pricina comparației lăsate de Hierocles între Apollonios și Cristos*. Prescurtat, lucrarea este citată *Împotriva lui Hierocles*. Din citatele lui Eusebios, reiese că Hierocles nega originea divină a lui Isus, considerîndu-l un profet „înzestrat cu puteri divine”, ca și Apollonios. Ca mărturie, aducea pasaje din lucrarea lui Filostrat. Cele transmise de evangheलिști despre Isus, oameni simpli, incuți (*apaideutoi* 2, 60), după Hierocles, sînt un „șir de minciuni”, în vreme ce povestirea lui Filostrat, bazată pe mărturiile lui Damis și cele ale lui Maximos din Aigai, i se pare demnă de crezare. Pentru a contracara această teză, Eusebios înșiră prevestirile din cărțile ebraice despre Venirea lui Isus, scoțînd în evidență faptul că Filostrat s-a mulțumit să-l prezinte pe Apollonios drept un om care depășea condiția umană (*kreitton ten te physin hyper anthropon*). Cercetînd argumentele aduse de Hierocles, Eusebios întreprinde o analiză minuțioasă a biografiei lui Apollonios scrisă de Filostrat, carte după carte. Această exegeză îi permite să releve contradicțiile, bogata fantezie, scăderile evidente care străbat biografia, pentru a trage concluzia că Apollonios nu avea nimic „divin” în personalitatea sa. Eusebios se ferește să-l numească direct pe Apollonios, cum o făcuseră detractorii săi, „șarlatan”, dar în legătură cu activitatea acestuia ca „învățător” face cîteva observații foarte judicioase. Așa, de pildă, el, care era un om cu adevărat învățat, susține că Filostrat nu s-a priceput sau nu a putut să redea nimic în legătură cu propagarea doctrinei pitagorice de către Apollonios, cu excepția cîtorva pagini despre migrația sufletului (*Împotriva lui Hierocles* 2, 63-64). Comen-tînd critic textul lui Filostrat, cu scopul de a infirma tezele lui Hierocles, s-ar putea spune că Eusebios uită la un moment dat punctul de pornire al lucrării sale și pune accentul în primul rînd pe scăderile literare ale compoziției lui Filostrat: neadevăr, incredibil, exagerări, fanfaronadă etc. Din păcate, uită să spună și ce era mai important: Filostrat n-a cugetat nici o clipă să facă o

apropiere între Isus și Apollonius, coincidențele dintre apartenența fizică a celor doi, dintre învățăturile morale pe care le răspindeau sau dintre faptele lor – vindecări miraculoase, alungare de demoni, dispariția și apoi reapariția în fața discipolilor – fiind cu totul întâmplătoare. Asemenea coincidențe nu erau altceva decât locuri comune (*topoi*) în biografiile închinare întemeietorilor sau propagatorilor unor doctrine mistice, cum au fost Pitagora, Isus, Philon din Alexandria, în calitatea sa de comentator al monoteismului iudaic.

Și, cu toate acestea, ar fi o greșeală ca informațiile lui Filostrat despre activitatea lui Apollonios să fie considerate de prisos în istoria culturii și civilizației antice. Critica distructivă a lui Eusebios n-a ținut seama că, de fapt, Filostrat întocmise o lucrare de literatură, un „roman” de călătorii, înțesat de interesante discuții cu subiecte la modă în școlile de retori, traînd despre filozofie, estetică, credințe și practici religioase la diferite popoare, probleme de politică pe atunci actuale, dintre care instaurarea tiraniei la Roma îi preocupă pe toți cei supuși imperiului roman. Opera lui Filostrat este adesea citată ca lucrare de referință în diferite studii, îndeosebi filozofice³. Relatarea șederii lui Apollonios la gimnosofiștii indieni (brahmani), prezentată ca o punere față în față între pitagorism și hinduism, cu toate scăderile inerente pe care le are, rămîne un unicat în istoria filozofiei antice. Apollonios a pătruns cu adevărat într-o „fortăreață” (*pur*) brahmană, adică într-o mînăstire, unde a fost nu numai bine primit, dar și instruit în tainele ritualurilor brahmane. Cultul focului (*agni*) și al astrelor, asceza (*asîesis*), „practica” ce presupune „încălzirea” rituală (*tapas*), înfățișarea preoților brahmani și ascendența lor morală sînt corect observate și redată în sursele consultate de Filostrat; teoriile cosmogonice ale învățăturilor din Vede, miturile indiene despre zei și despre reîncarnarea sufletelor, mitul „marelui an” sîrșesc prin a-l impresiona pe Apollonios. După plecarea sa din India nu v-a înceta să-i pomenească pe brahmani și să-i dea ca exemplu pe oriunde va trece.

Bogata și ciudata faună a Indiei și Africii, observațiile asupra arborilor și plantelor, a culturilor sînt prezentate de Filostrat drept extrase din însemnările de călătorie ale lui Damis⁴. În realitate, s-a constatat că asemenea pasaje sînt copiate mai mult sau mai puțin fidel după lucrări anterioare. Majoritatea sunt extrase din *Historia Naturalis* a lui Pliniu, cum ar fi, între altele, enumerarea corectă a speciilor de elefanți din cartea a doua, XII-XIII; un alt autor preferat al lui Filostrat în compilațiile pe care le-a făcut era Iuba al II-lea, regele Mauritaniei, ale cărui lucrări despre Assyria și Libia îi erau cunoscute. De la Iuba a preluat date despre comportarea elefanților (II, 11-16) sau rețeta despre prepararea vinului dulce din curmale. Strădania unui filolog de la începutul veacului nostru de a clasifica aceste împrumuturi față de restul informațiilor pe care el le atribuie lui Damis este doar un timp pierdut.

Ceea ce în mod evident nu aparține lui Damis, ci lui Filostrat însuși sînt interesante dezbateri care tratează probleme din domeniul eticii, esteticii, istoriei artelor, retoricii, istoriei literaturii grecești. În dorința de a-și împodobi eroul cu însușirile unui om bine educat, „învățat” cu renume, prin intermediul personajului său Filostrat imaginează dialoguri în care regăsim ecouri din mediul cultural în care trăia, dar și expunerea propriilor sale vederi în problematica pe care o tratează. Cîntea, rectitudinea morală, simțul răspun-

3. De pildă, J. Miller. *Die Beziehungen der Vita Apollonii des Philostratus zur Pythagorassage*, Philologus, 1892, 51, pp. 136 și urm., un studiu de referință.

4. *Idem*, *Die Damispapiere in Philostratos Apolloniosbiographie*. Philologus, 1907, 66, pp. 511 și urm.

derii sînt calitățile de bază ale lui Apollonios, ca om, nu doar ca preot apollinic. O idee importantă revine insistent în tot ceea ce spune Apollonios: „a fi un om bun nu înseamnă a nu greși” (III, 25 ; VI, 20). Cunoașterea de sine, fundament al doctrinei socrate, atestă aderența lui Filostrat la linia de gîndire dusă mai departe de școlile socrate, dar rigorismul moral afișat de „filozof” merge în pas cu vederile stoicismului tîrziu, apropiat de neoplatonismul propagat în școlile sofistice din Apameea și din Seleucia pe Orontes. Și în materie de estetică îl apropie Filostrat pe Apollonios de stoicismul mediu și tîrziu. Încă din perioada elenistică, stoicii introduc noi termeni în teoria despre creația artistică, opunînd conceptului de *mimesis* pe cel de *phantasia* (imaginație) și punînd un accent deosebit pe cel de *symmetria*. Xenocrates din Atena și Antiochos (din Apameea?) sînt promotorii de drept ai acestor inovații în teoriile estetice ale Antichității, dar, cum scrierile lor, despre care avem doar știri indirecte, s-au pierdut, în istoriile esteticii antice de astăzi a rămas și este unanim citat numele lui Filostrat. Pe de altă parte, cum în *Viața lui Apollonios* se întîlnesc numeroase descrieri ale unor opere de artă pe care nu se știe dacă Apollonios le-a văzut cu adevărat sau nu, dar care reprezentau gloria regiunilor pe unde călătorea „filozoful”, Filostrat trece și drept unul dintre cei mai renumiți comentatori ai artelor plastice din Antichitatea romană. Astfel de descrieri (*ekphrasis*), cum este, de pildă, prezentarea uriașei statui închinată lui Memnom în Egipt (VI, 4), amintesc de „Tablourile” (*Eikones*) aparținînd altui Filostrat, o rudă a sa, dar și de seria de *ekphrasis* datorate lui Callistratos, unul dintre cei mai iluștri critici de artă din Antichitate, care a lăsat descrieri ale unor opere aparținînd marilor creatori de artă, cum ar fi Scopas, Praxiteles, Lyssipos, pierdute pentru posteritate. Prin aceasta, numele lui Filostrat nu poate lipsi din nici o istorie a esteticii antice, dar nici din istoria artelor. În sfîrșit, cartea a opta poate fi considerată drept un capitol mai mare, închinat retoricii. Ea conține „apologia” lui Apollonios, apărarea sa în procesul intentat „filozofului” de către Domițian. În jurul acestei „apologii”, Filostrat introduce aprecierile sale personale asupra acestei discipline, atît de favorizată în cercurile de cultură ale vremii. Filostrat se arată partizanul unui stil „moderat”, pe care pretinde că îl folosea și Apollonios, în care vedea retorul ideal, folosind cu moderație și talent un dialect atic. În fond, „apologia” din cartea a opta este un model de compoziție oratorică, în genul juridic.

*

În istoriografia imperiului roman, cît și în disputele aprinse iscate între apărătorii credințelor păgîne și creștini, numele lui Apollonios, menționat fie ca persoană reală, fie ca erou al biografiei lui Filostrat, se întîlnește destul de des. În *Istoria Romană* a lui Cassius Dio, episodul viziunii pe care o are Apollonios, pe acea vreme aflat la Efes, despre asasinarea lui Domițian ocupă un întreg capitol (LXVII, 18); Apollonios este din nou menționat atunci cînd Cassius Dio, făcînd o caracterizare lui Caracalla, amintește de admirația împăratului față de acest „mag”, cărui îi închină un altar (*heroon*) (LXXVII, 18). Nicomachos Flavianus, care a ocupat de două ori funcția de prefect al pretoriului în Italia, Illyria și Africa, și anume în 392 și 394, întemeietorul unui cerc literar de prestigiu la finele secolului al IV-lea, din care facea parte și Quintus Aurelius Symmachus, prefect al Romei între 384 și 385, consul în 391, a fost unul dintre admiratorii lui Apollonios. Acești distinși oameni de literă, în dorința lor de a menține vie în conștiința contemporanilor tradiția culturală de odinioară, pledau pentru toleranța religioasă a tuturor cultelor păgîne din epoca clasică greco-romană. Nicomachos Flavianus a fost denumit „ultimul dintre romani” pentru atașamentul său sincer și ardent la vechile tradiții. Era

autor al unei *Istории a Romei (Annales)*. La rîndul său, Symmachus a reeditat clasicii latini, printre care operele lui Titus Livius, ale lui Vergilius și a scris lucrări sub formă de *Epistulae* și *Oraționes*. Amîndoi sînt introduși de Microbius, în *Saturnalele* sale, în pleiada de erudiți care se adună în jurul filologului și filozofului Praetextatus, pentru a discuta chestiuni savante. Datorită atacurilor cuprinse într-un poem anonim de la sfîrșitul veacului al IV-lea, intitulat *Carmen contra paganos*, se știe că acești tradiționaliști favorizau nu numai religia politeistă greco-romană, ci și cultele divinităților orientale răspîndite în Italia, cu precădere cultul Cybelei și a lui Attis (*Carmen*, v.107). Printre aceste culte era inclus și cel al lui Apollonios. În cadrul reînvierii forțate a formelor de cult de odinioară, căreia împăratul Teodosius cel Mare i-a pus brusc capăt în 393, Apollonios s-a bucurat și el de notorietate. Era un *heros* divinizat, „adorat de unii întocmai unui zeu”, scrie Lactantius în *Divinae Institutiones*⁵. Cultul lui Apollonios este menționat încă de pe vremea lui Aurelian (sfîrșitul secolului al III-lea), dar în *Historia Augusta*, îl regăsim amintit și cu alte ocazii, ca de pildă drept o prezentă „printre sufletele mai mult decît sfinte ale lui Avraam, Cristos și Orfeu”, deci ca reprezentant de seamă al religiei apollinice, după părerea lui Lampridius, autorul biografiei lui Alexander Servus⁶. Mai moderat în aprecieri, Ammianus Marcellinus se mulțumește să-l așeze în lungul șir al adepților filozofiei lui Platon, acordîndu-i, ce-i drept, epitetul de *amplissimus* (*loc. cit.*).

În disputa ideologică dintre păgîni și creștini, opera lui Filostrat despre Apollonios sau simpla atenție acordată cultului său contribuie ca „filozoful” să nu fie uitat. Hieronymus⁷, în *Epistolele* sale, în ce-l privește pe Apollonios, se mulțumește să aibă o atitudine ambiguă „fie că a fost un «mag», cum se spune îndeobște, fie un filozof, cum susțin pitagoricii”. Deși folosită ca mijloc de propagandă anticreștină, figura lui Apollonios, datorită calităților morale cu care l-a împodobit Filostrat, s-a bucurat în veacurile al V-lea și al VI-lea ale erei noastre mai degrabă de bune aprecieri decît de fama unui „șarlatan”. În *Istoriile* eclesiastice tîrzii, cum ar fi cele ale lui Rufinus sau Sozomenos, dispăre orice urmă de denigrare. Pentru Rufinus, este „un bărbat învățat” (*eruditus admodum vir*)⁸, iar pentru Sozomenos „un om înzestrat cu cele mai înalte virtuți”⁹. Cel care a întărit curentul favorabil lui Apollonios, datorită lecturii celor scrise de Filostrat, a fost Sidonius Apollinaris, învățatul episcop din Augustonemetum (Clermont-Ferrand), poet, cunoscător desăvîrșit al limbilor clasice. Reținînd din biografia lui Filostrat numai lucruri bune, caracterizările frumoase făcute preotului apollinic de odinioară, strădania sa neobosită de a cunoaște și alte doctrine în afară de cea pe care o profesa, Sidonius Apollinaris a avut o contribuție decisivă în a-l înfățișa pe Apollonios drept un model de calități morale și virtute neînvinsă de tentații¹⁰. Pentru posteritate, „filozoful” a rămas așa cum îl descrie Filostrat, îndeosebi în postura unui cercetător, dornic de a cunoaște oamenii de pe alte meleaguri, pentru a confrunța modul lor de viață, de gîndire și aspirațiile lor spirituale cu cele ale locuitorilor din vastul conglomerat care devenise Imperiul roman, un om fundamental bun, căutînd să facă bine și să aline suferințele umane.

5. Lactantius, *Divinae Institutiones*, Patrologia Latina, editată de J.P. Migne, vol. 6, 1844, cap. V, 3.

6. Aelius Lampridius, „Vita Alexandri Severi” în *Historia Augusta*, ed. E. Hohl, Leipzig, 1955, XXIX, 2-3.

7. Hieronimus, *Epistulae*, Patrologia Latina, ed. cit., vol. 22, 1877, pp. 13-25.

8. Rufinus, *Historia Ecclesiastica*, Patrologia Latina, ed. cit., vol. 21, 1888, II, 33.

9. Sozomenos, *Historia Ecclesiastica*, ed. J. Bidez, Berlin, 1960, VII, 22.

10. Sidonius Apollinaris, *Epistulae*, ed. W.B. Anderson, Londra, 1956, VIII, 3.

*

Gustave Flaubert a folosit acest model literar în nuvela sa *La Tentation de Saint Antoine*, inspirată de un tablou de Breughel pe care-l admirase la Geneva (1849)¹¹. În monografia *Gustave Flaubert*¹², Albert Thibaudet consideră episodul apariției lui Apollonios în fața lui Antonius drept cel mai izbutit, cel mai frumos și evocator segment din întreaga compoziție¹³. În viziunea criticului, Damis, care-l însoțește pe Apollonios, apare ca un personaj secundar intermediar între Sancho Panza și Wagner, omul de încredere al Doctorului Faust. Cît despre Apollonios, înfățișat de Flaubert, iată ce scrie Thibaudet¹⁴: „Flaubert a figuré magnifiquement cet émule de Christ et cette concurrence au christianisme en évoquant l'enfance miraculeuse d'Apollonios, l'ascèse, à laquelle était incorporée toute la sagesse orientale et grecque, ses voyages et ses miracles”.

Iar Constantin Noica, în „Proiectul de lecturi esențiale” consemnat de Gabriel Liiceanu, include opera lui Filostrate printre cele 40 de lucrări care, după părerea sa, se cuvin citite de orice om de cultură: „Ajungem în cameră și îmi dictează lista pe care și-a notat-o (nu prea înțeleg cum) pe o cutie de chibrituri. Iat-o (deci, după Plotin): *Noul Testament* (cu apocrife essenieni); *Viața lui Apollonios din Tyana* (Philostrate); gnostici; Hermes Trismegistul; Augustin, *Confesiuni*, *De trinitate*, *De civitate Dei*, *De magistro*; Origenes; Clement; Pseudo-Dionis; secolul mare al celor trei: Ioan Christosostomul, Grigore din Nazianz, Sf. Vasile (liturghia ortodoxă) etc¹⁵. Un omagiu mai frumos nu se putea aduce lucrării lui Filostrate, care include atâtea informații despre viața spirituală a lumii antice.

11. G. Flaubert, *La Tentation de Saint-Antoine*. Ed. Maynal, augmentée par Jacques Suffel, Garnier, 1968.

12. A. Thibaudet, *Gustave Flaubert*, Gallimard, 1936.

13. *Op. cit.*, p. 169.

14. *Op. cit.*, p. 171.

15. Gabriel Liiceanu, *Jurnalul de la Păltiniș*, București, 1983, p. 46.

CARTEA ÎNTÎI

I. Cei care îl preamăresc pe Pitagora din Samos¹ spun acestea despre el: că n-ar fi fost ionian, ci că, odinioară, el ar fi fost troianul Euphorbos; că a murit, așa cum ne povestește Homer² în cînturile sale, și că apoi ar fi reînviat din morți. Mai spun că n-ar fi primit să poarte veșminte făcute din pielea viețuitoarelor ucise, pentru a rămîne pur, că nu se-ndestula cu hrană de vietăți și nu aducea jertfe, nevrînd să curgă sînge pe altare; el închina zeilor turte cu miere, împrăstia fum de tămîie și înălța imnuri, știind prea bine că zeilor le plac mai mult asemenea ofrande decît uriașele jertfe de boi și marele cuțit așezat deasupra coșului ritual. Pitagora se purta așa pentru că, spun ei, avea legături cu zeii și învățase de la aceștia ceea ce-i bucură și ceea ce-i supără la oameni. De altfel, tot pe aceste legături cu zeii își sprijinea el și părerile despre natură. Spunea că ceilalți oameni fac doar presupuneri despre ce-i divin, că părerile lor sînt împărțite și chiar că se bat cap în cap. Mărturisea că l-a văzut venind spre el pe însuși Apollo, care îi dezvăluise cine era, că a stat față în față cu Atena, cu Muzele, precum și cu alte zeități ale căror chipuri și nume oamenii nu le cunosc, fără ca totuși acestea să-i releve cine sînt. Și orice ar fi spus Pitagora era socotit literă de lege de către discipoli, care îl cinsteau ca pe un trimis al lui Zeus. Ei își impuneau lor înșiși tăcere asupra manifestărilor divinității, întrucît ascultau adesea multe dezvăluiri divine și secrete, pe care cu greu ar fi putut să le stăpînească, dacă n-ar fi învățat că și tăcerea este cuvînt³. Și Empedocle din Acragas⁴ a urmat, spun ei, drumul aceleiași înțelepciuni. Căci versul:

„Rămas bun, sînt pentru voi un zeu nemuritor, și nu un muritor”⁵
ca și:

„Da, iată, m-am născut și fată și băiat”
precum și istoria turtei de la Olympia, modelată în chip de bou spre a fi sacrificat, ne arată că Empedocle ar fi fost un discipol de-al lui Pitagora. Se mai spun multe despre cei care aparțin școlii lui Pitagora, dar n-am să stărui, grăbindu-mă să ajung la povestirea pe care vreau s-o duc cu bine la capăt.

II. Înfrățit cu pitagoricii prin aceleași concepții, vom arăta că Apollonios ajunsese, în privința înțelepciunii, mai apropiat de divin decît Pitagora și că se ridicase deasupra monarhilor timpului său. Deși a viețuit în vremuri nici prea îndepărtate, nici prea apropiate de noi, oamenii îl cunosc nu atît datorită adevăratei sale doctrine pe care a practicat-o ca un filozof sănătos la minte, plin de bun-simț; ci unii laudă la el o anumită latură a personalității sale, alții alta, iar alții, de vreme ce se întîlnise cu magii din Babilon, cu brahmanii din India și cu gymnosofiștii din Egipt, îl socotesc mag⁶, împrăștiind zvonul că era un „vrăjitor”. O asemenea părere este falsă, provenită din necunoaștere. Empedocle, Pitagora și Democrit⁷ s-au

întîlnit și ei cu magii, au vorbit mult despre fenomene magice, fără a ajunge să fie considerați că practică această artă. Tot astfel Platon, venind în Egipt⁸, a preluat nenumărate spuse de-ale profeților și preoților localnici și a meditat asupra lor. Dar întinzînd, ca un pictor, culorile vii pe contururi abia schițate, n-a fost nicidecum socotit un mag, deși nimeni altul, din cauza înțelepciunii sale, n-a fost mai invidiat decît el. Faptul că Apollonios a presimțit și a prevestit multe lucruri, nu îl așază neapărat în categoria celor care practică magia. L-am putea învinui în acest sens și pe Socrate, întrucît cunoștea viitorul datorită demonului său⁹, cît și pe Anaxagoras, pentru că făcea preziceri. Într-adevăr, cine nu știe că Anaxagoras s-a dus pe un stadion din Olympia, îmbrăcat într-un veșmînt de lînă, din pricină că prezisese o ploaie? El a prezis și prăbușirea unei case și nu a greșit, căci chiar așa s-a întîmplat. A mai spus că o anume zi se va pface în noapte și că la Aigospotamos vor cădea pietre din cer și cine oare nu știe că prezicerile sale s-au adevărat¹⁰? Deși înțelepciunea lui Anaxagoras este unanim recunoscută, oamenii îl resping totuși pe Apollonios, datorită convingerii că nu prin agerimea minții, ci prin vrăjitorie prevedea ce se va întîmpla. După cîte cred eu, nu trebuie să luăm în seamă neștiința celor mulți, ci să așternem pe hîrtie faptele acestui om, arătînd întocmai cînd anume a spus sau a făcut un lucru sau altul, felul înțelepciunii sale, datorită căreia a ajuns să fie socotit o ființă mai presus de obișnuit și divină. Știrile despre el le-am adunat din orașele care l-au prețuit, din templele odinioară părăsite, în care el a reînviat riturile uitate, din spusele altora despre el și din propriile sale epistole. Căci a trimis regilor, sofistilor, filozofilor din Elis și din Delfi, din India și Egipt, scrisori despre zei, despre obiceiuri, despre principiile morale și despre legi, pe care nu suferă să le vadă încălcate¹¹. Dar cele mai sigure știri pe care le-am adunat sînt următoarele.

III. A fost odată un om învățat, pe nume Damis, care trăia în vechea cetate Ninive. El l-a urmat îndeaproape pe Apollonios ca să-i deprindă înțelepciunea, a scris despre călătoriile în care l-a însoțit, cît și despre felul în care au viețuit împreună; a notat părerile, cuvîntările și toate profețiile sale. O rudă de-a lui Damis a atras atenția împărătesei Iulia asupra acelor cărțuții cu memorii, încă necunoscute. Eu, făcînd parte din cercul împărătesei – careia îi plăcea tot ce era literatură – ea m-a însărcinat să refac și să dau la iveală încercările acestea, atrăgîndu-mi atenția să mă îngrijesc de stilul lucrării, pentru că Damis a scris pe înțelesul tuturor, dar cu stîngăcie. Am citit și cartea lui Maximos din Aigai, care reunește tot ceea ce-l privește pe Apollonios, în timpul șederii acestuia la Aigai. Am cercetat și testamentul lui Apollonios, din care putem să ne dăm seama cît de mult prețuia el înțelepciunea. Nu trebuie să-l luăm în seamă pe Moiragenes, care a scris patru cărți despre Apollonios, fără să cunoască multe despre acesta. După ce am adunat toate aceste izvoare și m-am îngrijit să le ordonez, am spus: „Fie ca lucrarea închinată omului despre care am scris să-i aducă cinstire, iar celor care iubesc învățătura numai folos. Căci vor învăța aici lucruri pe care, îndrăznesc să afirm, încă nu le știu”¹².

IV. Patria lui Apollonios este Tyana, un oraș grecesc care se găsește în mijlocul Cappadociei; tatăl lui purta același nume, familia era veche și se trăgea din colonizatori [greci]. Era mai bogat decît ceilalți cetățeni, deși cu

toții o duceau bine. Mai înainte de a-l naște, mamei sale i-a apărut o vedenie, sub chipul unui zeu din Egipt, Proteus, cel care-și schimbă înfățișarea, după spusa lui Homer. Dar ea, fără a-și pierde cumpătul, l-a întrebat ce copil va naște.

– Pe mine însumi, i-a răspuns el.

– Dar tu cine ești?

– Proteus, zeul din Egipt¹³.

Nu e nevoie să lămuresc în ce constă înțelepciunea lui Proteus. Este de ajuns să fi citit poezii pentru a afla cât de meșter era în a se schimba, în a fi mereu altul, cum scăpa din orice capcană; se pare că știa totul, cunoscând pînă și viitorul. Trebuie însă să ne amintim de Proteus, mai cu seamă cînd depănarea povestirii mele îl va arăta pe Apollonios și mai iscusit profet decît Proteus, învingînd multe greutăți și multe primejdii, tocmai cînd părea fără scăpare, aflat în mîinile dușmanilor săi.

V. Se zice că s-a născut pe o pajiște, lîngă care i s-a ridicat acum un templu, care îi este consacrat. Să nu trecem cu vederea cum s-a născut. Cînd i-a venit vremea să nască, mama lui a visat că trebuie să meargă pe acea pajiște și pe drum să culeagă niște flori. După ce a ajuns acolo, pe cînd sclavele continuau să culeagă flori, împrăștiindu-le apoi pe pajiște, ea a fost prinsă în mreaja somnului, cum stătea întinsă pe iarbă. Atunci, niște lebede care pășteau iarba primprejur au început să dănțuiască în jurul adormitei și, bătînd din aripi, după obiceiul lor, au scos țipete melodioase toate deodată, în timp ce zefirul adia pe pajiște. Ea a tresărit la auzul acestui cîntec și a născut; căci orice spaimă neașteptată poate provoca nașterea, chiar înainte de vreme. Iar cei de pe acolo spun că, tocmai cînd femeia naștea, un fulger păru să se fi abătut pe pămînt, dar că, ridicîndu-se de îndată spre slăvi, dispăru în cer. Astfel, cred eu, s-a arătat că el este mai presus de toate cele pămîntești și aproape de zei, de vreme ce zeii au înțeles să-i vestească în acest chip strălucirea.

VI. Se află lîngă Tyana un izvor închinat, după cum se spune, lui Zeus, chezaș al jurămintelor, care se mai numește izvorul din Asbameea. Acest izvor țîșnește rece, dar zgomotul ce-l face este întocmai zgomotului apei care fierbe, într-un vas pus pe foc. Apa lui e prielnică și plăcută pentru cei ce jură drept și-i vatămă pe cei ce jură strîmb¹⁴. Căci le arde ochii, mîinile și picioarele, sînt osîndiți să devină hidropici și să se stingă încetul cu încetul. Ei nu mai au nici măcar puterea să plece, rămîn ținuiți locului de o forță de neînvins și se jeluiesc pe marginea apei, recunoscînd că au jurat strîmb. Cei de prin partea locului spun că Apollonios s-a născut din acest Zeus, dar înțeleptul își spune fiul lui Apollonios.

VII. Ajungînd la vîrsta deprinderii cu învățatura, a dovedit că are o memorie bună și o mare putere de a studia; vorbea dialectul atic, iar spusa nu-i era stricată de idiomul oamenilor printre care trăia. Ochii tuturor se întorceau după el, căci era de-o frumusețe izbitoare. Cînd a împlinit paisprezece ani, tatăl său l-a dus în Tarsos, la Euthydemos din Fenicia. Acest Euthydemos era un retor bun și a început să-l instruiască, dar Apollonios, deși ținea la dascălul său, a găsit că atmosfera orașului era nelalocul ei și neprielnică studiului filozofiei. Într-adevăr, lumea de aici

iubea desfătările, oamenii își băteau joc unii de alții și mai toți erau înfumurați. Puneau mai mare preț pe găteți, decât atenienii pe filozofie. Trece pe acolo un râu, Cydnos, iar de-a lungul malurilor lui ei stau așezați ca niște păsări de apă. De aici și cuvintele pe care le-a adresat lor Apollonios într-o epistolă: „Tot nu încetați să vă îmbățați cu apa voastră?” Și-a schimbat locul, cu știrea tatălui, ducându-se la Aigai, un oraș vecin, împreună cu dascălul lui. Aici a găsit, pe lângă liniștea cuvenită studiilor filozofice, o foarte serioasă școală pentru tineret și un templu al lui Asclepios, în care acesta apărea oamenilor. Apollonios a întâlnit, trudind întru filozofie, discipoli de-ai lui Platon, de-ai lui Chrysippos și câțiva stoici. Asculta lecții sau discursuri epicureice, pentru că nu disprețuia pe nimeni, dar era înclinat, cu ardoare de nespus, către învățătura lui Pitagora. A avut un dascăl și întru învățătura lui Pitagora, dar acesta nu avea merite mari, iar purtarea-i nu era pe potrivă învățăturii sale; era robul lăcomiei și al desfătărilor iubirii, purtându-se ca un epicureu. Acesta era Euxenos din Heracleea Pontului și cunoștea principiile lui Pitagora precum păsările care învață de la oameni și ți se adresează astfel: „salut!”, „noroc!” sau „Zeus să te aibă-n pază” și altele asemenea, fără să înțeleagă ce spun și fără să dorească ceva bun pentru oameni, potrivit și doar limba ritmic, după rostirea omenească. Însă Apollonios era asemenea unui vultur tânăr, care, cît timp e firav, cu aripile acoperite cu puf, zboară alături de părinți, învățînd să se țină în aer, dar care, de îndată ce poate, se înalță mai sus decît părinții, mai ales cînd aceștia adulmecă prada și din lăcomie zboară cît mai jos, pe oriunde se simte miros de carne. Tot astfel a rămas Apollonios pe lângă Euxenos, cît timp era încă un copil, fără să iasă din cuvîntul lui; dar, cînd a împlinit șaisprezece ani, a început să ducă o viață ca a lui Pitagora, înaripat de o forță tot mai puternică. N-a încetat să-l privească cu prietenie pe Euxenos, ba chiar l-a înduplecat pe tatăl său să-i ofere acestuia o vilă în afara orașului, unde se aflau grădini frumoase și mici fîntîni răcoroase, spunîndu-i: „Acum, trăiește aici după placul inimii, dar eu vreau să trăiesc ca Pitagora”¹⁵.

VIII. Euxenos și-a dat seama că tînărul era animat de un ideal și l-a întrebat cu ce vrea să înceapă.

– Aș începe cu studiul medicinei, răspunse Apollonios, pentru că medicii, purificînd intestinalele, împiedică unele boli să avanseze și aduc vindecarea altora.

Și, spunînd aceasta, a început să refuze hrana din carne, sub motiv că este impură și îngreunează mintea, și să se hrănească cu fructe uscate și cu legume, convins că tot ce dă pămîntul e o hrană pură. Iar despre vin spunea că, într-adevăr, este o băutură pură, obținută de om din butuci de viță, atît de prețuiți de cultivatori, dar care tulbură buna rînduială a minții și murdărește noblețea sufletului. După ce și-a purificat astfel stomacul, a spus că de aci înainte va merge cu picioarele goale și că va purta îmbrăcăminte din pînză de in, refuzînd să mai poarte straie din piele de animale. Își lăsă părul lung și își ducea traiul în templu. Cei dimprejurul templului îl priveau cu admirație, iar zeul Asclepios¹⁶ a spus preotului că e bucuros să-l aibă pe Apollonios ca martor al vindecărilor ce le practică. Se adunau la Aigai, din pricina faimei lui, cilicieni, dar și alții dimprejur. De aici și vorba cilicienilor, ajunsă proverb: „Unde alergi? Să vezi efebul?”.

IX. Acum are mare însemnătate să nu trecem peste cele ce s-au întâmplat în templu cînd istorisim vestita viață a bărbatului care era ținut la mare cinste de către zei. A venit la Asclepios, pentru a-l consulta, un tînăr asirian care, deși bolnav, trăia în desfrîu, bea mereu și era mai mult mort decît viu¹⁷. Era hidropic și își ostioia setea bînd mereu, fără să se preocupe de umiditatea excesivă a corpului. De aceea Asclepios nu se-ngrijea de el și nu-i apărea în vis. Plîngîndu-se că nu-i luat în seamă, zeul, făcîndu-și apariția în cele din urmă, l-a îndrumat: „Dacă vei vorbi cu Apollonios, îți va fi mai bine”. Pe dată tînărul s-a dus la Apollonios și i-a spus:

– Ce folos aș putea trage din înțelepciunea ta? Asclepios m-a îndemnat să-ți cer sfatul!

– Îți voi da cele mai potrivite povețe, după împrejurări; doar vrei să fii sănătos, nu-i așa?

– Da, pe Zeus, a spus celălalt, vreau sănătatea făgăduită de Asclepios, dar vād că nu mi-o dă.

– Taci, spuse Apollonios, nu cîrti, el o dăruiește numai celor ce-o doresc, dar tu nu faci nimic împotriva bolii, căci trăiești în îmbuibare, îngrămădești cărnuri rafinate în stomacu-ți răvășit, plin de apă, de parcă ai turna noroi în apă...

Au fost aceste cuvinte mai deslușite, cred eu, decît înțelepciunea oraculară a lui Heraclit. Acesta, lovit într-adevăr de hidropisie, a spus că ar fi avut nevoie de cineva care să prefacă potopul în secetă, ceea ce nu era nici prea limpede, nici prea pe înțeles¹⁸. Apollonios i-a redat sănătatea tînărului, dîndu-i un răspuns pe cît de limpede, pe atît de înțelept.

X. Într-o zi, vîzînd sînge închegat pe un altar unde victimele jertfei stăteau așezate de jur împrejur, animalele sacrificate fiind boi egipteni și porci foarte mari, unele gata jupuite și altele doar spintecate, precum și două vase mari de aur bătute cu cele mai minunate pietre prețioase din India, aduse tot ca ofrandă, s-a apropiat de preot și l-a întregat:

– Ce sînt acestea? de ce îl venerezi cu atîta belșug pe zeu?

– Vei fi tare mirat, răspunse preotul, cînd ai să afli că fără să fi venit vreodată aici, fără să fi așteptat, ca alții, să treacă un anume timp, fără să fi fost vindecat de zeu și fără să-i fi adresat vreo rugămintă, un om, ce pare să fi sosit abia ieri, a adus aceste prinoase îmbelșugate. Pînă acum n-a cerut nimic. După cîte însă declară, va sacrifica și mai mult și va aduce daruri și mai numeroase, dacă Asclepios îl va mulțumi. E unul dintre cei mai bogați oameni din Cilicia și averea lui este mai mare decît a tuturor cilicienilor laolaltă. L-a rugat pe zeu să-i vindece un ochi vătămāt și să-i redede vederea.

Dar Apollonios și-a ațintit privirea în pămînt, după cum obișnuia mai tîrziu, la bătrînețe, și a întregat:

– Care e numele lui?

Și, după ce l-a aflat, a strigat:

– Mi se pare, prea bunule preot, că omul acesta nu trebuie primit în templu, căci a venit mînjit la cuget, suferind din pricina unor fapte nedemne; faptul că a jertfit din belșug înainte de a dobîndi ceva de la zeu, nu se datorează credinței, ci vine din partea unui vinovat, care adresează rugăminți din pricina unor fapte întristătoare și urîte.

Acestea le-a spus Apollonios. Iar Asclepios, apărînd noaptea în vis preotului, i-a poruncit: „Alungă-l pe acest om, cu averile lui cu tot, căci merită să-și piardă și celălalt ochi”. Prin urmare, preotul făcînd cercetări, a aflat că soția cilicianului avea o fiică din prima căsătorie, de care acesta s-a îndrăgostit pe cînd era încă fecioară și pe care a sedus-o, trăind cu ea fără rușine, în văzul tuturor. Soția, adînc mîhnită, i-a descoperit pe cei doi în pat, i-a scos lui un ochi, iar fetei pe amîndoi, străpungîndu-i cu o agrafă.

XI. Apollonios este cel care a introdus obiceiul foarte înțelept ca, atunci cînd aduci jertfe sau ofrande, să nu depășești măsura. Odată, s-a adunat foarte multă lume la templu, nu mult timp după îndepărtarea Cilicianului. Atunci Apollonios l-a întrebat pe preot:

- Este adevărat că zeii sînt drepecți?
- De bună seamă, sînt cei mai drepecți, a spus preotul.
- Bine, dar sînt ei și prevăzători? a mai întrebat Apollonios.
- Dar ce poate fi mai înțelept decît divinitatea? spuse preotul.
- Cunosc ei oare cele omeneci sau sînt fără priceperea acestora?
- Mai cu seamă prin acest har zeii sînt mai presus de oameni, căci muritorii, din pricina slabei lor înțelegeri, nu cunosc nici măcar cele ce-i privesc direct; zeii, în schimb, au privilegiul de a cunoaște atît cele omeneci, cît și cele divine.

– Toate, bunule părinte, spuse Apollonios, sînt frumoase și prea adevărate. Așadar, întrucît zeilor nu le rămîne nimic ascuns, mi se pare că omul ce vine în casa unui zeu, știindu-se nevinovat, trebuie să-i adreseze următoarea rugăminte: „O, zeilor, dați-mi ceea ce mi se cuvine”. Căci – a adăugat el – oamenii pioși merită să primească numai bine, iar, dimpotrivă, cei răi să fie loviți de năpastă. De bună seamă, zeii procedează cum se cuvine cînd găsesc pe cineva sănătos și curat la cuget; ei îl trimit îndărăt la el acasă, încoronat nu cu cununi de aur, ci cu tot felul de binefaceri; dar, dacă găsesc un om plin de păcate și stricat la suflet, ei îl lasă-n voia soartei, după ce l-au pedepsit crunt, cu atît mai mult cu cît a avut curajul să intre în sanctuar, nefiind curat la cuget.

Și, privind spre Asclepios, ivit în apropiere, a spus:

– O, Asclepios, recunosc cît de înțeleaptă este gîndirea ta cuminte, potrivit firii tale, căci nu îngădui celor răi să vină aici, chiar dacă ți-ar aduce toate bogățiile Indiei și ale Sardesului. Doar nu spre a cinsti divinitatea oferă ei aceste sacrificii și daruri, ci ca să-și răscumpere păcatele și să scape de pedeapsa meritată; spiritul dreptății, pe care-l întruhidezi, te împiedică să-i ierți.

Multe asemenea a mai rostit el la templul acela, pe cînd era încă adolescent.

XII. Iată ce-a mai spus el pe cînd stătea la Aigai. Pe atunci Cilicia era condusă de un om desfrînat, cu porniri nefirești în dragoste. Acest om a auzit vorbindu-se de frumusețea lui Apollonios. De îndată și-a părăsit treburile – el prezida lucrările unui tribunal la Tarsos – și, grăbindu-se spre Aigai, se prefăcu că e bolnav și că are nevoie de Asclepios. Întîlnindu-se din întîmplare cu Apollonios, care se plimba singur, îi spuse:

– Mijlocește-mi, rogu-te, o întrevvedere cu zeul.

– De ce ai nevoie de sprijinul meu, spuse Apollonios, dacă ești un om de bine? Căci zeii iubesc pe cei vrednici fără să fie nevoie de mijlocitori.

– Pentru că pe tine zeul te-a primit, într-adevăr, ca pe un oaspete, dar nu și pe mine, cel puțin pînă acum...

– Iubirea de ce-i frumos și bun¹⁹, spuse Apollonios, de care mă bucur pe cît îmi îngăduie vîrsta mea tînără, mi-a fost mijlocitor și a făcut cu puțință să-i devin slujitor și prieten al lui Asclepios. Dacă și tu ai preocupări de frumusețe și de bunătate, du-te cu curaj la zeu și cere-i ce vrei.

– O voi face, pe Zeus, dacă îmi vei îngădui să-ți fac o rugăminte mai întîi ție.

– Și ce vrei să mă rog?

– Ceva ce se cere numai tinerilor frumoși și care ne îndeamnă să gustăm din frumusețea lor, fără să se arate zgîrciți cu farmecele ce le au...

A spus acestea cu un aer puțin efeminat, cu ochii umezi și cu unduiri ademenitoare, de desfrînat. Cum continua să vorbească pe tonul acesta infam, Apollonios, plin de dispreț, îl străfulgeră furios cu privirile și-i spuse:

– Ești nebun, netrebnicule!

Și cum celălalt s-a mîniat cumplit, auzindu-i răspunsul, și l-a amenințat cu tăierea capului, Apollonios începu să rîdă, strigînd în gura mare: „O, va veni, va veni o anume zi...” Și, de fapt, după trei zile, ticălosului i s-a tăiat capul în drum, de către dregătorii justiției, pentru că ținuse intrigă cu Archelaos, regele Cappadociei, împotriva romanilor²⁰. Acestea și multe alte asemenea stau scrise în tratatul lui Maximos din Aigai care, dobîndind o bună faimă ca scriitor, a ajuns în Secretariatul imperial.

XIII. După ce a aflat că i-a murit tatăl, Apollonios s-a grăbit spre Tyana și l-a înmormîntat cu propriile-i mîini lîngă mormîntul mamei, căci și ea murise cu puțin timp mai înainte; a împărțit moștenirea, care era însemnată, cu fratele său, un om stricat și bețiv. Acesta avea 23 de ani și nu mai avea nevoie de un tutore. Apollonios avea numai 20 de ani și legea-l supunea unui tutore. A stat după aceea un timp în Aigai și a transformat templul în Lyceu, în Academie, într-atît răsunau acolo ecourile diferitelor filozofii. După aceea s-a întors la Tyana, dar de data asta ca om pe picioarele lui, stăpîn pe propria-i avere. Cineva i-a spus că e de datoria lui să-l îndrepte pe fratele său și să-l întoarcă pe drumul cel bun. „Mî se pare, a spus el, mult prea îndrăzneț ca eu, cel mai tînăr, să-l cumințesc pe unul mai în vîrstă, dar, pe cît îmi stă în puțință, am să-l vindec de asemenea deprinderi”. Așadar, el i-a dat acestuia jumătate din moștenire. După cîte povestea, fratele avea nevoie de bani mulți, iar nevoile lui erau mai mult decît modeste. A stăruit în continuare pe lîngă el și l-a înduplecat cu înțelepciune să se conducă după preceptele cumpătării. „Tatăl nostru, a spus el, care a murit, ne-a crescut și ne-a îndreptat pașii, dar acum nu mi-ai mai rămas decît tu, iar ție nu ți-am mai rămas, cred, decît eu. Dacă voi greși cu ceva, te rog să mă sfătuiești și să înlături greșelile, iar dacă tu vei greși, să mă sprijini ca să te îndrept.” L-a potolit astfel aidoma celor ce împlînzesc cai nărași ce nu se lasă ușor struniți și l-a înduplecat să se abată de la cele rele, și erau destule, căci era robul zarului și al vinului, petrecea cu hetairele, mîndru de părul său pe care și-l vopsea, mergînd țanțoș, cu pași apăsați și rari. După ce le-a orînduit pe toate cum se cuvine în privința

fratelui său, s-a îndreptat și către celelalte rude, unele mai nevoiașe, și le-a câștigat inima, împărțindu-le aproape tot ce mai rămăsese din moștenire, lăsându-și pentru sine foarte puțin. A amintit că Anaxagoras din Clazomenai²¹ s-a arătat odinioară mai îngăduitor cu vitele decît cu oamenii, cînd și-a lăsat cîmpul în voia oilor și a caprelor și că Crates din Theba²², azvîrlindu-și bunurile în mare, n-a ajutat absolut pe nimeni, nici pe oameni, nici pe vite. Cum Pitagora era prețuit pentru acea vorbă ce-a spus-o, anume că omul nu trebuie să aibă alte legături decît cu nevasta lui, el a zis că spusa aceasta îl privește pe oricare altul, dar nu pe el, care nu se va căsători și nu va cunoaște niciodată partea femeiască, întrecîndu-l pînă și pe Sofocle care, ajuns la bătrînețe, a spus că a scăpat de o stăpînă ne bună și sălbatică. Dar Apollonios, din pricina virtuții și a cumpătării, nu s-a lăsat învins de chemarea simțurilor nici chiar în plină tinerețe, ci tînar fiind, cu trupul în plină vigoare, și-a stăpînit pornirile trupului²³. Unii însă îl învinuiesc pe nedrept că o singură dată ar fi fost îndrăgostit, pretinzînd că din pricina mrejelor pasiunii ar fi zăbovit un an la neamul sciților. El n-a vizitat însă niciodată Scitia și nu a fost atins de suferințele iubirii. Nici una, nici alta nu sînt adevărate. Ei bine, nici chiar Euphrates nu l-a acuzat pe înțelept de o asemenea slăbiciune, deși l-a defăimat prin tratate pline de calomnii, așa cum voi arăta cînd va veni vorba despre el. El nu s-a înțeles cu Apollonios, întrucît acesta își bătea joc de el, căci făcea orice pentru bani, străduindu-se să-l îndepărteze de câștigul necinstit și de negustoria cu lecțiile de filozofie. Dar pe acestea să le lăsăm la timpul lor.

XIV. Odată, Euxenos l-a întrebat pe Apollonios cum se face că pătruns fiind de gînduri nobile și neîntrecut în vorbire, nu întocmește nici o scriere. „Pentru că, a răspuns el, încă n-am păstrat tăcere.” Și de atunci a început să tacă, ținîndu-și gura în continuare; totuși, ochii și mintea au cunoscut multe și multe a ținut minte. Într-adevăr, împlinind 100 de ani, l-a întrecut și pe Simonides²⁴ în privința memoriei. Avea obiceiul să cînte un imn închinat Memoriei, în care se spunea că toate pier datorită timpului, dar că el însuși, cu ajutorul Memoriei²⁵, nu știe ce este nici bătrînețea, nici moartea. Cu toate acestea, cît timp a tăcut, prezența lui în lume nu era lipsită de farmec, căci vorbea cu ochii, făcînd semne din mîini și din cap. Nu părea nicidec morocănos sau trist, ci era binevoitor și sociabil. A spus că acest răstimp de cinci ani, cît a tăcut, a fost cel mai greu de îndurat din toată viața. Căci, adesea, avea multe de spus, fără să le poată spune și se prefăcea că nu înțelege cele ce-l umpleau de furie. De cîte ori se mînia împotriva celor demni de dojană, își spunea lui însuși: „Îndură, tu, inima mea, și, tu, limba mea”²⁶. Și chiar atunci cînd unele atacuri îl scoteau din sărute, trebuia să lase pe mai tîrziu respingerea lor.

XV. Anii de tăcere și i-a petrecut cînd în Pamfilia, cînd în Cilicia și, deși s-a preumblat printre atîtea neamuri vlăguite, nu a vorbit și nici măcar n-a murmurat. Cînd se nimerea într-un oraș dezbinat de răzmerițe (și multe erau astfel, din pricina unor spectacole dezgustătoare) se iva în public și se arăta oamenilor, parcă gata să-i pedepsească, prin gestul mîinii sau prin expresia feței; în felul acesta, el voia să înlătore orice tulburare, iar lumea tăcea, de parcă ar fi luat parte la misterii. Nu-i prea mare lucru să-i ții în frîu pe cei care încep să se certe din pricina scenelor cu mimi²⁷ și a

curselor de cai, căci cei ce-și pierd mintea din cauza unor astfel de lucruri, dacă zăresc un om la locul lui, roșesc, se opresc și își vin, încet, în fire. Dar, cînd un oraș este apăsător de foamete, nu-i așa de ușor de strunit și nu-l poți face să uite, prin cuvinte convingătoare, să-și înăbușe revolta. În cel privește pe Apollonios, tăcerea lui ajungea chiar pentru cei aflați într-o astfel de stare. A ajuns odată la Aspendos din Pamfilia – acest oraș este așezat pe râul Eurymedon și este al treilea ca mărime din ținut – unde a găsit de cumpărat drept hrană numai linte. Oamenii își țineau zilele cu această legumă și cu altele de același soi, întrucît cei bogați țineau închis tot grîul, pentru a-l vinde pe ascuns în afara țării. Lume de toate vîrstele se îngrămădea amenințătoare în jurul guvernatorului și un foc a fost aprins ca să fie ars de viu, deși acesta se oploșise printre statuile Împăratului, care erau atunci mai de temut și mai inviolabile chiar și decît cele ale lui Zeus din Olympia, căci erau statui ale lui Tiberius²⁸ în a cărui domnie cineva, se spune, a fost găsit vinovat de lipsă de respect numai pentru că și-a lovit propriul sclav care avea asupra lui o drahmă de argint bătută cu chipul lui Tiberius. Apollonios s-a apropiat de guvernator și l-a întrebat, prin semne făcute cu mîna, despre ce-i vorba. Acela i-a răspuns că tulburarea nu era din vina lui, ci că și el este o victimă, ca și poporul, și că, dacă nu va reuși să se facă ascultat, va pieri o dată cu acesta. Apollonios s-a întors către cei de față și a făcut semn că guvernatorul vrea să fie ascultat. Oamenii nu numai că au tăcut, uimiți de atitudinea lui Apollonios, ci au stins și focul aprins pe altarele învecinate. Venindu-și în fire, guvernatorul a luat cuvîntul, numindu-i pe cîtiva cetățeni: „Acesta și acela sînt vinovați de foametea ivită, căci ei au ascuns grîul și l-au pus sub pază într-un loc sau altul din țară.” Locuitorii orașului Aspendos au transmis din gură în gură spusele guvernatorului și se pregăteau să atace ogoarele lor, dar Apollonios le-a făcut semn din cap să nu facă asta, ci mai degrabă să-i cheme de față pe aceia împriquinați și să obțină grîul cu îngăduința lor. Și cînd cei vinovați au sosit, puțin a lipsit ca Apollonios să nu izbucnească cu ocări împotriva lor, atît era de indignat din pricina lacrimilor celor mulți, căci copiii și femeile se adunaseră laolaltă, iar bătrîinii gemeau și oftau de parcă erau gata să-și dea duhul de foame. Totuși, el și-a păstrat hotărîrea de a tăcea și a scris pe tăblițe acuzațiile pe care le avea de făcut și pe care apoi le-a dat guvernatorului spre a le citi. Ele sunau astfel: „Apollonios, către neguțătorii de grîu din Aspendos. Pămîntul este mama tuturor lucrurilor, pentru că el este drept; dar voi, cei nedrepti, ați cerut ca el să fie numai mama voastră; dacă nu încetați, n-am să vă îngădui să rămîneți pe suprafața lui”. Însăpămîntați de cuvintele sale, ei au umplut piața cu grîne și orașul a revenit la viață.

XVI. Trecînd perioada de tăcere, a vizitat Antiohia cea Mare²⁹ și a trecut pe la templul lui Apollo din Daphne, de care assirienii leagă un mit arcadian. Ei spun că Daphne, fiica lui Ladon, s-a metamorfozat aici, întrucît râul care curge pe acolo se numește tot Ladon. Mai tîn și acum în mare cînte un arbust de dafin, rod al metamorfozei fecioarei; chiparoși uriași înconjoară templul și din pămînt țîșnesc izvoare îmbelșugate și liniștite, în care, se spune, se scaldă Apollo. Și tot aici, spun ei, pămîntul dă la iveală mlădițe de chiparos, în cinstea lui Cyparissos, un efeb assirian; iar frumusețea copacului te face parcă să dai crezare poveștii

acelei metamorfoze. Poate că par că am căzut în mintea copiilor, apropiind povestirea mea de astfel de amănunte mitologice. Dar pe mine nu poveștile mitologice mă interesează. Ce anume vreau, de fapt, să povestesc? Apollonios, văzînd templul atît de fermecător, dar în care nu se îndeplinea nimic după cuviință, frecventat numai de bărbați pe jumătate barbari și neînvățați³⁰, a spus: „Apollo, prefă-i în arbori pe acești muți ca, precum chiparoșii, să dea glas.” Și, cînd a trecut pe lîngă izvoare și a băgat de seamă cît de domoale și de liniștite erau, fără să facă cel mai mic zgomot a spus: „Tăcerea care domnește aici nu îngăduie nici măcar izvoarelor să vorbească!” Și, cînd a văzut riul Ladon, a spus: „Nu numai fiica ta s-a preschimbat, ci și tu, după cum se vede, ai ajuns «barbar», după ce ai fost elen și arcadian”³¹. Cînd s-a hotărît să vorbească, s-a ferit de locuri prea umblate și pline de mulțimi zgomotoase, spunînd că nu are nevoie de lucruri omenești, ci de suflute. A căutat locurile cele mai singurate, ducîndu-și viața în templele care nu erau închise. La răsăritul soarelui, într-adevăr, împlinea de unul singur anumite rituri dezvăluite de el numai acelora care se supuseseră tăcerii timp de patru ani. În restul zilei, dacă orașul era grecesc și riturile de acolo îi erau cunoscute, întrunea preoții, filozofau împreună asupra zeilor și îi îndruma pe calea cea bună, dacă bănuia că s-au depărtat de obiceiurile străvechi. Cînd riturile erau barbare și deosebite, atunci el încerca să afle cine le-a întemeiat, iscodind cu ce prilej apăruseră și cum erau practicate. În caz că putea să se gîndească la vreo îmbunătățire, spunea ceea ce crede. Apoi își invita interlocutorii ca, la rîndul lor, să-l întrebe tot ce voiau să știe. El era de părere că e de datoria filozofilor să vorbească în zori cu zeii, mai tîrziu să vorbească despre zei și, în rest, să discute despre treburile omenești. După ce termina de răspuns întrebărilor, petrecînd îndeajuns cu însoțitorii lui, se ridica și-i părăsea, adresîndu-se mulțimii, dar nu înainte de amiază, ci chiar atunci. Cînd socotea că este de ajuns cît a vorbit, se ungea cu ulei, se freca, se ștergea și se arunca în apa rece pentru că, spunea el, băile calde sînt pentru bătrîni. De altfel, cînd băile calde din Antiohia au fost închise din pricina faptelor groaznice petrecute acolo, el a spus:

„Împăratul, ca pedeapsă a greșelilor voastre, v-a dat un nou drept la viață.”³² Iar cînd efesienii³³ au vrut să-l ucidă cu pietre pe arhonte, pentru că nu încălzise destul băile, a spus: „Voi îl învinovați pe arhonte vostru pentru că nu încălzește destul apa, iar eu vă fac muștrări pentru că faceți băi calde.”

XVII. Cultiva un stil literar care nu era nici ditirambic, nici umflat cu termeni împrumutați stilului poetic, nici presărat cu cuvinte rare sau aticisme exagerate, căci socotea că e neplăcut tot ce este peste măsură atic.³⁴ Și nu discuta cu subtilitate despre nimicuri și nu se abătea de la ce avea de spus, la fel cum nu vorbea ironic și nici nu argumenta în fața ascultătorilor. Dimpotrivă, parcă vorbea de pe trepidul oracular, spunînd: „Știu”; sau: „asta e părerea mea”; „ce faceți”?; sau: „trebuie să știți”. Iar spusele sale erau scurte și tăioase, cuvintele pline de demnitate și potrivite cu subiectul tratat. Vorbele lui cutremurau suflutele, ca și cum ar fi fost rostite cu măreție de pe tronul unui basileu. Întrebat de un retor limbut de

ce nu-și pune întrebări, a replicat: „Pentru că mi-am pus întrebări, cînd eram tînăr, acum nu mai trebuie să le caut; menirea mea este să-i învăț pe alții ce am descoperit”.

– Și atunci, Apollonios, cum va conversa înțeleptul? l-a întrebat din nou acela.

– Precum legislatorul, a răspuns Apollonios, care trebuie să prescrie altora rînduielele despre care el însuși este convins că sînt bune.

Cu astfel de probleme s-a ocupat el în Antiochia și așa a convertit el oamenii de rînd de acolo.

XVIII. Apoi a plănuit o călătorie îndelungată, avînd în minte neamul indian și înțelepții lor de acolo, ce se numesc Brahmani sau Hyrcanieni³⁵. El spunea că e bine ca un bărbat tînăr să meargă în străinătate și să viziteze alte țări. Se vînturau multe scorneli despre magii care locuiesc în Babylon și la Susa, iar el voia să le cunoască îndeaproape știința, în cursul călătoriei. A împărțit și celor șapte discipoli gîndul ce-l avea; și cum aceștia încercau să-l înduplece spre alte preocupări, sperînd să-i domolească avîntul, el a spus: „M-am sfătuit cu zeii și v-am arătat hotărîrea lor, încercînd să văd dacă sînteți destul de puternici ca să mă urmați. Dar, pentru că sînteți niște nevolnici, rămîneți sănătoși și filozofați mai departe. Cît despre mine, trebuie să mă duc acolo unde mă cheamă înțelepciunea și divinitatea”. Și, zicînd astea, a părăsit Antiochia numai cu doi slujitori, care fuseseră ai tatălui său, unul priceput în a scrie frumos, iar celălalt, iute de picior.

XIX. Ajuns în vechea cetate Ninive, Apollonios văzu o statuie înfățișînd o femeie barbară. Aceasta era Io³⁶, fiica lui Inachos. Coarneau ce-i ies din frunte sînt așa de mici, de parcă atunci i-ar fi apărut. Pe cînd s-a oprit acolo, dovedind că înțelege mai bine decît preoții și profeții locului semnificația monumentului, un anume Damis din Ninive își făcu obiceiul să vină cît mai des la el. Acesta (după cum am spus la început) a ajuns să-i fie tovarăș nu numai în cutreierările sale pe meleaguri străine, ci și întru înțelepciune, păstrîndu-ne multe amănunte despre acest bărbat. Îl prețuia pe Apollonios, îl lauda și, în vederea călătoriei ce urmau s-o facă, îi spuse:

– Să mergem, Apollonios, tu urmîndu-l pe zeu, iar eu pe tine. Bănuiesc că ai găsit pe cel ce ți-ar fi de folos și nu o să-ți pară rău. Dacă nu știu altceva, cel puțin cunosc drumul spre Babylon de unde m-am întors de curînd, știu orașele, știu și satele pe unde vom trece în care sînt multe lucruri interesante de văzut. Mai mult încă, cunosc limbile barbarilor și anume limba armenilor, a mezilor și a persilor, a caducilor și le înțeleg pe toate celelalte.

– Și eu, prietene, a spus Apollonios, le înțeleg pe toate, deși n-am învățat nimic.

S-a mirat omul din Ninive, iar Apollonios i-a spus:

– Nu trebuie să te miri că știu toate limbile³⁷, căci eu cunosc și înțelesul tăcerii omenești.

Auzind acestea, asirianul își spori admirația față de el, privindu-l ca pe o ființă divină. Rămase astfel în tovărășia lui, crescîndu-și înțelepciunea și ținîndu-i minte învățăturile. Exprimarea asirianului (în limba greacă) era totuși lipsită de eleganță, căci el n-avea darul întorsăturilor de stil, iar

educația lui printre barbari lăsa de dorit; dar ca să scrie un discurs sau să reproducă o conversație, să noteze impresiile despre cele ce a auzit sau a văzut și să întocmească o lucrare din amintirile a tot ce s-a petrecut, era cel mai nimerit s-o facă și se îndeletnicea cu așa ceva cel mai bine dintre oameni. Și, oricum, „Însemnările” lui, în care adunase de toate și pe care le intitulase *Reliefuri*, aveau următoarea menire pentru Damis: el voia să nu rămână nimic neștiut în privința lui Apollonios, și chiar dacă acesta ar fi vorbit dezlinat sau neîngrijit, el voia să fie notate și acestea³⁸. Voi arăta și răspunsul dat unuia care l-a învinuit, găsind redactarea lui excesiv de minuțioasă. Era acesta un om trîndav, răutăcios, care susținea că Damis n-a făcut bine adunînd chiar toate părerile și gândurile lui Apollonios, păstrînd pînă și cele mai neînsemnate detalii, ceea ce amintea de cîinii care înfulecă ce mai cade de pe la ospețe. Damis i-a răspuns astfel acestuia: „Dacă ospetele sînt ale zeilor și zeii mîncă, trebuie să existe și slujitori care să n-aibă altă grijă decît să nu se piardă nimic din rămășițele de ambrozie care cad de la masa lor”.

XX. Cu un asemenea prieten și admirator s-a întîlnit Apollonios și mult timp din viață au petrecut împreună. Ajungînd aceștia doi în Mesopotamia, cel ce încasa taxele, avînd în pază Podul (Zeugma) de pe Eufrat³⁹, l-a dus la registratură și l-a întrebat ce duce cu el.

– Duc cu mine, a spus Apollonios, Cumpătarea, Dreptatea, Virtutea, Stăpînirea de sine, Vitejia și Supunerea; enumerînd astfel mai multe nume feminine. Celălalt, negîndindu-se decît la slujba lui, spuse:

– Dă-mi lista tuturor acestor sclave să le notez în registru.

– Nu se poate, răspunse Apollonios, căci eu nu duc cu mine sclave, ci stăpîne.

Mesopotamia e mărginită de Tigru și de Eufrat, care izvorăsc din Armenia, de la extremitatea de răsărit a munților Taurus. Fluviile îmbrățișează o întindere cît un continent în care se află cîteva orașe, satele fiind însă cele mai numeroase. Neamurile care locuiesc pe aici sînt armenii și arabii. Teritoriul le este închis între cele două fluvii, astfel încît cei mai mulți, care duc viață de nomazi, socotesc că trăiesc într-o insulă și obișnuiesc să spună că ei coboară „pînă la mare”, cînd se-ndreaptă spre unul din fluvii, despre care cred că înconjoară ca un cerc marginea pămîntului. Căci ele împrejmuesc întinderea de pămînt despre care am vorbit și își varsă apele în una și aceeași mare. Sînt și unii care pretind că o bună parte din apa Eufratului dispare într-o mlaștină și că însuși fluviul se pierde sub pămînt. Ba alții, și mai îndrăzneți, spun că riul, curgînd sub pămînt, iese la iveală tocmai în Egipt și se amestecă cu Nilul. Dacă aș vrea să arăt întocmai totul și să nu las pradă uitării nimic din cele scrise de Damis, ar trebui să povestesc tot ce li s-a întîmplat în această călătorie prin ținuturile barbare. Dar povestirea mă îndeamnă să ajung cît mai grabnic la întîmplări mai deosebite, mai minunate. Voi avea însă grijă să amintesc două lucruri: bărbăția arătată de Apollonios, cît timp a străbătut meleagurile barbarilor, bîntuite de tîlhari, care pe acea vreme nu erau încă supuse romanilor, precum și iscusința pe care a dobîndit-o, întocmai arabilor, de a pricepe graiul viețuitoarelor. Este un secret pe care l-a învățat străbătînd ținuturile arabilor, care cunosc și practică cel mai bine dintre toți oamenii această îndeletnicire. E ceva obișnuit pentru arabi să asculte, ca pe niște oracole, păsările cîntătoare care prezic

tot atât de bine ca și ghicitorii. Căci ei capătă asemenea cunoaștere neobișnuită mîncînd, după unii, inima, iar după alții, ficatul șerpilor⁴⁰.

XXI. Lăsînd în urmă orașul Ctesiphon, Apollonios a ajuns la hotarele Babylonului; aici se afla o străji a regelui de care nimeni nu putea trece fără a fi întrebat cine este, din ce oraș e de loc și din ce pricină a venit aici. În fruntea acestei străji era un satrap, fără îndoială, un fel de „ochi al regelui”⁴¹. Căci regele med care tocmai ajunsese la putere nu se simțea în siguranță și începuse să-i fie frică și de lucruri adevărate și de altele închipuite, lăsîndu-se pradă spaimelor și temerilor. Apollonios și însoțitorii lui au ajuns, așadar, la acest satrap care tocmai poruncise să se pregătească covoiturul carului său, gata de plecare. Cînd a zărit un om atât de slab și uscat, tipă tare, ca o femeie fricoasă, își ascunse fața și, ridicîndu-și cu greu privirea, spuse:

– Cine te-a trimis și de unde vii? – ca și cum ar fi întrebat un demon.

– Am venit de bună voie, răspunse Apollonios, ca să încerc să vă fac, chiar fără voia voastră, oameni.

L-a mai întrebat o dată cine este de calcă ținutul regelui.

– Întreg pămîntul e al meu, răspunse Apollonios, și am dreptul să merg oriunde spre a-l străbate.

– Am să te schinguiesc, spuse celălalt, dacă nu-mi răspunzi.

– Iar eu aș vrea, îi întoarse vorba Apollonios, să o faci cu mîinile tale, ca să-ți dai seama că sînt un bărbat adevărat.

Eunucul se mira că el nu avea nevoie de tălmaci, ci răspundea fără să stea pe gînduri și cu ușurință.

– Pe zei, spuse el, cine ești? și dintr-odată își schimbă glasul, vorbind mios.

– Pentru că de data asta m-ai întrebat cu bună cuviință și nu cu mojiție, ascultă: sînt Apollonios din Tyana și mă îndrept spre regele indienilor ca să le cunosc țara. Vreau să mă întîlnesc și cu regele tău, căci cei ce-l cunosc spun că este om de ispravă, dacă e acel Vardanes care și-a redobîndit de curînd domnia pierdută⁴².

– El este, Apollonios, a răspuns celălalt. De mult am auzit noi de tine și de dragul unui atât de vestit înțelept sînt sigur că regele și-ar lăsa pînă și tronul lui de aur și vă va trimite pe amîndoi în India, dăruindu-vă la fiecare cîte o cămilă. Eu însumi te poftesc ca oaspete și-ți dăruiesc aceste lucruri de preț.

I-a arătat atunci tezaurele sale, spunîndu-i: „Umple-ți mîinile cu orice vrei și nu numai o dată, ci de zece ori”. Văzînd că Apollonios refuză să ia vreun lucru de preț, a spus:

– Ia dar atunci vinul acesta de Babylon din care bea regele și pe care ni-l mai trimite doar nouă, celor zece satrapi. Ia o amforă întreagă de vin, niște hălci de friptură de porc și căprioară, făină, pîine de grîu și ce dorești. Căci pe drum, cale de multe stadii, nu sînt decît sate care o duc rău cu hrana.

Deodată însă satrapul s-a oprit și a spus:

– O, zei, ce-am făcut? Doar știam că acest om nu se hrănește cu carne de viețuitoare și nici nu bea vin, iar eu l-am poftit să mănînce din plin, ca un neștiutor ce sînt.

– Prea bine, spuse Apollonios, poți să mă poștești la o masă ușoară și să-mi dai pîine și fructe uscate.

– Îți voi da, spuse celălalt, pîine bine dospită și curmale mari de palmier, aurii ca chihlimbarul. Am să-ți dau și legume ce se cultivă pe malurile Tigrului.

– Prefer legumele ce cresc de la sine decît cele cultivate cu meșteșug, a spus Apollonios.

– Or fi ele mai bune, a spus satrapul, dar ținutul nostru înspre Babylon e plin de pelin și plantele care cresc printre el au un gust neplăcut și amar.

Astfel Apollonios a primit invitația satrapului și, pe cînd se pregătea să plece, adăugă, amintindu-și de amenințarea „am să te schingiuiesc” și de vorbele deosebit de aspre de la început:

– O, prietene, nu lăsa buna purtare la urmă, ci începe cu ea.

XXII. După ce au înaintat cale de douăzeci de stadii, au dat peste o leoaică ucisă de vînători. Fiara aceasta se nimerise să fie mai mare ca oricare alta pe care au văzut-o vreodată. Oamenii din sat scoteau țipete, alergînd împrejur și, pe Zeus, la fel făceau și vînătorii care se uitau la ea ca la o minune. Cînd au despicat-o, au găsit opt pui în ea. Cînd cad grele, leoaicele țin puii în ele șase luni și nasc numai de trei ori în viața lor. Numărul puilor la prima naștere este de trei, la a doua de doi și la a treia numai unul, dar care este, cred eu, foarte mare și semeț. Să nu dăm crezare celor ce spun că puii leoaicei ies la lumină sfîșiiind măruntaiele mamei. După părerea mea, există legături foarte strînse între mamă și nou-născut, întru înmulțirea în veac. Apollonios, privind mult timp cu atenție la animal, spuse:

– O, Damis, vom sta pe lîngă rege un an și opt luni. Nu vom pleca nici mai devreme, nici mai tîrziu, căci nici el nu ne va lăsa să plecăm mai repede, nici nu va fi spre binele nostru s-o facem. Numărul puilor de leu ne arată numărul lunilor, iar leoaica un singur an, căci trebuie să asemuiești cele de-un fel cu cele de același fel.

– Dar Homer, a spus Damis, ce vrea să spună că înseamnă vrăbiile acelea pe care le-a înghițit șarpele din Aulis și care erau opt la număr, împreună cu a noua, mama lor?⁴³ Calchas a tîlmăcit acest vis ca însemnînd nouă ani și a arătat că Troia va cădea numai după un asediu de tot atîția ani. Vezi ca nu cumva, după Homer și Calchas, șederea noastră să nu se prelungească nouă ani.

– Damis, pe drept cuvînt Homer a asemuit puii de pasăre cu anii, căci ei erau deja născuți și aveau ființă, dar cum aș putea eu să asemuiesc cu anii niște vietăți neîmplinite și nenăscute, care poate nu se vor naște niciodată? Ce e potrivit naturii nu se poate naște și chiar de s-ar naște, ar pieri repede. Așa că, dă-mi crezare. Să mergem, rugîndu-ne zeilor care ne-au dezvăluit acestea.

XXIII. Cei doi au înaintat în ținutul Cissia⁴⁴ și, fiind deja aproape de Babylon, Apollonios a avut un vis trimis de zeu; iată ce vedenii a avut: pești aruncați de valurile mării se zbăteau și se jeluiau ca oamenii, plîngîndu-se că au fost azvîrliți afară din locul lor; ei se rugau de un delfin care înota pe lîngă țarm să-i ajute în nenorocirea asta. Peștii erau întocmai acelor oameni care plîng că se află pe pămînt străin⁴⁵. Apollonios nu se lăsă copleșit de teamă din pricina acestui vis, ci căută să-i deslușească înțelesul și însemnătatea. Vrînd însă să-l tulbure cu totul pe Damis, căci și-a dat seama că acesta e un om plin de temeri, i-a povestit ce i s-a arătat

lui în vis, prefăcându-se că îi este frică de prevestiri rele. Damis a început să se vaite cu glas tare, ca și cum lui însuși i-ar fi apărut visul. Nu mai voia nici să-l lase să meargă mai departe.

– Nu cumva, a spus el, vom fi ca peștii care au ieșit din locul lor și vom pieri, plîngînd și jeluindu-ne pe tărîmuri străine? Ce altceva vom putea face, căzuți în mii de încurcături, decît să cerem îndurare unui guvernator sau regelui, care își vor bate joc de noi, ca delfinul de pești?

Apollonios a rîs și a spus:

– Nu ești încă filozof dacă ți-e teamă de astfel de lucruri. Am să-ți dezvălui adevăratul înțeles al visului. Țara asta, Cissia, unde ne aflăm, e locuită de eretrienii aduși aici din Eubeea de către Darius, acum cinci sute de ani și se spune că ei au fost prinși, întocmai ca în vis, la fel ca peștii⁴⁶. Căci au fost luați cu toții într-un năvod. Înmărmă că zeii, dacă nu mă înșel, mă îndeamnă să nu trec nepăsător pe lîngă ei și să-i am în grijă, doar îi voi putea ajuta cu ceva. Poate chiar sufletele grecilor pe care soarta i-a aruncat odinioară pe aici mă cheamă să le ajut urmașii. Hai să ne abatem de la drumul mare, întrebînd de fîntîna lîngă care locuiesc.

Se spune că acest izvor e alcătuit dintr-un amestec de gudron, ulei și apă și, dacă scoți o găleată și o verși, elementele se despart cu totul unele de altele. Faptul că Apollonios a vizitat într-adevăr Cissia îl face cunoscut el însuși în scrisoarea trimisă sofistului din Clazomenai⁴⁷; într-adevăr, cunoscîndu-i pe eretrienii, și-a amintit de sofist și i-a scris acestuia despre cele ce-a văzut și ce-a făcut pentru acești nefericiți. L-a îndemnat pe sofist de-a lungul întregii scrisori să aibă milă de eretrienii și l-a rugat ca, ori de cîte ori va ține un discurs despre ei, să nu-și stăvilească lacrimile față de nenorocirea lor.

XXIV. Cele scrise de Damis despre eretrienii se potrivesc cu cele ce povestim noi. Căci ei locuiesc în Media, nu prea departe de Babylon, cam la o zi depărtare pentru un bărbat deprins cu mersul. Țara e lipsită de orașe, întreaga Cissie are numai așezări satești, dacă nu punem la socoteală și nomazii care rareori coboară de pe caii lor. Eretrienii s-au stabilit în mijlocul ținutului, împresurînd teritoriul cu un șanț prin care curge un rîu abătut, după spusa lor, pentru a-i apăra împotriva barbarilor din Cissia. Pămîntul este brăzdat de ape bituminoase, plantele, cîte cresc, sînt amare, iar oamenii trăiesc puțin, căci bitumul din apă se depune în măruntaiele lor. Ei își scot hrana de pe colina de la hotarele așezării, unde pămîntul se înalță deasupra cîmpului sterp. Aici seamănă ei pămîntul, socotind colina drept țara lor. Se spune că 780 de eretrienii au căzut în mîinile perșilor, din care, desigur, nu toți erau luptători, căci printre ei se aflau și femei și bătrîni și, după cîte cred eu, mulți copii, întrucît mare parte din norodul Eretriei s-a retras la Caphareus, pe cel mai înalt pisc din Eubeea. Oricum, au fost luați în jur de 400 de bărbați și peste 100 femei, iar ceilalți greci, din Ionia și Lydiā, au pierit pe cînd se-ndreptau spre inima continentului. Cei rămași au deschis o carieră în colină, deprinzînd meșteșugul tăierii în piatră, au înălțat temple, în stil grecesc, și au construit o piață destul de încăpătoare unde au dedicat două altare, unul lui Darius, unul lui Xerxes și mai multe altele lui Daridaioi⁴⁸. Pînă în vremea domniei lui Daridaioi, la 88 de ani după prinderea eretrienilor, pe cît socotesc ei, pe vechile monumente funerare era gravat: „Cutare, fiul lui cutare”. Și, deși literele

erau grecești, călătorii noștri spun că n-au văzut încă altele asemănătoare. Ei adaugă că pe monumente mai apar corăbii, săpate în piatră, de unde se vede cum a trăit tot omul în Eubeea, fie că a lucrat pe mare cîrmaci ori neguțător, fie că a fost pescuitor de scoici, corăbier ori armator. Iată, de pildă, o inscripție elegiacă pe care au putut-o citi pe mormîntul unor marinari și armatori.

„Noi, cei care odinioară am călătorit pe valurile adînci ale Mării Egee, ne odihnim în mijlocul cîmpiei Ecbatanei. Rămîi cu bine, vestită țară părintească a Eretriei! Rămîi cu bine, Atena, vecină a Eubeei, rămîi cu bine, iubită mare!”

Damis spune că Apollonios a refăcut mormintele părăsite cu propriile sale mîini, le-a împrejmuțit, a oferit libații și ofrande, după cuviință, fără însă a uide sau a jertfi vreo victimă. După ce l-au podidit lacrimile, lăsîndu-se copleșit de emoție, a strigat cu glas înalt în mijlocul mormintelor: „Voi, eretrienii, aruncați prin voia soartei pînă aici, chiar de sînteți departe de ai voștri, v-ați dobîndit ultimul lăcaș, dar cei ce v-au aruncat aici au pierit în jurul insulei voastre, fără mormînt, la zece ani după răpirea voastră; căci cele ce-au pătît în golful Eubeei este dovada mîniei zeilor”.

Mai mult încă, Apollonios, la sfîrșitul epistolei către sofist, a spus: „m-am îngrijit, o Scopelianos, de eretrienii tăi, pe cînd eram încă tînar și i-am ajutat, pe cît m-au ținut puterile, și pe cei morți și pe cei vii”. În ce fel i-a ajutat pe cei vii? După ce eretrienii semănau ogoarele, barbarii din vecinătatea colinei răpeau recolta, năvălind vara. Astfel, cînd Apollonios a ajuns pînă la rege, s-a străduit ca de roadele colinei să se bucure numai ei.

XXV. Am găsit următoarele însemnări despre șederea înțeleptului în Babylon și despre cele ce trebuie cunoscute în privința Babylonului⁴⁹. Babylonul este apărat de ziduri cu o lungime de 480 de stadii, în cerc închis. Zidul este înalt de 3 jumătăți de plethron și lat de mai puțin de un plethron. Babylonul este tăiat în două părți aproape egale de riul Eufrat, iar sub rîu se află o galerie subterană care leagă în secret palatele regale de pe cele două maluri. Se spune că o femeie, de origine medă, care a fost odată regina acestor locuri, a meșterit o asemenea trecere cum n-a mai fost vreodată. A luat pietre, bitum, aramă și toate materialele știute de oameni că sînt potrivite pentru construcții rezistente sub apă și le-a bătut de-a lungul malurilor rîului, a abătut apoi albia fluviului în niște lacuri, iar de îndată ce rîul a secat a săpat de-a curmezișul lui un canal de două măsuri, astfel încît să se poată trece și pe acolo, de pe un mal pe altul în palate, întocmai ca pe uscat. Apoi, a acoperit canalul cu un tavan a cărui boltă se află la aceeași înălțime cu apa Eufratului. Au fost întărite temeliile cît și zidurile acestui tunel. Dar, cum bitumul are nevoie de apă pentru a se face tare ca piatra, Eufratului i s-a dat din nou drumul, în albia sa, deasupra bolții încă umede și astfel tunelul s-a pietrificat. Palatele sînt acoperite cu bronz care scînteie-n soare, încăperile femeilor și ale bărbaților, precum și porticurile sînt împodobite cu ornamente din aur, parte din argint, iar unele cu plăcuțe de aur, care închipuie picturi. Scenele tapiseriilor, brodate în culori diferite, sînt luate din istorisirile grecești, deseori apărînd Andromeda, Amymone și Orfeu⁵⁰. Babylonienilor le place mai ales Orfeu, poate fiindcă-l prețuiesc pentru tiara și pantalonii lui largi, dar nu datorită

muzicii sau cîntecelor cu care el alina lumea. Au ȳesut chipul lui Datis, pus pe distrugerea insulei Naxos, cît ȳi pe cel al lui Artaphernes, asediind Eretria⁵¹. Au mai ȳesut ȳi prelinsele victorii dobîndite de Xerxes, cum ar fi cele de la Termopile⁵². Mai sînt ȳi alte picturi, după un gust specific mezilor, de pildă, rîuri revărsate, un pod peste mare ȳi străpungerea muntelui Athos. Damis pretinde că au vizitat ȳi o încăpere a bărbăȳilor, al cărei tavan a fost construit în formă de cupolă, asemenea bolȳii cereȳti. Acesta era acoperit cu lapislazuli, o piatră de un albastru adînc ca cerul. Sus de tot, aproape de vîrfurile cupolei, erau rînduite statui de aur ale zeilor, la care ei se închină, dînd impresia că parcă plutesc. Aici regele împarte dreptatea, iar patru păsări de aur, atîrnate de tavan, îi amintesc de Adrasteia⁵³, făcîndu-l atent să nu se înalȳe deasupra oamenilor. Se spune că aceste chipuri simbolice au fost potrivite de Magi, căci numai ei puteau intra în palat, ȳi ele sînt numite „limbi ale zeilor”.

XXVI. În privinȳa magilor, Apollonios a găsit de cuviinȳă să spună lucruri favorabile, cum că i-a înȳlnit, că a învăȳat cîte ceva de la ei ȳi că, la rîndul lui, i-a învăȳat ȳi el altele, înainte de a pleca. Damis însă n-a luat parte la discuȳiile înȳteleptului cu magii, căci acesta nu i-a îngăduit să-l însoȳească, atunci cînd mergea la ei. El aminteȳte doar că înȳteleptul i-a vizitat pe magi la amiază ȳi la miezul nopȳii. Damis l-a întrebant odată pe Apollonios:

- Ce-i cu magii? Ce părăre ai despre ei?
- Sînt înȳtelepȳi, a răspuns Apollonios, dar nu întrutotul.

XXVII. Dar despre toate acestea, mai tîrziu. Sosind în Babylon, satrapul care comanda marile porȳi a aflat că Apollonios a venit să cunoască țara. I-a pus în față o statuie aurită a regelui, în față căreia cine nu se prosterna, sărufînd-o, nu putea intra în țară. Numai solilor împăratului roman nu li s-a cerut aceasta. Oricare altul dintre solii barbari sau dintre călătorii care trec prin țară e oprit pe loc dacă nu-ȳi arată respectul față de statuie, înȳenunchind. Acestea sînt proastele obiceiuri la barbari, care par să necesite grija unui satrap! Cînd Apollonios a zărit chipul, a întrebant: „Cine este acesta?” Auzind că este regele, a adăugat: „De mare preȳuire se va bucura omul pe care voi îl cinstiȳi prosternîndu-vă, dacă eu îl voi lăuda ȳi-l voi găsi om de bine”. ȳi spunînd aceasta a trecut de poartă. Satrapul foarte mirat, s-a luat după el, l-a oprit, luîndu-l de mînă ȳi l-a ntrebat, printr-un tălmaci, care-i este numele, patria, cu ce se îndeletniceȳte ȳi de ce a venit pe aici. Pe lîngă acestea, ȳi-a mai notat într-un registru felul în care era îmbrăcat, înfăȳșarea sa, poruncindu-i să-l aȳtepte.

XXVIII. Apoi a alergat la oamenii cărora li se spune „urechile regelui”, l-a descris pe Apollonios, după ce le-a spus că a refuzat să se prosterneze ȳi că pare un om deosebit. Aceȳtia au poruncit să fie adus în față lor, i-au arătat preȳuire ȳi nu i-au făcut nici un rău. După ce a venit mai marele lor, acesta l-a întrebant de ce-l dispreȳueȳte pe rege.

- Nu-l dispreȳuiesc încă, răspuns Apollonios.
- Dar ai putea să-l dispreȳueȳști?
- O, cerule, poate că aȳ face-o dacă, după ce l-aȳ înȳlni, aȳ găsi că nu este un om bun.
- Ce daruri îi aduci?

Apollonios a spus că-i va dărui „bărbăția”, „dreptatea” și alte asemenea virtuți.

– Pe care dintre acestea, bănuiești tu că nu le are regele?

– Nu bănuiesc nimic; dar chiar dacă le are, vreau doar să-l învăț cum să le practice, spuse Apollonios.

– De bună seamă că, doar practicându-le, a putut redobîndi regatul pe care-l vezi, după ce l-a pierdut, și a putut să-și întemeieze din nou casa, nu fără suferințe și griji.

– Dar de cîți ani și-a redobîndit domnia?

– De trei ani, în ultimul întrînd abia acum două luni⁵⁴.

Atunci Apollonios și-a arătat părerea, după cum obișnuia, spunînd:

– O, păzitor al persoanei regelui, sau cum s-ar cuveni să te numesc, Darius⁵⁵, tatăl lui Cyrus și al lui Artaxerxes, a fost stăpîn al regatului timp de șaizeci de ani, dacă nu mă înșel, și, pe cît se spune, simțind că i se apropie sfîrșitul, a oferit „Dreptății” un sacrificiu și a invocat-o astfel: „O, stăpînă, oricare ai fi tu”. Aceasta arată că el a dorit dreptatea, fără a o cunoaște încă, fără să creadă că a dobîndit-o. Și-a crescut cei doi fii cu atîta nehibzuință, încît aceștia și-au ridicat armele unul împotriva celuilalt. Astfel, unul dintre ei a fost rănit, iar celălalt ucis de fratele lui⁵⁶. Iar tu vrei să mă faci să cred că regele vostru, care nu a știut cum să-și păstreze tronul, îmbină deja toate virtuțile, că este un model de urmat? Dacă dorește cu adevărat să devină mai bun, voi, nu eu, veți avea de cîștigat.

Barbarul își întoarse privirile și spuse:

– O, mare noroc ne-a trimis nouă Cerul! Căci numai un om bun, prieten cu alt om bun, poate face lucruri și mai bune, iar el îl va face încă și mai bun, și mai înțelept și mai plăcut pe regele nostru. Căci toate aceste însușiri se vîd limpede la acest bărbat.

L-au dus prin urmare în palat și au anunțat tuturor vestea cea mare, cum că omul care se aflase în fața porților regelui este un înțelept, de neam grec, fiind un bun sfetnic.

XXIX. Cînd regele a fost încunostințat, s-a întîmplat ca el să ia parte la un sacrificiu împreună cu magii, căci riturile se desfășurau sub supravegherea sa. L-a chemat pe unul dintre magi și i-a spus:

– Visul pe care ți l-am povestit astăzi, cînd m-ai vizitat dimineața la trezire, s-a adeverit.

Iată visul apărut regelui: se făcea că el era Artaxerxes, fiul lui Xerxes⁵⁷, și că a luat înfățișarea acestuia. Ca atare era foarte speriat ca nu cumva să se schimbe ceva în ce privește soarta sa, căci astfel tălmăcise el schimbarea înfățișării sale. Dar, după ce a auzit că noul venit era un grec și un înțelept, și-a adus aminte de Temistocles din Atena care, cîndva, venit din Grecia, a trăit pe lîngă Artaxerxes ca prieten, fapt ce i-a fost de folos nu numai regelui, ci și lui însuși. Astfel, ridicînd dreapta, regele a spus: „Chemați-l, căci aș vrea să începem cît se poate de frumos relațiile noastre; ar fi bine ca el să mi se alăture întru sacrificiile și rugăciunile ce le vom face.”

XXX. Așadar, Apollonios a intrat în palat, însoțit de o mulțime mare de oameni, căci se aflase că noul venit este bine primit de rege, care e foarte bucuros de venirea lui. Iar Apollonios, trecînd prin palat, n-a aruncat nici o privire minunilor de acolo, mergînd printre ele ca și cum ar fi umblat pe un drum oarecare. Strigîndu-l pe Damis, îi spuse:

– M-ai întrebat ieri care e numele femeii din Pamphylia despre care se spune că era prietenă cu Sappho și că a compus imnuri pe care le cânta în cinstea zeiței Artemis din Perge în modul eolian și pamfilian⁵⁸.

– Te-am întrebat, e drept, dar nu mi l-ai spus.

– Am zis că nu ți-l spun, prietene, dar ți-am explicat modurile în care au fost scrise imnurile, numele lor, și am arătat cum modul eolian a atins sunetele cele mai acute, și apoi, prin evoluție, a devenit modul pamphylian. Apoi discuția a alunecat spre altceva. Tu n-ai mai revenit cu întrebarea. Ea se numea Demophyle, era o femeie înțeleaptă, avea în felul lui Sappho un cerc de fecioare pe care le instruia, a compus poeme, unele de dragoste, iar altele imnuri. Imnul către Artemis, inspirat din Sappho, a fost transpus de ea și se cântă după aceleași moduri ca odele safice.

Cît de departe a fost de a fi uimit de rege, de pompa și de fastul regal se vede și din faptul că nu a acordat nici o atenție unor asemenea lucruri, vorbind despre orice, în loc să arunce măcar o privire spre podoabele palatului.

XXXI. Regele l-a zărit de departe că se apropie de el, căci curtea templului unde se afla era destul de mare și a stăruit asupra faptului că el l-a recunoscut pe înțelept. Cînd au ajuns aproape unul de altul, regele a strigat cu voce tare:

– Acesta este Apollonios, pe care Megabates, fratele meu, pretinde că l-a văzut în Antiochia, respectat și admirat de oameni de bine și pe care mi l-a descris, întocmai cum îl văd.

Iar cînd Apollonios s-a apropiat și i-a urat voie bună, regele i-a vorbit în limba greacă și l-a îndemnat să ia parte la sacrificii. Tocmai se pregătea să sacrifice Soarelui un cal alb, crescut în Nisaia, de mare preț și acoperit cu podoabe ca pentru o ceremonie⁵⁹. Dar Apollonios a spus:

– O rege, jertfește cum vrei tu, dar pe mine lasă-mă s-o fac în felul meu. Apoi a luat tămîie într-o mînă, spunînd:

– O Soare, ține-mi tovărășie atît timp cît crezi de cuviință pe pămînt și cît doresc eu; fă-mi plăcerea să cunosc bărbați de valoare, să nu aflu nimic despre cei prefăcuți și nici cei haini să nu aflu nimic de la mine.

Și, spunînd acestea, a aruncat tămîia în foc, privind cum fumul se înalță, în ce parte se îngroașă, cum se încolăcește, uitîndu-se și la focul care ardea curat, prevestitor de bine. Atunci întinzînd mînă spre flacără, a grăit:

– Urmează-ți jertfa, o rege, după cum sînt datinile voastre, căci obiceiurile mele le-ai văzut.

XXXII. A părăsit locul sacrificiului ca să nu fie pârtaș la vărsarea de sînge. După sacrificiu, s-a apropiat și a spus:

– O rege, știi oare bine limba greacă sau doar o rupi pe grecește, ca să-ți dai seama despre ce e vorba și că să nu pari rău crescut față de oaspeți, dacă ar sosi vreun grec?

– O știu la fel de bine ca limba maternă, poți spune ce vrei, căci, fără îndoială, de asta mă întrebi.

– Așa e. Ascultă-mă deci. Dorința mea este să ajung în India. Dar nu vreau să trec de regatul vostru fără a mă opri. Auzisem că ești un om deosebit, însă am văzut chiar eu pe dată că ești fără cusur. Doresc să cunosc înțelepciunea voastră, cultivată de către magi. Mai vreau să aflu,

de asemenea, dacă ei sînt într-adevăr atît de pricepuți în treburile divine, pe cît se spune. Înțelepciunea mea este cea a lui Pitagora, bărbatul din Samos, care m-a învățat să cinstesc zeii și să-i ascult, după cum ai constatat, să le simt prezența, și dacă-i văd și dacă nu; deseori vorbesc cu ei și mă îmbrac cu țesături din fibre vegetale, fire care nu sînt luate de pe piei de oi; port veșminte de in, care crește pur, din elemente curate, ivite din apă și pămînt. Iar obiceiul de a-mi lăsa părul să crească în voie, după cum vezi, cît și faptul că mă feresc de hrana provenită din viețuitoare, l-am deprins tot de la Pitagora, ca parte a înțelepciunii lui. Ca atare, nu pot fi nici pentru tine, nici pentru oricare altul tovarăș de banchete, de viață dulce și îmbelșugată. Dacă însă ai greutateți de netrecut sau dacă te afli într-un impas, le-aș da eu de rost la toate, căci nu numai că știu ce trebuie făcut, dar știu și ce se va întîmpla, înaintea ta⁶⁰.

Acestea sînt întrevederile pe care le-a avut Apollonios, după spusa lui Damis. Apollonios însuși a întocmit o epistolă despre aceste lucruri; în epistolele sale a reprodus multe alte discuții de acest fel care au avut loc în diferite împrejurări.

XXXIII. Cum regele spunea că e foarte bucuros și că e mai încîntat de venirea lui decît dacă ar fi dobîndit, pe lîngă bogățiile sale, averile Indiei și ale Persiei, a adăugat că Apollonios se cuvine să fie oaspetele său și să împartă cu el acoperămîntul regal. Apollonios a spus:

– Te-ai învoi, o rege, dacă ai veni în orașul meu de baștină, Tyana, iar eu te-aș pofți să locuiești unde locuiesc eu?

– Cum să nu, dacă ai avea o asemenea casă în care să încapă nu numai garda și păzitorii mei, ci și eu însumi, cu tot fastul regal.

– Pot atunci să mă folosesc de aceeași judecată, căci dacă ar fi ca eu să locuiesc după condiția mea, m-aș mulțumi cu ceva de rînd, căci pe înțelepți îi supără mai mult prisosul decît pe voi lipsa. Lasă-mă deci să fiu oaspetele unor oameni de același rang cu mine și am să te vizitez cît de des vei dori.

Regele s-a învoit, temîndu-se ca nu cumva Apollonios să țină ascunsă vreo nemulțumire. Înțeleptul s-a dus așadar să locuiască la un om cumsecade din Babylon, care, pe lîngă asta, era și un om dintr-o familie distinsă. Înainte de a termina masa, a sosit un eunuc, aducînd o veste:

– Regele îți acordă, spuse el, împlinirea a zece dorințe și îți dă voie să le numești tu însuși, dar te roagă să nu-i ceri lucruri lipsite de preț, căci vrea să-ți arate atît ție, cît și nouă, mărînimia lui.

Apollonios a primit știrea bucuros și a întrebant:

– Cînd trebuie să i le cer?

– Mîine.

Solul a plecat pe dată la toți prietenii și la toate rudele regelui și le-a poruncit să fie de față cînd înțeleptul va prezenta cererile sale și va primi aceste semne de cinstire. Damis spune că el și-a dat de îndată seama că Apollonios nu va cere nimic, căci îi știa felul său de a fi și îl auzise înălțînd către zei rugămintea: „O zei, lăsați-mă să am puțin și să n-am nevoie de nimic”. Văzîndu-l preocupat, ca unul care are o grijă pe suflet, socoti că avea de gînd să-și formuleze cererile, dar că stătea la cumpănă ce și cît să-i ceară. Spre seară, Apollonios spuse:

– Mă întreb, o Damis, de ce barbarii îi socotesc pe eunuci destul de caști pentru a-i lăsa să intre în încăperile femeilor.

– Dar, a spus celălalt, e limpede și pentru un copil. Întrucît retezarea unei anume părți a trupului îi ferește de dorința simțurilor, ei sînt primiți în încăperile femeilor, chiar de-ar fi să doarmă în pat cu ele.

– Crezi că acest fapt le-a îndepărtat cumva orice dorință de a iubi sau orice putință de a se uni cu femeile?

– Pe amîndouă, căci dacă tai unui bărbat o anume parte a trupului, care ațîță la nebunie, valul iubirii nu te mai cuprinde.

După un scurt răstimp, Apollonios a spus:

– Am să-ți dovedesc mîine că și eunucii pot iubi și că dorința, care li se citește în ochi, nu le-a pierit, ci rămîne întocmai unui jar gata să se aprindă; căci trebuie să se întîmple vreun fapt care îți va respinge părerea. Chiar dacă ar exista un mijloc omenesc care să aibă o asemenea forță tiranică încît să smulgă din suflet atracția sexuală, tot n-ar trebui, mi se pare, să-i socotim pe eunuci caști. Presupunînd că ar fi, ei sînt siliți să facă astfel, în neputință de a iubi. Căci castitatea constă în a te împotrivi pasiunii, cînd simți dorința și pornirea senzuală, și în abținerea ce se ridică deasupra nebuliei care este patima.

Damis a răspuns:

– La acestea să ne gîndim mai tîrziu. Mai bine să ne socotim ce vom răspunde mîine propunerii strălucite a regelui. Probabil că n-ai să-i ceri nimic, dar trebuie să ai grijă să fii prudent, ca nu cumva să pari că refuzi orice dar al regelui ca urmare a unui orgoliu deșert, căci ai văzut în ce fel de țară ne aflăm și că sîntem în întregime în puterea lui. Trebuie să te ferești de învinuirea de a-l sfida și să te gîndești că, deși acum avem destule provizii ca să ajungem în India, nu avem destule ca să ne întoarcem. Pe deasupra nu mai avem bani.

XXXIV. Prin asemenea argumente a încercat Damis să-l înduplece pe Apollonios să nu refuze primirea favorurilor ce i-ar fi fost oferite. Dar acesta, ca și cum ar fi fost de partea argumentelor aduse de prieten, i-a spus:

– Nu cumva, Damis, ai uitat să dai cîteva pilde? Am să dau eu atunci: Eschines⁶¹, fiul lui Lysanias, a venit la Dionysios din Sicilia, pentru bani; Platon a traversat, se spune, de trei ori Charybda, pentru bogăția Siciliei; Aristippos din Cyrene⁶², Helikon din Cyzic și Phytos⁶³, cînd a fost exilat din Rhegium, s-au aruncat atît de adînc în vistieria lui Dionysos, încît cu greu au reușit să se smulgă de acolo. Și de Eudoxos din Cnidos⁶⁴ se spune că, odată ajuns în Egipt, a recunoscut că a venit după bani și nu s-a tîrșuit el oare cu regele? Și, ca să nu lungesc prea mult vorba, se spune că Speusippos, atenianul, a ținut atît de mult la bani încît s-a grăbit să ajungă în Macedonia, la căsătoria lui Cassandros, unde a compus cîteva poeme lipsite de orice har, cîntîndu-le în public în schimbul unor stipendii⁶⁵. Dar eu socotesc, Damis, că un bărbat înțelept riscă mai mult decît cei ce rătăcesc pe mări și decît cei ce se luptă cu armele. Invidia îl atacă mereu, fie că tace ori vorbește, dacă lucrează sau trîndăvește, dacă se duce la cineva ori primește pe cineva, dacă vorbește sau nu vorbește cuiva. Un asemenea om trebuie să se întărească ca într-o armură împotriva iubirii de arginți; să se gîndească că un bărbat înțelept, care cedează în fața lenei, furiei și pasiunii, plăcerii de a bea și care e gata să facă orice, împins de moment, va fi poate iertat față de asemenea greșeli; dar dacă se pleacă în

fața lăcomiei de a strânge bani, nu va fi iertat din pricină că unește în el esența tuturor relelor. Căci firesc este să fii supus banilor, numai dacă ești deja robul pîntecului, al veșmintelor, al vinului sau al vieții desfrîinate. Pe cît înțeleg, tu îți închipui, poate, că e mai lipsit de însemnătate să greșești la Babylon decît la Atena sau la jocurile olimpice ori pythice. Și nu gîndești că pentru un înțelept Grecia este pretutindeni, că pentru el nici un loc sub soare nu poate fi deșert sau barbar, întrucît trăiește priveghiat de Virtute? Și, chiar de vede puțini oameni, nu uita că el este privit de zeci de mii de ochi. Dacă ți s-ar înfățișa, să zicem, un atlet, o Damis, unul din cei ce se antrenează la lupte și la box, desigur că-i vei cere, dacă ar dori să ia parte la jocurile olympice sau dacă s-ar duce în Arcadia, să se comporte ca un om cu suflet nobil și bun⁶⁶; și, pe Zeus, dacă s-ar anunța deschiderea jocurilor Nemeene sau a celor Pythice, i-ai sugera să fie atent la condiția lui fizică, întrucît aceste jocuri sînt vestite, iar cursele de alergări de aici sînt cele mai prețuite în toată Grecia. Dar, te întreb, dacă Filip⁶⁷ ar celebra jocuri, pentru că a cucerit un oraș, sau dacă fiul său, Alexandru, ar sărbători niște jocuri pentru propriile sale izbînzii, l-ai sfătui oare pe acest atlet să-și părăsească antrenamentul, să nu mai fie plin de avînt, pentru că întrecerea ar avea loc la Olynthos sau în Macedonia sau în Egipt, iar nu la greci pe stadioanele Greciei?

Din pricina acestor cuvinte pline de înțelepciune, Damis spune că s-a rușinat atît de tare încît s-a înroșit de cele spuse și i-a cerut iertare lui Apollonios pentru că, cunoscîndu-l prea puțin, a îndrăznit să-i dea sfaturi, aducînd asemenea argumente. Dar, înțelegîndu-l, înțeleptul i-a spus:

– Ai încredere în mine, căci n-am vrut să te umilesc, ci doar să-ți arăt ce gîndesc.

XXXV. În ziua următoare a venit eunucul ca să-l cheme pe Apollonios la rege.

– Voi sosi, a spus el, de îndată ce-mi voi împlini datoriile față de zei.

A împlinit așadar sacrificiul obișnuit și a înălțat rugi. În drum spre rege, lumea îl privea și se minuna de felul său de a fi. Cînd a pășit înăuntru, regele i-a spus:

– Îți ofer împlinirea a zece cereri, socotindu-te un bărbat cum nimeni altul n-a mai venit aici din Grecia.

– Nu vreau să le primesc pe toate, ci doar o singură favoare mai de preț decît zeci de daruri și pentru care te rog din toată inima.

Apoi a început să povestească întîmplările eretrienilor, începînd de la Datis.

– Cer, așadar, a spus el, ca acest neam sărman să nu mai fie hărțuit în hotarele sale de pe colină, ci să i se dea voie să cultive în liniște petecul de pămînt pe care Darius i l-a dat în folosință; căci tare greu le-ar fi dacă nu-și vor păstra pămîntul care li s-a acordat în schimb, după ce au fost alungați de pe teritoriul lor.

Regele s-a învoit și a spus:

– Eretrienii pînă mai ieri au fost dușmanii mei și ai părinților mei, căci odinioară au ridicat armele împotriva noastră și de aceea au fost lăsați în voia soartei, doar vor pieri⁶⁸. Pe viitor însă ei vor fi trecuți în înscrisuri, ca prieteni ai mei, și vor fi conduși de un satrap, un om bun, care va împărți dreptate în țară. Dar de ce nu vrei să primești celelalte nouă daruri?

– Pentru că, a răspuns el, nu mi-am făcut nici un prieten aici.

- Dar tu n-ai nevoie de nimic?
- Ba da, a răspuns Apollonios, am nevoie de niște fructe și de pâine, căci cu acestea mă ospățez cu deosebită plăcere.

XXXVI. Pe cînd discutau asemenea lucruri de față cu alții, s-a auzit zarvă întetîindu-se dinspre palat. Eunucii și femeile strigau laolaltă. Și iată de ce: un eunuc fusese prins cu una din soțiile regelui, culcat pe un pat, tocmai cînd păcătuia. Paznicii haremului începuseră să-l tragă de păr ca pe sclavii regelui. Cel mai bătrîn dintre eunuci a spus că și-a dat seama că eunucul cu pricina simte ceva deosebit pentru femeia aceea și că deja îi interzisese să vorbească cu ea, să-i atingă gîtul ori mîna sau s-o îngrijească în mod deosebit, deși era liber să facă același lucru cu celelalte soții. Acum a fost prins stînd culcat alături de ea, ca un bărbat cu o femeie. Atunci Apollonios a privit la Damis, ca și cum ar fi vrut să-i arate că judecata, potrivit căreia un eunuc poate avea sentimente de iubire, s-a adeverit. Regele a spus celor de față:

- E rușinos, o bărbăți, ca, de față cu Apollonios, să fim nevoiți să discutăm pe larg despre castitate, schimbînd subiectul. El judecă însă lucrurile mai bine decît noi. Ce pedeapsă poruncești Apollonios?

- De bună seamă, să-l lași să trăiască, a răspuns Apollonios, spre mirarea celor de față.

La acestea regele s-a înroșit și a spus:

- Nu crezi că merită să moară de mai multe ori pentru că s-a strecurat în propriu-mi pat?

- Dar răspunsul meu, o rege, nu se datorează dorinței de a trece cu vederea ofensa adusă, ci mai degrabă intenției de a-l pedepsi în felul care-l va dura cel mai mult. Căci dacă el trăiește cu această racilă a neputinței și nu poate să-și găsească desfătarea nici în mîncare ori în băutură, nici în spectacolele cîte te încîntă pe tine și pe tovarășii tăi, și dacă inima-i va tresări cînd se va trezi pe neașteptate din somn – lucru care se întîmplă adeseori îndrăgostiților – ce alt chin asemănător îl va mai putea mistui și ce foame îi va mai roade în așa fel măruntaiele? Într-adevăr, numai dacă nu e unul din aceia care vor să trăiască cu orice preț, el te va implora, o rege, să-i iei zilele sau și le va lua el singur, deplîngînd față de toți ziua în care n-a avut norocul să fie ucis pe dată⁶⁹.

XXXVII. Într-o zi regele se pregătea să plece la o vînătoare în parcul în care barbarii lasă să crească lei, urși și pantere și i-a cerut lui Apollonios să ia parte la vînătoare⁷⁰.

- Ai uitat, o rege, a spus acesta, că niciodată n-am fost de față nici la sacrificiile tale. Și, afară de asta, nu-mi face plăcere să atac animale chinute și duse în sclavie împotriva naturii lor.

Regele, întrebîndu-l care este cel mai statornic și mai sigur mod de a conduce un popor, Apollonios a răspuns: „A respecta pe mulți și a avea încredere în puțini”.

Altă dată, guvernatorul Siriei a trimis o solie în legătură cu două sate care, cred eu, erau vecine cu Zeugma⁷¹; el susținea că aceste sate au fost din vechime supuse lui Antiochos și lui Seleucos⁷², dar că în prezent⁷³, deși aparțin romanilor, se află sub stăpînirea regelui; întrucît arabii și armenii nu tulbură aceste așezări, regele, depășind hotarele vastului său regat,

ridică de aici tributuri, ca și cum satele i-ar fi aparținut lui, și nu romanilor. Regele a trimis solia afară din încăpere și a spus:

– Aceste sate, Apollonios, au fost primite de strămoșii mei de la regii mai înainte pomeniți, întrucât ei au putut să hrănească cum se cuvine animalele sălbatice pe care noi le prindem în țara noastră și le trimitem dincolo de Euftrat⁷⁴. Romanii însă, ca și cum ar fi uitat faptul acesta, au adoptat tactica de a susține că acest lucru e ceva nou și nedrept. Care ți se pare a fi rostul soliei?

– Intențiile lor, o rege, sînt cumpătate și cinstitute. Ei doresc doar să obțină, cu consimțămîntul tău, satele cu pricina. Pentru că se află pe pămîntul lor, ei ar putea să le ocupe și fără încuviințarea ta.

A mai spus că, după părerea sa, ar fi o greșeală ca regele să intre în conflict cu romanii pentru niște așezări atît de neînsemnate aparținînd unor simpli particulari. A mai spus că ar fi o greșeală și mai mare să se lupte cu romanii, chiar din pricini mai serioase. Regele, îmbolnăvinduse, el l-a vizitat și a cuvîntat atît de convingător și cu credință despre suflet, încît regele și-a revenit și a declarat curtenilor că Apollonios i-a făcut atîta bine, încît acum disprețuiește nu numai puterea lui regească, ci pînă și moartea.

XXXVIII. Într-o zi regele îi arăta lui Apollonios tunelul de sub Euftrat.

– Ce părere ai de această minune, îl întrebă el.

Apollonios îi răspunse, pentru a micșora trufia acestor cuvinte:

– Ceea ce ar fi uimitor, o rege, ar fi să poți trece cu piciorul un fluviu atît de adînc și cu neputință de traversat prin vad.

Cînd regele i-a arătat întăriturile Ecbatanei, zicînd că acolo e „împărăția zeilor”, Apollonios spuse: „Nu, fără îndoială, nu, aceasta nu e locuința zeilor⁷⁵ și poate nici măcar locuință de oameni; orașul lacedemonienilor e lipsit de ziduri”. Într-o zi, pe cînd regele judeca un proces între diferite sate, se lăudă față de Apollonios că cercetările duraseră timp de două zile.

– E bine să nu fii grăbit, răspunse înțeleptul, cînd vrei să găsești dreptatea.

Altă dată, pe vremea cînd veniturile regatului sporiseră prin fondurile ridicate de la supuși, regele a deschis încăperile vistieriei, arătîndu-i lui Apollonios banii săi în speranța că-l va face să năzuiască bogăția. Dar acesta, fără a arăta nici cea mai mică mirare pentru ce vedea, spuse:

– Pentru tine, rege, toate acestea înseamnă bogăție, dar pentru mine e totuna cu pleava în vînt.

– Cum aș putea atunci să-i folosesc cît mai bine?

– Cheltuindu-i cu folos, răspunse Apollonios, căci ești rege.

XXXIX. După ce i-a spus regelui multe asemenea lucruri și dîndu-și seama că regele e gata să urmeze sfaturile pe care i le-a dat, judecînd că a stat destul în tovărășia magilor pentru a afla ce-l interesa, a spus:

– Hai, Damis, să ne îndreptăm spre indieni. Căci corăbierii care au aruncat ancora la lotofagi, după ce au gustat din lotuși, au fost abătuți de la obiceiurile lor⁷⁶. Iar noi, deși n-am gustat nimic în această țară, constat că rămînem aici mai mult decît se cuvine.

– Sînt de aceeași părere, răspunse Damis. Dar, amintindu-mi de prezicerea ta, cînd ai cercetat cazul leoaicei, așteptam să se scurgă timpul

prezis⁷⁷. Nu s-a scurs în întregime, căci nu sîntem aici decît de un an și patru luni. Va fi bine oare de vom pleca acum?

– Regele nu ne va lăsa să plecăm, Damis, spuse Apollonios, înainte de scurgerea celei de-a opta luni. Vezi doar că este un om de vază și care merită ceva mai mult decît să domnească peste barbari.

XL. Cînd, în sfîrșit, s-au hotărît să plece și regele le-a îngăduit plecarea, Apollonios își aminti de împlinirea cererilor făgăduite de rege, pe care le amînase pînă în ziua cînd va avea adevărați prieteni. Atunci îi spuse :

– O, cel mai bun dintre regi, nu mi-am răsplatit gazda și datorez răsplată și magilor. Ai tu grijă de ei și plătește-mi datoria față de acești oameni înțelepți ce-ți sînt cu totul devotați.

Fermecat, regele îi răspunse :

– Am să-ți arăt mîine cît sînt magii de invidiat, căci îi voi răsplăti din plin, dar tu, pentru că n-ai nevoie de nimic, îngăduie cel puțin ca aceștia să primească de la mine bani și orice și-ar dori.

Zicînd acestea, îi arătă pe Damis și pe însoțitorii lui Apollonios. Dar și ei refuzară.

– Vezi, așadar, o, rege, spuse Apollonios, cît de multe „mîini” am și cît de asemănătoare sînt între ele?

– Ia cel puțin o călăuză, spuse regele, și niște cămile ca să vă ducă, căci drumul e prea lung ca să-l străbateți doar pe jos.

– Fie, răspunse Apollonios, căci se spune că drumul e prost și greu de străbătut fără aceste animale. De altminteri, cămila este ușor de hrănit și-și găsește cu repeziciune hrana, chiar în lipsa pășunii. Mai e nevoie și de apă, pe care s-o ducă în burdufe, ca pe vin.

– Timp de trei zile, spuse regele, ținutul e fără apă. Apoi dai de mare belșug de rîuri și izvoare. Trebuie să urmezi drumul care străbate Caucazul⁷⁸. Acolo găsești din belșug tot ce-ți trebuie pentru trai, iar țara e prietenă cu noi.

Și cum regele îl întreabă ce îi va aduce la întoarcere din Indii, Apollonios răspunse :

– Un dar plăcut, o, rege, căci dacă tovărășia acelor oameni mă va face mai înțelept, am să mă întorc și mai bun decît sînt acum.

Auzind acestea, regele îl îmbrățișă și îi spuse :

– Poți să te reîntorci, căci acesta e un dar plăcut.

CARTEA A DOUA

I. Așadar, cam pe la începutul verii, ei au părăsit Babylonul pe cămile, însoțiți de călăuză. Mai aveau un om care se-ngrijea de cămile și de toate vietățile de care aveau nevoie, din care regele le dăduse din belșug. Ținutul pe care-l străbăteau era bogat și satele îi primeau cu respect, căci prima cămilă din șir purta pe frunte un lanț de aur, ca să știe cei care-i întâlneau că regele trimisese pe-acolo un prieten de-al său. Apropiindu-se de Caucaz¹, ei mărturisesc că pământul era din ce în ce mai plăcut mirositor.

II. Putem socoti Caucazul ca începutul munților Taurus care traversează Armenia, Cilicia, Pamfilia și, ajungând la Mycale, se sfârșesc în marea pe ale cărei țărmuri locuiesc carienii. Promontoriul Mycale poate fi socotit ca extremitatea Caucazului și nu, după cum spun unii, ca începutul lui². Căci muntele Mycale nu e prea înalt, în timp ce culmile Caucazului se înalță atât de falnic încât împiedică razele soarelui să ajungă pe pământ. Caucazul îmbrățișează, împreună cu Munții Antitaurus, toată partea Sciției care se mărginește cu India, începând de la Lacul Maeotis, de-a lungul țărmului stîng al Pontului³. Este un lanț lung de aproape 20 000 de stadii, căci aceasta este măsura teritoriului cuprins de cotul Caucazului. Cît despre cele ce se spun referitor la acea parte a munților Taurus care se află prin părțile noastre⁴, cum că s-ar întinde dincolo de Armenia, lucru de care lumea s-a îndoit o vreme, este astăzi adevărat de leoparzii care, după cum se știe, sînt prinși în Pamfilia, cea parfumată de plante aromate. Căci acestor fiare le plac mirosurile de aromate și de îndată ce miros parfumul ajuns pînă la ei, de foarte departe, părăsesc Armenia, trec munții în căutarea picăturilor de styrax, arbore dătător de gumă, ori de cîte ori vîntul bate dintr-acolo și arborii lasă să li se prelingă picăturile. Se spune că odată a fost prinsă în Pamfilia, o femelă de leopard purtînd un lanț de aur în jurul gîtului și pe care era scris cu litere armenesti: „REGELE ARSACES ZEULUI DIN NYSA”. Iar regele Armeniei pe atunci era tocmai acest Arsaces⁵. După cîte cred eu, regele, văzînd acest leopard, din pricina mărimii sale l-a consacrat lui Dionysos, „zeul din Nysa”, căci așa i se spune zeului de către indieni și de toate popoarele din răsărit, după Nysa din India⁶. Acest animal a stat un timp în captivitate și s-a lăsat atins și mîngîiat de mîna omului, dar, cînd primăvara a venit, a intrat în călduri – căci acesta e anotimpul în care leoparzii se-mperechează – a fugit în munți, după un mascul, cu lanț cu tot, și așa a fost prins, pe cînd era atras de miresmele aromate. Caucazul mărginește fruntariile Indiei de Media și, printr-o altă coamă, coboară pînă la Marea Roșie⁷.

III. Acest munte este, pentru barbari, prilej de legende care găsesc ecou și la poeții greci: Prometeu de pildă, din pricina iubirii sale pentru oameni se zice că a fost înălțuit aici și că un alt Heracles (căci ei nu vor ca acesta

să se confunde cu Heracles tebanul)⁸ n-a mai răbdat să vadă asemenea chin și a ucis cu săgețile sale pasărea care ciugulea măruntaiele lui Prometeu. După o altă versiune, Prometeu a fost prins în lanțuri într-o grotă care se vizitează și astăzi, la poalele muntelui, iar Damis susține că lanțurile pot fi încă văzute, fixate în stîncă, dar că nu e ușor să ghicești din ce anume metal sînt făcute. Alții pretind că Prometeu a fost înlănțuit pe vîrfurile unui munte, cu două piscuri, îndepărtate unul de altul ca de un stadiu, fiecare mîna fiindu-i legată de un pisc, într-atît era el de uriaș. Din ură față de vulturi, locuitorii ținutului Caucaz îi socotesc dușmani și dau foc cuiburilor pe care le statornicesc aceste păsări pe stînci, aruncînd asupra lor săgeți aprinse. Le întind și curse, spunînd că astfel ei îl răzbună pe Prometeu, într-atît acești oameni sînt stăpîniți de amintirea mitului.

IV. După ce au trecut de Caucaz⁹, călătorii noștri povestesc că au văzut oameni înalți de patru coți care aveau pielea pîrlită de soare, iar apoi, după trecerea fluviului Indus, alții, de cinci coți. Pe cînd se îndreptau spre acest fluviu, iată ce au văzut demn de povestit: în timp ce mergeau pe clar de lună li s-a arătat o fantasmă. Își schimba mereu înfățișarea și uneori dispărea cu totul. Apollonios își dădu seama despre ce e vorba și începu să-i adreseze injurii, îndemnîndu-și și tovarășii să facă la fel, căci numai așa te poți apăra împotriva unei astfel de primejdii. Iar fantasma s-a pierdut, scoțînd țipete ascutite, cum fac nălucile¹⁰.

V. Traversînd creasta muntelui pe jos, căci poteca era foarte abruptă, Apollonios l-a întrebat pe Damis:

– Spune-mi, unde eram ieri?

– În cîmpie.

– Și astăzi, unde sîntem?

– În Caucaz, dacă nu mă înșel.

– Așadar, cînd erai jos? a întrebat din nou Apollonios.

– N-are rost să mă întreb așa ceva. Ieri doar mergeam printr-o vale adîncă, iar astăzi sîntem aproape de cer.

– Prin urmare, o Damis, ești de acord că ieri străbăteam o vale, iar astăzi urcăm?

– Fără îndoială, așa e, doar dacă nu-s nebun!

– Și crezi cumva că există vreo deosebire între drumurile noastre și că drumul de azi ți-ar aduce vreun ce folos față de cel de ieri?

– Da, pentru că ieri mergeam pe unde sînt mulți oameni, iar astăzi merg pe unde sînt puțini.

– Dar nu-i așa că și într-un oraș poți părăsi străzile largi ca să mergi în locuri mai pustii?

– N-am spus asta, ci numai că ieri am trecut de-a lungul satelor și printre oameni, iar astăzi urcăm de-a lungul unui ținut divin de frumos, pe unde nu se vede urmă de picior omenesc. Ai auzit doar de la călăuza noastră că barbarii spun că aici și-au făcut locuință zeii.

Și totodată a ridicat ochii spre culmea muntelui. Dar, Apollonios, amintindu-și de ce l-a întrebat la început, a spus:

– Poți să-mi explici, Damis, ce ai înțeles din cele ce sînt divine, călătorind atît de aproape de cer?

– Nimic, a spus celălalt.

– Ei bine, ar fi trebuit ca tu, urcat pe această creație atât de înaltă și de divină, să dobândești păreri mai limpezi despre cer, soare și lună, pe care poate îți închipui că le poți atinge cu vârful bățului, atât de aproape ești de cer.

– Ce știam ieri despre divin știu și astăzi, și nici o idee nouă nu mi-a venit în legătură cu asta.

– Atunci Damis, tu ai rămas încă jos, în vale, și n-ai cîștigat nimic, ajungînd așa de sus. Să știi că ce te-am întrebat la început nu era fără un anume temei. Tu însă credeai că am vorbit ca să glumesc cu tine.

– Într-adevăr, o Apollonios, și eu credeam că voi coborî de pe munte mai învățat, căci am auzit spunîndu-se că Anaxagoras din Clazomenai¹¹ urmărise mișcările astrelor cerești de pe muntele Mimas, în Ionia, și că Thales din Milet a făcut același lucru pe muntele Mycale, din patria sa. Se mai spune că unii s-au folosit ca loc de observație de muntele Pangeu, iar alții de muntele Athos¹². Dar eu, care am urcat pînă la o asemenea înălțime, n-am coborît mai învățat decît eram.

– Nici ei, spuse Apollonios, deși din aceste locuri cerul apare de un albastru mai adînc, astrele mai mari, iar soarele răsare din adîncul nopții; toate acestea sînt de mult binecunoscute de crescătorii de oi și capre. Cît despre chipul în care divinitatea are grijă de neamul omenesc și îi place să primească cinstiri de la oameni, aceasta echivalează cu Virtutea, Dreptatea și Cumpătarea. Nici una dintre ele nu se vor dezvălui celor ce urcă pe Athos ori pe Olimpul atât de admirat de poeți, dacă sufletul lor nu le contemplă, acest suflet care, prin străduință, curat și fără pată, se poate ridica, zic eu, cu mult deasupra Caucazului pe care-l zărim aici.

VI. Trecînd de acest munte, ei întîlniră oameni ce călătoresc pe elefanți și alcătuiesc un popor așezat între Caucaz și râul Cophen¹³. Pentru că sînt foarte săraci, oamenii încalecă aceste animale. Cîțiva călăreau cămile de care indienii se slujesc pentru curse. Aceste cămile străbat mii de stadii pe zi, fără a-și odihni deloc genunchii. Un indian, urcat pe o cămilă de acest fel, întîlnindu-i, întrebă călăuza încotro se îndreaptă. Cînd află ținta călătoriei lor, talmăci vestea nomazilor. Aceștia scoaseră strigăte de bucurie, îi invitară să se apropie și, cînd ajunseră lîngă ei, le oferiră vin, pe care îl fac din curmale, și miere, din același fruct. Le mai dădură hălci din carne de leu și panteră, pe care tocmai îi jupuiseră. Apollonios și oamenii săi primiră totul în afara cîrnii și-și reluară drumul spre India, îndreptîndu-se spre Soare Răsare.

VII. În timp ce se pregăteau să ia masa lîngă un izvor, Damis vărsă într-o cupă vin oferit de indieni, spunînd: „Iată, pentru tine Apollonios, din partea lui Zeus Salvatorul¹⁴, ca să faci o libație, căci n-ai băut vin de multă vreme. Dar cred că nu vei refuza acest vin, așa cum faci cu cel din viță de vie”. Totodată, el vărsă o libație, căci îl invocase pe Zeus. Apollonios începu să rîdă:

– Nu-i așa, Damis, că noi ne lipsim de bani?

– Sigur că da, pe Zeus, după cum adesea ai dovedit-o.

– Ne vom feri deci să primim o drahmă de aur sau de argint și nu ne vom lăsa ademeniți de un asemenea ban de preț, deși vedem că rămîn cu gura căscată în fața lui nu numai oamenii de rînd, ci și regii. Dar dacă

cineva ne-ar da un ban fals de aramă, în locul unuia din argint sau de aur, îl vom primi noi oare, sub motiv că lumea nu se lăcomește după banii de aramă? De altminteri, indienii au bani de orichalc și de bronz negru cu care își fac cumpărăturile. Când vom ajunge la indieni va trebui, desigur, să ne slujim de ei. Dacă acești nomazi de treabă, Damis, ne-ar dăruia bani și dacă m-ai vedea că îi refuz, ai insista tu oare să-i accept, atrăgându-mi atenția că bani cu valoare sînt numai monedele bătute de romani sau de regele mezilor, în timp ce banii de aici nu sînt făcuți decît dintr-un metal oarecare, bun pentru indieni? Dacă cumva m-ai îndupleca prin asemenea argumente, ce-ai să gîndești despre mine? Nu m-ai socoti un șarlatan și un renegat al filozofiei? Nu m-ai disprețui mai mult încă decît pe acei soldați lipsiți de curaj, care-și azvîrl cît colo scutul? Cu toate acestea, cine își aruncă scutul poate să-și facă rost de unul, la fel de bun ca celălalt, după cum spune Arhiloh¹⁵. Dar cum mai poți să-ți redobîndești înțelepciunea, dacă ai necinstit-o și ai aruncat-o departe? Și apoi, Dionysos mă va ierta, poate, că nu mă ating de vin; în schimb, dacă primesc să beau vin de curmale în locul vinului din struguri, el se va supăra, desigur, și va spune că i-am nedreptățit darul. De altfel, noi nu sîntem departe de acest zeu, căci ai auzit-o pe călăuza noastră spunînd că sîntem aproape de muntele Nysa, unde Dionysos săvîrșește, dacă nu mă înșel, numeroase miracole. De altminteri oamenii se îmbată, Damis, nu numai cu băutura din struguri, ci și cu cea din curmale. Știi doar că am întîlnit indieni sub puterea acestei băuturi. Unii dănuiesc pînă cad pe jos, iar alții cîntă, rotindu-și capul, cum fac la noi oamenii care și-au petrecut toată noaptea bînd, fără a se opri la timp. Ai dovedit că socotești drept vin această băutură, oferind o libație lui Zeus, cu rugile de rigoare care se rostesc cînd bei vinul. Iată, Damis, ce am de spus în apărarea mea. Pe voi însă n-am să vă opresc de la vin. Ba chiar am să-ți îngădui ca, alături de însoțitorii tăi, să mă mîncî și carne. Am văzut că abținerea nu v-a folosit la nimic. Același lucru mie însă îmi este folositor pentru că urmez principiile filozofice pe care mi le-am însușit încă din copilărie.

Damis și însoțitorii lui ascultară această cuvîntare cu plăcere și se grăbiră să-i facă o bună primire, gîndindu-se că-și vor face călătoria mai ușoară, dacă vor avea un trai mai îmbelșugat.

VIII. Au trecut fluviul Copen cu bărcile. Cămilele însă l-au trecut pe jos, căci apa fluviului nu era adîncă. Au ajuns într-o provincie care aparținea regelui și unde se înalță muntele Nysa, acoperit pînă în vîrf, ca și muntele Tmolos din Lydia, de plantații. Poate fi urcat cu ușurință, căci e străbătut de drumuri tăiate pentru nevoile culturilor. Pe cînd urcau povîrnișul muntelui, ei întîlniră, după cîte spun, sanctuarul lui Dionysos, întemeiat chiar de zeu, spre propria-i cinstire. Zeul îl înconjurase cu o plantație de lauri, închizînd o bucată de pămînt în care încăpea un templu destul de mic. Împrejurul laurilor cresc iederă și viță de vie. În mijlocul acestei împrejurări își ridicase lui însuși o statuie, știind că, cu timpul, arborii vor crește și vor forma un fel de acoperiș; așa cum este acum, în acest sanctuar nu poate nici să plouă, nici să sufle vîntul. Se află acolo cosoare, panere pentru cules via, teascuri cu toate cele de trebuință, toate consacrate lui Zeus, meșterite în aur și argint, cum se cuvine unui zeu culegător de struguri. Statuia are înfățișarea unui tînăr indian și este lucrată din piatră albă

lustruită. Când zeul își sărbătorește Bacchanalele și tulbură liniștea orașului Nysa, orașele celelalte, din capătul câmpiei, îl ascultă și îi răspund prin sărbători la fel de zgomotoase. Nu se potrivesc păreriile despre acest Dionysos nici între greci și indieni, nici între indienii înșiși. Noi însă spunem că, într-adevăr, Dionysos thebanul a venit în India în fruntea unei oștiri, însoțit de bacchante. Printre alte dovezi, amintim ofranda pythică păstrată la Delphi, pusă deoparte între comorile sanctuarului. Aici se află un disc de argint indian pe care stă scris: „DIONYSOS, FIUL SEMELEI ȘI AL LUI ZEUS, TRIMITE ACEASTA DIN INDIA LUI APOLLO DIN DELPHI”. Dar indienii de prin părțile Caucazului și a fluviului Cophen afirmă că cel ce a venit la ei era un străin assirian care cunoștea istoria lui Dionysos thebanul. În ce-l privește, indienii dintre Indus și Hydraotes și toate ținuturile care se întind pînă la Gange spun că Dionysos era fiul fluviului Indus și că Dionysos din Theba, devenit discipolul său, îi adoptase thyrsul și introdusese riturile orgiastice. Tot ei adaugă că acest din urmă Dionysos, pretinzînd că este fiul lui Zeus, susținea că a trăit zămislit în coapsa tatălui său pînă a venit pe lume, că dobîndise în dar de la tatăl său un munte numit Meros (Coapsă), lîngă care se găsește Nysa. Mai povestesc că el ar fi sădit pe muntele Nysa butuci de viță de vie adusă din Theba. În cel loc Alexandru a celebrat sărbătoarea sa dionisiacă¹⁶.

IX. Locuitorii orașului Nysa spun, la rîndul lor, că Alexandru nu s-a urcat pe munte și că, de bună seamă, deși a vrut acest lucru, fiind plin de ambiție și mare amator de tradiții, s-a temut ca nu cumva macedonenii, întîlnind vița de vie, pe care n-o mai văzuseră de mult, să nu ducă dorul țării lor și să nu înceapă să poftească la vin, tocmai cînd se obișnuiseră să bea numai apă. El lăsă așadar în urma sa Nysa, adresînd numai o rugă lui Dionysos și oferindu-i un sacrificiu la poalele muntelui. Știu prea bine că n-am să fiu pe placul anumitor persoane scriind acestea, căci însoțitorii lui Alexandru din expediție nu au respectat adevărul nici în această privință. Eu sînt pentru adevăr. Dacă ei l-ar fi iubit pe rege, pe cît se spune, nu i-ar fi știrbit cu nimic gloria. Decît să se fi urcat pe munte și să fi celebrat o sărbătoare orgiastică, cum povestesc ei, este mult mai frumos, după părerea mea, că nu s-a urcat pe munte pentru a păstra sobrietatea armatei.

X. Damis arată că ei nu au văzut stîncă numită Aornos (fără păsări), care nu este prea departe de Nysa, pentru că era în afara drumului lor și călăuza se temea să se abată de la drumul drept. Am auzit însă povestindu-se că ea fusese cucerită de Alexandru și că se numea „Aornos” nu numai pentru că se ridica la o înălțime de 15 stadii, căci păsările sacre zboară și mai sus, ci pentru că în vîrfurile stîncii se găsește, după cît se spune, o crăpătură care absoarbe păsările ce trec deasupra, cum se întîmplă la Athena în spațiul din fața Parthenonului¹⁷ și în mai multe alte locuri din Frigia și Lydia. De aceea stîncă aceasta se numește „fără păsări”, lucru ce-i justifică în fapt numele.

XI. Mergînd spre India s-au întîlnit cu un copil de vreo treisprezece ani, urcat pe un elefant și care bătea animalul. Văzînd așa ceva călătorii s-au mirat, iar Apollonios a întrebat:

– Damis, ce trebuie să facă un bun călăreț?

– Ce altceva, răspunse acesta, decît să se țină drept pe cal, să-l strunească și să-l mîie cu frîul, să-l domolească cînd ia avînt și să fie atent să nu cadă într-un șanț, în vreo groapă sau în vreo prăpastie, mai ales cînd trece prin locuri umede și noroioase.

– Nimic altceva nu vom mai cere, Damis, de la un bun călăreț?

– Ba, pe Zeus, cînd calul urcă un deal, trebuie să slăbim hăturile, iar cînd coboară să nu-l lăsăm s-o ia prea repede, ci să-l ținem din scurt, să-i mîngîiem urechile și coama. Mai cred că un bun călăreț nu trebuie să se folosească întotdeauna de bici și voi lauda un călăreț care se poartă așa.

– Dar un luptător, un războinic călare, de ce are nevoie?

– De aceleași însușiri ca și călărețul obișnuit. Mai trebuie să știe să lovească dușmanul și să se apere, să înainteze și să se retragă, să-i pună pe fugă pe cei ce-l atacă, să nu-și lase calul să se înspăimînte cînd se ciocnesc scuturile ori cînd coifurile aruncă sclipiri sau cînd se cîntă peanul ori răsună strigăte de luptă. Acesta este, dacă nu mă-nșel, meșteșugul pe care trebuie să-l stăpînească un bun războinic.

– Dar despre călărețul de pe elefant, ce spui?

– Că este cu atît mai de admirat, cu cît la vîrsta lui crudă conduce un animal atît de uriaș, mîinîndu-l cu vîrful ascuțit și curb cu care vezi că aruncă pe spinarea elefantului, întocmai ca și cum ar arunca o ancoră, fără să se teamă nici de înfățișarea animalului, nici de înălțimea sa, nici de puterea lui deloc mică. Faptul îmi pare uimitor și nu i-aș fi dat crezare, pe zeîța Atena, dacă l-aș fi auzit de la un altul.

– Dacă cineva ar vinde băiatul ăsta, l-ai cumpăra, Damis?

– Da, pe Zeus, cu prețul tuturor bunurilor mele, căci a fi stăpînul celui mai mare animal de pe suprafața pămîntului, ca asupra unei acropole luată cu asalt, îmi pare semnul unei firi libere și strălucite.

– Ce folos îți va aduce băiatul dacă nu cumperi și elefantul?

– Îl voi pune ca supraveghetor al casei mele și al slujitorilor mei cărora le va porunci mai bine decît mine.

– Nu ești în stare să poruncești tu însuși propriilor tăi slujitori?

– Tot atît cît ești și tu în stare: căci mi-am părăsit toată averea pentru a călători, spre a cunoaște și a străbate meleaguri străine.

– Dar dacă ai cumpăra într-adevăr acest copil și dacă ai avea doi cai, unul pentru alergări și unul de luptă, l-ai lăsa să-i încalece, Damis?

– L-aș lăsa pe calul de alergări, cum vîd că fac și alții. Cum aș putea să-i încredințez calul de luptă, care are și armură? Căci el nu va putea duce nici scutul pe care trebuie să-l aibă călăreții, nici platoșa sau coiful, nici lancea. Și cum ar putea să le mînuiască, dacă nu știe nici măcar să arunce o sulită sau o săgeată, el care, în privința mînuirii armelor, se cam „bilbăie” încă?

– Deci, o Damis, recunoști că altceva îl conduce și îl îndreaptă pe elefant, nu conducătorul lui, în fața căruia parcă te-ai prosterna de-ațîta admirație!

– Ce altceva ar putea fi, a spus Damis, căci în afară de băiatul de pe cal nu vîd nimic!

– Acest animal, continuă Apollonios, este ca nimeni altul ușor de dresat și o dată ce a fost obișnuit să se supună omului, îndură tot ce-i face omul, străduindu-se să fie asemenea lui în purtări. Îi place să primească hrană din mîna lui, cum fac și cățelandrii, iar cînd stăpînul se apropie de el îl mîngîie cu trompa și-l lasă să-și pună capul în gura lui, pe care o lasă

deschisă atât timp cât vrea stăpînul, cum am văzut că se întîmplă la nomazi. Se spune însă că noaptea se plînge de robia sa, nu numai scoțînd țipete ascuțite, ca de obicei, ci chiar plîngînd, demn de milă și trist. Iar dacă apare un om în timp ce suspină, pe dată elefantul pune capăt jeluirii, ca și cum i-ar fi rușine. El este așadar, Damis, propriul său stăpîn și mai degrabă instinctul natural de supunere îl conduce decît călărețul ce-l mîna.

XII. Cînd au ajuns la Indus, călătorii au văzut, spun ei, o turmă de elefanți care trecea fluviul. Iată ce au auzit despre acest animal: că unii sînt de mlaștină, alții de munte, iar alții trăiesc în cîmpie și că sînt prinși pentru a fi folosiți în lupte¹⁸. În timpul luptelor, ei pot purta un turn ce cuprinde 10 pînă la 15 indieni. Din acest turn indienii aruncă sulii și trag cu arcul ca dintr-un meterez. Însuși elefantul își socotește trompa întocmai unei mîini și aruncă cu ea sulile. În măsura în care elefantul de Libya este mai mare față de calul de Nysa, tot atât elefantul de India este mai mare decît cel din Libya. Vîrsta la care ajung aceste animale și viața lor îndelungată sînt cunoscute, dar călătorii noștri spun că aproape de Taxila, care este cel mai mare oraș din India, ei au văzut un elefant pe care băștinașii îl parfumează și îl împodobesc cu fișii de pînză, că acesta ar fi unul din acei elefanți care au luptat împotriva lui Alexandru, pentru Poros. Bătîndu-se cu neînchipuită vitejie, Alexandru l-a închinat Soarelui. De colți îi atîrnau belciuge de aur și pe ele se găsea o inscripție în greacă: „ALEXANDRU, FIUL LUI ZEUS, A CONSACRAT ELEFANTUL AIAS SOARELUI”. Regele dăduse elefantului acest nume, gîndindu-se că unui animal uriaș i se potrivește un nume mare. Iar băștinașii socoteau că s-au scurs 350 de ani de la bătălie, fără a mai pune la socoteală vîrsta pe care o avea animalul cînd s-a luptat.

XIII. Iuba, care a fost cîndva regele Libyei¹⁹, povestește că în vechime cavalerii libyeni au luptat unii împotriva altora, suiți pe niște elefanți dintre care unii aveau un turn gravat pe colții lor, iar alții nu aveau nimic. Cînd s-a lăsat noaptea, bătălia întrerupîndu-se, elefanții marcați cu acest semn au fugit în munții Atlas. Iuba povestește că 400 de ani mai tîrziu el a prins unul din elefanții fugiți și că turnul scrijelit în fildes putea fi observat fără să se fi șters de trecerea timpului. Tot Iuba consideră colții lor drept „coarne”, pentru că pornesc de la tîmple, fără a se atinge unul de altul rămîinînd așa cum au crescut, fără să cadă, cum cad dinții, și fără să crească din nou. Dar eu nu sînt de acord cu acest argument, căci există coarne (unele, nu toate), cum ar fi cele de cerb, care cad și apoi cresc din nou. Cît despre dinți, de bună seamă, cei ai omului cad și cresc toți din nou, dar la nici un animal colții și caninii nu cad de la sine și nu cresc iarăși, căci natura i-a împlîntat în falcile lor pentru a sluji drept arme. Pe de altă parte, la rădăcina coarnelor se formează în fiecare an un cerc rotund, cum se vede la capre, oi și boi, în timp ce dinții cresc netezi și așa rămîn, dacă nu sînt spărți, întrucît sînt făcuți dintr-o substanță asemănătoare pietrei, prin natura lor. De altminteri, coarnele se întîlnesc numai la animalele care au copita despicată, în timp ce elefantul are cinci unghii și talpa piciorului brăzdată de numeroase tăieturi. Cum laba nu e protejată de o copită, ea este întrucîtva mlădie și umedă. Să ne mai amintim că pe animalele cu coarne, fără excepție, natura le-a înzestrat cu oase poroase, iar coarnele lor sînt la fel, în timp ce colțul de elefant este masiv și dur. Dacă tăiem un

colț de elefant putem vedea că este străbătut pe dinăuntru de un canal foarte mic, ca la dinți. Colții elefantului de mlaștină sînt de culoare urîță, poroși și greu de lucrat, căci au peste tot iregularități. Colții elefanților de munte sînt desigur mai mici decît primii, dar destul de albi și lesne de prelucrat. Cei mai buni sînt însă colții elefanților de cîmpie, căci sînt foarte mari, foarte albi și ușor de crestat, luînd forma pe care o dorește mîna. Dacă trebuie să vorbesc și de obiceiurile elefanților, iată-le: cei ce sînt prinși în mlaștini sînt socotiți proști, lipsiți de minte, de către indieni; cei de la munte, că sînt răi din fire și puțin siguri pentru oameni, iar cei de la cîmpie sînt socotiți cei mai buni, ușor de dresat și dornici să imite omul: pot să deseneze litere, dansează, se leagănă în sunetul flautului și sar pe pămînt²⁰.

XIV. Cînd Apollonios a zărit elefanții care tocmai traversau Indusul – și erau, cred eu, vreo treizeci la număr, în frunte cu cel mai mic dintre ei – în vreme ce alții, mai puternici, luau vlăstarele lor în vîrfurile colților și îi țineau deasupra apei cu trompele, ca într-un lanț, înțeleptul spuse:

– Ei fac asta, Damis, fără să fie îndrumați de cineva, ci de la sine, mulțumită inteligenței și înțelepciunii lor native. Privește cum îi poartă pe pui, de parcă ar fi niște hamali, după ce i-au legat pentru a-i duce!

– Văd, spuse Damis, cu cîtă înțelepciune și inteligență fac asta. La ce bun întrebarea naivă pusă de aceia care se întrebă în van dacă tandrețea pe care elefantul o poartă puilor este naturală sau nu? Iată, înșiși elefanții proclamă că această tandrețe le-a fost dată de la natură. Nu oamenii i-au învățat asta, cum i-au învățat atîtea alte lucruri, căci elefanții n-au împărtășit niciodată viața oamenilor. Firea le-a dat darul de a iubi ființele cărora le-au dat viața. Din această pricină, ei nu-și cruță grija pămîntescă și-i cresc.

– Ai putea să spui asta, Damis, nu numai despre elefanți. Acest animal lasă înfrîntarea doar omului, cred eu, în privința inteligenței și a voinței. Dar mă gîndesc și la urși care, deși sînt cele mai sălbatice animale, fac totul pentru puii lor. La fel se întîmplă și cu lupii care, mereu ocupați cu prădăciunile, au totuși femele care veghează asupra puilor lor, în timp ce masculul aduce hrană pentru ea și pentru viețuirea puilor. Te-ai mai putea gîndi și la pantere, cărora, cu înflăcărarea firii lor, le place să devină mame, căci așa vor ele să domine masculii și să fie stăpîne, masculii îndurînd orice din partea lor, în iubirea lor pentru pui. Se povestește, de asemenea, o istorioară despre leoaice: anume, ele se împerechează cu leoparzii și îi primesc în bîrlogurile leilor din cîmpie; dar, în momentul în care fată, fug la munte, spre adăposturile leoparzilor, căci puii se nasc cu mici pete pe blană. De aceea, ele îi ascund și le dau să sugă numai în adîncul hățșurilor, prefăcîndu-se că au vînat toată ziua. Dacă însă lei descoperă ce s-a petrecut, sfîșie și rup în bucăți progenitura pe care o socot în afara firii. Cunoști, desigur, acel leu al lui Homer, știi ce înfățișare fioroasă lua pentru a-și salva puii cînd se pregătea să lupte²¹. Se mai spune că în acest ținut, tigroaica, oricît de feroce ar fi, este în stare să meargă pînă la țarmul Mării Roșii, aproape pînă la corăbii pentru a-și redobîndi puiul. Dacă îl capătă, pleacă înapoi foarte fericită. Dacă însă corăbiile pleacă cu puiul, ea urlă de-a lungul țărmurilor mării, cîteodată chiar moare. Cît despre obiceiurile păsărilor, cine nu le cunoaște? Vulturii și berzele nu-și încropesc niciodată cuib înainte de a depune acolo, unii

o „piatră de vultur”, altele un rubin, pentru a-i ajuta la ouat și a alunga șerpui. Și, dacă luăm în seamă vietățile mării, n-o să ne mirăm că delfinii, care sînt cele mai inteligente dintre ele, își iubesc puii²². Cum să nu admiri balenele, focile și viețuitoarele care nasc pui vii? O focă pe care am văzut-o eu însumi la Aigai²³ și care era închisă pentru jocurile de circ, era atît de întristată de moartea puiului ei, închis și el în cușcă, încît n-a vrut să mănînce nimic trei zile, deși e cea mai lăcomă dintre animale. La fel, balena își ascunde puii în adîncul gîtului, ori de cîte ori fuge din fața unei primejdii prea mari. Cîteodată a fost văzută și o viperă lingînd șerpișorii pe care i-a născut, dîndu-le îngrijiri cu limba pe care o scotea anume. Căci nu trebuie să dai crezare, Damis, poveștii absurde după care puii de viperă se nasc fără mamă, lucru ce nu se potrivește nici cu legile firii, nici cu experiența.

Damis zise atunci, ca într-o încheiere :

– Îmi vei îngădui să-l laud pe Euripide pentru versul său iambic pe care-l pune în gura Andromacîi :

„Și pentru toți oamenii, copiii sînt viața lor”²⁴.

– Îți îngădui, spuse Apollonios, căci e un cuvînt înțelept și divin, dar și mai înțelept și mai adevărat ar fi acest vers dacă ar fi cuprins în înțelesul lui toate viețuitoarele.

– Vei încuviința atunci, Apollonios, ca versul să sune așa :

„Și pentru toate viețuitoarele, copiii sînt viața lor”.

– Sînt de aceeași părere, este mai bine așa.

XV. – La începutul discuției am spus că elefanții se bucură de înțelepciune și de rațiune pe care ei le folosesc în acțiunile lor. Și aveam dreptate, Damis, căci dacă rațiunea n-ar fi condus acest animal, el n-ar fi putut supraviețui popoarelor în mijlocul cărora se naște.

– Atunci, răspunse Damis, de ce sînt atît de stîngaci și de lipsiți de prudență cînd trec fluviul? Căci șirul lor are în cap, după cum vezi, pe cel mai mic dintre ei, apoi vine unul mai mare, urmat de un altul și mai înalt. Iar cei mai mari sînt ultimii. Ar fi trebuit să meargă în șir invers, astfel ca cei mai mari să alcătuiască un fel de zid, ocrotindu-i pe ceilalți.

– Dar Damis, răspunse Apollonios, se pare că ei fug de oamenii care îi urmăresc. Dacă ne vom lua pe urmele lor, în scurt timp îi vom ajunge pe cei care-i fugăresc. Ca să se apere de urmăritori, ei trebuie să-și întărească spatele, ca-n lupte. Așadar, poți socoti că purtarea elefanților are tîlcul ei. Apoi, la trecerea unui rîu, dacă cei mai mari vor merge în față, ceilalți nu-și vor putea da seama dacă adîncimea apei le îngăduie tuturor să treacă, căci primii vor găsi trecerea cu putință, și ușoară, fiind mai înalți, dar pentru ceilalți ea va fi anevoioasă, dacă nu chiar cu neputință, ei nefiind în stare să atingă cu piciorul fundul apei. Dar dacă cel mai mic trece primul apa, el poate arăta celorlalți că nu apare nici o piedică pentru ei. Pe lîngă asta, dacă cei mai mari vor trece primii, vor face ca albia rîului să se adîncească, căci nămolul se turtește și se lasă la greutatea acestor animale, sub tălpile lor uriașe. Dimpotrivă, cei mai mici nu-i stînjenesc cu nimic pe cei mai mari, căci adînciturile făcute de ei sînt cu mult mai mici²⁵.

XVI. Am găsit eu însumi în *Memoriile*²⁶ lui Iuba observația că elefanții se ajută unii pe alții, cînd sînt urmăriți de vînători, că apără pe unul sau pe altul dintre ei care e sfîrșit de oboseală și, dacă pot să-l scape, toarnă peste

el sevă de aloes, rămînînd în jurul lui, ca vracii. Apollonios și tovarășii lui purtau multe asemenea învătate discuții care se iscau cu prilejul lucrurilor ce le atrăgeau atenția²⁷.

XVII. Povestirile lui Nearchos²⁸ și Pitagora²⁹ despre fluviul Akesines cum că se varsă în Indus și hrănește șerpi de 70 de coți lungime, sînt, după cît susțin ei, întru totul adevărate; dar vom vorbi mai pe larg despre acești autori cînd vom ajunge la dragoni, despre care Damis povestește cum sînt vînați. Cînd ajunseră pe țărmul Indusului, gata să-l treacă, îl întrebă pe babilonian dacă știe ceva despre acest fluviu, cum ar putea să-l treacă. Babilonianul răspunse că nu mai umblase pe aici și că nu știe în ce loc s-ar putea găsi o corabie.

– De ce atunci n-ai tocmit o călăuză? îi spuseră ceilalți.

– Pentru că am după ce să mă conduc.

Și totodată le-a arătat o scrisoare redactată în acest scop. Călătorii îl lăudară, așadar, pe Vardanes, pentru bunătatea și prevederea sa. Vardanes adresase, într-adevăr, această scrisoare guvernatorului din ținutul Indusului, deși acesta nu mai ținea de stăpînirea sa³⁰. Primise în schimb unele avantaje de la rege. În ea îi amintea de serviciile ce i le făcuse, adăugînd că nu-i cere dovezi de recunoștință, căci nu-i stătea în obicei să ceară așa ceva în schimb, dar că ar fi bucuros ca guvernatorul să-l primească pe Apollonios și să-l conducă încotro acesta ar voi. De asemenea, îi dăduse aur călăuzei ca, în momentul în care Apollonios ar fi avut nevoie, să-i fi dat pentru ca filozoful să nu ajungă la mîna altora. Cînd indianul a primit scrisoarea, a spus că însemna pentru el o mare cinste și că-l va înconjura cu atîta grijă pe Apollonios, ca și cum însuși regele Indiei i-ar fi scris; îi dădu propria sa corabie ca să ia loc în ea, plute pentru a trece cămilele și o călăuză pentru a-i însoți de-a lungul țării întregi care e mărginită de Hydraotes³¹. I-a mai trimis o scrisoare propriului său rege ca să nu se arate mai puțin mîrinimos decît Vardanes față de un om care era grec și divin.

XVIII. Au trecut deci Indusul, care are o lățime cam de 40 de stadii în partea navigabilă, și iată ce scriu ei despre acest fluviu: Indusul își are izvorul în Caucaz³² și acolo este mai mare decît toate fluviile din Asia, fără excepție; de-a lungul cursului, primește multe rîuri navigabile și, la fel ca Nilul, inundă ținutul, de data asta India, și acoperă pămîntul cu aluviuni, fapt ce îngăduie indienilor să-l semene în felul egiptenilor. Eu n-aș ști cum să-i contrazic pe cei care pretind că există zăpadă pe munții Etiopiei³³ și în ținutul muntos al Cataractelor, ținînd seama de cine sînt, dar nici nu pot să le împărtășesc părerea, pentru că socotesc că Indusul se comportă întocmai ca și Nilul, fără ca ținuturile din partea lui de sus să fie înzăpezite; de altminteri, știu că zeii i-au așezat pe etiopieni și pe indieni la capetele opuse ale pămîntului și că ei sînt la fel de negri la piele, situați fiind unii alături de soare-răsare, alții de soare-apune. Cum de s-ar fi putut întîmpla așa ceva, dacă ei n-ar fi fost arși de soare, chiar și în timpul iernii? În ținuturi atît de însorite în timpul iernii, cum să crezi că poate cădea atîta zăpadă? Și cum ar putea atîta zăpadă să dea fluviilor atîta apă încît ele să se reverse? Chiar dacă zăpada ar cădea din abundență, cum de-ar fi cu putință, într-o țară plină de soare, să formeze o imensă întindere de apă? Și cum ar fi îndeajuns pentru un fluviu asemănător aceluia care inundă Egiptul?

XIX. Pe cînd treceau Indusul, ei spun că au întîlnit mulți hipopotami și crocodili, la fel ca pe Nil, adăugînd că Indusul are aceleași flori ca acelea care cresc pe Nil și că, în privința anotimpurilor, în India iarna e cald, iar vara e înăbușitoare. Pentru a compensa aceste neajunsuri, zeii au prevăzut mijloace deosebite astfel încît ploile sînt dese pe acolo. Indienii mai spun despre regele lor că obișnuiește să vină pe malul rîului, la începutul anotimpului cînd apele se umflă și că sacrifică în onoarea lui tauri și cai negri³⁴; într-adevăr, indienii arată mai puțină prețuire culorii albe față de cea neagră, din pricina, cred eu, a propriei lor culori. Regele aruncă apoi în apele fluviului o măsură de aur, asemănătoare cu aceea cu care se măsoară grîul. De ce face regele așa, indienii nu înțeleg. Ei presupun că el aruncă această măsură de aur fie pentru a dobîndi belșug de recolte, fie pentru ca revărsarea apelor să nu fie excesivă și să nu inunde țara.

XX. După ce au trecut fluviul, călăuza pe care le-o dăduse guvernatorul i-a condus drept înainte, spre Taxila, unde se găsește palatul regelui Indiei³⁵. Ei povestesc că, dincolo de Indus, veșmîntul indienilor este țesut din in, cultivat prin acele locuri, încălțămînta e făcută din fibre de papirus³⁶ și, cînd plouă, oamenii poartă o pălărie de piele. Indienii de condiție bună se îmbracă cu fibre de byssos, obținute dintr-un arbust ale cărui ramuri seamănă cu acelea ale salciei³⁷ și a cărui tulpină seamănă cu cea a popului. Iar Apollonios declară că a fost fermecat de culoarea roșcată a byssosului, pentru că se aseamnă cu mantaua sa de dimie. De altfel, byssosul este adus în Egipt din India, unde este folosit pentru veșmintele preoților³⁸. Taxila este aproape de mărimea cetății Ninive și este înconjurată cu întărituri de înălțime potrivită, ca orașele grecești. Acolo se găsea palatul regelui care pe atunci domnea peste regatul lui Poros. Oamenii noștri spun că au văzut în afara meterezelor un templu care avea aproape 100 de picioare, construit în porfir, în interiorul căruia era amenajat un sanctuar relativ mic, în raport cu mărimea templului care, de altminteri, era înconjurat de coloane, dar deosebit de frumos. Plăci de bronz erau prinse de fiecare perete al sanctuarului. Pe ele erau gravate isprăvile lui Poros și ale lui Alexandru. Incizii în auricalc³⁹, argint, aur și bronz negru slujeau la reprezentarea elefanților, cailor, soldaților, coifurilor și scuturilor. Sulițele, arcurile, săbiile, toate erau de fier. Se observa acolo ceva caracteristic compoziției unui mare pictor, amintind de Zeuxis, Polygnotos ori de Euphranor⁴⁰ căroră le plăceau jocurile de umbră și lumină. Și acolo, ca și în operele lor, relieful și adîncimea dădeau aparența vieții. Prin amestecul metalelor, se producea un efect asemănător cu amestecul culorilor. Tîlcul mesajului acestei reprezentări artistice este plăcut prin el însuși. Căci Poros e cel care a dedicat aceste tablouri, după moartea marelui Macedonean. Acolo poate fi văzut Alexandru învingător, cum îl îngrijește pe Poros rănit și îi dăruiește India, al cărui stăpîn devenise. Se spune, de altfel, că Poros a purtat doliu la moartea lui Alexandru, că l-a jelit ca pe un rege generos și nespus de bun și că, aîta vreme cît a trăit Alexandru, după ce acesta a părăsit India, el nu s-a mai purtat ca un rege, deși Alexandru i-a îngăduit acest fapt, nici în cuvinte, nici în poruncile pe care le-a dat indienilor, ci ca un guvernator plin de moderație. Tot ce făcea era inspirat de dorința de a-i plăcea lui Alexandru.

XXI. Nu-mi este îngăduit să las deoparte ce scriu ei despre Poros. În clipa în care Macedoneanul era gata să treacă Indusul⁴¹ și când câțiva sftetnici îi sugerară lui Poros să-și ia ca aliați regii de dincolo de Hyphasis și de Gange, argumentînd că Alexandru n-ar fi putut face unei oștiri care unea întreaga Indie, el a zis: „Dacă supușii mei sînt atît de slabi din fire încît eu nu mă pot salva fără ajutorul aliaților, e mai bine să nu le mai fiu rege.” Și cum cineva l-a vestit că Alexandru l-a luat prizonier pe Darius⁴², a spus: „Da, pe Darius regele, nu pe Darius omul.” Rîndașul, pregătindu-i elefantul pe care trebuia să lupte Poros, i-a spus:

– Iată, o rege, cine te va duce.

– Nu, eu îl voi duce, dacă mai sînt cît de cît războinicul ce-am fost, răspunse regele.

Și cînd a fost sfătuit să sacrifice fluviului pentru ca acesta să nu primească plutele Macedoneanului și să nu-l lase să treacă pe Alexandru, el a spus: „Nu se cade ca cei ce poartă arme să recurgă la blesteme” [pentru a înlătura primejdia]. După bătălie, în cursul căreia lui Alexandru însuși Poros îi apărui înzestrat cu o fire divină, deasupra muritorilor, cum cineva din rudele sale îi spuse: „Dacă te-ai fi prosternat în fața lui, după ce a trecut fluviul, o Poros, n-ai fi pierdut bătălia, atîtia indieni n-ar fi pierit și tu însuși n-ai fi fost rănit”. El răspunse: „Știu asta, căci din întîmplare am auzit spunîndu-se cît de mult iubește Alexandru faima. Știam, de asemenea, că, dacă m-aș fi prosternat în fața lui, m-ar fi socotit un sclav, în timp ce dacă l-aș fi înfruntat, m-ar fi socotit un rege. Am preferat să-i trezesc mai degrabă admirația decît mila. Și nu m-am înșelat, arătîndu-mă așa cum m-a văzut Alexandru. Într-o singură zi am pierdut și am cîștigat totul”.

Acestea se istorisesc despre Poros. Se spune că el era mai frumos decît oricare alt indian, de la eroii de pe vremea Troiei, și că era foarte tînăr cînd s-a luptat cu Alexandru⁴³.

XXII. Pe cînd își petreceau timpul în templu, căci trecuse o vreme pînă i se dădu de știre regelui că străinii sosiseră, Apollonios a spus:

– Tu ce crezi, Damis, există ceva adevăr în pictură?

– Da, răspunse el, în cazul în care opera își propune să fie asemenea realității.

– Și ce anume ajută la săvîrșirea acestei arte?

– Amestecul culorilor, atîtea cîte sînt, cele albastre cu cele verzi, cele albe cu cele negre, cele roșii cu cele cenușii.

– Dar pentru ce le amestecă artistul? întrebă Apollonios, o face numai pentru a obține nuanțe armonios îmbinate, așa cum fac femeile care se fardează?

– Pentru a imita lucrurile și a ne da imaginea cîinelui și a calului, a omului și a corăbiei și a tuturor lucrurilor pe care soarele le cuprinde cu privirea lui; ba uneori ea înfățișează pînă și soarele, fie purtat de patru cai, după cum se spune prin partea locului că obișnuiește el să apară, fie iluminînd tot cerul în lung și în lat, cu o torță orbitor de albă; asta în cazul că vrei să redai imaginea eterului și locuința zeilor.

– Deci pictura este imitație, Damis?

– Ce altceva ar putea fi? Căci altfel ar părea un simplu amestec de culori în stare să trezească rîsul⁴⁴.

– Dar despre toate cîte le vedem pe cer atunci cînd norii se despart unii de alții, ce vei spune? Că sînt centauri, capre-cerbi ori, pe Zeus, lupi și cai? Pe toate acestea le vom socoti cumva imitație, nu-i așa?

– Așa s-ar părea.

– În cazul acesta, Zeul este pictor, Damis, atunci cînd părăsește pentru un răgaz înaripatul car cu care umblă să orînduiască treburile divine și cele omenești⁴⁵. El face în joacă toate acestea, desenînd precum copiii în nisip.

Atunci Damis, dîndu-și seama ce lucru necugetat ajunsese să spună, a roșit. Dar Apollonios se arată îngăduitor în fața stîngăciei lui, căci nu obișnuia să fie necruțător atunci cînd respingea argumentele cuiva.

– Nu cred că vrei să spui așa ceva, Damis, ci doar că aceste întruchipări pe care norii le alcătuiesc se perindă pe cer la voia împlîrării, fără a reprezenta nimic, și că nu se nasc din voia vreunui zeu. Dar noi, prin însăși firea noastră (căci ne-am născut cu darul de a imita) sîntem înclinați să închipuim și să creem figuri cu înțeles din perindarea norilor⁴⁶.

– Ai dreptate, Apollonios, ceea ce spui este mai convingător și cu mult mai verosimil.

– Așadar, arta de a imita are o dublă natură, Damis? Imităm folosind deopotrivă mintea și mîinile⁴⁷, iar rezultatul este atunci pictura; dar imităm și cînd ne reprezentăm ceva doar cu mintea⁴⁸.

– Nu cred că arta are o natură dublă, răspunse Damis; ci se cuvine să considerăm că pictura este o artă desăvîrșită. Ea poate să ofere asemănarea unui lucru cu ajutorul atît al mîinii, cît și al minții. Trebuie să privim imitația în cel de-al doilea sens doar ca o parte a imitației în primul înțeles, de vreme ce imitația în al doilea înțeles concepe și imită cu mintea, dar rezultatul nu este o pictură, căci mîna nu mai este folosită ca să picteze imagini.

– Atunci, zise Apollonios, vrei să spui că mîna ar putea fi neputincioasă din cauza vreunei lovituri sau boli?

– Nu, dar ea este neputincioasă pentru că nu a mînuit niciodată pensula, orice altă unealtă a pictorului, culorile, nefiind deprinsă să picteze.

– Atunci trebuie să ne învoim că darul de a imita le-a fost dat oamenilor de la natură, dar că acela de a picta se datorează meșteșugului⁴⁹. La fel stau lucrurile și în arta plastică. Căci nici pictura, după cîte înțeleg că gîndești, nu constă doar în potrivirea culorilor⁵⁰; cei mai vechi dintre pictori nu aveau nevoie decît de o singură culoare. Cu vremea însă, arta nerămînînd pe loc, s-au întrebuițat patru culori și apoi mai multe încă⁵¹. Dar toate astea nu ne împiedică să numim „pictură” desenul însuși, fără nici o culoare, compus numai din jocuri de umbră și lumină⁵². Căci și aici putem distinge trăsăturile feții, expresia, caracterul, modestia sau bravura, chiar dacă culorile lipsesc, cu toate că prin lipsa de culoare, roșeața obrazului cît și luciul bărbii sau al părului nu sînt reprezentate. Totuși desenele într-o singură tentă pot întruchipa și omul negru și omul alb. Dacă am vrea să înfățișăm, de pildă, unul din acești indieni, am putea-o face slujindu-ne de o nuanță de culoare albă. Vom înțelege însă că e negru după nasul cîrn, păru-i creț, după falcile ieșite în afară, după lucirea de teamă ce-o simțim în ochii lui. Pentru cei ce contemplă pictura, fie și nepricepuți, cele văzute apar în nuanțe negre și ei pot să-și dea seama că tabloul reprezintă un indian. De aici aș trage concluzia că cel care contemplă desene sau picturi

sînt nevoiți să imite. Căci n-am putea elogia pictura care înfățișează un cal sau un taur dacă nu ne-am forma noi înșine o idee despre viețuitorul reprezentat⁵³. Nu l-am putea admira nici pe Aias pictat de Timomachos⁵⁴ care-l înfățișează pe erou înnebunind, dacă nu am avea în minte chipul lui, așa cum probabil era, după uciderea turmei de vite în Troia, rămas locului, istovit, frămîntat de gîndul sinuciderii⁵⁵. Nu trebuie deci să socotim aceste reprezentări ale lui Poros doar ca simple opere ale unui meșter în bronz, deoarece sînt aidoma picturilor, dar nici ca picturi, întrucît sînt făurite din bronz. Mai degrabă, să le socotim opera de seamă a unui care a fost totodată și pictor și meșter în bronz. Îmi evocă mai degrabă munca lui Hefaistos de pe scutul lui Ahile, după Homer. Și aici pot fi văzuți nenumărați răzoinici gata să ucidă și alții care mor⁵⁶. Ai putea crede că pămîntul e acoperit de sînge, deși e lucrat în bronz.

XXIII. Pe cînd înțeleptul se adîncea în asemenea considerații, iată că se înfățișează, venind din partea regelui, niște trimiși cu un tălmăci⁵⁷, care îi spuseră că regele voia să-l aibă ca oaspete pentru trei zile, căci legile nu îngăduiau ca străinii să rămînă mai mult timp în oraș. Apoi îl conduseră la palat. Cît despre oraș, am vorbit deja despre întăriturile sale. Pe de altă parte, călătorii noștri îl descriau cu străzi strîmte, întretăiate fără rînduială, ca la Atena, iar casele sînt construite astfel încît, de le privești din afară, nu au decît un etaj, dar, de pătrunzi în ele, îți dai seama că încăperile coboară sub pămînt, la o adîncime egală cu înălțimea părții situate deasupra pămîntului.

XXIV. Și mai spun că au văzut un templu închinat soarelui în care trăia slobod elefantul numit Aias⁵⁸ și în care se găsesc statui ale lui Alexandru, făurite din aur, și altele, ale lui Poros, din bronz negru. Zidurile templului, de piatră porfirie, scînteiau în aur și scăpărau o lumină orbitoare, ca razele soarelui. Statuia de cult a zeului era ea însăși încrustată cu perle, în chip simbolic, așa cum obișnuiesc toți barbarii să facă sanctuarele lor.

XXV. Mai spun că la curtea regelui nu au văzut nici o clădire impunătoare, nici soldați înarmați⁵⁹, nici străjeri și că în toate casele de acolo ale oamenilor de seamă se găseau doar cîțiva slujitori și doi-trei oameni care așteptau să fie primiți spre a vorbi cu regele. Această modestie le-a plăcut mai mult decît fastul Babylonului. Au fost și mai mulțumiți cînd au pătruns înăuntru, căci sările de primire, porticurile și curtea erau în întregime foarte simple.

XXVI. Apollonios socoti că regele indian e filozof și, vorbindu-i prin tălmăci, îi spuse:

- Mă bucur, rege, pentru că văd în tine un filozof.
- Iar eu mă bucur și mai mult încă pentru că gîndești astfel despre mine.
- Așa sînt rînduielile pe aici, în țara voastră, sau tu ți-ai rînduit astfel puterea?
- Obiceiurile noastre din străbuni sînt înțelepte, dar eu le-am folosit și mai înțelept. Am nenumărați oameni în slujba mea, dar nu folosesc decît puțini. Deși sînt mai bogat decît oricine, n-am decît prea modeste nevoi. De altfel, consider că cele mai multe bunuri aparțin prietenilor mei.

– Preafericit ești în bogăția ta dacă mai presus de aur și argint îi pui pe prietenii tăi. Acest fapt îți va aduce nenumărate câștiguri.

– Ba chiar, răspunse regele, îmi împart bogăția pînă și cu dușmanii mei. Barbarii care trăiesc la hotarul țării mele erau mereu în ceartă cu noi și făceau prădăciuni în ținuturile noastre; cu argintul despre care îți vorbeam i-am potolit și acum ei sînt cei care veghează la liniștea regatului și nu numai că nu se mai ridică împotriva mea, dar chiar îi îndepărtează pe barbarii plini de cruzime care le tulbură lor vecinătatea⁶⁰.

Cînd Apollonios l-a întrebat dacă odinioară și Poros le dădea barbarilor bani, el răspunse: „Lui Poros îi plăcea războiul, dar eu iubesc pacea”. Prin asemenea gînduri și-a cîștigat el prețuirea lui Apollonios care s-a arătat atît de cucerit de rege încît, într-o zi, reproșîndu-i lui Euphrates că nu se dovedește filozof, i-a spus: „Măcar să-i acordăm respectul cuvenit lui Phraotes”, căci acesta era numele regelui indian. Într-o zi, pe cînd un guvernator primise mari onoruri de la rege și îl îndemna să-și pună pe cap o mitră de aur încrustată cu pietre prețioase diferit colorate, regele i-a spus: „Chiar dacă aș fi fost dintre aceia care țin la asemenea podoabe, tot le-aș fi refuzat și le-aș fi smuls de pe cap. Cum aș putea primi așa ceva tocmai acum, cînd l-am întîlnit pe Apollonios? Ar însemna să-mi disprețuiesc oaspetele și să uit cine sînt eu”. Apollonios l-a mai întrebat ce anume mîncă, iar regele i-a spus: „Beau vin cît ofer soarelui ca libație, iar vînatul pe care-l vînez îl dau altora, eu mă mulțumesc cu bucuria exercițiului fizic. Hrana mea constă în legume, în măduva trunchiului și în fructul palmierilor, ca și în tot ce crește în grădinile de pe malul fluviului Indus. Mare parte din ceea ce mînc e rodul arborilor sădiți de mîinile mele.” Ascultîndu-l, Apollonios era tare bucuros și privea deseori cu înțeles spre Damis.

XXVII. După ce a vorbit pe îndelete despre drumul pe care trebuiau să-l urmeze pentru a ajunge la brahmani și după ce regele a poruncit să fie bine găzduită călăuza venită din Babylon, așa cum se obișnuiește cu oricine care sosește din Babylon, după ce i-a dat drumul călăuzei trimise de guvernator, înzestrînd omul cu provizii pentru drum, l-a luat pe Apollonios de mînă și, spunînd tîlmaciului să plece, zise:

– Te învoiești să-ți fiu tovarăș de masă? punîndu-i întrebarea în limba greacă.

– De ce nu mi-ai vorbit astfel de la bun început? întrebă Apollonios, uimit.

– Pentru că m-am temut să nu par înfumurat, ca unul care nu mă cunosc îndeajuns pe mine însumi și să uit că soarta a vrut să facă din mine un barbar, inferior ție. Tu însă m-ai cucerit, iar eu, văzînd că ești mulțumit de mine, n-am mai putut să mă prefac. Am să-ți dau nu puține dovezi că sînt destul de învățat în ale limbii grecești.

– Atunci, răspunse Apollonios, de ce nu m-ai poftit tu însuși la banchet, în loc să-mi ceri mie să te poftesc la masă?

– Pentru că eu te socot deasupra mea, căci înțelepciunea e mai presus decît o domnie.

Spunînd acestea îl îndrepta pe el și pe însoțitorii săi spre locul în care obișnuia să facă baie. Bazinul regelui fusese săpat în mijlocul unei grădini lungi de un stadiu. În el curgea o apă bună de băut și proaspătă. De-o

parte și de alta se găseau niște piste de alergare unde, ca la greci, regele se exersa în aruncarea discului și mînuirea arcului. El era un om bine făcut, atît din pricina vîrstei (n-avea decît 27 de ani), cît și din pricina exercițiilor fizice pe care le făcea. Cînd obosea se arunca în apă și înota. După ce s-au îmbăiat, s-au înapoiat încoronați în sala banchetului, după cum se obișnuia în India la ospetele de la palat.

XXVIII. Nu trebuie deloc să trec sub tăcere felul în care s-a desfășurat ospățul⁶¹, pentru că a fost limpede descris de Damis. Regele stătea întins pe un pat, iar alături de el se aflau rudele lui, cinci la număr. Toți ceilalți își luau hrana așezați pe scaune. Masa era construită din zidărie, în mijlocul încăperii, ca un altar, nu mai înaltă ca genunchiul. La ea pot să stea, de jur împrejur, 30 de oameni. Pe masă erau răspîndite ramuri de dafin și ramuri dintr-un alt arbore, care seamănă cu mirtul, dar care dă indienilor smîrnă. Se servesc pești și păsări, lei întregi, gazele, porci și pulpe de tigru. Indienii refuză să mănînce alte părți din carnea fiarei, pentru că, de îndată ce s-a născut, tigrlul își ridică labele dinainte în cinstea soarelui. Fiecare din oaspeți se ridică, se apropie de masă, ia din bucate sau taie, se întoarce la locul lui unde mănîncă pe săturate, însoțind hrana cu multe dumicate de pîine; cînd toată lumea e sătulă se aduc cratere de argint și de aur așa de mari, încît unul singur ajunge pentru zece oameni. Ei beau de-a valma din cîte un singur vas, aplecîndu-se în jos, ca animalele. În momente de răgaz, se dedau la jocuri deosebit de primejdioase și care cer o mare îndemînare: de pildă, un tînăr ca acei ce dansează la teatru, sare ușor în aer în timp ce înspre el se trage o săgeată. Cînd atinge o anumită înălțime, băiatul face o întoarcere primejdioasă, ferindu-se de săgeată. Dacă nu-i reușește saltul, va fi străpuns. Arcașul, înainte de a trage, umblă pe la toți comensanii, arătîndu-le vîrful foarte ascuțit și lăsîndu-i să încerce săgeata. A ochi cu o prăstie, a ținti un fir de păr sau a înconjura cu săgeți trupul propriului său fiu care stă în picioare în fața unei scînduri, iată cu ce își petrec timpul indienii și isprăvile acestea le reușesc chiar dacă sînt beți.

XXIX. Damis, ca și ceilalți însoțitori, a fost uimit de îndemînarea trăgătorilor, iar precizia cu care aruncau săgețile îi umplea de admirație. Dar Apollonios, care lua masa alături de rege, mîncînd aceleași lucruri ca și gazda sa⁶², dădu mai puțină atenție acestor spectacole și spuse regelui:

– De unde ai dobîndit, o rege, cunoașterea atît de adîncă a limbii grecești? De unde vine înțelepciunea aceasta pe care ți-ai însușit-o? Căci, după socoteala mea, n-ai dobîndit-o de la dascăli, întrucît nu-mi vine să cred că există profesori indieni care s-o predea.

Regele începu să rîdă și spuse:

– Oamenii din vechime îi întrebau pe marinarii care aruncau ancora la ei dacă nu erau cumva piraiți, atît de des întîlnită era îndeletnicirea aceasta, fie ea cît de ticăloasă. Dar am impresia că voi, grecii, îi întrebați pe toți cei ce vă vizitează dacă sînt filozofi sau nu, într-atît socotiți că această îndeletnicire – deși e tot ce pot pretinde oamenii că au mai divin – aparține pînă și primului venit. Știu că pe la voi pirateria e cam același lucru cu filozofia, căci cu greu poți să întîlnești un om deosebit ca tine, pe cît se spune. Cei mai mulți filozofi au metoda lor de a-i despuia pe alții de hainele lor, îmbrăcîndu-se pe ei, deși nu le vin bine, apoi își dau ifose, împopoțonăți

cu straiile de mătase ale altora. Și, pe Zeus, la fel cum pirații trăiesc în belșug, deși sub amenințarea pedepselor, tot astfel și acești filozofi se dedau lăcomiei, plăcerilor iubirii, împodobindu-se cu veșminte cât mai scumpe. Iată care-i pricina: voi aveți, după câte am auzit, legi care condamnă la moarte pe falsificatorul de monede, pe cel care înscrie pe necinstite un copil pe lista cetățenilor sau legi care pedepsesc orice altă nelegiuire, dar împotriva celor ce înjosesc filozofia sau o corup, nu știu s-aveți vreo lege sau vreo instanță care să-i poată pedepsi⁶³.

XXX. Dimpotrivă, la noi, puțini sînt aceia care se consacră filozofiei. Ei sînt aleși astfel: cînd tînărul atinge 18 ani, adică vîrsta efebilor voștri, el trebuie să treacă dîncolo de fluviul Hyphasis și să se îndrepte spre oamenii la care vrei tu să ajungi. El începe prin a declara public că vrea să ajungă filozof, așa încît cei care doresc, pot să-l înlătore, dacă ființa lui nu se dovedește a fi pură. Ei înțeleg prin puritate ca tatăl și mama să fie în afara oricărei învinuiri, la fel părinții acestora, urcînd pînă la a treia generație. De asemenea, ei înțeleg ca printre rude să nu fie nici un om brutal, dezmățat sau vreun cămătar necinstit. Dacă înaintașii sînt găsiți fără cea mai mică pată, trebuie ispitit însuși tînărul. Mai întîi, trebuie supus unui examen pentru a se constata dacă are memorie bună, dacă este modest din fire, ca nu cumva să se prefacă doar că e modest, dacă nu e înclinat spre beție, dacă nu e lacom ori lăudăros, dacă nu rîde prea mult, dacă nu e obraznic, gata să insulte, dacă se supune tatălui, mamei, dascălilor, supraveghetorilor, dacă nu-și întrebuințează cum nu se cuvine frumusețea. Tot ce-i privește pe părinții săi și pe părinții acestora se știe din arhivele publice. Căci atunci cînd moare un indian, o anumită autoritate instituită de stat vine la locuința lui pentru a însemna chipul în care a trăit. Dacă magistratul se lasă mințit sau dacă minte el însuși, legile nu-i mai îngăduie pe viitor să ocupe nici o funcție, datorită faptului că a dat o imagine neadevărată asupra vieții unui om. Pe de altă parte, în privința băiatului, totul este cunoscut după o cercetare nemijlocită a acestuia, căci multe trăsături ale omului ies la iveală de la bun început. De pildă, poți să-ți formezi o părere despre caracterul candidatului, judecînd după privirea ochilor lui; cercetarea poate continua printr-o observație atentă a sprîncenelor și a obrazilor. Oamenii înțelepți, care au studiat natura, după aceste semne văd sufletul unei ființe ca un chip într-o oglindă. Întrucît aici filozofia e ținută la mare prețuire, iar indienii o cinstesc din plin, se impune ca cei care vor să i se dedice să fie bine cîntăriți și supuși unor examene severe. Ai înțeles deci ce înseamnă examinarea [tinerilor dornici să devină filozofi]. Practicarea filozofiei nu este îngăduită decît după anumite încercări. Lămuririle ce ți s-au dat sînt limpezi. Și iată acum ce mă privește personal⁶⁴.

XXXI. Bunicul meu era rege și purta același nume ca și mine, dar tatăl meu era un simplu particular. A rămas orfan de foarte devreme și de aceea dintre rudele sale au fost desemnați doi tutori, după legile indiene. Au dus la capăt atît de necinstit și de necumpătat treburile statului, mă jur pe Soare, încît supușii nu mai puteau răbda stăpînirea lor și puterea dobîndi un prost renume. Cîțiva oameni însemnați au urzit atunci împotriva lor un complot, i-au atacat în cursul unei sărbători și i-au ucis, în timp ce ofereau un sacrificiu Indusului. Apoi au pus ei mîna pe putere și au rămas să conducă statul în comun. Dar rudele apropiate ale tatălui meu, temîndu-se

pentru el, care n-avea nici 16 ani, l-au trimis dincolo de Hyphasis, la regele acelei țări. Acest rege stăpânește o întindere mai mare decât țara mea și pământul lui e mai rodnic. Cum regele voia să-l adopte pe tatăl meu, acesta refuză, spunând că nu vrea să se împotrivească destinului care i-a răpit domnia, dar îl rugă să-i îngăduie să meargă să practice filozofia la înțelepți, adăugînd că așa va fi mai ușor să îndure nefericirile casei sale. Cum regele îi dădea dovezi că voia să-l repună în drepturi, îi spuse: „Dacă mai tîrziu ai să socoți că voi deveni un adevărat filozof, redă-mi tronul; dacă nu, lasă-mă așa cum sînt”. Regele s-a dus, așadar, să-i caute el însuși pe înțelepți și le spuse că le va fi recunoscător dacă se vor îngriji de acest copil care încă de pe acum dădea dovadă de noblețe. Înțelepții, dîndu-și seama de însușirile deosebite ale copilului au fost foarte bucuroși să-i împărtășească din înțelepciunea lor, încît au pus tot zelul ca să-l educe pe cel care se dăruise cu totul învățaturii. Șapte ani mai tîrziu, regele se îmbolnăvi și, apropiindu-i-se sfîrșitul, îl chemă pe tatăl meu, îl asocia la putere cu propriul său fiu și îl logodi cu fiica sa, urmînd ca să se căsătorească cu ea mai tîrziu, la vîrsta cuvenită. Dar tatăl meu, văzînd că fiului regelui îi plăceau lingușitorii, că se deda vinului și altor vicii și că, pe deasupra, se purta bănuitor cu el, îi spuse: „Păstrează-ți puterea și rămîi singur tu stăpîn peste tot regatul, căci ar fi lucru de ocară ca cel care n-a putut să-și păstreze nici propriul regat să aibă îndrăzneala de a se amesteca în treburile altuia, în lucruri care nu-l privesc. Dă-mi numai mîna surorii tale, e tot ce-ți cer din bunurile tale”. Apoi se căsătorii cu fata și se așeză nu departe de înțelepți, în șapte sate roditoare, pe care regele le dăduse fiicei sale ca zestre. M-am născut din această căsătorie, și tatăl meu, după ce m-a învățat limba greacă, m-a trimis și pe mine la înțelepți, poate puțin cam devreme, căci n-aveam decît 12 ani. Iar înțelepții m-au crescut ca și cum aș fi fost propriul lor copil, căci tinerii care vin la ei știind greaca sînt preferații lor, fiind socotiți că înclină spre felul lor de viață.

XXXII. Cînd părinții mei muriră, la puțin timp unul după altul, înțelepții îmi porunciră să mă reîntorc la sate și să mă îngrijesc de treburile mele, căci împlinisem 19 ani. Dar, prea-bunul meu unchi îmi luase deja satele și nu-mi lăsase nici măcar cele cîteva pogoane cumpărate de tatăl meu, zicînd că toate acestea aparțin coroanei și că trebuie să-i fiu recunoscător că mi-a lăsat viața. Strînsei atunci o sumă de bani de la libertii mamei mele și-mi păstrai 4 sclavi⁶⁵. Într-o zi, pe cînd citeam drama *Heraclizii*⁶⁶ mi se înfățișă un om din țara mea care îmi aducea o scrisoare de la un demnitar devotat tatălui meu. El mă ruga să trec riul Hydraotes pentru a discuta cu el despre starea regatului, adăugînd că era cu putință să ajung la putere, dacă nu pierdeam timpul. Era, după cîte cred eu, un zeu cel care mi-a readus în minte subiectul dramei lui Euripide și am dat ascultare îndemnului; trecînd riul, numai ce aflui că unul dintre uzurpatori a și murit, iar celălalt era asediat chiar în palat. Am plecat pe dată, proclamînd prin satele prin care treceam, că eram fiul lui cutare (și spuneam numele tatălui meu) și că mergeam să revendic regatul ce-mi aparținea. Sătenii, bucuroși, mă primeau cu brațele deschise și mă întovărășeau, spunînd că semănam bunicului; ei erau înarmați cu pumnale și arcuri. Mulțimea noastră sporea fără încetare. Cînd am ajuns la porți, populația orașului m-a primit cu atîta bucurie încît aprinse torțele la altarul Soarelui⁶⁷, în fața porților, și mă luă

cu ea în cortegiu, cîntînd imnuri spre lauda tatălui și a bunicului meu. Cît despre viespea care era înăuntrul palatului, mulțimea a zidit-o în metereze, în ciuda forțarilor mele de a împiedica pedepsirea cu o asemenea moarte.

XXXIII. Apollonios, întrerupîndu-l, îi spuse :

– Ceea ce-ai povestit, desigur, este aidoma reîntoarcerii Heraclizilor. Lăudați fie zeii pentru gîndul prin care au ușurat reîntoarcerea unui om atît de nobil spre a-și relua bunurile în stăpînire. Dar spune-mi ceva despre înțelepți: n-au fost ei odinioară supuși ai lui Alexandru și n-au fost ei duși la el spre a discuta, ca între filozofi, asupra cerului?

– Aceștia erau Oxydracii⁶⁸, care au fost întotdeauna un popor neatîrnat și bine înarmat. Ei pretind că practică filozofia, dar de fapt nu o cunosc cu adevărat. Adevărații înțelepți trăiesc între Hyphasis și Gange, or Alexandru n-a ajuns niciodată în acest ținut ; și aceasta nu pentru că s-ar fi speriat de ce ar fi găsit, ci întrucît prevestirile l-au întors din drum. Dacă ar fi trecut fluviul Hyphasis și ar fi fost în stare să supună întreg ținutul care-i înconjoară pe înțelepți, niciodată n-ar fi căzut în mîinile sale fortăreața în care locuiesc ei, chiar dacă ar fi împins împotriva lor o mie de oameni ca Ahile și 30 000 de oameni ca Ajax. Căci acești oameni nu luptă cu cotropitorii, ci îi abat prin minuni și lovituri de fulger, fiind bărbați sfinți și iubitori de zei⁶⁹. Mai povestesc că Heracles Egipteanul și Dionysos⁷⁰, după ce au străbătut cu oștirea lor întreaga Indie, i-au atacat odinioară cu ajutorul mașinilor de război. Cînd au pornit să cucerească locul prin asalt, înțelepții nu încercară nici o împotrivire, rămînînd, la prima vedere, nemișcați ; dar de îndată ce dușmanii se apropiară, țîșniră flăcări care i-au silit să se întoarcă. Au izbucnit și trăsnete, venite din înalt, care le loveau armele. Se spune că aici și-a pierdut Heracles scutul său de aur pe care înțelepții l-au închinat ca ofrandă zeilor, din pricina faimei dobîndite de erou și a imaginilor gravate pe scut⁷¹, unde se vede cum Heracles mărșănește lumea locuită la Gadeira, preschimbînd munții în pietre de hotar și deschizînd Oceanului drum liber spre interior. Acest fapt dovedește că nu Heracles Thebanul, ci Heracles Egipteanul a mers la Gadeira și a hotărnicit marginile pămîntului⁷².

XXXIV. Pe cînd cuvîntau astfel, le ajunse la ureche sunetul unui imn, însoțit de flaut. Apollonios îl întrebă pe rege ce înseamnă cîntarea aceasta de sărbătoare :

– Indienii, răspunse el, îi urează regelui noapte bună cîntîndu-i astfel înainte de a adormi și îi urează vise plăcute ca apoi să se scoale plin de bunătate și de prietenie pentru supușii lui.

– Dar tu, rege, ce gîndești despre acest obicei? Căci flautele răsună pentru tine!

– Nu-mi bat joc de ei, pentru că trebuie să îngădui acest obicei din cauza tradiției ; totuși, nu am deloc nevoie de asemenea urări ; de fiecare dată cînd regele își conduce supușii cu moderație și pricepere, își face desigur sieși mai mult bine decît supușilor săi.

XXXV. După această discuție, ei se retraseră, dar, de îndată ce se iviră zorile, însuși regele pătrunse în camera unde dormea Apollonios. Atingîndu-i patul, îl întrebă la ce se gîdea :

– Desigur, nu dormi, căci bei apă și disprețuiești vinul.
 – Așadar, crezi cumva că cei ce beau apă nu dorm?
 – Ba da, dorm, însă somnul le e ușor, doar pleoapele le sînt închise, iar spiritul lor nu doarme.

– Nu, spuse Apollonios, ei dorm și cu ochii și cu spiritul, căci, dacă spiritul nu se odihnește cu totul, nici ochii nu mai cunosc vreun răgaz. Astfel, nebunii nu pot dormi pentru că spiritul lor e totdeauna tulburat, iar gîndul le aleargă de la un lucru la altul, fapt care-i face să aibă o privire fixă, înfiorătoare, ca la șerpii ce nu dorm niciodată. Așadar, o rege, întrucît am arătat limpede rostul somnului și tot ce aduce el oamenilor, să ne întrebăm de ce cel ce bea apă doarme mai puțin decît omul beat.

– N-o face pe sofistul, spuse regele, căci dacă te gîndești la un om beat, e sigur că nu doarme, întrucît spiritul său agitat de Dionysos îl face să se răsucescă în toate părțile și îl umple de tulburare. Toți cei ce încearcă să doarmă, fiind beți, au impresia că sînt aruncați cînd spre vîrfurile casei, de unde se prăbușesc sub pămînt, că sînt luați de un vîrtej, după cum se spune că s-a întîmplat cu Ixion⁷³. Nu, nu mă gîndesc la un om beat, ci la unul care doar a băut vin, ținîndu-și totuși firea; vreau să știu cum îi este somnul și dacă nu cumva doarme mai bine decît omul ce s-a abținut cu totul de la vin.

XXXVI. Apollonios, adresîndu-se atunci lui Damis, îi spuse :

– Avem de-a face cu un bărbat demn de respect și priceput în discuții.
 – Văd, spuse Damis, și probabil asta înseamnă „a ajunge pe mîna părosului”⁷⁴. În ce mă privește, ni se pare foarte interesantă discuția pe care a propus-o. De aceea e bine să te trezești de tot ca s-o duci la capăt.

La aceasta, Apollonios ridică ușor capul și zise :

– Ei bine, voi dovedi superioritatea noastră, a băutorilor de apă, în privința somnului, folosindu-mă de propriul tău argument pas cu pas. Într-adevăr, ai arătat cu limpezime că spiritul oamenilor beți este plin de tulburare și într-o stare vecină cu nebunia. Știm că oamenii beți au impresia că zăresc două luni și doi sori. Pe de altă parte, oamenii care au băut mai puțin, chiar cei perfect stăpîni pe mîntea lor, n-au, e drept, nici una dintre aceste iluzii, ci sînt doar plini de bucurie și mulțumire, sentiment ce pune stăpînire pe ei destul de des, fără să aibă motiv de a se bucura. Tot așa, oamenilor care se găsesc în această stare de beatitudine le trece prin minte cum ar pleda ei la procese, deși n-au mai deschis vreodată gura în fața unui tribunal; de asemenea, se pretind bogați, chiar dacă n-au decît o drahmă în buzunar. Acestea, o rege, sînt tulburările nebuniei, căci faptul că se simt bine cînd beau, le pune spiritul în mișcare. Cunosc mulți care erau atît de adînc convinși că au dobîndit avuții, încît nu puteau să doarmă și se trezeau sărind în sus, lucru ce dovedește că pînă și buna stare aduce necazuri și griji. Mai există și licori, născocite de oameni spre a provoca somnul; dacă bei din ele sau dacă ești fricționat cu așa ceva, adormi, alungit ca un mort; din acest somn ieși cu un fel de pierdere a memoriei și te crezi oriunde altundeva, în afară de locul în care ești de fapt. Iar aceste băuturi sau, mai degrabă, aceste droguri, care copleșesc sufletul și corpul, nu provoacă somn odihnitor și nici firească, ci fie un fel de comă, fie un somn ușor, întrerupt totuși de năluciri, chiar dacă sînt plăcute. Cred că ești de acord cu toate acestea dacă vrei să discutăm serios și să nu

alunecăm spre o dispută. Dimpotrivă, băutorii de apă ca mine văd realitatea așa cum este și nu plâsmuiesc lucruri ireale, pe care doar și le închipuie, nu dau niciodată impresia că sînt ușuratici, obraznici, proști sau mai veseli decît se cuvine. Ei sînt hotărîți, cuviincioși și întotdeauna la fel, fie că e seara tîrziu, fie că e ora cînd lumea vine în agora. Capul nu le cade de somn, chiar dacă rămîn să studieze tîrziu de tot. Căci somnul nu-i apasă ca un stăpîn, care înjugă gîtul celui înrobît de vin; pe aceștia ai să-i găsești întotdeauna liberi, drepecți, iar cînd sînt cotropiți de somn, inima lor este tot curată. Nu sînt exaltați cînd totul le merge din plin, nici abătuți în fața adversităților. Căci mintea unui om care se abține de la vin poate face față ambelor împrejurări. Ea nu se lasă abătută de nici unul din aceste două sentimente și de aceea are un somn plăcut, lipsit de frămîntare, nefiind niciodată tulburată de griji în odihna ei.

XXXVII. Mai mult încă, ceea ce este premonitoriu în vise – una din forțele cele mai divine care există în om – este mai cu ușurință deslușit de mintea care nu e încetoșată de băutură, căci ea primește [viziunile] cu deplină puritate și înregistrează cu mare grijă. Oricum, interpreții viselor, pe care poeții îi numesc „tălmăcii viselor” n-ar ști să redea înțelesul nici unei închipuiri, fără a întreba mai înainte în ce împrejurare a apărut. Căci dacă e vorba de închipuirea unei aurore, apărută în timpul somnului de dimineață, ei o tălmăcesc în sensul că sufletul, desprins de efectul vinului, este în stare să precizeze bine adevărul; dar dacă visul s-a ivit în timpul primului somn sau la miezul nopții, cînd sufletul este încă înecat de vin și pătât de el, ei refuză să dea un răspuns, arătînd prin aceasta că sînt înțelepți. Se știe că înșiși zeii sînt de aceeași părere și că dau oracole numai acelor care nu sînt stăpîniți de puterea vinului. Acest lucru am să-l dovedesc cu limpezime. Era odată, o rege, la greci un anume Amphiaros⁷⁵, care era precizător.

– Știu, spuse regele, vorbești desigur de fiul lui Oicles care, la întoarcerea de la Theba, a fost înghițit de viu de pămînt.

– Acest precizător, o rege, continuă încă să dea oracole în Atica, trimițînd vise acelor care-l consultă; preoții iau cu ei pe oricine vrea să consulte oracolul, îl opresc să mănînce răstimp de o zi și să bea vin vreme de 3 zile pentru ca sufletul limpezit să poată primi oracolul. Dacă vinul ar fi fost prielnic somnului, înțeleptul Amphiaros ar fi prescris consultanților săi să se pregătească tocmai dimpotrivă, anume să se umple cu vin, ca niște burdufuri, înainte de a pătrunde în sanctuarul său⁷⁶. Aș putea cita multe oracole⁷⁷ vestite la greci și la barbari în care preotul începe prin a bea apă, iar nu vin, înainte de a glăsuie pe trepid. Poți așadar să-mi socotești sufletul prielnic unei activități divine. La fel se întîmplă cu toți cei ce beau apă, căci sîntem posedați de nimfele și bacanții sobrietății.

– S-ar cuveni, o Apollonios, spuse regele, să mă primești și pe mine în frăție⁷⁸.

– Aș face-o, răspunse Apollonios, dacă n-ai ajunge să fii rău privit de supușii tăi; pentru un rege, o filozofie care să fie și măsurată și iertătoare dă naștere unui amestec demn de admirat, după cum se întîmplă cu tine, în timp ce o filozofie riguroasă și prea austeră pare o doctrină de rînd, în situația ta, putînd trece drept rod al orgoliului.

XXXVIII. După aceste vorbe, soarele înălțându-se sus de tot, ei ieșiră din casă. Apollonios, înțelegând că regele trebuie să-și vadă de treburile lui, să-i primească în audiență pe soli și să se ocupe de alte asemenea lucruri, îi spuse :

– Împlinește, o rege, tot ceea ce se cuvine demnității tale. Pe mine, în acest răstimp, lasă-mă să fac ce cred eu de cuviință pentru Soare⁷⁹, căci trebuie să-i adresez ruga mea obișnuită.

– Fie ca ruga ta să-ți fie ascultată, răspunse regele, căci va răspîndi numai mulțumire asupra tuturor celor cărora le place înțelepciunea ta. Eu te voi aștepta să revii, căci trebuie să-mpart dreptatea și acolo prezența ta mi-ar fi de mare folos.

XXXIX. Când Apollonios se întoarse, ziua fiind înaintată, îl întrebă pe rege ce pricini judecase.

– Astăzi, spuse regele, n-am judecat nimic, căci m-au împiedicat prevestirile.

– Prin urmare Țineți seama de prevestiri în privința judecăților, ca și în cazul călătoriilor și expedițiilor militare?

– Da, pe Zeus, răspunse regele, căci și aici există un pericol: ca judecătorul să se abată de la calea cea dreaptă.

Apollonios găsi că avea dreptate și îl întrebă din nou în ce constă pricina asupra căreia trebuia să se pronunțe.

– Te văd că ești încordat și pus în încurcătură, din cauză că nu știi ce hotărîre să iei.

– Îmi recunosc ezitarea și de aceea am să te iau ca sfetnic, spuse regele. Iată despre ce-i vorba: un om a vîndut altuia un teren în care se găsea o comoară, care nu fusese încă descoperită. Săpînd pămîntul, cumpărătorul găsi o lădiță plină cu aur, iar cel ce-i vînduse pămîntul pretinde că era a lui, căci după cîte spune, n-ar fi vîndut niciodată acea bucată de pămînt dacă ar fi știut că acolo se găsea o comoară. Pe de altă parte, cumpărătorul socotește că el a dobîndit tot ce se putea găsi pe o bucată de pămînt care, din momentul cumpărării, devenise a lui. Fiecare are dreptate, dar aș da o hotărîre prea simpă dacă le-aș porunci să împartă această comoară, căci pînă și o babă ar putea să gîndească așa.

– Că acești doi oameni nu iubesc înțelepciunea⁸⁰, spuse Apollonios, o arată cearta lor în privința comorii. Hotărîrea ta va fi cea mai bună cu putință, cred eu, dacă ai să-ți amintești că grija zeilor se-ndreaptă mai ales către oamenii care practică virtutea și filozofia, apoi către cei care sînt lipsiți de greșeli și care n-au făcut niciodată nedreptăți. Totodată ei acordă filozofilor puterea de a vedea clar în lucrurile divine și omenești. Cît despre cei ce duc în simplitate o viață cinstită, ei le dau tot ce au nevoie, ca nu cumva lipsa acestora să-i poată împinge la nedreptăți. Sînt așadar de părere, o rege, să-i cîntărim pe oamenii aceștia într-un soi de balanță și să le cercetăm viața amîndurora. Eu nu cred că zeii ar fi luat celui dintîi pămîntul, dacă n-ar fi fost un om rău, și n-ar fi dăruit celuiilalt ceea ce era sub pămînt, dacă acesta n-ar fi fost mai virtuos decît vînzătorul.

A doua zi, cei doi împricinați reveniră și se dovedi că vînzătorul era un om rău, aspru, care uitase să mai celebreze sacrificiile pe care le datora zeilor pămîntului său. Dimpotrivă, celălalt părea un om drept, împlinindu-și cu prisosință îndatoririle sale către zei. Hotărîrea a fost luată prin urmare, ținîndu-se seama de părerea lui Apollonios, iar cel mai bun dintre împricinați plecă mulțumit, ca și cum ar fi fost răsplătit de zei.

XL. După ce a fost luată această hotărîre, Apollonios se apropie de regele indian și îi spuse:

– Astăzi e a treia zi de cînd sînt oaspetele tău. Mîine în zori se cuvine să plec, căci trebuie să mă supun legilor.

– Dar nu acesta e înțelesul legii: poți rămîne și mîine, căci ai sosit după amiază.

– Mă bucur că ești atît de primitor față de mine, dar mi se pare că interpretezi cu bunăvoință legea în favoarea mea.

– Aș fi în stare chiar să o calc, numai să fie în favoarea ta! Dar spune-mi, n-ai venit tocmai de la Babylon – pe cît mi s-a spus – cu aceleași cămile?

– Ba da, cu cele date de Vardanes.

– Vor putea ele oare să vă ducă mai departe dacă au străbătut atîtea stadii de la Babylon pînă aici?

Apollonios tăcu, însă Damis răspunse:

– El nu înțelege nimic, o rege, despre călătoria noastră și nici despre popoarele printre care ne vom afla. Își închipuie că te va avea aproape pe tine și pe Vardanes pretutindeni și crede că a călători în India nu e decît un joc. Dar adevărata stare a cămilelor nu ți-a fost dezvăluită: ele arată atît de rău, că mai degrabă le-am putea noi căra. Avem nevoie de altele. Căci, dacă animalele de povară își vor da suflarea pe undeva, printr-un deșert din India, ne vom așeza lîngă ele ca să alungăm vulturii și lupii, dar nimeni nu-i va alunga pe ei de lîngă noi, căci vom pieri și noi.

– Totul va fi bine, răspunse regele. Am să vă dau eu alte cămile, cred că aveți nevoie de patru, iar guvernatorul ținutului Indusului va trimite încă patru spre Babylon. Eu am o turmă de cămile pe Indus și toate sînt albe.

– Ai să ne dai și o călăuză? adăugă Damis.

– Da, și voi da o cămilă și pentru călăuză. Am să vă dau și bani pentru drum și am să-i scriu lui Iarchas, cel mai în vîrstă dintre înțelepți, ca să vadă în Apollonios un om cu nimic mai prejos decît pe sine însuși și ca să vă primească și pe voi ca pe niște filozofi și însoțitori ai unui om deosebit.

Apoi regele indian le dădu aur, pietre prețioase, haine de in și o grămadă de alte lucruri de acest fel. Apollonios spuse însă că el avea destul aur, fiind vorba de aurul dat în taină de Vardanes călăuzei. A primit în schimb veșmintele de in, pentru că semănau cu îmbrăcăminte vechilor atenieni. În cele din urmă luă în mînă o piatră prețioasă și spuse: „O, piatră desăvîrșită, cum de am dat de tine! Zeii au vrut-o!”, căci descoperise în ea o anumită însușire tainică și divină. Damis și însoțitorii săi n-au mai acceptat să primească aur. Au luat însă cîtiva pumni buni de pietre prețioase, gîndind să le consacre zeilor cînd se vor înapoia în țara lor.

XLI. Ei rămaseră și în ziua următoare, căci regele n-a vrut să-i lase să plece. Apoi le-a dat o scrisoare către Iarchas întocmită astfel: „Regele Phraotes către Iarchas, învățătorul său, și tuturor alor săi, cu binețe.

Apollonios, un om foarte înțelept și învățat, crede că voi sînteți mai înțelepți și mai învățați încă decît el, și de aceea vine să vă deprindă știința. Cînd va pleca, o va face știind tot ce știți și voi; nimic din ce-l veți învăța nu va fi pierdut, căci știe mai bine ca oricine să vorbească și să țină minte.

Arată-i și tronul pe care tu m-ai așezat când mi-ai oferit domnia, o tatăl meu, Iarchas. Și însoțitorii lui merită toată prețuirea pentru că s-au legat de un asemenea om.

Toate bune ție și tuturor celor dimpreună cu tine”⁸¹.

XLII. Au părăsit așadar Taxila și după două zile de mers au ajuns în câmpia unde se spune că Poros s-a luptat cu Alexandru. Ei spun că au văzut acolo un arc de triumf înălțat ca să fie împodobit cu trofee. Pe această poartă se găsea statuia lui Alexandru suit pe o cvadrigă, întocmai monumentului ridicat lângă Issos, pentru a celebra victoria sa asupra satrapilor lui Darius. La o anumită distanță unul de altul au mai fost construite, pe cât se spune, alte două arcuri; pe unul era ridicată statuia lui Poros, pe celălalt statuia lui Alexandru, arătînd cum s-au împăcat ei după bătălie, căci primul face un gest de primire, iar celălalt se prosternează.

XLIII. Ei trecură de cursul râului Hydraotes, străbătură mai multe ținuturi și atinseră râul Hyphasis⁸². La treizeci de stadii mai departe, au găsit altare pe care scria: „Tatălui meu Amon, lui Heracles, fratele meu, Atenei providențiale, lui Zeus Olympianul, Cabirilor de la Samothrace, Soarelui Indian și lui Apollo din Delfi”. Mai povestesc că au văzut o coloană de bronz pe care scria „Alexandru s-a oprit aici”. Putem socoti deci că altarele au fost ridicate de Alexandru însuși pentru a însemna solemn hotarele regatului său, dar coloana a fost ridicată de indieni, dincolo de Hyphasis, din pricină că Alexandru, spre bucuria lor, n-a înaintat mai departe.

CARTEA A TREIA

I. Și acum să vedem care este lungimea fluviului Hyphasis¹ între hotarele Indiei și ce are el deosebit. Izvoarele acestui fluviu țîșnesc dintr-o cîmpie și chiar din acel loc este navigabil; dar, pe parcurs, cursul său ajunge impracticabil pentru corăbii. Colți de stîncă răsar din apă aproape pretutindeni, provoacă vârtejuri, încît navigația devine cu neputință. Este la fel de larg ca Istrul, fluviu ce trece drept cel mai mare din cîte curg în Europa. Arborii ce cresc pe malurile Istrului se întîlnesc și aici, iar acești arbori dau un fel de balsam din care indienii fac o alifie, denumită „nupțială”; dacă cei ce sînt de față la o căsătorie nu ung tinerii căsătoriți cu ea, căsătoria nu e socotită împlinită și se crede că nu va fi binecuvîntată de Afrodita. Ei mai spun că orice tufăniș care mărginește fluviul este consacrat zeiței, ca și peștii numiți păuni, care se găsesc numai în acest fluviu și care au primit același nume ca și pasărea, pentru că înotătoarele le sînt albastre, solzii pestriți, iar coada lor aurită se poate închide sau desface după dorință. Tot în acest fluviu se găsește un animal, asemănător unui vierme, de culoare albă. Prin coacere, din el se face un soi de ulei care arde cu o flacără căreia numai sticla îi poate rezista. Acest vierme nu poate fi prins decît în folosul regelui, în vederea cuceririi fortărețelor. De îndată ce uleiul acesta atinge crenelurile, ia foc și nimeni nu-l poate stinge, în nici un chip.

II. Ei ne mai spun că în mlaștinile fluviului pot fi prinși măgari sălbatici, care au un corn în frunte², cu care se-nfruntă, ca taurii, nu fără vitejie. Indienii meșteresc din acest corn un vas de băut și se spune că oricine ar bea din el, nu cade bolnav în acea zi, iar de este rănit, nu simte nici o durere, că poate trece chiar prin foc și că rămîne nevătămat de otrăvuri, fie ele cît de tari. Însă acest tip de vas aparține numai regelui și doar el are dreptul să vîneze aceste animale. Apollonios spune că a văzut animalul și că i-a admirat înfățișarea. La întrebarea lui Damis dacă dădea crezare poveștii despre vasul de băut, el spuse: „Am să-i dau crezare dacă voi afla că regele acestui ținut din India este nemuritor, căci e pe deplin firesc ca un om, care-mi poate oferi mie sau oricărui altuia o băutură atît de eficace împotriva bolilor și atît de dătătoare de sănătate, să bea pe săturate în fiecare zi din acest corn. Și cred că nimeni nu-l va condamna chiar dacă s-ar îmbăta cu asemenea băutură”.

III. Pe acele meleaguri întîlniră o femeie care, după cîte spun ei, era neagră de la cap pînă la sîni, iar de la sîni pînă la picioare era cu totul albă. Celorlalți li se făcu frică și fugiră la vederea ei ca de un monstru, dar Apollonios prinse femeia de mîină și înțelese ce-i cu ea: în India, femeia de acest fel este consacrată Afroditei³ și ea se naște astfel colorată în cinstea zeiței, la fel ca boul Apis la egipteni.

IV. De acolo ei povestesc că au trecut acea parte a Caucazului care se întinde către Marea Roșie⁴. Munții erau acoperiți de păduri de arbori aromatici, iar pe vîrfuri creștea scorțișoara, asemănătoare curmeilor viței de vie. Capra e cea care ne dovedește pe deplin că e vorba de scorțișoară. Căci dacă-i întinzi o creangă de scorțișoară, capra începe să-ți lingă mîna ca un cîine, iar dacă pleci, se ține după tine, frecîndu-și nasul de crenguță. Cînd păstorul de capre încearcă s-o tragă înapoi, geme ca și cînd ai smulge-o de la pascut lotus. Pe pantele abrupte ale muntelui se-nfîlesc și arbori de tămîie, foarte înalți, alături de alți arbuști, ca de pildă piperul, cultivat de maimuțe. Pentru că Apollonios și însoțitorii săi n-au omis să spună cu ce se aseamănă acest arbore, am s-o spun și eu: arbustul de piper, ca înfățișare, seamănă mult cu mielăreaua grecilor, îndeosebi datorită ciorchinilor sale de fructe. Crește prin văgăuni necălcate de picior de om, într-un ținut unde se spune că în haurile și scorburile muntelui trăiește un anume neam de maimuțe. Aceste maimuțe sînt foarte prețuite de indieni, căci ele recoltează piperul și de aceea sînt apărute de atacurile leilor cu cîini și cu arme. Într-adevăr, cînd se îmbolnăvește, leul atacă maimuțele pentru a se vindeca, întrucît carnea de maimuță oprește înaintarea bolii. Le mai atacă și cînd îmbătrînește, căci, de îndată ce a trecut de vîrsta la care poate ataca cerbi și porci, el trece la prinderea maimuțelor, folosindu-se de ultimele puteri. Dar locuitorii nu-l lasă s-o facă; socotind maimuțele drept binefăcătorii lor, ei vînează lei cu sulile pentru apărarea maimuțelor. Iată ce fac ei în privința recoltării piperului: indienii merg la arborii de la poalele muntelui, culeg cîteva fructe, sapă mici gropi în jurul arborilor și aruncă acolo fructe de piper, ca și cum ar fi un lucru de nimic, disprețuit de oameni. De la înălțimea stîncilor pe care se găsesc, maimuțele văd ce fac oamenii, și o dată cu venirea nopții, îi imită pe indieni, smulgînd ciorchinii de pe arbuști pentru ca apoi să-i arunce în gropi. În zori, indienii vin să strîngă grămezile de mirodenii, fără să facă nimic altceva decît să-și amăgească timpul și să doarmă⁵.

V. După ce au trecut muntele, ei spun că au văzut o cîmpie fără cea mai mică ridicătură, întretăiată de șanțuri pline cu apă, dispuse unele de-a latul, altele de-a lungul și care erau în legătură cu Gangele⁶. Ele slujesc și ca hotare, dar aduc și apa în diferite părți ale cîmpiei, cînd pămîntul e uscat. Pămîntul acesta este cel mai roditor din India și ținutul cel mai bine cultivat. Dimensiunile sale sînt de 15 zile de mers de-a lungul Gangelui și de 18 zile între mare și muntele maimuțelor, cu care se mărginește. Acest ținut e în întregime format dintr-o cîmpie cu pămînt negru deosebit de roditor. Se poate vedea cum grîul se înalță cît trestia, deși se apleacă sub greutatea spicelor. Boabele de fasole sînt mai mari decît cele din Egipt, iar susanul și meiul ating o înălțime uriașă. Tot acolo se întîlnesc, după spusa lor, un soi de nuci pe care și noi obișnuim să le ținem în temple ca pe niște lucruri neobișnuite. Dimpotrivă, vița de vie crește mică, la fel ca în Lydia sau în Meonia; vinul ce se scoate e foarte bun și are un parfum care se simte chiar de la culesul strugurilor. Ei mai spun că au întîlnit și un arbore asemănător laurului, ale cărui fructe sînt conținute în niște calice asemănătoare cu ale rodiei uriașe. Înăuntrul cojii se găsește o pulpă albastră, de culoarea hyacintului, cu gust mai plăcut decît toate roadele verii.

VI. Coborînd de pe munte, au asistat, după cîte spun ei, la o vînătoare de șerpi, despre care trebuie neapărat să vorbesc. Într-adevăr, este un lucru obișnuit ca vînătoarea de iepuri, felul în care sînt prinși sau pot fi prinși, să fie pe larg descris de cei ce se-ndeletnicesc cu așa ceva, iar noi să nu spunem nimic despre o vînătoare îndrăzneată, neobișnuită, pe care nici acela a cărui istorie o scriu n-a crezut că trebuie s-o uite. Întreaga Indie este parcă încinsă de inelele reptilelor uriașe care umplu mlaștinile și munții⁷; nu există coline unde să nu existe și ele. Șerpilor din mlaștini sînt trîndavi, au 30 de coți lungime, iar capul nu le este împodobit cu o creastă, fapt ce-i face să semene cu șerpilor-femelă. Au spatele destul de negru și înzestrat cu mai puțini solzi decît la alte specii. Homer, dintre toți poetii, a descris cel mai exact această specie, atunci cînd spune că dragonul din Aulis⁸, care trăia lîngă izvor, avea spatele brun-roșcat, în timp ce alți poeți spun că dragonul din pădurea Nemeea, de aceeași specie cu cel mai înainte amintit, avea deasupra capului o creastă, caracteristică ce nu-i de găsît la dragonul din mlaștini.

VII. Șerpilor care trăiesc la poalele munților și pe dealuri pătrund în cîmpii cînd își urmăresc prada și depășesc în toate privințele șerpilor de mlaștină. Sînt mai lungi, umblă mai iute decît rîurile cele mai repezi, așa încît nimic nu le scapă. Au pe cap o creastă care, cînd sînt tineri, este de mărime potrivită, dar care, cu trecerea timpului, crește repede și ajunge foarte mare, în timp ce ei înșiși capătă o culoare roșcată, iar spatele lor capătă înfățișarea unor dinți de ferăstrău. Acești șerpi au și un soi de barbă și își înalță gîtul foarte sus; solzii le strălucesc ca argintul, pupila ochilor este ca o piatră strălucitoare și posedă o putere de necrezut pentru tot soiul de fapte misterioase. Șarpele de cîmpie înseamnă un adevărat noroc pentru vînători cînd se încolăcește în jurul vreunui elefant, luptă ce pricinuește moartea celor două animale. Cei care prind șerpi, le păstrează ochii, pielea și dinții. Aceștia din urmă se aseamănă foarte mult cu colții celor mai mari mistreți, numai că sînt mai ușori și mai curbi. Vîrful lor este greu de sfărîmat, la fel cum se întîmplă cu oasele peștilor mari.

VIII. Dragonii de munte au solzii de culoare aurie, sînt mai lungi decît cei de cîmpie și au o barbă zbîrlită, tot aurie; sprîncelele lor sînt mai dese decît cele ale șerpilor de cîmpie, ochii lor, înfundați sub sprînceană, aruncă priviri înspăimîntătoare și fixe; cînd se tîrăsc pe pămînt fac un zgomot metalic, iar din crestele lor, de culoarea flăcării, țîșnește un foc mai arzător decît flacăra. Și ei atacă elefanții; iată cum sînt prinși de indieni: pe o stofă stacojie se brodează semne magice care mai apoi se așază în fața bîrlogului șarpelui; aceste semne au un asemenea farmec încît provoacă un somn adînc, în stare să învingă ochii șarpelui care, de altminteri, stau nemișcați. Pentru a dobîndi starea de somn, indienii cîntă multe incantații, ce vădesc o cunoaștere tainică, care-l fac pe șarpe să scoată gîtul din gaură și să-l așeze pe semnele magice. În timp ce șarpele stă nemișcat, la pămînt, indienii se aruncă asupra lui, îl lovesc cu securile, îi retează capul, luînd pietrele prețioase ce se găsesc acolo⁹. Ei spun că în capul șerpilor se găsește un morman de pietre în culori vii, care strălucesc în mii de nuanțe, cu însușiri misterioase, asemănătoare acelor pe care le avea inelul lui Gyges¹⁰. Dar se întîmplă adesea ca indianul să fie luat cu secure cu tot și

cu semnele magice de balaur, care-l fîrăște cu mare ușurință în vizuina sa, aproape zguduind muntele. Se mai spune că acești balauri trăiesc în munții de-a lungul Mării Roșii, că șuieratul lor e înfiorător și că ajung pînă la mare, unde înoată departe, în larg. Este cu neputință să afli cît trăiește acest animal și nimănui nu i s-ar da crezare dacă ar spune o vîrstă anume. Iată tot ce știu despre șerpi.

IX. Apollonios și Damis spun că orașul care se găsește la poalele acestui munte și care este foarte întins se numește Paraca. Drept în mijlocul lui stau atîrnate multe capete de șarpe, căci indienii de pe aici sînt deprinși din tinerețe să-i vîneze. Li s-a mai spus că ei înțeleg limba și gîndul acestor animale, deoarece se hrănesc fie cu inimă, fie cu ficat de șarpe. Pe drum au auzit un cîntec de flaut și au bănuț că-i un păstor care voia să-și adune turma; de fapt, era conducătorul unei turme de cîprioare, căci indienii mulg aceste animale și consideră laptele lor ca o hrană foarte bună.

X. Din acest loc, după patru zile de drum de-a lungul unui ținut roditor și bine cultivat, au ajuns, după cum mărturisesc, în apropierea locului întărit al înțelepților. Acolo, călăuza lor îngenunchie cămila și sări pe pămînt, înfricoșat și năpădit de sudoare. Apollonios înțelese unde au ajuns și, rîzînd de spaima indianului, spuse: „Dacă ar fi fost corăbier și ar fi intrat în port după o lungă călătorie pe mare, cred că omul acesta ar fi fost mîhnit la gîndul că trebuie să debarce și s-ar fi temut de clipa aceasta”. Spunînd acestea, îngenunchie și el cămila sa, fiind acum obișnuit cu mișcarea asta. Într-adevăr, călăuza se temea de faptul că ajunsese în preajma înțelepților, căci indienii au mai mult respect față de acești oameni chiar decît pentru propriul lor rege, întrucît chiar și acesta îi întreabă pe înțelepți tot ce trebuie să spună sau să facă, întocmai cum la noi e consultat oracolul unui zeu. Înțelepții îi arată regelui ce este în avantajul lui sau îl fac să renunțe, prin cuvinte și semne, la ceea ce nu-i în folosul său.

XI. Călătorii se gîndeau să se îndrepte spre satul cel mai apropiat cu gînd să rămîna acolo. Satul era la o depărtare de cel puțin un stadiu de așezarea înțelepților. Tocmai atunci văzură că aleargă spre ei un tînăr care părea a fi cel mai negru dintre toți indienii și pe a cărui frunte, între sprîncene, lumina un semn ca un corn de lună. Mi s-a spus că, mult timp mai tîrziu, același lucru s-a întîmplat și cu Menon, care era de neam etiopian, pupilul sofistului Herodes¹¹. Cît ești încă tînăr, semnul se poate vedea, dar cu cît înaintezi în vîrstă, strălucirea i se micșorează, se stinge, dispărînd o dată cu tinerețea. Ei spun că indianul ținea în mînă o ancoră de aur, pe care indienii o socotesc un caduceu, căci ancora le ține legate pe toate.

XII. Alergînd către Apollonios, îi vorbi în limba greacă, fapt ce nu păru deloc uimitor, căci toți locuitorii satului vorbeau grecește, dar cuvintele sale de binețe, îi uimira pe toți, în afară de înțelept, care prinse curaj, înțelegînd că-și va îndeplini scopul pentru care venise. Întorcîndu-se spre Damis, îi spuse: „De bună seamă am ajuns la oameni învățați și înțelepți, care într-adevăr par să cunoască viitorul”. Totodată, l-a întrebat pe trimis ce trebuia să facă, căci dorea să obțină de îndată o întrevvedere. Indianul răspunse: „Însoțitorii tăi să rămîna aici, iar tu să vii, așa cum ești; iată ce poruncesc ei”.

XIII. Faptul că solul spusese *ei*, îi păru lui Apollonios că are deja ceva pitagoric¹². Îl urmă așadar pe vestitor cu bucurie. Colina unde-și duceau traiul înțelepții are, după spusa lui Apollonios și Damis, cam aceeași înălțime cu Acropolis din Atena și se află într-o așezare naturală la fel de fericită, căci stîncile care o înconjoară în întregime slujesc drept fortificație naturală; pretutindeni în stîncă ei văzură urme de copite despicate, de chipuri bărboase și, pe ici, pe colo, de spinări, ca și cum pe aici ar fi trecut niște ființe care s-ar fi rostogolit la vale, de-a lungul povîrnișului. Într-adevăr, atunci cînd Dionysos, împreună cu Heracles, a atacat locul, zeul a trimis la atac niște Pani, închipuindu-și că ei vor fi destul de puternici pentru a zgudui stîncile, dar înțelepții i-au fulgerat. Au căzut unul într-un fel, altul în alt fel, iar pietrele păstrează în fel și chip urmele căderii lor. Ei ne mai spun că au văzut în jurul colinei un nor, în mijlocul căruia trăiesc indieni ce pot fi zăriți sau nu, după cum doresc. Ei nu-și puteau da seama dacă se poate pătrunde și prin alte părți spre colină, întrucît ceața deasă care o înconjoară nu îngăduie să se vadă dacă zidul are întreruperi sau dacă este în întregime închis¹³.

XIV. Apollonios spune că el a urcat colina dinspre miazăzi urmîndu-l pe indian și că a văzut mai întîi un puț de patru coți, la buza căruia se întrezărea o licărire albăstruie. La amiază, cînd soarele lumina puțul, licărirea era atrasă de razele acestuia și se înălța în aer, avînd înfățișarea unui curcubeu sclipitor. A aflat, mai tîrziu, că pămîntul de sub puț cuprindea arsenic roșu și că apa era socotită sfîntă și tainică, că nimeni nu venea să bea sau să scoată apă de acolo și că toți indienii, de pretutindeni, jurau pe ea. În apropierea acestui puț se află un crater de foc de unde fîșnește o flacără de culoarea plumbului, dar fără fum sau vreun miros, erupția nedepășind marginea craterului. Acolo, indienii se purifică de păcatele făcute fără voia lor și de aceea înțelepții numesc fîntîna „puțul revelației”, iar focului îi spun „focul iertării”¹⁴. Văzură acolo două ulcioare de piatră neagră dintre care unul era al „ploilor” și altul al „vînturilor”. Acela al „ploilor” este deschis ori de cîte ori India suferă de secetă și din el ies nori care umezesc întreaga țară, iar dacă ploile sînt prea dese, ele sînt oprite prin închiderea ulciorului. Cu ulciorul „vîntului” se întîmplă, cred eu, același lucru ca și cu burduful lui Eol, căci dacă ulciorul e întredeschis, unul din vînturi năvălește afară, după anotimp, urmarea fiind că suflă o briză prielnică care redă vigoarea pămîntului¹⁵. Apoi, ei au găsit statui ale zeităților indiene și egiptene, ceea ce nu i-a mirat deloc. I-au mirat în schimb statuile foarte vechi ale zeităților grecești, cum ar fi Atena Palas, Apollo Delianul, Dionysos din Limnai, Dionysos din Amyclai și altele, tot vechi; aceste statui fuseseră ridicate de indieni și erau adorate după riturile grecești. Înțelepții spun că ei locuiesc drept în mijlocul Indiei și socotesc cetatea lor ca omilicul acestei coline; aici ei sărbătoresc misterele focului, ale unui foc pe care pretind că-l aprind de la razele soarelui și în cinstea căruia, în fiecare zi la amiază, ei cîntă un imn.

XV. Cine sînt înțelepții, cum trăiesc ei pe această colină ne-o povestește însuși Apollonios care, într-una din cuvîntările către egipteni, spune: „Am văzut indieni brahmani care trăiesc pe pămînt și totuși nu pe el, fără întărituri, la adăpostul unei întărituri, fără a avea nimic, dar și bogățiile

tuturor”¹⁶. Aceste vorbe, pline de interes, sînt, desigur, puțin cam nedesluse; Damis povestește că ei se culcă pe pămînt, dar că fiecare își așterne ierburi anume alese și că i-a văzut ridicîndu-se de doi coți în aer, nu pentru a săvîrși o minune, căci ei disprețuiesc o asemenea ambiție, ci întrucît ei socotesc că se cade să împlinească toate riturile în cinstea zeului Soare, ridicîndu-se aidoma lui, deasupra pămîntului¹⁷. Focul pe care-l aprind de la una din razele sale, deși e un foc ca toate celelalte, nu-l lasă să ardă pe un altar și nu-l păstrează într-un cămin, ci, asemenea razelor soarelui răsfrînte de luciul apei, pare că plutește în aer și tremură în eter. Ei roagă Soarele ca anotimpurile, pe care acesta le patronează, să sosească pe pămînt în clipa potrivită și ca India să devină înfloritoare; noaptea, ei imploră raza de soare să nu se ridice cu mînie împotriva nopții, ci să rămînă întocmai cum era în clipa cînd au făcut-o să coboare pe pămînt. Acesta era adevăratul înțeles al cuvîntului lui Apollonios: „Brahmanii sînt pe pămînt și totuși nu sînt pe pămînt”. Cît despre expresia: „Ei trăiesc fără întărituri la adăpostul unei întărituri”, aceasta semnifică cerul sub care trăiesc, căci, deși par că trăiesc în plin aer, ei înalță în jurul lor un fel de pavază nevăzută și, cînd plouă, ei nu se udă, stînd la soare cînd vor. Iar vorba: „Fără a avea nimic, ei au bogățiile tuturor”, iată cum o deslușește Damis: toate izvoarele, care țîșnesc din pămînt cînd Dionysos îi răscolește pe bacanți deodată cu pămîntul țîșnesc și la acești indieni, pentru a le potoli setea, cînd se așază la masă sau cînd poftesc oameni la ea. De aceea, Apollonios era îndreptățit să spună că fără nici o trudă, în chip firesc, oamenii înzestrați cu tot ce-și doresc au oricînd, fără nici o pregătire, ceea ce nu au. Își lasă, din voia lor, părul lung, la fel ca altădată lacedemonienii sau oamenii din Thuri, ca tarentinii, melienii și ca toți cei care țineau în mare cinste obiceiurile lacedemonienilor. Poartă turbane albe, merg cu picioarele goale și își aranjează îmbrăcămintea în chip de *exomis*¹⁸. Stofa din care-și fac îmbrăcămintea e rodul pămîntului, țesută din fibre de in necultivat, la fel de alb ca acela din Pamflia, dar ceva mai subțire; din el se scoate și o grăsime asemănătoare uleiului. Din această plantă își fac îmbrăcămintea pentru ceremoniile sacre, iar dacă altcineva în afara acestor indieni încearcă să culegă acest soi de in, pămîntul nu-i îngăduie să rupă nici măcar un singur fir. Inelul și bagheta pe care le poartă toți au puterea de a îndeplini tot felul de fapte, fiind socotite ca două tainice talismane.

XVI. La sosirea lui Apollonios, toți înțelepții îl primiră cu căldură și îi strînseră mîna. Iarchas singur rămase pe un jilț înălțat, făcut din bronz negru și împodobit cu chipuri lucrate în aur¹⁹, în timp ce jilțurile celorlalți erau din bronz, dar fără nici o înfloritură și ceva mai joase, astfel încît oamenii erau așezați la picioarele lui Iarchas. La vederea lui Apollonios, Iarchas îi dădu binețe în grecește și îi ceru scrisoarea regelui indian. Și, cum Apollonios se mira că știa dinainte ce va urma, el adăugă că în textul scrisorii lipsea o literă, anume litera delta, sărită de cel ce-o scrisese. Și se adevăra că greșeala era întocmai. Cînd luă cunoștință de cuprinsul scrisorii, întrebă:

– Ce credeți despre noi?

– Nu e oare deajuns să vă dați seama care e părerea noastră despre voi din faptul că pentru a vă vedea am străbătut un drum pe care nu l-a mai făcut nimeni din țara mea?

– Ce anume crezi că știm mai mult decât tine?

– Cred, răspunse Apollonios, că știința voastră e mult mai adâncă și mai divină. Chiar dacă n-aș găsi la voi nimic mai mult decât cele ce știu, tot m-aș alege cu un câștig: aș afla că nu mai am nimic de învățat.

– Alte seminții, spuse indianul, îi întreabă pe cei ce le vizitează locurile de unde vin și în ce scop, dar prima dovadă a științei noastre e că noi știm foarte bine cine vine la noi. Iată și dovada.

Și începu să spună cine este Apollonios, numele tatălui său, al mamei, tot ce făcuse la Aigai, cum Damis l-a însoțit, despre învățăturile pe care s-au străduit să le împărtășească în drumul lor, cât și despre cele ce aflaseră din învățăturile altuia. Toate aceste amănunte, indianul le-a spus dintr-o suflare și cu limpezime, de parcă l-ar fi însoțit în călătorie. Și cum Apollonios rămase uimit și l-a întrebat de unde știe toate astea, celălalt răspunse:

– Și tu ai parte din această știință, venind aici, dar nu în întregime.

– Ai să mă înveți, spuse Apollonios, s-o cunosc pe de-a-ntregul?

– Cu bucurie, răspunse Iarchas, căci e mult mai cuminte să împărtășești și altuia învățătura ce o ai decât s-o ții ascunsă dintr-un sentiment de haină mândrie. De altfel, văd că ai o bună memorie, calitate pe care o îndrăgim cel mai mult față de celelalte²⁰.

– Mi-ai pătruns oare firea cu care am fost zămislit?

– Noi prindem, Apollonios, toate trăsăturile sufletului omenesc cu ajutorul a mii de semne care ni se dezvăluie²¹. Dar cum se apropie vremea amiezii și trebuie să pregătim prinoase zeilor să îndeplinim cele ce se cuvin, după care vom discuta cât ai să vrei. Vino să asiești la tot ce facem.

– Pe Zeus, spuse Apollonios, aș fi în stare să blestem Caucazul și Indusul pe care le-am trecut ca să ajung la voi, dacă n-am să-mi umplu mintea, pînă la îndeșulare, cu tot ce faceți aici.

– Așa să fie și acum să mergem, spuse Iarchas.

XVII. Ajunseră deci lîngă o fîntînă despre care Damis, văzînd-o ceva mai tîrziu, a spus că seamănă cu fîntîna Dircei din Beoția; mai întîi înțelepții se dezbrăcără, rămînînd goi, apoi se unseră pe cap cu o unsoare de culoarea ambrei, care-i încălzi atît de tare încît trupul începu să le fumege. Șiroaie de nădușeală le curgeau pe trup, de parcă ar fi fost într-o baie de aburi. Apoi se aruncară în apă și, după ce s-au îmbăiat, se îndreptară spre templu, purtînd pe cap coronițe și cîntînd un imn. Așezați în cerc, ca într-o dispunere de cor tragic, cu Iarchas drept corifeu, ei își ridicară baghetele și lovîră cu ele pămîntul care se umflă ca un val, ridicîndu-i la doi coți înălțime. Totodată ei cîntau un pean amintind de peanul lui Sofocle care se cîntă la Atena în cinstea lui Asclepios²². Cînd au revenit pe pămînt, Iarchas chemă pe tînărul ce purta pe frunte semnul ancorei și-i spuse:

– Ai grijă de tovarășii lui Apollonios.

Tînărul plecă, mai repede ca pasărea cea iute, și reveni spunînd:

– Am avut grijă.

Împlinind astfel cea mai mare parte a riturilor, înțelepții se întinseră să se odihnească pe jilțuri, în timp ce Iarchas spuse tînărului:

– Adu pentru înțeleptul Apollonios tronul lui Phraotes ca să discute cu noi, așezat pe el.

XVIII. După ce Apollonios se așeză, Iarchas îi spuse :

– Întrebă-mă ce vrei, căci te afli printre oameni care știu totul.

Apollonios întrebă dacă ei se cunosc pe sine înșiși, gândind că Iarchas, ca și grecii, socotea anevoioasă cunoașterea de sine. Dar celălalt, împotriva așteptărilor lui Apollonios, replică :

– Noi știm totul, căci începem prin a ne cunoaște pe noi înșine, căci nimeni dintre noi n-ar putea să deprindă filozofia noastră fără a se cunoaște mai întâi pe sine însuși²³.

Apollonios, amintindu-și de cele auzite despre Phraotes și anume că învățacelul întru filozofie nu trecea la studiul ei decât după un riguros examen de conștiință, încuviință spusele lui, căci dinainte știa că erau prea adevărate și pentru el însuși. Îl mai întrebă și ce credeau ei că erau.

– Zei²⁴, răspunse Iarchas.

Iar când Apollonios îl întrebă de ce, el spuse :

– Pentru că sîntem oameni plini de virtuți.

Acest răspuns îi păru lui Apollonios atît de plin de adevăr și de sens, încît mai tîrziu îl rosti în fața lui Domițian, în apărarea sa.

XIX. Apollonios continuă să-l întrebe :

– Ce credeți despre natura sufletului?

– Sîntem de părerea lui Pitagora, părere pe care noi am transmis-o egiptenilor.

– Așadar, răspunse Apollonios, vei susține același lucru cu Pitagora, care a afirmat că a fost Euphorbos?²⁵ Vei afirma că și tu ai fost troian, aheu sau un anume om, înainte de a intra în corpul ce-l ai?

– Troia a pierit, spuse indianul, datorită aheilor care au pornit odinioară pe mare o expediție împotriva ei, iar voi ați pierit pentru că prea multe legende s-au creat în jurul Troiei; într-adevăr, voi nu-i prețuiți decât pe eroii care au luptat la Troia și uitați de oameni cu mult mai numeroși și mai divini pe care i-a dat la iveală țara voastră, Egiptul sau India. Dar, pentru că ai adus vorba despre întruparea mea anterioară, spune-mi, rogu-te, cine să fie omul pe care-l socotești cel mai de admirat dintre cîți au luptat împotriva Troiei sau au apărut-o?

– După părerea mea, răspunse Apollonios, acesta este Ahile, fiul lui Peleu și al lui Thetis, căci în versurile sale, Homer îl numește „cel mai frumos” și „cel mai mare”²⁶ dintre toți aheii. Poetul îi cunoștea toate isprăvile glorioase. El ține, de asemenea, la mare preț eroi ca Ajax și Nereus, cu nimic mai prejos în frumusețe și dibăcie decât Ahile și pe care îi cîntă cu precădere tocmai de asta.

– Cu acest erou, Apollonios, aș vrea să-mi asemuiesc și eu strămoșul sau, mai degrabă, trupul meu de mai înainte, căci în acest fel îl socotea și Pitagora pe Euphorbos²⁷.

XX. Era o vreme cînd etiopienii ocupau această țară, căci ei sînt de rasă indiana²⁸; Etiopia nu exista încă, iar hotarele Egiptului depășeau Meroe și cataractele, cuprinzînd pe de o parte izvoarele Nilului și pe de alta întinzîndu-se pînă la gurile sale. Deci, pe vremea cînd etiopienii locuiau pe aici și erau supuși regelui Ganges, pămîntul le ajungea pentru a-i hrăni și zeii îi apărau. Dar, atunci cînd l-au ucis pe regele lor de care tocmai țî-am vorbit, ceilalți indieni i-au socotit impuri și pămîntul nu i-a mai răbdut, așa încît sămînța se strica, înainte de a da roadă, copiii mureau în

pîntecele mamei, iar vitelor abia le rămînea cu ce să-și țină zilele. Oriunde încercau să întemeieze un oraș, pămîntul se prăbușea, înghițindu-i. Mai mult încă, duhul lui Ganges îi urmărea pe unde se duceau, semănînd tulburare în mulțimea lor. Și nu i-a părăsit decît atunci cînd ei, drept iertare, i-au sacrificat pămîntului pe ucigași și pe cei care vărsaseră sînge cu mîinile lor. Acest Ganges era înalt de 10 coți, mai frumos ca orice muritor, iar tatăl lui era fluviul Ganges. Ori de cîte ori tatăl său inunda India, el îl întorcea spre Marea Roșie, îl împăca cu pămîntul și, de aceea, cît a trăit, pămîntul a rodit din belșug, iar după moartea lui l-a răzbunat. Și, pentru că Homer l-a făcut pe Ahile să pornească împotriva Troiei din pricina Elenei și povestește că a cucerit douăsprezece orașe de pe mare și unsprezece de pe pămînt, că s-a lăsat purtat de furie pentru că regele Agamemnon îi luase o femeie, din care pricină el s-a arătat nemilos și crud, hai să punem faptele lui alături de cele ale acestui indian: acesta a fost întemeietorul unui număr de șaizeci de orașe, de altfel cele mai vestite de aici – și nimeni nu ar privi cucerirea unor orașe ca fiind mai demnă de glorie decît întemeierea măcar a unui. Pe de altă parte, cum sciții de dincolo de Caucaz²⁹ i-au atacat țara, el i-a respins. Nu-i așa că a-ți arăta vitejia, eliberîndu-ți propria patrie, este cu mult mai frumos decît a înrobi o cetate numai pentru faptul că o femeie a fost răpită, după cît se pare, nu chiar împotriva dorinței sale? În sfîrșit, deși încheiasă o înțelegere cu regele țării asupra căreia domnește acum Phraotes, acest rege, împotriva dreptății și a cinstei, i-a răpit soția; Ganges n-a vrut totuși să-și calce jurămîntul, justificîndu-și hotărîrea prin cuvîntul dat. Cu toate că era victima unei nedreptăți, nu avea de gînd să facă nici un rău celui alt.

XXI. Aș putea spune mai multe încă despre acest om dacă nu mi-ar fi neplăcut să mă laud pe mine însumi, căci să știi că eu sînt acel om și am dovedit faptul acesta cînd nu împlinisem încă patru ani³⁰. Acest Ganges înfipsese odinioară în pămînt șapte săbii făcute din adamant, ca să împiedice nenorocirile să se apropie de țară. Zeii au poruncit într-o bună zi ca oamenii să se ducă la locul unde se găseau aceste săbii și să le închine un sacrificiu, fără însă a le arăta unde fuseseră îngropate. Atunci eu, copil mic pe vremea aceea, i-am condus pe tîlmacii poruncilor zeilor la o adîncitură și le-am spus să sape, adăugînd că acolo fuseseră înfipse săbiile.

XXII. Să nu te miri cum am ajuns din indianul de altădată un alt indian. Acest tînar (și arată un adolescent de aproape douăzeci de ani) este mai înzestrat ca oricine pentru filozofie, e sănătos după cum vezi, iar trupul lui, care are o putere demnă de admirat, poate să reziste la foc și la orice fel de rănire. În ciuda acestor însușiri, el disprețuiește filozofia.

– De ce anume suferă acest băiat? E îngrozitor ca, fiind astfel înzestrat de natură, să nu iubească înțelepciunea și să nu dorească să învețe, deși se află printre voi.

– El nu este cu noi, răspunse Iarchas, ci întocmai unui leu, a fost prins împotriva voinței sale și închis aici. Ne privește pieziș cînd vrem să-l îmblînzim ori să-l mîngîiem. Într-adevăr, acest băiat a fost odinioară Palamedes, războinicul de la Troia. Cei mai răi dușmani i-au fost Odysseus și Homer, primul, pentru că a uneltit împotriva lui, ajungînd să fie lovit cu pietre, al doilea pentru că nu l-a socotit demn să fie și el amintit în poem. Și cum

știința pe care o poseda nu i-a folosit la nimic, și întrucît Homer nu l-a laudat deloc, deși poetul a celebrat mulți alți eroi, chiar pe unii dintre cei nu prea străluciți și, deoarece, pe de altă parte, a fost condamnat datorită faptei lui Odysseus, fără să fi săvîrșit nici o greșeală, el a ajuns dușmanul înțelepciunii și își deplînge nenorocirile. Iar acesta e însuși Palamedes căci el știa să scrie fără să fi învățat vreodată literele³¹.

XXIII. Pe cînd discutau astfel, un crainic veni să-l caute pe Iarchas, spunîndu-i:

– Regele va veni la lăsarea serii pentru a se sfătui asupra țării.

– Să vină, spuse Iarchas, căci va pleca cîștigat, după ce va fi cunoscut un grec.

De îndată își urmară convorbirea. El îl întrebă pe Apollonios:

– Ai putea cumva să-mi vorbești de trupul tău de mai înainte și să ne spui ce-ai fost?³²

– Pentru că această încarnare a fost lipsită de glorie, nu am decît puține amintiri.

Iarchas îl întrerupse:

– Socotiți lipsit de glorie faptul că ai fost cîrmaciul unei corăbii egiptene? Văd că asta ai fost!

– Ce spui e adevărat, Iarchas, chiar asta am fost. Socot că starea mea era nu numai lipsită de glorie, ci și înjositoare; aceasta nu înseamnă că un pilot se cuvine mai puțin prețuit decît cel ce comandă o armată. Proasta faimă e pricinuită de reputația dubioasă a oamenilor mării. Oricum, pînă și cea mai frumoasă faptă a mea n-a fost socotită demnă de lauda nimănui.

– Și ce consideri, mă rog, că e o faptă frumoasă? Să ocolești capul Malea ori capul Sunion, păstrînd direcția corăbiei tale, care tinde să părăsească drumul? Sau să știi să deosebești vîntul ce bate la pupa de cel ce bate la provă ori să ocolești recifele din strîmtoarea Eubeei, unde stau înfipti atîția pinteni de stîncă?

XXIV. Atunci Apollonios a spus:

– Pentru că, prins de discuție, ai ajuns la meșteșugul cîrmaciului, ascultă ce mi se pare a fi o împlinire plină de tîlc³³. Odinioară, pirații se aciuiaseră în marea feniciană, umblînd încoace și încolo în jurul cetăților, ca să afle ce se mai întîmplă în ele. Așadar, auzind că pe corabia mea se găsește încărcătură de preț, iscoadele piraților, luîndu-mă deoparte, m-au întrebât care este partea mea de cîștig, din cursa ce urma s-o fac. „O mie de drahme, am spus eu, de vreme ce sîntem patru cîrmaci ai corăbiei.”

– Și vreo locuință ai? au spus ei.

– O biată colibă, pe insula Pharos, unde locuia Poteus în vechime.

– Și n-ai vrea, s-au înfierbîntat ei, să ai bucata ta de pămînt în locul mării și o casă arătoasă în loc de o colibă? Transportul acesta face de zece ori mai mult decît partea ta! Nu-i așa că ai vrea să scapi de miile de nenorociri care îl amenință pe cîrmaci pe marea înfuriată?

Le-am spus că aș vrea eu, dar că nu are rost să fiu lacom de bani acum cînd am devenit și eu mai îndemînat, fiind încununat pentru pricepere în meseria mea. Ei însă, insistînd, mi-au promis o pungă cu zece mii de drahme, dacă aș primi să le fiu tovarăș și aș face ce vor ei. I-am îndemnat atunci să vorbească, asigurîndu-i că am să fiu omul lor în orice ar plănu.

Ei au mărturisit că sînt în legătură cu pirații și m-au rugat să nu-i lipsesc pe aceștia de norocul de a pune mîna pe corabie. Au cerut apoi ca, după ce voi ieși în larg, părăsind portul, să nu mă mai întorc în oraș, ci, prin înțelegere cu ei, sub protecția corăbiilor piraților, să ancorez lîngă promontoriu. Au jurat că nu mă vor ucide și că vor cruța viața oricui voi cere. Nu am socotit că este prudent pentru binele meu să-i condamn, temîndu-mă ca nu cumva să-și schimbe planurile, să-mi nimicească corabia în largul mării, iar echipajul să piară înghițit de valuri.

Așadar, am promis să-i ajut, dar am ținut ca numai de cîț jurămîntul lor să fie ținut cu adevărat. S-au legat apoi în fața altarului prin jurămînt, căci înțîlnirea dintre noi avea loc într-un templu, iar eu le-am spus:

– Duceți-vă îndată la corăbiile piraților pentru că la noapte vom pleca.

Le-am părut destul de convingător, căci m-am tocmit cu ei pentru bani numărați, pe care urma să-i primesc, după cum ne-am înțeles, nu înainte ca ei să fi pus mîna pe corabie. Ei au plecat, iar eu am ieșit în largul mării, ocolind promontoriul.

– Socoti, așadar, Apollonios, spuse Iarchas, că te-ai purtat cu dreptate?

– Ei bine, da. Și, de asemenea, cu omenie, căci nu am vîndut sufletele oamenilor, nu i-am trădat pe neguțatori și m-am ridicat mai presus de patima banilor. Cred astfel că eu, un simplu corăbier, am înmănușat multe virtuți.

XXV. Indianul începu să rîdă și spuse:

– Pare că gîndești că a nu săvîrși o nedreptate înseamnă a face dreptate și cred că toți grecii gîndesc la fel, mai ales că am auzit odinioară de la egiptenii ajunși pînă aici că de la Roma vi se trimit guvernatori care vă amenință cu tăișul securii, chiar înainte de a ști de vor cîrmui sau nu niște netrebnici, iar voi, cu condiția ca aceștia să nu ia mită la procese, susțineți că sînt drepti! Același lucru mi s-a spus că-l practică și neguțatorii de sclavi; în adevăr, de cîte ori se înfățișează pe la voi aducîndu-vă sclavi carieni, dacă vor să arate ce fel de oameni sînt, pun mare preț pe faptul că sclavii nu sînt hoți. Dacă-i elogiați în același chip pe guvernatorii de care țineți și le aduceți aceleași măguliri, ca și sclavilor, înseamnă că-i apreciați, sau, mai bine zis, vă închipuiți că-i cinstiți foarte mult. Pe de altă parte, cei mai mari poeți ai voștri, chiar dacă ați vrea voi, nu vă îngăduie să vă arătați drepti și virtuosi. De pildă, Minos³⁴, care i-a întrecut pe toți oamenii prin cruzime și care aducea, mulțumită corăbiilor sale, în stare de sclavie pe locuitorii de pe țărmuri și din insule, iată-l cinstit de către greci cu sceptorul justiției și așezat pe un jeț în Hades, pentru a judeca sufletele. Dimpotrivă, Tantal, pentru că a fost un om bun și a vrut să împărtășească prietenilor săi nemurirea pe care i-au dat-o zeii, este lipsit de hrană și băutură de către aceeași poezie³⁵. Alții, după ce îl înfățișează amenințat de stînci care stau să-l strivească, vorbesc despre el, bărbat divin și virtuos, în chipul cel mai nedemn cu putință. Mai degrabă ar fi trebuit să-l arunce într-un lac de ambrozie, pentru că, cu bunăvoință și fără nici o invidie, a vrut să împartă oamenilor această băutură.

Rostind aceste cuvinte, îi arată o statuie, la stînga, pe care era scris TANTAL. Această statuie era înaltă de 4 coți și înfățișa un om de vreo 50 de ani, îmbrăcat după moda din Argos, dar cu o mantie după moda tesalienilor. Statuia întindea o cupă, destul de mare pentru a potoli arșița unui om însetat; în cupă parcă fierbea un lichid curat, fără a da peste margini. Am

să vă lămuresc pe dată ce însemnătate are cupa aceasta pentru oameni și de ce beau din ea. Oricum, trebuie să ne învoim că Tantal a fost atacat de poeți pentru că nu și-a ținut gura și pentru că a împărțit din ambrozie oamenilor. Zeii însă nu-l văd cu ochi răi, căci, dacă ar fi fost urât de zei, indienii nu l-ar fi socotit niciodată un om bun, dat fiind că ei sînt cei mai iubitori de zei dintre oameni și că nu fac nimic care să se împotrivescă legii divine.

XXVI. Și, pe cînd discutau ei despre acest subiect, se auzi mare zarvă dinspre sat. Se zvonea că a sosit regele împodobit cu veșminte după moda mezilor³⁶ și înconjurat de fast. Iarchas, nu prea încîntat, a spus atunci:

– De s-ar fi oprit aici Phraotes, ți s-ar fi părut că toate decurg ca într-un misteriu, pline de liniște adîncă.

Din această observație, Apollonios și-a dat seama că regele acela era mai prejos decît Phraotes, nu în puține privințe, ba chiar și în ceea ce privește întreaga înțelepciune.

Văzînd că înțelepții stau liniștiți, fără să se pregătească în vreun fel pentru ceea ce se cuvenea regelui, care urma să vină la ei pe la amiază, Apollonios a spus:

– Unde va fi găzduit regele?

– Chiar aici. Vom afla la noapte de ce a venit, pentru că atunci e cea mai potrivită vreme pentru sfat.

– Se va întinde o masă pentru rege?

– Sigur că da, și va fi plină cu de toate cîte se găsesc pe aici!

– Așadar, și vouă vă place să trăiți din plin?

– Noi, au răspuns ei, ne mulțumim cu puțin, căci, deși avem de toate, ne place să ne îndestulăm cu puțin. Regelui îi trebuie însă multe, căci așa dorește el. Nu se va hrăni însă cu vietăți, căci așa ceva nu se îngăduie³⁷, ci cu trufandale, rădăcini dulci și fructe ale anotimpului, cîte se găsesc acum în India și cîte vor mai răsări în celelalte anotimpuri.

XXVII. Dar iată-l, spuse el.

Și, într-adevăr, regele intră, însoțit de fratele și de fiul său, strălucind de aur și de pietre prețioase. Apollonios dădu să se ridice, dar Iarchas îl opri, spunîndu-i că nu acesta era la ei obiceiul. Damis mărturisește că n-a avut prilejul să fie de față la toate acestea, căci și-a petrecut ziua în sat, dar, după ce a ascultat povestirea lui Apollonios, a notat cele aflate în istorisirea sa³⁸. Așadar el spune că regele și-a întins mîinile către cei așezați pe jilțuri, ca și cum le-ar fi adresat o rugăminte, și că înțelepții făcură un semn de încuviințare, arătînd că i-au încuviințat cererea; la acest gest, regele fu cuprins de bucurie, de parcă ar fi venit să consulte un oracol. Cît despre fratele și fiul regelui, acesta din urmă, un adolescent de mare frumusețe, nu li s-a arătat mai multă prețuire decît sclavilor din suita regală. Apoi Indianul se ridică și luă cuvîntul, pentru a-l pofti pe rege să guste din hrană. După ce acesta primi invitația cu cea mai mare plăcere, se văzură înaintînd de la sine patru trepiede pythice³⁹, la fel cu cele din scrierea lui Homer⁴⁰. Pe aceste trepiede se aflau paharnici din bronz negru, asemenea unora ca Ganymede sau Pelops, la greci⁴¹. Pămîntul era acoperit cu un strat de iarbă mai moale decît pernele. Apoi apărură pe rînd fructe uscate, pîine, legume, roade ale pămîntului, toate servite minunat și mai cu gust

înfățișate decât ar fi izbutit să le pregătească bucătarii [adevărați]. Din două trepiede curgea vin, din unul apă caldă și din altul apă rece.

Pietrele prețioase venind din India și aduse în Grecia, mici, slujesc la meșterirea colierelor și inelelor, dar, la indieni, din ele se fac amfore și carafe, atît sînt de mari, și cratere, în stare să potolească setea a patru oameni însetați în plină vară. Paharnicii de bronz, observă Damis, scoteau un amestec, potrivit după măsură, de vin și apă și făceau să umble cupele de la unul la altul, ca atunci cînd se bea la un banchet. Comesenii erau întinși ca la mesele obișnuite, fără ca regele să aibă locul de onoare, fapt căruia i se acordă mare grijă la greci și la romani. Aici însă fiecare s-a așezat la întîmplare oriunde a vrut.

XXVIII. Și după ce pocalele cu vin au trecut pe la toți, Iarchas a spus:

– Închin, o rege, în cinstea bărbatului grec; și, făcînd semne cu mîinile, ca și cum ar fi vorba de un om nobil și divin, îl arată pe Apollonios, care ședea culcat. Regele a spus:

– Am auzit că acesta și cei care s-au oprit în sat au venit la Phraotes.

– Drept și adevărat ai auzit, a răspuns Iarchas, căci tot el îi oferă ospete și aici.

– Și cu ce se îndeletnicește?

– Ei, cu ce altceva decât cu ceea ce face și Phraotes!

– N-ai spus nimic deosebit despre el zicînd că a îmbrățișat un fel de viață care l-a oprit pînă și pe Phraotes să devină un bărbat nobil.

Atunci Iarchas zise:

– Trebuie să fii mai înțelegător, o, rege, și față de filozofie și față de Phraotes, căci pe vremea cît ai fost tînăr ți s-au iertat multe vorbe necugetate. Acum, la vîrsta bărbăției, e bine să ne ferim de asemenea ușurință în gîndire și în vorbă.

Iar Apollonios, căruia Iarchas îi servea de interpret, i-a spus:

– Ce-ai cîștigat, o, rege, cînd te-ai ferit de filozofie?

– Întreaga virtute și faptul de a fi totuna cu Soarele.

Apollonios, ghicindu-i vanitatea, îi replică:

– Dacă ai iubi înțelepciunea, n-ai avea această părere.

– Dar tu, a întreat regele după un timp, deoarece filozofezi, prea bunele, ce crezi tu despre tine?

– Eu, spuse Apollonios, socot că pot fi un bărbat bun, numai dacă filozofez.

Regele, ridicînd o mîină spre cer, exclamă:

– Pe Soare, ai sosit plin de Phraotes!

Dar Apollonios, legîndu-se de cuvintele „ai sosit plin de...” i-a replicat:

– N-am pierdut vremea în zadar călătorind, dacă am ajuns să fiu „plin de Phraotes”! Dar dacă vreodată îl vei întîlni, pe rege, cu siguranță că vei spune că și el este „plin de mine”!

XXIX. Astfel s-a curmat începutul de ceartă. Auzind că a fost lăudat de Phraotes, el uită de pornirea sa dușmănoasă și, coborînd vocea, spuse:

– Voie bună, prea bunele străin.

– Și ție voie bună, răspunse Apollonios, căci tocmai ai venit aici.

– Ce te-a făcut să vii tu printre noi? îl întrebă regele pe Apollonios.

– Acești oameni, întrucît sînt băbați înțelepți și divini.

- Dar despre mine, străine, ce se spune pe la greci?
- Întocmai ce se spune și despre greci la voi.
- În ce mă privește, continuă regele, la greci nu găsesc nimic despre care ar merita să se vorbească.
- Am să le transmit părerea ta, spuse Apollonios, și ei te vor încorona la Olympia.

XXX. Întorcându-se spre Iarchas, îi zise :

- Lasă-l pe omul ăsta în amețeala lui și spune-mi, rogu-te, de ce nu binevoii să-i poftiți la masa voastră pe însoțitorii săi, pe fratele și pe fiul său, și de ce nu le arătați cea mai mică prețuire?

- Deoarece și ei speră să ajungă regi într-o zi; trebuie să învețe să fie și neluați în seamă, pentru ca să n-ajungă să-i disprețuiască pe alții.

Băgînd de seamă că înțelepții erau în număr de 18, el puse o nouă întrebare lui Iarchas despre însemnătatea acestui număr.

- Într-adevăr, nu este un număr pătrat, nici unul din numerele vestite și prețuite, cum ar fi numerele de 10, 12 sau 16, răspunse Indianul. Noi nu ne supunem vreunui nume anume, după cum nici un anumit număr nu este robul nostru⁴², ci datorăm prețuirea noastră înțelepciunii și virtuții; uneori am fost mai numeroși decît acum, alteori mai puțini. Am aflat că bunicul meu, cînd a fost ales printre cei șaptezeci de înțelepți de aici, era cel mai tînăr, și că, trăind pînă la o sută treizeci de ani, ajunsese singur, căci din tovarășii săi nu mai rămăsese nici unul în viață, iar în India nu se mai găsea nimeni cu înclinare potrivită pentru filozofie sau cu noblețe din fire. Și, întrucît egiptenii îi scriseseră ca să-l felicite, cu cele mai calde vorbe, pentru că, singur rămas, ocupase timp de patru ani locul de frunte, îi sfătui să nu-i mai ponegrească pe indieni, din pricina numărului mic de înțelepți ce-l aveau. Noi, Apollonios, am auzit vorbindu-se la egipteni despre obiceiurile elenilor și de cei zece arbitri⁴³ care sînt în fruntea jocurilor olimpice, dar nu încuviințăm rînduiala înființată în privința alegerii lor, lăsată pe seama tragerii la sorți, care hotărăște orbește. Se poate astfel ca un om de nimic să fie ales la sorți. Pe de altă parte, chiar dacă oamenii ar fi aleși în felul cel mai corect cu putință și nu după tragerea la sorți, nu s-ar săvîrși totuși o greșeală? Ba da, și anume o greșeală de același fel, căci numărul de zece, fiind prohibitiv, în cazul că s-ar găsi mulți alți oameni de bine unii dintre aceștia ar fi lipsiți de cîntea meritată, iar dacă, să zicem, nu s-ar găsi zece oameni drepți, nici unul dintre aleși n-ar fi considerat ca atare. De aceea, elenii ar fi judecat mai înțelept dacă ar fi îngăduit ca numărul judecătorilor să se schimbe, numai dreptatea să rămînă neștirbită.

XXXI. Pe cînd discutau astfel, regele încerca să-i întrerupă, forțîndu-se să le împiedice schimbul de păreri, fără a conțeni să arunce vorbe lipsite de înțeles și tot felul de nerozii. El îi întrebă, încă o dată, despre ce vorbeau, iar Apollonios îi răspunse :

- Vorbim despre lucruri însemnate, căroră grecii le arată mare prețuire, dar tu le-ai socoti fără însemnătate, căci te arăți pornit împotriva a tot ceea ce e grecesc.

- Într-adevăr, nu-mi plac, răspunse regele, dar aș dori să știu totuși despre ce discutați; cred că vorbiți despre atenieni, sclavii lui Xerxes⁴⁴.

– Vorbeam despre altceva, spuse Apollonios, dar, întrucît i-ai amintit pe atenieni în chip atît de prostește și de neadevărat, spune-mi: Tu ai sclavi, o rege?

– Douăzeci de mii, spuse regele, și printre ei nici unul pe care să-l fi cumpărat, căci toți s-au născut în casa mea.

Apollonios îl întrebă apoi, prin mijlocirea lui Iarchas, dacă el fugea de sclavii săi sau sclavii lui fugeau de el; atunci regele spuse pe un ton iritat:

– Iată o întrebare parcă făcută de un sclav, dar am să-ți răspund totuși că cel care fuge este sclavul, sclavul rău, iar nu stăpînul care poate să-l tortureze și să-l jupoaie de viu.

– Atunci, o rege, spuse Apollonios, Xerxes este sclavul atenienilor, ba încă ai arătat că este un sclav rău, pentru că a fugit din fața lor, căci, după ce a fost biruit de ei în bătălia pe mare din strîmtori, temîndu-se de soarta podului de vase din Hellespont, a luat-o la fugă cu un singur vas.

– Totuși, Xerxes a dat foc Atenei, cu propriile sale mîini!

– Pentru această îndrăzneală, o rege, spuse Apollonios, el a fost pedepsit ca nimeni altul pînă la el, căci a trebuit să fugă din fața acelor pe care-i credea pierduți. Eu, unul, cînd mă gîndesc la planurile lui Xerxes, la plecarea lui în expediție, aș fi înclinat să dau oarecare dreptate oamenilor care-l socoteau că este însuși Zeus; dar cînd îmi amintesc de fuga sa, sînt convins că a devenit cel mai nefericit dintre oameni. Căci, dacă ar fi murit în lupta cu grecii, nimeni altul nu s-ar fi bucurat de o faimă mai strălucită decît el. Cui oare altul i-ar fi dedicat grecii un mormînt uriaș? În cinstea lui ar fi fost instituite întreceri cu arme cît și întreceri muzicale. Căci, dacă Melicertes sau [după alt nume] Palaimon, cît și Pelops, străinul din Lydia – primul, cel care a pierit la sînul mamei, celălalt, care a supus Arcadia, Argolida și tot ținutul dincolo de Istm (Peloponesul)⁴⁵ – dacă, așadar, amintirea lor a fost divinizată de către greci, care alta ar fi fost atunci soarta lui Xerxes la niște oameni din fire iubitori ai oricărui merit și care socotesc drept propria lor laudă să-i laude pe cei pe care i-au învins?

XXXII. La rostirea acestor vorbe, regele izbucni în lacrimi și spuse:

– O prietene, ce chip le zugrăvești tu grecilor!

– Cum se face, o rege, că îi priveai cu ochi atît de răi pe greci?

– Cei care îi vorbesc de rău pe greci, o străine, sînt egiptenii care vin pe aici, pretinzînd că numai ei sînt divini, înțelepți, că de la ei pornește rînduiala sacrificiilor și inițierilor care se săvîrșesc la greci; repetă întruna că la greci nu găsești nimic bun, că ar fi doar niște zurbagii, o adunătură fără respect pentru lege, răzvrătiți născocitori de povești și minuni, niște nenorociți care nu au nici măcar demnitate în nenorocirea lor, ci se slujesc de ea, invocînd-o, ca să fure. Dar, ascultînd la cele ce ai spus, în ce măsură grecii sînt prietenii gloriei și ai oamenilor cinstiți, voi aduce de acum înainte libații pentru prosperitatea grecilor. Mă leg să le înalț laude și să invoc zeii pentru ei, din toată puterea mea, fără a mai da crezare nici unui egiptean.

Atunci Iarchas spuse:

– Și eu mi-am dat seama, o, rege, că urechile tale au fost otrăvite de acești egipteni, dar nu spuneam nimic spre binele grecilor, gîndindu-mă că pînă la urmă ai să găsești un sfătuitor, ca cel de aici. Și, pentru că ai fost îndreptat pe un drum bun de către un înțelept, să bem acum în amintirea

lui Tantal și să dormim, pentru a ne pregăti în vederea discuțiilor noastre de la noapte; cît despre discursurile despre înțelepciune în stil grecesc, mai numeroase la ei decît la orice alt neam, am să le las pentru mai tîrziu, ori de cîte ori vei reveni pe la noi, spre a-ți face plăcere.

Apoi dădu el însuși pildă celorlalți băutori, aplecîndu-se primul asupra cupei care le oferea tuturor destulă băutură, căci vinul curgea din belșug, ca apa, din izvoarele țîșnitoare. Apollonios bău și el, căci faptul de a bea din această cupă e semn de prietenie și cu toții se purtară astfel de parcă paharnicul ar fi fost însuși Tantal, căci el sosise pe la ei aidoma aceluia care, dintre oameni, a iubit cel mai mult prietenia.

XXXIII. Terminînd de băut, pămîntul îi primi în niște culcușuri pe care le așternuse el însuși. Apoi, la miezul nopții, înțelepții se ridicară, cîntară un imn în cinstea razei de lumină, plutind în aer ca și la prînz, și după aceea îl însoțiră pe rege, pentru a afla ce anume cere. Damis spune că Apollonios nu a luat parte la întîlnirea cu regele, gîndindu-se că acolo se discută secrete ale ocîrmuirii. După sacrificiul din zori, regele veni să-l ia pe Apollonios, poftindu-l să-i fie oaspete la palat. După spusa lui, cînd filozoful avea să se întorcă la greci, urma să fie demn de invidie. Apollonios îi mulțumi frumos pentru gîndul cel bun, dar refuză să primească invitația din partea unui om care nu-i era asemenea, adăugînd că, de altfel, el a rămas în vizită mai mult decît s-ar fi cuvenit și că se temea ca nu cumva prietenii săi să creadă că i-ar trece cu vederea. Dar, cum regele insista să rămînă și cum ajunsese sîcitor din cale-afară, Apollonios îi spuse: „Un rege care se înjosește ca să ceară ceva mai prejos de rangul lui urmărește un lucru necurat”. Iarchas adăugă și el: „Greșești, rege, împotriva acestei case sfinte, încercînd să scoți de aici un om împotriva voinței sale, mai ales că acesta, făcînd parte dintre cei care cunosc viitorul, își dă seama că vizita lui la tine nu va fi spre binele lui și, pe cît se pare, nici ție nu-ți va folosi”.

XXXIV. Deci regele a coborît în sat, căci legea înțelepților nu îngăduie regelui să rămînă cu ei mai mult de o zi. Și Iarchas se adresă vestitorului:

– Îl socotim demn și pe Damis să ia parte la misterele noastre⁴⁶. Să vină, așadar, numai să ai grijă de ceilalți din sat să nu fie lipsiți de nimic.

Cînd a sosit Damis, ei s-au așezat cu toții, după obicei, îngăduind lui Apollonios să le pună tot soiul de întrebări. Iar acesta i-a întrebat mai întîi din ce cred că este alcătuit universul. Au răspuns:

- Din elemente.
- Oare nu din patru? a reluat el.
- Nu din patru, a spus Iarchas, ci din cinci.
- Și care ar fi al cincilea, pe lîngă apă, aer, pămînt și foc?
- Eterul⁴⁷ pe care trebuie să-l considerăm substanța din care au luat naștere zeii; dacă, pe drept cuvînt, toate cele muritoare respiră aer, tot astfel cele nemuritoare și divine respiră eter.

Apollonios l-a întrebat apoi care din elemente a prins ființă primul. Iarchas a răspuns:

- Toate au prins ființă deodată, căci o viețuitoare nu se naște parte cu parte.
- Să privesc atunci universul ca pe o viețuitoare?
- Da, spuse celălalt, dacă știi bine că toate se nasc precum viețuitoarele⁴⁸.

– Să numesc atunci universul feminin, masculin sau de genuri diferite?
 – De amîndouă genurile; întrucît din împreunarea cu sine însuși, el împlinește și funcția mamei și funcția tatălui întru nașterea viețuitoarelor. Iar universul este stăpînit de o iubire mai caldă pentru el însuși decît resimte orice altă ființă pentru perechea ei, iubire care îl ține strîns unit și îi dă consistență. Doar nimic, pe cît se știe, nu se ivește din sine însuși. La fel cum mișcarea viețuitoarelor impune, împreună cu spiritul care conduce, funcțiunea mîinilor și a picioarelor, tot astfel să socotim că se întîmplă și cu părțile universului. Toate cîte s-au născut sau se nasc sînt pătrunse de un spirit de care nu se pot lipsi. Astfel, suferințele, provocate adesea de secetă, fiind în legătură cu acest spirit al universului, apar atunci cînd dreptatea este uzurpată și disprețuită din pricina oamenilor. Organismul acesta (care este universul) se călăuzește nu numai cu o singură mîină, ci și cu multe altele, tainice, cîte îi sînt necesare. Totuși, în ciuda mărimii sale, este bine strunit, căci se mișcă supunîndu-se lui însuși ca unui frîu, fiind ușor de condus⁴⁹.

XXXV. Nu știu ce pildă aș putea da pe măsura unui principiu⁵⁰ grandios care depășește puterea noastră de înțelegere. Să ne întoarcem însă cu gîndul la corabia pe care egiptenii o construiesc și pe care o aduc pe marea noastră, pentru a schimba mărfurile egiptene cu cele din India. Există o veche lege în legătură cu Marea Roșie, hotărîtă de regele Erythras, pe cînd domnea pestea marea aceasta⁵¹, prin care egiptenii erau opriți să pătrundă în ea cu o corabie de război și care le îngăduia să folosească doar o singură corabie, pentru negoț. În consecință, egiptenii au născocit o corabie, ca mărime în stare să cuprindă în ea cîteva corăbii obișnuite. Au construit scheletul navei, ținînd seama de proporțiile potrivite, i-au acoperit flancurile înălțîndu-le, i-au așezat un catarg foarte înalt și au ridicat pe punte mai multe încăperi. Sub comanda celui mai vîrstnic și mai destoinic, un mare număr de cîrmaci au luat în primire corabia. Pe lîngă ei, la provă se găseau mulți marinari puternici și dibaci, unii avînd sarcina să manevreze pînzele. Pe corabie se afla și un detașament de soldați, al căror rol era să asigure apărarea corăbiei împotriva barbarilor care ocupă țărmul drept al Golfului, în cazul în care ar fi atacat-o pentru a o jefui. Dacă luăm în considerare această construcție navală, putem spune că la fel stau lucrurile și cu universul: locul de frunte, rangul suprem, se cuvine zeului care a dat naștere acestei făpturi, următorul revenind zeilor care conduc părțile⁵². Ajunși aici, trebuie să fim de aceeași părere cu poeții care ne spun că în cer se află o puzderie de zei; mulți alții se află și în mare, în izvoare și în râuri, pe pămînt, ba unii se găsesc și sub pămînt. Dacă țărmul subpămîntean există cu adevărat, deoarece poeții îl descriu ca pe un loc de groază și de pieire, să-l despărțim de restul universului.

XXXVI. Damis a fost cuprins de admirație la auzul cuvintelor Indianului. A dat și semne de mirare, căci niciodată nu și-ar fi închipuit că un indian ar putea să stăpînească în asemenea măsură limba greacă. Chiar presupunînd că ar fi cunoscut bine limba, era de mirare cum de vorbea cu atîta eleganță și bogăție de expresie. Damis a mai lăudat înfațișarea și surîsul lui Iarchas, cît și purtarea sa de om inspirat de zei, cu care își rostea ideile. Fără îndoială, spune el, deși Apollonios vorbea cu grație și fără emfază, a

avut totuși de câștigat din întâlnirea cu acest indian. De fiecare dată când se pregătea să ia cuvântul, știind jos, lucru ce i se întâmpla deseori, parcă semăna cu Iarchas.

XXXVII. În timp ce alții îl laudau nu numai pentru felul în care vorbea, ci și pentru conținutul celor ce spunea, Apollonios îl întrebă din nou ce socotea el că este mai mare: pământul sau marea?

– Dacă am asemui marea cu pământul, spuse Iarchas, pământul este mai mare, căci cuprinde marea, dar dacă luăm în seamă toată întinderea apelor, am putea demonstra că uscatul este mai mic, întrucât îl ține apa.

XXXVIII. Drept în miezul discuției sosi un crainic care aduse în fața înțelepților niște indieni care aveau nevoie de ajutor. Astfel, intră o femeie sărmană, care se ruga pentru copilul ei; ea povesti că acesta avea 11 ani și că de doi ani era stăpinit de un duh rău, batjocoritor și mincinos⁵³. Unul din înțelepți o întrebă ce anume o făcea să spună asta. Femeia răspunse:

– Acest copil este tare frumos și de aceea duhul îl place și nu-i dă voie nici să-și păstreze mintea întreagă, nici să meargă la școală sau să învețe să tragă cu arcul, nici să rămână liniștit acasă, ci îl poartă prin locuri pustii; băiatul nici măcar nu mai are vocea sa, ci una hodorogită, venind din adânc, ca la oamenii mari. Privirea sa pare mai degrabă a unui străin, decât a sa. Toate acestea mă fac să plîng, să-mi zgîrîi obrazii, să-mi cert copilul, dar degeaba, el nu mă mai recunoaște. Când am plănuit să vin aici (a trecut un an de atunci) duhul mi-a vorbit, folosindu-se pentru asta de fiul meu. Mi-a spus că era strigoii unui bărbat care murise odinioară într-un război, un om îndrăgostit de soția sa, dar că aceasta, căsătorindu-se la trei zile după moartea lui, i-a pîngărit patul. Acest fapt l-a făcut să urască iubirea femeilor și să-și caute adăpost în copil. Mi-a făgăduit însă că, dacă nu-l voi învinui în fața voastră, va dăruii copilului numai bine și noroc. Pe mine făgăduiala lui nu m-a lăsat rece, dar s-a scurs mult timp și el tot singurul stăpîn al casei a rămas, fără să aibă nici un gînd curat sau cumpătat.

Înțeleptul o întrebă dacă fiul ei era acolo. Ea spuse că nu l-a adus, deși făcuse tot ce-i stătea în putință ca să vină.

– Dar Duhul rău m-a amenințat că-mi va arunca odrasla în prăpăstii ori în văi adînci, în sfîrșit, că-l va ucide, dacă îl voi acuza în fața voastră.

– Curaj, spuse înțeleptul, duhul nu-l va ucide pe fiul tău la citirea acesteia.

Și, trăgînd o scrisoare din veșmîntul său, o dădu femeii. Scrisoarea părea să fie adresată strigoii și cuprindea amenințări înspăimîntătoare.

XXXIX. Sosi și un șchiop, în vîrstă cam de 30 de ani, care fusese un dibaci vîntor de lei pînă în ziua în care un leu s-a năpustit asupra lui și i-a rupt șoldul. De atunci a rămas șchiop. Înțelepții îi potriviră șoldul și omul plecă, mergînd drept. Un altul avea amîndoi ochii stinși, dar a plecat cu vederea bună. Altcuiva îi paralizase brațul, dar plecă cu el sănătos. O femeie, care avusese deja șapte nașteri grele și al cărei soț venise să ceară tămăduirea, o obținu astfel: Iarchas îi porunci bărbatului ca, în clipa în care soția va fi gata să nască, să vîre în încăperea în care se găsea ea un iepure viu pe care să-l poarte sub cingătoare, apoi, după ce va fi făcut înconjurul patului

soției, de îndată ce femeia a născut, să dea drumul iepurelui; altfel, dacă iepurele n-ar fi pe dată izgonit din cameră, uterul ar fi în primejdie să iasă o dată cu copilul.

XL. Sosi și un bărbat care spuse că avea copii, dar că aceștia mureau de îndată ce puneau gura pe vin. Iată ce-i spuse Iarchas: „Mai bine că au murit, căci n-ar fi putut scăpa de nebunie, dat fiind că se trag dintr-o sămânță prea arzătoare. Urmașii tăi trebuie să nu bea vin și, ca să nu-i ispitească niciodată dorința de a bea, în cazul că vei mai avea copii – și bag de seamă că tocmai ai avut unul – află locul în care cucuveaua își are cuibul, fură-i ouăle, fierbe-le și dă-le copilului de mâncare; dacă va mânca din ele înainte de a încerca vinul, va fi întotdeauna dezgustat de vin și va rămîne pe deplin abstinent, păstrînd doar înflăcărarea firii sale”⁵⁴.

Apollonios și Damis erau dornici să afle asemenea lucruri, uimiți de acești bărbați, de cunoașterea lor atotcuprinzătoare și, în fiecare zi, le puneau nu puține întrebări, iar aceștia, la rîndul lor, le puneau de asemenea multe întrebări.

XLI. La convorbirile dialectice luau parte și Apollonios și Damis, dar la acelea privitoare la științele oculte în care se discuta despre astronomie și arta ghicitului, despre cunoașterea viitorului, ori despre sacrificii și invocații plăcute zeilor, Damis povestește că Apollonios mergea singur, însoțit doar de Iarchas, și că de aici pornește redactarea celor patru cărți de mantică, despre care a pomenit Moiragenes. El a compus și un tratat despre sacrificii și despre chipul cel mai nimerit și plăcut de a oferi prinoase fiecărei zeiță. Tot ce privește arta ghicitului în stele și astrologia cred că se ridică cu mult deasupra firii omenesti și mă întreb dacă cineva ar putea să le cunoască pe toate în această privință. Tratatul despre sacrificii l-am găsit în multe sanctuare, în multe orașe și la mulți învățați⁵⁵. Dar cine oare ar putea interpreta o lucrare compusă de Apollonios cu atîta seriozitate de parcă ar fi fost un ecou al propriei lui personalități! Damis mai spune că Iarchas i-a dăruit lui Apollonios șapte inele, fiecare purtînd numele uneia din cele șapte planete. Apollonios le schimba, după ziua ce se potrivea planetei.

XLII. Într-o zi, pe cînd vorbeau despre cunoașterea viitorului și cum Apollonios se arăta foarte interesat de această știință și îndrepta mai toate discuțiile spre acest subiect, Iarchas îi spuse, măgulindu-l:

– Bărbații cărora le place arta de a ghici, prea bunele prieten, ajung divini mulțumită ei și făptuiesc totul spre binele oamenilor. Căci, într-adevăr, cele ce se cuvin aflate doar de omul care se apropie de divinitate, adică viitorul, toate acestea, știute mai întîi de un singur om și abia apoi profetite celor ce nu le știu, nu înseamnă oare a fi fericit, a dovedi o putere egală cu cea a lui Apollo din Delfi? Și, întrucît ritualul cere oamenilor care vin să se înfîlnească cu zeul spre a întreba oracolul să fie puri atunci cînd sosesc – altminteri vor putea auzi un „Ieși afară din templu” – socotesc că cel care vrea să cunoască viitorul trebuie să fie de o mare curățenie, să nu aibă nici o pată pe suflet și să nu poarte în cuget rănile vreunui păcat. Doar atunci el va profeti bine, înțelegîndu-se deplin pe sine și înțelegînd trepidul sfînt care este în inima sa; astfel, prezicerile sale vor răsună și mai puternic și vor fi și mai adevărate. Să nu te mire că ai căpătat cunoașterea acestei științe, căci mult eter se află în sufletul tău.

XLIII. Totodată, adresându-se curtenitor lui Damis, îi spuse :

– Dar tu, asirianule, nu poți deloc să prezici în calitatea ta de tovarăș al unui asemenea bărbat?

– Ba da, pe Zeus, cel puțin cele de care am eu nevoie. Atunci cînd l-am întîlnit înția dată pe acest Apollonios mi-a părut a fi plin de înțelepciune, de vigoare a minții, de iscusință, de stăpînire de sine și de tărie ; dar, cînd am văzut că era înzestrat și cu memorie, cu felurite cunoștințe, și aprins de dorința de a ști cît mai mult, mi s-a părut că am de-a face cu o ființă peste fire. Am judecat atunci că, dacă-l voi însoți, voi căpăta faima unui om învățat în loc de a rămîne un oarecare ignorant, pe aceea a unui bărbat cultivat în locul unuia „barbar”. M-am gîndit așadar că, dacă-l voi urma, dacă mă voi alătura la cercetările sale, am să-i văd pe indieni, pe voi înșivă, și că voi deveni, mulțumită lui, un „grec”, demn de a mă amesteca printre greci. Prezicerile voastre despre lucruri deosebit de însemnate, voi le socotiți ca un fel de oracole de la Delfi sau de la Dodona, ori cum credeți de cuviință ; dar ale mele, de vreme ce Damis le face, și anume numai în privința lui, să spunem că sînt pe măsura acelora date de o bătrînă cerșetoare care prezice ce se va întîmpla cu niște oi sau cu altele asemenea.

XLIV. La acestea, toți înțelepții izbucniră în rîs și, după ce s-au potolit, Iarchas readuse pe făgașul discuției arta de a ghici, spunînd că ea a adus numeroase foloase muritorilor dintre care cel mai mare a fost medicina. „Căci, spunea el, niciodată învățații slujitori ai lui Asclepios n-ar fi dobîndit această știință dacă Asclepios însuși, fiul lui Apollo, n-ar fi pregătît, după oracolele și prezicerile tatălui său, leacurile potrivite diferitelor boli, lăsîndu-le cu limbă de moarte copiilor săi⁵⁶ și învățîndu-i și pe discipolii săi cu ce ierburi trebuie să îngrijească ulcerele supurate sau rănilile uscate, ce proporții trebuie observate în poțiunile destinate să reducă apa hidropicilor, cum să oprească hemoragiile, să vindece ftizia și alte boli. Și cine va lipsi arta de a ghici de meritul de a fi găsit leacuri împotriva înțepăturilor veninoase și de a folosi chiar veninurile pentru multe boli? Căci nu cred că fără sfaturile premergătoare ale zeului oamenii ar fi avut îndrăzneala să amestece cele mai otrăvitoare dintre otrăvuri cu leacurile izbăvitoare⁵⁷.”

XLV. Cum discuția care va urma și care s-a purtat în legătură cu animalele, izvoarele și personajele mitologiei indiene a fost redată cu fidelitate de Damis, nu cred că trebuie s-o las deoparte, căci dacă e bine să nu dai crezare oricărui lucru, la fel de rău este și să te îndoiești de orice.

Așadar, Apollonios întrebă :

– Există pe aici un animal numit martichóras?

– Ce natură ți s-a spus că are, căci probabil ți s-a vorbit cîte ceva și de înfățișarea lui? întrebă Iarchas.

– Se spun, zise Apollonios, lucruri nefirești și de necrezut, cum că acest animal are patru picioare, că are capul de om, că trupul îi e de leu, iar coada e plină de peri, lungi de un cot și înțepători ca niște spini, pe care îi aruncă aidoma săgeților împotriva celor ce-l vînează.

El mai puse și alte întrebări lui Iarchas și anume despre aurul curgător care țîșnește, după cît se spune dintr-un izvor, despre pietricica cu însușiri magnetice, despre oamenii ce viețuiesc sub pămînt, despre pigmei și despre skiapozii⁵⁸. Iarchas îi răspunse :

– Ce-aș putea să-ți spun despre viețuitoarele, plantele sau izvoarele pe care, venind aici, le-ai văzut chiar tu? De-acum poți să vorbești și altora despre ele: cît despre animalul care aruncă săgeți sau despre izvorul de aur curgător, n-am auzit încă vorbindu-se pe aici de așa ceva.

XLVI. Cît despre piatra care atrage alte pietre și care le reține, nu trebuie să fii neîncrezător, căci tu însuși poți vedea și admira toate însușirile ei. Ea atinge, cel mult, mărimea unghiei acestui deget (și arată degetul mare) și e zămislită într-o scobitură a pămîntului, la o adîncime de șase picioare⁵⁹, dar este atît de bîntuită de vînt, încît pămîntul se ridică și de multe ori crapă tocmai în locul în care se naște piatra. Nimeni nu poate să pună mîna pe ea, căci scapă dacă nu este atrasă așa cum se cuvine; numai noi, mulțumită pe de o parte unor rituri, pe de alta rostirii anumitor cuvinte, putem scoate această *pantarba*, căci așa se numește piatra. Noaptea, strălucește ca focul, căci este roșie și din ea scapără lumini; la lumina zilei, ea izbește ochii cu mii de raze. Iar lumina care sălășuiește în ea e un suflu de o putere misterioasă, care absoarbe tot ce se găsește primprejur. Dar ce spun eu, primprejur? Putem arunca în apă, fie că e vorba de fluviu sau mare, cîte pietre vrem, fără a le apropia una de alta, ci răspîndite la întîmplare, și vom vedea că, dacă aruncăm această piatră în mijlocul lor, ea le atrage și le unește pe toate, de parcă le-a aspirat; pietrele se adună și se îngîmădesc ciorchine în jurul ei, ca un roi de albine⁶⁰.

XLVII. Apoi le-a arătat această piatră cît și însușirile ei. Cît despre pigmei, el spune că ei locuiau sub pămînt, pe celălalt mal al Gangelui, după cum știe toată lumea, dar skiapozii, macrocefalii și toate născocirile din cărțile lui Scylax⁶¹, nimic din toate acestea, spune el, nu există pe lume și cu atît mai puțin în India.

XLVIII. Cît despre aurul pe care-l scot din pămînt grifonii⁶², există destule pietre ce par împestrițate cu scînteii din pricina firelor de aur din ele, iar acest viețuitor le extrage datorită puterii ciocului lui. „Căci, adaugă el, aceste animale se găsesc în India și sînt socotite ca fiind închinat Soarelui. Cînd înfațișează Soarele, meșterii indieni îl plăsmuiesc purtat de un car la care sînt înhămați patru grifoni. Prin înălțime și vigoare, ei seamănă cu leii, dar din pricina superiorității datorate aripilor, ei îi atacă; dobîndesc victorie și asupra elefanților și șerpilor. Nu zboară prea sus, ci tot atît cît păsările cu zborul anevoios, căci nu sînt înzestrați cu pene, cum se întîmplă cu păsările; oscioarele aripilor sînt unite printr-un soi de pieleț roșie, fapt ce le îngăduie să zboare, rotindu-se, și să lupte în aer.

XLIX. Și fenixul este o pasăre care vine în Egipt⁶³ tot la cinci sute de ani o dată, iar în restul timpului viețuiește în India. E neasemuită, pare desprinsă din razele soarelui și strălucește ca aurul. La mărime și înfațișare, seamănă cu vulturul. Își îngheabă, la izvoarele Nilului, cuib făcut din plante aromate.

Mai spun egiptenii despre ea – pentru aceasta stau mărturie și indienii, întărind spusele celor dintîi – că pasărea fenix se arde pe sine însăși în cuib, pierind în propriile cîntece de moarte.

Tot așa se întîmplă și cu lebedele, după spusele celor mai pricepuți.

L. Apollonios discută astfel timp de patru luni cît a stat printre ei, aflînd o mulțime de lucruri, fie profane, fie ținînd de misterii; cînd vru să plece,

înțelepții îl înduplecară să trimită înapoi călăuza și cămilele lui Phraotes, cu o scrisoare, iar ei, după ce îi dădură o altă călăuză și cămile, îl lăsară să plece, foarte mulțumiți în urma venirii lui și felicitându-l și pe el că a venit. După ce l-au îmbrățișat pe Apollonios, asigurându-l că va fi socotit de mulți ca un zeu, nu numai după moarte, ci chiar în timpul vieții, ei s-au reîntors spre locul meditațiilor lor, nu însă fără a-și întoarce din când în când capul după el, arătând prin aceasta că le părea rău de plecarea lui. De la Colina sfântă, Apollonios, ținând Gangele la dreapta și fluviul Hyphasis la stînga, coborî pînă la mare, după o călătorie care a durat zece zile. De-a lungul drumului, el și însoțitorii săi văzură mulți struți, tauri sălbatici, măgari, lei, leoparzi și un alt soi de maimuțe decît cel pe care l-au văzut în arborii de piper, căci erau negre, păroase, aveau înfățișarea unui cîine și statura oamenilor mici. Tot discutînd despre ce vedeau, după obiceiul lor, ajunseră la mare unde se înjghebaseră mici porturi pentru negoț și unde se aflau mici vase de transport, asemănătoare celor ale tyrhenienilor⁶⁴. După cum spun ei, Marea Roșie are culoarea albastru închis; ea își datorează numele, după cum am mai amintit, regelui Erythras, care și-a dat numele mării.

II. Ajuns aici, Apollonios trimise înapoi cămilele lui Iarchas, cu această scrisoare:

„Apollonios către Iarchas și către ceilalți înțelepți, voie bună.

Sosit la voi mergînd pe jos, mi-ați dăruit marea, dar, de asemenea, făcîndu-mă să mă împărtășesc din înțelepciunea ce sălășuiește în voi, mi-ați făcut și darul de-a călători de-a lungul cerului. Despre acestea toate voi vorbi grecilor, ca și cum ați fi și voi de față, dacă e adevărat că n-am băut în zadar licoarea lui Tantal.

Cu bine, bunilor filozofi”.

III. Apoi urcă în corabie și plecă.

Împins de un vînt prielnic admiră vărsarea Hyphasis-ului și chipul înspăimîntător în care riul se aruncă în mare, căci spre vărsare, după cum am spus, el străbate ținuturi pietroase, strîmte, cu multe gîtuiri, de-a lungul cărora își deschide drumul spre mare, unde se aruncă printr-o singură gură, primejduind astfel corăbiile care urmează coasta prea îndeaproape.

IIII. Mai spun că au văzut gura de vărsare a fluviului Indus unde se află așezat orașul Patala, în întregime înconjurat de Indus⁶⁵. Cîndva, acolo au venit corăbiile lui Alexandru sub conducerea lui Nearchos, un foarte priceput comandant pe mare. Cele ce le povestește Orthogoras⁶⁶ despre Marea numită Roșie, cum că de acolo nu se poate zări Ursă Mare, că marinarii nu aruncă nici o umbră la amiază și că stelele ce se văd nu apar la locul cunoscut, totul este întărit de Damis și trebuie să socotim că toate aceste istorisiri sînt adevărate și se potrivesc cu starea de fapt a cerului în acest loc. Ei mai pomenesc și de o mică insulă, numită Byblos⁶⁷, unde se găsesc uriașe cochilii de purpură, iar moluștele, stridiile și altele de acest soi ce se prind de pietre sînt de zece ori mai mari decît cele din Grecia. Tot acolo, dintr-o cochilie albă se culege mărghăritarul, care ține locul inimii unei stridii.

LIV. Mai povestesc că s-au oprit la Pegadai, în țara locuită de Oreitai⁶⁸. La aceștia, pietrele sînt de bronz, ca și nisipul ori mîlul aduse de rîuri. Își socotesc țara o adevărată mină de aur din pricina însușirilor deosebite ale pămîntului lor.

IV. Și mai povestesc că au întâlnit neamul ichthyophagilor⁶⁹, al căror oraș este Stobera; acești oameni își fac veșminte din pielea peștilor foarte mari, iar oile lor au înfățișarea unor pești; sînt nemaipomenit de mult îndopate, fiind hrănite de păstori cu pești, așa cum în Caria vitele sînt hrănite cu smochine. Indienii din Carmania⁷⁰ sînt un neam cumsecade, căci locuiesc lîngă o mare atît de îmbelșugată în pește, încît nu fac niciodată provizii de pește și nu pregătesc saramuri, cum se obișnuiește în Pont, ci se mulțumesc să păstreze doar o mică parte din ei, iar pe cei mai mulți, ce încep să se sufoce cînd sînt prinși, îi aruncă în mare.

IVI. Ei spun că au poposit și la Balara, un tîrg pe malul mării, plin de mirt și de palmieri; acolo ei au văzut și lauri și și-au dat seama că țara era din belșug udată de izvoare. Grădinile de legume, la fel de bogate ca și cele de flori, erau uimitoare, iar limanurile cu totul liniștite. În larg se găsește o insulă la o depărtare de 100 de stadii de mal. Se spune că în această insulă sălășuiește o Nereidă, un duh de temut, care ademenește mulți corăbieri și care nu îngăduie nici chiar corăbiilor să arunce ancora pe insulă.

IVII. Merită să amintim ce se spune și despre un alt soi de perle, căci nici Apollonios nu socoate cele auzite drept nimicuri, ci drept o născocire bine plăsmuită, dintre cele mai uimitoare printre povestirile corăbierilor. Pe partea insulei care dă spre niște adîncimi foarte mari, crește o stridie foarte groasă, cu o coajă albă, dar care nu dă naștere nici unei perle. Locuitorii așteaptă o vreme liniștită sau potolesc mișcarea valurilor, răsîndind ulei asupra mării, după care un culegător de scoici se aruncă în apă ca să culeagă această stridie; el are aceleași unelte ca și pescuitorii de bureți, pe deasupra o cărămidă de fier și un vas cu smirnă. Indianul se așază lîngă stridie, pune smirna drept momeală, stridia se deschide și se îmbată cu aroma smirnei. Apoi, pescuitorul înțeapă stridia cu un ac și ea lasă să curgă un lichid numit *ichor*, în recipientul găurit într-un anume chip, din loc în loc. Acolo, lichidul se pietrifică și ia forma dorită, ca perlele naturale; de altminteri, perla nu este altceva decît un sînge de culoare albă, rod al Mării Roșii. Apollonios și Damis spun că și arabii de pe cealaltă coastă a Mării se îndeletnicesc cu pescuitul acestei stridii. Începînd de acolo, spun ei, marea este în întregime plină de vietăți, fiind cutreierată și de cîrduri de balene. Pentru a se apăra, corăbiile sînt prevăzute și la pupă și la proră cu clopote al căror dangăt îngrozește aceste animale, împiedicîndu-le să se apropie de corabie.

IVIII. După ce au ajuns la gurile Eufratului, ei spun că au urcat fluviul spre Babylon pînă la Vardanes, pe care l-au găsit întocmai cum îl lăsaseră; de acolo, s-au întors la Ninive. Cum Antiochia se arată la fel de slobodă în moravuri, nevrînd să acorde nici cea mai mică prețuire vreunei îndeletniciri obișnuite a grecilor, au coborît pînă la mare, în Seleucia, unde găsiră o corabie ce-i duse în Cipru, la Paphos, loc în care se găsește statuia Afroditei. Apollonios admiră înfățișarea ei simbolică și învătă de la preoți multe lucruri în legătură cu ritualul templului. Apoi plecă spre Ionia, admirată și prețuită de toți cei care îi cinstesc înțelepciunea.

CARTEA A PATRA

I. De îndată ce s-a aflat că Apollonios este în Ionia și a ajuns la Efes, pînă și meșteșugarii și-au părăsit lucrul. Îl urmau cu toții, unul admirîndu-i înțelepciunea, altul frumusețea, altul felul său de viață, altul ținuta, iar alții pe toate laolaltă. Pretutindeni umblau zvonuri despre el; unele plecau de la oracolul din Colofon¹, care declarase că propria lui știință este împărtășită de Apollonios, că acesta era un înțelept adevărat, adăugînd și alte asemenea laude; altele veneau din partea oracolului de la Didyma², altele de la sanctuarul din Pergam³, unde zeul poruncise multor bolnavi veniți să se tămăduiască să-l caute pe Apollonios; se împlinea astfel vrerea lui, dar și hotărîrea Moirelor. Apollonios primea de asemenea solii orașelor care îi ofereau titlul de oaspete de onoare și care îi cereau părerea despre viață, despre închinarea altarelor și a statuilor de zei; el le rînduia pe toate, fie prin scrisori, fie făgăduind că va veni. Și orașul Smyrna⁴ a trimis o solie care n-a vrut să dezvăluie ce anume voia să ceară înțeleptului, dar l-a rugat să vină; Apollonios îl întrebă pe trimis ce dorea de fapt de la el, iar acesta îi răspunse:

- Să vezi și să fii văzut.
- Am să vin, spuse Apollonios, dar faceți astfel, o Muzelor, ca să ne fim pe plac unii altora.

II. Prima sa cuvîntare ținută efesienilor a avut loc pe terasa templului și n-a fost tocmai după obiceiurile socraticilor. Apollonios a început prin a-i îndupleca să părăsească orice îndeletnicire, sfătuindu-i să se dăruiască numai filozofiei, ca Efesul să se bucure și el de învățatură adîncă, în locul nesăbuiței și îngîmfării pe care le găsisese aici. Într-adevăr, lumea se dădea în vînt după dansatori și pantomimele lor, iar orașul era plin de flautiști, de pederăști și de gîlcevi. Apollonios, înfruntînd primejdia de a-i întoarce pe efesieni împotriva lui, n-a socotit că trebuie să-nchidă ochii în privința acestor neorînduieli, ci, dimpotrivă, le-a dezvăluit, asmutînd mulțimea împotriva lor.

III. Celelalte prelegeri le-a ținut în preajma arbuștilor, de pe marginea pistelor de alergare. Într-o zi, pe cînd vorbea despre comunitatea obștească și îi arăta că trebuie să ne hrănim unii pe alții, niște vrăbii stăteau cocoțate, în tăcere, pe arbori, dar dintr-o dată una dintre ele se înalță puiund, de parcă le-ar fi îndemnat pe celelalte surate; la auzul piuitului, acestea începură și ele să ciripească și își luară zborul sub conducerea celei dinții. Totodată, Apollonios își curmă firul cuvîntării, știind prea bine de ce plecaseră păsările, fără însă a tălmăci faptul mulțimii; dar cînd toți și-au întors privirea spre păsări, unii dintre ei crezînd, în neștiința lor, că e vorba de o prevestire⁵, Apollonios schimbă vorba, spunînd: „Un copil, ce ducea orz într-un castron, a alunecat, a adunat orzul de pe jos fără prea mare grijă

și, plecînd mai departe, a lăsat o puzderie de boabe risipite pe jos, iar vrabia care văzuse totul a venit să le înștiințeze și pe celelalte despre acest noroc și să le poștească să mănînce împreună cu ea”. Cei mai mulți ascultători se grăbiră spre locul acela, dar Apollonios continuă să vorbească despre îndatorirea de întrajutorare. Cînd ceilalți se întoarseră, cu strigăte de uimire, el le spuse : „Uitați-vă la păsări cum au grijă unele de altele și le place să-și împartă hrana, dar noi nu judecăm astfel: dacă vedem pe cineva că-și împarte bunurile pentru a da ajutor îl socotim risipitor sau în afara datinei, iar pe cei astfel hrăniți îi numim «paraziți» și «lingușitori». Ce ne mai rămîne oare de făcut decît să ne-nchidem pe noi înșine, ca păsările care se îngrașă, și să ne îndopăm în întuneric, pînă ce o să crăpăm de grași ce-om fi?”.

IV. Ciurma amenința orașul Efes, dar încă nu-l cotropise de-a binelea, cînd Apollonios înțelese primejdia. De îndată, el o aduse la cunoștință tuturor în repetate rînduri, amestecînd vorbele cu rugăminți: „O, Pămînt, rămii asemenea ție însuși” și spunînd pe un ton amenințator: „Scapă oamenii aceștia” sau „Nu, tu n-ai să vii aici⁶”. Dar ei nu-i dădeau atenție, socotind că vorbele lui erau simple formule magice și aceasta cu atît mai mult cu cît, deoarece mergea pe la toate sanctuarele, părea că încearcă să îndepărteze nenorocirea prin rugăciuni. Întrucît se purtau cu atîta neghiobie în această nenorocire, el socoti că nu mai e nimic de făcut pentru ei și, prin urmare, porni să cutreiere Ionia, punînd rînduială în diferite treburi ale fiecărei cetăți, dînd întotdeauna ascultătorilor un sfat potrivit.

V. Cînd ajunse la Smyrna, ionienii îi ieșiră în întîmpinare, căci tocmai se pregăteau să sărbătorească sacrificiile panioniene⁷. Acolo, citind un decret al ionienilor prin care aceștia îl rugau să ia parte la adunarea lor, întîlni un nume deloc ionian – căci un anume Lucullus își pusese numele sub hotărîrea oficială; el trimise o scrisoare Adunării lor, arătîndu-și nemulțumirea în fața acestei îngăduințe acordate barbarilor; mai mult încă, el găsi în decret încă un nume [„barbar”] ca Fabricius, și altele asemenea. Severitatea respingerii sale e dovedită de scrisoarea cu acest subiect⁸.

VI. Într-o zi, pe cînd mergea la o întrunire de-a ionienilor, i-a întrebant :

– Ce fel de cupă e aceasta?

– Este cupa panionică, răspunseră ei.

El sorbi o înghițitură din ea și închină o libație.

– O zei, spuse el, cîrmuitori ai ionienilor, fie ca această colonie să se bucure de o mare liniștită, fie ca nici o nenorocire să nu se abată dinspre uscat și ca niciodată Aigaion⁹, cel ce zdruncină pămîntul, să nu pună la încercare aceste cetăți. El rosti aceste cuvinte printr-o inspirație divină, prevăzînd, cred eu, [cutremurul] întîmplat, curînd după Smyrna, și la Milet, Chios, Samos și în alte multe cetăți ioniene.

VII. Văzînd zelul cu care locuitorii cetății Smyrna se dedicau îndeletnicirilor literare, el îi încurajă și le spori avîntul, îndemnîndu-i să se gîndească mai mult la educația lor spirituală decît la înfățișarea orașului, căci, deși au cel mai frumos oraș de sub soare, deși marea li s-a arătat întotdeauna prielnică și primitoare, totuși mai frumos este să îl vadă împodobit cît mai degrabă și mult mai mult decît pînă atunci cu oameni, decît cu porticuri, tablouri ori

aur. Și aceasta întrucît, spunea el, clădirile rămîn acolo unde sînt și nu pot fi zărite decît în locul în care se înalță, în timp ce oamenii de seamă pot să fie văzuți și ascultați pretutindeni și pot spori faima cetății lor de baștină pe măsură ce cutreieră lumea. El mai spunea că orașele frumoase, de felul Smyrnei, sînt aidoma statuii lui Zeus care a fost plămuită în Olympia de către Fidias, care a așezat-o în acest loc, căci așa a vrut el. Dar oamenii care străbat lumea întreagă sînt întru totul asemănători lui Zeus al lui Homer, pe care poetul l-a închipuit sub diferite înfățișări și l-a făcut mai demn de admirat decît plămuirea din fildes; căci aceasta nu apare decît pe pămînt, în timp ce cealaltă este închipuită pretutindeni în lume¹⁰.

VIII. Pe lîngă asta, el discuta cu locuitorii Smyrnei despre felul în care ar trebui să fie conduse cetățile, spre a fi cît mai bine orînduite, căci îi vedea învrăjbiți între ei și neînstare să se înțeleagă în privința părerilor lor¹¹. El le spuse că un oraș care se vrea bine cîrmuit are nevoie de o înțelegere întemeiată pe o stare de antagonism. Cum acest sfat părea absurd și de nepriceput față de ceea ce spusese mai înainte, Apollonios, înțelegînd că mulțimea nu-l încuviința, continuă:

– Albul și negrul nu vor fi niciodată unul și același lucru, după cum niciodată nu se va putea confunda ce-i sărat cu ce-i dulce, însă înțelegerea poate să coexiste cu starea de luptă, spre cel mai mare bine al cetăților. Pentru a înțelege ceea ce spun, să ne gîndim la aceasta: împărțirea în partide care duce la scoaterea sabiei și lapidarea cetățenilor între ei e de dorit să n-o cunoască cetatea al cărei țel este educația copiilor, legile bune pentru ca oamenii să fie egali în vorbă și în faptă; dar competiția [între cetățeni] pusă în slujba comunității, aceea care face ca fiecare să dorească să fie cît mai bine privit, care-l îmboldește pe fiecare să dea un sfat și mai bun decît al altuia [în Aduflare], să se dovedească a fi un magistrat și mai destoinic sau un ambasador mai de valoare sau un edil care conduce înălțarea unor edificii publice de o frumusețe sporită, duce la o rivalitate fericită și la o efervescentă folositoare societății. Gîndul că îndeletnicirile diferite puteau sluji bunăstării întregii cetăți părea de neînțeles în vechime la Sparta, căci lacedemonienii nu se îndeletniceau decît cu arta războiului, singurul țel al trudei și al faptelor lor. Mie însă mi se pare că cel mai bun lucru e ca fiecare să facă ce știe și ce poate face. Într-adevăr, dacă un cetățean este admirat pentru înrîurirea sa asupra poporului, un altul pentru înțelepciunea sa, altul pentru bogăția sa, pusă în slujba tuturor, altul pentru virtutea sa, altul pentru severitatea și asprimea lui față de cei vinovați, altul pentru că mîinile sale sînt deasupra oricărei bănuieli, atunci orașul va fi prosper sau, mai degrabă, se va ridica foarte mult.

IX. În timp ce rostea această cuvîntare, văzu o corabie cu trei catarge care părăsea portul și pe marinarii care-și îndeplineau îndatoririle gata să iasă în larg. Atrăgînd atenția ascultătorilor asupra acestei priveliști, el spuse: „Uitați-vă la echipajul acestei corăbii, uitați-vă cum vîslașii s-au urcat în bărci pentru a trage corabia, cum alții ridică ancorele și le fixează, cum alții desfășoară pînzele în vînt și cum unii rămîn să observe manevrele la pupă și la provă. Dacă unul singur și-ar părăsi treaba sau dacă n-ar face-o cum se cuvine, cu toții n-ar mai face treabă bună, ajungînd să plutească la împlinare, ca și cum ar provoca ei înșiși furtuna. Dar dacă ei se întrec în

muncă și dacă fiecare își dă osteneala să nu fie mai puțin priceput decât altul, atunci această corabie va ieși cu bine din port și va cunoaște pretutindeni timp frumos și călătorie ușoară. Prudența față de ei înșiși se va confunda cu paza și veghea lui Poseidon Salvatorul¹².

X. Prin asemenea cuvântări a unit din nou cetatea Smyrnei. Când molima izbucni în Efes și nimic n-o mai putea opri, efesienii trimiseră o solie la Apollonios, sperînd să găsească în el un tămăduitor al bolii. El a socotit că nu trebuie să amîne călătoria și, de îndată ce a spus „Haidem”, a și ajuns în Efes, reînnoind, după cîte cred eu, isprava lui Pitagora care se găsea totodată și la Thurioli și la Metapont¹³. El îi adună pe efesieni și le spuse așa: „Curaj, astăzi vom pune capăt molimei!”. Apoi convocă toată mulțimea spre teatru, în locul în care acum se ridică o statuie a Zeului Păzitor¹⁴. Acolo se găsea un bătrîn cu înfățișare de cerșetor, clipind din ochi, de parcă ar fi fost orb și care purta o traistă în care se afla o coajă de pîine; era îmbrăcat în zdrențe, iar fața îi era ca de pergament. Apollonios îi adună pe efesieni în jurul lui și spuse:

– Luați cîte pietre puteți și aruncați cu ele în acest dușman al zeilor.

Și cum efesienii se mirau și erau nedumeriți de ce ar trebui să ucidă un străin atît de nenorocit, căci el se ruga de ei și încerca, prin cuvintele sale, să le cerșească milă, Apollonios insistă pe lîngă efesieni să-l lovească pe bătrîn și să nu-l lase să plece. Începînd unii să azvîrle cu pietre, cerșetorul, care avusese pînă atunci ochii închiși, își aținti deodată privirile spre ei și se văzu că ochii îi erau plini de foc. Efesienii înțeleseseră atunci că acesta era un duh rău și aruncară asupra lui atîtea pietre de se făcu o movilă întreagă peste el. După cîteva clipe, Apollonios le spuse să ridice pietrele și să se uite ce monstru ucisese. Și, odată descoperită făptura pe care ei crezuseră că au lovit-o, și-au dat seama că aceasta dispăruse; văzură însă un cîine cu înfățișare de dulău, dar cu statură de leu uriaș și care ajunsese un fel de terci din pricina pietrelor, făcînd spume la gură precum cîinii turbați. Statuia Zeului Păzitor, adică a lui Heracles, se înalță în locul în care a fost ucis duhul.

XI. După ce i-a vindecat pe efesieni de molimă, rămînînd destul timp în Ionia, s-a îndreptat spre Grecia. A ajuns la Pergam unde a admirat templul lui Asclepios¹⁵. Apoi îi îndemnă pe credincioșii care veneau să-l consulte pe zeu să facă cît mai multe slujbe ca acesta să le dea vise prielnice; după ce a săvîrșit multe tămăduiri, plecă în țara Ilionului. Dornic să afle cît mai multe despre trecutul acestui ținut, el vizită mormintele aheienilor, care-i prilejuiră multe evocări [de eroi] în cinstea cărora aduse nenumărate prinoase nesîngeroase, după un ritual curat. Apoi le ceru însoțitorilor săi să se reîntoarcă la corabie, în timp ce anunță intenția de a-și petrece noaptea la mormîntul lui Ahile¹⁶. Discipolii încercară să-l întoarcă din drum – căci lui Apollonios i se alăturaseră deja mulți alții, printre care Dioscorizii¹⁷ și Phaedimii¹⁸ – spunînd că năluca lui Ahile¹⁹ era încă de temut, după cum credeau și locuitorii Ilionului.

– Nu, răspunse Apollonios, căci eu știu prea bine că lui Ahile îi place să stea de vorbă cu oamenii; el l-a îmbrățișat din inimă pe Nestor, cînd a venit din Pylos, pentru că acesta avea întotdeauna să-i spună cîte ceva bun, și-l cinstea pe Phoenix cu numele de „tată hrănitor” și de „însoțitor”,

pentru că Phoenix petrecea mult timp discutînd cu el²⁰. Cu Priam, deși acesta i-a fost cel mai crud dușman, s-a purtat cu cea mai mare bunăvoință, deoarece i-a ascultat păsurile²¹; iar cînd a avut o dispută cu Odyseus, s-a arătat atît de cumpănit, încît acestuia i se păru mai degrabă frumos, decît înspăimîntător²². După părerea mea, faptul că își agită scutul și panașul, după cum se spune, pentru a-i amenința pe troieni, dovedește doar că-și amintește de lipsa lor de credință, cînd l-au înșelat în privința căsătoriei²³. Dar eu n-am nimic de-a face cu Ilionul și intenționez să-i vorbesc și mai plăcut încă decît interlocutorii lui de altădată și, de mă va ucide, cum ați spus că va face, voi zace alături de Memnon și de Cynos²⁴ și poate Troia mă va înmormînta, „într-un adînc mormînt”, cum a făcut cu Hector.

Acestea au fost cuvintele adresate tovarășilor săi, pe jumătate spuse în glumă. Apoi s-a urcat singur pe mormînt, căci noaptea începuse să se lase. Prietenii săi s-au întors la corabie.

XII. În zori, Apollonios se întoarse și spuse:

– Unde este Antisthenes din Paros?

Acesta se afla în tovărășia lor de șapte zile, de cînd erau în țara Ilionului. Cînd Antisthenes răspunse, îl întrebă:

– Ești troian, tinere?

– Desigur, sînt troian prin strămoșii mei.

– Ești cumva unul din urmașii lui Priam?

– Da, pe Zeus, spuse tînărul, și de aceea sînt încredințat că însemn ceva, trăgîndu-mă din oameni de seamă.

– Are deci dreptate Ahile să-mi ceară să te îndepărtez din mijlocul nostru căci, după ce m-a îndemnat să-i fiu sol pe lîngă tesalieni în legătură cu o dojană, cînd l-am întrebat dacă pot să-i mai fiu pe plac cu ceva în afară de ce mă rugase, el mi-a răspuns: „Da, anume să nu-l inițiezi în filozofie pe tînărul din Paros, căci se trage de-a dreptul din Priam și nu încetează să cînte imnuri în cinstea lui Hector”.

XIII. Antisthenes plecă deci, împotriva voinței lui. Cînd zorii răsăriră de-a binelea, vîntul începu să sufle. Corabia era gata de plecare, cînd în ea năvăliră, deși era foarte mică, o mulțime de oameni, care voiau să treacă marea o dată cu Apollonios, căci era deja toamnă și marea se arăta nesigură. Toți aceștia, socotindu-l pe Apollonios stăpîn al furtunii, al focului și al tuturor primejdiilor, voiau să călătorească împreună cu el și îl rugau să treacă împreună cu el marea. Întrucît călătorii erau cu mult mai numeroși decît putea cuprinde corabia, el a găsit o altă corabie, mai mare – căci erau multe în apropierea mormîntului lui Aiax²⁵ – și spuse: „Să ne urcăm în aceasta, căci e bine să ajungem la liman cît mai mulți”. Ocoli apoi promontoriul Troiei și porunci cîrmaciului s-o ia spre Eolida, ținut care se găsește în fața insulei Lesbos²⁶, și să arunce ancora cît mai aproape de Methymna²⁷, adăugînd: „Acolo a spus Ahile că se găsește Palamedes și tot acolo se află și o statuie a lui Palamedes, de un cot înălțime, dar avînd înfățișarea unui om mai în vîrstă decît cea a eroului”²⁸. Coborînd din corabie, adăugă: „Să dovedim respectul nostru, o greci, pentru un om desăvîrșit, de la care porcede toată știința, și să ne arătăm mai presus de ahei, cinstind, pentru virtutea sa, un om care a fost ucis în pofida oricărei dreptăți”. Abia coborîră din corabie că Apollonios a și găsit mormîntul, apoi a descoperit statuia

îngropată lângă el. Pe soclul statuii stătea scris: „DIVINULUI PALAMEDES”. El puse la locul ei statuia, așa cum am văzut cu ochii mei, și înjghebă în jurul ei o incintă sacră, de mărimea aceleia care se înalță în cinstea zeiței Enodia²⁹. Ea poate primi vreo zece persoane pentru a sta la un banchet. Apoi rosti cuvintele următoare: „Hei, Palamedes, uită mînia ce te-a înverșunat odinioară împotriva grecilor și îngăduie-le să se înmulțească și să ajungă oameni de treabă. Da, Palamedes, tu căruia i se datorează elocința, Muzele, tu pe care te consider drept maestrul meu!”

XIV. A vizitat apoi și sanctuarul lui Orfeu în timpul opririi în Lesbos. Se spune că lui Orfeu îi plăcea să dea aici oracole pînă ce Apollo l-a luat în seamă. Într-adevăr, cum nimeni nu mai venea să consulte oracolul nici la Gryneion, nici la Claros și nici la sanctuarul unde se găsește trepiedul apollinic, și cum Orfeu rămăsese singur [la Lesbos] să facă profeții (capul său tocmai sosise din Thracia), zeul apărui în fața prezicătorului și îi spuse: „Încetează să te mai amesteci în treburile ce mă privesc, căci cam de prea multă vreme rabd profețiile tale.”³⁰

XV. După aceasta și-au urmat drumul de-a lungul Mării Eubeei³¹, locuri pe care Homer le socotește printre cele mai primejdioase și mai greu de trecut; dar marea rămase liniștită și mai frumoasă decît ar fi cerut-o anotimpul. Discutau despre insule, căci întâlneau în drum foarte multe și deosebit de vestite, despre cum se meșteresc corăbiile, despre arta de a le conduce și despre altele asemenea, cum se întîmplă cînd ești călător pe mare. Damis însă, cînd socotea greșite unele păreri, cînd întrerupea discuția și nu îngăduia să se mai pună anumite întrebări, așa încît Apollonios înțelegea că el voia să se discute despre altceva.

– Cum se face, Damis, spuse el, că tot întrerupi întrebările ce mi se pun? Nu doar pentru că ai rău de mare sau întrucît călătoria te-ar supăra, încerci tu să schimbi discuția, căci vezi prea bine cum marea ne ajută să călătorim. Ce-i cu starea asta atît de rea?

– Pentru că nu înțeleg de ce, răspunse Damis, în mijlocul unei discuții serioase, care ar putea stîrni multe întrebări, dăm atenție unor probleme prea știute și tocite.

– Și ce anume te face să consideri celelalte subiecte de discuție lipsite de interes?

– Apollonios, tu te-ai întîlnit cu Ahile și poate l-ai și auzit povestindu-ți întîmplări pe care noi nu le cunoaștem încă, dar nu ne-ai spus încă nimic, nici măcar care era înfățișarea lui Ahile! În loc de asta, vorbești despre călătorii de-a lungul insulelor, despre cum se construiesc corăbiile și discuți numai despre asemenea lucruri.

– Dacă n-o să vi se pară istorisiri de necrezut, răspunse Apollonios, am să vă spun totul.

XVI. Toți ceilalți îl rugară să vorbească, fiind gata să-l asculte. Și Apollonios începu:

– Fără a săpa un șanț, ca Odysseus, nici chemînd duhurile cu sîngele mieilor³², am izbutit să vorbesc cu Ahile. I-am adresat însă rugăminta pe care indienii mi-au spus să o fac către eroi³³: „O Ahile, cei mai mulți oameni spun că tu ai murit, dar eu socotesc altfel, și anume că ție ți s-a

întîmpat același lucru ca și lui Pitagora, de la care îmi trag eu știința mea. Așadar, dacă avem dreptate, arată-te sub înfățișarea pe care o ai acum, căci mare folos vei trage dacă, prin mărturia ochilor mei, voi dovedi că ești⁷. Atunci s-a iscat un fel de zguduitură în jurul mormîntului din care ieși un tînăr înalt de cinci coți, purtînd o mantie după moda tesaliană. Înfațișarea lui nu aducea întru nimic cu aceea a unui om plin de sine, așa cum își închipuie unii că arată Ahile. Era înspăimîntător la vedere, fără a-și pierde ceva din strălucire ; cît despre frumusețea sa, mi se pare că n-a primit laude pe potrivea ei, deși Homer a vorbit destul de ea ; căci este de nespus, și bine face cel ce se abține s-o cînte, căci tot nu s-ar fi putut apropia de ea prin cîntecul său. Cînd a apărut, avea înălțimea de care am pomenit, pe urmă se mări încă, după care ajunsese de două ori mai mare, dacă nu chiar mai mult. Pe puțin atinse 12 coți cînd crescuse de tot. Frumusețea îi sporea o dată cu înălțimea. Îmi spuse că niciodată nu și-a tăiat părul³⁴, ci că-l păstra neatins pentru Spercheios, primul fluviu-oracol pe care l-a cunoscut. Obrajii săi păstrau încă primul lor puf...

Luă el primul cuvîntul și îmi spuse :

– Sînt fericit să te întîlnesc. De mult simt nevoia unui om ca tine. De cîtiva ani buni, tesalienii au încetat să-mi închine ofrande. Nu vreau încă să-mi desfășor împotriva lor mînia mea, căci dacă m-aș înfuria, ar muri mai mulți tesalieni decît greci, odinioară. Nu vreau decît să-i rog, prietenește, să ia seama și să se înfrîneze de la încălcarea riturilor³⁵ și să nu se arate și mai răi decît troienii de aici care, deși au pierdut, din pricina mea, atîția eroi, îmi închină sacrificii publice, ca și primele lor roade³⁶. Punînd pe mormîntul meu o ramură de măslin, ei mă roagă să-mi curm dușmânia. Nu-mi îngădui să fac acest lucru, căci înșelăciunile pe care le-au urzit împotriva mea nu vor îngădui niciodată Troiei să-și redobîndească vechea ei înfățișare³⁷, nici strălucirea, cum s-a întîmpat cu multe alte cetăți distruse. Ei vor urma să locuiască acolo fără a mai cunoaște vreodată înflorirea, ca și cum cetatea lor ar fi fost distrusă ieri. Așadar, ca să nu se întîmple la fel cu tesalienii, fii trimisul meu pe lîngă Adunarea lor, în vederea celor ce ți-am spus.

– Am să merg să-i caut pe tesalieni, spusei eu, căci țelul acestei solii este acela de a-i feri de la propria lor pieire. Dar, aș dori să te-ntreb ceva, Ahile.

– Înțeleg, spuse el, e limpede c-ai să mă întrebi despre războiul troian. Pune-mi deci cinci întrebări, cele pe care le dorești, și cărora Moirele îmi vor îngădui să le răspund.

L-am întrebat dacă și-a dobîndit mormîntul, după cum povestesc poeții³⁸.

– Sînt înmormîntat aici, răspunse el, așa cum ne-a plăcut cel mai mult lui Patrocle și mie, căci noi ne-am întîlnit pe cînd eram foarte tineri, iar acum rămășițele noastre sînt păstrate într-o urnă de aur, astfel încît nu mai sîntem decît unul singur. Cît despre cîntecele de doliu pe care, se spune, le-ar fi cîntat pentru mine Muzele și Nereidele, niciînd Muzele n-au venit pînă aici, dar Nereidele mai vin încă și acum.

Apoi l-am întrebat dacă Polyxena a fost ucisă pe mormîntul lui ; el răspunse că, într-adevăr, acesta e adevărul. Dar n-a fost jertfită de ahei, ci a venit singură la mormînt³⁹. Socotind că nimic nu e mai presus decît dragostea lor, s-a aruncat într-un ascuțit de sabie. A treia întrebare a mea a fost :

– Dar Elena, o Ahile, a venit într-adevăr la Troia sau Homer a închipuit toate astea?

– Multă vreme, răspunse el, ne-am înșelat și trimiteam solii troienilor, luptînd pentru ea ca și cum s-ar fi găsit în Troia. Dar ea, de fapt după ce fusese răpită de Paris, trăia în Egipt, în casa lui Proteus⁴⁰. Cînd s-a aflat vestea, n-am mai rămas să luptăm decît pentru dobîndirea Troiei, ca să nu ne întoarcem lipsiți de glorie.

Am trecut și la a patra întrebare, spunînd că eram mirat că Grecia dăduse la iveală eroi atît de numeroși și demni de admirație, cîți adună Homer în fața Troiei. Ahile îmi răspunse:

– Nici barbarii nu erau cu nimic mai prejos decît noi în această privință, așa de multă virtute înflorește pe atunci pe tot pămîntul⁴¹.

Am pus și a cincea întrebare:

– Ce s-a întîmplat de Homer nu-l cunoaște deloc pe Palamedes ori, dacă l-a cunoscut, nu l-a amintit în povestea întîmplărilor voastre?

– Dacă Palamedes, răspunse Ahile, n-ar fi venit la Troia, nici Troia n-ar fi existat; dar, întrucît cel mai învățat și mai curajos dintre războinici murise, după cum a hotărît Odysseus, nici Homer nu l-a mai descris în poemele sale, ca să nu pomenească de nelegiuirile lui Odysseus⁴².

Și Ahile începu să-l deplîngă pe Palamedes, ca pe omul cel mai mare, cel mai frumos, cel mai tînăr, cel mai viteaz, întrecîndu-i pe toți în înțelepciune, care a întîlnit deseori Muzele.

– Iar tu, Apollonios, spuse el, întrucît înțelepților le place să-i îndatoreze pe înțelepți, ai grijă de mormîntul său și pune la loc statuia lui Palamedes care zace, ce rușine, la pămînt. Ea se găsește în Eolia, aproape de Methymna, la Lesbos.

După ce mi-a dezvăluit toate acestea și, pe deasupra, mi-a vorbit și de tînărul din Paros, Ahile s-a afundat în pămînt, într-o lumină destul de stinsă, căci deja cocoșii începuseră să cînte⁴³.

XVII. Acestea au fost cuvintele sale, rostite pe corabie. Ajungînd la Pireu, tocmai în vremea misterior⁴⁴ ce atrag la Atena o mulțime mai mare decît în oricare altă cetate grecească, el coborî din corabie și plecă în grabă spre oraș. Pe drum a întîlnit mulți învățaței în ale filozofiei care coborau la Phaleron. Unii, scoțîndu-și haina se bucurau de căldura soarelui, căci toamna este foarte cald la Atena, alții pătrundeau tainele cărților, alții făceau exerciții de vorbire ori discutau între ei. Nici unul însă nu l-a lăsat să treacă fără să-i spună vreo vorbă. Toți își dădeau seama că el este Apollonios, îl înconjurau, îl îmbrățișau, foarte bucuroși, iar o ceată de zece tineri, întîlnindu-l, strigă, arătînd cu mîna spre Acropole: „Pe zeița Atena, ce se zărește acolo? Noi tocmai plecam la Pireu ca să ne suim în corăbii pentru a te întîlni în Ionia”. El îi primi lîngă ai lui și-i felicită pentru avîntul lor spre filozofie.

XVIII. Era ziua Epidaurilor⁴⁵. La Atena, obiceiul e că, de Epidaurii, după proclamație și sacrificiu, urmează inițierile în timpul unui al doilea sacrificiu. Acest obicei a fost întemeiat în cinstea lui Asclepios, cînd atenienii l-au inițiat, la sosirea sa la Epidaur, prea tîrziu pentru a participa la misterii. Uitînd de inițiere, mulțimea îl înconjură pe Apollonios, căci așa ceva îi preocupă mai mult pe oameni decît să se întoarcă inițiați la casele lor.

Apollonios le-a spus însă că se va întâlni cu ei ceva mai târziu și, deocamdată, le porunci să plece la ceremonie, căci și el însuși voia să fie inițiat. Dar hierofantul refuză să-l primească în templu, declarînd că el nu va iniția niciînd un magician, și că nu va dezvălui misterele eleusine unui profanator al lucrurilor divine⁴⁶. Apollonios, nedîndu-se bătut, îi spuse:

– N-ai rostit încă împotriva mea cea mai gravă dintre învinuirile ce mi le-ai putea aduce, cum că știu mai multe decît tine despre inițiere, și totuși am venit la tine să mă inițiezi, ca și cum ai fi mai învățat ca mine.

În fața încuviințării tuturor, care găseau răspunsul vîguros și demn de cel ce-l rostise, hierofantul, dîndu-și seama că, înlăturîndu-l pe Apollonios, va pierde încrederea oamenilor, schimbă tonul și spuse:

– Am să te inițiez, căci îmi pari a fi un om înțelept.

– Am să fiu inițiat altă dată, iar cel ce mă va iniția va fi altcineva! Și, făcînd dovada darului prezicerii, el numi pe hierofantul care trebuia să urmeze acestuia și care, patru ani mai târziu, a fost însărcinat să stea în fruntea sanctuarului.

XIX. Damis relatează că Apollonios a ținut la Atena numeroase cuvîntări, dar că nu le-a scris pe toate, ci numai pe cele de căpetenie, care cuprindeau lucruri însemnate⁴⁷. Prima sa cuvîntare, cînd a văzut că atenienii făceau cu bucurie sacrificii, a fost în legătură cu riturile, asupra felului în care se poate închina un sacrificiu fiecărui zeu în parte, cîte o libație sau o rugăciune, potrivită cu natura sa, și în ce clipă din zi sau noapte. Se poate cerceta o carte a lui Apollonios în care el consemnează toate aceste lucruri cu elocința care îi este proprie. A discutat despre acest subiect la Atena, fie pentru că l-a considerat potrivit cu știința sa și cu interesul ascultătorilor, fie pentru a-l dovedi pe hierofant cu greșeala ce-o făcuse cînd l-a ponegрит din neștiință, căci cine și-ar putea închipui că un om, care meditează asupra felului în care trebuie închinat un cult zeilor, nu este pur, cînd vorbește despre cinstirile datorate zeilor?

XX. Odată, discutînd despre libații, la întrevvedere se afla de față un tînăr spilcuit, care avea o asemenea faimă de desfrînat încît ajunsese să fie pomenit în cîntecele de prin care. De loc era din Corcyra și spunea că se trage din Alcinous, feacianul, la care venise în ospetie Odysseus. Așadar, Apollonios vorbea despre libații și-i sfătuia pe oameni să nu bea din cupa destinată libațiilor, ci conținutul ei să fie păstrat numai pentru zei, fără ca cineva să-l folosească sau să bea din el. Tocmai cînd îi povățuia să pună toarte acestei cupe și să toarne libația de partea toartei, întrucît oamenii nu beau niciodată prin această parte a cupei, iată că tînărul întrerupsese cuvîntarea printr-un rîs înfundat și obraznic. Apollonios se uită la el și-i spuse: „Nu ești tu cel care mă jignește, ci un duh rău, care te-mpinge fără să-ți dai seama”. Într-adevăr, tînărul, fără să-și dea seama, era stăpînit de un duh, căci rîdea din orice, pentru nimicuri de care nimeni nu făcea haz și, pe neașteptate, izbucnea în lacrimi, fără nici o pricină; apoi își vorbea lui însuși și cînta de unul singur. Oamenii credeau că înflăcărarea tinereții îl făcea să se poarte astfel. În adevăr, duhul vorbea prin el, însă oamenii își închipuiau că ciudățeniile sale se datorau beției. Cînd Apollonios îl privi, duhul scoase strigăte de groază și furie, așa cum fac cei ce sînt arși sau biciuiți și jură că-l va părăsi pe tînăr și că nu va mai stăpîni nici o făptură

omenească. Dar Apollonios, vorbindu-i ca un stăpîn unui sclav șiret, vicios și nerușinat, îi porunci, cu o voce supărată, să arate printr-un semn că va pleca. Duhul răspunse: „Am să răstorn statuia aceea” și arătă o statuie de la porticul regelui⁴⁸, căci ei vorbeau în fața acestuia. Cînd statuia începu să se miște și apoi căzu la pămînt, cine ar fi putut descrie zarva ce urmă și aplauzele admirative ale mulțimii? Iar tînărul își frecă ochii de parcă tocmai atunci s-ar fi trezit și ar fi privit lumina soarelui. El cîștigă pe dată prețuirea celor care-și întorceau acum privirea spre el, căci nu mai avea înfățișarea unui om pierdut, iar privirea nu-i mai era rătăcită. Își venise în fire, de parcă ar fi luat un leac. El părăsi mantia sa ușoară, tunicile sale fine și viața de sybarit desfrînat. A arătat adîncă înclinare pentru cumpătare, a îmbrăcat haina de înțelept și și-a însușit felul de a fi al lui Apollonios.

XXI. Damis mai spune că Apollonios a adus dojană atenienilor în legătură cu Dionysiile pe care ei le sărbătoresc în anotimpul lunii Anthesterion⁴⁹. El crezuse că, într-adevăr, va auzi monodii, cîntece de procesiune ori coruri bine ritmate, aidoma celor din comedii și tragedii, de vreme ce lumea se grăbea spre teatru. Dar cînd i-a auzit pe atenieni povestind că acolo se interpretează dansuri lascive în sunet de flaut și că pe fondul unui acompaniament care amintea de creația epică și de imnurile sacre ale lui Orfeu⁵⁰ se mimează cînd dansul Orelor, cînd cel al nimfelor, cînd al baccantelor, el îi ocări și le spuse: „Încetați să mai insultați, prin dansurile voastre, eroii de la Salamina și pe mulți alți bărbați buni ce și-au dat viața. Dacă ar fi fost vorba de un dans laconian, v-aș fi spus: „Curaj, ostași, pregătiți-vă pentru luptă”⁵¹ și, poate, aș fi dansat cu voi. Dar cum acesta este un dans molatec și femeiesc, ce-aș putea spune despre trofee voastre? De aici înainte nu se vor înălța spre a înfiera fapta mezilor sau pe cea a perșilor, ci spre rușinea voastră, dacă vă veți îndepărta de felul de a fi al celor ce le-au ridicat. La ce bun veșmintele voastre de culoarea sofranului, această purpură și aceste culori stacojii?⁵² Căci acharnienii⁵³ nu se îmbrăcau așa și veșmîntul lor nu era mai bogat decît cel al luptătorilor din Colonos. De ce vă spun toate astea? O femeie din Caria⁵⁴ comanda o corabie în flota lui Xerxes și n-avea nimic femeiesc pe ea, ci luase de la bărbați straiul și armele. Voi însă, mai gingași încă decît soțiile lui Xerxes, vă îmbrăcați într-un mod nedemn, bătrîni, tineri, efebi, toți cei care odinioară mergeați să jurați în templul închinat Agraulidei⁵⁵ că veți pieri pentru patrie și că veți pune mîna pe arme pentru ea. Acum, se poate spune că pentru patrie jurați să dansați și să luați thyrsul! Nici unul dintre voi nu poartă coif, ci fiecare își pregătește, în chip rușinos, o năstrușnică deghizare de femeie, după spusa lui Euripide. După cîte am auzit, vă prefaceți în vînturi, și, fluturînd din mantile voastre de lînă fină, vă închipuiți că sînteți corăbii, cu pînzele umflate în mijlocul mării. Ați fi putut să arătați cît de cînstire pentru vînturi, care au fost aliații voștri și au suflat cu putere pentru voi, și să nu-l prefaceți tocmai pe Boreas, ocrotitorul vostru, cel mai bărbat dintre toate vînturile, într-o femeie; niciodată Boreas n-ar fi ajuns iubitul Oreithyei⁵⁶, dacă ar fi văzut-o dansînd.

XXII. La Atena, s-a ridicat și împotriva altui obicei. Atenienii se adunau într-un teatru așezat sub Acropole⁵⁷ pentru a asista la spectacole în care

oamenii se ucideau între ei. Pe vremea aceea, lumea se dădea în vînt după aceste spectacole, așa cum se întîmplă astăzi în Corint; se cumpărau cu bani buni adulterini, desfrînați, spărgători de ziduri, hoți, negustori necinstiți de sclavi și tot asemenea secături, apoi erau duși la Atena, li se dădeau arme și li se porunceă să se arunce unui împotriva altora. Apollonios se ridică împotriva acestui obicei și, cînd atenienii l-au poftit să ia parte la Adunarea lor, el a refuzat să pătrundă într-un loc impur, stropit cu sînge. Într-o scrisoare își exprimă mirarea că „zeița n-a părăsit Acropolea” de vreme ce ei împrăstie atîta sînge în fața ei. „Pe cît se pare, în curînd – continua el – cînd veți sărbători Panateneele, veți închina zeiței nu boi, ci hecatombe omenești. Și tu, Dionysos, mai vii tu în teatrul tău după atîta vîrsare de sînge? Acolo înțelepții atenieni îți oferă ție libații? Părăsește locurile acestea, Dionysos. Mai curat este Cytheronul.”

Acestea au fost, după însemnările lui Damis, lucrurile mai însemnate asupra cărora a stăruit el, la Atena, în cuvîntările sale filozofice.

XXIII. A mers ca sol și la tesalieni, ca să îndeplinească cererea lui Ahile, în timpul adunării amfichionilor⁵⁸ care se ținea la Thermopile. Îngrozii de spusele lui Apollonios, tesalienii au votat un decret prin care se hotăra reluarea ceremoniilor la mormînt. Apollonios, trecînd în preajma mormîntului spartanului Leonidas, doar că nu l-a înconjurat cu o incintă sacră, atît de mult îl admira pe acest om. Apoi, în timp ce se urca pe movila unde se spune că lacedemonienii au fost nimiciți pînă la unul de o ploaie de săgeți, i-a auzit pe însoțitorii săi discutînd în contradictoriu despre muntele care putea fi socotit cel mai înalt în Grecia. Discuția se încinsese la privescerea muntelui Oeta⁵⁹, care se înălța în fața ochilor lor. Atunci, urcînd pe movilă, Apollonios a spus: „Iată, eu socotesc că acest delușor e cel mai înalt dintre toți munții⁶⁰: cei care au murit aici pentru libertate au ridicat colina pînă la înălțimea muntelui Oeta și au așezat-o deasupra multor alți munți, înalți cît Olimpul. Am cea mai adîncă admirație pentru acești eroi, dar mai ales pentru acarnanul Megistias⁶¹, care știa dinainte ce vor avea ei de pătimit și care a dorit să împărtășească soarta lor, temîndu-se mai puțin să moară, decît să nu moară alături de asemenea eroi”.

XXIV. A trecut apoi pe la toate sanctuarele grecești, Dodona, Delfi, Abai, a coborît în grota lui Amphiaraios, în cea a lui Trophonios și a urcat pînă la sanctuarul Muzelor de pe Helicon⁶². Pe cînd străbătea sanctuarele, ale căror rituri căuta să le îndrepte, preoții veneau cu el, discipolii îl urmau și cupele pline de înțelepciune erau sorbite de cei setoși. Apropiîndu-se vremea Jocurilor Olimpice, cum locuitorii Elidei îl îndemnau să fie de față la jocuri, el le spuse: „Mi se pare că pătați faima Jocurilor Olimpice, dacă vreți să-i poftiți anume la ele pe cei care doreau ei înșiși să vină”. Pe cînd se găsea la Istm și marea se auzea mugind aproape de capul Lechaion, spuse: „Această limbă de pămînt va fi despicață sau, mai degrabă, nu va fi.” Prin aceasta, el prezicea tăierea viitoare a Istmului, plănuită, șapte ani mai tîrziu, de către Nero⁶³. Căci acesta, părăsindu-și palatul, a venit în Grecia pentru a răspunde chemării sărbătorilor olimpice și pythice. La Istm a învins la concursurile de liră și de crainici. La Olympia a cîștigat, de asemenea, premiul tragediei. Cu acest prilej, se spune că el a pus la cale

construirea unui canal la Istmul de Corint⁶⁴, pentru a-l face navigabil și pentru a uni Marea Egee cu Adriatica, astfel încât corăbiile să nu mai ocolească capul Malea, ci mare parte dintre ele să treacă prin canal, micșorând din lungimea unui drum altfel ocolit. Dar cum s-a împlinit cuvântul lui Apollonios? Lucrul la săpături a început aproape de capul Lechaion; ele au înaintat vreo patru stadii, fără întrerupere, dar atunci Nero a oprit brusc munca. Unii spun că a făcut aceasta pentru că învățații egipteni i-au demonstrat că între cele două mări există o diferență de nivel. Ei i-ar fi arătat că marea care se întindea în dreptul capului Lechaion ar putea pricinui o inundație care ar înghiți insula Egina. Alții spuneau că Nero se temea de o răsccoală. Astfel s-a adevărit cuvântul lui Apollonios cum că Istmul va fi tăiat și nu va fi tăiat.

XXV. La Corint se găsea pe acea vreme un filozof, pe nume Demetrios, un om care îmbrățișase învățătura cinică în toată puterea ei bărbătească. Acest Demetrios a fost amintit cu cinste mai târziu în lucrările sale de către Favorinus⁶⁵. Și atitudinea sa față de Apollonios a fost întocmai cu aceea a lui Antisthenes față de învățătura lui Socrate⁶⁶; căci el l-a urmat ca discipol, a adoptat părerile sale și a convertit pe cei mai de seamă discipoli ai săi la învățătura lui Apollonios. Printre aceștia se găsea Menippos din Lycia, în vîrstă de 25 de ani, înzestrat cu o inteligență neobișnuită și cu un trup atît de frumos încît părea un atlet desăvîrșit, în toată noblețea sa. Lumea credea că acest Menippos era iubit de o femeie străină, care trecea drept frumoasă, deosebit de elegantă și bogată. În fapt, ea nu era nimic din toate acestea, dar părea că le avea pe toate. Într-o zi, pe cînd se plimba singur pe drumul spre Cenchreai, întîlni o fantasmă care luă înfățișarea unei femei. Ea îi strînse mîna și-i spuse că-l iubea de multă vreme, adăugînd că era feniciană și locuia într-o parte a Corintului, căreia îi spuse numele. „Dacă ai să vii în seara asta aici, spuse ea, ai să auzi glasul meu care îți va cînta, vei avea un vin cum n-ai mai băut nicicînd și nici un rival nu te va tulbura, iar noi, amîndoi, frumoși, ne vom uni pentru totdeauna.” Tînărul făcu întocmai. În toate era foarte înțelept, dar avea o slăbiciune în ale iubirii. S-a dus, așadar, spre seară, să se întîlnească cu femeia și după aceea a revenit deseori la ea, ca la o iubită, neînțelegînd că era doar o nălucă. Apollonios, aruncînd o privire atentă, ca de sculptor, asupra lui Menippos, desenă un chip al tînărului și îl cercetă în amănunțime. La sfîrșit, ajungînd la o concluzie care îi era neprielnică, îi spuse:

– Tu, care ești atîta de frumos și căutat de femei frumoase, mîngîii un șarpe și un șarpe te mîngîie.

Și întrucît Menippos se mira, îi spuse:

– Trăiești cu o femeie cu care nu te căsătorești. Nu cumva crezi că ești iubit?

– Ba da, pe Zeus, cel puțin ea se poartă față de mine ca și cum m-ar iubi.

– Dar tu te-ai căsătorit cu ea?

– Este o mare fericire să te căsătorești cu o femeie care te iubește...

– Și cînd va avea loc căsătoria?

– Foarte curînd, poate chiar mîine, răspunse tînărul.

Apollonios așteptă clipa ospățului de nuntă și, înfățișîndu-se oaspeților care tocmai sosiseră, spuse:

– Unde este femeia distinsă care v-a poftit?

– Aici, răspunse Menippos, ridicîndu-se de pe jîlțul său și roșind.
 – Iar aurul și argintul, ca și toate podoabele de la petrecere ale cui sînt?

– Ale soției mele; eu nu am decît asta, zise el, și arată mantia sa de filozof.

Iar Apollonios spuse:

– Ați auzit de grădinile lui Tantal cum că, fiind, ele nu există?⁶⁷

– Da, de la Homer, căci n-am coborît în Hades.

– Ei bine, aflați că toate aceste podoabe sînt asemănătoare lor, căci nu e vorba de ceva anume, ci doar de o iluzie. Și ca să înțelegeți bine ceea ce spun, aflați că această prea frumoasă soție este o fantasmă, una din acele făpturi pe care poporul le numește „lamii” sau „sperietori”⁶⁸. Ele se îndrăgostesc și cunosc arta iubirii, dar poftesc mai ales la carnea oamenilor. Ele îi momesc, dăruindu-le plăcerile dragostei, pe cei cu care vor să se hrănească.

Atunci femeia strigă:

– Calomnie, pleacă de aici!

Rosti aceste vorbe pîrînd dezgustată de ceea ce auzise. Apoi începu să-și bată joc de filozofi, care nu fac nimic altceva decît să rostească prostii. Dar, cînd paharele de aur și podoabele de argint începură să dispară parcă luate de vînt și pieriră în văzduh, nevăzute, cînd paharnicii, bucătarii și toată ceata slujitorilor dispărură în fața ocărilor lui Apollonios, fantasma se făcu că plînge și îl imploră să n-o mai chinuie și să n-o silească să mărturisească cine este. Dar Apollonios nu conținu cu întrebările și n-o lăsă să plece. Atunci, ea mărturisi că este o fantasmă, că-l storcea de plăceri pe Menippos ca să-i mistuie trupul, căci îi stătea în obicei să se hrănească cu trupuri frumoase și tinere, întrucît sîngele lor este curat și neamestecat. Am povestit pe larg această istorie, care este poate cea mai cunoscută dintre cele ce-l privesc pe Apollonios, socotind necesar să fac acest lucru, căci, deși aproape toată lumea o cunoștea, dat fiind că întîmplarea s-a petrecut drept în inima Greciei, oamenii nu au decît o părere vagă despre cele ce au fost. Se știe doar cum el a învins într-o zi la Corint o fantasmă, dar ce făcuse ea acolo și amănuntele privitoare la Menippos nu se cunosc încă. Cele spuse de mine sînt scoase din povestirea lui Damis.

XXVI. Tot pe acea vreme s-a iscat o gîlceavă între el și Bassos din Corint; acest om avea faima bine întemeiată de a fi un paricid. El se fălea cu o înțelepciune mincinoasă și nimeni nu putea pune capăt vorbirii sale. Apollonios reuși să stăvilească prin scrisori atît injuriile pe care i le adresa cît și cuvîntările rostite împotriva lui. Într-adevăr, tot ce spunea el pentru a-l dovedi de calomnie, părea adevărat; niciodată după cum se știe, un asemenea om nu s-a coborît să insulte alt semen și nici să rostească neadevăruri.

XXVII. Iată acum ce i s-a întîmplat la Olympia: în timp ce se-ndrepta spre Olympia, Apollonios a văzut că vine spre el o solie din Lacedemonia, care l-a invitat s-o însoțească. Dar oamenii n-aveau nimic spartan în înfățișarea lor; dimpotrivă, erau atît de fini încît aminteau de luxul sybaritic. Cînd i-a văzut, cu picioarele fără păr, cu pletele pomădate și fără barbă, pe deasupra,

îmbrăcați cu o eleganță rafinată, a trimis eforilor o asemenea scrisoare încât aceștia au dat un edict prin care se interzicea folosirea cerii de epilat în băi, se alungau manichiuristele, readucându-se totul la starea de mai înainte. Astfel, tinerii [spartani] și-au reînceput exercițiile în palestre, masa în comun a fost reintrodusă și Lacedemonia a redevenit ceea ce fusese odinioară. Când a aflat că și-au orînduit cum se cuvine treburile, Apollonios le trimise din Olympia o scrisoare mai concisă decît oricare alta trimisă de Sparta. Iat-o:

„Apollonios către Efori, voie bună.

Este de datoria omului să nu cadă în greșeală, iar a omului nobil să recunoască că a greșit.”

XXVIII. Când a văzut statuia lui Zeus de la Olympia⁶⁹, a spus: „Voie bună, bunule Zeus, căci ești atît de bun încît îngădui oamenilor să ia parte la propria ta natură”. Despre statuia în bronz a lui Milon⁷⁰ și despre interpretarea înfățișării acestuia iată ce comentarii a făcut. Milon este înfățișat pe un disc, cu picioarele apropiate. El ține în mîna stîngă o rodie, în timp ce dreapta are degetele întinse, drepte, strîns unite. Interpretările date la Olympia și în Arcadia susțineau că era cu neputință să-l miști pe atlet din locul în care stătea. Acest fapt reieșea din tîria cu care degetele sale strîngeau rodia și din imposibilitatea de a despărți degetele celeilalte mîini. Orice forțare s-ar fi făcut, ar fi fost cu neputință să deschizi măcar unul din degete, așa de tare erau lipite unele de altele. În sfîrșit, diadema care-i lega părul era socotită drept un simbol al stăpînirii de sine. Lui Apollonios, această înțelegere i se păru isteată, dar spuse că adevărul era mai înțelept: „Pentru a afla înțelesul statuii lui Milon, mai întîi trebuie să știți că oamenii din Crotona au făcut din acest atlet un preot al Herei. Așadar, ce alt înțeles aș putea da eu diademei, decît să vă amintesc că e vorba de un preot? Rodia este singurul fruct cultivat în cinstea Herei; cît despre discul pe care stă, preotul s-a urcat pe un mic scut, pentru a înălța o rugă către Hera. Același lucru îl arată și mîna dreaptă. Felul în care sînt înfățișate degetele mîinii strîns unite, picioarele apropiate aparține sculpturii vechi.

XXIX. A asistat la jocuri și a încuviințat grija arătată de oamenii din Elida pentru asemenea acțiuni, preocupare vădită în toate faptele lor, căci ei nu se socoteau cu nimic mai prejos decît atleții ce se iau la întrecere în privința hotărîrilor ce trebuiau luate și vegheau să nu săvîrșească vreo greșeală, nici prin voința lor, nici din nebăgare de seamă. Când însoțitorii lui l-au întrebat ce părere avea despre felul în care eleeții organizau Jocurile Olimpice, el răspunse: „Dacă sînt niște oameni cultivați, nu știu, dar că sînt pricepuți, e lucru sigur”.

XXX. Cît de mult îi disprețuia el pe cei ce se credeau în stare să scrie și că-i socotea agramăți pe cei ce încercau o lucrare ce le întrecea puterile, se va vedea din cele ce urmează: un tînăr, care se credea învățat, îl întîlni lîngă templul [lui Zeus]:

– Te rog să vii, îi spuse tînărul, să iei parte mîine la o lectură publică de-a mea.

Și cum Apollonios l-a întrebat ce avea de gînd să citească, el spuse:

– Un discurs, pe care l-am întocmit despre Zeus.

Și pe dată scoase lucrarea de sub mantia sa, foarte mîndru de grosimea volumului.

– Și, reluă Apollonios, ce vei lăuda la Zeus? Va fi vorba despre Zeus acesta de aici, spunînd că nu are seamăn pe pămînt?

– Da, între altele, dar și multe alte lucruri care încadrează subiectul. Voi spune că anotimpurile, tot ce se găsește pe pămînt și deasupra pămîntului, și vînturile și astrele, toate îi aparțin lui Zeus.

Atunci Apollonios spuse:

– Mi se pare că ești un panegirist neîntrecut!

– Da, și de aceea am întocmit un elogiu al gutei, al orbirii și al surzeniei!

– De ce nu faci același lucru și pentru hidropisie și pentru răceala la cap, dacă într-adevăr vrei să lauzi lucruri ca acestea? Ai face bine să însoțești convoaiele morților și să rostești laude la adresa bolilor care i-au răpus; astfel, vei îndulci puțin pornirea părinților, copiilor și rudelor împotriva bolilor.

Văzîndu-l pe tînăr fără răspuns, îi spuse:

– Cînd vrei să rostești un elogiu, dragul meu autor, ce vei lăuda mai mult, ce se cunoaște sau ce nu se cunoaște?

– Ceea ce se cunoaște, răspunse celălalt, căci cum ai putea lăuda ceea ce nu cunoști?

– Prin urmare, tu ai compus deja elogiuul tatălui tău?

– Aș fi vrut, spuse tînărul, dar cum mi se părea omul cel mai demn de cinstire, cel mai mărinimos dintre cei cunoscuți de mine, cel mai frumos și mai bun gospodar, arătînd înțelepciune în orice, am renunțat să-i compun elogiuul, ca să nu-l supun pe tatăl meu unei rostiri nedemne de el.

Ajuns la marginea răbdării, el, Apollonios, care era un om dintr-o bucată, îi spuse:

– Ei bine, neghiobule, tu te sfiești să-i adresezi tatălui tău, pe care-l cunoști prea bine, laudele ce i se cuvin, dar celui care este tatăl oamenilor și al zeilor, făuritorul tuturor lucrurilor, a tot ce există în jurul și deasupra noastră, îi compui cu atîta ușurință elogiuul⁷¹? Nu ți-e teamă de cel pe care-l lauzi și nu înțelegi că te-ncumești la o faptă ce întrece puterile omenești?

XXXI. Prelegerile lui Apollonios la Olympia despre ce este mai util în lume se purtau în jurul înțelepciunii, curajului, stăpînirii de sine, pe scurt în legătură cu toate virtuțile de acest fel. Discuta despre toate acestea pe terasa templului, uluindu-i pe toți nu numai prin cele ce spunea, ci și prin conținutul de idei al cuvîntărilor sale. Lacedemonienii îl coplesiră cu cinstiri, făcînd din el oaspetele lui Zeus, numindu-l „tatăl” tinerimii din acele locuri, „dătător de legi” al vieții lor și „fală” a bătrînilor lor. Cum un corintian, vrînd să pară mucalit, îl întreabă dacă nu cumva se pregăteau să celebreze pentru el și Theofaniile⁷², îi răspunse: „Ba da, pe Zeus, totul este pregătit”. Dar Apollonios îi abătu pe lacedemonieni de la asemenea gînduri, pentru a se feri de invidie. Cînd a trecut peste muntele Taygetos și a văzut Lacedemonia la lucru și legile lui Lycurg pe deplin respectate, se gîndi că n-ar fi nepotrivit să se întîlnească cu magistrații lacedemonieni și să discute cu ei despre orice ar fi dorit⁷³. La sosirea sa, ei i-au cerut să le arate cum trebuiau cinstiți zeii. El le răspunse:

– Ca pe stăpînii și învățătorii voștri.

- Dar eroii? îl întrebă apoi.
- Ca pe părinți.
- La a treia întrebare: „Și oamenii?” el spuse:
- Aceasta nu-i o întrebare de spartan.
- L-au mai întrebat ce credea despre legile lor și el a răspuns:
- Sînt niște foarte buni învățători, dar învățătorii dobîndesc renume numai dacă elevii lor nu sînt leneși.
- Și cînd l-au întrebat ce sfat avea să le dea despre curaj, el spuse:
- Care altul decît să faceți dovada lui!

XXXII. Se întîmplase ca în vremea aceea un tînar lacedemonian să fie învinuit de cetățeni că nu respectă obiceiurile; el era un urmaș al lui Callicratidas, cel care condusese flota în insulele Arginuse⁷⁴. Îndrăgea marea, nu se amesteca deloc în treburile cetății, ci pleca, ba la Carthagina, ba în Sicilia, cu corăbiile pe care le construise. Cînd Apollonios a auzit că tînarul va fi adus în fața justiției, socoti că trebuie să se amestece:

- Dragul meu, îi spuse el, de ce ești atît de îngrijorat și de îngîndurat?
- Tocmai mi s-a deschis un proces în numele cetății pentru că nu mă preocup decît de corăbii și nu iau parte la treburile obștești.
- Tatăl sau bunicul tău fuseseră și ei armatori de corăbii?
- Ei asta! ei erau fie conducători de gimnaziu, fie efori sau patronomi. Totuși, un strămoș al meu, Callicratidas, a fost conducătorul flotei [spartane].

- E vorba de cel de la Arginuse?
- Chiar de el, cel care a murit pe cînd comanda flota.
- Și moartea strămoșului tău nu te-a împiedicat să iubești marea?
- Nu, pe Zeus, căci eu nu cutureier mările ca să dau o bătălie.
- Dar cunoști tu oare oameni mai nefericiți decît neguțătorii și armatorii de corăbii? Mai întîi, ei umblă în dreapta și în stînga, căutînd o piață mai slab aprovizionată; apoi se întovărășesc cu alții ca ei și cu vînzători cu amănuntul, pentru negoț; se supun unor interese cămătărești împovărătoare în graba lor de a se reface și, dacă treburile merg bine, înseamnă că vasul lor a făcut o călătorie fericită, iar ei nu conținesc să repete că n-au naufragiat nici o dată, nici prin, nici fără voia lor. Dar cînd cîștigul se arată mai mic decît datoriile ce le au, se urcă în bărci și își lasă corăbiile și echipajul în voia soartei, pretinzînd, în sinea lor, că a fost o întîmplare care i-a depășit, prin vrerea zeilor. Și, chiar dacă neamul marinarilor și al oamenilor mării n-ar fi ceea ce am spus eu că sînt, nu e oare cea mai mare rușine faptul că un spartan, născut din părinți care au trăit întotdeauna în inima Spartei să-și petreacă timpul pe o corabie de negoț, uitîndu-l pe Lycurgos, pe Iphitos⁷⁵, amintindu-și doar de încărcătura corăbiei și de socotelile sale? Fără a mai pune altele la socoteală, ar fi trebuit să te gîndești și la faptul că Sparta, cît a dăinuit pe pămînt, și-a înălțat renumele pînă la cer, dar cînd și-a întins ambiția asupra mării, a fost înghițită și a dispărut, nu numai de pe mare, ci și de pe pămînt.

Prin aceste cuvinte a avut o înrîurire atît de adîncă asupra tînarului încît acesta plecă capul și începu să plîngă, pentru că înțelesese că nu fusese demn de părinții săi, și renunță la corăbiile pe care trăia. Cînd l-a văzut din nou stăpîn pe sine însuși și hotărît să ducă o viață de om al uscatului, Apollonios l-a condus în fața eforilor, unde a obținut iertarea.

XXXIII. Iată încă o întâmplare de pe vremea șederii lui în Lacedemonia. Sosise o scrisoare a Împăratului [Nero] către lacedemonieni în care acesta le dojenea cetatea pentru că întrecea măsura în privința libertății. Această scrisoare le fusese trimisă ca urmare a acuzațiilor formulate împotriva lor de către guvernatorul Greciei. Lacedemonienii erau foarte încurcați, iar Sparta era împărțită între cei ce susțineau că mânia Împăratului trebuia îmblânzită prin rugăminți și cei ce voiau să-i răspundă cu trufie. I-au cerut sfatul lui Apollonios, pentru a afla pe ce ton să întocmească scrisoarea, iar acesta, văzându-i îngrijați, înaintă în fața Adunării lor și rosti, în chip de răspuns, următoarele cuvinte: „Palamedes a născocit literele nu numai pentru a scrie cu ele, ci și pentru a ști ce nu trebuie să fie scris”. Astfel, i-a împiedicat pe lacedemonieni să nu se arate nici obraznici, nici lași.

XXXIV. După Jocurile Olimpice mai rămase câțva timp la Sparta, pînă la sfîrșitul iernii; la începutul primăverii se duse la Capul Malea⁷⁶, plănuiind să plece la Roma, dar în timp ce se gîndea la asta, a avut următorul vis: se făcea că o femeie foarte înaltă și foarte bătrînă îl îmbrățișa și-l ruga s-o viziteze înainte de a pleca cu corabia spre Italia. Ea spunea că este doica lui Zeus și purta pe cap o cunună ce cuprindea toate roadele pămîntului și ale mării. Gîndindu-se la tîlcul visului, înțelese că trebuie mai întîi să meargă în Creta, pe care noi o socotim „doica” lui Zeus, pentru ca acolo a fost moșit⁷⁷; totuși, cununa putea arăta și oricare altă insulă. La Capul Malea se aflau multe corăbii; unele se pregăteau să plece spre Creta; el se urcă într-o corabie în stare să-i cuprindă pe toți tovarășii săi de acum, în numărul cărora îi socotea nu numai pe însoțitorii săi, ci și pe sclavii acestora, de care ținea întotdeauna seama. Se îndreptă spre Cydonia, apoi o depăși, spre a ajunge la Cnossos⁷⁸. Cum însoțitorii săi voiau să vadă labirintul, care se vizitează acolo și care, odinioară, după cîte cred eu, a închis Minotaurul, le dădu voie să se ducă, dar el a spus că nu vrea să ajungă privitorul nedreptății lui Minos⁷⁹. Apoi și-a continuat drumul pînă la Gortyna⁸⁰, mînat de dorința să vadă Ida. Urcă acest munte în timpul vizitei la locurile consfințite de legendă, merse și la sanctuarul Lebenaion; acesta ține de cultul lui Asclepios și, după cum Asia vine puhoi la Pergam, tot astfel Creta se adună în jurul acestui sanctuar. Ba chiar și mulți libieni vin aici în pelerinaj, căci sanctuarul este orientat către Marea Libiei, în vecinătatea locului numit Phaistos⁸¹, pe o coastă abruptă care ține piept valurilor înalte. Se spune că acest sanctuar a fost numit Lebenaion, întrucît de acolo înaintează în mare un promontoriu care seamănă cu un leu, la fel cum, adesea, o îngrămădire întâmplătoare de stînci ne face să ne gîndim la o vietate oarecare. Rapsozi recită o poveste despre acest promontoriu, cum că acesta a fost odinioară unul din lei de la carul zeiței Rhea. Acolo, într-o zi, pe cînd Apollonios ținea o cuvîntare, în fapta amiezii, în fața unei mulțimi numeroase alcătuite din cei care frecventau sanctuarul, un cutremur de pămînt zgudui deodată Creta și un tunet răsună, venind, nu din nori, ci din pămînt și marea se retrase vreo șapte stadii. Cei mai mulți se temeau ca nu cumva marea, retrăgîndu-se, să nu smulgă cu ea sanctuarul și pe oameni laolaltă cu el. Atunci Apollonios spuse: „Curaj, căci marea a născut pămîntul”. Ei crezură că făcea aluzie la armonia elementelor, intenționînd să spună că niciodată marea nu va aduce modificări pămîntului. Dar, cîteva zile mai tîrziu, călătorii care au sosit dinspre Cydonia au dat

veste că, spre prînz, în ziua în care s-a întîmplat minunea, o insulă a răsărit din apă, în brațul de mare dintre Thera și Creta. Dar să lăsăm deoparte amănuntele prea pe larg spuse și să ajungem la discuțiile purtate de el la Roma, după șederea sa în Grecia.

XXXV. Nero nu se ocupa de filozofie, căci îi bănuia pe filozofi că practică magia și că nu fac altceva decît să imite arta de a prezice viitorul. Odată, o mantie de filozof cinic a fost adusă într-un tribunal, ca dovadă a unei practici de magie. Las deoparte pe alții, dar Musonios din Babylon, al doilea om de seamă după Apollonios, a fost închis din pricina înțelepciunii sale și s-a aflat în primejdie de a rămîne acolo. Poate ar fi murit din pricina temnicherului, dacă nu ar fi avut o deosebită forță fizică⁸².

XXXVI. În asemenea tristă stare se găsea filozofia cînd Apollonios se apropie de Roma. Nu erau mai mult de 120 de stadii cînd s-a întîlnit cu Philolaos din Cittion, nu departe de pădurea din Aricia⁸³. Philolaos era un orator priceput, dar prea puțin pregătit pentru a îndura prigoana. El părăsise Roma prin voia sa și era aidoma unui fugar; de fiecare dată cînd întîlnea un filozof, îl îndemna să facă la fel ca el. Intră deci în vorbă cu Apollonios și îl rugă să se ferească din calea primejdiei, să nu meargă la Roma unde filozofia era prigonită. În timp ce îi povestea ce se întîmpla pe acolo, nu înceta să-și întoarcă capul, de teamă ca nu cumva cineva să asculte, pe la spate, ce spunea el.

– Tu duci cu tine un „cor” de filozofi și mergi plin de dispreț, fără să știi că paznicii puși de Nero la poartă vă vor aresta atît pe tine cît și pe ai tăi, înainte chiar de a putea intra.

– Dar cu ce se îndeletnicește Împăratul? întrebă înțeleptul.

– Conduce carele în public, cîntă pe scenă, în teatrele Romei, și trăiește printre gladiatori; luptă el însuși și își ucide potrivnicii.

Apollonios îl întrerupse:

– Ei bine, dragul meu, crezi că poate exista un mai frumos spectacol pentru oamenii cultivați decît acela al unui cap de stat pe cale să se acopere de rușine? Căci, dacă, după cum gîndește Platon, omul este jucăria zeilor, un monarh devenit jucăria oamenilor și oferind mulțimii spectacolul propriei sale decăderi, ce discursuri crezi tu că nu poate inspira el filozofilor?

– Desigur, pe Zeus, spuse Philolaos, numai dacă așa ceva ar fi cu puțință fără primejdie. Dar dacă te arestează și mori și dacă Nero te mînîncă încă de viu, fără ca tu să fi văzut ceva din ceea ce face el, vei plăti scump înîlnirea ta cu el și anume mult mai scump decît l-a costat pe Odysseus, atunci cînd s-a dus la Ciclop și a pricinuit astfel pierderea multor tovarăși ai săi, numai pentru că a dorit neapărat să-l vadă, neputînd să se împotrivească ispitei de a privi un spectacol atît de ciudat și de crud.

– Tu crezi deci, spuse Apollonios, că acest om a orbit mai puțin decît Ciclopul, dacă săvîrșește asemenea crime?

Philolaos adăugă:

– Fă cum vrei, dar, cel puțin, cruță-i pe aceștia.

XXXVII. Rosti aceste ultime cuvinte cu voce tare și părea că plînge. În acea clipă, Damis se temu ca tinerii să nu fie pătrunși de groaza lui Philolaos și, luîndu-l deoparte pe Apollonios, îi spuse:

– Acest iepure ne va risipi tinerii și-i va umple de frică și de disperare. Atunci Apollonios replică:

– Dintre toate încercările bune pe care ni le-au trimis zeii, fără ca s-o cer, aceasta este cea mai de seamă de care mă pot bucura. Iată prilejul de a-i supune probei pe tineri; vor ieși la iveală cei care, dintre ei, sînt adevărați filozofi, ca și cei care ar face mai bine să se ocupe de altceva.

Și, într-adevăr, au ieșit la iveală cei care n-aveau destul curaj. Sub înrîurirea lui Philolaos, unii pretextară o boală, alții neîndestularea cu merinde pentru drum, altul dorul de țară, alții un vis care i-ar fi oprit să-l urmeze. Apollonios rămase astfel cu 8 din cei 34 de tovarăși care l-au însoțit pînă la Roma. Toți ceilalți, fugind și de Nero și de filozofie, plecară cît se poate de repede.

XXXVIII. Îi adună deci pe cei ce rămăseseră, printre care se numărau acel Menippos, care avusese legături cu o fantasmă, Dioscorides, egipteanul, și Damis, și le spuse: „N-am să-i învinuiesc cu nimic pe cei care ne-au părăsit, ci mai degrabă am să vă laud pe voi, pentru că îmi sînteți asemănători. Dacă vreunul a plecat de teama lui Nero, n-am să spun că este laș, dar pe cel ce și-a înfrînt teama am să-l numesc «filozof» și am să-l învăț tot ce știu. Cred că trebuie să începem prin a mulțumi zeilor care v-au îndrumat pe voi și pe alții să faceți astfel. Apoi să le cerem să ne îndrume pașii, căci în afara zeilor nu mai avem pe nimeni de care să ținem seama. Avem datoria să mergem pînă la orașul care este stăpînul atîtor părți ale pămîntului locuit; dar cum am putea ajunge acolo, fără îndrumarea zeilor? Și asta tocmai acum cînd domnește o tiranie atît de crudă, încît înțelepților nu le mai este îngăduit să existe. Nimeni să nu socotească fără rost faptul că mă urmează în ciuda oricărei piedici, pe un drum de unde au fugit mulți oameni, căci sînt convins că nu există nimic atît de înspăimîntător, din partea oamenilor, încît înțeleptul să fie cuprins de teamă. Și apoi, oricum, nu v-aș fi îndemnat să fiți plini de bărbăție, dacă asta n-ar fi presupus o anume primejdie. Cutreierînd pămîntul și străbătînd ținuturi mai numeroase decît a cutreierat vreodată omul, am văzut multe fiare în Arabia și în India, dar acest animal crud, pe care mulți îl numesc „tiran”, nu știu cîte capete, ghiare și dinți ascuțiți are. Desigur, deși se spune că tiranul e o fiară socială și că trăiește în mediu citadin, se deosebește de animalele sălbatice din munți și din păduri, în măsura în care leii și leoparzii pot fi uneori îmblîziți prin mîngîieri, ceea ce-i face să-și schimbe obiceiurile; acest animal, dimpotrivă, ajunge și mai feroce datorită lingușirilor celor ce-l adulează, înghițind totul. În privința fiarelor, nu s-ar putea spune că există unele care-și mănîncă mama. Nero însă s-a îndestulat din această hrană⁸⁴. E drept, același lucru s-a întîmplat cu Orestes și cu Alcmaion⁸⁵, dar pricina erau tații lor: tatăl celui dintîi a fost ucis chiar de soția sa, tatăl celui de-al doilea a fost vîndut pentru un colier⁸⁶. Dimpotrivă, Nero îi datorează mamei sale faptul că a fost adoptat de fostul Împărat și că a moștenit puterea. Tocmai o asemenea mamă a asasinat el în timpul unui naufragiu, după ce a pregătit anume pentru ea o corabie care i-a pricinuit moartea, foarte aproape de mal. Dacă, din aceste pricini cineva îl socotește de temut pe Nero și din această cauză fuge de filozofie, spunîndu-și că este riscant să înfăptuiască ceva ce ar aprinde mînia Împăratului, să afle că însușirea de a fi temut nu aparține decît acelor care posedă stăpînire de sine și

înțelepciune. Căci numai acești oameni pot să fie ajutați de zei. Iar amenințările necumpătaților trebuie privite ca niște fleacuri asemănătoare cu acelea ale bețivilor, pe care noi îi socotim niște neghiobi, iar nu oameni de temut. Să mergem așadar la Roma, dacă sîntem într-adevăr puternici! Ca să dăm un răspuns proclamației lui Nero, care interzice filozofia, putem recita versul lui Sofocle: „Oare nu Zeus a proclamat pentru mine acest decret?” nici Muzele și nici Apollo, destoinici în vorbă. Și se pare că însuși Nero cunoaște acest vers, căci, pe cît se spune, îi place tragedia⁸⁷.

Acum, trebuie să amintim cuvîntul lui Homer după care, atunci cînd cugetul îi unește pe războinici, ei nu mai sînt decît un singur panaș și coif, un singur scut⁸⁸. Cred că așa ceva i-a unit și pe oamenii aceștia; uniți de cuvintele lui Apollonios, ei dobîndiră curajul de a-și da viața pentru filozofie și de a se arăta mai presus decît cei ce dăduseră bir cu fugiții.

XXXIX. Se apropiară deci de porțile orașului, paza neîntrebîndu-i nimic, ci doar cercetîndu-le cu mirare veșmîntul; înfățișarea lor era într-adevăr aceea a unor preoți și nu semăna deloc cu aceea a cerșetorilor. Ei coborîră într-un han din vecinătatea porții și tocmai se pregăteau să ia cina, căci se înserase deja, cînd intră, ca pentru o petrecere, un om amețit de băutură, înzestrat cu o voce nu lipsită de farmec. El făcea înconjurul Romei, cîntînd melodiile lui Nero, fapt pentru care era plătit; oricine îl asculta fără atenție sau refuza să-i plătească pentru că i-a ascultat muzica, putea să fie arestat sub învinuirea de ofensă adusă Împăratului. Avea o liră, precum și celelalte obișnuite la un cîntăreț din liră. Într-un coșuleț, deoparte, păstra o coardă care slujise deja la un instrument. El spunea că a cumpărat-o de la lira lui Nero, cu două mine, adăugînd că n-o va vinde nimănui decît unui virtuos al lirei, concurent la Delfi. Așadar, după un preludiu, ca de obicei, el cîntă un imn scurt, compus de Nero, apoi arii împrumutate fie din „Orestia”, fie din „Antigona”, fie din alte tragedii a căror muzică era compusă de Nero. Cînta cu toată puterea și ode, respectînd inflexiunile de voce prescrise de Nero, cu modulațiile lor lipsite de artă. Cum cei de la masă ascultau cu un entuziasm neîndestulător, omul pretinse că-l ofensau pe Nero, că erau dușmanii vocii sale divine, însă ei nu-i dădeau nici o atenție. Și, cum Menippos îl întrebă pe Apollonios cu ce ureche asculta aceste cuvinte, înțeleptul îi răspunse: „Cum cu care ureche? Cu aceeași cu care l-am ascultat cîntînd. Dar, Menippos, să nu ne întărităm împotriva lui, ci să-i dăm ceva pentru reprezentăția sa și să-l lăsăm să se sacrifice pentru Muzele lui Nero”.

XL. Așa s-a terminat istorioara cu bețivul. A doua zi, Telesinus⁸⁹, unul din cei doi consuli, îl chemă pe Apollonios.

- Ce fel de veșmînt porți? întrebă el.
- Un veșmînt pur, nimic nu-i luat de la vreo viețuitoare.
- Care este învățătura ta?
- O inspirație divină care învață oamenii cum să se roage și cum să sacrifice zeilor.
- Există vreun filozof care să nu știe asta?
- Mulți, răspunse Apollonios, și dacă vreunul știe să le îndeplinească cum trebuie, va dobîndi și mai mare prețuire, ascultînd pe unul mai învățat decît el care-i va arăta că ceea ce știe e o cunoaștere adevărată.

Ascultându-l, Telesinus, care era un om ce respecta cele divine, presupuse cine era Apollonios din cele ce se povesteau de multă vreme despre el, dar nu socoti că trebuie să-i ceară deschis să-și spună numele, pentru eventualitatea că acesta ar fi dorit să nu-l recunoască cineva. Așa că întoarse vorba iar spre religie, căci era el însuși priceput în argumente și, știind că vorbește unui înțelept, îi spuse:

- Ce rugăciune spui când te apropii de altare?
- Cer să domnească dreptatea, legile să nu fie călcate, înțelepții să fie săraci, iar alții bogați, dar prin mijloace cinstite.
- Și crezi că poți dobîndi așa ceva prin rugăciuni?
- Pe Zeus, da, căci eu le adun pe toate astea într-o singură rugăciune și, când mă apropii de altare, spun: „O Zei, dați-mi ce-mi trebuie”. Dacă mă număr printre oamenii de treabă, am să dobîndesc și mai mult decît am cerut, iar dacă zeii mă rînduiesc printre netrebnici, îmi vor trimite totmai ceea ce n-am cerut, iar eu n-am să-i blestem pe zei, dacă ei socotesc că merit o pedeapsă pentru păcatele mele.

Aceste cuvinte îl mișcară adînc pe Telesinus care, vrînd să se facă plăcut, spuse:

- Vizitează toate sanctuarele. În ce mă privește, voi scrie preoților să te omenească și să primească înnoirile la care i-ai putea face să se gîndească.
- Dar dacă nu le scrii, n-o să mă primească?
- Nu, pe Zeus, răspunse consului, căci acest lucru ține de magistratura mea.
- Sînt fericit dacă un om atît de mărinimos ca tine are o asemenea putere în stat, dar aș vrea să știi și asta despre mine: îmi place să adăst în templele care nu sînt încuiate, căci orice zeu mă primește în ospetie, îi împart acoperișul. Aș vrea să capăt această încuviințare, pe care mi-au dat-o pînă și barbarii.

– Barbarii, spuse Telesinus, au luat astfel Romei un mare titlu de glorie: aș fi vrut să se spună aceasta despre noi.

Apollonios locuia deci în temple, dar le schimba și trecea de la unul la altul. Într-o zi, cînd cineva l-a dojenit pentru asta, a spus:

- Nici măcar zeii nu rămîn mereu în cer, ci călătoresc cînd în Etiopia, cînd pe Olimp și pe Athos și mi s-ar părea ciudat ca zeii să peregrineze pe la toate popoarele, iar oamenii să nu-i viziteze pe zei. Deși stăpîinii care nu-i bagă în seamă pe sclavi nu pot fi trași la răspundere, ba chiar pot să-i și batjocorească ca pe niște oameni neînsemnați ce sînt, sclavii care nu arată că sînt în întregime devotați stăpînilor pot fi uciși de aceștia, ca niște biete fiindte blestemate și urîte de zei.

XLI. Ca urmare a cuvîntărilor sale despre religie [la Roma], zeii se bucurau de un cult mai zelos încă, oamenii luau parte la ceremoniile religioase, spunîndu-și că astfel vor primi mai mult din partea zeilor. Nimic nu putea fi incriminat în întrevederile lui Apollonios, pentru că vorbea în public și tuturor, nu mergea din poartă în poartă, și nu venea prea des la cei puternici, mulțumindu-se să-i primească bucuros și să le vorbească la fel ca celor de rînd.

XLII. Apoi, Demetrios, despre ale cărui sentimente față de Apollonios am vorbit cînd am povestit întîmplările din Corint⁹⁰, a venit și el la Roma și a

început să arate multă prețuire lui Apollonios, acoperindu-l totodată de ocări pe Nero. A încolțit bănuiala că asta ar fi o șiretenie a lui Apollonios, lumea gândindu-se că el l-a împins pe Demetrios să facă astfel și asta cu atât mai mult cu cât, în ziua în care se sărbătorea terminarea de către Nero a celui mai mare gimnaziu din Roma⁹¹, pe când Nero aducea prinoase în cinstea acestei zile de sărbătoare, alături de Senat și de cavaleri, iată că Demetrios înaintă chiar în gimnaziu și începu să prolifereze împotriva oamenilor care se îmbăiau, spunând că aceștia își seacă puterile și se murdăresc. Totodată arăta că asemenea obiceiuri duc la cheltuieli fără noimă. Ce l-a ferit de moartea pe loc a fost faptul că Nero a cîntat foarte bine în ziua aceea într-o tavernă construită în apropierea gimnaziului, cu totul gol, în afară de o centură, cum obișnuiesc „drăguții”. Dar Demetrios n-a putut să scape de umărare din pricina celor spuse, căci Tigellinus⁹², căruia Nero îi dăduse puteri discreționare, l-a izgonit din Roma sub pretext că a surpat temeliile băii prin cuvîntările sale; în ce-l privește pe Apollonios, începu să-l iscodească pentru a descoperi ce ar putea spune compromițător și de condamnat.

XLIII. Dar era limpede că Apollonios nu arăta nici răzvrătire, nici neliniște, ca oamenii care se păzesc de vreo primejdie, ci continua să vorbească cu pricepere despre orice era rugat. În tovărășia sa filozofau Telesinus și alți bărbați care, deși filozofia era amenințată, nu gîndeau că era primejdios să ia parte la preocupările lui. Totuși, el era bănuat, cum am spus, și mai ales din pricina celor declarate de el despre un fenomen neobișnuit. Într-adevăr, într-o zi, avu loc o eclipsă de soare și se auzi o bubuitură de tunet, fapt ce nu se întîmplă de obicei în timpul unei eclipse. Atunci, Apollonios ridică ochii spre cer și spuse: „S-a întîmplat și nu s-a întîmplat ceva extraordinar.” Cei de față nu și-au dat seama ce voiau să spună aceste cuvinte, dar a treia zi după eclipsă, ei văzură limpede înțelesul vorbelor; în timp ce Nero stătea la masă, un fulger lovi masa și sparse cupa care se găsea în mîinile lui, nu departe de gură. Faptul că a fost cît pe ce să fie atins de fulger fusese prevestit doar de cuvintele: „Se va întîmpla ceva și nu se va întîmpla”. Tigellinus, care a auzit povestindu-se întîmplarea, începu să se teamă de Apollonios, privindu-l ca pe un cunoscător al celor supranaturale, și își spuse că nu trebuie să rostească deschis împotriva lui învinuiri, de teama vreunei pedepse tainice. Dar ce anume a vorbit Apollonios, dacă a tăcut, dacă s-a așezat, dacă a mers, ce a mîncat și la cine, dacă a oferit un sacrificiu sau nu l-a oferit, toate acestea le iscodea prin toți ochii pe care-i are la îndemîna puterea.

XLIV. Asupra Romei se abătuse o boală pe care vracii o numesc gripă. Această boală dă tuse și vocea răgușește. Ca urmare, toate templele erau înțesate cu oameni care se rugau zeilor pentru că Nero avea gîtul umflat și vocea îi era răgușită. Apollonios se ridică împotriva prostiei mulțimii, fără însă să mustre pe cineva anume și chiar îl făcu atent pe Menippos care era înfuriat de aceste obiceiuri. Reuși să-l liniștească, poftindu-l să ceară iertare zeilor, dacă acestora le place să facă haz. Faptul a fost înfățișat lui Tigellinus care a trimis oameni să-l aducă înaintea tribunalului ca să se apere împotriva acuzației de impietate față de Nero. Împotriva lui fusese pregătit un acuzator care pierduse deja mulți oameni, dobîndind multe triumfuri de

acest fel. Acest acuzator avea în mâini o scriere, în care era formulată acuzarea. O agită ca pe o sabie împotriva lui Apollonios, spunînd că era ascuțită și că-i va pricinui pieirea. Dar cînd Tigellinus desfăcu sulul, pe care nu era nici o urmă de scriere, dovedindu-se a fi doar o foaie albă, se gîndi că are de-a face cu o ființă supranaturală. De altminteri, se spune că la fel s-a întîmplat mai tîrziu și cu Domițian față de Apollonios. Tigellinus l-a dus deoparte, înaintea unui tribunal secret, unde magistrații ce îndeplinesc această funcție judecă fără martori în treburile însemnate. Acolo, dînd afară toată lumea, îl copleși cu întrebări pentru a afla cine este. Apollonios își spuse numele său, al părintelui și al patriei sale. Celălalt l-a întrebat ce l-a făcut să se dăruiască filozofiei. Apollonios răspunse că a făcut-o pentru a cunoaște zeii și a înțelege oamenii, căci e mai greu să-i cunoști pe alții decît să te cunoști pe tine însuși.

– Dar duhurile și nălucile, cum le izgonești, Apollonios?

– Întocmai ca pe oamenii ucigași și nelegiuîți.

Rosti acestea, gîndindu-se la Tigellinus, în derîdere, pentru că acesta îl deprinsese pe Nero cu cruzimea și orgiile.

– Și ai să faci prevestiri, dacă am să te rog?

– Cum aș putea? Doar nu sînt profet.

– Totuși e limpede că tu ai spus că „se va întîmpla ceva însemnat și nu se va întîmpla”.

– E adevărat, răspunse Apollonios, dar asta nu ține de arta ghicitului, ci mai degrabă de un fel de înțelepciune pe care zeul o dezvăluie oamenilor înțelepți.

– Dar de Nero de ce nu te temi?

– Pentru că același zeu, care l-a făcut de temut, mi-a îngăduit și mie să nu-mi fie frică de el.

– Și ce gîndești despre Nero?

– Am o părere mai bună decît voi, spuse Apollonios, voi socotiți că el are preț întrucît cîntă, iar eu că are preț cînd tace.

Tigellinus rămase mut în fața acestor cuvinte.

– Poți să pleci, spuse el, dar dă-mi chezași pentru tine.

– Cine ar putea răspunde pentru mine de vreme ce trupul meu nu poate fi închis?

Tigellinus găsi că acest răspuns are ceva demonic și mai presus de oameni; temîndu-se astfel să lupte cu un zeu, spuse: „Du-te unde vrei, căci ești prea puternic ca să-ți pot da porunci.”

XLV. Iată o minune a lui Apollonios: o fată își dădu sufletul tocmai cînd se sărbătorea nunta și mirele urma acum coșciugul, plîngîndu-se de neîmplinirea lor întru iubire. Roma întreagă o jeluia alături de el, căci această fată era dintr-o familie de consuli. Apollonios, martor al acestei nefericiri, se apropie și spuse: „Puneți jos coșciugul, căci am să opresc lacrimile pe care le vărsați pentru această fată”. Totodată, întrebă de numele ei. Cei de față crezură că le va ține, după obicei, o cuvîntare ce-i va face să plîngă, dar el nu făcu nimic altceva decît că atinse fata, rostind cîteva cuvinte tainice, încît o trezi din ceea ce părea a fi moarte. Ea se reîntoarse în casa tatălui său, ca Alcesta reînvîată de Heracles. Cînd însă părinții fetei i-au oferit în dar 150 000 de sestertii, el spuse că-i va da fetei ca zestre. O fi descoperit poate în ea vreo scînteie de viață care scăpase celor ce-i dădeau ultimele

îngrijiri – căci într-adevăr se povestește că o bură ușoară căzuse și un abur abia simțit se ridicase de pe fața ei – o fi reaprins viața ce se stinsese? E cu neputință să spui ceva și asta rămîne un lucru de nepătruns nu numai pentru mine, ci și pentru cei de față.

XLVI. În vremea aceea, s-a întîmplat ca în temnițele lui Nero să zacă Musonios, despre care lumea spunea că era neîntrecut în ale filozofiei. Musonios și Apollonios nu-și dezvăluiau gîndurile în fața nimănui. Musonios se ferea să facă acest lucru temîndu-se ca nu cumva să pună viețile lor în pericol. Dar și-au trimis unul altuia scrisori obișnuite, prin Menippos și prin Damis, care veneau adesea la închisoare. Unele dintre scrisorile lor nu tratau teme importante. Nu voi insista asupra lor, ci asupra acelorora din care ne putem lămuri ce lucruri de seamă discutau.

„Apollonios către Musonios filozoful, voie bună.

Aș vrea să vin la tine să împărtășesc din cuvîntul și locuința ta, nădăruind că îți voi fi de folos la ceva. Dacă nu te împotrivești să crezi că Heracles l-a eliberat pe Tezeu din Hades, scrie-mi ce anume dorești să fac. Rămîi cu bine!”

„Musonios către Apollonios filozoful, voie bună.

Pentru grija ta față de mine voi fi neprecupețit cu laudele, însă să știi, bărbat este numai cel care a avut puterea să se apere, arătînd că nu a greșit. Rămîi cu bine!”

„Apollonios către Musonios filozoful, voie bună.

Socrate atenianul, pentru că a refuzat să fie eliberat de prieteni, a ajuns la tribunal, apoi a murit. Rămîi cu bine!”

„Musonios către Apollonios filozoful, voie bună.

Socrate a murit pentru că nu și-a pregătit apărarea; eu însă mă voi apăra. Rămîi cu bine!”

XLVII. Cînd Nero plecă în Grecia⁹³ și proclamă că nimeni nu va putea preda la Roma, în public, filozofia, Apollonios se-ndreptă spre soare-apune, la capătul pămîntului, care, se spune, este împodobit de Coloane, căci voia să vadă cu ochii lui marea oceanului și orașul Gadeira. De altminteri, mai auzise cîte ceva și de înțelepciunea locuitorilor acestui ținut și despre felul în care se adînciseră în cunoașterea celor divine. Îi luă cu el pe toți prietenii săi, însuflețiți și de călătorie și de el însuși.

CARTEA A CINCEA

I. Cît despre Coloane, pe care, pe cît se spune, Heracles le-a pus hotare ale pămîntului, n-am să amintesc povești de necrezut, ci doar ce merită să fie ascultat și povestit. Capul Europei și cel al Africii, despărțite de un braț de mare de 60 de stadii, îngăduie Oceanului să pătrundă în Marea Mediterană¹. Capul african numit Abinna² este bîntuit de lei care stăpînesc coamele abrupte ale munților ce se înalță în interiorul lui. Acesta se leagă de țara Getulilor și a Tingilor, două triburi sălbatice din Africa³; se întinde spre Ocean pînă la gurile Salexului, pe o lungime de 900 de stadii și, începînd de aici, pe o distanță ce nu se mai poate măsura, căci dincolo de acest fluviu, Libia e un deșert unde nu se mai întîlnesc oameni. Capul european, numit Calpis, se întinde, la dreapta strîmtorii, pe o distanță de 600 de stadii și se termină la vechea cetate a Gadeirei⁴.

II. Eu însumi m-am convins că există maree în țara Celților⁵, întocmai cum sînt ele descrise, și, după ce m-am gîndit mult timp la pricina din care atîta apă se retrage și înaintează, socotesc că Apollonios nu greșește în privința fenomenului. Căci, într-una din scrisorile pe care le scrie indienilor⁶, el spune că Oceanul este împins de vârtejuri iscate în străfunduri, provenite din numeroasele crăpături ale pămîntului căscate sub apă și sub țărmul ce-l înconjoară și că el înaintează și dă înapoi după cum vârtejul vine și pleacă, aidoma respirației. Faptul acesta este întărit de o observație asupra bolnavilor din Gadeira: anume, în timpul mareei care urcă, bolnavii nu-și dau niciodată sufletul, ceea ce nu s-ar întîmpla dacă învolburarea din adîncul Oceanului nu ar urca spre pămînt.

Cît despre diferitele fenomene despre care se spune că au loc în legătură cu luna, după cum crește, este plină sau descrește, știu că se petrec și în privința Oceanului, căci el se potrivește întocmai cu ritmurile ei, scăzînd sau mărindu-se o dată cu luna.

III. La celti, noaptea urmează zilei și ziua nopții printr-o ușoară sporire a întunericului sau a luminii, ca și pe la noi; dar în dreptul cetății Gadeira și a Coloanelor, se spune că schimbarea apare dintrodată, ca o străfulgerare. Ei mai spun că Insulele Fericiților se învecinează cu hotarele Libiei și că se înalță în partea nelocuită a capului [libian]⁷.

IV. Ținutul Gadeirei este așezat în marginea Europei, iar cei de prin partea locului sînt deosebit de înclinați spre practici de cult; ei au închinat un altar Bătrîneții și sînt singurii muritori care înalță imnuri Morții. Se mai află acolo altare ale Sărăciei și Artei, ale lui Heracles Egipteanul, precum și altele, ridicate în cinstea lui Heracles Tebanul⁸. Ei spun că acesta din urmă a năvălit asupra orașului învecinat, Erytheia⁹, cînd l-a luat prizonier pe Geryon și i-a furat vacile¹⁰. Celălalt Heracles, preocupat de știință, a măsurat întreg

pământul, umblînd pînă la capătul lui. Tot ei susțin că ținutul Gadeirei este grec la origine și că educația primită acolo se apropie de cea a noastră. Ei arată o dragoste deosebită pentru ateniieni, mai mare poate decît pentru orice altă seminție a Greciei și aduc prinoase în cinstea lui Menestheus din Atena¹¹. Iar în admirația lor pentru înțelepciunea și vitejia lui Temistocle, comandantul flotei [ateniene], au înălțat acestuia o statuie de bronz care-l înfățișează gînditor, de parcă ar fi cugetat la răspunsul unui oracol.

V. Mai povestesc că au văzut pe acolo arbori nemaîntîlniți nicăieri pe pămînt. Sînt numiți „arborii lui Geryon”. Doi dintre aceștia cresc pe movila ridicată peste trupul lui Geryon. Seamănă și cu pinul de mare și cu pinul de pădure, formînd o a treia specie. Din el curg picături de sînge, la fel cum curge aur din plopul Heliadelor.

Insula în care se găsește sanctuarul este întocmai cît templul. Nu se vede nici o stîncă, deoarece construcția se ridică pe o suprafață de piatră șlefuită. În acest templu, după spusa lor, este întreținut cultul celor doi Heracles; nu există statui în cinstea lor, ci numai două altare din bronz, ridicate în cinstea lui Heracles Egipteanul, fără nici o inscripție, și unul singur, din piatră, în cinstea Tebanului. Pe acesta din urmă sînt gravate hidrele¹², iepele lui Diomedea¹³ și cele douăsprezece munci ale lui Heracles¹⁴. Măslinul de aur al lui Pygmalion¹⁵ este de asemenea închinat în sanctuarul lui Heracles, lucrare demnă de admirație, ne spun ei, mai întîi din pricina felului în care este gravat frunzișul, dar mai ales din pricina fructelor sale, căci este acoperit cu smaragde. Tot acolo, continuă relatarea, se poate vedea cingătoarea lui Teucros¹⁶, fiul lui Telamon, dar cum și de ce eroul a ajuns pe mare pînă la Ocean, Damis declară că nu poate să-și dea seama și nici oamenii de prin partea locului nu l-au lămurit. Coloanele care se găsesc în templu sînt făcute din aur și argint amestecat, pentru a se ajunge la o singură culoare. Ele sînt înalte de mai bine de un cot¹⁷ și li s-a dat o formă pătrată, ca la nicovale. Pe capitele se găsesc inscripții cu caractere care nu sînt nici egiptene, nici indiene și care nu se pot înțelege. Întrucît preoții refuzau să-l lămurească, Apollonios strigă: „Heracles Egipteanul nu-mi îngăduie să trec asupra celor ce știu; aceste coloane sînt legăturile care unesc pămîntul și oceanul, și Heracles însuși a gravat pe ele inscripțiile, în locuința Moirelor¹⁸, pentru ca elementele [din natură] să nu se războiască între ele și să nu uite de iubirea ce o dovedesc unele pentru altele”¹⁹.

VI. Ei spun că au urcat cu corabia fluviul Baetis care dovedește limpede natura Oceanului. Căci, atunci cînd marea urcă, fluviul se întoarce spre izvorul său, împotriva curentului, pentru că, e de la sine înțeles, se ridică un suflu puternic care-l îndepărtează de mare. Cît despre Baetica²⁰, regiune care își trage numele de la fluviu, ei spun că e cea mai minunată dintre toate țările, că are orașe frumoase, că este foarte civilizată, că fluviul este condus prin canale către toate satele și că, pretutindeni, se văd culturi și recolte asemănătoare celor ale toamnei atice, din vremea misterilor.

VII. Conversațiile lui Apollonios în legătură cu ce întîlneau pe acolo au fost numeroase, ne spune Damis, dar iată cele ce merită să fie amintite: într-o zi, pe cînd stătea în templul lui Heracles, Menippos începu să rîdă din senin, căci tocmai își amintise de Nero:

– Ce poți gândi despre o asemenea persoană distinsă? spuse el. La ce concursuri [Împăratul] a câștigat cununa? Nu crezi că prea onorabilii greci trebuie să rîdă și ei din toată inima venind la asemenea serbări?

– După cele auzite de la Telesinus, răspunse Apollonios prea măritului nostru Nero îi era frică de biciurile eleenilor. Căci atunci cînd lingușitorii săi l-au poftit să meargă să dobîndească victoria la Olympia și, o dată cu al său, să proclame și numele Romei, el a spus: „Da, dar dacă eleenii nu mă vor prețui, căci se spune că ei lovesc cu biciul, iar eu nu sînt decît un oarecare în ochii lor?” și alte asemenea scuze, mai prostești încă. În ce mă privește, garantez că Nero va fi învingător la Olympia, căci cine va fi destul de îndrăzneț să se ia la întrecere cu el? Dar nu va fi învingător la Jocurile Olimpice, pentru că ele nu se mai țin la vremea potrivită. După obiceiul din străbuni, ar fi trebuit să se țină anul trecut, dar Nero a poruncit eleenilor să le amîne pînă la venirea sa, pentru a i se aduce lui prinoase mai degrabă decît lui Zeus. El a dat de veste că va concura pentru tragedie și cîntec însoțit de liră, în fața unor oameni care nu au nici teatru potrivit, nici scenă pentru asemenea spectacole, ci numai un stadion natural, unde atleții luptă goi²¹. Iar el va dobîndi victoria pentru niște însușiri pe care ar fi trebuit mai degrabă să le ascundă. Părăsind veșmîntul lui Augustus și Iulius Caesar, el se va deghiza în Amoisus și în Terpnos²². Ce spui de asta? El dorește cu atîta ardoare să joace rolul lui Creon și pe cel al lui Oedip încît îi este frică să nu se înșele pînă și asupra ușii, cînd dă să iasă din scenă, ori asupra îmbrăcăminții, ori asupra sceptorului.

În asemenea hal a uitat de demnitatea sa și de cea a romanilor, încît, în loc să se ocupe de legislație, cîntă și cerșește în fața unei uși în spatele căreia ar trebui să șadă împăratul, orînduind soarta lumii și pe pămînt și pe mare! Sînt mai mulți actori tragici, Menippos, împotriva cărora s-a înscris Nero; ei bine, dacă unul dintre aceștia, după ce l-a jucat pe Oinomaos sau pe Cresfontes²³, ar părăsi teatrul, atît de pătruns de rolul jucat încît i-ar veni în minte să-i conducă pe alții aidoma unui tiran, cum l-ai socoti? N-ai spune că trebuie să mestece spînz ori să bea vreun leac ca să-și curețe mintea? Dar dacă însuși stăpînul lumii se așază la rînd cu actorii tragici și cu artiștii, modulîndu-și vocea plin de teamă față de judecătorii din Olympia sau de cei din Delfi, și își interpretează rolul atît de prost încît intră în panică pentru ca nu cumva cei pe care el s-ar cuveni să-i guverneze să considere că merită biciul, ce vei spune oare de nefericiții care trebuie să-și ducă viața sub o asemenea scîrbă de stăpîn? Dar ce vor gândi grecii, Menippos? Vor vedea ei în el pe Xerxes, incendiindu-le orașele²⁴, sau pe Nero cum cîntă?²⁵ Dacă te gîndești bine la dările în natură pe care ei trebuie să le dea pentru a-i îngădui lui să cînte, la faptul că sînt alungați din casele lor și că nu li se dă voie să stăpînească nimic de preț, nici mobile, nici sclavi, dacă te gîndești și la jignirile îngrozitoare pe care trebuie să le îndure în privința soțiilor și copiilor lor, atunci cînd Nero își alege cele mai josnice plăceri din fiecare casă, dacă te gîndești la numărul proceselor ce urmează de aici și, ca să nu mai vorbim de altele, de cele, care vor fi pricinuite de reprezentațiile de teatru și de cîntecele împăratului²⁶, ca de pildă: „Tu n-ai venit ca să-l ascuți pe Nero” sau: „deși erai de față, e adevărat, n-ai ascultat cu atenție, ai rîs, n-ai aplaudat, n-ai adus nici un prinos pentru vocea sa, ca ea să fie mai frumoasă decît oricare alta la Jocurile Pythice”, dacă te gîndești bine la toate astea, poți fi sigur că

spectatorilor li se va părea că o mie de Iliade²⁷ se abat asupra grecilor. De mult, am fost pus la curent, după spusa unui zeu, că Istmul va fi deschis și că nu va fi deschis. Și acum Nero e gata să-l deschidă.

Damis îl întrerupse:

– Dar, Apollonios, mi se pare că planul canalului întrece toate celelalte fapte ale lui Nero. Doar îți dai seama că e măreț²⁸.

– Sînt de aceeași părere, Damis, răspunse Apollonios, dar ceea ce va întuneca gloria împăratului va fi neterminarea canalului. La fel cum el nu este un cîntăreț împlinit, tot astfel lucrările nu vor fi duse la bun sfîrșit. Cînd îmi amintesc de isprăvile lui Xerxes, eu îl proslăvesc pe acest bărbat nu pentru că a aruncat un pod deasupra Hellespontului, ci pentru că l-a și traversat, dar pe Nero nu-l văd nici traversînd Istmul suit pe o corabie, nici ajungînd la capătul lucrărilor de străpungere; cred că se va retrage din Grecia plin de teamă, or, altminteri, nu mai există Adevăr.

VIII. Nu după mult timp, sosi la Gadeira un alergător de cursă lungă, însărcinat să ducă veștile grabnice și care transmise ordinul de a se oferi sacrificii de mulțumire și de a se intona imnuri pentru întreita victorie olimpică a lui Nero. Locuitorii din Gadeira și-au dat seama despre ce fel de victorie este vorba, știind că în Arcadia²⁹ există o întrecere vestită, căci, cum am spus, ei îndrăgesc elenismul, dar orașele din țara învecinată Gadeirei nu știau nici ce erau Olimpiadele, nici ce însemna un concurs ori o probă și nici măcar de ce trebuiau să ofere acest sacrificiu. Le trecură prin cap cele mai năstrușnice gânduri, închipuindu-și că era o victorie militară și că Nero făcuse prizonieri oameni numiți olimpieni; de altminteri ei nu văzuseră încă nici tragedii și nici nu ascultaseră cîntece acompaniate de liră.

IX. Cu acest prilej, Damis spune că un actor de tragedie a produs un efect cu totul neașteptat asupra locuitorilor din Hipola, un oraș din Baetica și părerea mea este că acest fapt merită să fie amintit. Cum în orașe aveau loc nenumărate sacrificii în cinstea victoriilor Împăratului, de vreme ce și victoriile lui la Jocurile Pythice fuseseră anunțate, un actor de tragedie, unul din aceia ce n-au îndrăznit să se ia la întrecere cu Nero, umbla, ca să-și ducă traiul, prin orașele dinspre apus. Prin arta sa a dobîndit oarecare faimă printre barbarii mai puțin înapoiați, mai întîi de toate pentru că s-a trezit singur printre oameni care n-auziseră nicicînd tragedii, iar apoi, pentru că repeta întruna că redă întocmai melodiile interpretate de Nero. Sosind la Hipola, locuitorilor orașului li s-a părut înspăimîntător în timpul cît tăcea pe scenă; apoi, văzîndu-l cum merge cu pași mari, deschizînd o gură cît o șură, oamenii au cam încremenit în fața figurilor ce le executa. Erau înfricoșați și cînd mergea, și cînd se oprea, cocoțat pe coturnii săi nespus de înalți, învăluit în mantii de groază! Iar cînd și-a ridicat vocea, aproape cît puterea tunetului, cei mai mulți au luat-o la fugă, strigînd de parcă ar fi fost stăpîniți de duhuri rele³⁰. Asemenea purtări aveau barbarii din țara aceea, pînă într-atît de primitive.

X. Guvernatorul regiunii Baetica dorea din suflet să aibă o întrevvedere cu Apollonios și, deși acesta îi spunea că tovarășia sa va fi lipsită de farmec pentru oricine nu este filozof, nu înceta cu rugămințile. Și cum se spunea

că este un om de treabă, vorbit de rău față de mimii lui Nero, Apollonios i-a trimis o scrisoare, cerându-i să vină la Gadeira. Guvernatorul, renunțând la protocolul slujbei sale, a venit însoțit numai cu câțiva oameni de cea mai mare încredere. Și-au dat binețe unul altuia, apoi i-au trimis de acolo pe toți cei de față, și ce-au vorbit între ei, nimeni nu știe. Damis însă bănuiește că s-au înțeles în privința lui Nero. Într-adevăr, după ce au discutat timp de trei zile, guvernatorul plecă, îmbrățișându-l pe Apollonios care îi spuse așa: „Mergi cu sănătate și adu-ți aminte de Vindex”. Ce înțeles avea vorba asta? În timp ce Nero se pregătea să cînte în Achaia, țările din Apus s-au ridicat împotriva lui, sub conducerea lui Vindex, un om tare potrivit să rețeze coardele [instrumentelor] la care cînta atît de stîngaci Nero. În fața trupelor pe care le conducea, rosti o cuvîntare îndreptată împotriva lui Nero, în felul în care numai filozofia cea mai înaltă putea s-o inspire împotriva unui tiran. El spuse că Nero putea fi orice altceva, dar nu cîntăreț de cythară, și mai degrabă un cîntăreț de cythară, decît un împărat! L-a acuzat de nebulie, de lăcomie după bani, de cruzime, de tot felul de desfrînări, dar nu l-a învinuit pentru cea mai crudă dintre crimele sale, căci, afirmă el, Nero avea dreptate s-o ucidă pe mama lui pentru că a dat naștere unei ființe ca el. Apollonios, prevăzînd deci tot ce se va întîmpla, îl alăturase lui Vindex pe guvernatorul unei provincii învecinate; aproape că puțin mai lipsea să ridice el însuși armele pentru salvarea Romei³¹.

XI. Pe cînd în Apus totul era amenințat de flacăra războiului, Apollonios și ai săi părăsiră ținutul, îndreptîndu-se spre Libia și spre țara tyrrhenienilor, cînd pe jos, cînd cu corabia. În cele din urmă au ajuns în Sicilia, la Lilybaion³², unde s-au oprit. Pe cînd pluteau de-a lungul coastei [siciliene] înspre Messina și înspre strîmtoarea în care Marea Tyrrheniană, întîlnind Adriatica, formează o strîmtoare greu de trecut, le ajunse la urechi, relatează ei, că Nero fugise, că Vindex murise și că mai mulți tindeau să pună mîna pe putere, unii din Roma, alții de pe meleaguri străine, pe unde se nimerea³³. Și cum însoțitorii săi îl întrebau cum se vor sfîrși toate astea și cui va reveni în cele din urmă puterea, Apollonios răspunse: „mai multor tebani.” Căci el a asemuit puterea de care au dispus pentru scurtă vreme Vitellius, Galba și Otho, cu aceea a tebanilor care, pentru foarte scurtă vreme, au deținut hegemonia în lumea grecilor³⁴.

XII. Faptul că el a prevăzut întîmplările de acest fel mulțumită unui har venit de la zei³⁵, nici vorbă neputînd fi că ar fi fost un vrăjitor, arată limpede ceea ce am spus. Dar să luăm aminte și la următorul fapt: vrăjitorii (pe care eu îi socotesc cei mai nefericiți dintre oameni) au recurs cînd la chemarea solemnă a spiritelor, cînd la sacrificii barbare, cînd la incantații sau la alifii pentru a dobîndi – pe cît pretind ei – schimbarea soartei³⁶; mulți dintre ei aduși sub acuzare, au fost dovediți că într-adevăr erau pricepuți în asemenea practici. Apollonios, dimpotrivă, se supunea doar hotărîrilor Moirelor și prezicea faptele așa cum urmau ele cu necesitate să se petreacă. Le cunoștea dinainte nu prin magie, ci datorită semnelor trimise de zei. Iar cînd a văzut la indieni trepiedele și paharnicii și toate celelalte despre care am povestit mai sus că se mișcau de la sine, el nu i-a întrebat cum de meșteresc ei așa ceva, și nu le-a cerut să le afle tainele; le-a lăudat, dar n-a găsit de cuvință să jinduiască la ele³⁷.

XIII. Când au ajuns la Syracusa, o femeie de stirpe înaltă tocmai născuse un monstru, ceva nemaivăzut: copilul avea într-adevăr trei capete, fiecare ieșind dintr-un gât, dar dedesubt era doar un singur trup. Tălmăcitorii de rînd spuneau că Sicilia (care are într-adevăr trei colțuri) va pieri, dacă între locuitorii ei nu se va statornici înțelegerea și armonia. De fapt, multe cetăți erau dezbinat atît prin lupte cetățenești, cît și între ele. În insulă nu se știa ce înseamnă a trăi în bună rînduială. Alții spuneau că Typhon, care avea mai multe capete, amenința pe curînd Sicilia cu un nou cutremur³⁸. Atunci Apollonios spuse: „Du-te, Damis, și vezi ce este adevărat”. Monstrul era expus în public la vederea tălmăcitorilor de minuni. Când Damis s-a reîntors cu vestea că făptura avea trei capete și că era un băiat, Apollonios, adunîndu-și însoțitorii, le spuse: „Vor fi trei împărați romani, cei pe care nu de mult i-am numit «tebani», dar nici unul nu va dobîndi în întregime puterea: doi dintre ei vor pieri, după ce vor domni la Roma³⁹, iar celălalt în provinciile învecinate cu Roma, și vor părăsi viața mai repede ca tiranii din tragedie”. Prezicerea lui s-a adevărit în curînd, căci Galba a murit chiar la Roma, după ce abia preluase puterea, Vitellius a murit și el, după ce abia visase să ajungă împărat, iar Otho a pierit printre galii din Apus și nu a avut nici măcar o înmormîntare măreață, ci a fost îngropat ca un oarecare⁴⁰. Soarta a depănat aceste întîmplări într-un singur an⁴¹.

XIV. [Călătorii] au plecat apoi la Catana, unde se înalță muntele Etna. Ei povestesc că au auzit de la locuitorii din partea locului cum că Typhon este înlănțuit sub acest munte și că din trupul său fișnește focul care pricinuieste fumul scos de Etna; dar ei înșiși au ajuns să lămurească singuri faptul, într-un chip mai demn de crezare și mai mulțumitor pentru niște filozofi ce erau. Apollonios începu astfel, întrebîndu-i pe însoțitorii săi:

- Există mitologie?
- Desigur, cea pe care o cîntă poeții.
- Dar despre Esop ce gîndești?
- Este un fabulist, un povestitor și nimic mai mult.
- Dintre cele două feluri de mituri, care sînt cele ce dovedesc mai multă știință?

– Acelea ale poeților, căci sînt povestite ca niște întîmplări adevărate.

– Dar despre cele ale lui Esop, ce gîndești?

– Broaște, măgari, scorneli bune de vîndut babelor și copiilor.

– Și totuși, reluă Apollonios, cele ale lui Esop îmi par mai de seamă, pentru tîlcul ce-l cuprind. Cele care pun în joc eroii atît de dragi întregii creații poetice, strică ascultătorii, pentru că poeții își aleg ca subiecte iubiri vinovate, căsătorii între frate și soră, vorbe grele împotriva zeilor, ospete din carne de copil, șiretenii nedemne de niște oameni liberi și certuri. Afirmățiile că s-au întîmplat aidoma asemenea lucruri îl întărită pe cel ce iubește, pe gelos, pe omul lacom de bogății sau de putere să facă la fel ca în povestiri. Esop, dimpotrivă, în priceperea sa, începe prin a nu se număra printre cei mulți care cîntă asemenea născociri, ci și-a ales singur o cale numai a lui. În al doilea rînd, asemenea oamenilor ce se-ndestulează cu hrană simplă, obișnuită, el se slujește de lucrurile cele mai de rînd pentru a scoate pilde cu tîlc deosebit. Apoi, după ce termină ce are de povestit, adaugă, drept încheiere, un îndemn la ce să faci ori ce să nu faci. Mai mult încă, el se arată mai îndrăgostit de adevăr decît poeții, căci aceștia

își chinuiesc poveștile lor, pentru a le face mai demne de încredere; el însă, plâsmuind o povestire, despre care fiecare știe că nu este adevărată, spune adevărul, tocmai prin aceea că nu povestește lucruri adevărate. Poetul, cînd povestește ce are de povestit, lasă nedumerit pe ascultătorul sănătos la minte, întrebîndu-se dacă faptul s-a petrecut sau nu cu adevărat; dar cel ce povestește o întîmplare mincinoasă și trage din ea o învățătură, așa cum procedează Esop, arată fățiș că se folosește de o născocire numai pentru a-și sluji ascultătorii. Mai are și un alt farmec, anume acela de a face animalele mai plăcute și mai atrăgătoare pentru om, căci, de vreme ce am fost crescuți cu aceste fabule din copilărie, instruiți prin ele ne-am făcut o anumită părere despre fiecare jivină, socotindu-le pe unele regești, pe altele neghioabe, pe altele istețe sau inocente. Și în timp ce poetul, după ce a spus: „Multe sînt înfățișările duhurilor” sau ceva asemănător, părăsește scena și pleacă, Esop adaugă un oracol povestioarei sale și își părăsește ascultătorii numai după ce i-a condus unde a voit.

XV. Mama mea, o, Menippos, mi-a povestit o istorioară despre înțelepciunea lui Esop cînd însă eram tare mic. Odinioară, Esop ajunsese păstor și obișnuia să-și ducă turma la păscut lîngă un templu al lui Hermes. Dorind să se adape cu înțelepciune, se ruga zeului să i-o dea. Erau și alții, mulți la număr, care veneau la Hermes ca să-l roage același lucru. Unul, agățat de altar un dar de aur, altul unul de argint, altul unul de fildeș, altul un dar prețios. Esop nu era atît de bogat ca să aibă asemenea lucruri frumoase, dar strîngea și el din cele ce avea și aducea zeului libații din tot laptele dat de cîte o oaie la un muls. Mai aducea pe altar cîte un fagure de miere, cît să-ți umpli o mîină, și era încredințat că-l îndeamnă pe zeu să mănînce seara cîteva fructe de mirt. Cînd depunea cîteva trandafiri sau violete, spunea: „La ce bun, Hermes, să-ți împletesc ghirlande și să uit de oile mele?” Cînd a venit ziua în care trebuia împărțită înțelepciunea, Hermes, zeul elocinței, dar și al cîștigului, glăsui [căt-re cei de față]: „Iată, ție îți hărăzesc filozofia”, arătînd firește, către cel ce oferise cea mai bogată ofrandă; „Tu să iei loc printre oratori”, adresîndu-se celui de-al doilea care-l satisfăcuse; „Tu să te îndrepti spre știința astronomiei; tu, spre cea a muzicii, tu vei scrie versuri epice, tu versuri iambice”. Dar, așa socotit cum era zeul, el isprăvi [de distribuit] toate părțile științei, nedîndu-și seama că, fără voie, l-a uitat pe Esop. Și-a adus aminte de Horae, care-l crescuseră pe înălțimile Olimpului și care, povestindu-i, pe cînd era încă în fașă, o istorioară despre o vacă, și anume cum discuta vaca cu omul despre ea și despre pămînt, îi insuflaseră dorința de a avea boii lui Apollo. Îl înzestră prin urmare pe Esop cu darul povestirii, adică cu tot ce mai rămăsese în casa filozofiei. „Iată, și pentru tine ceva, îi spuse el, ce-am învățat eu înainte de toate”. Și astfel dobîndi Esop măiestria de a stăpîni această artă și iată cum, în adevăr, ajunse să compună fabule⁴².

XVI. Poate n-am făcut bine ce-am făcut, continuă Apollonios, căci voiam să dați crezare unor păreri mai întemeiate și mai demne de încredere decît poveștile pe care mulți le înșiră despre Etna, dar pînă la urmă, nu fără plăcere, am ajuns eu însumi să fac elogiul fabulelor; totuși, acest ocol își are rostul lui, căci mitul pe care-l respingem nu face parte din fabulele lui Esop, ci din acelea pline de substanță dramatică pe care poeții ni le tot

repetă. Ei ne povestesc că un anume Typhon sau Enkelados ar fi fost închis sub acest munte și că el scoate acest foc, respirând în agonie. În ce mă privește, recunosc că au existat uriași și că oriunde, pe pământ, se descoperă astfel de trupuri când se deschid morminte, dar nu cred nicicum că ei s-au luptat cu zeii. Poate că au pîngărit temple și au profanat statui, dar că s-au urcat în cer și au fugărit zeii, e o nebulă să o spui sau să o gîndești! Nici celelalte povești nu trebuie să-i dai crezare, deși pare mai verosimilă. Se spune că Hefaistos e meșter făurar sub Etna și că acolo, în adîncuri, se găsește o nicovală pe care zeul o lovește. Dacă ar fi într-adevăr așa, știind că pe pământ sînt puzderie de vulcani, n-am mai avea de unde găsi atîția uriași și atîția Hefaistos.

XVII. Cum să ne lămurim asupra acestor munți? Cînd se petrece un amestec de asfalt și de sulf, pămîntul emană vapori în mod natural, firește, dar n-ajunge să arunce și flăcări. Dar dacă e străbătut de canale și cutureiat, în hăurile lui, de un curent de aer, atunci se ridică vaporii ca o torță. Flacăra capătă putere, tîrăște totul după sine și curge ca torențele de munte; se revarsă pe cîmpie și se poate vedea cum coboară spre mare o pînză de foc care formează guri ca cele ale unui fluviu. Cît despre „Cimpia celor evlavioși”, pe care rîul de foc a ocolit-o, să zicem că există și aici, dar să fim convinși că, pentru cei ce îndeplinesc condiția de a fi pioși, întreg pămîntul este sigur și marea este ușor de trecut, nu numai cu corabia, ci chiar înot⁴³.

Întotdeauna, la sfîrșitul cuvîntărilor sale, Apollonios așeza drept încheiere îndemnuri spre virtute.

XVIII. După ce a filozofat în Sicilia cît a avut de ce s-o facă, a plecat pe mare în Grecia atunci cînd răsare constelația Arcturus⁴⁴. După o traversare fără peripeții, în timpul unui popas în insulele Leucade⁴⁵, a spus: „Să părăsim corabia aceasta, căci e mai bine să nu mergem cu ea pînă-n Achaia”. În afara celor ce-l cunoșteau, nimeni n-a luat seama la ce-a spus. El se urcă într-o corabie din Leucade cu cei care voiau să călătorească cu el și ajunse în portul Lechaion, în timp ce corabia syracusană s-a scufundat, pe cînd intra în golful Crissa⁴⁶.

XIX. După ce a fost inițiat la Atena tocmai de hierofantul despre care prezisese față de cel dintîi hierofant⁴⁷, el se întîlni cu filozoful Demetrios⁴⁸. După incidentul cu termele lui Nero și cuvîntarea pe care a ținut-o, Demetrios trăia la Atena, însuflețit de un asemenea curaj încît, chiar atunci cînd Nero își desfășura neobrăzarea la jocurile [de la Delfi și de la Olympia], el n-a vrut să părăsească Grecia. Demetrios i-a spus lui Apollonios că-l întîlnise pe Musonios, la Istm, pus în lanțuri, unde era silit să sape șla canal. El a rostit ce vorbe de alinare i-au venit atunci în minte, dar celălalt a luat lopata și a izbit-o puternic de pămînt, după care, ridicîndu-se, a spus: „Îți faci griji, Demetrios, pentru că eu sap Istmul pentru Grecia? Dar dacă m-ai fi văzut gata să cînt la liră, ca Nero, ce-ai fi resimțit?”. Dar să lăsăm deoparte împlîrile lui Musonios, numeroase și uimitoare, ca nu cumva să părem prea îndrăzneți față de el, care nu le dădea atîta însemnătate.

XX. După ce a petrecut iarna în diferite sanctuare ale Greciei, Apollonios luă, spre primăvară, drumul Egiptului⁴⁹. Mai înainte însă a dojenit multe

cetăți, a dat nenumărate sfaturi și a lăudat mulțime de alte cetăți, căci nu era zgîrcit în elogii cînd vedea lucruri făcute cu judecată. Deci, coborînd la Pireu, găsi o corabie gata de plecare, cu pînzele ridicate, care se-ndrepta spre Ionia. Dar stăpînul corăbiei nu-i îngădui să se îmbarce, spunîndu-i că face traversarea numai pentru propriul său interes. Apollonios îl întrebă:

– Ce încărcătură ai?

– Sînt statui de zei pe care le duc în Ionia, unele de aur și piatră, altele de fildeș și aur, răspunse acela.

– Vrei cumva să le consacri tu însuși?

– Nu, ci să le vînd oricui vrea să le înalțe ca prinos⁵⁰.

– Nu cumva ți-e teamă, prea cinstite, că ți le furăm de pe punte?

– Deloc, răspunse celălalt, dar faptul că pe corabie ar putea fi prea mulți oameni, că înghesuiala este însoțită de lipsă de curățenie într-o călătorie pe mare, mă face să cred că nu e de dorit asemenea lucru.

– Dar dragul meu prieten, căci pari a fi atenian, corăbiile pe care voi le-ai folosit împotriva barbarilor⁵¹, deși erau în neorînduială față de corăbiile obișnuite, totuși zeii s-au urcat pe punte împreună cu voi și n-au socotit că prezența voastră îi va murdări. Iar tu, în completa ta neștiință, izgonești de pe corabie niște bărbați înțelepți, oameni cum nu se poate mai plăcuți zeilor, și asta tocmai acum cînd îți faci de lucru cu zeii? Cei ce făceau odinioară statui [ale zeilor] nu făceau așa ceva: ei nu mergeau din oraș în oraș ca să le vîndă; cel mult aduceau cu sine forța brațelor și uneltele de lucrat piatra și fildeșul, materiale din care începeau să plăsmuiască chipuri, chiar în sanctuare. Iar tu, ca și cum ai vinde sclavi din Hircania sau din Sciția – cerul să mă ierte că vorbesc astfel – tu faci la fel cu statuile zeilor, ducîndu-le prin porturi și prin piețe publice. Nu crezi că-i o nelegiuire ce faci? Știu prea bine că unii își leagă de gît, în glumă, cîte un chip de-al Demetrei sau de-al lui Dionysos, pretinzînd că sînt ocrotiți de zeitățile pe care le duc cu ei. Dar a trăi doar de pe urma negoțului cu statui de [zei] și a nu te sătura niciodată dintr-o astfel de hrană este un negoț îngrozitor, ba chiar o nebulie, chiar dacă ție nu ți-e teamă de ce poate să iasă de aici.

După ce l-a muștrat astfel, s-a urcat într-o altă corabie.

XXI. Ajuns la Chios, fără nici o oprire, sări pe o corabie învecinată – căci se știa că aceasta va pleca spre Rhodos – iar tovarășii lui îl urmară, fără să spună nimic, căci un temei însemnat al disciplinei lor era să-l imite în tot ce spunea și făcea. După ce a traversat marea cu un vînt prielnic, iată principalele sale preocupări la Rhodos. Într-o zi, pe cînd era aproape de statuia Colosului⁵², Damis îl întrebă dacă socoate că există ceva mai mare.

– Da, răspunse Apollonios, un om dăruit adevăratei înțelepciuni, într-o năzuință curată.

La Rhodos trăia pe atunci Canos, socotit cel mai bun flautist din lume. Întîlnindu-se cu acesta, îl întrebă:

– Ce anume își dorește să atingă [prin arta lui] cîntărețul din flaut?

– Tot ceea ce doresc ascultătorii.

– Dar mulți dintre aceștia doresc mai degrabă să ajungă bogați decît să asculte sunetele flautului. Așadar, îi faci cumva bogați pe cei a căror dorință înțelegi că e asta?

– Deloc, oricît aş vrea.

– Atunci, îi faci poate mai frumoși pe tinerii tăi ascultători? Căci toți tinerii pînă la o anumită vîrstă doresc să fie frumoși.

– Nici asta, răspunse flautistul, și totuși am mult farmec de-al Afroditei în flautul meu.

– Ce doresc atunci ascultătorii, după părerea ta? Întrebă Apollonios.

– Ce altceva decît ca cel trist să-și simtă tristețea molcomită de flaut, iar cel vesel să-și simtă veselia sporind? Cel ce iubește să simtă o iubire și mai arzătoare, iar cel pios, căruia îi place să aducă prinoase, să simtă zeii și mai aproape de el, iar inima să i se umple de o melodie sfîntă⁵³.

– Și lucru acesta, Canos, se datorează oare flautului, pentru că e făurit din aur, auralc, din os de cerb ori de măgar sălbatic? Sau puterea lui vine din altceva?

– Din altceva, Apollonios, răspunse el, și anume din arta muzicii, din modurile, modulațiile și mlădierea sunetelor flautului⁵⁴ ca și din diferitele armonii care înrăuresc sufletele, așa cum își doresc ele.

– Am înțeles, Canos, în ce constă arta ta: prin diversitatea ei, în mlădierea de a reda toate modurile, încerci să împărtășești și celor ce vin la tine [să le asculte] ceva din măiestria ta. Mi se mai pare însă că, în afara celor spuse de tine, flautistul mai are nevoie și de alte însușiri: o bună respirație, o gură potrivită și o mare îndemînare a degetelor. Respirația este bună atunci cînd suflul este puternic și clar, fără să se audă gîjiieli, cîtuși de puțin plăcute; gura este bine potrivită dacă buzele prind muștiucul flautului, iar obraji nu se umflă cînd suflă. Îndemînarea este, după părerea mea, foarte importantă la un flautist și se dobîndește numai atunci cînd încheietura mîinii se îndoaie cu ușurință și dacă degetele nu se lenevesc să atingă găurile flautului. Într-adevăr, trecerea rapidă de la un mod la altul ține îndeosebi de priceperea mîinii. Dacă ai toate aceste însușiri, cîntă cu încredere din flaut, o Canos, și Euterpe va fi cu tine⁵⁵!

XXII. Se întîmplase ca un tînăr proaspăt îmbogățit și fără creștere aleasă să construiască o casă la Rhodos, îngrămădind în ea tot soiul de picturi și de statui aduse de peste tot. Apollonios l-a întrebat cît cheltuise pentru dascăli și pentru învățătură:

– Nici o drahmă, răspunse acesta.

– Dar pentru casă?

– Doisprezece talanți, răspunse tînărul, și consider c-o să mai cheltui încă pe-atît.

– Ce-ți închipui că va deveni casa ta?

– O reședință somptuoasă, cu alei și verdeață. N-o să mai am de ce să mă mai plimb în piața publică. În schimb, oamenii vor veni ei la mine, cu tot atîta plăcere cu cît se duc la templu.

– După ce sînt apreciați oamenii? Din pricina meritelor ce le au sau a lucrurilor ce-i înconjoară?

– Pentru bogăția lor, căci averea e de cea mai mare însemnătate.

– Dar, tinere, cine va fi cel mai bun păzitor al averii, neștiutorul de carte sau omul instruit?

Și, întrucît tînărul tăcea, spuse:

– Mi se pare, dragul meu, că nu tu îți stăpînești casa, ci ea pe tine. Cît despre mine, dacă aș trece pe lîngă un lăcaș sfînt, aș prefera să văd, într-un templu micuț, o statuie de fildeş și aur decît, într-un templu uriaș, o statuie de nimic, din pămînt ars.

XXIII. Într-o zi, zărind un tînăr gras, căruia numai la mîncare și la băutură îi stătea gîndul, îi spuse:

- Cred că ești întruchiparea mîncăului!
- Aduc și prinoase zeilor pentru acest lucru!
- Simți vreo plăcere de te-ndopi astfel?
- Da, căci sînt admirat și privit de toți; poate ai auzit că Heracles era lăudat nu numai pentru muncile, ci și pentru ospețele sale?⁵⁶.
- Acela era Heracles, dar tu, prăpăditule, ce merit ai? De vrei să ți se dea atenție, nu-ți mai rămîne decît un lucru: să crapi!

XXIV. Iată deci – după povestirea lui Damis – ce i s-a întîmplat la Rhodos, și acum să vedem ce i s-a întîmplat la Alexandria⁵⁷, cînd a debarcat acolo. Locuitorii din Alexandria, chiar înainte de sosirea lui, îl prețuiau și-i duceau dorul, ca nimănui altuia. Egiptul de Sus, unde toată lumea ținea la religie, se ruga zeilor [ca Apollonios] să vină pe meleagurile lor, căci, dat fiind faptul că mulți călători pleacă de aici în Grecia și că mulți alții, veniți din Egipt, se amestecă printre noi, Apollonios era deja vestit printre ei și încă de pe atunci egiptenii plecau urechea cînd venea vorba despre el. Abia coborît de pe corabie, în timp ce se îndrepta spre oraș, lumea îl privea ca pe un zeu și oamenii îi făceau loc pe stradelele strîmte, dîndu-se în lături ca în fața preoților purtători de odoare⁵⁸. În urma lui se adunase o mulțime mai mare decît la vizita unor guvernatori de provincii, cînd iată, tocmai atunci erau tîrîți spre locul pedepsei cu moartea doisprezece oameni învinuiți de tîlhărie. Cînd Apollonios îi văzu, spuse: „Nu toți vor fi executați – cutare, învinuit pe nedrept, va scăpa”. Apoi, adresîndu-se gardienilor, care-i însoțeau pe condamnați: „Vă rog, nu mergeți așa repede, ajungeți mai încetîșor la groapă și încă, nu-l ucideți decît în ultimul rînd pe omul acesta, căci el n-a luat parte la crimă; ba chiar ați face tare bine dacă i-ați cruța pe toți, pentru cîteva ceasuri, și de altfel ar fi și mai bine să nu-i ucideți deloc”.

Apoi continuă să vorbească din ce în ce mai mult, cu o înflăcărare puțin obișnuită la el. Lucrurile se lămuriră repede de ce făcuse el astfel: capetele a opt oameni și fuseseră tăiate cînd, sosind în goana calului la groapă, un om strigă: „Cruțați-l pe Phanion!”. Mesagerul confirmă că acesta nu era tîlhar, ci că singur își recunoscuse vina, de teama torturii. Pînă și alți tîlhari, luați din scurt, mărturisiră că omul nu era cu nimic vinovat. Vă las să vă închipuiți bucuria egiptenilor și cum l-au aplaudat ei pe Apollonios pentru această ispravă, deși îl admirau neîțarmurit încă mai dinainte.

XXV. Cînd pătrunse în templu⁵⁹, rînduiala ce domnea în împodobirea lui și temeiurile date pentru a îndreptați fiecare amănunt decorativ i se părură sfinte și potrivite cu înțelepciunea. Dar nu i-a plăcut sacrificarea taurilor, a gîștelor și a altor viețuitoare și n-a fost de acord ca vietăți sacrificate să fie aduse prinos la ospățul zeilor. Întrucît preotul l-a întrebat de ce nu se învoia să sacrifice întocmai ca el, a răspuns:

- Mai bine mi-ai spune tu de ce sacrifici așa.
- Cine ar putea fi destul de îndrăzneț să îndrepte riturile egiptenilor? spuse preotul.
- Orice înțelept ce se-ntoarce din India⁶⁰. Astăzi, voi frige pe cărbuni un bou; vino să împarți prinosul cu noi, căci nu te vei căi să fii pârtaș, pentru că pînă și zeii iau parte la asemenea ospăț.

Și, în timp ce pretinsa carne se frigea, spuse:

– Privește sacrificiul!

– Ce anume, căci nu e nimic de văzut! spuse egipteanul.

– Nu-i așa, grăi Apollonios, că la prima vedere Iamizii, Teliazii, Clitiazii⁶¹ și tradiția oraculară a urmașilor lui Melampus⁶² par să fi spus doar neghiobii, dragul meu prieten, vorbind pe larg despre foc și scoțînd din el atîtea oracole? Sau nu cumva socoți că doar focul din lemn de pin ori cedru poate fi profetic și în stare să-ți dezvăluie ceva? Focul ce se înalță din cea mai bună și mai tare rășină nu-ți pare cu mult mai de dorit? Dacă ai fi fost într-adevăr priceput în cunoașterea focului, ai fi știut că multe se pot prevesti și în cercul soarelui, la răsărit⁶³.

XXVI. Cu astfel de argumente l-a potolit pe egiptean, arătîndu-i că nu se pricepe în treburile divine. Cum lumea din Alexandria se dădea în vînt după cursele de cai, cum oamenii veneau deseori la hipodrom pentru a fi de față la asemenea spectacole, ajungînd pînă și să se ucidă între ei, el îi mustră și, intrînd în incinta sacră, spuse:

„Ucigași și uciși, pămîntul mustește de sînge”. Pînă cînd veți continua să înfrunțați moartea, nu pentru copiii și templele voastre, ci pentru a profana ceremoniile sfinte, venind aici acoperiți de sînge, pentru a vă spinteca în incintă? Troia, se poate spune, a fost cucerită de un singur cal, care a slujit drept mașină de război pentru ahei, dar voi, înhămați întru pierderea voastră carele și caii care vă împiedică să trăiți în pace, sub frîul legilor. Veți pieri nu sub loviturile Atrizilor sau ale Eacizilor⁶⁴, ci lovindu-vă unii pe alții, lucru pe care nu l-ar fi făcut niciodată troienii, chiar beți fiind. La Olympia, unde se țin întreceri de lupte, de box și pancrațiu, nimeni nu a murit vreodată din pricina întrecerilor atletice și totuși faptul ar fi fost poate iertat, dacă vreunul s-ar fi lăsat pradă unei porniri prea îndrîjite împotriva vreunui semen de-al său. Dar voi scoateți aici săbiile unii împotriva altora de dragul cailor și sînteți gata oricînd să aruncați cu pietre. Focul să se abată asupra unui asemenea oraș unde răsună numai gemete și înjurături⁶⁵! Respectați Nilul, craterul comun al Egiptului. Dar ce rost are să vorbim despre Nil în fața unor oameni care măsoară mai degrabă creșterea nivelului de sînge decît al apei?

A revenit de cîteva ori, mai tîrziu, în alte discuții asupra acestor reproșuri, după cum ne arată Damis.

XXVII. Vespasian plănuia să pună mîna pe puterea imperială. El se afla pe atunci în ținuturile învecinate cu Egiptul și, pe cînd se îndrepta spre Egipt, Dion și Euphrates, despre care am să vorbesc pe dată⁶⁶, au poftit mulțimea să meargă să-l salute. Căci, după primul împărat care a orînduit așa cum trebuie statul roman, puterea trecuse timp de cincizeci de ani în mîinile unor tirani atît de cruzi, încît însuși Claudius, care domnise treisprezece ani⁶⁷ în acest răstimp, nu putea să treacă drept un bun împărat. Deși ajunsese la putere la vîrsta de cincizeci de ani, cînd bărbații sînt în plină vigoare intelectuală și deși avea renumele că-i place să cunoască toate culturile umane, în ciuda acestui fapt și în pofida vîrstei sale, a făcut nenumărate nebunii, ca un om tînăr. A lăsat Imperiul pe seama unor femei de nimic, de mîna cărora de altfel a și pierit⁶⁸. Era atît de nepăsător încît, deși știuse dinainte ce avea să i se îndeplinească, n-a făcut nimic ca să se apere

împotriva celor ce le prevedea⁶⁹. Ca și Euphrates și Dion, Apollonios se bucura de cele ce se petreceau, dar nu vorbea în fața tuturor despre această satisfacție, socotind că o asemenea temă de discurs se potrivea cu stilul unui retor⁷⁰ [nu al unui filozof]. Când Împăratul s-a apropiat [de oraș], preoții au venit în întâmpinarea lui, înaintea porților, ca și magistrații egipteni și trimișii nomelor⁷¹ în care este împărțit Egiptul. Se aflau de asemenea filozofi⁷² și tot soiul de învățați. Apollonios însă n-a vrut să se amestece cu ei, ci a rămas să discute în continuare în templu. Împăratul luă cuvântul, arătându-se nobil și plin de omenie. Apoi, după ce rosti un discurs destul de scurt, întrebă:

– Bărbatul din Tyana este aici?
 – Da, i se răspunse, și ne-a ajutat mult.
 – Cum l-aș putea întâlni? Am neapărat nevoie de acest om.
 – Te va primi în templu, îi răspunse Dion, mi-a spus-o pe când mă îndreptam încoace.

– Atunci să mergem, grăi împăratul, să înălțăm rugi zeilor și, totodată, să întâlnim un bărbat de seamă.

De aici s-a iscat istorioara după care gândul de a pune mâna pe putere i-a venit lui Vespasian în timp ce asedia Ierusalimul, vreme în care a trimis să fie căutat Apollonios, pentru a-i cere sfatul. Dar înțeleptul n-a vrut să pătrundă într-o țară pe care locuitorii săi au murdărit-o prin faptele cît și prin pătimirile lor⁷³. De aceea, se spunea că Vespasian, după preluarea puterii, venise el însuși în Egipt pentru a purta cu el discuția ce am s-o aștern în scris acum.

XXVIII. Pe cînd aducea un sacrificiu, Vespasian îi spuse lui Apollonios, înainte de a da ascultare reprezentanților cetăților, după rangul lor⁷⁴, cu un glas rugător:

– Fă din mine un împărat.
 – Bine, spuse Apollonios. Am și făcut-o, rugîndu-mă [zeilor] pînă în prezent pentru a dobîndi un conducător drept și nobil, stăpîn pe el însuși, om cu părul cărunț, care să fie tatăl copiilor săi legitimi, de fapt, pe tine te-am cerut zeilor.

Încîntat de aceste cuvinte, împăratul, în timp ce mulțimea în templu își arăta prin strigăte încuviințarea, îl întrebă:

– Ce părere aveai despre domnia lui Nero?
 – Nero se pricepea poate să strunească o liră, dar a dezonorat Imperiul ori prin prea multă delăsare, ori prin prea multă încordare.
 – Îl sfătuiești deci pe conducător să țină calea de mijloc?⁷⁵
 – Nu eu o fac, ci zeul care a orînduit ca dreptatea să stea în calea de mijloc. Și iată, în această privință, ai foarte buni sfătuitori, zise el, arătîndu-i pe Dion și pe Euphrates; acesta din urmă, pe vremea aceea, încă nu se certase cu el.

Atunci împăratul, ridicînd brațele, strigă: „Zeus, fă-mă să domnesc peste înțelepți și înțelepții peste mine”.

Apoi, întorcîndu-se către egipteni, spuse: „Luați din izvoarele mele atît cît scoateți apă din Nil”.

XXIX. Astfel Egiptul renăscu la viață tocmai cînd era deja pe jumătate pierdut, din pricina asupririi ce-l apăsă. Părăsind templul, Vespasian îl luă

pe Apollonios de mîna și-l conduse pînă la reședința sa regală. „Unii vor zice, poate, spuse el, că săvîrșesc o nesăbuintă de tinerel primind conducerea Imperiului la o vîrstă aproape de șaizeci de ani. Dar am să-ți spun de ce-o fac, ca tu să poți da seamă și în fața altora. N-am avut patima banilor, nici măcar în copilărie, după cîte știu⁷⁶; în privința magistraturilor și a onorurilor în Imperiul Roman, am dovedit cumpătare și înțelepciune ca să nu trec nici drept ambițios, nici drept laș. N-am urzit niciodată vreun plan ascuns, nici măcar împotriva lui Nero, întrucît puterea ce-o deținea n-o datora, fără îndoială, legilor, dar cel puțin, îi venea prin moștenire de la un împărat. M-am supus întotdeauna lui, din pricina lui Claudius, care mă numise consul și mă făcuse consilier de-al lui. Și, pe zeița Atena, ori de cîte ori îl vedeam pe Nero că o ia razna, îmi dădeau lacrimile, gîndindu-mă la Claudius și la ființa nedemnă căruia îi lăsase ca moștenire cel mai de preț bun al său: [Imperiul]⁷⁷. Dar cînd văd astăzi că, și după dispariția lui Nero, lucrurile nu merg cu nimic mai bine, iar puterea de stat nu mai înseamnă nimic dacă aparține acum lui Vitellius, îndrăznesc să mă înalț spre ea, mai întîi pentru că vreau să slujesc cît pot mai mult oamenii și apoi pentru că voi lupta împotriva unui singur om, care nu e decît un bețivan ordinar. Ca să se spele, Vitellius folosește mai multă smîrnă decît folosesc eu apă și cred că, dacă l-ar lovi cineva cu o sabie, din vinele lui ar țîșni smîrnă în loc de sînge. Din pricină că bea neostoit, vinul l-a adus în pragul nebulniei și el, care la jocul de zaruri se teme ca zarurile să nu-l înșele, iată-l că-și joacă puterea la o simplă aruncare de zar. Deși a încăput pe mîna curtezanelor, umblă și după femeile căsătorite, spunînd că îi place ca desfătările să fie sporite de primejdie. Nu voi spune nimic despre desfrînarea sa, ca să nu amintesc asemenea fapte față cu tine. Nu mai pot răbda ca romanii să se găsească sub ordinele unui asemenea om, dar pot să-mi iau zeii drept îndrumători și să mă arăt pe potriva mea. De aceea, Apollonios, îmi leg, într-un fel, odgonul de corabia ta, căci se spune că tu știi multe într-ale voinței zeilor. De aceea, am să te iau ca sfetnic întru grijile mele, care dau seamă de întreg universul. Așa voi face dacă zeii mă vor încredința de bunăvoința lor. Dar dacă zeii stau împotrivă, mie și romanilor, n-aș vrea să-i tulbur în voința lor.”

XXX. Atunci Apollonios începu să cuvînteze de parcă ar fi fost inspirat de zei:

– Iupiter Capitolinus, tu cel care cîrmuiești astăzi lucrurile, după cîte știu, cruță-te pentru el și păzește-l pentru tine. Căci acest bărbat e hărăzit să ridice din nou templul tău pe care mai ieri l-au incendiat mîini ucigașe⁷⁸.

Împăratului, mirat de cuvintele lui, Apollonios îi spuse:

– Vor vorbi înseși faptele. Nu mă întreba nimic, ci du la bun sfîrșit ce vrei să împlinești.

Tocmai se înîmplase ca, la Roma, Domițian, fiul lui Vespasian, să intre în luptă împotriva lui Vitellius, pentru a încredința tatălui său Imperiul, ajungînd însă să fie asediat în Capitoliu. El scăpă de armele asediatorilor, dar templul căzu pradă focului⁷⁹. Toate aceste fapte erau cunoscute de Apollonios mai înainte de a se fi auzit de ele în Egipt. După această discuție, Apollonios îl părăsi pe rege spunînd că datinele indienilor nu-i îngăduiau să săvîrșească la prînz alte fapte decît cele ce le săvîrșeau indienii înșiși. La rîndu-i, Vespasian se arătă mai încrezător ca niciodată și,

departe de a îngădui să-i scape din mâini puterea, socoti că-i era asigurată și făgăduita de acum înainte prin ceea ce auzise.

XXXI. A doua zi, în zori, Apollonios plecă la palat⁸⁰ și întrebă străjile ce face împăratul; ele îi răspunseră că se trezise de câțva timp și că răspundea scrisorilor primite. La aceste cuvinte el plecă, spunându-i lui Damis: „Acest bărbat va domni”. Revenind, când soarele se înălța spre cer, îi găsi pe Dion și pe Euphrates în fața porții și cum aceștia începură să-l descoase despre întrevederea sa cu împăratul, le expuse conținutul apologiei⁸¹ lui Vespasian pe care o ascultase de la împărat, dar nu suflă nimic despre propriile sale păreri. Întrucât fusese chemat primul la Vespasian, spuse:

– Împărate, Euphrates și Dion, pe care-i cunoști de multă vreme sînt în fața porții și-și fac griji în privința ta; poștește-i deci să ia parte la consfătuirea noastră, căci amîndoi sînt înțelepți.

– Fără să fie nevoie să-i invit anume, eu deschid oricum poarta înțelepților, dar ție aș vrea să-ți deschid și inima.

XXXII. Cînd au intrat, el continuă:

– Pentru a arăta temeiurile planurilor mele, am înfățișat ieri nobilului Apollonios apărarea conduitei mele.

– Am ascultat această apărare, spuse Dion, și mi s-a părut îndreptățită.

– Ei bine, prietene Dion, să cugetăm astăzi împreună la hotărîrea pe care am luat-o, pentru ca întreaga noastră conduită să fie cît se poate de demnă de cînte și salvatoare pentru oameni. Mă gîndesc, înainte de toate, la chipul în care Tiberiu a prefăcut puterea într-o tiranie neomenească și crudă, și apoi la felul în care Gaius, care i-a urmat, cuprins de o nebulie dionisiacă și îmbrăcat după moda lydiană, declarîndu-se învingător al unor războaie închipuite, a dezlănțuit în întregul stat roman, bachanalele sale rușinoase. Mă gîndesc apoi la prea bunul Claudius și la felul în care, subjugat de femei, a rătăcit calea puterii și a propriei sale vieți, ajungînd să fie ucis de ele, după cît se spune; cît despre Nero, ce-aș mai putea adăuga, de vreme ce Apollonios a expus într-o frază scurtă și cuprinzătoare delăsarea și încrederea necumpătată ce i-au dezonorat domnia? Ce-aș putea spune despre purtarea îndrăzneată a lui Galba, care a murit în mijlocul Forului, în vreme ce-i adopta pe cei doi bastarzi ai săi, pe Otho și pe Piso⁸²? Și, decît să lăsăm Imperiul pe mîna lui Vitellius, cel mai desfrînat om cu putință, mai bine s-ar scula din morți Nero! Văzînd deci că puterea a fost compromisă de tiranii amintiți, vă rog să mă sfătuiți în privința felului în care aș putea-o eu orîndui, căci oamenii sînt îngroziți de ea.

Auzind acestea, Apollonios spuse:

– Un flautist, dintre cei mai pricepuți, și-a trimis elevii la cei mai nepricepuți flautiști pentru a învăța cum nu trebuie să cînte la flaut. Tu știi deci, o Împărate, cum nu trebuie să conduci [statul], prin pilda acestor tirani care l-au cîrmuit prost, dar acum trebuie să ne gîndim la felul în care trebuie să conduci tu.

XXXIII. Deși nu arăta pe față, Euphrates îl pizmuia încă de pe atunci pe Apollonios, căci vedea bine că împăratul îi acorda acestuia mai multă atenție decît acorda unui oracol cei ce vin să-l consulte. Simțîndu-se peste măsură de important în această împrejurare și ridicînd vocea mai mult decît de obicei, grăi: „Nu trebuie să dăm frîu liber pornirilor noastre,

lăsându-ne conduși fără judecată de cei ce se comportă în afara oricărei rînduiei. Dacă sîntem cu adevărat înțelepți, să-i modelăm pe ei după noi. Ar trebui, mai degrabă, ca cele ce se cuvin înfăptuite, să apară drept urmarea unei mature chibzuințe. Iar tu ne îndemni să-ți arătăm noi calea de a trece la fapte, fără să te fi încredințat, mai întîi dacă merită să fie săvîrșit ceea ce vom discuta. În ce mă privește, sînt de acord ca Vitellius să fie izgonit de la domnie, căci știu cît de stricat și bețiv este. Știu că tu ești un om ales, de o deosebită mărinimie, dar gîndesc că nu trebuie să lecuiești starea în care a adus Vitellius Imperiul, mai înainte de a te lămuri ce rînduială obștească vrei să aduci tu însuși. Toate necumpătările de care se face vinovată monarhia le știi prea bine: le-ai arătat tu însuși. Trebuie să recunoști, pe de altă parte, că atunci cînd tinerețea se grăbește spre tiranie, ea nu făptuiește decît ce-i stă în fire, căci a fi tiran pare la fel de firesc tinerilor ca beția ori iubirea. Iar un tînăr care se arată tiran nu este, de la sine înțeles, un om rău, cu condiția să nu adauge tiraniei sale nici moarte, nici cruzime, nici desfrîu. Dar unui bătrîn care tînjește la puterea supremă, prima învinuire ce i se poate aduce este tocmai aceea de a avea o asemenea ambiție. Dacă însă el se arată om de omenie și cumpătat, acest lucru nu va fi socotit drept meritul lui, ci asemenea însușiri vor fi puse pe seama vîrstei și a disciplinei ce i-au fost impuse. Se va crede poate că, de demult, din tinerețe, va fi avut și el asemenea ambiții deșarte, fără a putea să și le împlinească; asemenea nereușite sînt puse uneori și pe seama nenorocului ori a lașității. Lumea poate va crede că unui asemenea om, pentru a părăsi ambiția de a ajunge tiran, i-a lipsit fie încrederea în destinul său, fie că a dat înapoi în fața ambiției altuia, din teamă, socotindu-l pe celălalt mai bărbat decît el. Să lăsăm însă argumentul lipsei de noroc deoparte, dar de cel al lașității cum te vei putea feri? Te-ai gîndit vreodată că tocmai Nero va fi socotit omul de care te-ai temut, el, cel mai fricos și mai nepăsător din lume? Cînd Vindex s-a ridicat împotriva lui, tu trebuia, pe Heracles, să fii primul care să ridici capul! Căci aveai la dispoziție o armată, iar unitățile militare pe care le îndreptai împotriva evreilor ar fi fost mai necesare pentru a-l pedepsi pe Nero, căci de mult evreii s-au ridicat nu numai împotriva Romei, ci împotriva tuturor oamenilor. Ei, care trăiesc deoparte, care nu împart cu oamenii nici masa, nici libațiile, nici rugile, nici prînoasele, ei sînt mai îndepărtați de noi decît Susa, Bactria ori decît indienii, și chiar cu mult mai departe. Nu era drept să fie pedepsiți pentru răscoala lor, căci mai bine ar fi fost să nu fie anexați niciodată. Dar Nero! Cine n-ar fi dorit să-l ucidă cu mîna sa pe acest monstru pătat cu sînge omenesc, care cînta în plin masacru? În ce mă privește, plecam urechile la veștile ce-mi veneau de la tine și cînd cineva, sosind de acolo [din Iudeea], aducea știrea că tu ai ucis vreo treizeci de mii de evrei într-o bătălie ori cincizeci de mii în alta, îl luam deoparte pe curier și-l întrebam „Bine, dar altceva nu face?”. Și acum, că regăsești în Vitellius chipul lui Nero și pornești război împotriva lui, bine e ca să mergi pînă la capăt în hotărîrea luată, căci fapta e mărinimoasă, dar bagă de seamă ca ceea ce urmează să nu fie mai prejos. Romanii prețuiesc mult democrația⁸³ și o mare parte a Imperiului lor a fost cucerită sub acest regim. Pune capăt monarhiei de care ai vorbit în termeni atît de vii, redă-le romanilor democrația și vei fi răsplătit cu gloria de a fi adus libertatea printre ei.

XXXIV. De-a lungul întregii cuvîntări a lui Euphrates, Apollonios observă că Dion încuviința ideile acestuia, fapt ce se vedea din clătinarea capului și laudele adresate cuvintelor sale. L-a întrebat și pe el:

– N-ai nimic de adăugat, Dion, la ce s-a spus?

– Ba da, pe Zeus, răspunse celălalt, în parte, cam același lucru și în parte, dimpotrivă. Că ai fi făcut mai bine să-l răstorni pe Nero, decît să readuci la ascultare pe evrei, cred că ți-am repetat-o îndeajuns; tu însă păreai că faci toate forțările ca Nero să nu fie doborît, căci oricine trecea la stîrpirea tulburărilor din Imperiul său, ajungea să-i întărească puterea, împotriva tuturor aceloră căroră el le pricinuia pieirea. Am să te sprijin în orice faptă împotriva lui Vitellius, căci socotesc că, decît să ajungi să pui capăt tiraniei instaurate, e mai bine să n-o lași să se nască. Sînt un sprijinitor al democrației, e adevărat, căci chiar dacă acest regim este mai prejos decît aristocrația, înțelepții nu trebuie s-o prefere tiraniilor sau oligarhiilor⁸⁴. Dar mă tem ca nu cumva aceste tiranii în sine, înjosindu-i pe romani, să nu facă greu de trecut schimbarea. S-ar putea ca ei să nu reușească să se mai poarte ca niște oameni liberi, nici să privească în față democrația, aidoma celor care, ieșind din întuneric, se trezesc deodată în plină lumină⁸⁵. Așa că, susțin că trebuie să-l dobori de la putere pe Vitellius cît mai repede și mai eficace ca putînță, dar sînt de părere că, pregătindu-te de război, să nu-i declari război, ci să-i dai de veste că-l vei nimici, dacă mai rămîne la putere. Și dacă-l prinzi, ceea ce consider că nu-i motiv să te căiești, lasă-i pe romani să-și aleagă singuri felul guvernării. Dacă vor alege democrația, dă-le-o; asta va fi pentru tine o faptă mai frumoasă decît multe tiranii la un loc și victorii olimpice. Pretutindeni, la Roma, se va grava numele tău, pretutindeni ți se vor înălța statui de bronz, iar nouă ne vei oferi subiecte niște cuvîntări care te vor așeza de o mie de ori mai presus decît Harmodios și Aristogeiton⁸⁶. Dar dacă ei vor dori monarhia, cui altcuiva decît ție ar putea ei încredința puterea și anume, în unanimitate? Căci ceea ce vei fi gata să pui la îndemîna statului, atunci cînd ai deja puterea, bineînțeles, că ție ți-o vor da, preferîndu-te pe tine oricărui altul.

XXXV. După aceste cuvinte se așternu tăcere, răstimp în care chipul împăratului oglindea lupta care se ducea în el: în vreme ce el lua hotărîri și acționa întocmai ca un împărat, iată că i se părea că se îndepărtează de la această năzuință. Atunci Apollonios, intervenind, luă cuvîntul: „Cred că voi mergeți pe un drum greșit, încercînd să înăbușiți în fașă o domnie, atunci cînd, de fapt, lucrurile sînt gata hotărîte. Vă pierdeți vremea cu sporovăieli de adolescenți, nepotrivite în asemenea împrejurare. Dacă eu aș avea astăzi puterea pe care o deține Vespasian și dacă cineva m-ar întreba ce aș putea face pentru binele omenirii, iar voi ați fi venit să-mi dați asemenea sfaturi, cuvîntările voastre ar fi avut, eventual, un oarecare răsunset, căci maximele filozofice sînt în stare să-i înrăurească în bine pe ascultătorii care sînt și ei filozofi. Atunci însă cînd adresați sfaturile voastre unui consul, unui om obișnuit să cîrmuiască și care se așteaptă, dacă-și pierde puterea, la propria-i ruină, de ce să-l condamnați pentru că nu refuză darurile Fortunei și să nu credeți că trebuie să le primească, cînd i se oferă? Datoria lui este să chibzuiască doar la felul în care să folosească cît mai bine ceea ce are. E ca și cum, zărind un atlet curajos, mare la stat, pe care armonia trupului îl indică pentru a cîștiga victoria, în drum spre

Olympia, de-a lungul Arcadiei, noi am veni să-l încurajăm să-și sfideze rivalii, dar odată ajuns învingător, nu l-am lăsa să-și proclame victoria și nici să-și pună pe frunte laurii de măslin. Am părea atunci că spunem neghiobii sau că ne batem joc de forțările altuia. Tot astfel, dacă ne gândim la bărbatul de aici, la trupele care-l înconjoară, la mulțimea bronzului dimprejurul lui, la pudzeria de călăreți și la propriile sale însușiri, la mărinișia, cumpătarea, puțința de a-și atinge țelurile, n-ar trebui oare să-l încurajăm să-și urmeze drumul cu vorbe de bun augur, mai încurajatoare încă decât cele pe care le-ați pronunțat? Și apoi, mai uitați ceva: el este tatăl a doi fii, care sînt capii unor armate. Dacă nu le lasă moștenire puterea, își va face din ei dușmani, și ce oare i-ar mai rămîne decât să înceapă să se lupte cu ei? Dar dacă primește puterea, el va putea să se încreadă pe deplin în devotamentul propriilor săi copii, în ei va găsi un sprijin și ei în el, îi va avea ca paznici credincioși, da, paznici adevărați, pe Zeus, nu mercenari tocmiți, nici aduși cu forța, nici prefăcuți în devotamentul lor, ci legați de el, ei, care-l iubesc cel mai mult, prin legăturile cele mai puternice. În ce mă privește, pe mine politica nu mă atrage deloc, căci eu trăiesc sub stăpînirea zeilor, dar nu-mi place să văd că turma muritorilor piere din lipsa unui păstor drept și prevăzător. Căci, după cum un singur om cu merite deosebite poate prefăce democrația într-o stăpînire unică, dar foarte bună, tot astfel stăpînirea unui singur om, care se amestecă în toate treburile spre binele obștii, este în fapt o democrație. Se spune că tu [Vespasian], n-ai făcut nimic ca să-l dobori pe Nero. Dar tu, Euphrates? Dar tu, Dion? Dar eu însumi? Totuși, nimeni nu ne condamnă pentru asta și nu ne socotește lași, dacă mai înainte filozofii au nimicit multe tiranii, iar noi am lăsat să ne scape gloria de a lupta pentru libertate. E adevărat că, pe cît am putut, eu m-am ridicat împotriva lui Nero și, deși am fost ținta multor învinuiri, l-am înfruntat pe față și pe el, și pe călăul ce-l avea, pe Tigellinus. Pe de altă parte, ceea ce am făcut pentru Vindex în Apus, a fost un fel de fortăreață ridicată împotriva lui Nero. Dar n-am să susțin pentru atîta lucru că l-am doborât pe tiran, și nu voi socoti că vouă, care n-ați făcut nimic asemănător, v-a lipsit vigoarea potrivită filozofilor. Un filozof va spune ce gîndește, dar îmi închipui că la acțiune va trece fără a vorbi ca un prost sau ca un nebun. Dimpotrivă, un consul care plănuește să doboare un tiran trebuie mai întîi să chibzuiască mult timp, ca să nu trezească nici o bănuială înainte de a trece la fapte. Apoi, trebuie să se ivească și un pretext potrivit, ca să nu pară că și-a călcat jurămîntul [către împărat]. Căci dacă trebuie să întoarcă armele împotriva omului care a făcut din el un consul și căruia i-a jurat să-l slujească cu credință, prin sfaturile și acțiunile sale, trebuie mai întîi să se pună la adăpost de zei, declarînd că-și va încălca jurămîntul pentru un țel înalt. El are nevoie de un mare număr de prieteni, căci nimeni nu se poate apuca de așa ceva mai întîi fără un sprijin puternic, nici fără a strînge echipamentul militar necesar, fără cît mai mulți bani, ca să-și constituie forțele armate, și aceasta cu atît mai mult cu cît e vorba să atacați un om care posedă bogățiile întregului pămînt. Iar toate acestea cer o grijă deosebită și un timp nesfîrșit. Luați vorbele mele cum vreți căci noi n-avem cum dovedi că [Vespasian] are asemenea ambiție, după cît se pare, întrucît soarta i-a dat sprijinul său fără nici măcar să fi trebuit să lupte. Dar acum ce veți răspunde la aceasta? Pe un om care pînă mai ieri era stăpîn, care primea coroanele cetății în templele acestui oraș,

care domnea cu strălucire și mărinimie, iată că voi îl îndemnați ca de acum înainte să nu mai fie decât un simplu cetățean, încercînd să-l înduplecați să nu preia puterea, într-o clipă de nebunie! După cum, dacă va merge pînă la capăt în ce a hotărît, el își va asigura devotamentul celor ce-l păzesc, a căror credință i-a îngăduit să zămislească acest plan; dacă însă își va schimba hotărîrea, va găsi un dușman care nu va mai avea de acum încredere în el.”

XXXVI. Fermecat de această cuvîntare, împăratul îi răspunse:

– De ți-ai fi găsit un sălaș în inima mea și tot nu mi-ai fi putut desluși gândurile atît de limpede. Am să te urmez, căci cred că tot ce vine de la tine e zeiesc. Învăță-mă așadar, care trebuie să fie purtarea unui bun conducător.

Atunci Apollonios spuse⁸⁷:

– Ce-mi ceri tu nu se poate învăța, căci faptul de a fi împărat e lucrul cel mai mare la oameni, dar nu se poate învăța. Totuși, îți voi spune ce ar fi bine să faci, după părerea mea: să nu socoți că bogăția stă în îngrămădiri de comori – căci de ce ai prefera aceste comori nisipului strîns de pretutindeni? Și nici în ceea ce îți cară oamenii care gem sub povara dărilor, căci acesta e un soi nefast de aur, un aur întunecat, ca unul ce se trage din lacrimi. Te-ai folosi cel mai bine de bogăția regilor dacă i-ai ajutat pe cei nevoiași și dacă totodată le-ai asigura celor care au multe bunuri siguranța averii lor. Faptul că poți să faci tot ce vrei, să te faci să-ți fie frică, căci astfel vei folosi puterea cu cumpătare. Nu coci tulpinele cele mai înalte sau cele ce te-ntrec, căci această sentință a lui Aristotel este nedreaptă, ci gîndește-te mai degrabă să smulgi sămînța împotrivirii, ca scaieții dintr-un cîmp de grîu pentru a le insufla teamă celor care plănuiesc o răzvrătire; nu-i pedepsi, ci doar arată-le că vor fi pedepsiți. Legea să-ți fie îndreptar, o împărate. Rînduirile pe care le vei da vor fi cu atît mai înțelepte cu cît nu vei disprețui legile existente. Arată zeilor un respect mai mare încă decît pînă acum, căci ei ți-au dat mari privilegii, iar rugile tale cer multe. În ce privește puterea ta, fii împărat, iar în privința trupului tău, un simplu cetățean. Cît despre zaruri, beție, iubire și necesitatea de a le părăsi pe toate, ce sfaturi aș mai putea să-ți dau ție care, se spune, chiar cînd vîrsta ți-ar fi îngăduit, nu ți-au plăcut toate astea? Ai doi fii, împărate, mărinimoși, după cît se spune. Condu-i pe ei mai înfîi, căci de greșelile pe care le vor face ei, vei răspunde tu. Poți chiar să-i ameninți că nu le vei lăsa lor puterea dacă nu se țin de drumul drept, ca să nu socotească tronul o moștenire, ci să-l privească ca pe un preț al meritului lor. Cît despre plăcerile care s-au cuibărit la Roma și sînt atît de numeroase, cred, o împărate, că trebuie să mergi încetîșor ca să le faci să înceteze, căci greu este să faci un popor să treacă deodată la cumpătare; trebuie să reînvii măsura încetul cu încetul, îndreptînd purtările cînd fătăș, cînd fără ostentație. Prin puterea ta să punem capăt luxului și obrazniciei libertizilor și sclavilor, obișnuindu-i să fie cu atît mai umili cu cît stăpînul este mai puternic. Ce-ți mai rămîne decît să vorbești guvernatorilor care vor pleca în provincii și nu e vorba de cei pe care-i vei trimite tu însuși, căci știu că le vei da această însărcinare după merit, ci de cei care-și vor dobîndi guvernarea prin tragere la sorți; printre aceștia sînt de părere că trebuie să trimiți oameni care au avut pînă acum de-a face, într-un fel sau altul, cu provinciile pe care urmează să le conducă. Sorții să aleagă oameni ce știu

greacă pentru administrarea popoarelor ce vorbesc limba greacă și oameni cunoscînd latina pentru semnițiile ce vorbesc aceeași limbă ca ei sau o înțeleg. Am să-ți spun de unde mi-a venit această idee : pe cînd mă găseam în Peloponez, guvernatorul Greciei se întîmplase să fie un om care nu știa nimic din cele ce-i priveau pe greci și, la rîndul lor, grecii nu-l înțelegeau. Astfel, săvîrșea tot atîtea greșeli cîte săvîrșeau și alții față de el : în tribunale, asesorii și oamenii care participau la deliberări vindeau sentințele și-l mînuiau pe guvernatorul lor ca pe un sclav ! Iată, o împărate, ce pot să-ți spun azi, iar dacă o să mai am ceva de spus, vom avea o altă discuție. Și acum împlinește-ți datoriile de conducător, ca nu cumva supușii tăi să te socoată nepăsător.

XXXVII. Atunci Euphrates luă din nou cuvîntul : „Încuviințez toate aceste păreri, căci ce-aș cîștiga dacă aș continua să mă împotrivesc ? Dar, o împărate, pentru că de acum înainte trebuie să te numim astfel, dăruiește-ți în continuare sufletul și laudele filozofiei, dar preferă filozofia naturii și respinge-o pe cea care susține că este în legături tainice cu zeii, căci cei ce povestesc minciuni despre zeități, trezesc în noi numai speranțe deșarte”⁸⁸.

Aceste ultime cuvinte îl ținteau pe Apollonios. Dar acesta nu l-a băgat în seamă, plecînd cu însoțitorii săi de îndată ce discuția s-a terminat. Și cum Euphrates era pornit să vorbească mai rău încă despre Apollonios, împăratul îi pricepu intenția și-l îndepărtă cu un semn, spunîndu-i : „Lăsați acum să intre cei ce au treabă cu conducerea, iar consiliul să-și reia alcătuirea obișnuită.” Astfel, Euphrates nu-și dădu seama că-și făcuse rău lui însuși, căci împăratul l-a socotit un invidios și un obraznic, fiind convins că dacă a vorbit în sprijinul democrației n-a făcut-o din convingere, ci numai pentru a-l contrazice pe Apollonios în părerile susținute de acesta în legătură cu puterea. Totuși, nu și l-a îndepărtat de la suflet și nu s-a arătat mînios pentru asta. Cît despre Dion, nu-l încuviință că a urmat părerea lui Euphrates, dar nici nu încetă să-i fie foarte apropiat, căci era un interlocutor plăcut în privința dialecticii și refuza întotdeauna să se lase tîrît în certuri. Punea în cuvîntările sale un farmec asemănător parfumului care se înalță din prinoasele sfinte și poseda mai bine ca oricine talentul de a ironiza. Cît despre Apollonios, împăratul nu numai că se arăta prietenos față de el, ci era întotdeauna gata să-l asculte cînd povestea despre indianul Phraotes, cînd descria fluviile și animalele din India, spunîndu-i, de asemenea, tot ce-i preziceau zeii despre viitorul Imperiului. Pe cînd se pregătea să părăsească Egiptul, lăsîndu-l refăcut și ca reîntinerit, îi ceru lui Apollonios să-l însoțească în călătoria sa, dar Apollonios nu primi, spunînd că încă n-a cutreierat tot Egiptul, că n-a vorbit cu gymnosofiștii și că era tare doritor să asemuiască înțelepciunea indiană cu cea egipteană.

– Și apoi n-am băut din apa Nilului, de la izvor, adăugă el.

Împăratul, înțelegînd că se va îndrepta spre Etiopia, îi spuse :

– Dar de noi n-ai să-ți mai amintești ?

– Ba da, pe Zeus, răspunse înțeleptul, dacă rămîi un împărat bun și dacă-ți amintești de tine însuși.

XXXVIII. După aceasta împăratul închină un prinos în templu și îi oferi în fața tuturor daruri. Iar Apollonios, ca și cum ar fi pus o întrebare, spuse :

– Cîte daruri îmi vei da, împărate?
– Zece deocamdată, răspunse Vespasian, dar cînd vei veni la Roma, toate bunurile mele.

Atunci Apollonios reluă:

– Așadar trebuie să mă socotesc gospodar al bunurilor tale, căci sînt și ele ale mele, și să nu risipesc astăzi ceea ce-mi va fi pus deoparte, în curînd, în întregime. Dar, o împărate, ai mai degrabă grijă de aceștia, căci se pare că ei duc lipsă de tot felul de lucruri.

Zicînd acestea îl arătă pe Euphrates și pe însoțitorii săi. Împăratul îi rugă să vorbească fără sfială. Atunci Dion, roșind, spuse:

– Împacă-mă, o împărate, cu Apollonios, stăpînul meu, întrucît ieri am socotit că e bine să spun altceva decît spunea el, deși pînă atunci niciodată nu i-am stat împotrivă.

Împăratul încuviință și spuse:

– Încă de ieri i-am cerut acest lucru și l-am dobîndit. Cere-mi deci alte daruri!

Atunci Dion spuse:

– Lui Lastenes din Apameea, un oraș din Bithynia, care filozofa împreună cu mine, i-a plăcut haina militară și viața de soldat. Acum, dorind să poarte din nou mantia de filozof, sloboade-l, rogu-te, din armată! Aceasta e dorința lui. Și ne-ar face plăcere, mie îndeosebi, să fac din el un om virtuos, iar lui, să trăiască cum vrea.

– Așa să fie, spuse împăratul, și am să-l fac pe deasupra să se bucure și de privilegiile veteranilor, întrucît este prietenul înțelepciunii și al tău.

Apoi se întoarse spre Euphrates care întocmise o scrisoare ce cuprindea păsurile lui. Euphrates întinse scrisoarea, crezînd că regele o va citi numai el. Dar împăratul, care voia s-o supună criticii, citi scrisoarea față de toți. Lumea și-a dat seama că Euphrates cerea unele lucruri pentru el, altele pentru alții și, printre darurile cerute, se aflau unele care erau de argint și altele de care urma să-i facă rost. Apollonios începu să rîdă: „Și pe deasupra, mai sfătui ai reîntoarce la democrație în timp ce aveai de gînd să ceri atîtea lucruri de la împărat!”

XXXIX. Iată acum ce-am aflat despre cearta care a avut loc între Apollonios și Euphrates: de îndată ce împăratul a plecat, ei s-au împuns pe față unul pe altul, Euphrates cu mînie și vorbe urîte, iar celălalt, ca un filozof, recurgînd mai ales la argumente. Învinuirile pe care acesta din urmă le-a adresat împotriva lui Euphrates, spunînd că se purta nu cum se cuvine unui filozof, putem să le cunoaștem din scrisorile pe care Apollonios i le-a scris, căci sînt mai multe. În ce mă privește, am să-l las deoparte, căci nu mi-am asumat sarcina de a spune cuvinte rele despre el, ci să istorisesc viața lui Apollonios celor ce nu o cunosc încă. Cît despre povestea cu toiagul, se spunea că Euphrates l-a ridicat în aer împotriva lui Apollonios în timp ce acesta vorbea, dar că nu l-a lovit. Părerea cea mai răspîndită este că Apollonios l-a împiedicat [să lovească] prin purtarea sa, dar eu înclin să pun aceasta pe seama rațiunii bătaușului, care i-a înfrînt mînia ce sta să izbucnească.

XL. Filozofia lui Dion era socotită de Apollonios prea îmbibată de retorică și prea avînd grijă să placă. Ca să-l îndrepte, îi spuse: „De vrei să-ți

lingușești ascultătorii, slujește-te mai degrabă de liră și de flaut”. Și adesea, în scrisorile ce i le-a adresat, l-a dojenit pentru această pornire demagogică.

XXI. Am să arăt acum de ce nu s-a mai întors să-l revadă pe împărat și de ce nu l-a mai întâlnit după întrevederea din Egipt, deși acesta l-a poftit în scris. Nero eliberase Grecia, măsură de o cuminenție ce-i era străină, iar cetățile își reluseră datinile lor doriene și atice și toate își regăsiseră tinerețea în deplină înțelegere, fapt ce nu se întâmplase nici în trecut. La sosirea sa, Vespasian o lipsi de acest privilegiu, invocând izbucnirea unor răscoale și alte neajunsuri, care nu meritau totuși o asemenea asprime. Această hotărâre a părut de o necumpătare fără margini față de firea împăratului, nu numai pentru cei loviți, ci și pentru Apollonios însuși, astfel că acesta îi scris:

„Apollonios către împăratul Vespasian, voie bună.

Ai făcut din Grecia o sclavă, după cum se spune, și îți închipui că l-ai întrecut pe Xerxes, fără să-ți dai seama că ai să ajungi mai prejos ca Nero. Căci Nero n-a mai vrut ca Grecia să rămână în sclavie.

Cu bine”.

Către același:

„După ce ai arătat că grecii ți-au devenit atât de nesuferiți încât i-ai făcut sclavi din oameni liberi ce erau, ce nevoie ai mai avea de tovărășia mea?

Cu bine”.

Iată care au fost pricinile pentru care Vespasian a încetat să-i mai fie drag lui Apollonios, dar când acesta a auzit că se arată un bun administrator în celelalte treburile ale domniei s-a bucurat pe față, socotind că astfel împăratul îi face lui personal un bine.

XXII. Iată și o întâmplare neobișnuită care a avut loc în timpul șederii lui Apollonios în Egipt: un om plimba un leu îmblânzit, ținut de o funie, ca pe un câine, iar leul mîngîia nu numai pe stăpînul său, ci și pe oricine îlîlnea în cale. El cerșea pretutindeni de-a lungul orașelor și intra chiar și în temple, căci leul era un animal curat: nu lingea deloc sîngele animalelor jertfite, nu sarea pe ele o dată ce fuseseră jupuite și tăiate în bucăți, ci trăia din turte îndulcite, din pîine, din fructe uscate și carne friptă. Era cîteodată văzut că bea vin, dar asta nu-i schimba cu nimic purtarea. Animalul se apropie într-o zi de Apollonios, care stătea în templu, se culcă pe genunchii lui și începu să se gudure, cum nu făcuse față de nimeni. Toată lumea credea că voia să capete ceva bun, dar Apollonios spuse: „Acest leu îmi cere să vă spun că în el se află un suflet omenesc; el este Amasis⁸⁹, regele Egiptului, din noma Sais”. La auzul acestor cuvinte, leul începu să mugească tînguitor, să geamă, tîrîndu-se pe pămînt și vărsînd lacrimi. Apollonios îl mîngîie și spuse: „Sînt de părere că trebuie să trimitem leul la Leontopolis și să-l consacram în templu, căci nu se cuvine, după părerea mea ca un rege prefăcut în cel mai regesc animal să rătăcească ca un cerșetor”. După aceasta, preoții s-au adunat, au închinat o ofrandă lui Amasis, au împodobit animalul cu un colier și cu fișii colorate și l-au însoțit de-a lungul Egiptului în sunete de flaut, de imnuri și de cîntece, înălțate în cinstea lui.

XXIII. După ce a cunoscut îndestul Alexandria, înțeleptul s-a îndreptat spre Egipt și Etiopia, ca să se întâlnească cu gymnosofiștii. Menippos, care

era încă de pe atunci un foarte priceput dialectician, deosebindu-se de alții prin libertatea cu care vorbea, a fost lăsat acolo ca să-l supravegheze pe Euphrates; văzînd că Dioscurides nu era destul de tare pentru o asemenea călătorie, îl sfătui să nu vină, apoi, reunindu-i pe ceilalți (căci după cei ce-l părăsiseră lîngă Aricia, mulți alții i se alăturaseră), el începu să vorbească despre călătorie cu aceste cuvinte: „Trebuie să încep cu o proclamație olimpică. Iată cum va suna: locuitorii Elidei îi antrenează treizeci de zile chiar la fața locului pe atleții ce vin în Olympia. Același lucru îl fac și oamenii din Delfi, pentru jocurile pythice, la fel corintienii pentru jocurile istmice. Ei spun: intrați în stadion și deveniți oameni demni de a învinge. Iar eleenii spun atleților, cînd vin în Olympia: dacă v-ați antrenat destul pentru a merita să mergeți la Olympia, dacă n-ați săvîrșit nici o faptă lașă sau josnică, mergeți cu îndrăzneală, dar cei ce au făcut altfel, ducă-se unde-or vrea!”

Tovarășii lui Apollonios au înțeles tîlcul acestei cuvîntări și cam douăzeci dintre ei au rămas cu Menippos. Ceilalți, în număr de zece, cred eu, după ce au rugat zeii și au adus un prinos înainte de a se urca în corăbii, se-ndreptară spre piramide, urcați pe cămile, ținînd Nilul în dreapta lor. De cîteva ori au traversat fluviul pentru a vizita tot ce se găsește acolo, căci n-au trecut prin nici un oraș, sanctuar sau împrejmuire sacră în tot Egiptul, fără să discute despre ele. De fiecare dată ei aflau sau îi învățau pe alții vreo datină sfîntă, iar corabia în care se urcase Apollonios părea că duce o solie religioasă.

CARTEA A ȘASEA

I. Etiopia e cuprinsă în cornul apusean al întregului uscat luminat de soare, după cum India ocupă cornul de răsărit; la Meroe ea se întîlnește cu Egiptul și, după ce atinge o mică parte din Libia Necunoscută, se sfîrșește la marea numită de poeți Ocean, căci ei numesc astfel apa care înconjoară de pretutindeni pămîntul¹. Țara aceasta dăruiește Egiptului fluviul Nil ce-și trage obîrșia la Cataracte² și inundă, începînd din Etiopia, tot Egiptul. Ca întindere, această țară n-ar putea fi asemuită cu India și nici cu alte continente vestite printre oameni, chiar dacă noi am uni întreg Egiptul cu Etiopia (și putem socoti că fluviul săvîrșește legătura); cele două țări luate împreună, tot n-ar putea fi asemuite cu India, într-atît de mare e aceasta din urmă. Totuși, cele două fluvii³ ale acestor ținuturi sînt destul de asemănătoare, dacă avem în vedere natura lor. Căci amîndouă își revarsă apele în timpul verii, cînd pămîntul cere umiditate, apoi sînt singurele fluvii care au crocodili și hipopotami, iar cuvintele în ceremoniile religioase închinat acestora sînt aceleași, căci multe invocații ale indienilor se repetă pe malul Nilului. Asemănarea celor două țări este întărită și de mirodeniile care cresc pe aici și de faptul că și în una și în alta sînt prinși și înrobiți leul și elefantul. Tot aceste ținuturi hrănesc jivine cum nu se mai găsesc nicăieri altundeva, tot aici oamenii sînt negri, ceea ce nu se întîmplă în alte țări. Tot aici se află pigmei⁴, alte neamuri ai căror oameni latră unul la altul⁵ ca să se înțeleagă precum și alte asemenea minuni. Grifonii din India⁶ și furnicile din Etiopia⁷, deși nu seamănă deloc, se spune că au ceva comun: și-ntr-o țară și în alta, ne spun poeții, ei păzesc aurul, așezîndu-se acolo unde se găsește acesta. Dar să ne oprim aici în privința lor. Acum trebuie să ne urmăm istorisirea, ținîndu-ne pe urmele înțeleptului.

II. Cînd a ajuns la hotarele dintre Etiopia și Egipt, în locul numit Sycaminos, a găsit niște bulgărași de aur, în, fildeș, rădăcini, smirnă și mirodenii. Toate acestea erau așezate pe pămînt, fără pază, la o răs_pîntie. Vreau acum să lămuresc ce rost aveau toate acestea, căci obiceiul a rămas pînă-n vremea noastră. Era un fel de piață, căci etiopienii aduceau aici produsele Etiopiei, iar egiptenii, la rîndul lor, după ce le transportau în țara lor, aduceau roadele Egiptului, avînd același preț, și schimbau cele ce aveau cu ceea ce nu aveau. Locuitorii acestui ținut de margine nu sînt cu totul negri, ci doar într-o anumită măsură: ei sînt mai puțin negri decît etiopienii, dar ceva mai mult decît egiptenii. Așadar, Apollonios, dîndu-și seama de ce fel de piață este vorba, spuse: „Bunii noștri greci, dacă dintr-un obol nu scot doi și dacă nu urcă prețul mărfurilor prin viclesuguri în afara legii sau prin dosire, pretind că nu pot trăi; unul spune că-și mărită fiica ce tocmai a atins vîrsta cuvenită; altul că trebuie să-și plătească cota parte, altul că ridică o casă, altul că ar roși dacă ar fi socotit mai puțin descurcăreț decît tatăl său, altul că fiul său tocmai a atins vîrsta bărbăției. Bine ar fi dacă

bogația ar fi mai puțin prețuită, dacă s-ar înfăptui mai mult egalitatea „și dacă negrul fier, părăsit, ar rugini”⁸, căci atunci oamenii ar fi uniți în cuget și întreg pământul n-ar fi decât o singură patrie.

III. Vorbind astfel și găsind subiect de discuție, ca de obicei, cu diferite prilejuri, s-a îndreptat spre Memnon⁹. Au fost conduși acolo de un tânăr egiptean, despre care Damis povestește cele ce urmează: acest tânăr, pe nume Timasion, tocmai ieșea din adolescență, fiind în floarea vârstei. Cuminte, el respinsese propunerile mamei sale vitrege, care îl dorise pătimaș. Însă ea l-a ațuțat pe tatăl său împotriva lui, fără a recurge la același viclesug ca Fedra, ci susținând că este un efeminat și că umblă mai mult după băieți, care îi plac mai ceva decât fetele¹⁰. Tânărul părăsise atunci cetatea Naucratis (acolo se întâmplase faptul) și venise la Memfis, unde cumpărase din banii săi o corabie, fiind deci corăbier pe Nil. Văzându-l pe Apollonios că urcă Nilul, tocmai când el îl cobora, a înțeles că cei ce se aflau pe corabie erau înțelepți, după mantalele lor și după cărțile asupra cărora urmau să se aplece. El i-a rugat să-i îngăduie să se urce și el alături de ei, căci iubea înțelepciunea. Apollonios spuse: „Acest tânăr este cumpătat, prieteni, să-i oferim așadar cele ce dorește”. Apoi le istorisi povestea mamei vitrege, cu glas scăzut, aceluia ce se aflau lângă el, în timp ce tânărul se-ndrepta cu corabia spre ei. Când corăbiile se opriră lângă mal, Timasion trecu din a sa în aceea a lui Apollonios și, după ce i-a adresat câteva cuvinte cîrmaciului său despre încărcătură, i-a salutat pe călători. Apollonios îl invită să vină înaintea lui și apoi îi zise:

– Tinere egiptean, căci din această țară mi se pare că ești, spune-mi ce ai făcut rău și ce-ai făcut bine, căci am să te dezleg de greșeli, ținînd seama de vîrsta ta și, dimpotrivă, am să-ți laud faptele bune. Vei rămîne să studiezi filozofia cu însoțitorii mei aici de față. Și cînd l-a văzut pe Timasion că roșește, gata să ia cuvîntul, schimbîndu-se la față și neștiind dacă să vorbească sau nu, îi puse întrebări din ce în ce mai amănunțite, ca și cum n-ar fi știut nimic despre el mai înainte, astfel încît tânărul își luă inima-n dinți și spuse:

– O zei, ce să spun despre mine? Rău doar nu sînt, dar trebuie oare să mă socot bun? Nu știu, căci a nu comite o nedreptate nu mi se pare a fi un merit.

– Prea bine, tinere, îmi vorbești ca un indian, căci asta e și părerea divinului Iarchas. Dar spune-mi, cum de ai ajuns la această părere și din ce pricină?

Și cînd începu să povestească că mama sa vitregă începuse să se dea la el și că el s-a opus dorinței ei pătimașe, un strigăt răsună, ca și cînd Apollonios, inspirat, își vorbea sie însuși. Timasion reluă:

– Dar, prieteni, ce se întîmplă? Ce vă povestesc eu nu merită, cred, nici admirație, nici batjocură.

– Altceva admirăm noi, spuse Damis, ce tu nu știi încă. Cît despre tine, tinere, noi te laudăm, întrucît nici nu-ți dai seama că ai făcut ceva deosebit.

– Aduci prinoase Afroditei? îl întrebă Apollonios.

– Da, pe Zeus, răspunse tânărul, cred că este o zeiță puternică și în cele omenești și în cele divine.

Minunîndu-se foarte, Apollonios spuse:

– Să-i dăruim o coroană, o bărbăți, pentru cumpătarea sa care o întrece pe cea a lui Hippolit, fiul lui Tezeu, căci acesta a rostit vorbe urîte împotriva

Afroditei și poate de aceea nu s-a lăsat în voia iubirii niciodată, și nici patima nu l-a îndemnat spre dragoste adevărată, întrucât era o fire sălbatică și nesupusă. Însă tînărul acesta declară că o cinstește cu supunere pe zeiță, fără totuși să fi cedat în fața celei care-l dorea; că a plecat de acasă din teamă față de zeiță, dacă nu s-ar fi ferit de o iubire vinovată. Faptul de a dovedi silă față de o divinitate, indiferent care ar fi ea, cum a făcut Hippolit față de Afrodita, nu arată, după mine, o mare stăpînire de sine, căci e mai înțelept să vorbești de bine pe toți zeii, și asta cu atît mai mult la Atena, unde sînt închinare altare pînă și unor semi-zei necunoscuți.

Acestea au fost preocupările lui Apollonios privitoare la Timasion. De altfel, îl numea „Hippolit”, din pricina ochilor răi cu care își privise mama vitregă. Pe de altă parte, îl învăța să-și cultive trupul și să-l întărească prin exerciții.

IV. Sub conducerea lui, ne spun ei, au ajuns la sanctuarul lui Memnon. Iată ce scrie Damis despre Memnon. El era fiul Aurorei, dar nu murise la Troia, pentru că de fapt nici nu ajunsese acolo, ci și-a dat sfîrșitul în Etiopia, după ce domnise peste etiopieni, cinci generații. Iar supușii săi, care au, dintre oameni, viața cea mai îndelungată, l-au deplîns pe Memnon ca și cum ar fi murit de tînăr, prea devreme¹¹. Locul în care e înălțată statuia, după cîte povestesc, seamănă cu o veche piață, ca acelea care s-au mai păstrat încă în cetățile locuite altădată. Se văd acolo urme de coloane, rămășițe de ziduri, jîlturi, ușorii ușilor, statui de-ale lui Hermes¹², unele distruse de mîna omului, altele de timp. Statuia lui Memnon este întoarsă spre razele soarelui și înfățișează un tînăr care nu are încă barbă. Este făcută din piatră neagră, cele două picioare sînt lipite, ca la statuile lui Dedal, brațele întinse se sprijină pe jîlt, căci e înfățișat tocmai cînd dă să se ridice. Ei admirară această atitudine, căutătura ochilor și buzele, care parcă rostesc vorbe, și mărturisesc că au fost mai puțin impresionați de figura care nu li se părea plină de energie, pînă ce razele soarelui au atins statuia, în momentul cînd astrul zilei a răsărit; dar atunci nu și-au mai putut stăvili admirația, căci statuia a început să vorbească din clipa în care soarele i-a luminat buzele, ochii au început să strălucească și s-au însuflețit la lumină, ca la oamenii cărora le place soarele. Ei înțeleseră atunci că statuia reprezenta tocmai momentul cînd Memnon dădea să se ridice în fața astrului, pentru că așa fac cei ce adoră puterile divine, sînd în picioare¹³. După ce au oferit un sacrificiu Soarelui din Etiopia și lui Memnon, fiul Aurorei, (preoții i-au lămurit că trebuiau s-o facă, adăugînd că numele primului venea de la cuvintele „a arde” și „a încălzi”¹⁴, iar numele celui de-al doilea de la mama sa) și-au reluat drumul, pe spatele cămilelor, către salașul gymnosofiștilor¹⁵.

V. Întîlnind un om îmbrăcat ca locuitorii din Memfis și care părea mai degrabă că rătăcește la întîmplare, decît că se îndreaptă spre un țel anume, Damis îl întrebă cine era și de ce rătăcea astfel; atunci Timasion îi lămuri:

– Am să vă răspund eu, nu el, căci nu va spune ce i s-a întîmplat, rușinîndu-se de starea în care se află. Eu am să vă spun totul, căci îl cunosc și îl deplîng. A ucis, fără să vrea, un locuitor din Memfis, iar legile din Memfis prevăd ca exilatul pentru omor fără voie (într-adevăr pedeapsa este exilul) să stea la gymnosofiști pînă ce va fi purificat de crima sa și să nu se reîntoarcă acasă, odată purificat, decît după ce, ajuns la mormîntul

victimei sale, îi va fi oferit un sacrificiu, destul de obișnuit. Toată vremea ce se scurge pînă ce va fi primit de gymnosofiști el trebuie s-o petreacă prin împrejurimi, pînă ce acestora li se face milă de el și-l primesc ca rugător.

Atunci Apollonios l-a întrebat pe Timasion ce aveau de gînd să facă gymnosofiștii cu acest exilat.

– Nu știu, răspunse Timasion, căci se roagă aici de șapte luni și nu i s-a dat încă drumul.

– Nu sînt înțelepți dacă nu-l purifică și dacă nu știu că însuși Philiscos, pe care acest om l-a ucis, a fost un urmaș al lui Thamous Egipteanul¹⁶ care, altădată, a pîrjolit țara gymnosofiștilor.

Timasion a rămas uimit.

– Ce vrei să spui? întrebă el.

– Ce vreau să spun? Tocmai ce s-a petrecut în fapt, tinere. Odinioară, Thamous a ucelit împotriva locuitorilor din Memfis, iar gymnosofiștii au descoperit urzeala, împiedicînd împlinirea faptei. Acesta, dezamăgit în planurile sale, a pustiit tot ținutul în care trăiau ei, căci săvîrșea numai fărădelegi în jurul cetății Memfis. Philiscos, pe care l-a ucis acest bărbat, era, după cîte îmi dau seama, coborîtorul său după al treizecelea rînd de oameni și, neîndoindu-l, era urît de cei cărora altădată Thamous le pîrjolise țara; și cum ar putea fi o dovadă de înțelepciune din partea gymnosofiștilor – cînd acest om ar merita o coroană, chiar dacă cu bună știință l-ar fi ucis pe Philiscos – faptul că ei nu-l purifică, de vreme ce nu-i vinovat decît de un omor fără voie, săvîrșit spre folosul lor.

Țînărul era uimit.

– Cine ești tu, străine? întrebă el.

– Cel pe care-l vei descoperi, răspunse Apollonios, de îndată ce vom ajunge la gymnosofiști. Dar, pentru că nu-mi este îngăduit de religie să cuvînt unui om mînjit de sînge, spune-i tu, tinere, să prindă curaj, căci eu am să-l purific de îndată ce va veni în locul unde m-am așezat.

Cînd omul cu pricina a împlinit riturile arătate de Empedocle și Pitagora pentru purificări, [Apollonios] i-a poruncit să vină la el, căci de acum era curat și dezlegat de greșeala sa.

VI. Apollonios și însoțitorii săi părăsiră acel loc la răsăritul soarelui și, înainte de amiază, ajunseră la așezarea în care cugetau gymnosofiștii. Ei ne spun că acești gymnosofiști locuiau pe o colină destul de mică, la oarecare depărtare de malul Nilului, că în înțelepciune erau cu atît mai prejos decît indienii cu cît erau mai presus față de egipteni, că erau goi, ca oamenii care, la Atena, fac băi de soare. Pîmîntul nu sînt decît puțini copaci și o pădure nu prea mare, unde ei se adună spre a dezbate treburile comune. Ei n-au aici sanctuare ca indienii, ci un sanctuar într-o parte, altul în alt loc, ridicate tot pe coline și venerate cu mult zel, dacă-i credem pe egipteni. Ei întrețin îndeosebi cultul fluviului Nil, căci consideră acest fluviu ca fiind apa și pămîntul¹⁷. Ei n-au nevoie nici de casă, nici de colibă, căci trăiesc în aer liber, dar au ridicat un adăpost pentru primirea oaspeților străini: e un portic, destul de modest, ca dimensiuni, la fel ca cel din Elida¹⁸, sub care atleții așteaptă chemarea de prînz.

VII. Aici Damis povestește o faptă a lui Euphrates pe care noi n-o putem socoti o ștregărie, întrucît este mai prejos de demnitatea unui înțelept.

Auzindu-l adesea pe Apollonios spunînd că vrea să confrunte înțelepciunea indiană cu cea egipteană, el l-a trimis la gymnosofiști pe Thrasybul din Naucratis pentru a-l vorbi de rău pe Apollonios. Thrasybul, pretinzînd că a venit pentru a se bucura de tovărășia gymnosofiștilor, le povesti acestora că va sosi la ei bărbatul din Tyana, fapt ce le va pricinui numai greutăți, căci personal se socotea mai presus decît înțelepții din India, pe care-i elogia ori de cîte ori vorbea. Mai spunea că Apollonios pregătise împotriva gymnosofiștilor mii de capcane, că nu respecta nici soarele, nici cerul, nici pămîntul, ci le mișca, le conducea și le zdruncina precum voia.

VIII. După ce a născocit toate istoriile acestea, omul din Naucratis plecă, și gymnosofiștii, convinși că acesta e adevărul, n-au refuzat totuși să se întâlnească cu Apollonios, cînd acesta ajunsese pe la ei, ci se prefăcuseră absorbiți de treburile importante, cărora trebuiau să li se dăruiască în întregime, neputînd să ajungă la o discuție cu el decît dacă s-ar fi găsit un răgaz. Mai întîi, erau curioși să afle anume ce voia și ce îl adusesese aici. Trimisul lor îl pofti pe Apollonios să vină sub portic, dar Apollonios răspunse: „N-are rost să merg să stau sub un acoperiș, căci cerul de aici îngăduie oricui să trăiască gol”. Prin aceasta voia să spună că-și dă seama că ei trăiesc goi nu din pricina bunei lor condiții fizice, ci de nevoie. „Nu mă mir că ei nu știu ce urmăresc eu și de ce am venit, dar indienii nu mi-au pus niciodată asemenea întrebări”, mai adăugă el¹⁹.

IX. Așadar, Apollonios se întinse sub un copac și rămase cu însoțitorii săi spre a răspunde tuturor întrebărilor lor. Totodată, Damis îl trase pe Timasion deoparte și-l întrebă:

– În ce constă înțelepciunea acestor gymnosofiști, dragul meu, pentru că i-ai mai întâlnit după cît se pare?

– Ea este mare și adîncă, răspunse celălalt.

– Și totuși, spuse Damis, purtarea lor de acum față de noi, prea bunule prieten, nu e deloc înțeleaptă; refuzul lor de a se întîlni cu un asemenea om [ca Apollonios] pentru a vorbi despre înțelepciune, faptul că se uită de sus la el, nu pot fi numite decît deșertăciune și orgoliu.

– Orgoliu? Niciodată n-am văzut la ei așa ceva, deși am venit aici de două ori. Ei erau întotdeauna la locul lor și plini de bunătate față de cei ce veneau să-i vadă. Uite, de curînd, acum vreo cincizeci de zile, Thrasybul a poposit aici. Nu era un filozof strălucit, dar l-au primit cu brațele deschise, fiind recomandat de Euphrates.

– Ce spui, tinere? exclamă Damis. L-ai văzut cumva cu ochii tăi pe Thrasybul din Naucratis în tovărășia lor?

– Da, și pe deasupra l-am condus eu însumi cu corabia mea cînd a plecat de aici.

– Atunci, pe Atena, înțeleg totul, strigă Damis, clocotind de mînie. Pe cît se pare, o fi urzit o șiretenie!

– Acest bărbat, reluă Timasion, nu mi-a răspuns cînd l-am întrebat cine era, făcînd din asta un secret, dar tu ai putea să-mi spui, doar nu o fi un mister, și poate aș putea la rîndul meu să vă dau un sfat pentru a obține ce doriți.

După ce a auzit de la Damis că este vorba despre înțeleptul din Tyana, zise:

– Ai înțeles întâmplarea: cînd Thrasybul a coborît Nilul cu mine²⁰, întrebîndu-l eu de pricina venirii lui pînă aici, nu înceta să tot expună un mod de gîndire reprobabil, repetînd mereu că a izbutit să stîrnească bănuieli printre gymnosofiști față de Apollonios, ca acesta să fie primit cu o deplină lipsă de prețuire, dacă va veni. Pricina disputei dintre el și Apollonios n-o cunosc, dar a spune lucruri urîte despre cineva, mi se pare un fapt pe potrivă unei femei de nimic sau a unui necioplit. Acum am să văd eu ce au de gînd să facă sofistii, căci sînt prieten cu ei.

Timasion se întoarse spre seară, fără a spune nimic altceva lui Apollonios decît că le-a vorbit, dar luîndu-l deoparte pe Damis îi dădu vestea că sofistii vor veni a doua zi dimineața, cu capul plin de tot ce le-a povestit Thrasybul.

X. [Călătorii] și-au petrecut seara vorbind despre lucruri obișnuite și care nu merită să fie amintite. Apoi s-au culcat în locul în care luaseră masa și, a doua zi, Apollonios, după ce a cîstit, ca obicei, soarele, a rămas singur, deoparte, cu gîndurile sale. Deodată Nilos, care era cel mai tînăr dintre gymnosofiști, alergă spre el.

– Venim la tine, spuse el.

– E bine așa, zise Apollonios, căci am venit de la țărîmul mării pînă aici spre a vă vedea.

După aceste cuvinte, îl urmă pe Nilos. Din vorbă în vorbă, iată că Apollonios îi întîlni și pe ceilalți și acum se găseau cu toții sub portic.

– Unde ne așezăm? întrebă Apollonios.

– Aici, răspunse Thespesion, arătînd păduricea.

Acest Thespesion era cel mai în vîrstă dintre gymnosofiști și el îi conducea pe toți, iar ceilalți, întocmai juriului întrecerilor sportive de la Olympia²¹, care merge în urma celui mai bătrîn dintre ei, îl urmau cu un pas regulat, plin de demnitate. Cînd s-au așezat, la întîmplare, fără a ține seama de rînduiala locurilor, toți și-au întors privirea spre Thespesion, ca și cum acesta ar fi trebuit să rostească un discurs la un ospaț.

Iar Thespesion începu astfel:

– Pe cît se spune, Apollonios, ai fost de față și la Jocurile Pythice și la Jocurile Olimpice; vestea ne-a adus-o pe aici Stratocles din Pharos, care susține că te-a întîlnit acolo. Cei care vin la Jocurile Pythice sînt primiți în drum cu muzică și flaut, cu cîntece și arii din cythară, iar în cinstea lor se joacă comedii și tragedii și abia mai tîrziu au loc întrecerile gimnice; la Olympia, dimpotrivă, sînt înlăturate asemenea deșertăciuni, socotite nelalocul lor și nepotrivite. Spectatorilor li se oferă doar întrecerea între atleții goi, căci Heracles a întemeiat aceste Jocuri²². Află că aceeași deosebire e între înțelepciunea indienilor și cea de aici. Indienii, asemenea celor care organizează Jocurile Pythice, copleșesc mințile celor din popor cu tot felul de minuni, dar noi, asemenea atleților din Olympia, sîntem goi. Aici pămîntul nu ne oferă nici un culcuș și nu ne dă, ca bachanților, nici vin, nici lapte, iar aerul nu ne ține deasupra pămîntului. Ne întindem chiar pe pămînt, trăim din roadele pe care el ni le dă de la sine, fără ca noi să-l chinuim împotriva dorinței sale²³. Dar iată dovada că și noi sîntem în stare să facem minuni.

Se adresa apoi unui ulm, al treilea arbore din locul în care stăteau întinși: „Dă binețe înțeleptului Apollonios”. Iar copacul, după cum i se

poruncise, dădu binețe, cu o voce deslușită, de femeie. Sofistul a făcut această minune din dușmănie față de indieni, gândindu-se că Apollonios va reveni asupra bunei păreri pe care o avea despre ei, întrucât îi lauda pe indieni în tot ceea ce spuneau și făceau. Adăugă și sfaturile următoare: este deajuns pentru un înțelept să ia o hrană pură, de orice viețuitor, să se abțină de la dorința ce vine prin privire și de la invidie, care sfârșește prin a deprinde mintea și mâna cu nedreptatea și să știe că adevărul n-are nevoie nici de minuni, nici de magie.

– Privește-l pe Apollo din Delfi, spuse el, care stă în mijlocul Greciei pentru a da oracolele sale²⁴. Acolo, după cum prea bine știți, cel ce are nevoie de un răspuns pune o scurtă întrebare și Apollo, fără a împlini vreo minune, răspunde și spune ce știe el. Și totuși i-ar fi ușor să zguduie întreg Parnasul, să facă fîntîna Castalia²⁵ să dea vin, prefăcînd izvorul ei, să sece Cephisos-ul²⁶; dar el, fără a se deda unor asemenea deșarte nesocotințe, dezvăluie adevărul adevărat. Să ne gândim, de asemenea, că nici aurul, nici ofrandele strălucite ale consultantților nu ajung pînă la el fiindcă așa dorește; de fapt, lui Apollo nu îi place prea mult nici templul său, chiar dacă ar fi de două ori mai mare, căci odinioară acest zeu a locuit într-un sălaș umil și mai apoi într-o colibă în care, pe cît se spune, albinele aduceau ceară, iar păsările pene. Simplitatea este stăpîna înțelepciunii și a adevărului²⁷, pe care dacă le urmezi vei fi socotit un adevărat înțelept, uitînd deșartele povești cu care te-au deprins indienii, căci ce nevoie este de atîta zarvă pentru expresiile „fă asta” sau „nu fă asta” sau „eu știu” ori „eu nu știu” sau „asta e” ori „asta nu e”²⁸? La ce bun să lovești cu fulgerul sau, mai cumplit, să fii lovit de el? Ai văzut imaginile care arată isprăvile lui Heracles de care vorbește Prodicos²⁹; l-ai văzut pe Heracles încă efeb, pe cînd nu-și alesese drumul în viață: Viața cea dulce³⁰ și Virtutea încercau să-l tragă fiecare spre sine. Prima este împodobită cu giuvaere de aur, cu coliere, cu veșminte de purpură, obrații îi sînt fardați, părul buclat, iar ochii întăriți cu linii negre. Mai are sandale de aur, cu care este înfățișată mergînd cu pas mîndru. Dimpotrivă, Virtutea pare o femeie obosită de muncă, cu privirea aspră, pielea ofilită nu este fardată cu nici un dres, merge pe jumătate goală, veșmîntul îi este ca vai de el și ar merge goală de tot dacă n-ar ști ce se cuvine să poarte o femeie. Închipuie-ți, Apollonios, că ai avea de ales între înțelepciunea indienilor și înțelepciunea noastră, și că ai asculta-o pe prima, spunîndu-ți că te va face să dormi pe un pat de flori și, pe Zeus, că-ți va da să bei lapte și te va hrăni cu miere, că-ți va aduce nectar și aripi, dacă vei dori, trepiede, cînd bei, și tronuri de aur, că nu vei avea nici o grijă și că totul va veni de la sine. Dar cealaltă înțelepciune îți spune că va trebui să dormi pe ce apuci și că, fără veșminte, ca noi, va trebui să suferi și că nu vei socoti bun ori plăcut nimic ce nu-i dobîndit fără muncă³¹, că nu te vei lauda și nici nu vei fi orgolios și că te vei păzi de toate închipuirile care te ridică deasupra pămîntului. Dacă vei alege, ca Heracles, și-ți vei păstra o voință de fier, fără a disprețui adevărul și fără a refuza simplitatea firii, atunci ai să poți spune că ai să ucizi mulți lei, să tai multe capete de hydră și să spinteci multe făpturi ca Geryon ori ca Nessos³² și că ai să îplinești toate muncile lui Heracles. Dar dacă alegi o viață de saltimbanc hoinar, vei linguși ochii și urechile oamenilor, nu vei fi socotit mai înțelept decît un altul și vei fi învins de oricare gymnosofist egiptean.

XI. După această cuvîntare, toată lumea s-a întors spre Apollonios, tovarășii săi știind prea bine ce le va răspunde, iar însoțitorii lui Thespesion întrebîndu-se ce va spune. Iar el, după ce a văzut ușurința și forța cu care a cuvîntat etiopianul, spuse:

- Mai ai ceva de adăugat?
- Nu, pe Zeus, spuse celălalt, căci am spus totul.
- Nici un alt egiptean nu mai are nimic de spus? întrebă Apollonios.
- Prin vocea mea, răspunse Thespesion, au vorbit de fapt toți.

Atunci Apollonios rămase o clipă tăcut și ațintindu-și ochii în semn că a înțeles, vorbi astfel:

– Alegerea pe care, după Prodicos, a făcut-o Heracles pe cînd era tînăr a fost bine povestită de tine și într-un adevărat spirit filozofic, dar, o înțelepți egipteni, ea nu mă privește deloc, căci eu n-am venit să vă cer sfatul asupra căii de urmat în viață; de mult am ales-o pe cea care mi-a plăcut și cum printre cei de față, în afară de Thespesion, eu sînt cel mai în vîrstă dintre voi, s-ar fi cuvenit ca eu să vă sfătuiesc asupra alegerii înțelepciunii voastre³³, dacă n-aș fi văzut că ați ales deja. Totodată, în ciuda vîrstei la care am ajuns și atît de înaintat cît sînt în înțelepciune, n-am să șovăiesc să dau seama în fața voastră de ce mă port astfel, arătîndu-vă că am avut dreptate să aleg aceste principii, căci n-am cunoscut niciodată altele mai bune. Găsind în învățătura lui Pitagora un mare adevăr, văzînd că o știință misterioasă îi îngăduie nu numai să se cunoască pe sine însuși, așa cum era, ci și cum fusese³⁴, văzînd că se apropia curat de altare, fără să mănînce carne și cu corpul neatins de vreo haină făcută din piele de jivină, văzînd că el, cel dintîi, și-a ținut limba, născocind maxima „Pune un bou pe limba ta”³⁵ și că întreaga filozofie era cuvînt de oracol și de adevăr, m-am grăbit să-i însușesc învățăturile³⁶. N-am avut atunci de ales numai între două cai ale înțelepciunii³⁷, cum m-ai sfătuit tu să fac, scumpul meu Thespesion, căci filozofia îmi trecea prin fața ochilor învățăturile sale atît de diferite, înconjurîndu-le cu podoabele proprii fiecăruia și mă poftea să le privesc în față și să aleg bine. Toate erau de o frumusețe strălucitoare, divină, și, în fața unora dintre ele, trebuia să închizi ochii, orbit. Totuși, le-am privit pe rînd, iar ele mă îndemnau, apropiindu-se de mine și spunîndu-mi dinainte ce-mi vor oferi. Una spunea că mă va copleși cu tot felul de plăceri, fără să fac cea mai mică forțare în desfrîu, alta, că-mi va da tihnă după efort, alta că va amesteca bucuriile acestui act cu truda, pretutindenți întrezăream doar plăceri, se lăsau libere friiele pîntecului, mîna se întindea spre bogăție, nici o piedică nu era pusă privirilor, dimpotrivă iubirea, dorințele arzătoare și alte asemenea pasiuni mi-erău îngăduite³⁸. Totuși, una din aceste învățături se lăuda că-mi va cere înfrînarea de la toate acestea, era îndrăzneată, iute la ocară și își croia drum, îmbrîncind totul în cale³⁹. Apoi, am cunoscut și altă înțelepciune, de nedescris, de care a fost cucerit odinioară și Pitagora. Aceasta nu se amesteca în mulțimea celorlalte, stătea deoparte, tăcută, și, cînd și-a dat seama că nu mă îndreptam spre alte înțelepciuni și că nu știam încă ce însemnau ele, îmi spuse: „Tinare, eu sînt de plîns și sufăr mult, căci dacă cineva va veni în salașul meu va trebui să se înfrîneze de la orice hrană pregătită din vietăți, să uite vinul care tulbură mintea celui nedeprins să-l bea; nu va purta mantie pentru a se încălzi, nici lînă tunsă de viețuitoare, ci îi voi dărui sandale din scoarță de papirus, va trebui să doarmă cum va

putea și unde va apuca. Iar cei dintre ai mei care se lasă în voia plăcerilor iubirii, vor fi târâți și aruncați în niște hăuri de către dreptate, însoțitoarea înțelepciunii. Sînt atît de aspră cu cei care aleg înțelepciunea încît merg pînă acolo încît sînt în stare să pun o zăbală limbii lor. Ascultă însă ce vei dobîndi, dacă vei îndura toate suferinți: cumpătare și dreptate, de la sine, nu vei invidia pe nimeni, vei fi temut de tirani, în loc să te tîrîi tu în fața lor, vei fi mai plăcut zeilor oferindu-le mici prinoase, în loc să risipești pentru ei sîngele taurilor. Iar cînd vei fi pur, am să-ți hărăzesc darul de a cunoaște viitorul și îți voi umple ochii cu lumină, astfel încît vei putea recunoaște un zeu ori un erou, cît și duhurile rele⁴⁰ pe care le vei izgoni, ele nefiind decît umbre cu înfățișări omenești”. Aceasta-i calea pe care am ales-o, o înțelepți egipteni! A fost o alegere fericită, după învățătura lui Pitagora, și făcînd-o, nu m-am înșelat și nu am fost mințit, căci am ajuns ceea ce [cu adevărat] trebuie să fie un înțelept. Am tot ceea ce făgăduiește înțelepciunea pentru cel ce va fi înțelept. Căci am înțeles obîrșia acestei arte și felul în care a început și mi-am dat seama că era rodul unor oameni care cunoșteau bine lucrurile divine și care au pătruns străfundurile sufletului omenesc, a cărui ființă își găsește izvorul în nemuritor și nenăscut⁴¹. Această concepție mi s-a părut a fi cu totul opusă față de cele ce gîndesc atenienii, căci cuvintele inspirate și pline de înțelepciune pe care Platon le-a rostit despre suflet sînt criticate de ei, care și-au însușit o învățătură despre suflet potrivnică celei a filozofului și greșită⁴²; trebuia deci să caut care va fi cetatea, care va fi poporul unde nu doar un om, ci întreaga mulțime, de toate vîrstele, va susține aceeași învățătură despre suflet. Iar eu, mînat de tinerețea și nepriceperea mea, mi-am întors ochii spre voi, căci se spunea că ați avea o grămadă de cunoștințe, nemaipomenite. I-am spus asta învățătorului meu, care mă opri, spunîndu-mi: „Închipuie-ți că ești un băiat înclinat spre iubire sau că, la vîrsta iubirii, înlînești un alt băiat draguș și că ajungi să te îndrăgostești de frumusețea lui; închipuie-ți că îl întrebi din ce ținut vine, al cui fiu este, iar el ți-ar răspunde că tatăl său este un cavaler ori un strateg și că bunicii lui fuseseră choregi⁴³. Iar dacă tu ai să i te adresezi cu numele unui trierarh⁴⁴ sau al unui oarecare filarh⁴⁵, crezi că ai să-l duci de nas cu asemenea complimente? Mai degrabă cred că îl vei jigni, nechemîndu-l pe tînăr cu numele tatălui său, atribuindu-i un neam care nu e al său, ca și cum ar fi bastard! În adevăr, de ești îndrăgostit de înțelepciunea descoperită de indieni, fără să-i dai numele părinților firești, ci acela al părinților adoptivi⁴⁶, nu oferi oare egiptenilor un dar mai mare încă decît dacă, cum povestesc poeții, Nilul, în creșterea sa, s-ar fi arătat amestecat cu miere?”. Aceste păreri m-au făcut să merg mai întîi la indieni și apoi la voi, gîndindu-mă că ei erau înzestrați cu o inteligență mai ascuțită, dat fiind că trăiesc într-o lumină mai curată și convins fiind că ei sînt mai aproape de adevăr în părerile lor asupra firii și a zeilor⁴⁷, căci trăiesc în vecinătatea zeilor, iar așezarea lor se învecinează cu principiile de unde se trag viața animală și substanța caldă⁴⁸. Iar cînd m-am găsit în fața lor, am simțit același lucru față de făgăduielile acestor oameni, ca acela pe care, se spune, talentul lui Eschil l-a inspirat atenienilor, cînd s-a hotărît să devină poet tragic⁴⁹, luînd seamă că această artă era încă primitivă, lipsită de podoabe. El a micșorat corurile, care ajunseseră de o încîlceală fără margini, a înfiripat dialoguri între actori; respingînd lungile monodii de pînă atunci, a închipuit uciderea personajelor în culise pentru a feri

spectacolul de masacru. Toate aceste îmbunătățiri vorbesc negreșit de priceperea sa, dar trebuie să cădem de acord că ar fi putut veni și în mintea unui poet mai puțin priceput. El însă a avut și ambiția de a crea un stil la înălțimea tragediei, iar în privința artei sale, aceea de a se arăta demn de sublim și de a nu-i îngădui să coboare. El a închipuit costume potrivite cu caracterul eroilor săi; suindu-i pe actori pe coturni, ca să fie la înălțimea personajelor, a fost primul care le-a împodobit coturnii, ca să dea seamă într-un fel despre ce eroi și eroine era vorba; astfel, atenienii îl socotesc părintele tragediei și-l poftesc, chiar după moartea sa, să participe la Dionysii, căci piesele lui Eschil, în virtutea unui decret, continuă să fie reprezentate și cuceresc din nou premiul⁵⁰. Dar, să recunoaștem, meritul unei tragedii, bine puse în scenă, este relativ mic: ea nu pricinuiește desfătare decât în timpul câtorva ceasuri dintr-o singură zi, răstimp tot atât de scurt ca vremea Dionysiilor; filozofia, în schimb, în înțelesul dat de Pitagora, potrivită cu inspirația divină, aidoma acelor care înaintea lui Pitagora i-a însuflețit pe indieni, are meritul că nu se mărginește la o scurtă clipă, ci se întinde la nesfârșit, dincolo de tot ce se poate măsura. Așadar, după părerea mea, nu o pornire fără noimă m-a făcut să urmez o filozofie bine pusă în scenă, ca aceea pe care indienii mi-au prezentat-o, așa cum se cuvine, pe o scenă înaltă, divină, ca s-o poată privi mulțimea⁵¹. A venit clipa să vă fac să înțelegeți că am avut dreptate să-i admir și să-i socotesc înțelepți și fericiți. Am văzut oameni locuind pe pământ și care nu erau totuși pe el, întăriți fără întărituri, neavînd nimic și avînd toate bogățiile pământului. Iar dacă am cerut ajutor enigmelor, e pentru că înțelepciunea lui Pitagora îmi îngăduie s-o fac. El ne-a îndemnat să vorbim în enigme, descoperind că vorba este stăpîna tăcerii; pînă și voi ați fost, alături de Pitagora, de partea acestei înțelepciuni, pe vremea cînd n-aveați decât vorbe bune pentru filozofia indienilor, căci odinioară voi înșivă ați fost indieni⁵². Dar, din pricină că v-ați sfiit de faptul că ați venit aici, întrucît acolo pămîntul vă era dușmănos, ați vrut să se uite că nu sînteți decât niște etiopieni veniți din India, și n-ați precupețit nimic pentru asta. De aceea v-ați lepădat de tot ce ați adus bun de acolo, de parcă ați fi putut să vă lepădați și de faptul că sînteți etiopieni. De aceea v-ați hotărît să adorați zeii mai degrabă în felul egiptenilor decât în cel al vostru, și apoi ați aruncat cuvinte jignitoare la adresa indienilor, de parcă nu v-ați fi murdărit tot pe voi, murdărindu-i pe cei din care vă trageți. În privința aceasta nu v-ați schimbat deloc, și chiar astăzi v-ați arătat gustul pentru jignire și batjocură, susținînd că indienii nu pot face nimic bun decât să zgîndăre ochii și urechile oamenilor. După ce că n-ați pătruns natura filozofiei mele, vă arătați neștiutori și în ce privește faima pe care ea mi-a adus-o. Eu însă n-am nimic de spus spre a mă apăra. Vreau să fiu doar ceea ce gîndesc indienii despre mine, dar nu îngădui ca indienii să fie vorbiți de rău. Dacă sînteți într-adevăr inspirați de cumintea înțelepciune a omului din Himera⁵³, care într-un poem despre Elena a compus ceva cu totul potrivit față de o creație anterioară, numindu-l o „palinodie”, a sosit deci și pentru voi momentul să recunoașteți că „ceea ce grăiți nu este potrivit” și, schimbîndu-vă gîndurile, să aveți față de ei o părere mai sănătoasă decât cea pe care ați arătat-o. Dar, dacă Muzele nu vă inspiră o palinodie, cel puțin cruțați oamenii pe care zeii binevoiesc să-i lase să ia parte la natura lor, fără a considera o scădere faptul că la rîndul lor se împărtășesc din bunurile omenești.

Thespesion, tu ai pomenit cîte ceva despre oracolul Pythiei și ai arătat în ce măsură răspunsurile date erau simple, neprefăcute, și ai dat ca pildă, templul de ceară și de pene. Dar în ochii mei, nici acesta nu era lipsit de fast, căci versul:

„aduceți, păsări, pene și voi, albine, ceară”⁵⁴ – dădea seamă de dorința de a pregăti o locuință care să aibă înfațișarea unei case; dar zeul, pe cît cred eu, a socotit că era prea mică și nepotrivită cu înțelepciunea sa și a simțit nevoia unui alt templu și apoi a încă unuia, mai mare încă și larg de 100 de pași⁵⁵. Se spune că într-unul din aceste lăcașuri erau atîrnate păsări magice, din aur, de un farmec asemănător celui al Sirenelor și că zeul aduna cele mai prețioase dintre ofrandele aduse Pythiei spre a sluji de podoabă și că nu refuza să fie așezați în templul său coloși de zei, de oameni, de cai, de tauri și alte sălbăticiuni. Nu l-a dat afară nici pe Glaucos⁵⁶, cînd a adus un suport de crater, și i-a plăcut fresca reprezentînd „Căderea Troiei”, pictată acolo de Polygnotos⁵⁷. A făcut asta nu pentru că socotea că aurul din Lydia înfrumusețează sanctuarul Pythiei⁵⁸, ci din pricina grecilor, ca să le arate, cred eu, bogăția barbarilor și spre a-i îndemna s-o jinduiască⁵⁹, în loc să-și pîrjolească cetățile unii altora. Și-a însușit și arta greacă care se potrivea propriei sale înțelepciuni, făcînd și din ea o podoabă pentru sanctuarul său. Tot ca un fel de podoabă, cred eu, își rostește oracolele sub forma versului⁶⁰. Dacă ar fi vrut să răspundă fără strălucire, ar fi răspuns astfel: „fă asta” sau „nu face asta” și „du-te” sau „nu te duce”, „fii de partea lor” sau „nu fi de partea lor”. Acestea sînt într-adevăr rostiri scurte și, după spusa voastră, goale, dar el, pentru a se arăta plăcut la vorbire în fața celor ce-l întrebau, și-a însușit forma poetică [a oracolului]. El mai susține că nimic nu-i este necunoscut, că știe numărul grăunțelor de nisip și că a măsurat toate adîncimile mării. O fi și aceasta dovadă de vorbărie, faptul că Apollo își rostește oracolele cu noblețe, într-un spirit elevat; dar, să nu te superi Thespesion, de cuvintele mele; există femei în vîrstă care, cu un ciur în mînă, umblă în urma păstorilor ori a văcarilor, purtînd de grijă animalelor, pentru a observa care sînt cele bolnave, după cîte mărturisesc ele. Ele susțin că sînt „învățate” și chiar mai „învățate” decît ghicitoarele obișnuite. La fel îmi apare și înțelepciunea voastră față de cea a indienilor: ei sînt divini și podoabele lor sînt acelea agreate de preoteasa din Delfi...; dar nu vreau să spun mai mult, căci măsura în cuvinte îmi este tot atît de dragă cît este ea și indienilor; doresc să mă însoțească și să-mi călăuzească vorbirea în străduința de a atinge ceea ce stă în puterea mea, date fiind prețuirea și dragostea ce le-o port, lăsînd în afara dojenilor tot ce este mai presus de părerile mele. Cînd ai auzit ce spune Homer în versurile despre Ciclop, cum că pămîntul nesămănat și nelucrat hrănea făpturile cele mai sălbatice și mai barbare, povestea ți-a plăcut, negreșit⁶¹. Iar cînd edonii⁶² sau lydienii se dedau bachanalelor, tu nu te-ai îndoit că pămîntul nu le va da izvoare de lapte și vin, ori că nu le va da de băut, dar acestor credincioși bachanți ai întregii înțelepciuni, le refuzi oare darurile firești pe care le dă pămîntul? Trepiedele mișcătoare iau și ele parte la ospetele zeilor⁶³. Iar Ares, cît de neștiutor de carte și dușmănos va fi fost, nu l-a certat niciodată pe Hefaistos din pricina lor; este puțin probabil ca zeii să fi auzit vreodată o învinuire ca aceasta: „Faci o greșală, Hefaistos, împodobind banchetul zeilor, înconjurîndu-l cu atîtea minunății!”. Dar Hefaistos n-a fost învinuit

niciodată din pricina slujitoarelor de aur, sub pretext că ar fi înjosit acest metal nobil, din moment ce i-a dat viață, căci orice artă tinde spre decorație, dat fiind că însăși arta își datorează existența dorinței de împodobire⁶⁴. Mersul cu picioarele goale, purtarea mantiei de filozof și a desagii pe umăr sînt, de asemenea, tot atîtea feluri de împodobire. Și chiar goliciunea voastră are frumos faptul că îl lipsește pe om în întregime de orice artificiu și că este simplă. Depășește eleganța, nu fără a aminti dictonul „își dă altfel de aere”⁶⁵. Cît despre cultul soarelui, despre riturile îndătinate ale indienilor, despre felul în care zeului îi place să fie adorat, să le lăsăm în seama legilor lor: zeii subpămînteni își vor alege hăurile și ceremoniile împlinite în adîncurile pămîntului, dar soarele este purtat de eter și se cuvine ca cei ce îi înalță laude, demne de el, să se ridice deasupra pămîntului⁶⁶ și să fie în aceeași stare de levitație ca și zeul. Toți doresc să facă astfel, dar numai indienii sînt în stare de așa ceva.

XII. Damis spune că a răsuflat ușurat după ce a auzit această cuvîntare, căci vorbele lui Apollonios i-au înrîurit atît de tare pe egipteni încît era limpede că Thespesion, cît era el de tuciuriu, a roșit, iar ceilalți au arătat o adevărată uimire în fața cuvintelor pe care le-au auzit rostite cu atîta vigoare și talent. Cel mai tînăr dintre egipteni, pe nume Nilos, sări în sus de admirație, ne spune Damis, și, trecînd alături de Apollonios, îi luă mîna și-l rugă să povestească despre întrevederile pe care le-a avut cu indienii. Dar Apollonios, după mărturia lui Damis, i-a răspuns:

– Cu tine voi sta oricînd de vorbă, căci e limpede că îți place să ascuți și ești apt să primești înțelepciunea, oricare ar fi ea. Lui Thespesion și tuturor celor ce socotesc știința indienilor vorbărie goală nu s-ar cuveni să le dezvălui ce am auzit acolo.

– Dacă, să zicem, ai fi fost un negustor sau un armator, spuse Thespesion, și dacă ai fi adus o încărcătură, ai fi socotit că acest simplu fapt, de a veni din India, îți dă dreptul să vinzi marfa fără să fie văzută, fără a se cerceta o parte din ea, fără a o gusta?

– Am să vă dau prilejul să o cercetați, răspunse Apollonios, dar numai celor ce-mi vor cere așa ceva. Dar dacă cineva, corabia fiind abia trasă la mal⁶⁷, s-ar apropia de ea ca să azvîrle numai ocări în privința încărcăturii, zicînd că a sosit dintr-o țară care nu dă nimic bun, și m-ar fi muștrat că navighez cu mărfuri de nimic, străduindu-se ca și alții să-i împărtășească părerea, crezi că acel care ar intra într-un asemenea port, ar mai arunca ancora și ar lega corabia cu odgoane? Mai bine ar fi să crezi că va ridica pînzele și că va lua drumul mării din nou, fiind gata mai degrabă să încredințeze bunurile sale vînturilor, decît unor oameni atît de neprimitori și lipsiți de judecată.

– Dar cel puțin eu, răspunse Nilos, am să mă agăț de odgoanele tale și am să te rog, neguțătorule, să mă lași să iau o parte din mărfurile pe care le aduci și, din toată inima, m-aș urca pe corabia ta, în preajma celorlalți, pentru a ține socoteala mărfurilor.

XIII. Thespesion, dorind să pună capăt acestor controverse, spuse:

– Sînt fericit, Apollonios, că te-au supărat cele ce ai auzit, căci astfel, poate, ne vei ierta mai ușor pentru că ne-am întristat din pricina cuvintelor jignitoare pe care le-ai rostit împotriva înțelepciunii noastre, fără să o fi ispitit.

Apollonios rămase o clipă uimit de aceste cuvinte, căci nu aflate nimic despre Thrasybul și Euphrates⁶⁸, dar, ca de obicei, a înțeles ce s-a întâmplat.

– Indienii, Thespesion, spuse el, nu s-ar fi lăsat înșelați și n-ar fi ascultat cleветirile lui Euphrates, căci ei sînt obișnuiți să cunoască viitorul. Cît despre mine personal, n-am avut nimic de împărțit cu Euphrates; am căutat să-l abat de la patima banului, de la lauda cîștigului, oricare ar fi fost obîrșia lui, dar mi-am dat seama că sfaturile mele îi treceau pe lîngă urechi; el le socotește muștrări la adresa lui și nu încetează să urzească mereu cîte ceva împotriva mea; dar, întrucît vi s-a părut convingător, atunci cînd îmi critica felul de viață, aflați că mai întîi pe voi v-a vorbit de rău. Știu prea bine că asupra țintei cleветirilor apasă primejdii grave, căci lumea îl va detesta pe cel vorbit de rău, chiar dacă n-a săvîrșit nici o greșeală. Dar, pe cît se pare, nici cei ce pleacă urechea la cleветiri nu sînt la adăpost de primejdii. Mai întîi, ei vor fi dovediți că au dat crezare unor minciuni pe care le-au ascultat și considerat ca pe niște lucruri adevărate. Apoi, vor fi învinuiți de ușurință și credulitate, greșeli care trebuie înfierate pînă și la un tînăr și, în cele din urmă, vor părea și pizmași, îngăduind invidiei să le fie dascăl în perorații nedrepte. Ei înșiși vor ajunge la rîndul lor victima cleветirilor, luate de alții drept adevăruri, căci firea omenească e mai înclinată să facă ceea ce socotește că nu e cu puțință. Cerul să-l împiedice pe omul cu aceste porniri nefaste să ajungă tiran sau în fruntea unei democrații, căci însăși democrația ar deveni tiranie⁶⁹, sub el. Niciodată nu va putea împărți dreptatea, căci niciodată nu va ști să discearnă adevărul. Niciodată nu va putea conduce o corabie, căci oamenii de pe ea se vor răzvrăti, nu va putea comanda o armată, căci va face jocul dușmanului, nici nu va putea fi filozof, chiar de-ar avea această înzestrare a minții, căci nu va medita la adevăr. Vouă, Euphrates v-a răpit pînă și calitatea de înțelepți cînd v-a înșelat; cum vor mai putea pretinde că sînt înțelepți cei care s-au îndepărtat de înțelepciune în urma urzelilor cuiva ce-i amăgea cu vorbe goale?

Atunci Thespesion luă cuvîntul, ca pentru a-l liniști:

– Destul am discutat despre Euphrates și josnicia vorbelor lui. De altfel, noi am dori să te împaci cu el, socotind că ar fi o faptă înțeleaptă să aducem buna înțelegere între înțelepți.

– Dar cu voi, spuse Apollonios, cine mă va împăca? Căci e nevoie ca cel care a fost calomniat să se disculpe într-un fel de învinuirile fără temei... Fie, spuse Apollonios, să începem așadar o discuție serioasă, căci asta ne va ajuta mai mult ca orice să ne împăcăm.

XIV. Nilos, dorind din toată inima să-l asculte pe Apollonios, adăugă:

– Se cuvine ca tu să-ncepi să discuți, povestindu-ne călătoria pe care ai făcut-o la poporul indian, convorbirile pe care le-ai avut acolo despre niște subiecte atît de însemnate.

– Și eu, reluă Thespesion, am cea mai mare dorință de a te auzi vorbind despre Phraotes, căci se spune că ai adus din India cîteva idei pilduitoare din cuvîntările lui.

Atunci Apollonios începu mai întîi să le vorbească despre ce se întîmplase la Babylon, povestindu-le totul pe scurt, în timp ce ei ascultau fermecați, cuceriți de cuvintele lui. La prînz s-au oprit, căci atunci e clipa cînd gymnosofiștii își celebrează riturile.

XV. În timp ce Apollonios și însoțitorii lui se îndreptau spre masă, iată că sosește Nilos cu legume, pâine și fructe uscate, în parte aduse de el, în parte de alții. Cu mare politețe, grăi:

– Întelegții vă trimit aceste daruri de ospitalitate, vouă și mie, căci voi împărți cu voi masa, nu „nechemat”, cum se zice, ci invitându-mă eu însumi.

– E foarte plăcut darul ospitalității pe care ni-l aduci, tinere, răspunse Apollonios, venind așa cum ești, cu firea ta deschisă, căci e limpede că ești un înțelept care a îmbrățișat înțelepciunea indienilor, precum și pe aceea a lui Pitagora. Așază-te aici și împarte masa noastră.

– Am să mă așez, răspunse Nilos, dar n-ai să ai destulă mâncare să mă satur.

– Pari să fii lacom și greu de potolit, îi răspunse Apollonios.

– Așa e, răspunse Nilos, căci iată, nici nu m-am săturat încă după masa îmbelșugată și măreață pe care ne-ai dat-o și iată-mă, mă întorc iarăși să mă înfrupt. Ai putea să-mi spui altfel decât „nesătul” și „mîncău”.

– Mănîncă după poftă, răspunse Apollonios, cît despre subiectele de discuție, găsește tu cîteva, iar eu am să-ți dau altele.

XVI. Pe cînd luau masa, Nilos luă cuvîntul:

– Pînă acum am fost în slujba gymnosofiștilor, luptînd ca un fel de soldat din infanteria ușoară cu sulite și praștii, dar acum am să-mi pun platoșa și am să mă împodobesc cu scutul tău⁷⁰.

– Dar, Egipteanule, spuse Apollonios, cred că Thespesion o să te dojenească, ca și alții de altfel, întrucît i-ai părăsit pentru a adopta obiceiurile noastre, fără ca mai întîi să ne fi pus la încercare, arătîndu-te grăbit peste măsură, dat fiind că e vorba să-ți alegi felul de viață.

– Și eu gîndesc la fel, dar merită să fiu dojenit pentru această alegere, poate că aș fi meritat același lucru dacă nu aș fi făcut-o; mai mult decît atît, înțelegții înșiși ar merita să fie și mai tare muștrați, dacă nu vor face aceeași alegere. Într-adevăr, ei se cuvine să fie dojeniți pentru faptul că fiind mult mai în vîrstă decît mine, mai cuminți, n-au ales odinioară ceea ce am ales eu astăzi; cu toată setea lor de cunoaștere, n-au ales nici cea mai bună, nici cea mai folositoare doctrină pentru ei, așa cum ar fi trebuit.

– Ce spui tu, tinere, zise Apollonios, nu e lipsit de sens, dar ia aminte de nu cumva treapta înțelepciunii la care au ajuns și vîrsta lor justifică alegerea pe care au făcut-o. E firesc să refuze acum învățătura pe care o împărtășesc eu; iar tu pari să fii prea îndrăzneț, încercînd să te ridici împotriva lor în loc să-i urmezi.

– În măsura în care este natural ca un tînăr să-i urmeze pe vîrstnici – reluă Egipteanul, răspunzîndu-i lui Apollonios – nu m-am dat în lături; atîta timp cît am crezut că înțelepciunea acestor oameni era mai presus de cea a oricărui altora, am fost adeptul lor; iată și pricina care m-a determinat: odinioară, tatăl meu a navigat, de bună voie, pînă la Marea Roșie⁷¹. El comanda corabia pe care egiptenii o trimit în țara indienilor. După ce a intrat în vorbă cu indienii de pe coastă, a cules date despre învățații localnici asemănătoare acelor pe care ni le-ai înfățișat tu. Auzind de la el același lucru, anume că indienii sînt cei mai înțelepți oameni, că etiopienii sînt coloni veniți din India, ce cultivau o înțelepciune moștenită de la părinții lor și că-și ațintesc ochii asupra primei lor patrii, de îndată ce am

ajuns la vârsta tinereții, am părăsit averea tatălui meu, lăsînd-o cui o voia și, gol ca și ei, am venit să trăiesc în tovărășia gymnosofiștilor, în speranța de a deprinde știința indienilor sau de a afla ceva înrudit cu învățăturile lor. Mi-am dat de îndată seama că erau înțelepți, dar nu în felul indienilor. Într-o zi, întrebîndu-i din ce pricină nu urmau întocmai aceeași înțelepciune ca aceea a indienilor, au început să-i critice, aducîndu-le cam aceleași învinuiri ca astăzi. Și cum eram încă tînăr, după cum vezi, ei m-au admirat, fiind de acord să mă admită în tovărășia lor, de teamă ca nu cumva să plec și eu spre Marea Roșie, ca altădată tatăl meu. Și, pe cer, n-ar fi lipsit mult să plec, dacă nu m-aș fi dus la colina înțelepților și dacă un zeu nu te-ar fi trimis pentru a mă ajuta să gust din înțelepciunea indiană, scutit de navigația pe Marea Roșie, fără să mai trec pe la semințiile din Golf. Deci, nu de astăzi mi-am hotărît drumul; de mult o făcusem, fără să dobîndesc ceea ce speram să obțin. Ce-i de mirare cînd cineva, rătăcind calea, se reîntoarce spre țelul călătoriei sale? Aș face oare o greșală gravă dacă aș izbuti să-i convertesc [pe gymnosofiști] la această înțelepciune, în calitate de sfătuitoare, izbutind astfel să-i fac să aibă aceleași convingeri ca și mine? Poți să-mi răspunzi? Căci nu poți nega faptul că tinereții îi este dat să mediteze mai lesne la o idee înaltă, decît bătrîneții; și oricine dă altuia sfatul de a adopta înțelepciunea și învățătura pe care le-a ales el însuși, se ferește, desigur, de învinuirea de a căuta să convingă pe altul de un lucru în care nici el nu crede. Cine însă primește pentru el binefacerile pe care i le trimite Soarta și se bucură singur de ele, nedreptățește aceste bunuri și retează puțința de a le dezvălui farmecul unui număr cît mai mare de oameni.

XVII. După înflăcărarea tinerească cu care vorbi Nilos, Apollonios îi răspunse:

– N-ar trebui oare să începem prin a vorbi de prețul ce-l vei plăti pentru că îndrăgești înțelepciunea mea?

– Să vorbim, spuse Nilos, întreabă-mă ce vrei.

– Te întreb, zise Apollonios, dacă ești mulțumit de alegerea pe care ai făcut-o tu însuși și dacă nu cumva îi vei plictisi pe gymnosofiști cu sfaturi care n-o să-i înduplece.

– Îți dau ascultare, spuse Nilos, și să cădem de acord asupra acestui preț.

Despre asta vorbeau ei⁷². Cînd, mai tîrziu, Nilos l-a întrebat cît va sta printre gymnosofiști, el spuse:

– Voi sta atîta timp cît va merita înțelepciunea lor să rămîn⁷³; apoi vom merge spre Cataracte, să vedem izvoarele și va fi plăcut nu numai să vedem obîrșiile Nilului, ci să și auzim vuietul căderilor de apă.

XVIII. După aceste cuvinte și după istorisirea unor amintiri din călătoria în India, [călătorii] au înnoptat stînd pe iarbă, dar ziua, după ce și-au înălțat rugile obișnuite, l-au urmat pe Nilos, care i-a dus la Thespesion. După ce și-au dat binețe, s-au oprit în mijlocul pădurii și au început să discute. Apollonios începu astfel:

– Am arătat ieri care este însemnătatea faptului de a nu ascunde înțelepciunea proprie; ascultînd învățăturile indienilor, din înțelepciunea lor luam în seamă tot ceea ce mi s-a părut potrivit pentru mine⁷⁴; îmi

amintesc deci de învățătorii mei și, oriunde merg, răspîndesc la rîndul meu învățăturile lor. Iar voi veți fi răsplătiți din plin, dacă o să-mi faceți cunoscută înțelepciunea voastră, cît mai stau pe aici, căci n-am să încetez să răspîndesc învățătura printre greci și nici să trimit scrisori indienilor despre ea.

XIX. – Pune întrebări, spuseră ei, căci mai întîi vine întrebarea și mai apoi, după cum știi, cuvîntarea.

Atunci Apollonios spuse :

– Am să vă întreb mai întîi ce-ați avut în minte cînd ați dat oamenilor din partea locului asemenea zei, încît cei mai mulți dintre ei au înfățișări ciudate, de te umflă risul. Într-adevăr, doar foarte puțini sînt înfățișați potrivit cu înțelepciunea și cu adevărata fire a divinității; celelalte sanctuare ale voastre au fost ridicate, e limpede, spre cinstirea unor animale lipsite de rațiune, care nu merită nici o prețuire și cu atît mai puțin să fie cinstite⁷⁵.

Thespesion replică supărat :

– Dar statuile din țara ta, cum crezi că sînt făcute?

– Cum nu se poate mai frumos și mai demn de respect în măsura în care se pot închipui zeii.

– Ai negreșit în minte pe Zeus din Olympia, statuia Atenei⁷⁶, statuile din Cnidos și Argos⁷⁷ și celelalte, la fel de frumoase și pline de farmec.

– Nu numai pe acelea, răspunse Apollonios; sînt de părere că, în timp ce la alții arta statuară a rămas odată pentru totdeauna plină de cuviință, voi mai degrabă aș zice că vă bateți joc de zeități decît le închinați un cult.

– Nu cumva atunci Fidias și Praxiteles s-au urcat în cer, au luat tiparul înfățișării zeilor și l-au turnat în arta lor? Sau există și altceva care le-a călăuzit creația?

– Altceva, spuse Apollonios, care ține din plin de înțelepciune.

– Și ce anume, dacă nu te referi la imitație?

– Imaginația⁷⁸, răspunse Apollonios; ea a creat plăsmuirile acestea, ea, meșteră mai înțeleaptă ca imitația. Căci imitația nu poate crea decît cele ce a văzut, în timp ce imaginația poate crea și ce n-a văzut, căci ea va presupune subiectul plecînd de la un nivel mai înalt decît realitatea [materială]. Imitația este adesea tulburată de emoție și groază, în timp ce imaginația nu este tulburată de nimic, căci ea se îndreaptă, fără a se lăsa abătută, spre țelul propus de ea însăși. Se cuvine ca artistul care caută să-l înfățișeze pe Zeus să-l vadă împreună cu cerul, cu anotimpurile, cu stelele, așa cum odinioară a încercat și Fidias; cel care vrea s-o înfățișeze pe Atena trebuie să aibă în minte⁷⁹ armele, priceperea, meseriile și felul în care a țîșnit chiar din [capul lui] Zeus. Dar dacă reprezînți un șoim, o cucuvea, un lup sau un cîine, pentru a-i consacra într-un templu, în locul lui Hermes, Atena ori Apollo, animalele și păsările tale vor cîștiga poate admirație prin asemănarea lor cu realitatea, dar divinitățile vor pierde mult din propria lor demnitate.

– Eu cred, răspunse celălalt, că tu cercetezi prea superficial obiceiurile noastre; dacă egiptenii dau dovadă de o oarecare înțelepciune, ea constă în aceea că ei nu-și asumă nici o îndrăzneală față de chipul divinităților, mulțumindu-se să le reprezinte prin simboluri, căroră le dau un înțeles tainic, astfel încît divinitățile ne apar și mai demne încă de cinstire.

Apollonios începu să ridă:

– Oameni buni, spuse el, ați cîștigat prea mult din inteligența egiptenilor și a etiopienilor, dacă ați ajuns să găsiți trăsături auguste și divine cu precădere în cîine, pasărea ibis și țap, căci acestea le-am auzit cu adevărat de la înțeleptul Thespesion. Dar, ce e de admirat sau de temut în aceste chipuri? Sperjorii, profanatorii de morminte și toată șleahta celor ce dau tîrcoale templelor, mai degrabă disprețuiesc asemenea sfinte odoare, decît se tem de ele. Iar dacă aceste chipuri trebuie să fie cinstite, datorită înțeleșului lor ascuns, ei bine, zeii s-ar fi bucurat de și mai multă cinstire, în Egipt, în cazul că nu li s-ar fi închinat nici un chip cioplit, iar voi ați fi folosit teologia voastră cu mai multă înțelepciune de-ați fi lăsat-o înconjurată de mai mult mister. Căci ați fi putut să le construiți temple, să le consacrați altare, să hotărîți cînd și cîte sacrificii sînt de făcut, ce cuvinte sînt de rostit, gesturi de făcut, fără să plăsmuiți nici un chip⁸⁰, ci să lăsați ca fiecare credincios să-și închipuie singur zeul, în felul său, întrucît mintea își reprezintă lucrurile și își formează imaginea lor mai bine decît arta⁸¹; într-adevăr, voi i-ați împiedicat pe zei să fie frumoși și la privit, și în închipuire.

– Era odată un atenian, răspunse Thespesion, pe numele său Socrate, un bătrîn la fel de nătîng ca noi, care vedea zei în cîine, gîscă și platan pe care, de altfel, și depunea jurămînt...

– Nu era deloc prost, spuse Apollonios, ci divin, pe deplin înțelept. El jura pe aceste ființe nu pentru că le socotea zeități, ci pentru că se ferea să jure pe zei.

XX. După aceasta, Thespesion, ca și cum ar fi dorit să discute despre altceva, puse el lui Apollonios întrebări despre obiceiul biciuirii în Sparta⁸² și-l întrebă dacă așa ceva se întîmpla în public:

– Da, răspunse Apollonios, și erau biciuiți cît se poate de tare mai ales oamenii liberi, de stirpe nobilă.

– Dar sclavilor care săvîrșeau greșeli, întrebă Thespesion, ce li se întîmpla?

– Nu erau uciși, așa cum legile lui Lycurg⁸³ îngăduiau cîndva, ci erau loviți tot cu biciul.

– Dar Grecia, mai întrebă Thespesion, ce crede [despre spartani]?

– Ea se adună cu plăcere și însuflețire, răspunse Apollonios, la serbările în cinstea eroului Hyacinthos sau la Gimnopedii, ca să fie de față.

– Dar prea bunii greci nu se rușinează văzînd că sînt biciuiți în public cei care odinioară i-au condus ori că i-au avut stăpîni pe oamenii care sînt acum biciuiți în fața lumii⁸⁴? Cum de n-ai schimbat acest obicei? Căci se spune că și spartanii intră în vederile tale.

– Asupra obiceiurilor ce puteau fi schimbate le-am dat sfaturi și ei le-au urmat de bună voie, căci sînt cei mai liberi dintre greci, neascultîndu-i decît pe cei ce le dau îndemnuri bune. Dar biciuirea este împlinită în cinstea zeiței Artemis din Sciția și, după părerea mea, oracolele stau la obîrșia acestui obicei⁸⁵. A te împotrivi zeilor, cred că este o nebunie.

– Nu faci bine atribuind zeilor Greciei o asemenea înțelepciune, în cazul că ei au dat sfatul să fie biciuiți oameni deprinși cu libertatea.

– Nu e vorba de biciuire, spuse Apollonios, ci de stropirea cu sînge a altarului, întrucît și sciții credeau că trebuie adusă aceeași ofrandă, dar spartanii au îndulcit cruzimea sacrificiului, preschimbîndu-l într-o probă a

puterii de îndurare, care totodată le îngăduie să se ferească de uciderea unui om și să ofere zeiței sîngele lor.

– Atunci, de ce nu sacrifică străini zeiței Artemis, așa cum socoteau odinioară sciții că trebuie să facă?

– Pentru că nu stă în firea grecilor să imite în întregime obiceiurile barbarilor.

– Dar ar fi dat dovadă de mai multă îndurare dacă ar fi sacrificat unul sau doi străini, decît să-i fi alungat pe toți.

– Nu trebuie să-l subestimăm, o Thespesion, pe Lycurg, căci trebuie să-i înțelegem concepțiile și să ne dăm seama că interdicția sa de a lăsa străinii să se așeze în Sparta nu însemna o intenție de izolare, ci venea din dorința de a păstra în curățenia lor de început obiceiurile împămîntenite, împiedicînd străinii să se amestece în populația Spartei.

– Ei bine, răspuse Thespesion, eu aș fi dispus să-i consider drept [adevărați] spartani, așa cum doresc ei să apară, dacă după o îndelungată conviețuire cu străinii, n-ar schimba nimic din datinile lor, căci n-ar trebui – după cîte cred eu – să arate că rămîn unii și aceiași în lipsa străinilor, ci că își dobîndesc virtuțile în ciuda prezenței acestora. Și totuși, în ciuda alungării străinilor, moravurile li s-au stricat și au sfîrșit prin a se comporta la fel ca acei greci pe care în mod deosebit nu-i puteau suferi. Oricum, politica lor maritimă și tributurile, pe care le-au impus în continuare, au întrecut pilda Ligii ateniene. Faptele nedemne pe care le socotiseră pricini suficiente pentru a porni război împotriva ateniienilor au fost împlinite chiar de ei înșiși; i-au învins pe atenieni pe cîmpul de bătaie, dar s-au supus practicilor de viață ale acestora⁸⁶. Însuși faptul că au primit o divinitate provenind din munții Taurus, de la sciți, arată că deveniseră oameni gata să accepte obiceiuri străine. Dacă aceasta era o prescripție a oracolului, la ce mai folosea biciul? Și de ce să cultivi tăria de a răbda, destinată doar sclavilor? Pentru Sparta ar fi ales mai demn – consider – să cultive gloria morții și să sacrifice pe altar un tînăr spartan, care s-ar fi oferit de la sine. Acest fapt ar fi arătat superioritatea curajului spartanilor și ar fi înlăturat puțința ca Elada să ajungă adversara ei. Și dacă ar părea de înțeles faptul că tinerii se cuvin cruțați în vederea faptelor de război, s-ar fi convenit ca obiceiul existent la sciți privitor la oamenii de peste șaizeci de ani, să fie mai lesne pus în practică de către spartani, asta în cazul că ei proslăvesc moartea fără artificii, și nu din lăudăroșenie. Ce am spus acum este mai puțin împotriva spartanilor, cît mai ales împotriva ta, Apollonios; căci dacă vom supune unei critici aspre vechile credințe, a căror vîrstă îndelungată ne ascunde înțelesul lor, și dacă vom cere cu îndîrjire socoteală divinității de ce i-au plăcut anumite obiceiuri, multe încheieri ciudate ar reieși dintr-o astfel de filozofie. De pildă, am putea ataca misterele eleusine, întrebînd de ce este așa și nu altfel, sau misterele de la Samothrace, întrebînd de ce ritul este acesta și nu altul, ori Dionysiile și Phallos-ul și idolul din Cyllene. Și așa vom ajunge în curînd să punem totul la îndoială. Să discutăm deci despre orice altceva vrei, amintindu-ne de spusa lui Pitagora, care vine de la voi: „e mai bine să păstrezi tăcerea, dacă nu în privința tuturor lucrurilor, cel puțin asupra acestora de acest fel”⁸⁷.

Atunci Apollonios spuse:

– Dacă ai fi vrut să pătrunzi aceste lucruri, Thespesion, ți-ai fi putut da seama că spartanii pot invoca argumente solide în sprijinul obiceiurilor ce

cu temei le practică și care sînt potrivnice celor ale altor greci. Dar, pentru că refuzi să discuți despre asta și socotești o nelegiuire să vorbești de aceste lucruri, haidem să trecem la altceva, la un fapt mai însemnat, cel puțin pentru mine: acum am să te întreb ce părere ai despre dreptate⁸⁸.

XXI. – Să discutăm și despre asta, spuse Thespesion, căci e un subiect potrivit și pentru înțelepți și pentru cei ce nu sînt. Dar ca să nu ne încurcăm, ca să ajungem la o încheiere și să nu amestecăm părerile indienilor [în discuția noastră], spune-ne mai întîi ce gîndesc ei despre dreptate, căci acolo, pe cît se pare, ai aprofundat toate aceste probleme. Dacă vom socoti părerea lor superioară, ne-o vom însuși, dar dacă a noastră va fi mai înțeleaptă, să v-o însușiți și voi, căci și asta înseamnă dreptate.

– Prea bine, Thespesion, ai vorbit chiar pe placul meu. Ascultă așadar ce-am discutat acolo: le povesteam cum lucrasem pe o mare corabie, pe cînd sufletul meu sălășuia în alt trup, și că socoteam că am fost cum nu se poate mai drept întrucît piraii, vrînd să mă năimească pentru a-mi trăda corabia, făcînd-o să ancoreze într-un loc unde urmau s-o atace, ca să pună mîna pe încărcătură, am făgăduit că voi face ceea ce-mi vor cere, dar numai ca să scapăm de atacul lor; în fapt, am trecut binișor pe lîngă ei, spre a ocoli locul întîlnirii.

– Și, întrebă Thespesion, indienii au socotit că ai procedat cu dreptate?

– Au început să rîdă, spuse Apollonios, căci pentru ei dreptatea nu înseamnă să nu săvîrșești nedreptăți⁸⁹.

– Indienii au judecat cuminte, căci o cugetare plină de bun simț nu înseamnă să eviți o judecată greșită, tot astfel, a fi curajos nu înseamnă să-ți părăsești rîndul de bătaie, a fi cumpătat nu înseamnă doar să te ferești de viața destrăbălată și nu poți merita laude doar pentru că nu pari rău. Căci orice faptă care este la fel de îndepărtată și de proslăvire, și de pedeapsă, nu este prin ea însăși o virtute.

– În ce chip, așadar, Thespesion, vom încorona pe omul drept și ce va trebui să facă pentru asta⁹⁰?

– Cum ați fi putut discuta mai cu rîvnă și mai potrivit despre dreptate decît în clipa în care regele unei țări atît de mari și de roditoare a fost de față la convorbirile voastre filozofice asupra artei de a conduce statul? Este doar vorba despre cel mai drept cîștig⁹¹.

– Dacă Phraotes, răspunse Apollonios, ar fi sosit acolo, ai fi avut dreptate să mă osîndești că n-am discutat cu el despre dreptate; dar, după cîte știi din cele povestite ieri, omul cu pricina era doar un bețiv și un dușman al întregii filozofii. Ce ne trebuia asemenea încurcătură? Ce aveau de cîștigat indienii să ia în seamă un om care nu se gîndește decît la plăcerile sale? Cum însă înțelepții ca noi au datorita să urmărească ce se știe despre dreptate mai mult încă decît regii și conducătorii militari, să vedem ce înseamnă să fii cu adevărat drept, în adevăratul înțeles al cuvîntului. Voi socotiți că nici eu, în ciuda părerii mele în privința întîmplării cu corabia, nici alții, care nu săvîrșesc nedreptăți, nu sîntem oameni dreți și nici nu merităm laude.

– Desigur, răspunse Thespesion, nici atenienii, nici spartanii n-au votat vreodată un decret de încoronare pentru un cetățean oarecare sub cuvînt că nu a făcut orgii; nici n-au acordat cuiva cetățenia, numai pentru că n-a

jefuit temple. Cine poate fi numit, așadar, om drept și ce trebuie să facă? Niciodată, după câte știu, nimeni n-a fost încoronat pentru dreptatea sa; nici nu s-a votat vreodată vreun decret în favoarea unui om drept, motivându-se că ar fi trebuit încoronat pentru că una sau alta din faptele sale ar fi dovedit că este un om drept. Oricine are în minte soarta lui Palamedes la Troia⁹² și a lui Socrate la Atena își va da seama că dreptatea nu are sorți de izbândă printre oameni, căci amândoi au fost victima celei mai mari nedreptăți, deși erau cu desăvârșire drepti. Totuși, ei au fost uciși sub învinuirea că au săvârșit fapte nedrepte și acuzarea rostită împotriva lor a fost nejustă. Pe de altă parte, Aristide⁹³, fiul lui Lysimah, a suferit chiar din pricina dreptății, un om atât de drept ca el trebuind să plece în exil din pricina virtuții sale. Recunosc că dreptatea trebuie să pară de râs, căci însărcinată de Zeus și de Moire să împiedice oamenii să ajungă victime ale nedreptății, nu poate să se apere pe ea însăși de nedreptate⁹⁴.

În ochii mei, îmi ajunge povestea lui Aristide ca să arate deosebirea între omul care nu este nedrept și omul drept. Spune-mi acum dacă, într-adevăr, acest Aristide a fost tocmai acela despre care ne povestesc grecii ce vin pe aici că a sosit în insule pentru a hotărî tributul modic pe care l-a fixat și care s-a întors îmbrăcat cu aceeași mantie sărăcăcioasă cu care a plecat?

– Ba chiar datorită lui a înflorit odinioară iubirea pentru sărăcie.

– Așadar, dacă la Atena s-ar fi aflat doi oratori care ar fi vrut să-l laude pe Aristide la întoarcerea sa de la aliați, și dacă unul ar fi prezentat o hotărâre prin care i s-ar fi acordat o coroană pentru că nu a făcut avere în vremea călătoriei sale, întrucât n-a dobândit nimic pentru el însuși, întorcându-se mai sărac decât plecase, ajungând cel mai sărac dintre atenieni, și dacă celălalt ar fi redactat o moțiune cam în termenii următori: „avînd în vedere că Aristide n-a hotărît tributul aliaților dincolo de posibilitățile fiecăruia dintre ei, ci potrivit cu întinderea de pămînt ce o posedau, dat fiind că el s-a îngrijit să le întărească fidelitatea față de atenieni și s-a ferit să creeze nemulțumiri față de suma pe care trebuiau s-o plătească, este propus să i se acorde o coroană din pricina dreptății sale”, nu crezi că Aristide s-ar fi împotrivit celei dintîi propuneri, socotind-o nedemnă pentru întreaga sa viață, dar poate că ar fi încuviințat-o pe cealaltă, pentru că a scos la lumină ce a intenționat să facă? Căci el a vegheat atît la interesul atenienilor, cît și la cel al aliaților, preocupat cum s-a dovedit a fi de a ține balanța⁹⁵, și asta s-a arătat cu limpezime după Aristide, cînd, într-adevăr, atenienii, depășind sumele pe care le fixaseră și cerînd mai mult insulelor [decît puteau contribui], și-au pierdut puterea pe mare, fapt ce-i făcuse foarte temuți, în timp ce puterea spartanilor s-a întins și pe mare, iar din puterea atenienilor n-a mai rămas nimic; toți supușii lor s-au îndepărtat de ei și s-au ridicat împotriva. Așa, Apollonios, omul drept este deci, după o judecată sănătoasă, nu cel care nu este nedrept, ci cel care face el însuși fapte drepte și care-i face și pe alții să nu săvârșescă nedreptăți. Și din dreptatea astfel înțeleasă se vor naște alte virtuți, îndeosebi cele legate de împărțirea dreptății și de redactarea de legi. Căci un om ca acesta va judeca mai drept decât oamenii care jură pe mădularele spintecate ale victimelor și va da legi întocmai lui Solon și Lycurg⁹⁶, întrucât acești legislatori au ajuns să dea legile lor călăuziți de dreptate.

XXII. Aceasta este, după Damis, discuția pe care au avut-o despre omul drept și Apollonios se alătură acestei păreri, căci primea întotdeauna orice judecată bună. Au mai filozofat despre suflet, susținând că este nemuritor, și despre Natură, având păreri asemănătoare celor ale lui Platon în „Timaos”. Au mai vorbit și despre legile grecilor. Apoi Apollonios a spus:

– Dacă am venit pînă aici, am făcut-o pentru a vă vedea, dar și pentru a contempla izvoarele Nilului; cine a ajuns pînă în Egipt poate fi iertat că nu se uită la ele, dar cine a ajuns în Etiopia, cum am făcut eu, poate fi dojenit că trece pe aici fără să le vadă și să spună ceva despre ele.

– Mergi cu bine, așadar, spuse Thespiesion, și cere izvoarelor ce vrei, căci sînt sfinte. Îl vei lua drept călăuză pe Timasion, care a locuit cîndva în Naucratis și acum stă în Memfis, căci el cunoaște prea bine izvoarele Nilului și este destul de curat pentru a nu avea nevoie să se purifice. Cît despre tine, Nilos, vrem să-ți vorbim.

Înțelesul acestor cuvinte n-a scăpat lui Apollonios; el pricepu nemulțumirea lor de a-l vedea pe Nilos preferîndu-l pe el; dar, pentru ca ei să poată discuta liber, după cum doreau, cu acesta, se retrase pentru a se pregăti de drum, căci voia să plece dis-de-dimineață; puțin după aceea Nilos se întoarse, dar nu povesti nimic despre cele ce i s-au spus. Doar atît că rîdea deseori în sinea lui. Dar nimeni nu l-a întrebat de ce rîde și toți i-au respectat secretul.

XXIII. Apoi au luat masa, au discutat despre tot felul de nimicuri și au înnoptat tot acolo. A doua zi și-au luat rămas bun de la gymnosofiști și s-au îndreptat spre munți, ținînd Nilul în dreapta lor. Iată că merită să fie povestit cîte ceva din cele văzute acolo. Cataractele sînt înălțimi de pămînt, destul de asemănătoare cu muntele Tmolos din Lydia, iar cursul Nilului coboară cu mare tărie, trăgînd la vale pămîntul din care s-a format Egiptul. Zgomotul apei cînd se aruncă de pe munte cu mare bubuit în Nil este dureros la auz și aproape de neîndurat, iar mulți oameni care s-au apropiat prea mult, s-au reîntors surzi.

XXIV. În drumul lor, Apollonios și însoțitorii săi au ajuns la niște ridicături asemănătoare cu un sîn, acoperite cu niște arbori, pe a căror frunze, scoarță și rășină etiopienii pun mare preț, de parcă ar fi niște recolte prețioase. Au mai văzut lei, nu departe de drum, leopardzi și alte sălbăticiuni, dar nici una nu i-a atacat. Dimpotrivă, fugeau ca și cum ar fi fost înspăimîntate de vederea oamenilor. Au zărit și cerbi, gazele, struți, măgari foarte numeroși⁹⁷, cît și puzderie de boi sălbatici și de „boi-țapi”⁹⁸, primii fiind un amestec de cerb și taur, iar ceilalți din cele două animale ale căror nume îl poartă. De-a lungul drumului au găsit osemintele acestor animale și stîrvuri doar pe jumătate sfîșiate, căci leii, după ce se ghiftuie cu prada încă caldă, nu se mai uită la ce-a mai rămas întrucît sînt siguri, cred eu, că vor vîna alt animal.

XXV. Acolo etiopienii nomazi își duc viața cocoțați pe căruțe, formînd adevărate organizații obștești⁹⁹, și nu departe de ei se găsesc vînătorii de fildes. Ei iau colții elefanților și-i vînd, fapt de la care se trage și numele lor [*prasioi*], ce înseamnă „vînzare” de elefanți [*elephanton prasis*]. Nasamonii¹⁰⁰,

androfagii, pigmeii și skiapozii sînt tot etiopieni, iar pămîntul lor se întinde pînă la Oceanul Etiopiei, unde ajung numai naufragiații, aruncați aici în ciuda vrerii lor.

XXVI. În vreme ce oamenii noștri discutau despre sălbăticiuni și despre chipurile diferite în care natura le hrănește, iată că au auzit un zgomot ca de tunet, nu o trosnătură, ci o bubuitură surdă, ca atunci cînd tunetul e încă printre noi.

– Cataracta e pe aproape, spuse atunci Timasion, și anume e vorba de ultima, dacă vom coborî de-a lungul fluviului, și de prima, dacă-l vom urca¹⁰¹.

După ce au mai înaintat vreo zece stadii, au văzut, ne spun ei, fluviul care izvoră din munte, la fel de mare ca Marsyas și Meandru¹⁰², la prima lor confluență. Au adresat o rugă Nilului și au continuat să înainteze, dar n-au mai văzut animale, căci acestora nu le place, firește, zgomotul și trăiesc mai lesne pe lîngă ape liniștite decît pe lîngă cele învolburate și zgomo-toase. Apoi au auzit o altă cataractă, cam la cincisprezece stadii depărtare, al cărei zgomot era aproape cu neputință de suportat, căci era de două ori mai puternică decît cea dinainte și cădea din munți și mai înalți. Damis spune că el însuși și unul din însoțitorii săi au avut urechile așa de asurzite încît s-au întors din drum și i-au cerut lui Apollonios să nu meargă mai departe, dar acesta, împreună cu Timasion și cu Nilos, au înaintat cu curaj pînă la o a treia cataractă. Iată ce-au povestit despre ea la întoarcere: Nilul este dominat de vîrfuri înalte, de cel mult opt stadii, iar malul așezat în fața munților alcătuiește o margine de carieră, cu o înfațișare neobișnuită, astfel încît izvoarele care țîșnesc din coasta munților cad de sus pe pietrele de pe mal și de acolo se întorc spre albia Nilului, făcînd valuri cu o fierbere de spumă albă. Efectul produs asupra simțurilor de aceste izvoare, care sînt mult mai puternice decît cele dinainte și ecoul iscat din pricina munților este un asemenea chin pentru urechi încît nu se poate cerceta firul fluviului. Drumul care duce de aici spre obîrșii este, după spusa lor, de nestrăbătut și chiar așa stau lucrurile, căci se spun o mulțime de istorioare cu duhuri, ca aceea, de pildă, pe care Pindar, în înțelepciunea sa, o atribuie divinității ce stă în apropierea acestor izvoare, pentru a veghea la reglarea cursului Nilului¹⁰³.

XXVII. După cataracte, ei s-au oprit într-un sat etiopian nu prea însemnat, și se pregăteau să ia masa, seara, amestecînd glumele cu lucruri serioase, cînd deodată au auzit în sat strigăte ascuțite de femei care se îndemnau unele pe altele să urmărească și să prindă „lucrul”. Își chemau soții în ajutor, iar bărbații, adunînd bîte și pietre și tot ce le cădea în mîini, se îndemnau care pe care să răzbune cinstea soțiilor lor. Aflară astfel că, de zece luni, satul era deseori bîntuit de stafia unui satir, care se dezlanțuia împotriva femeilor¹⁰⁴. Se știa că ucisese două, de care se-ndrăgostise cu deosebire. Pe însoțitorii lui Apollonios i-a cuprins groaza, dar acesta spuse:

– Nu vă fie frică, un satir obișnuit își face mendrele pe aici.

– Pe Zeus, spuse Nilos, el e cel care, acum cîțva timp, a venit să-i chinuiască pe gymnosofiști și n-am putut să-l împiedicăm deloc.

– Dar, răspunse Apollonios, există un leac împotriva acestor obrăznicii, un leac de care s-a folosit odinioară Midas¹⁰⁵. Căci în vinele lui curgea sînge de satir, după cum o dovedea forma urechilor sale. Un satir, fără a

ține seama de înrudirea dintre ei, veni să-și bată joc de Midas, de urechile sale, cîntîndu-i nu numai din gură, ci și din flaut. Iar Midas, care aflase, pe cîte cred eu, de la mama sa, că un satir căruia i se dă să bea vin, odată adormit, ajunge mai înțelept și încetează să-i mai chinuie pe alții, turnă vin în apa unei fîntîni ce se găsea lîngă palat, și-l lăsa pe satir să bea. Acesta a băut, a băut și a fost prins. Pentru a vă dovedi că povestea e adevărată, să mergem să-l căutăm pe mai-marele satului și dacă sătenii au vin, să-l amestecăm cu apă așa încît satirul să bea din el. Va păți la fel ca satirul lui Midas.

Ideea le plăcu. Apollonios vărsă patru amfore egiptene de vin în jgheabul din care beau turmele satului, aduse satirul printr-o chemare misterioasă și, deși acesta rămînea nevăzut, vinul scăzu în jgheab ca și cum ar fi fost sorbit. Cînd nu mai rămase nimic, Apollonios spuse:

– Să încheiem pace cu satirul, căci doarme.

După aceea îi duse pe săteni la o peșteră a nimfelor, ce se găsea la o depărtare cam de jumătate de plethru¹⁰⁶ de sat unde le arătă cum dormea satirul, dar le spuse să nu-l lovească și să nu-i arunce ocări. „Căci, adăugă el, a terminat cu nebuniile.”

Nu putem spune că fapta lui Apollonios a fost săvîrșită în trecere, ci, pe Zeus, putem mai degrabă spune că a fost minunata ispravă a unui om în trecere. Ați putea să vă reamintiți această istorioară dacă citiți scrisoarea pe care Apollonios o trimisese unui tînăr impertinent în care îi spunea că a cumîntît un demon. Nu trebuie să ne îndoim că satirii există și că sînt în stare să și iubească. Eu cunosc la Lemnos un tînăr, de vîrsta mea, a cărui mamă, se spune, a avut legături cu un satir, ceea ce pare adevărat, după următoarele semne: părea să aibă o piele ca de pui de cerb, care-i crescuse la spate, iar etichetele dinainte ale acestei piei îi încolăceau gîtul și se legau de piept. Dar am vorbit îndeajuns despre acestea. Adevărul acestor întîmplări nu trebuie pus la îndoială și nici cuvintele mele.

XXVIII. Întorcîndu-se din Etiopia, cearta sa cu Euphrates ajunse mai serioasă ca oricînd, ca urmare a discuțiilor de zi cu zi¹⁰⁷; dar Apollonios, lăsîndu-l în grija lui Menippos și a lui Nilos, se mulțumea doar să-l dojenească pe Euphrates și purta de grijă doar de educația lui Nilos.

XXIX. Cînd Titus a cucerit Ierusalimul¹⁰⁸, umplînd întreaga țară de leșuri, popoarele învecinate i-au dăruit o coroană¹⁰⁹, pe care el n-a vrut s-o primească, spunînd că nu el a împlinit faptele, ci că zeul, pentru a-și arăta mînia, i-a împrumutat brațul. Apollonios aprobă această purtare, căci Titus dovedea că are o judecată serioasă, înțelegerea lucrurilor omenești și divine, precum și o mare înțelepciune, nevîrînd să se lase încoronat pentru că a făcut să curgă sîngele. Îi scrise deci o scrisoare pe care i-a trimis-o prin Damis și în care spunea:

„Apollonios către Titus, general roman, voie bună!

Ție, care ai refuzat ca numele tău să fie proclamat pentru că ai dobîndit victoria pe cîmpul de bătălie și pentru că ai făcut să curgă sîngele dușmanului, ție îți dăruiesc coroana cumpătării, întrucît știi ce înseamnă cu adevărat o coroană. Sănătate!”

Titus s-a bucurat nespus de această scrisoare și îi răspunse:

„În numele meu și al tatălui meu, îți mulțumesc și n-am să uit asta, căci dacă eu am cucerit Ierusalimul, tu ai făcut din mine prizonierul tău.”

XXX. Când Titus a fost proclamat imperator la Roma și a fost răsplătit pentru isprăvile sale¹¹⁰, el a plecat, pentru a împărți puterea cu tatăl său¹¹¹, dar nu l-a uitat pe Apollonios și, gîndindu-se la însemnătatea unei discuții cu el, fie chiar scurtă, îi ceru să vină la Tarsos. La sosirea sa îl îmbrățișă, spunîndu-i:

– Tatăl meu mi-a scris și mi-a dat de știre despre anumite lucruri în legătură cu care trebuie să mă sfătuiești; iată scrisoarea unde stă scris că tu ești binefăcătorul său și că noi îți datorăm tot ce sîntem¹¹². Iar eu, deși n-am decît treizeci de ani, sînt socotit demn de a obține ceea ce tatăl meu n-a dobîndit decît la șaizeci¹¹³, și sînt chemat să comand, înainte poate de a ști să mă supun; astfel, mi-e teamă să nu-mi iau o sarcină ce-mi depășește puterile.

Atunci Apollonios, mîngîind gîtul lui Titus, la fel de puternic ca al atleților la antrenament, spuse:

– Și cine va sili acest taur să aplece un grumaz atît de puternic sub jug?

– Acela care încă din copilărie s-a făcut bouarul meu, răspunse Titus, vorbind de tatăl său, și lăsînd să se înțeleagă că nu se putea supune decît lui, față de care de mic copil s-a obișnuit cu ascultarea.

– Sînt fericit, reluă Apollonios, mai întîi că te vîd gata să te supui tatălui tău; pînă și cei care nu sînt copiii lui se bucură să fie conduși de un asemenea om; mai apoi, pentru că ești gata să-i aduci curții sale un omagiu pe care-l vei împărți cu el. Când tinerețea se întovărășește cu bătrînețea la conducerea treburilor publice, ce liră, ce flaut ar putea oare face auzită o armonie atît de plăcută și de potrivită? Însușirile vîrstei înaintate se vor împleti cu cele ale tinereții, astfel încît bătrînețea va fi puternică, iar tinerețea ferită de sminteli.

XXXI. Dar mie, spuse Titus, ce sfaturi ai de gînd să-mi dai, Apollonios, despre conducere și domnie?

– Ți le-ai însușit tu însuți, căci supunîndu-te tatălui tău e limpede că vei pași pe urmele lui. Iar acum voi rosti din inimă spusa lui Archytas, o povată nobilă, ce merită să fie învățată. Acest Archytas locuia în Tarent¹¹⁴ și era discipol al lui Pitagora; el a scris următoarele despre creșterea copiilor: „Tatăl să fie pentru copiii săi o pildă de virtute, căci înșiși părinții vor urma mai drept calea virtuților, dacă odraslele lor sînt chemate să le semene”. Am să-l las pe tovarășul meu, Demetrios, să rămînă cu tine ca să-ți dea învățăturile pe care le dorești în legătură cu ce trebuie să facă un bun conducător.

– Și în ce constă înțelepciunea acestui om? întrebă Titus.

– Vorbește deschis, spune adevărul¹¹⁵, fără să se sperie de nimeni, căci are puterea unui cinic.

Și cum Titus se arătă îndoit, cînd a auzit că este vorba despre un cinic, Apollonios urmă:

– Totuși, în Homer, Telemah fiind încă tînr, părea că are nevoie de doi cîini și poetul îi trimite cîinii pentru a-l însoți pe adolescent în piața publică din Itaca, deși erau două vietăți lipsite de cuget¹¹⁶. Și tu vei avea un cîine care va lătra alături de tine împotriva altora și chiar împotriva ta, de vei săvîrși vreo greșeală. O va face cu înțelepciune, nu ca o ființă necugetată.

– Dă-mi-l atunci pe acest cîine, răspunse Titus, ca să mă însoțească. Am să-i îngădui chiar să mă muște, dacă va socoti că am făcut o nedreptate.

- Am să-i scriu, zise Apollonios, căci acum predă filozofia la Roma¹¹⁷.
- Scrie-i, spuse Titus. Aș dori să-ți trimită cineva și ție o scrisoare, în folosul meu, ca să mă însoțești în călătoria mea la Roma.
- Am să vin, zise Apollonios, când va fi cel mai bine pentru amândoi.

XXXII. Atunci Titus, îndepărtându-i pe toți ce se aflau lângă el, spuse :

- Acum, că sîntem singuri, îmi îngădui, bărbate din Tyana, să te întreb un lucru de cea mai mare însemnătate pentru mine?

- Întrebă-mă, zise Apollonios, mai ales că e vorba de ceva serios.

- De cine trebuie să mă feresc cel mai mult în viață? întrebă Titus. Asta e întrebarea mea, de nu cumva îți par laș că am de pe acum asemenea temeri.

- Nu, ești doar prudent și atent, căci întîi de toate trebuie să fii precaut.

Apoi, ridicîndu-și ochii spre soare, îl luă de martor pe acest zeu că el însuși se gîndea să discute despre asta cu Titus, dacă nu l-ar fi întreat el mai întîi, adăugînd că zeii l-au prevenit să-l facă pe Titus atent că, atît timp cît va trăi tatăl său, va trebui să se teamă de cei mai răi dușmani ai acestuia, dar cînd Vespasian va muri, de rudele sale cele mai apropiate¹¹⁸.

- Și cum am să mor? întrebă Titus.

- La fel cum se spune că a murit Ulisse, despre care se povestește că moartea i-a venit pe mare.

Damis tălmăcește astfel această vorbă : Titus trebuie să se păzească de înțepătura peștelui numit trygon, de care, pe cît se spune, Ulisse a fost rănit. Oricum, la doi ani după ce a urmat tatălui său pe tron, el a murit¹¹⁹, întrucît mîncase iepure de mare, căci acest pește răspîndește în trup veninuri ascunse mai primejdioase decît orice otravă de pe pămînt ori din apă. Nero, după mărturia lui Damis, amesteca bucăți de iepure de mare la mesele pe care le oferea celor mai înverșunați dușmani ai săi. Domitian s-a slujit de el împotriva fratelui său, Titus, nu pentru că considera un lucru teribil să împartă puterea cu fratele său¹²⁰, ci pentru că acesta era atît de bun și de blînd. După această convorbire ce s-a ținut între patru ochi, s-au îmbrățișat unul pe altul în fața tuturor și cînd Titus dădu să plece, Apollonios spuse : „Învinge-ți dușmanii, o rege, prin arme, iar pe tatăl tău prin virtuți”.

XXXIII. Scrisoarea către Demetrios suna astfel :

„Filozoful Apollonios către Demetrios cinicul, voie bună!

Te încredințez regelui Titus ca să-l înveți cum trebuie să se poarte un rege și ai grijă să nu dezminți adevărul cuvintelor mele despre tine și, în afară de mînie, susține-l în totul.

Cu bine.”

XXXIV. Locuitorii cetății Tarsos¹²¹, care pînă atunci se arătau dușmănoși față de Apollonios, din pricina faptului că îi mustrase cu deosebită tărie pentru că moliciunea lor și pentru dragostea de viață ușoară care îi împiedica să aibă vorba răspicată, au fost pe atunci într-atît de cîștigați de el, încît îl socoteau ca un al doilea întemeietor și sprijinitor al cetății lor. Într-o zi, într-adevăr, pe cînd regele aducea un prinos public, toți cetățenii i-au prezentat o plîngere în vederea unor însemnate înlesniri. Titus răspunse că va vorbi despre aceasta tatălui său și că se va face el însuși solul cererilor lor. Atunci Apollonios înaintă și spuse :

– Dacă ți-aș dovedi că unii dintre acești oameni sînt dușmanii tăi și ai tatălui tău, că au trimis soli la Ierusalim pentru a isca o răzvrătire și că în taină sînt aliații dușmanilor tăi, cei mai fățiși, ce li se va întîmpla?

– Nimic altceva decît că vor muri, răspunse Titus.

– Ei bine, reluă Apollonios, nu e de mirare că, atunci cînd e vorba de pedepse, le aplici de îndată; dar cînd e vorba de binefaceri, întîrzii să le dai; pe primele le dai în chip firesc, în timp ce pe celelalte le amîni pînă te vei putea sfătui cu cineva.

Regele fu fermecat.

– Acord darurile ce mi se cer, căci tatăl meu nu va fi nemulțumit că m-am închinat adevărului și ție.

XXXV. Acestea sînt popoarele pe la care, se spune, a umblat Apollonios; interesul se dovedea a fi reciproc. Călătoriile pe care le-a făcut mai apoi au fost numeroase, dar nu așa de îndelungi, neducîndu-se decît la popoarele pe care le cunoștea dinainte. A poposit destul de mult în partea dinspre mare a Egiptului, după întoarcerea din Etiopia, apoi s-a dus în Fenicia, în Cilicia, în Ionia și Grecia, și din nou, în Italia, fără a înceta nici o clipă să se arate aidoma lui însuși. Oricît de grea poate să pară cunoașterea de sine însuși, consider că este și mai greu să rămîi asemănător cu tine însuți, căci n-ar fi cu putință să-i faci mai buni pe cei ce sînt răi din fire dacă nu rămîi neschimbat. Dar despre așa ceva am discutat deja destul în alte scrieri arătînd acelora dintre cititorii mei, care au vrut să pătrundă miezul lucrurilor, că cel ce este într-adevăr om, nu-și schimbă firea și nu capătă niciodată suflet de sclav. Ca să nu mai lungesc vorba, arătînd în amănunt învățăturile filozofice adresate de Apollonios fiecăruia și ca să nu părem că ne grăbim fără rost în povestirea noastră pe care o expunem celor ce nu-l cunosc pe eroul meu, socotesc potrivit să le amintesc pe cele mai însemnate dintre ele și pe cele a căror amintire mi se pare demnă de a fi păstrată. Trebuie să considerăm aceste învățături ca aparițiile Asclepiazilor printre oameni¹²².

XXXVI. Un tinerel, neînvățat, după cum mărturisea chiar el, educa păsări pe care le ținea acasă; le învăță să vorbească la fel ca oamenii și să fluiera melodii ca și cîntăreții din flaut. Apollonios îl întîlni și-i spuse:

– Cu ce te îndeletnicești?

Și cînd celălalt îi povesti despre privighetorile și mierlele sale, și-l lămuri cum le mlădia limba, cum vorba păsărarului era necioplită, Apollonios îi zise:

– Mi se pare că tu strici păsările astea, mai întîi nelăsîndu-le să cînte cu glasul lor firesc, atît de încîntător că nici cele mai bune instrumente nu pot să-l imite, mai apoi prin faptul că tu însuși vorbești grecește înspăimîntător și înveți păsările acestea o limbă stricată. Mai mult încă, tinere, îți risipești rostul. Dacă mă uit la oamenii care te însoțesc și la felul în care ești îmbrăcat, mi se pare că faci parte din oamenii bine îmbrăcați și instruiți. Or, tocmai oamenii ca tine îi îmbogățesc pe sicofanții cei cu limba gata să înțepe. La ce îți slujește atunci pasiunea ta pentru păsări? Chiar dacă ai chema în ajutor cîntecul tuturor privighetorilor, tot n-ai putea să scapi de acești paraziți care te pîndesc și te zdrobesc. Trebuie să scoți mereu din averea ta și să le arunci aur, precum cîinilor trufandale, și, dacă latră, să le dai și iarăși să le dai, ajungînd în cele din urmă ca tu însuși să fii sărac și

nevoiaș. Trebuie să-ți schimbi felul de a fi ca nu cumva să te trezești despuiat de avuție, fapt ce ar face păsările mai degrabă să plîngă decît să cînte. Leacul schimbării e la îndemînă: în toate cetățile există o tagmă de oameni pe care nu-i cunoști încă, profesorii. Dîndu-le o mică parte din averea ta, poți fi sigur că vei dobîndi mult mai mult, căci te vor învăța cum să iei cuvîntul în for, artă ușor de deprins. Dacă te-aș fi cunoscut de mic copil, te-aș fi sfătuit să bați deseori pe la porțile filozofilor și sofistilor și să-ți înconjuri casa cu o întăritură făcută din toată înțelepciunea. Dar pentru că ai depășit vîrsta școlii, învață măcar să iei cuvîntul pentru tine însuși. Să știi că, dacă ai fi dobîndit o educație întreagă, ai fi fost asemenea unui soldat înarmat pînă în dinți, fioros la înfățișare. Dobîndind cunoștințele de care ți-am vorbit, vei fi înarmat ca soldații ușor înarmați ori ca luptătorii obișnuți și ai să poți da în sicofanți, ca în niște cîini.

Tînărul înțelese sfatul și, părăsind tovărășia păsărilor, se puse pe învățat, sporindu-și mintea și îndreptîndu-și vorba.

XXXVII. Se povesteau în Sardes două istorioare; una că rîul Pactolos aducea odinioară lui Cresus nisip de aur¹²³ și alta că arborii erau mai vechi decît pămîntul. Apollonios declară că prima poveste era adevărată și că o vede, căci într-adevăr, odinioară, pe muntele Tmolos se găseau nisip de aur pe care ploile îl purtau la vale, în apa fluviului; cu timpul însă, cum se întîmplă în asemenea împrejurări, nisipul a încetat să mai curgă. De cealaltă istorioară a rîs doar, spunînd: „Voi pretindeți că arborii au fost făcuți înaintea pămîntului, dar eu, care am studiat filozofia atîta timp, n-am auzit niciodată ca astrele să se fi născut înaintea cerului”. Prin asta voia să spună că nimic nu se poate naște fără să existe ceva pe care să crească.

XXXVIII. Guvernatorul Siriei iscase neînțelegeri în Antiochia și semănase neîncredere între locuitorii ei, încît, în timpul întrunirilor publice, cetățenii se certau aprig. Dar tocmai atunci se întîmplă un puternic cutremur de pămînt care-i îngrozi. Ca de obicei cînd zeii trimit o minune, ei începură să se roage cerului, unul pentru altul. Atunci Apollonios înaintă și spuse: „E limpede că Zeul a vrut să vă împace. Nu trebuie să vă mai sfițați între voi. Temeți-vă de pedeapsă.” Și le băgă în cap că altminteri vor avea mult de suferit și-i făcu să creadă că vor simți aceeași groază [față de elementele dezlănțuite].

XXXIX. Și iată încă o istorioară care merită să fie povestită: un om aducea prinos Pămîntului ca să găsească o comoară, neșovăind să adreseze o rugăminte în acest sens lui Apollonios. Înțeleptul, înțelegîndu-i dorința, îi spuse:

- Văd că ești un om tare priceput în afaceri.
- Zi mai degrabă că sînt un om nenorocos în afaceri, care n-are decît puțini bani, nu îndeajuns pentru a-și hrăni familia.
- Mai degrabă s-ar zice că întreții mulți slujitori leneși, dar tu însuși nu pari prost.

Celălalt începu să se tînguie.

- Am patru fete, spuse el, și am nevoie de zestre pentru fiecare. Acum am 20 000 de drahme, dar cînd le voi împărți fiicelor mele, ele vor spune că au puțin, iar eu voi fi pe deplin ruinat, căci nu-mi va rămîne aproape nimic.

Apollonios se simți înduioșat de acest om.

– O să avem grijă de tine, îi spuse, Pământul și eu, căci se spune că i-ai adus prinoase.

Apoi se-ndreptă spre marginea orașului de parcă s-ar fi dus să cumpere fructe. Acolo, zări o bucată de pământ cu măslini, care îi plăcură în chip deosebit, atât de mari și de frumoși erau la privit. Se găsea acolo și o mică grădină, unde zări stupi și flori. Pătrunse în grădină, de parcă ar fi avut ceva anume de văzut, apoi, după ce înălță Pandorei¹²⁴ o rugămintă, se întoarse în oraș. După aceea se duse să-l găsească pe stăpînul locului care se îmbogățise pe căi necinstite, făcînd negoț cu mărfuri feniciene. „Cu ce preț ai cumpărat pământul ăsta și cît ai cheltuit cu el?” întrebă el. Acela răspunse că l-a cumpărat anul trecut, pentru 15 000 de drahme și că n-a investit încă nimic în el. Apollonios îl înduplecă să-l vîndă cu 20 000 de drahme. Omul socoti cele 5 000 de drahme ca un chilipir. Dar cel care umbla să găsească comoara nu pricepea încă însemnătatea darului care i se făcuse; nu găsea deloc socoteala dreaptă, ci cu atît mai păguboasă cu cît își spunea că ar fi putut păstra cele 20 000 de drahme, în vreme ce pământul pe care-l dobîndise ar fi putut să înghețe, să fie lovit de grindină și de alte nenorociri, care distrug recoltele. Dar cînd, curînd după aceea, a găsit o amforă cu 3 000 de darici, aproape de stupul din mica grădină și cînd a văzut că recolta de măslini a fost bună, în timp ce în restul țării era slabă, începu să-l laude pe Apollonios. Pe deasupra, o grămadă de tineri îi pețeau fiicele.

XL. Iată ce-am găsit că merită osteneala să fie pomenit: era un om care se îndrăgostise de statuia Afroditei goală, care se găsește la Cnidos¹²⁵; acest om adusese ofrandă zeiței și promitea că-i va consacra și altele, spre a se căsători cu ea. Apollonios socotea o asemenea purtare de neînțeles. Și cum cnidienii nu-l condamnau, ci pretindeau că zeița își va spori faima dacă va avea un iubit, înțeleptul hotărî să purifice templul de această nebulie. Cînd cnidienii l-au întrebat dacă dorea să schimbe sacrificiile și riturile lor, el le spuse: „Am să schimb doar ochii voștri, iar rînduielile templului vor rămîne aceleași”. Trimise deci după îndrăgostit și îl întrebă dacă el crede în zei. Cînd celălalt i-a spus că crede atît de mult, încît se îndrăgostise de o zeiță, fiind vorba chiar de căsătorie, pe care se gîndise s-o sărbătorească în curînd, Apollonios îi spuse: „Poetii ți-au tulburat mințile, povestind că oameni ca Anchises și Peleus s-au căsătorit cu zeițe, dar iată ce știu eu despre dragoste, cînd iubești sau ești iubit: zeii îi iubesc pe zei, oamenii îi iubesc pe oameni, animalele iubesc animale, pe scurt asemănătorul iubește pe asemănător, pentru a da naștere unor ființe adevărate și de rasa lor. Cînd însă o ființă de o anumită rasă se împreunează cu o ființă de altă rasă, nu poate fi vorba nici de căsătorie, nici de iubire. Dacă ți-ai fi amintit de ceea ce i s-a întîmplat lui Ixion, nu ți-ar mai fi trecut prin cap să iubești pe cineva atît de puțin asemănător ție. El este reprezentat torturat pe o roată de-a curmezișul cerului. Dacă n-ai să te îndepărtezi de acest sanctuar, vei pieri, oriunde te vei găsi, fie și sub pământ, și nici nu vei avea dreptul să spui că zeii s-au arătat nedemni, condamnîndu-te”.

Sminteala acestui om a fost astfel potolită și pretinsul îndrăgostit se retrase, după ce a adus un prinos pentru a fi iertat.

XXI. De îndată ce cutremurele de pământ au zguduit cetățile de pe malul stîng al Helespontului, egiptenii și caldeenii începură să cerșească în acel ținut pentru a strînge bani, susținînd că aveau nevoie de 10 talanți pentru a aduce prinoase Pămîntului și lui Poseidon. Iar cetățile le dădeau bani, unele din tezaurul public, altele punîndu-i la contribuție pe cetățeni, într-ăfît locuitorii erau stăpîniți de frică. Șarlatanii refuzau să împlinească sacrificiile pentru clienții lor, dacă banii nu erau depuși într-o bancă. Apollonios hotărî să nu-i lase în voia soartei pe locuitorii de pe malul Helespontului. El veni în orașele lor, îi alungă pe cei care storceau bani din nenorocirea altora, pătrunse pricinile miniei cerești, împlini în fiecare împrejurare sacrificiile potrivite și dobîndi prin rugămintile sale sfîrșitul nenorocirii.

XXII. Împăratul Domițian dădu cam pe atunci o lege care interzicea să se facă eunuci și porunci, totodată, să nu se mai planteze alte vii și să se smulgă cele care erau plantate. Apollonios, care se găsea în Ionia, spuse: „Aceste opreliști nu mă privesc, căci poate sînt singurul muritor care n-are nevoie nici de mădularul bărbătesc, nici de vin, dar preaiubitul nostru împărat nu și-a dat seama cum, crușînd oamenii, face pămîntul eunuc.”

Aceste cuvinte i-au făcut mai îndrăzneți pe ionieni care au trimis o solie în favoarea viței lor de vie pentru a protesta împotriva legii care porunea să se lase pămîntul nelucrat și necultivat.

XXIII. Iată încă o istorioară care se povestește despre el, la Tarsos: un cîine turbat atacase un tînăr. Ca urmare a mușcăturii, acesta se purta întocmai ca un cîine, lătra, urla și alerga în patru labe, slujindu-se de mîini pentru a merge. Se afla în această stare de treizeci de zile cînd Apollonios, care tocmai sosise din Tarsos, porunci să caute cîinele care-i pricinuise boala. Dar i s-a răspuns că animalul e de negăsit, căci îl atacase pe tînăr cînd acesta se antrena cu sulița în afara zidurilor. Nu puteau afla de la bolnav cum arăta cîinele, căci nu mai era în stare să se cunoască nici pe sine însuși. Apollonios spuse după o clipă de reculegere:

– Damis, acesta trebuie să fie un cîine ciobănesc, alb, mișos, mare cît un cîine din Amphilohia; stă lîngă fîntîna aceea, tremurînd, căci dorește să bea și totodată se teme de apă; adu-l pe malul rîului unde se găsește palestra, spunîndu-i doar că îl chem eu.

Damis se întoarse, trăgînd după el cîinele care se aciuă la picioarele lui Apollonios, plîngînd ca un rugător la un altar. Înteleptul reuși să-l potolească și-l mîngîie cu mîna, după care îl puse pe tînăr în fața lui și, ținîndu-l de mînă, ca mulțimea să nu rămînă neștiutoare față de asemenea mister, spuse:

– Prin acest băiat a trecut sufletul lui Telephos din Mysia și Moirele i-au impus aceeași soartă ca lui Telephos.

Și, spunînd aceasta, porunci cîinelui să-i lingă rana pentru ca cel ce-l rănise pe tînăr să-i fie totodată tămăduitor. După care tînărul se întoarse la tatăl său, își recunoscu mama, dădu binețe prietenilor săi și bău apă din Cydnus. Apollonios nu uită cîinele și, după ce înălță o rugă fluviului, trimise cîinele de-a curmezișul lui. După ce animalul răzbătu pe malul celălalt, începu să latre, lucru ce nu se întîmplă cu cîinii turbați, plecă urechile și dădu din coadă, dîndu-și seama că a fost vindecat, căci faptul că a băut apă e un leac împotriva turbării, numai dacă animalul turbat are curajul s-o facă.

Acestea au fost faptele pe care le-a săvârșit eroul nostru pentru temple și cetăți, acestea au fost cuvântările sale rostite în fața diferitelor popoare spre folosul lor, iată ce a făcut pentru cei morți și cei bolnavi, iată ce a spus înțelepților și celor care nu erau înțelepți, precum și regilor care i-au cerut sfatul pe drumul virtuții.

CARTEA A ȘAPTEA

I. Știu că tirania este cea mai bună piatră de încercare pentru filozofi și sînt de părere să vedem prin ce anume fiecare dintre aceștia s-a arătat mai prejos sau mai presus decît altul. Iată ce urmăresc: în timpul domniei lui Domițian, eroul nostru a fost copleșit de nenumărate învinuiri și chemări în judecată ale căror pricini și natură am să le arăt pe dată, rînd pe rînd. Trebuie să amintesc fără doar și poate cuvintele pe care le-a rostit și impresia pe care o lăsa ori de cîte ori părăsea tribunalul, acuzîndu-l el mai mult pe tiran decît tiranul pe el. Dar înainte de toate, consider că e bine să arăt ceea ce am găsit demn de a fi expus cu privire la purtarea înțelepților față de tirani și s-o asemuiesc cu cea a lui Apollonios. Astfel, cred eu, trebuie să încercăm să descoperim adevărul¹.

II. Zenon din Elea, socotit părintele dialecticii, a fost înduplecat să încerce doborîrea tiraniei lui Nearchos din Mysos²; supus la tortură n-a dezvăluit numele complotiștilor, ci a învinuit de necredință pe cei mai devotați oameni ai tiranului, fapt ce a pricinuit moartea acestora. Lumea a crezut în învinuirile lui și Zenon a dobîndit eliberarea mysienilor, făcînd să se prăbușească tirania prin ea însăși. Platon spune că el însuși a încercat să lupte pentru eliberarea sicilienilor, luîndu-l tovarăș pe Dion³. Iar Phyton, alungat din Rhegium, a fugit la Dionysos, tiranul Siciliei, și a fost primit cu mari onoruri, neașteptate pentru un exilat. Acolo și-a dat însă seama că tiranul jînduia să cucerească Rhegium. Le transmise asta locuitorilor orașului, dar fiind descoperit tiranul l-a legat viu de un car de asediu, pe care-l îndreptă apoi împotriva întăriturilor din Rhegium, gîndindu-se că locuitorii nu vor arunca cu nimic împotriva carului, pentru a-l cruța pe Phyton⁴. Dar el, strigînd, îi îndemnă să arunce, căci el era însăși ținta libertății lor. Heraclide și Python⁵, care l-au ucis pe tracul Cotys, erau amîndoi tineri. Ei se conduceau după învățătura Academiei, ajungînd amîndoi „înțelepți” și, prin urmare, liberi. Și cine nu cunoaște purtarea lui Callisthene⁶ din Olynthos? În aceeași zi a rostit elogiul macedonenilor, dar i-a atacat, pe cînd erau în culmea puterii lor. Astfel pieri, întrucît a riscat să nu le fie pe plac. Mai sînt de amintit Diogene din Sinope și Crates din Teba; cel dintîi, venind de-a dreptul de la Cheronea, l-a muștrat aspru pe Filip pentru purtarea sa față de atenieni, reproșîndu-i acestuia, care spunea că se trage din Heracles, că nimicește pe calea armelor pe acești atenieni care ridicaseră armele de partea Heraclizilor⁷; cel de-al doilea, întrucît Alexandru îi spusese că va reconstrui Teba numai de hațîrul lui, îi răspunse că n-avea nevoie de o patrie distrusă prin forța armelor indiferent de cine⁸. Am mai putea pomeni încă multe întîmplări de acest fel, dar nu vreau să lungesc vorba. Totodată, mă văd nevoit să fac unele observații asupra acestor pilde, nu pentru că n-ar fi de admirat sau prea cunoscute pretutindeni, ci pentru a arăta că ele sînt mai prejos decît purtarea lui Apollonios, chiar dacă asta e tot ce-au putut face alții mai frumos.

III. Nu merită să prețuim prea mult împlinirea eleatului sau fapta ucigașilor lui Cotys, căci e lesne să-ți faci sclavi din traci sau din geți și mai simplu încă să-i eliberezi, întrucât ei nu pun nici un preț pe libertate, zicînd că nu-i nici o rușine să fie sclavi. Că nici Platon nu s-a arătat prea înțelept cînd a luat asupra sa reforma treburilor publice din Sicilia și a celor din Atena, că bine a pățit ceea ce a pățit, pentru că i-a înșelat pe alții și s-a înșelat și pe sine însuși, ei bine, n-am să mai spun așa ceva, ca să nu-mi tulbur cititorii. Fapta lui Phytion din Rhegium împotriva lui Dionysos a fost săvîrșită atunci cînd acesta nu-și întărise încă bine tirania în Sicilia și, oricum, Phytion ar fi fost ucis, chiar dacă locuitorii cetății Rhegium n-ar fi aruncat cu nimic asupra lui. După părerea mea, el n-a făcut nimic demn de admirat cînd a preferat să moară pentru libertatea altora, decît să ajungă în sclavie din propria lui voie. Iar Callisthene n-ar putea să scape de învinuirile că a fost un om josnic, dacă ținem seama că obișnuia să-i laude și, totodată, să-i condamne pe unii și aceiași oameni, că îi denigra pe cei pe care-i socotise demni de laudă ori îi lauda pe cei pe care ar fi trebuit să-i atace pe față. Tot așa, cine jignește niște oameni vrednici, nu poate scăpa de bănuiala că este un invidios; iar cine-i lingusește pe cei răi atrage asupra lui, prin înseși aceste laude, răspunderea pentru crimele lor, căci răii se înrăiesc și mai mult cînd sînt laudați⁹. Dacă Diogene i-ar fi vorbit lui Filip înainte de Cheroonea, l-ar fi cruțat eventual de greșeala de a ridica armele împotriva atenienilor, dar față de cele împlinite, el n-a mai putut decît să condamne, iar nu să îndrepte. Crates, în schimb, merită tot disprețul oricărui patriot că nu l-a încurajat pe Alexandru în gîndul său de a reconstrui Teba. Spre deosebire [de toți aceștia], Apollonios nu resimțea nici o teamă pentru o patrie în primejdie, nu era îngrijorat din pricina propriei vieți, n-ajungea să țină cuvîntări fără rost. El nu și-a ridicat glasul nici pentru mysieni, nici pentru geți, n-avea în fața lui un om care guverna doar o singură insulă sau o țărișoară, ci unul care era stăpîn absolut pe mare și pe uscat și pămînt laolaltă, tocmai pe vremea cînd tirania devenise tot mai cruntă. El i-a ajutat pe supuși, sprijinindu-i în același fel cum se împotrivise lui Nero.

IV. La prima vedere s-ar părea că pe acesta l-a zgîndărit doar prin hărțuiri, întrucît nu l-a înfruntat de aproape, ci i-a slăbit tirania încurajîndu-l pe Vindex¹⁰ și înfricoșîndu-l pe Tigellinus¹¹. Parcă-i văd pe unii spunînd că nu-i cine știe ce ispravă că s-a împotrivit lui Nero, care ducea o viață de cîntăreață din liră sau de flautist. Dar ce vor mai spune cînd e vorba de Domițian? Acesta avea un trup vînjos și se ferea de plăcerile date de instrumentele muzicale ori de cîntecele ce potolesc minia din suflet. Pe deasupra, se bucura de suferințele altora și de strigătele lor de durere¹². El repeta că neîncrederea e cea mai bună armă a poporului împotriva tiranilor, dar și a tiranilor împotriva tuturor. Socotea că noaptea tiranul trebuie să înceteze toate lucrările și să înceapă omoruri. Urmarea a fost că Senatul a fost lipsit de membrii săi cei mai de vază și filozofia a ajuns atît de umilită, încît filozofii, părăsind veșmîntul lor, au fugit unii la celții din Apus, alții în deșerturile Libiei și ale Scitiei¹³, iar alți cîțiva au decăzut într-atît, încît îl încurajau în fărădelegile sale. Dar Apollonios, la fel cum în Sofocle, Tiresias îi răspunde lui Oedip, spunîndu-i: „Eu nu sînt sclavul tău, ci al lui Loxias”¹⁴, s-a supus numai înțelepciunii, găsindu-se liber față de orice tribut către

Domițian. Luînd de bune cuvintele lui Tiresias și ale lui Sofocle ca și cum ar fi fost rostite de un oracol, fără a se teme deloc pentru sine, dar arătînd compasiune față de soarta nefericită a altora, el atrase în jurul său pe toți tinerii din Senat, atîția cîți erau, și pe acei oameni care arătau un deosebit bun simț. Merse în provincii, arătînd guvernatorilor în numele filozofiei că puterea tiranilor nu e nemuritoare și că însuși faptul că sînt temuți le grăbește pieirea. Le povestea, de asemenea, despre Panateneele din Atica, la care sînt sărbătoriți prin innuri Harmodios și Aristogeiton¹⁵ și atacul pornit din Phyle, care a doborât 30 de tirani dintr-o dată¹⁶. Le mai povestea și despre istoria de demult a poporului roman, cum acesta s-a bucurat odinioară de o rînduire democratică, după ce alungase tirania cu arma în mînă¹⁷.

V. Într-o zi, pe cînd un actor tragic în trecere prin Efes interpreta rolul tragic al lui Ino¹⁸, între ascultători aflîndu-se guvernatorul Asiei, un bărbat care, deși încă tînăr, trecea drept unul dintre cei mai bine văzuți consulari, fără însă a fi prea curajos, iată că, tocmai cînd actorul abia terminase de declamat versurile în care Euripide spune că tiranii, după o lungă înflorire, se poticesc în lucruri mărunte, Apollonios făcu un salt și strigă:

„Dar acest laș nu-l înțelege nici pe Euripide nici pe mine.”

VI. Mai mult, cînd se răspîndi vestea că Domițian purificase cu mare pompă templul Vestei, ucigînd trei vestale sub învinuirea de a nu fi fost caste și de a nu se fi păstrat nepătate, tocmai ele, care ar fi trebuit să vegheze, în deplină puritate asupra Atenei troiene și a focului cetății, Apollonios strigă: „Oh! dacă ai putea și tu, Soare, să fii purificat de morțile nedrepte care umplu acum întreg pămîntul!”¹⁹. Și spunea asta nu numai în sinea lui, cum fac lașii, ci în fața întregii mulțimi, arătîndu-și deschis simțămintele și vrerea sa.

VII. După ce l-a ucis pe Sabinus, o rudă a sa, Domițian s-a căsătorit cu Iulia și cum aceasta era soția celui ce tocmai fusese ucis, dar și propria sa nepoată (întrucît era una din fetele lui Titus)²⁰, pe cînd Efesul sărbătorea sacrificiile în cinstea căsătoriei, Apollonios întrerupse ceremonia, spunînd: „O! noapte a Danaidelor de altădată, cît de unică ai fost!”²¹.

VIII. Iată acum ce a făcut la Roma: Nerva părea indicat să guverneze, lucru pe care de altfel l-a și înfăptuit cu înțelepciune, după moartea lui Domițian. La fel de bine erau priviți Orphitus și Rufus. Domițian, pretextînd că urzeau împotriva lui, i-a închis pe aceștia doi în insule, iar lui Nerva i-a poruncit să nu se miște din Tarent. Apollonios a avut legături strînse cu aceștia tot timpul cît Titus a domnit împreună cu tatăl său și, după moartea acestuia din urmă, a continuat să le trimită scrisori cuprinzînd sfaturi de cumpătare, încercînd să-i cîștige de partea celor doi împărați pe care-i socotea foarte buni. Dar cînd a fost vorba de Domițian, din pricina cruzimii lui, a căutat să-i îndepărteze pe acești trei oameni pe care i-a încurajat să ia în mînă cauza libertății comune²². El se temea ca nu cumva scrisorile cu sfaturi să cadă în mîna altcuiva, căci mulți dintre puternicii zilei erau trădați de sclavii lor, de prieteni ori de soții și nici o casă nu putea pe atunci să păstreze vreun secret. De aceea, îl lua deoparte pe cîte unul dintre cei mai prudenți însoțitori ai săi, spunîndu-i: „Am să-ți împărtășesc o taină adîncă:

trebuie să te duci la cutare în Roma, să-i vorbești din partea mea și să faci tot ce-aș face și eu ca să-l îndupleci". Dar cînd a aflat că ei fuseseră exilați numai pentru că au fost bănuți cît de cît că uneltesc împotriva tiranului și că au renunțat la planul lor din lipsă de curaj, Apollonios rosti o cuvîntare despre Moire și Destin, în pădurea de lîngă Smyrna, pe unde trece rîul Meles.

IX. Știind că Nerva va pune în curînd mîna pe putere, el vorbi mai deschis, spunînd că nici tiranii nu sînt în stare să forțeze Destinul. Atrăgînd atenția celor de față asupra statuii de bronz a lui Domițian, ridicată alături de cea a lui Meles, rosti: „Smintitule, ce greșit gîndești despre Moire și Destin! Chiar de-l vei ucide pe omul chemat să domnească după tine, acest om va reînvia!" Aceste cuvinte au ajuns la urechile lui Domițian datorită relei-voințe a lui Euphrates și nimeni nu știa căruia dintre cei trei bărbați i se potrivea oracolul, dar tiranul, stăpînit de temeri, plănua să-i ucidă pe tustrei. Ca să se pună la adăpost de ce avea de gînd să facă, îl convocă pe Apollonios, ca acesta să se apere de învinuirea de a fi avut legături tainice cu ei. Sau Apollonios va veni, își spunea el, și atunci va fi condamnat, iar el nu va părea că execută oameni fără judecată, întrucît cei împricinați ar fi fost dovediți datorită lui Apollonios, sau Apollonios va născoci un șiretlic pentru a dispărea, iar ceilalți vor fi și mai sigur pierduți, condamnarea pronunțîndu-se împotriva lor prin însuși faptul că ei împărțeau răspunderea cu complicele lor.

X. Cu acest gînd, Domițian scrisese deja guvernatorului Asiei să-l aresteze și să trimită la Roma pe bărbatul din Tyana, numai că acesta prevăzuse totul, printr-o inspirație divină, după obiceiul său. Le spuse însoțitorilor săi că trebuie să plece într-o călătorie tainică. Toți se gîndeau la cele povestite odinioară despre Abaris²³, socotind că plănuse un lucru asemănător. Dar Apollonios, fără a-i spune nici măcar lui Damis ce avea de gînd să facă, plecă cu el în Achaia. Se opri la Corint, își împlini spre prînz datoria rituală către Soare și seara plecă spre Sicilia și Italia. Avînd vînt bun și valuri prielnice, ajunse la Dicearchia²⁴ după cinci zile. Acolo îl găsi pe Demetrios, care trecea drept cel mai îndrăzneț dintre filozofi²⁵, pentru că nu trăia prea departe de Roma. Cum știa că, de fapt, se ferea de tiran, îi spuse în glumă:

– Te-am prins trăind în lux și locuind în ținutul cel mai plăcut din fericita Italie; dacă este într-adevăr așa, aici se spune că însuși Odysseus a uitat, în tovărășia lui Calipso, fumul Itacai și propria sa casă.

Demetrios îl îmbrățișă și, după cîteva exclamații de bun venit, îi spuse:

– O zei, ce se va întîmpla cu filozofia, dacă există primejdia de a pierde un astfel de om?

– Care primejdie?

– Acea pe care tu ai prevăzut-o, pentru că ai venit încoace; dacă nici eu nu știu ce ai tu în minte, dă-mi voie să nu știu nici ceea ce gîndesc eu! Dar să nu mai vorbim aici, să mergem într-un loc numai noi doi și Damis pe care-l socotesc, pe Hercule, un Iolaos al isprăvilor tale.

XI. Vorbînd astfel, Demetrios îl duse la ruinele vilei lui Cicero, din vecinătatea orașului. Acolo se așezară sub un platan. Greierii cîntau însoțiți de murmurul dulce al adierii de vînt. Demetrios, îndreptîndu-și ochii spre ei, strigă:

– O fericiți greieri, adevărați înțelepți, căci Muzele v-au învățat un cântec care nu vă expune la primejdia proceselor și a calomniilor, care v-au ridicat deasupra nevoilor lăcomiei și v-au făcut să locuiți departe de invidia omenească, acolo, în copaci, unde cântați, plini de voie bună, fericirea voastră și a Muzelor.

Apollonios înțelege unde băteau vorbele lui, dar nu-l încuviință, căci i se părea că le lipsește tăria față de învățătura pe care o propovăduia el.

– Dacă dorești să faci elogiul greierilor²⁶, îi spuse el, de ce nu l-ai făcut în fața întregii lumi, de ce ai venit să te ascunzi aici ca și cum ar exista o lege care interzice cuiva să laude greierii?

– N-am rostit aceste cuvinte că să le fac elogiul, ci pentru a arăta că, în timp ce lor li s-a lăsat dreptul de a-și cânta cântecul, noi nu avem voie nici măcar să murmurăm, căci înțelepciunea este o pricină de învinuire. Acuzarea lui Anytos și Meletos²⁷ suna așa: „Socrate este vinovat pentru că strică tineretul și introduce divinități noi”, iar noi sîntem învinuiți cu aceste cuvinte: „vinovat este tot omul înțelept și drept, cel ce pricepe zeei și oamenii și are o largă cunoaștere a legilor”. Iar împotriva ta, în măsura în care ești mai înțelept încă decît noi, se va născoci o învinuire și mai dibace. Domițian vrea să te acuze de același lucru pe care s-a bizuit atunci cînd l-a exilat pe Nerva și pe prietenii săi.

– Și de ce au fost ei exilați?

– Pentru plîngerea cea mai gravă care se poate închipui astăzi, născocita de acuzatorul lor: el pretinde că aceștia au încercat să pună mîna pe putere și că tu i-ai împins spre aceasta, mutilînd, după cît se spune, un copil²⁸.

– Ar urma deci să creadă, reluă Apollonios, că va fi răsturnat de un eunuc?

– Nu asta e învinuirea pe care au născocit-o împotriva noastră; ei spun că tu ai sacrificat un copil pentru a citi viitorul, așa cum se obișnuiește să se ghicească în măruntaiele unei făpturi tinere. De altfel, în actul de acuzare intră și modul cum te îmbraci, felul tău de viață și faptul că din diferite motive oamenii se închină în fața ta²⁹. Iată ce am aflat de la Telesinus, unul din cei mai buni prieteni ai mei și ai tăi.

– Ce noroc, răspunse Apollonios, dacă-i vorba de Telesinus, filozoful care a fost consul sub Nero!

– Chiar despre el e vorba. Dar cum ai putea să-l întâlnești? Căci tiranii sînt bănuitori față de toți cei ce au legături cu oameni striviți de o asemenea învinuire ca cea formulată împotriva ta. De altfel, Telesinus a și plecat cu de la sine putere din clipa apariției edictului dat împotriva întregii filozofii³⁰. A preferat să fie exilat ca filozof, decît să rămîna consul.

– Nu vreau să se afle în primejdie din pricina mea, spuse Apollonios, căci a fost destul de primejdut din pricina filozofiei.

XII. –Dar spune-mi, Demetrios, ce-ar trebui să fac ca să scap de temerile mele?

– Nu-i de glumă, răspunse Demetrios, și nu pretinde că ești îngrijorat de primejdia pe care o întrevezi, căci dacă te-ai fi temut de aceste învinuiri, ai fi fugit de mult, ca să nu mai trebuiască să te aperi.

– Dar tu ai fi fugit dacă te-ar fi amenințat aceleași primejdii ca pe mine?

– Nu, desigur, pe Atena, măcar să fi existat un judecător, dar în fapt nu există nici un fel de justiție. Dacă aș fi prezentat apărarea mea, n-aș fi fost

ascultat, sau, chiar dacă aș fi fost ascultat, aș fi fost dus la moarte cu atât mai repede cu cât aș fi fost mai nevinovat. Nu cred că tu ai accepta să mă fi văzut alegînd o moarte atât de rușinoasă și demnă de un sclav în locul uneia ce se potrivește unui filozof. Înțelepciunii i se cuvine, cred eu, fie moartea în încercarea de a elibera patria, ori în aceea de a apăra părinții, copiii, frații și pe ceilalți din familie, fie lupta pentru prieteni pe care înțeleptul trebuie să-i prefere propriei sale familii, fie luptă pentru cei care i-au arătat iubire. Dar a muri pentru pricini închipuite, împotriva adevărului, numai pentru a da tiranului prilejul de a te socoti „înțelept”, este mai greu de îndurat decît a fi, așa cum se spune despre Ixion, tras în sus pe roată³¹. Pentru tine, bănuiesc, însuși faptul că ai venit aici va însemna începutul procesului tău. Poți mult și bine pune călătoria ta încoace pe seama cugetului liniștit și pe faptul că n-ai fi îndrăznit să porcezi la drum dacă ai fi fost vinovat, Domițian nu va fi de aceeași părere și va pretinde că îndrăzneala ta se trage din cine știe ce putere tainică pe care o stăpînești. Căci n-au trecut, pe cât se spune, nici zece zile de cînd ai fost somat să vii, iar tu ai și sosit la tribunal fără să fi aflat că vei fi învinuit, lucru ce va întări acuzarea. Asta va însemna că au temeieri să te învinuiască, căci vei apărea în postura unuia care cunoaște viitorul, iar povestea cu copilul va deveni credibilă. Și păzește-te ca nu cumva ceea ce se zvonește că ai spus în Ionia despre Moire și Destin să nu se întoarcă împotriva ta, ca nu cumva Destinul, vrînd să-ți joace o festă, să nu te fi adus aici cu forța, fără să știi că mai înțelept lucru este să te păzești [decît să te expui]. Dacă n-ai uitat ce s-a întîmplat sub Nero, amintește-ți de propria-mi poveste și de faptul că n-am tremurat ca un laș în fața morții. Dar, pe atunci exista o oarecare alinare. Lira lui Nero care, deși nu era acordată cu demnitatea imperială, scotea cîteodată și sunete nu cu totul lipsite de farmec, căci din pricina lor mai acorda și cîte o păsuire și înceta să maiucidă. Oricum, el nu m-a ucis, deși am atras spada lui asupra mea, datorită cuvîntărilor mele și ale tale, ținute în legătură cu termele sale³². Și pricina pentru care el nu m-a ucis a fost că vocea îi era mai bună pe atunci și că, pe cât se pare, cînta cu strălucire. Dar în cinstea cărei muzici, a cărei lire vom oferi noi astăzi un sacrificiu? Astăzi nu mai există nicăieri Muze, totul este încărcat de ură și tiranul n-ar ști să se delecteze nici pe el însuși, nici pe alții [cu farmecul muzicii]. E adevărat ce spune Pindar în elogiul său adresat lirei, cum că ea potolește mînia lui Ares, stăvilindu-i pornirea războinică. Domițian însă, deși a instituit un concurs muzical și a oferit în public coroane învingătorilor³³, pe unii dintre aceștia i-a ucis; la concurs au cîntat din gură sau din flaut cîntecul lebedei, după cum se spune. Trebuie să te gîndești și la însoțitorii tăi, căci îi vei pierde și pe ei arătînd că ești curajos sau susținînd o apărare care nu va fi ascultată. Salvarea stă în mîinile tale: aici sînt multe corăbii, după cum vezi: unele pleacă spre Libia, altele spre Egipt, altele în Fenicia și Cipru, altele direct spre Sardinia, iar altele dincolo de ea. Ai face foarte bine dacă te-ai urca într-una din ele și ai pleca într-o provincie, căci tiraniile sînt mai puțin crude față de oamenii care se dau la fund.

XIII. Damis, încurajat de cuvintele lui Demetrios, strigă:

– Ah! tu ești un prieten adevărat și prezența ta poate să-i slujească acestui om, căci cuvîntul meu ar fi avut prea puțină greutate, dacă l-aș fi sfătuit să nu se joace cu focul și să nu înfrunte cea mai crudă tiranie din

cîte s-au cunoscut. Cît despre călătoria care ne-a adus aici, dacă nu te-aș fi întîlnit, nici n-aș fi aflat țelul ei, căci eu îl urmez pe Apollonios mai îndeaproape decît se urmează cineva pe sine însuși. Dacă m-ai fi întrebat spre ce țință și din ce pricină m-am suit în corabie, ai fi rîs aflînd că am traversat Marea Siciliei și golfurile Mării Tirenene³⁴ fără a ști de ce. Dacă aș fi știut de primejdiile pe care aveam să le înfrunt, aș fi spus oricui m-ar fi întrebat că Apollonios iubește moartea și că eu călătoresc cu el călăuzit de aceeași pasiune. Cum însă nu știu nimic, în ce mă privește, în lumina celor ce știu, aș mai spune ceva despre acest bărbat: dacă aș muri eu, filozofia nu va suferi prea mult, căci sînt asemenea unui slujitor pe lîngă un vajnic soldat, însemn ceva doar pentru că-l însoțesc, dar dacă cineva va ajunge să-l ucidă, atunci tiranii vor avea mîna liberă să urzească comploturi și să ucidă pe oricine vor voi³⁵. Atunci tiranii vor înălța un trofeu pentru a celebra înfrîngerea filozofiei în persoana celui mai bun înțelept de pe pămînt. Sînt mulți cei care, ca Anytos sau Meletos, ne pîndesc și care vor răspîndi, în stînga și în dreapta, învinuiri împotriva însoțitorilor lui Apollonios: [se va spune] că unul a rîs în timp ce maestrul ataca tirania, că altul l-a îndemnat să vorbească, că altul i-a oferit un subiect pentru o cuvîntare, că altul a plecat făcînd elogiul celor ce a auzit. Sînt de părere că trebuie să mori pentru filozofie ca și pentru templele, zidurile și mormintele strămoșești; pentru a salva toate acestea mulți eroi vestiți au primit să moară. Dar oricine îndrăgește filozofia și pe Apollonios, nu poate fi de acord ca filozofia să fie dusă la pieire.

XIV. Apollonios reluă:

– Trebuie să-l iertăm pe Damis, pentru că a dat dovadă de slăbiciune vorbind în împrejurarea de față, căci el e asirian, vecin cu mezii, dintr-o țară unde oamenii se închină în fața tiranilor și nu are gînduri prea înalte despre libertate, dar nu știu cum ai putea tu să te aperi în fața filozofiei, căci i-ai insuflat lui Damis asemenea temeri încît, chiar dacă ele sînt întrucîta întemeiate, va trebui să-l scăpăm de ele și nu să aruncăm în ghearele groazei un om care nu s-a temut [pînă acum] de cele ce probabil aveau să i se întîmple. Un înțelept trebuie negreșit să-și dea viața pentru cele ce-ai spus tu, dar pentru același lucru trebuie să moară și cel ce nu este un înțelept, să mori pentru libertate înseamnă să respecți o convenție, dar faptul de a muri pentru părinți, prieteni și iubiți s-a ivit ca o lege a firii. Toți oamenii sînt sclavi și ai firii și ai convenției: față de natură, sclavi de bună voia lor, față de legea instituită și fără voia lor³⁶. Înțelepții sînt însă cu atît mai datori să moară pentru idealul pe care l-au îmbrățișat. Căci atunci cînd e vorba de ceea ce am ales noi înșine, prin tăria și curajul nostru, dacă cineva ar ataca hotărîrea luată, focul să-l amenințe pe cel ce-a luat-o, satîrul să se abată asupra lui, nimic nu-l va putea înfrînge și nici un șiretlic nu-l va putea păcăli; el se va arăta legat de ceea ce-a decis prin toată puterea sa, ca de o religie în care a fost inițiat. Cît despre mine, știu mai multe lucruri decît orice pămîntean, căci cunosc totul după cum urmează: știu cele ce-i privesc pe oamenii vrednici, pe înțelepți, pe mine însumi, pe zei, dar nu cunosc nimic din treburile tiranilor. Că n-am venit aici fără rost, poți să-ți dai seama din următoarele: eu însumi nu înfrunt nici o primejdie și nu voi pieri de mîna unui tiran, chiar dacă aș vrea, dar înțeleg că pot primejdui pe oamenii pe care tiranul socotește că îi conduc sau că îi ajut.

Dacă i-aș trăda pe aceștia, fie din lipsă de energie, fie arătându-mă laș în fața acuzării, ce vor gândi oare oamenii de treabă? Cine n-ar avea dreptul să mă ucidă pentru că m-am jucat astfel cu viața oamenilor cărora le-a fost hărăzită împlinirea rugămintilor înălțate către zei? Și aș vrea să înțelegi bine că nicum n-aș putea îndura să fiu socotit trădător. Sînt două feluri de tirani: unii, care te duc la moarte fără judecată și alții, care mai înainte își tîrăsc victimele prin fața tribunalelor. Primii seamănă cu fiarele crude și sălbătice, ceilalți cu cele liniștite și domoale. Cît de crude sînt aceste două feluri de tiranii reiese limpede pentru cine-l dă ca pildă, asemuindu-l cu fiarele sîngeroase și lipsite de respect față de legi pe Nero, iar pe Tiberius pentru fiarele șirete. Primul a condamnat la moarte oameni care numai la așa ceva nu se așteptau, al doilea după ce i-a torturat prin teamă. Dar, în ce mă privește, eu îi socotesc și mai cruzi pe tiranii care se prefac că țin judecăți și dau sentințe ce par juste, în fapt fără să respecte legile, întrucît hotărîrile sînt date fără nici un fel de judecată, numele de „lege” dîndu-se doar întîrzierii mîinii lor. Faptul că mor după ce au fost condamnați contribuie doar să-i lipsească pe nenorociți de mila celor mulți, ofrandă funebră adusă celor care pier pe nedrept. Or, pe cîte vād, tirania de acum se folosește de lege, dar în cele din urmă se lipsește de judecată, căci începe a da sentințe înaintea procesului și introduce acuzații în fața tribunalului de parcă n-ar fi fost hotărîtă dinainte soarta învinuiților. Oricine este condamnat de tribunal poate, desigur, să spună că pierе sub lovitura unei sentințe ilegale; dar cel ce refuză să fie judecat, cum ar putea evita să nu lase impresia că și-a dat singur osînda, împotriva lui însuși? Și dacă, atunci cînd soarta unor asemenea oameni depinde de mine, aș fugi de procesul care ne amenință, în care colț al pămîntului aș putea eu să apar ca nevinovat? Să presupunem că tu mi-ai spus ce mi-ai spus și că, fiind de aceeași părere, m-aș lăsa convins; prin urmare, prietenii mei ar putea fi uciși; ce rugăciuni aș mai putea eu înălța pentru o călătorie norocoasă în aceste împrejurări? Unde aș putea arunca ancora? Către cine m-aș putea îndrepta? Ar trebui, desigur, să părăsesc toate pămînturile stăpînite de romani și să ajung la prieteni ce nu trăiesc sub ochii tiranului, adică fie la Phraotes din Babilon, fie la divinul Iarchas, fie la nobilul Thespesion. Chiar dacă m-aș duce în Etiopia, ce-aș putea, o prietene, să-i spun lui Thespesion? Căci dacă i-aș ascunde fapta asta, aș trece drept un mincinos sau cu suflet de sclav. Iar dacă i-aș mărturisi, ar trebui să-i vorbesc astfel: „O, Thespesion, Euphrates m-a învinuit în fața voastră de fapte pentru care nu mă simt vinovat; el a spus că sînt un lăudăros, un făcător de minuni, un om care atacă înțelepciunea, îndeosebi pe aceea a indienilor, dar eu nu sînt deloc așa ceva; de fapt sînt trădătorul și asasinul prietenilor mei și nimeni nu poate avea încredere în mine! Tot așa am să ajung să-mi atribui coroane ale înțelepciunii, dacă există vreuna, pentru meritul de a fi ruinat cele mai mari case din Roma, astfel încît să fie cu neputință să fie ridicate din nou. Îmi dau seama că roșești, Demetrios, cînd auzi așa ceva. Ei bine, ce-ar fi dacă te-ai gândi la Phraotes și ți-ai închipui că fug la el, în India? Cum aș putea să-l privesc în ochi? Cum aș putea să-i explic fuga mea? Spunîndu-i că la prima mea călătorie eram un om cinstit care nu se dădea în lături nici măcar din fața morții pentru prietenii săi și că, după ce m-am bucurat de tovărășia lui, am aruncat departe de mine, la cererea ta, privilegiul cel mai divin pe care-l pot avea oamenii? Iar Iarchas nu mă va întreba oare nimic

cînd voi ajunge la el, ci, la fel cum altădată Eol a poruncit lui Ulisse – care nu se folosise cum se cuvine de norocul de a avea vînt prielnic – să părăsească în chip josnic insula sa, mă va alunga de pe colina sa, spunînd că am săvîrșit o nelegiuire sorbind din cupa lui Tantal, căci ei consideră de datoria celor ce beau din cupă să împartă primejdiile cu prietenii săi. Știu cît de priceput ești, Demetrios, să respingi toate argumentele. Cred că ai să-mi spui ceva ce-o să sune cam așa: „dar nu te du la oamenii aceștia, ci du-te la aceia cu care n-ai avut încă legături; fuga ta va fi fără bănuieli, căci vei trece ca nevăzut printre oamenii care nu te cunosc”. Ei bine, să luăm seama și la acest sfat și să vedem dacă trebuie să-l urmăm. Iată ce gîndesc eu despre asta: socot că înțeleptul nu face nimic personal sau numai pentru sine și că nici un gînd al său nu scapă de martori, iar cînd e el singur, de față se află conștiința sa. Fie că inscripția delfică îi aparține lui Apollo însuși, fie unui om cu un cuget adînc, care a gîndit-o spre a folosi tuturor, cred că înțeleptul care se cunoaște pe sine însuși și care are întotdeauna cugetul tovarăș nu se va îngrozi de ceea ce-i înspăimîntă pe oamenii obișnuiți și nici nu va cuteza să săvîrșească fapte pe care alții le împlinesc fără rușine: căci sclavi ai tiranilor fiind, ei au fost uneori gata să-și trădeze cei mai buni prieteni, din frică față de ceva ce nu era de temut și fără teamă de ceea ce ar fi trebuit să le trezească frica. Dar înțelepciunea nu îngăduie așa ceva. Căci, în afara inscripției pythice, ea laudă și spusa lui Euripide care socotește că „la oameni cugetul devine o boală care îi duce la pierzanie ori de cîte ori își dau seama că au greșit”³⁷. Ea a arătat ochilor lui Oreste chipul Eumenidelor, cînd era în ghearele nebuniei din pricina mamei sale, căci gîndirea ia hotărîri, dar cugetul dă seama de gîndire³⁸. Dacă gîndirea alege drumul cel mai bun, cugetul însoțește omul prin toate sanctuarele, de-a lungul tuturor străzilor, în toate locurile sfinte, celebrîndu-i și cîntîndu-i moravurile, îi înalță laude chiar în timpul somnului, înconjurîndu-l cu un cor binecuvîntător în lumea viselor. Dar dacă alegerea rațiunii alunecă pe drumuri greșite, cugetul nu mai îngăduie acestui om să privească în față nici o ființă omenească ori să rostească vreun cuvînt cu limba slobodă, îl alungă din temple, nu-i primește ruga, nu-l lasă să înalțe brațe către statui, ci i le coboară pe dată, așa cum legea îi lovește pe cei ce se răzvrătesc; cugetul alungă oamenii de la orice tovarășie și îi înspăimîntă cînd dorm. Tot ce văd sau aud ei în timpul zilei, din pricina cugetului, se prefăce în visuri și năzăriri. Toate temerile lor amăgitoare și închipuite sînt preschimbate, datorită fricii care se cuibărește în ei, în spaime adevărate și întemeiate. Cugetul să mă însoțească, fie că merg la popoare care mă cunosc, fie la cele ce nu mă cunosc. Că nu-mi voi trăda prietenii, cred că ți-am dovedit-o destul și însuși adevărul ți-o arată. Nu, nu mă voi trăda nici pe mine însumi, voi lupta împotriva tiranului, aruncîndu-i cuvîntul alesului Homer: „Și eu sînt prietenul lui Ares”³⁹.

XV. Această cuvîntare l-a mișcat într-atît pe Damis, după cum ne spune chiar el, încît și-a redobîndit hotărîrea și curajul, iar Demetrios a încetat să mai fie îngrijorat din pricina prietenului său; el îl laudă, încuviință spusele sale, chemă binecuvîntarea divină în primejdiile pe care urma să le înfrunte asupra lui ca și asupra filozofiei căreia îi datora acest curaj. El vru să-l conducă spre sălașul său, dar Apollonios, refuzîndu-l, spuse:

– Este deja seară și trebuie ca, la vremea aprinderii luminilor, să plec spre portul Romei⁴⁰, căci aceasta e vremea obișnuită pentru plecarea

corăbiilor. O să luăm masa împreună când treburile îmi vor merge mai bine, căci acum s-ar putea să fii învinuit că ai luat masa cu un dușman al împăratului. Nici măcar să nu vii cu noi, ca să nu existe vreo plîngere că ai discutat cu noi și să nu se spună că ai țeluri criminale.

Demetrios așadar a făcut întocmai; l-a îmbrățișat și a plecat, dar întorcînd capul și cu ochii în lacrimi. Totodată Apollonios, privind spre Damis, spuse :

– Dacă ești la fel de hotărît și de curajos cum sînt eu, să ne urcăm amîndoi în corabie, dar dacă ești lipsit de curaj, mai este vreme să te hotărăști să rămîi aici. Vei rămîne cu Demetrios în tot timpul ăsta ; el este prieten cu tine la fel cum este cu mine.

Damis spuse atunci :

– Ce-aș putea gîndi despre mine dacă, după cele spuse astăzi despre prieteni și despre nevoia de a împărtăși cu ei primejdiile ce-i pîndesc, voi rămîne nesimțitor la cuvintele tale, dacă voi fugi și dacă mă voi da în lături din fața primejdiilor ce te amenință, mai ales că niciodată n-am fost lipsit de curaj față de tine.

– Ai dreptate, răspunse Apollonios, haide să plecăm, eu așa cum sînt, dar tu trebuie să te schimbi și să capeți o înfățișare obișnuită, să nu mai porți pletele astea lungi, să-ți schimbi mantia de filozof cu veșmîntul de in ce se poartă pe aici și să-ți arunci sandalele astea. Trebuie să-ți dai seama de ce doresc asta. Ar fi mai bine să pari că locuiești de multă vreme aici, cu mult înaintea deschiderii procesului ; nu vreau cîtuși de puțin să împarți soarta mea și să fii arestat din pricina înfățișării tale. Doresc ca tu să mă însoțești nu ca filozof, ci ca un prieten, legat de mine din alte pricini, fiind tovarășul meu în tot ce fac.

De asta Damis și-a părăsit înfățișarea de pitagoreu, lămurind că n-a făcut asta din lașitate și nici pentru că și-a renegat convingerile, ci pentru că era vorba de un șiretlic căruia i s-a supus, date fiind împrejurările care cereau acest fapt.

XVI. După ce au părăsit Dicearchia, au ancorat la capătul a trei zile de călătorie, în fața gurii Tibrului. De aici pînă la Roma drumul nu mai e lung. Spada imperială se afla atunci în mîinile lui Elian⁴¹. Acesta era de multă vreme un prieten al lui Apollonios. Îl înfîlnisese odinioară în Egipt. Fără îndoială el n-a spus nimic pe față lui Domițian în favoarea filozofului, ținînd seama de funcția ce-o avea. Într-adevăr, cum ar fi putut să elogieze în fața împăratului un om care era socotit dușmanul acestuia, cum ar fi putut să stăruie în favoarea lui, prezentîndu-l ca pe un prieten? Recurgea însă la toate mijloacele cu putință ca să-l ajute, fără să pară c-o face. Astfel, pe cînd înaintea sosirii sale Apollonios era calomniat înaintea împăratului, el spuse : „Sofiștii, o împărate, sînt oameni care vorbesc aiurea, iar arta lor nu e decît înșelătorie și, cum nu dobîndesc nimic adevărat de la viață, ei doresc doar moartea ; și n-o așteaptă să vină de la sine, ci îi ies în întîmpinare, stîrnindu-i pe cei ce țin sabia. Asta este, după credința mea, pricina pentru care Nero nu s-a lăsat înduplecat de Demetrios să-l omoare : înțelegînd că acesta dorea să moară, i-a dăruit viața, nu pentru că l-ar fi iertat, ci pentru că nu-i păsa de moartea lui. Cît despre Musonios, etruscul⁴², care adesea s-a împotrivit autorității sale, l-a silit să locuiască în insula Gyara. Și după cum grecii mai slabi la cuget decît acești sofști se duceau

acolo cu corabia ca să-l întâlnească, la fel se duc și acum, în același loc, ca să vadă izvorul, căci în această insulă, despre care pînă atunci se credea că e lipsită de apă, Musonios a descoperit un izvor pe care grecii îl țin la mare preț, la fel ca izvorul calului de pe Helicon⁴³”.

XVII. Iată cum Elian încerca să-l ducă cu vorba pe împărat pentru a cîștiga timp, înainte ca Apollonios să sosească. Dar cînd acesta ajunse la Roma, s-a dovedit a fi și mai dibaci. Căci a poruncit să fie arestat și condus înaintea lui. Cînd omul care fusese însărcinat cu acuzarea filozofului începu să-l acopere cu ocări, pretinzînd că era un mag, foarte priceput în arta sa, Elian îl întrerupse, zicînd:

– Păstrează învinuirile ce le aduci pentru tribunalul împărătesc⁴⁴.

Apollonios spuse:

– Dacă sînt mag, cum aș putea fi judecat? Iar dacă voi fi judecat, cum să fiu mag? Cel puțin calomnia să nu fie atît de puternică încît să fie în stare să-i dovedească pînă și pe șarlatani⁴⁵.

Și cum acuzatorul voia să răspundă cu niște neghiobii și mai mari, Elian îi închise gura, spunînd:

– Lasă-l în seama mea pînă va veni vremea judecății. Vreau să cercetez ce gîndește acest sofist cu puterile mele, în lipsa voastră. Dacă își va mărturisi crima, cuvîntările de la tribunal vor fi mult scurtate și vei putea pleca în pace. Dacă neagă, împăratul îl va judeca.

Trecu atunci în tribunalul său secret unde se puneau la cale lucruri însemnate, cu ușile închise.

– Plecați de aici, spuse el, și nimeni să n-asculte. Aceasta este porunca împăratului.

XVIII. Cînd au rămas singuri, el spuse:

– Apollonios, eram încă tînar pe cînd tatăl împăratului a ajuns în Egipt pentru a aduce sacrificii zeilor și a se sfătui cu tine asupra treburilor sale⁴⁶. Atunci eram doar tribun, căci eram deja priceput în războaie și tu erai într-atît de prieten cu mine încît, în timp ce împăratul primea în audiență delegațiile trimise de cetăți, m-ai luat deoparte, mi-ai spus din ce oraș eram, care era numele meu și al tatălui meu. Apoi mi-ai prezis că voi ocupa această slujbă care pare mulțimii cea mai înaltă dintre toate cele pe care le pot dobîndi muritorii, dar care, în ochii mei, nu este decît încurcătură și nefericire. Căci eu sînt paznicul unei tiranii crude și, dacă o trădez, mă tem de mînia zeilor. Ți-am arătat ce gînduri bune am față de tine, căci, amintindu-ți cum a început prietenia noastră, te-am făcut să înțelegi limpede că ea nu va înceta niciodată, cel puțin atîta timp cît vom păstra amintirea acelor vremi. Dacă am spus că voiam să te interoghez osebit asupra plîngerilor strînse de acuzator, am făcut-o ca să găsesc un pretext ingenios spre a purta o discuție, ca să te asigur asupra intențiilor mele și să te previn asupra intențiilor împăratului. Ce se va hotări împotriva ta, nu știu, dar el urmărește să te condamne, deși nu vrea s-o facă decît pentru pricini întemeiate. El vrea să se slujească de tine pentru a-i pierde pe demnitarii consulari. Năzuințele sale sînt deci criminale, dar își va duce la capăt planurile respectînd aparențele dreptății. Eu însumi trebuie să mă arăt pornit împotriva ta, căci dacă ar bănuî că sînt gata să te iert, nu știu care dintre noi ar pieri primul.

XIX. – Pentru că vorbim pe față, răspunse Apollonios, și mi-ai spus tot ce ai pe inimă, este drept să fac și eu la fel. Pentru că privești situația ta cu atîta clarviziune, de parcă ai fi unul din cei mai buni discipoli ai mei și pentru că, pe Zeus, arăți față de mine o asemenea bunătoase încît te gîndești să împărtășești primejdii ce mă amenință, am să-ți spun și eu ce gîndesc. Mi-ar fi fost îngăduit să fug departe de voi, în ținuturile pămîntului nesupuse vouă, unde se află oameni înțelepți, unii mai înțelepți ca mine, și să înalț zeilor un cult potrivit unei judecăți sănătoase: mi-ar fi fost deajuns să merg să trăiesc în țara unor oameni mai îndrăgiți de zei decît oamenii de pe aici. Acolo nu sînt nici pîrîtori, nici procese, întrucît nesăvîrșind vreo nelegiuire și neavînd de ce să suferi, ei n-au nevoie de tribunale. Dar mă tem să nu fiu trecut drept trădător, dacă aș fi fugit, în loc să prezint apărarea mea și dacă cei care înfruntă primejdii din pricina mea ar fi pierit: astfel, eu vin să mă dezvinovățesc. Cît despre punctele asupra cărora trebuie să mă dezvinovățesc, te rog să mi le spui.

XX. – Capetele de acuzare sînt diferite și numeroase, răspunse Elian; iată, haina ta și, pe cît înțeleg, felul tău de viață și faptul că uneori lumea se prosternează în fața ta, că într-o zi la Efes ai dat un oracol în legătură cu foamea și că ai vorbit cu dușmănie împotriva împăratului, uneori pe ascuns, alteori pe față și alteori pretinzînd că ai fost inspirat de zei. Dar acuzația care, pentru mine, este cea mai greu de crezut, căci știi că nu vrei să răspîndești sîngele victimelor în fața altarelor, este cea care pare cea mai demnă de crezare împăratului; se spune că, plecînd la țară, la Nerva, ai deschis pentru el trupul unui copil din Arcadia, pe cînd aducea un prinos îndreptat împotriva împăratului și că, prin aceste rituri, l-ai îmboldit să preia puterea; faptul s-ar fi întîmplat la vreme de noapte, cînd luna era în descreștere. Față de această învinuire, de departe cea mai gravă, nu mai are rost să ținem seama de celelalte, căci plecînd de la înfățișarea ta, de la felul tău de viață și de la faptul că prevezi viitorul, acuzatorul nu va face desigur decît să pregătească această acuzare, pretinzînd că aceste fapte te-au condus să unelțești împotriva împăratului și să îndrăznești să aduci acest sacrificiu. Trebuie deci să te pregătești să te aperi în legătură cu ce ți-am spus. Îți cer ca nu cumva să nu arăți respect față de împărat.

– Că-i arăt respect, răspunse Apollonios, o dovedește faptul că am venit să-mi prezint apărarea, dar chiar dacă aș fi putut fi atît de îndrăzneț încît să-l iau de sus pe tiran, m-aș supune oricum unui om ca tine, care mă iubește. Căci a trece drept rău în ochii unui dușman nu-i așa mare lucru, întrucît dușmanii noștri ne urasc nu numai pentru pricinile care ni se reproșează pe față, ci și pentru clevetirile de pe la colțuri. Dimpotrivă, a da unui prieten motiv de a avea o părere nu prea bună despre tine, e și mai rău decît răul pe care îl pot face toți dușmanii tăi împreună, căci nici un om nu va putea să se ferească de a fi urît de către toți, pentru asemenea purtare nedemnă.

XXI. Lui Elian i s-a părut că Apollonios avea dreptate; el l-a îndemnat să spere, gîndind, în sinea lui, că acest om n-are cum să fie îngrozit, chiar dacă deasupra lui s-ar găsi capul Gorgonei. El îi chemă pe temnicerii însărcinați cu paza unor asemenea oameni și le spuse:

„Vă dau poruncă să-l păziți pe acest om pînă cînd împăratul va afla că a sosit și va auzi ce mi-a spus”. Spunînd acestea era foarte mîniat. Apoi,

înapoiindu-se la palat, își împlini datoriile cerute de rangul său. Ajuns aici, Damis povestește o întâmplare care amintește, fără a-i semăna în întregime, de pățania lui Aristide la Atena: Aristide, se spune, a fost ostracizat din pricina virtuții sale⁴⁷ și, găsindu-se deja în afara zidurilor, un țăran a venit la el să-i ceară să-i scrie votul pentru a-l condamna pe Aristide; acest țăran nu-l cunoștea pe cel căruia îi ceruse să-i scrie votul, ci știa doar că Aristide era urât pentru că era un om drept. Iată că un tribun militar, care-l cunoștea prea bine pe Apollonios, i se adresa întrebându-l cu trufie de ce era învinuit. Cum Apollonios i-a răspuns că nu știe de ce, acela îi spuse:

– Dar eu știu, anume, întrucât oamenii te adoră; ești învinuit că te socoți asemenea zeilor.

– Dar cine m-a adorat? răspunse Apollonios.

– Eu, zise celălalt, la Efes pe când eram copil și ne-ai izbăvit pe toți de molimă⁴⁸.

– Înseamnă că ai avut de ce s-o faceți, tu și orașul Efes pe care l-am salvat.

– Iată de ce, răspunse celălalt, ți-am pregătit un mijloc de apărare care te va scăpa de învinuirea ce ți se aduce; să mergem în afara zidurilor și, dacă am să reușesc să-ți tai gîtul cu sabia mea, învinuirea va cădea de la sine și vei fi iertat; dar dacă-mi insuflă o asemenea groază încît sabia îmi va cădea din mînă, va trebui să fii socotit o făptură zeiască, urmînd să fii judecat, învinuit fiind pe drept cuvînt.

Iată cu cît îl întrecea acest om în grosolănie pe cel ce voia să-l exileze pe Aristide. Rostea aceste cuvinte cu o mutră disprețuitoare și pe un ton batjocoritor. În vremea asta, Apollonios, prefăcîndu-se că nu-l ascultă, discuta cu Damis despre Delta pe care, se spune, o formează Nilul, cînd își împarte apele.

XXII. După ce l-a chemat la el, Elian i-a poruncit să rămînă în închisoarea în care arestații nu sînt puși în lanțuri⁴⁹, pînă ce împăratul va avea puțin răgaz, căci dorește, spuse el, să discute mai înainte cu tine între patru ochi.

Apollonios părăsi așadar tribunalul și se duse la închisoare.

– Atunci Damis, spuse el, să ne întreținem cu cei de față. Ce altceva am putea face pînă ce tiranul va vorbi după cum îi este voia?

– Ne vor socoti poate niște guralivi, răspunse Damis, dacă îi vom împiedica să-și pregătească apărarea. De altminteri, nu se prea cade să vorbim despre filozofie unor oameni aflați la ananghie.

– Ba dimpotrivă, tocmai oamenii aceștia simt nevoia să li se vorbească și să li se poarte de grijă. Dacă îți amintești de versurile lui Homer în care poetul povestește că Elena a amestecat în vinul dintr-un crater leacuri din Egipt, îți dai seama că a făcut aceasta pentru a alina suferințele sufletești ale eroilor. Sînt de părere că Elena, care deprinsese știința egiptenilor, a rostit deasupra craterului incantații menite să îndulcească amarăciunea lor. Cred că ea a vindecat acești oameni prin cuvinte și prin vin.

– Este prea adevărat, răspunse Damis, întrucît ea plecase în Egipt în calitate de oaspete a lui Proteus sau, după cum spune Homer, deoarece ea fusese prietena Polidamnei, soția lui Thon⁵⁰. Dar să lăsăm astea acum, căci vreau să te întreb ceva.

– Știi ce vrei să mă întrebi: e vorba de conversația pe care am avut-o mai înainte, ce mi-a spus prefectul, dacă s-a arătat potrivit sau binevoitor.

Apoi îi povesti totul. Atunci Damis se prosternă, zicînd:

– Nu mă mai îndoiesc că odinioară Leucothea i-a dat vâlul lui Odisseu cînd și-a pierdut corabia și că, naufragiat, acesta a înnotat printre valuri⁵¹. Căci iată-ne chiar pe noi într-o situație fără ieșire, îngrozitoare, însă un zeu ne întinde mîna ca să nu fim aruncați prea departe de orice speranță.

Apollonios nu încuviință aceste cuvinte:

– Pînă cînd, îi spuse el, te vei teme astfel și vei refuza să înțelegi că înțelepciunea îi îngrozește pe toți dimprejur, în timp ce ea nu se teme de nimic?

– Dar noi ne găsim, răspunse Damis, în fața unui om care nu o cunoaște și care nu numai că nu se teme de noi, dar nici n-ar îngădui nimănui în lume să-l îngrozească.

– Nu înțelegi, Damis, că el e un om trufaș și smintit?

– Înțeleg, cum să nu!

– Ei bine, spuse Apollonios, trebuie să-l disprețuiești pe tiran, în măsura în care treptat îl vei și cunoaște.

XXIII. În timp ce discutau astfel, un om se-ndreptă spre ei, un cilician, mi se pare.

– O bărbăți, le spuse el, bogăția mea este primejdia mea.

– Dacă ți-ai dobîndit bogăția, spuse Apollonios, pe căi necinstite, cum ar fi hoția, otrăvirea, uciderea sau jefuirea mormintelor regilor de altădată, care cuprind aur și comori, ar trebui nu numai să fii judecat, ci și condamnat la moarte, căci bogăția îți este mîrșavă și neomenească. Dar dacă îți datorezi averea unei moșteniri sau unei negustorii cinstite și nu unui negoț viclean, cine ar putea fi atît de crud ca să te lipsească, invocînd legea, de ceea ce ai dobîndit în temeiul legii?

– Averea mea provine de la mai multe rude de-ale mele, adunîndu-se în casa mea, și mă slujesc de ea nu ca și cum această avere ar fi a altora, căci este a mea, dar nici ca și cum ar fi numai a mea, căci o pun la dispoziția oamenilor de bine. Dar turnătorii mă învinuie că am dobîndit această bogăție nu spre binele tiraniei, argumentînd că dacă aș încerca o uneltire, aș cîștiga mai mult și că dacă aș căuta sprijin la alt tiran, ar fi un ajutor însemnat să-i dau o parte din averea mea. De pe acum mi s-au adresat învinuiri ce sună a oracole: că o bogăție peste măsură naște trufia⁵², că o avere mai presus decît a celorlalți oameni te face să înalți capul, îți deșteaptă orgoliul și te împiedică să te supui legilor; că față de guvernatorii numiți în provincii, este de mirare dacă un om atît de bogat nu merge pînă acolo încît să-i palmuiască el pe ei, sclavi ai bogăției, gata să închidă ochii în fața puterii banului. Cît timp am fost tînăr, mai înainte ca averea mea să ajungă pînă la 100 de talanți, îmi băteam joc de orice, și n-aveam nici o grijă din partea banilor mei. Dar, cînd am primit o moștenire, într-o singură zi, de 500 de talanți, la moartea unchiului meu dinspre tată, mi-am schimbat cu totul părerea, la fel cum dresorii de cai schimbă firea animalului sălbatic, nedomolit. În timp ce averea mea sporea, și banii curgeau și de pe mare și de pe uscat, am ajuns sclavul temerilor pe care le nutream față de bunurile mele. Am ajuns, de pildă, să dau din plin bani cînd sicofanților⁵³, pe care-i îmbunam cu această bucată de dulciuri, cînd guvernatorilor, pentru a obține ajutor împotriva atacurilor dușmanilor, cînd rudelor mele, ca să nu-mi invidieze bogăția, cînd sclavilor mei, ca să nu se

înrăiască din pricină, chipurile, că i-am lăsat pradă uitării. De asemenea, hrăneam o însemnată ceată de prietenii. Aceștia mă prețuiau mult, ajutându-mă când cu fapta, când cu vorba bună. Dar, deși mi-am făurit în acest chip un zid de apărare atât de puternic în jurul banilor mei, iată că ei sînt pricina primejdiei în care mă aflu și nu-i sigur că am să scap de ea fără să-mi pierd viața.

Atunci Apollonios spuse:

– Curaj, căci tot prin bani ai să-ți pui la adăpost viața. Din pricina lor ești acum aici, dar tot ei te vor elibera, după ce ai să te descotorosești de ei; vei scăpa nu numai din această închisoare unde te afli acum, ci și de obligația de a-ți linguși turnătorii și sclavii, sub puterea cărora ai ajuns.

XXIV. Un altul povestea că fusese acuzat pentru că, în timpul unui sacrificiu, la Tarent, unde era magistrat, uitase să pomenească, cu prilejul rugăciunilor publice, că Domițian era fiul Atenei⁵⁴. Apollonios spuse: „Ți-ai închipuit, probabil, că Atena nu putea să aibă copii, căci a fost dintotdeauna fecioară, dar ai uitat, mi se pare, că aceeași zeiță a dăruit odinioară un șarpe atenienilor”⁵⁵.

XXV. Un altul fusese închis din următoarea pricină: el avea o bucată de pământ în Acarnania, la gurile râului Acheloos, și avea obiceiul să se ducă pînă la insulele Echinade cu o mică corabie⁵⁶; băgînd de seamă, într-o zi, că una din ele era foarte apropiată de uscat, a sădit acolo mai mulți pomi fructiferi și viță de vie care dădea un vin dulce. Apoi a construit acolo o locuință, după care a adus de pe uscat pe insulă destulă apă. Pornind de la aceste fapte i se adusesse următoarea învinuire: se pretindea că acest acarnian nu era cinstit, că avea de ascuns o crimă îngrozitoare, că a fugit de pe uscat și s-a autoexilat pe insulă, la gîndul că mînjește pămîntul cu prezența lui; că și-a ales același fel de purificare ca și Alcmeon⁵⁷, fiul lui Amphiaros, cînd acesta, după uciderea mamei sale, a venit să locuiască la gurile râului Acheloos. Chiar dacă nu săvîrșise aceeași crimă ca și Alcmeon, trebuia să fi comis crime înspăimîntătoare, destul de asemănătoare. Omul s-a dezvinovățit în zadar, spunînd că a ajuns acolo ca să trăiască în liniște. A fost adus în fața justiției și după aceea a fost închis.

XXVI. Mai mulți întemnițați s-au apropiat de Apollonios, plîngîndu-i-se la fel. Erau cam cincizeci de oameni închiși în această închisoare: unii erau bolnavi, alții disperați, alții așteptau moartea în liniște, unii își chemau pe nume, printre țipete, copiii, părinții și soția.

– O Damis, spuse Apollonios, mi se pare că aceștia au mare nevoie de leacul de care vorbeam la început; fie că-i un leac egiptean ori unul care crește pe toate drumurile, fie că Înțelepciunea îl culege din grădinile sale; să dăm din el nenorociților ăstora pentru ca neliniștea îndurată de ei să nu-i sfîrșească înainte de vreme.

– Așa să fie, răspunse Damis, căci se pare că-i duc lipsa.

Așadar Apollonios îi adună pe toți la un loc și le spuse:

– Bărbați, voi care împărțiți cu mine acest acoperiș ce ne adăpostește, mi-e milă de voi, întrucît mă tem că n-o să vă păstrați vîlga înainte de a ști dacă acuzarea va izbuti sau nu să vă piardă. Păreți că sînteți gata să muriți

înainte de a fi dată sentința de moarte împotriva voastră. Sînteți liniștiți în privința celor ce-ar trebui să vă trezească teama și să vă temeți de cele față de care ar trebui să fiți liniștiți. Dar așa ceva nu se cuvine; ar trebui să aveți în minte cuvîntul lui Archiloh din Paros, care glăsuia că în clipe potrivnice curajul (numit de el tărie de a îndura) este un leac descoperit chiar de zei⁵⁸. El vă va scoate din nenorocirea asta la fel cum un cîrmaci priceput învinge furtuna cînd valul se înalță mai sus decît corabia sa. Iar voi n-ar trebui să socotiți fără ieșire starea în care ați fost aruncați împotriva vrerii voastre și în care eu am intrat de bună voia mea. Dacă recunoașteți temeiul învinuirilor aduse vouă, atunci mai degrabă să deplîngeți ziua în care cugetul v-a lăsat să săvîrșiți asemenea fapte nedrepte și criminale; dar dacă tu, de pildă, spui că nu ți-ai întocmit sălaș în insula de la vîrsarea fluviului Acheloos pentru pricinile invocate de acuzatorul tău, dacă tu negi că ai folosit vreodată averea ta pentru a primejdui puterea imperială, dacă tu, în ce te privește, negi că ai înfierat cu bună știință pretenția împăratului că se trage din Atena și dacă, în sfîrșit, fiecare dintre voi va arăta că acuzațiile aduse sînt neîntemeiate, ce rost ar mai avea să vă jeluți pentru niște lucruri care nu există? În loc să strigați după prietenii și rudele voastre, ați face mai bine dacă v-ați păstra cumpătul, căci în asta constă, e limpede, răsplata pe care ați putea s-o dobîndiți prin tăria de care vă vorbesc. Dar poate pretindeți că este îngrozitor să fiți închiși aici și să trăiți astfel? Sau socotiți că sînteți abia la începutul suferinței voastre? Sau de pe acum ați fost destul de pedepsiți ca să nu mai aveți puterea de a îndura nimic de aici încolo? Uite, eu, care cunosc firea omenească, am să vă țin o cuvîntare ce n-are să semene deloc cu lecurile medicilor, căci vă va da puteri noi și vă va împiedica să muriți. Noi, oamenii, stăm în închisoare în tot răstimpul căruia obișnuim să-i spunem viață, căci sufletul, înlănțuit într-un trup trecător, suferă destule rele. El este sclavul tuturor primejdiilor pe care le înfruntă oamenii. Primii care au născocit casele, mi se pare că nu și-au dat seama că n-au făcut altceva decît că s-au închis într-o altă închisoare. Dacă e să vorbim pe șleau, trebuie să socotim că oamenii care locuiesc departe de primejdii, în palate, sînt mai aprig închiși decît cei pe care ei înșiși îi țin în lanțuri.

Și cînd mă gîndesc la cetăți și la zidurile lor, îmi apar niște închisori obișnuite: înlănțuiți sînt negustorii în piață, în lanțuri stau cetățenii la adunări, la fel spectatorii la teatru și cei ce merg în alaiuri. Sciții care-și duc viața urcați pe care nu sînt nici ei prin asta mai liberi: pe ei îi închid Istrul, Termodonul și Tanais⁵⁹, fluviu greu de trecut cînd nu sînt înghețate; ei își fac case din carele lor ce, pretînd ei, îi poartă încolo și înapoi, în timp ce de fapt, ei se cuibăresc în ele, tremurînd de frig. Dacă nu-i o glumă, s-ar putea chiar spune că Oceanul a fost pus în jurul pămîntului pentru a-l închide. Haideți, poeți, e rîndul vostru acum: cîntați acestor nenorociți cum Cronos a fost odinioară înlănțuit prin voința lui Zeus și cum Ares, cel mai războinic dintre zei, a fost mai întîi înlănțuit în cer de către Hephaistos și apoi pe pămînt de fiul lui Aloeus⁶⁰. Gîndindu-ne la aceste pilde și spunîndu-vă că mulți bărbați înțelepți și aleși au fost băgați în închisori de gloate răzvrătite ori insultați de tirani, să primim și noi această soartă în liniște, ca să nu rămînem mai prejos decît înaintașii noștri care au acceptat același lucru.

Cuvintele sale au produs o asemenea schimbare în sufletul deținuților încât cei mai mulți au început să mănînce, lacrimile le-au secăt și în suflete le-a încolțit speranța, gîndind că n-o să li se întîmple nimic rău atît timp cît vor sta în preajma lui.

XXVII. A doua zi, pe cînd rostea o cuvîntare cam la fel cu prima, în închisoare intră un om trimis de Domițian ca să asculte ce spunea Apollonios; părea un om abătut și care, după propria-i mărturisire, se găsea la mare strîmtoare; știa însă să se slujească foarte bine de limba sa, cum se întîmplă de obicei cu turnătorii, care au pregătite gata o sumedenie de întrebări. Dar Apollonios, înțelegînd șiretenia, vorbi despre lucruri care nu-i puteau sluji la nimic acestuia: el vorbi despre flori, munți, le zugrăvi oamenilor tot felul de lighioane și copaci, lucruri care-i interesau pe deținuți și dezamăgeau iscoada. Și cînd acesta încercă să-i facă [pe prizonieri] să-l atace pe tiran, Apollonios îi spuse: „Prietene, poți spune ce vrei, eu n-am să te pîrăsc, iar ce am de spus o să-i spun fățiș împăratului”.

XXVIII. S-au petrecut și alte fapte în această închisoare, unele datorită urzelilor împotriva lui Apollonios, altele supuse doar întîmplării, dar nici una într-atît de însemnată încît să le amintesc. Iată însă ce merită să povestesc:

Într-o seară, Apollonios fiind deja închis de cincisprezece zile, în închisoare intră un om care vorbea grecește.

– Unde este bărbatul din Tyana? întrebă el.

Apoi, luîndu-l deoparte pe Apollonios, spuse:

– Mîine, împăratul te va primi ca să discuți cu el.

Apollonios înțelese că celălalt aflase asta de la Elian.

– Înțeleg secretul, căci numai el putea să știe asta.

– Pe de altă parte, spuse celălalt, paznicul însărcinat cu paza închisorii a fost înștiințat să-ți facă rost de tot ce ai nevoie, după dorință.

– E un gînd bun din partea voastră, răspunse Apollonios, dar eu duc aceeași viață aici ca și afară, vorbesc despre cele ce mi se ivesc în față și n-am nevoie de nimic.

– Nici de cineva care să te sfătuiască, o Apollonios, cum se cuvine să vorbești împăratului?

– Ba da, pe Zeus, însă numai dacă nu încearcă să mă înduplece să-l lingușesc.

– Dar dacă te sfătuieste să nu-l disprețuiești și să nu-l iei de sus?

– E cel mai bun și mai potrivit sfat pentru ceea ce am de gînd să fac.

– Tocmai de asta am venit și sînt fericit să te văd că judeci astfel; dar mai trebuie să te pregătești și pentru vocea împăratului și pentru înfățișarea sa neplăcută, căci vorbește cu o voce aspră, chiar cînd discută cum se cuvine, sprîncenele i se ridică mult deasupra găvanelor ochilor, iar chipul îi rămîne mîhnit. Prin toate astea se deosebește el cel mai mult de ceilalți. Nu trebuie, Apollonios, să te înspăimînți, căci toate astea i se trag din naștere și rămîn mereu aceleași⁶¹.

Atunci Apollonios spuse:

– Cînd Odisseu a intrat în peștera lui Polifem, el nu știa nici cît e de înalt [ciclopul], nici cu ce bucate se îndestula, nici că vocea îi era ca de tunet. Dar n-a dat înapoi, deși la început i-a fost frică și a ieșit din peșteră

după ce s-a dat de gol că este un om⁶². Cît despre mine, îmi e deajuns să ies de aici salvînd viața mea și a prietenilor mei, pentru care înfrunt aceste primejdii.

XXIX. În zori sosi de la tribunalul imperial un scrib care-i spuse :

– Apollonios, împăratul îți poruncește să vii la curtea sa cînd piața publică va fi plină de lume⁶³, deocamdată nu pentru a-ți susține apărarea, ci pentru că el dorește să te cunoască și să discute cu tine între patru ochi.

– Și de ce-mi spui mie asta? întrebă Apollonios.

– Nu ești tu Apollonios?

– Ba da, pe Zeus, Apollonios din Tyana.

– Atunci cui trebuie să aduc vestea asta?

– Celor care vor trebui să mă conducă, căci negreșit trebuie să și ies din închisoare.

– Ei au primit poruncile trebuincioase și eu însumi voi veni la vremea potrivită. Acum am venit să-ți dau doar vestea, căci porunca n-a fost dată decît tîrziu, spre seară.

XXX. Prin urmare, omul plecă și Apollonios, după ce rămase întins pe pat, spuse :

– N-am dormit, Damis, căci am avut o noapte albă, încercînd să-mi amintesc ce am auzit spunîndu-se cîndva la Phraotes.

– Cu toate acestea, ar fi mai bine să rămîi treaz și să te pregătești față de porunca atît de însemnată ce ți s-a dat.

– Și cum aș putea să mă pregătesc, dacă nici măcar nu știu ce mă va întreba?

– Îți poți îngădui să te descurci la fața locului, spuse Damis, cînd știi că viața ta e-n joc?

– Da, pe Zeus, Damis, căci însăși viața mea merge la împlinire. Dar aș vrea să-ți înșir cuvintele lui Phraotes pe care mi le-am amintit: ele sînt foarte folositoare în împrejurarea de față, chiar tu vei judeca astfel. Phraotes îi sfătuiește pe oamenii care vor să îmblînzească lei să nu-i bată, căci altminteri rămîn dușmănoși, dar nici să-i răsfețe, căci asta îi face să umble cu nasul pe sus, ci mai degrabă să-i mîngîie, totodată ameninîndu-i. Numai astfel vor reuși să-i îmblînzească.

Spunînd asta, el nu se gîdea desigur la lei, căci n-avea de gînd să discute despre îmblînzirea animalelor. De fapt, credea că-mi arătase un mijloc potrivit să-i țină în frîu pe tiranii care depășeau hotarul dreptei cugetări și al cumpătării.

– Această fabulă, răspunse Damis, se potrivește de minune tiranilor, dar la Esop se mai găsește și un alt leu, ce stătea în peșteră, deși nu era bolnav, prefăcîndu-se doar, înhățînd toate jivinele ce veneau să-l viziteze. Numai vulpea îi spuse: „Cum să ne purtăm cu cineva de la care nu mai iese nimeni și nu se mai vede nici o urmă?”

– Ei bine, spuse Apollonios, vulpea ta ar fi fost mai isteată dacă ar fi intrat, fără să fie prinsă, și dacă ar fi ieșit, lăsîndu-și doar urmele.

XXXI. Apoi se culcă și dormi foarte puțin, numai cît ațipi. Dimineața a înălțat o rugăciune Soarelui, atît cît putea s-o facă în închisoare, și a discutat cu cei ce-l căutaseră, răspunzînd tuturor întrebărilor. Și astfel,

cînd piața se umplu de lume, sosi scribul, spunîndu-i că e timpul să plece „ca să fim acolo cînd vom fi strigați”.

– Să mergem, spuse Apollonios, apoi plecă plin de încredere.

De-a lungul drumului a fost însoțit de patru paznici care-l urmau la o distanță mai mare decît față de un deținut obișnuit. Damis venea după el, deși părea doar absorbit de gînduri. Toți se uitau la Apollonios; lumea se mira de înfățișarea lui și teama ce o răspîndea chipul său avea ceva nefiresc. Faptul că a venit să-și riște viața pentru prietenii săi stîrnea admirație chiar în rîndurile celor care, pînă atunci, îl vorbeau de rău. În timp ce aștepta în picioare în fața palatului, vîzînd pe unii cum se lăsau lingușiți, pe alții cum îi linguseau și ascultînd zgomotul oamenilor care intrau și ieșeau, spuse:

– Mi se pare, Damis, că acest loc seamănă cu niște băi; văd oameni care stînd afară se grăbesc să intre și oameni dinăuntru care se grăbesc să iasă. Unii au aerul că au făcut o baie care le-a priit, iar alții că ar avea mare nevoie de ea.

Ca să nu existe îndoială că el a rostit vorbele acestea și ca nu cumva să fie atribuite ba unuia, ba altuia, aducem ca dovadă faptul că el le-a repetat într-o scrisoare. Văzînd un om foarte vîrstnic, dornic să ajungă guvernator într-o provincie, drept care, după ce căpătase ceea ce urmărea, se ploconează în fața împăratului, spuse:

– Acest om, Damis, nu se va lăsa niciodată înduplecat, nici chiar de Sofocle, să alunge un stăpîn turbat și setos de sînge.

– Un stăpîn, răspunse Damis, pe care noi înșine l-am ales pentru așa ceva. De aceea stăm aici în fața porților.

– Mi se pare, Damis, că îți închipui că Eacos este păzitorul acestor uși, după cum se spune că le păzește pe cele ale infernului, căci pari mai degrabă mort decît viu.

– Nu chiar mort, ci ca unul care-și va da sufletul în curînd.

– Pari lipsit de apărare în fața morții, Damis, și asta după ce mă însoțești de atîta vreme și după ce ai urmat filozofia de foarte tînăr. Credeam că te-am înarmat împotriva morții și că ai ajuns să cunoști, în privința ei, toată strategia ce-mi stă în putere. Căci, la fel cum luptătorii și hopliții au nevoie nu numai de curaj, ci și de o pregătire ostășească care să-i învețe cum să se folosească de clipele prielnice de bătălie, la fel și filozofii trebuie să ia seamă la împrejurarea potrivită pentru a muri, ca să nu se arunce cu brațele deschise spre moarte, ca unul care a ieșit din rînd, ci să se avînte spre ea după ce a luat hotărîrea ce pare a fi cea mai bună. Or, eu am ales, dacă vor să mă ucidă, clipa cea mai prielnică pentru un înțelept: asta am mai arătat-o și altora, în prezența ta, și nu vreau acum să te mai învăț încă o dată același lucru.

XXXII. Despre astfel de lucruri au discutat; apoi, cînd împăratul, după ce și-a terminat treburile, a găsit timp să-l primească pe Apollonios, slujitorii ce aveau în grijă asta l-au adus la palat, neîngăduindu-i însă lui Damis să-l urmeze. Împăratul purta pe cap o coroană de frunze de măsline, căci tocmai adusese un prinos Atenei; se găsea în curtea lui Adonis care era plină de verdeața grădinilor în floare, ca acelea pe care asirienii le dedică lui Adonis, de sărbători, și pe care le plantează în interiorul casei lor. Așa absorbit cum era de aducerea prinosului, împăratul se întoarse și rămase uimit de înfățișarea lui Apollonios:

– Elian, spuse el, mi-ai adus un demon!

Apollonios, fără a se lăsa descurajat, răspunse vorbelor pe care tocmai le auzise:

– Gîndeam, o împărate, că Atena veghează asupra ta la fel cum îl veghea odinioară pe Diomedea, la Troia, luîndu-i de pe ochi vâlul care-i împiedică pe oameni să vadă limpede; ea i-a dat puțința eroului de a deosebi pe oameni de zei, dar pe tine zeița nu te-a purificat încă, prea mărite⁶⁴. Și totuși ea ar fi trebuit s-o facă, ca s-o vezi mai bine pe însăși Atena și ca să nu-i confunzi pe simplii muritori cu năluci de demoni.

– Dar tu, înțeleptule, cînd ai scăpat de vâlul ăsta?

– De multă vreme, răspunse Apollonios, de cînd am început să fiu înțelept.

– Atunci cum ai putut să-i iei drept zei pe cei mai aprigi dușmani ai mei?

– Dar ce anume ai tu cu Iarchas și Phraotes, indienii, pe care, dintre oameni, îi socotesc ca fiind singurii demni de acest nume?

– Nu căuta să mă duci cu indienii aștia; vorbește-mi de mult iubitul tău Nerva și de părtașii la crimele sale.

– Trebuie să-i iau apărarea sau...? întrebă Apollonios.

– Nu-l apăra, căci vinovăția i-a fost dovedită; arată-mi tu acum că nu ești părtașul lui, cunoscîndu-i planurile.

– Dacă vrei să afli ce știu, am să-ți spun, căci de ce aș ascunde adevărul?

La acestea împăratul își închipui că va afla taine nemaiauzite care-i vor sluji să-i piardă pe cei de care era vorba.

XXXIII. Apollonios, văzîndu-l foarte aprins la acest gînd, începu:

– Știu că Nerva este cel mai cumpătat dintre oameni, cel mai blînd și mai devotat ție, că este un foarte bun guvernator și că se ferește într-atît de necazurile pe care le aduc treburile publice, încît a ajuns chiar să se teamă de onoruri. Cît despre cei ce-l înconjoară, vorbești desigur de Rufus și de Orphitus; și ei sînt oameni vrednici, după cîte știu eu, care disprețuiesc bogăția și nu se gîndesc să se înavuțească, chiar în respectul legii; ei nu sînt în stare să urzească o revoltă și nici să-și facă părtași.

Împăratul clocotea de mînie la auzul acestor cuvinte.

– Așa, spuse el, faci din mine un delator al lor, cînd pretinzi că acești oameni, de care știu sigur că sînt cei mai criminali dintre oameni și că uneltesc împotriva mea, ar fi niște oameni foarte buni și fără vină. Dar eu gîndesc că și ei, dacă i-aș întreba, ar spune că tu nu ești nici vrăjitor, nici nerușinat, nici șarlatan și nici un om lacom de bani care disprețuiește legile. Într-atît vă sprijiniți voi între voi, nemernicilor, pentru a făptui rele! Dar acuzarea va dovedi totul: jurămintele pe care le-ați rostit, motivele ce v-au împins la ticăloșii, momentul în care le-ați înfăptuit, victima pe care ați jurat. Știu toate astea de parcă aș fi fost acolo și aș fi luat eu însumi parte.

Dar Apollonios, fără a se arăta descurajat, spuse:

– Nu este bine, prea mărite, este împotriva legii să aduci în fața judecării oameni despre care ți-ai format o anumită convingere ori să-ți formezi dinainte o părere asupra unor oameni pe care nu i-ai judecat. Dacă-i așa, îngăduie-mi să-mi încep apărarea: ai ceva împotriva mea,

împărate, și-mi pricinuiеști mai multă nedreptate decît pîrîtorul care mă învinuiește, căci de adevărul faptelor pe care el crede că îl poate dovedi, tu ești convins înainte de a asculta mărturiile.

– Începe-ți apărarea cum vrei, dar eu știu prea bine ce hotărîre voi lua și chiar cu asta ar trebui să încep de pe acum.

XXXIV. Din acest moment, Domițian a început cu sălbăticiile împotriva lui Apollonios, poruncind să i se taie barba și pletele și să fie aruncat alături de cei mai răi ucigași. Iar cînd a fost vorba să fie tuns, el a spus doar atît:

– Nu știam, împărate, că sînt o primejdie prin pletele mele.

Despre lanțuri spuse:

– Dacă socoți că sînt un vrăjitor, de ce mă pui în lanțuri? Și dacă mă pui în lanțuri, cum ai putea pretinde că sînt un vrăjitor?

– Da, răspunse împăratul, și n-am să te dezleg mai înainte ca tu să te schimbi în apă, animal sau copac.

– N-am să fac așa ceva, răspunse Apollonios, chiar dacă îmi stă în putință ca să nu trădez oamenii care, în pofida oricărei nedreptăți, sînt amenințați: am să rămîn ceea ce sînt, în ciuda suferințelor pe care le-ați putea provoca trupului meu, pînă voi reuși să vorbesc pentru ei.

– Dar pentru tine cine va pleda? întrebă împăratul.

– Timpul, cugetul zeilor și filozofia, tovarășa mea.

XXXV. Iată care au fost preliminarile apărării sale, așa cum s-au desfășurat, de-a lungul unei conversații între patru ochi cu Domițian. Aceasta este povestirea lui Damis, dar oamenii cu gînduri rele au schimbat ordinea firească a lucrurilor, pretinzînd că Apollonios a început prin a se apăra și că apoi a fost aruncat în lanțuri, cînd a fost și tuns; ei au ticluit o anume scrisoare, compusă în dialect ionic, de o lungime foarte mare, în care îl pun pe Apollonios să se roage lui Domițian, cerîndu-i să-l scape de lanțuri. E adevărat că Apollonios și-a redactat testamentul în dialect ionian, dar eu n-am găsit niciodată vreo scrisoare nesfîrșit de lungă de-a lui Apollonios scrisă în acest dialect, deși am strîns foarte multe; toate epistolele lui sînt scurte și par emane de la curtea spartană. De altfel, el a părăsit tribunalul, obținînd cîștig de cauză. Cum ar fi putut să fie aruncat în lanțuri după ce a fost găsit nevinovat? Dar n-am ajuns încă pînă la apariția lui în fața tribunalului: vreau mai întîi să povestesc ce s-a întîmplat cînd a fost tuns și ce a spus cu acest prilej. Merită să stăruim asupra acestor fapte.

XXXVI. Apollonios zăcea de două zile în lanțuri cînd s-a înfățișat în închisoare un om care pretindea că a cumpărat dreptul de a-l vizita, asigurîndu-l că a venit să-i dea sfaturi pentru a-și salva viața. Acesta era un om din Syracusa, un suflet vîndut și purtătorul de cuvînt al lui Domițian. Fusesse trimis de către împărat, ca și cel dinaintea lui, dar sub un pretext mai demn de crezare. Căci primul a început prin a-l lua pe departe, dar acesta începu deodată:

– O zei, spuse el, cine s-ar fi gîndit că Apollonios poate să zacă în lanțuri?

– Cel care mi le-a pus, spuse Apollonios, căci dacă nu s-ar fi gîndit, nu mi le-ar fi pus!

– Și cine s-ar fi gîndit că pletele astea divine pot fi tăiate?

- Eu, spuse Apollonios, care le pieptănam.
- Cum ai putut îndura așa ceva?
- Așa cum poate să suporte cineva care n-a venit aici după placul său, dar nici împotriva voinței sale.
- Dar piciorul tău cum poate suferi astea?
- Nu știu, căci mintea-mi se duce la alte lucruri.
- Totuși mintea trebuie să gândească la ce anume dă naștere răului.
- Deloc, căci mintea unui om ca mine ori nu va suferi cîtuși de puțin, ori va pune capăt durerii sale.
- Și la ce te gîndești acum?
- Chiar la faptul că nu mă gîndesc la asta.

Și cum vorbele celui ce-l ispitea băteau din nou spre pletele lui, către care îndrepta discuția, Apollonios spuse:

- Fii fericit, tinere, că n-ai fost odinioară unul din aheii din fața Troiei, căci socot că ai fi vărsat multe lacrimi pentru pletele lui Ahile, pe care le-a tăiat spre cinstirea lui Patrocle, dacă într-adevăr au fost tăiate⁶⁵, și ai fi leșinat la vederea faptului. Dacă pretinzi că îți pare rău după ale mele, așa cărunte și aspre cum erau, cît de mult ai fi suferit pentru cele ale lui Ahile, atît de dese și roșcate.

Celălalt îi spunea asta ca să-i întindă o cursă pentru a afla pricina tristeții sale, dar Apollonios, pe Zeus, nu-l vorbea de rău pe împărat din pricina suferințelor sale. Descumpănit de răspuns, spuse:

- Ai fost învinuit în fața împăratului pentru mai multe fărâdelegi, îndeosebi pentru cele care au provocat punerea sub urmărire a lui Nerva și a prietenilor săi. Împăratul a primit mai multe plîngerii în legătură cu cuvîntările pline de amărăciune și acreală ținute de tine în Ionia. Acum nu se mai uită la ele, căci au apărut altele, și mai grave. Totodată omul care le-a rostit este un om de seamă și vestit.

- De ce fel de învingător olimpic vorbești tu, dacă el pretinde că și-a dobîndit renumele ca urmare a acuzațiilor aduse? Înteleg că e vorba de Euphrates, care nu se dă în lături de la nimic ca să-mi facă rău. Pînă acum am avut destule de suferit, chiar și mai mult, de pe urma lui. Într-o zi, aflînd că voi face o vizită gymnosofiștilor din Etiopia, începu să mă vorbească de rău în fața lor. Dacă nu mi-aș fi dat seama ce urmărește, aș fi trecut poate pe acolo fără ca măcar să-i văd pe înțelepți.

Siracuzanul s-a mirat tare de acestea.

- Nu crezi deci că a fi calomniat în fața împăratului este un lucru mai însemnat decît a-ți pierde reputația în fața gymnosofiștilor, din pricina clevetirilor lui Euphrates?

- Nu, pe Zeus, răspunse Apollonios, căci acolo m-am dus ca să învăț eu de la alții, iar aici am venit ca să-i învăț pe alții.

- Și ce vrei să-i înveți?

- Că sînt un om cinstit. Asta împăratul n-o știe încă.

- Ai fi putut scăpa de toată încurcătura, aducîndu-i la cunoștință ce voiai să-i spui înainte de a fi venit aici și fără să fii aruncat în lanțuri.

Apollonios înțelese că celălalt voia să-l facă să vorbească așa cum cum voia împăratul, socotind că, pentru a scăpa de lanțuri, va minți și-i va învinui pe prietenii săi.

- Prea bunul meu prieten, spuse el, dacă am fost aruncat în lanțuri pentru că i-am spus lui Domițian adevărul, nu crezi că aș fi suferit mai mult

dacă nu i l-aș fi spus? Căci, după cît se pare, el socotește că adevărul merită lanțuri, în timp ce eu cred că minciuna ar merita așa ceva.

XXXVII. Siracuzanul, peste măsură de mirat că Apollonios vorbește cu atîta înțelepciune, plecă, părăsind închisoarea. Apollonios se întoarce spre Damis și-i spuse:

– Îl înțelegi pe acest Python?

– Îmi dau seama că a fost trimis să te ispitească și să te pună la încercare, dar ce are de-a face cu tine acest Python, de care îmi vorbești și într-un ce rostești acest nume, nu știu.

– Era odată unul Python, din Bizanț, un retor foarte priceput în a-i îndrepta pe oameni spre rele. A fost trimisul lui Filip, fiul lui Amyntas, la greci. Pe toți încerca să-i convingă să devină robii [regelui], dar în fața atenienilor, pe vremea cînd elocvența atinsese culmea ei, a susținut că atenienii îl priveau într-un chip nedrept pe Filip, făcîndu-se vinovați de o mare greșeală cînd încercau să salveze libertatea grecilor⁶⁶. Python își expuse, pe cît se spune, părerea, folosindu-se de o mare bogăție de cuvinte, dar singur Demostene, din demul Paian, a luat cuvîntul pentru a se împotrivi obrăzniciei sale și obținu una din cele mai strălucite izbînzii ale sale, zăgăzuindu-i atacurile. În ce mă privește, n-aș socoti un mare succes că nu m-am lăsat prins în capcana mărturisirilor așteptate de el, dar am sugerat că avea aceeași meserie ca Python pentru că a venit aici, fiind plătit de tiran ca să-mi dea sfaturi nelalocul lor.

XXXVIII. Damis povestește că Apollonios a mai rostit și alte fraze de acest fel. Tot el mărturisește că găsese fără ieșire situația în care se afla și că nu vedea altă scăpare decît în faptul că zeii îi ajutau uneori pe muritorii ce se rugau, cînd se găseau la ananghie. Cu puțin înainte de prînz îi spuse:

– Omule din Tyana, căci lui Apollonios îi plăcea să fie chemat astfel, ce se va întîmpla cu noi?

– Ce ni s-a întîmplat deja, răspunse Apollonios, și nimic mai mult, căci nimeni nu ne va ucide.

– Te consideri chiar atît de invulnerabil? Vei fi oare eliberat?

– În măsura în care asta ține de judecător, s-ar putea și mîine, spuse el, în măsura în care depinde de mine, chiar acum. Și, pe cînd vorbea, își scoase piciorul din lanțuri. Apoi îi zise lui Damis:

– Îți dau o simplă dovadă că pot să mă eliberez; și acum curaj!

Damis spune că pentru prima dată a înțeles atunci cu adevărat că firea lui Apollonios era divină, deasupra celor omenești, căci fără să fi adus un prinos (cum ar fi putut să facă așa ceva într-o închisoare?), fără a pronunța vreo rugămintă, fără a spune nimic, s-a jucat cu lanțurile sale, apoi și-a băgat din nou piciorul în legături și și-a reluat rolul de deținut.

XXXIX. Oamenii obișnuiți pun asemenea fapte pe seama vrăjitoriei și astfel coboară cele mai multe din ele la nivelul lor. De pildă, atleții recurg la vrăji, la fel ca toți cei care, intrați într-o luptă, doresc din toată inima victoria. Se înțelege însă că o asemenea practică nu servește la nimic triumfului lor și, dacă ajung învingători, mulțumită înfîmplării, nefericiții nu cred în ei înșiși, ci atribuie victoria vrăjitoriei, fiind încredințați de puterea ei; culmea este că nu sînt dezamăgiți nici dacă sînt învinși, căci

poți auzi: „Dacă aș fi adus un anume prinos, dacă aș fi ars un anume parfum, victoria nu mi-ar fi scăpat”. Iată ce spun și ce gîndesc ei. Aceleași credințe se întîlnesc deseori și la negustori și se vede bine că și ei pun pe seama vrăjtoriei reușitele în afaceri, necazurile fiind puse pe seama lipsei de îndrăzneală, ori a faptului că n-au adus ce prinos s-ar fi cuvenit. Dar îndeosebi îndrăgostiții sînt victimele acestei arte; întrucît ei suferă de un rău care-i face atît de proști încît ajung să întrebe femei bătrîne, nu e deloc de mirare, cred eu, că ajung să găsească și șarlatani de felul ăsta, că ascultă vorbele lor deșănțate, cînd le dau să poarte o cingătoare magică, pietre, unele scoase din adîncurile tainice ale pămîntului, altele căzute din lună și din stele, precum și toate parfumurile pe care le dau la iveală grădinile Indiei, lucru ce, bineînțeles, aduce mari cîștiguri vrăjitorului, fără ca îndrăgostiții să izbindească în cele ce-și doresc. În caz că cel iubit arată îndrăgostitului cel mai mic semn de bunăvoință ori dacă alesul sufletului dă ceva semne datorită darurilor, treburile merg foarte bine și ei înalță laude acestei arte magice, asigurîndu-se că este în stare să facă orice. Dacă, dimpotrivă, lucrurile nu merg cum vor ei, pun totul pe seama faptului că au uitat „ceva”, că n-au ars cutare esență ori că n-au adus cutare prinos, că n-au topit cutare substanță, spunînd că tocmai ăsta era cel mai însemnat lucru de îndeplinit, fără de care nu se poate. Felul în care acești vrăjitori născocesc semne divine și o mie de alte lucruri asemănătoare au fost arătate în cărți de către unii, care și-au bătut joc tare mult de această îndeletnicire; eu n-am să fac decît să-i demasc, sfătuindu-i pe tineri să nu vină pe la asemenea oameni ca să nu se obișnuiască cu aceste lucruri, nici chiar în glumă. Dar m-am abatut cam mult de la ce voiam să spun: de ce să mai atac o îndeletnicire condamnată și de legi și de fire⁶⁷?

XL. După ce Apollonios i-a arătat lui Damis puterea sa, continuînd să-i vorbească, spre prînz a venit cineva să-i spună următoarele:

– Împăratul te eliberează, o Apollonios, de lanțurile tale la sfatul lui Elian și îți îngăduie să rămii în închisoarea în care deținuții nu sînt puși în lanțuri, pînă îți vei susține apărarea, lucru ce se va întîmpla, se pare, în patru zile.

– Cine mă va duce atunci de aici? întrebă Apollonios.

– Eu, spuse celălalt. Urmează-mă.

Cînd l-au văzut, deținuții din cealaltă închisoare s-au repezit cu toții la el, căci nu credeau că îl vor mai vedea vreodată. Toți îi arătau lui Apollonios căldura pe care o arată copiii unui tată care știe să-i învețe de bine într-un chip plăcut și cumpătat sau să le povestească întîmplări din tinerețea lui. Toate astea îi fermecau pe ascultători și el nu înceta să facă risipă cu sfaturile sale.

XLI. A doua zi l-a chemat pe Damis.

– Va trebui să-mi apăr cauza în ziua hotărîită, spuse Apollonios. Tu, du-te la Dicearchia, căci e mai bine să pleci; și de îndată ce-l vei saluta pe Demetrios, îndreaptă-te spre mare, în locul în care se găsește insula zeiței Calypso⁶⁸. Acolo ai să mă vezi reapărînd.

– În viață sau cum? întrebă Damis.

Apollonios începu să rîdă.

– După părerea mea, viu, dar după a ta, sculat din morți.

Și Damis povestește că a plecat, deși împotriva voinței sale, fără să fie cu totul lipsit de speranța că stăpînul său va trăi și fără să creadă prea mult că nu va muri. Peste două zile ajunse la Dicearchia. Acolo află că o furtună avusese loc în zilele acelea, că o vijelie cu ploaie tulburase marea, pricinuind pierderea mai multor corăbii care se-ndreptau spre acest oraș și a altora care pluteau spre Sicilia și strîmtoarea Messina: înțelese atunci de ce Apollonios îi poruncise să meargă pe pămînt.

XLII. Întîmplările următoare au fost povestite de Damis după cele relatate de Apollonios, așa cum le-a istorisit el lui Demetrios și lui însuși.

Un foarte chipeș tînar din Messana, colonie din Arcadia, venise la Roma unde găsisese mulți admiratori, în fruntea cărora se afla Domițian. Ceilalți erau atît de îndrăgostiți de el, încît nu se sfiau să nu țină seama de sentimentele împăratului. Dar tînarul era înțelept și-i respecta onoarea. Dacă el ar fi disprețuit numai aurul, argintul, caii sau alte mijloace de care se slujesc unii pentru a atrage favorurile tinerilor, n-am fi avut de ce să-l lăudăm, căci un bărbat demn de acest nume, așa trebuie să fie; dar i s-a oferit să fie plătit mai scump decît toți cei care au atras vreodată privirea regilor. Totuși, el n-a socotit că trebuie să cedeze nici la cît a fost prețuit. A fost deci închis; și asta îl hotărî. Veni la Apollonios, dînd a înțelege că vrea să-i vorbească, dar faptul că era un om bine crescut îl împiedică a-și spune păsul. Apollonios îl zări și-i spuse:

– N-ai atins încă vîrsta la care să poți fi socotit vinovat și iată-te, totuși, închis alături de noi, cei primejdioși.

– Da, dar asta nu mă împiedică să fiu ucis, căci înțelepciunea este pedepsită cu moarte de legile de la noi.

– Ba chiar și de cele din vremea lui Theseu, spuse Apollonios, căci Hippolytos a fost ucis chiar de tatăl său, pentru purtarea sa înțeleaptă.

– Și pe mine tot tatăl meu mă va ucide. Căci, deși sînt un arcadian din Massana, el nu m-a crescut după normele de viață grecești. El m-a trimis aici ca să învăț dreptul și, odată sosit, împăratul m-a privit cu ochi răi.

Apollonios, făcîndu-se că nu înțelege, spuse:

– Nu cumva, tinere, împăratul își închipuie că ai ochi albaștri cînd tu îi ai negri, după cîte văd, că nasul îți este coroiat, cînd el e drept, ca la statuile lui Hermes, sau că părul îți este altfel decît îl ai? Căci el este luminos, strălucitor, iar gura îți este atît de potrivită încît tăcerea și rostirea îi cad la fel de bine și capul ți-l porți mîndru ca un om liber. Împăratul te vede oare altfel decît ești, dacă-mi spui că te vede cu ochi răi?

– Tocmai asta mă pierde, căci a binevoit să mă iubească, dar nu prețuiește nimic din meritele mele, vrînd să mă necinstească, la fel ca amanții pe femei.

Apollonios îl admira prea mult pe acest tînar pentru a-l iscodi ce gîndea despre faptul de a se culca cu cineva, dacă socotea așa ceva rușinos sau nu, ce alte păreri avea despre iubire, căci a văzut că tînarul din Arcadia roșește și că vorbea cu bunăcuviință. Îl întrebă atunci doar atît:

– Ai sclavi în Arcadia?

– Da, pe Zeus, un număr foarte mare.

– Și față de ei ce crezi că ești?

– În virtutea legilor, le sînt stăpîn.

– Sclavii trebuie să se supună stăpînului lor sau să nu țină seama deloc de dorințele celor ce au putere deplină asupra lor?

Celălalt, dîndu-și seama încotro voia să-l ducă Apollonios, spuse :

– Știu că nimeni nu se poate împotrivi puterii crude a tiranilor de care ei se folosesc pentru a-i subjuga pe oamenii liberi, dar eu sînt stăpînul trupului meu și voi veghea să rămînă nepîngărit.

– Cum asta? întrebă Apollonios. Doar ai de-a face cu un îndrăgostit care îți va curta frumusețea cu spada în mînă.

– Întinzîndu-i grumazul mai degrabă, căci spada lui asta țintește. Apollonios îl felicită.

– Văd, spuse el, că ești un [adevărat] arcadian.

Mai pomenește de același tînăr într-o scrisoare și îl descrie cu și mai mult farmec decît am făcut-o eu aici. El elogiază înțelepciunea tînărului și adaugă că nu a fost ucis de tiran. Trezind admirație prin tăria sa, el s-a reîntors pe mare, la Malea, iar arcadienii l-au cinstit mai mult încă decît pe cei care dobîndesc premiul răbdării la loviturile cu biciul de la lacedemonieni.

CARTEA A OPTA

I. Să mergem la tribunal ca să-l auzim pe înțelept cum își apără cauza, căci iată soarele se înalță de pe acum și dregătorii sînt gata să-și facă intrarea¹. Însoțitorii împăratului spun că Domițian nici nu s-a atins de hrană, atît de absorbit a fost, cred, în timp ce urmărea documentele acestei pricini. Într-adevăr, el ține în mînă o scriere pe care o citește cînd cu mînie, cînd puțin mai liniștit. Desigur, trebuie să ne închipuim că el e pornit împotriva legilor, de vreme ce ele au inventat tribunalele².

II. Dar iată-ne alături de Apollonios care socotește că va avea de susținut mai degrabă o discuție dialectică, nu o dezbateră care va hotărî asupra vieții sale. Că lucrurile stau așa, o dovedesc cele petrecute în fața tribunalului. Ajungînd acolo, l-a întrebat pe scribul care-l conducea încotro se îndreptau. Celălalt răspunzîndu-i că mergeau la tribunal, îl întrebă:

- Față de cine mă voi dezvinovăți?
- Față de acuzatorul tău³, iar judecător îți va fi împăratul.
- Dar între mine și împărat cine va fi judecător? Căci voi arăta că el este nedrept față de filozofie.
- Crezi că împăratul se uită la filozofie, chiar dacă nu e drept față de ea?
- Dar e foarte important pentru filozofie ca împăratul să conducă dezbaterile așa cum trebuie⁴.

Scribul se arată de aceeași părere. De altfel îl plăcea pe Apollonios, după cum s-a arătat de la început.

– Cît timp, socotit după clepsidră, crezi că va dura pledoaria ta? întrebă el. Trebuie să știi asta înainte de a începe audierile.

– Dacă mi se va da voie să vorbesc cît s-ar cuveni nu ar ajunge toată apa Tibrului. Dar dacă va trebui să răspund doar la întrebările ce mi se vor pune, lungimea răspunsurilor va depinde de cel care îmi va pune întrebarea.

– Ai două daruri potrivnice unul altuia dacă poți să vorbești pe scurt sau pe larg despre același lucru⁵.

– Nu sînt potrivnice, ci asemănătoare, căci cel ce cunoaște unul din ele, îl stăpînește și pe celălalt. De altfel, există o dreaptă măsură formată din amestecul celor două și care constituie nu o a treia artă, ci cel mai de seamă dar al unui vorbitor. Nu mi-e necunoscut nici darul de a ști să taci în tribunal.

– Tot ce se poate, numai că nu-ți folosește la nimic, nici ție, nici oricui va fi chemat să se apere în fața tribunalului.

– Și totuși, răspunse Apollonios, aceasta i-a fost de mare folos lui Socrate atenianul, cînd a fost adus în fața tribunalului.

– Și ce-a cîștigat, spuse celălalt, căci a murit tocmai pentru că n-a vrut să scoată nici un cuvînt!

– N-a murit, spuse Apollonios, numai atenienii își închipuie că a murit⁶.

III. Așa se pregătise el pentru a înfrunta toate vicleniile tiranului. În timp ce aștepta în fața tribunalului, un alt scrib i se înfățișă și-i spuse:

- Bărbate din Tyana, intră în sală fără nimic la tine⁷.
 - Vom face o baie sau vom fi judecați?
 - Nu e vorba de veșminte; împăratul îți interzice să iei cu tine vreo amuletă, vreo cârtică sau orice altceva pe care se poate scrie.
 - Nici măcar o vargă pentru tâmpiții care i-au dat sfatul ăsta?
- Atunci acuzatorul începu să strige:
- Împărate, vrăjitorul mă amenință cu bătaia, căci eu ți-am dat sfatul ăsta!

– Mai degrabă tu ești vrăjitorul, spuse Apollonios, căci n-am izbutit încă să-l înduplec pe împărat să creadă că nu sînt ceea ce tu l-ai convins că sînt.

Lîngă acuzator, care arunca vorbe de ocară lui Apollonios, se găsea și un libert de-al lui Euphrates, pe care acesta îl trimisese, pe cît se spune, pentru a povesti tot ceea ce rostise Apollonios în Ionia, cu prilejul discuțiilor avute acolo, și pe care-l burdușise cu bani ca să-l ungă pe acuzator.

IV. Acestea au fost hărțuielele precedente judecății. Iată ce s-a întîmplat mai apoi. Tribunalul era împodobit ca pentru o cuvîntare panegirică și de față se aflau cele mai de vază fețe, căci împăratul voia să dovedească în fața unui cît mai mare public participarea lui Apollonios la complotul urzit de prietenii săi. Dar acesta nici nu s-a uitat la împărat. Întrucît acuzatorul îi reproșă obrăznicia și-l pofti să privească pe zeul tuturor oamenilor, Apollonios ridică ochii spre tavan pentru a arăta că-l privește pe Zeus, că ținta unei asemenea lingușiri era mai prejos decît lingușitorul. Atunci acuzatorul începu să strige: „Acum, împărate, să măsurăm apa, căci dacă-i îngădui să vorbească după bunul său plac ne va ameți. Am aici un document în care sînt cuprinse capetele de acuzare în legătură cu care trebuie să ne dea deslușiri; să-și prezinte apărarea, luîndu-le la rînd”.

V. Împăratul încuviință, spunînd că era foarte bine așa, și îi porunci lui Apollonios să-și prezinte apărarea după cum propusese sicofantul; dar, lăsînd deoparte celelalte acuzații ca nefiind de mare însemnătate, Domițian a reținut doar patru, de care, socotea el, Apollonios nu prea putea scăpa ușor, aceste capete de acuzare fiind greu de respins.

- De ce, întrebă împăratul, nu porți veșminte ca toată lumea, ci te îmbraci într-un chip atît de ciudat?

- Pentru că, răspunse înțeleptul, pămîntul care mă hrănește mă și îmbracă și nu vreau să tulbur viața bietelor animale⁸.

- Dar de ce oamenii te numesc „zeu”?

- Pentru că orice om vrednic e cinstit cu numele de zeu.

Am arătat cum vorba asta a trecut în doctrina lui Apollonios cînd am vorbit despre faptele sale la indieni. În al treilea rînd l-a întrebat despre ciuma din Efes⁹.

- Pe ce anume te bizuiai cînd ai prezis efesienilor că se vor îmbolnăvi?

- Dat fiind, împărate, că mă bucur de un fel de viață mai sobru decît al altora, am fost primul care am simțit primejdia. Și dacă vrei, am să-ți spun de ce a izbucnit ciuma.

Dar Domițian, temîndu-se, pe cîte cred eu, ca împricinatul să nu-i înșire crimele, incestul¹⁰, și toate faptele de nemărturisit printre cauzele unei asemenea molime, spuse:

– N-am nevoie de un asemenea răspuns.

Și, când ajunse la a patra întrebare, cea în legătură cu oamenii pe care împăratul îi viza, împăratul nu a rostit-o dintr-o dată. Lăsa să treacă destul de mult timp, se gândi pe îndelete și, la sfârșit, îi puse întrebări cu un aer vag, de parcă ar fi vrut să-l prindă pe picior greșit. Toată lumea se aștepta, într-adevăr, că Domițian, renunțând la prefăcătorie, îi va numi pe cei despre care era vorba, că va începe să urle, aruncând vorbe urite cu privire la sacrificiu. Dar n-a făcut astfel, ci a luat-o pe ocolite.

– Spune-mi, când ai ieșit de la tine de-acasă în ziua aceea și când te-ai dus la țară, pentru cine l-ai sacrificat pe copilul acela?¹¹

Atunci Apollonios zise așa cum ai mostra un copil:

– Ce spui? Dacă am ieșit din casă, înseamnă că am plecat la țară? Și dacă am făcut așa ceva, am adus cumva sacrificii? Iar dacă am sacrificat, am și mâncat victima? Martori demni de crezare să vină să declare că aceste fapte sînt adevărate.

La aceste cuvinte ale lui Apollonios izbucniră aplauze mai puternice decît au răsunit vreodată în tribunalul împăratului. Acesta socoti că cei de față și-au adus astfel mărturia în favoarea înțeleptului și, mișcat de răspunsurile sale, tăioase și bine gândite, spuse:

– Te achit de învinuirile aduse, dar va trebui să rămîi aici pînă vom purta o discuție între patru ochi.

La aceste cuvinte, Apollonios, prinzînd curaj, spuse:

– Îți mulțumesc, împărate, dar află că din vina criminalilor aici de față orașele se-ndreaptă spre pieire, insulele sînt pline de exilați, pămîntul răsună de jeluiri, armatele tale sînt cotropite de lașitate și Senatul ros de suspiciuni¹². Îngăduie-mi, te rog, să vorbesc, iar dacă nu vrei, trimite pe cineva să-mi încatușeze trupul. N-ai să poți face același lucru cu sufletul, ba nici chiar trupul n-ai să mi-l poți încatușa „căci nu mă vei putea ucide, întrucît nu sînt muritor”¹³.

Și, la aceste cuvinte, dispăru din tribunal! Era lucrul cel mai nimerit în asemenea împrejurări pentru că tiranul, era evident, i-ar fi întins capcane, punîndu-i întrebări fără legătură cu faptele în cauză, mîndru totodată că n-a pus să fie ucis. Pe de altă parte, înțeleptul nici nu se gîndea să răspundă, prin constrîngere, la asemenea întrebări. El socotea că-și va împlini mai bine țelul dacă toți vor cunoaște adevărata sa natură¹⁴ și dacă lumea își va da seama că nimeni nu-l va putea reține împotriva dorinței sale. De altfel, nu mai avea nici o temere în privința prietenilor săi: întrucît tiranul nu îndrăznise nici măcar să-l întrebe ceva în legătură cu ei, pe ce temei ar fi putut să-i condamne la moarte, dacă învinuirile nu fuseseră pronunțate în tribunal? Aceasta este istorisirea întîmplărilor de la tribunal, așa cum le-am găsit în izvoarele mele.

VI. Întrucît alcătuiuse totuși un discurs menit să fie rostit în răstimpul acordat apărării și cum tiranul i-a poruncit să se mărginească a răspunde la întrebările pe care le-am amintit, am să dau la iveală textul acestei cuvîntări. Nu trec, desigur, peste faptul că cei ce îndrăgesc stilul bufonilor îi vor găsi cusururi. Ei vor pretinde că nu corespunde gustului lor, că este prea tăios și prea umflat în termeni și în cugetări. Cînd mă gîndesc la bărbatul de care este vorba, nu mi se pare că înțeleptul și-ar fi dezvăluit adevărul său caracter dacă s-ar fi îngrijit să-și cumpănească perioadele, să le presare cu

antiteze și limba să-i răsune precum castanietele: astea sînt obiceiuri de retori și nici ei n-ar trebui să recurgă la ele. Căci ușurința în vorbire, la tribunal, dacă bate la ochi, îl pierde pe orator; lumea va crede că el întinde capcane judecătorilor. Dar dacă e dibaci, atunci va obține cîștig de cauză, căci adevărata iscusință stă în a ascunde judecătorilor prin ce anume este iscusit cel ce pledează. Cînd un înțelept își prezintă apărarea – iar înțeleptul nu va fi niciodată acuzator, de vreme ce îi stă în putință să aducă reproșuri – atunci trebuie să recurgă la un alt stil decît al avocaților de meserie. Cuvîntarea sa trebuie să fie bine pregătită, fără să pară astfel. Trebuie să aibă un stil elevat, pînă într-atît încît să pară mîndru, ferindu-se să implore mila. Cum ar putea un om care nu se ploconește să recurgă la milă? Astfel va apărea cuvîntarea lui Apollonios oricui ne va asculta cu atenție, pe înțelept și pe mine. Iată acum discursul pe care și l-a pregătit.

VII. „Grav este subiectul dezbaterii care ne-a făcut potrivnici, împărate¹⁵. Tu înfrunți un risc mai mare decît a făcut vreun alt autocrat pînă acum, anume acela de a fi pe nedrept înșuflețit de ură împotriva filozofiei. Iar pe mine mă amenință alt risc, care-l întrece și pe acela care l-a amenințat odinioară pe Socrate la Atena, căruia judecătorii i-au reproșat că a semănat în cugete gînduri de răzvrătire împotriva zeilor, dar care n-au mers pînă acolo încît să-l cheme sau să-l socotească «zeu». Deci, pentru că și unul și altul ne găsim în mare primejdie n-am să preget să dau niște sfaturi al căror temei l-am recunoscut chiar eu. Deoarece acuzatorul ne-a aruncat în această confruntare, lumea și-a format o părere greșită și despre mine și despre tine. Mulți și-au închipuit că nu vei asculta în această audiere decît de sfatul mîniei tale, care te va face să mă condamni la moarte, oricare ar fi înțeleșul acestui cuvînt, și că eu voi scăpa, împărate, din acest tribunal printr-un tertip dintr-acelea ce se numără cu miile. Deși am auzit spunîndu-se toate astea, nu mi-am format o părere dinainte și n-am vrut să cred că tu nu mă vei asculta în spiritul dreptății; supunîndu-mă legilor, am vrut să aștept hotărîrea lor. Te sfătuiesc să faci la fel, căci nu este drept să iei hotărîri împotriva mea înainte de a fi judecat și nici să întreprinzi ceva, convins că ți-am făcut vreun rău. Dacă ți s-ar spune că regele Armeniei ori al Babylonului sau regii din acest ținut, care au sub stăpînire nenumărați cavaleri, tot felul de arcași, un pămînt roditor și sumedenie de supuși, după cîte știu eu, sînt gata să te lovească astfel încît să-ți pierzi imperiul, n-ai putea asculta așa ceva fără să rîzi¹⁶. Și iată că, venind vorba de un biet înțelept, ești în stare să crezi că omul acesta poate fi o amenințare pentru împăratul romanilor, ajungînd să dai crezare unui sicofant egiptean! Niciodată n-ai fi putut afla așa ceva de la zeița Atena, care spui că veghează asupra ta¹⁷, în afară de cazul în care, pe Zeus, lingușelile și calomniile acestui nenorocit au dobîndit atîta putere încît să te convingă că zeii te sfătuiesc de bine doar în lucrurile neînsemnate, ca de pildă, atunci cînd te dor ochii, cînd îți alină febra sau cînd împiedică să ți se umfle pîntecul, împlinind rolul medicului, plini de grijă în atari împrejurări; dar, atunci cînd domnia sau viața îți sînt primejdiate, ei nu te învață de cine să te ferești și nu vin să-ți arate de ce anume să te slujești împotriva dușmanilor tăi, că, în loc de asta, sicofanții sînt pentru tine și egida Atenei și brațul lui Zeus. Cei ce rostesc asemenea vorbe sînt aceiași sicofanți care pretind că-ți doresc bunăstarea mai mult chiar decît zeii și care pretind că veghează asupra ta

chiar atunci cînd dorm, numai dacă mai sînt în stare de așa ceva, după ce au îngrămădit crimă după crimă și după ce au născocit Iliade întregi de calomnii, ca cele de astăzi. Că ei cresc cai de care sînt mîndri, plimbîndu-se cu ei prin piețele publice, purtați ca regii de la teatru, prin care albe¹⁸, că se ghiftuiesc cu aur și argint, că întretin «drăguți», cumpărați cu zeci de mii de sesterți, că săvîrșesc adultere atîta vreme cît nu sînt descoperiți și nu se căsătoresc cu victima lor decît după ce au fost prinși asupra faptului, că sînt aplaudați pentru magnificele lor victorii, cînd un înțelept sau un consul cu totul nevinovat cade în mrejele lor și sînt duși la moarte de tine, toate astea le pun pe seama nepăsării lor față de legi și față de părerea altora; dar că pretind că se ridică deasupra umanității, că tainele viitorului le sînt cunoscute mai bine decît zeilor, așa ceva nu pot să încuviințez ori să ascult fără să fiu cuprins de teamă. Dacă le îngădui, vor ajunge poate să te acuze chiar pe tine că insultă religia, căci asta le-ar mai rămîne de făcut, cînd nu vor mai avea de denunțat vreo altă victimă¹⁹. Îmi dau seama, desigur, că eu mai degrabă acuz decît mă apăr, dar îngăduie-mi să vorbesc astfel, din respect față de legile a căror putere trebuie s-o accepți, amenințat fiind că ți-o vei pierde pe a ta.

Cine va fi așadar avocatul care mă va apăra? Căci dacă îl invoc pe Zeus să mă ajute, sub ocrotirea căruia am viețuit întotdeauna, mă vor numi „vrăjitor” și vor spune că vreau să fac să coboare cerul pe pămînt. Să invocăm aici un om care îndeobște este socotit mort, dar despre care eu știu sigur că nu este, adică pe propriul tău tată care mă prețuia tot atît cît îl prețuiai tu pe el, căci el ți-a dat viață, dar eu l-am făcut să fie ceea ce a ajuns. El va fi, împărate, avocatul care mă va apăra, căci știe totul despre mine și mai bine decît tine. El a venit în Egipt înainte de a ajunge împărat ca să aducă prinoase zeilor și ca să vorbească cu mine despre treburile imperiului²⁰. Cînd ne-am întîlnit, aveam părul lung și eram îmbrăcat cum sînt și acum, dar el nu mi-a pus nici o întrebare privitoare la înfățișarea mea, gîndind că totul era la locul lui. Mi-a mărturisit că a venit din pricina mea. Cînd a plecat, mi-a adus mari elogii și mi-a spus ce nu mai dezvăluia nimănui. Năzuințele lui în privința imperiului i-au fost întărite îndeobște de mine, în timp ce ceilalți voiau ca el să ia o altă hotărîre; o făceau nu din rea-voință, deși tu nu poți judeca cum stăteau lucrurile; oamenii care voiau să-l înduplece să nu pună mîna pe putere te-ar fi împiedicat, e limpede, să o primești tu însuși de la el²¹. A văzut întotdeauna în sfaturile mele un bun temei pentru ce-i propuneam, adică să nu se socoată nedemn de puterea care i se oferea și să-ți pregătească această moștenire²². Așa a ajuns mare el însuși și a pregătit înălțarea ta. Dacă m-ar fi socotit un «vrăjitor», nu mi-ar fi mărturisit nici o taină, căci el n-a venit să mă caute, spunîndu-mi, de pildă: «Constrînge Moirele sau pe Zeus să-mi dea tirania²³ sau să facă minuni în favoarea mea, arătînd soarele cum se înalță la apus și coboară la răsărit». Nu l-aș fi socotit demn să fie împărat dacă m-ar fi crezut în stare să împlinesc asemenea lucruri sau dacă ar fi căutat prin astfel de șiretlicuri să obțină puterea pe care se cuvenea s-o dobîndească numai prin meritele sale. Mai mult încă, mi-a vorbit în fața tuturor, într-un templu, or, se știe că vrăjitorii se feresc să intre în templele zeilor, căci aceste lăcașuri sînt potrivnice artei lor. Lor le place noaptea și întunericul și nu îngăduie sărmanelor victime să se slujească de ochii și urechile lor. E adevărat că a discutat cu mine între patru ochi, dar de față se aflau Euphrates și Dion,

primul, cel mai înrăit dușman al meu, al doilea cel mai bun prieten, căci niciodată n-aș putea să nu-l număr pe Dion printre prietenii mei. Și cine ar fi îndrăznit să vorbească despre treburi vrăjitoarești față de niște oameni înțelepți sau care, cel puțin, păreau să fie astfel? Cine n-ar fi luat seama ca nici în fața dușmanilor, nici în cea a prietenilor să nu treacă drept ucigaș? De altfel, noi nici n-am discutat despre vrăjitorie, afară dacă nu cumva crezi că tatăl tău, umblînd după putere, și-a pus speranțele mai degrabă în vrăjitorie decît în el însuși și că urmarea să mă facă ca eu să-i oblig pe zei să-i dea puterea, cînd, chiar înainte de a veni în Egipt, era sigur că o va avea²⁴. Noi am vorbit despre alte lucruri, mai însemnate, despre legi și despre bogăția dobîndită pe drept, despre felul în care trebuie cinstiți zeii, despre înflorirea pe care o trimit oamenilor care trăiesc cu frică de lege. Iată ce voia el să afle și, după cum vezi, toate aceste principii sînt cu totul potrivnice vrăjitoriei, căci dacă le înfăptuim, înseamnă că arta asta nu și-ar mai găsi rostul.

Și iată acum, împărate, la ce mai merită să te gîndești: artele cu care se îndeletnicesc oamenii și care au diferite obiecte toate, drept țel, banul; unele aduc mai mult, altele mai puțin, iar altele numai cît să-ți ajungă să-ți duci traiul. Și nu vorbesc numai de artele manuale, ci și de artele intelectuale și de artele aproape intelectuale, în afară de adevărata înțelepciune. În rîndul artelor intelectuale eu socot poezia, muzica, astronomia, sofistica, retorica, pe lîngă elocvența judiciară, iar arte aproape intelectuale pictura, modelajul, sculptura, navigația, agricultura, cînd aceasta e în legătură cu anotimpurile²⁵ căci aceste arte nu sînt cu nimic mai prejos decît înțelepciunea. Există în schimb falși «înțelepți», niște cerșetori, care nu trebuie confundați cu adevărații ghicitori, căci arta acestora este demnă de prețuit cînd este adevărată. De altfel, nu știu dacă arta de a ghici este într-adevăr o artă, dar sînt sigur că vrăjitorii sînt falși învățați. Dacă ajung să-i facă să creadă pe cei înșelați că ceea ce nu există există de fapt, aceasta se datorează după mine imaginației lor bogate, căci întreg secretul acestei arte constă în prostia celor ce se lasă înșelați și aduc prinoase, iar toți cei care se îndeletnicesc cu așa ceva nu urmăresc decît cîștiguri. Toate înșelătorii le născocesc pentru a fi plătiți. Sînt totdeauna gata să ceară o grămadă de bani, încearcă să-i convingă pe cei mistuiți de vreo dorință arzătoare că pot obține orice. Mă vezi, așadar, împărate, atît de bogat încît să mă fi dăruit acestei false cunoașteri și asta în vreme ce tatăl tău știa că mă ridic deasupra banilor? Pentru a-ți dovedi că spun adevărul, iată o scrisoare a acestui om de stirpe și divin. El mă fericește, între altele, tocmai pentru sărăcia mea.

«Împăratul Vespasian către filozoful Apollonios, voie bună.

Dacă toți, o Apollonios, ar vrea să filozofeze după aceleași principii ca tine, atunci filozofia și sărăcia i-ar face fericiți, căci filozofia ta e mai presus de interese, iar sărăcia în care te afli, tu ai ales-o.

Cu bine.»

Fie ca aceste cuvinte ale tatălui tău să pledeze în favoarea mea, căci el declară că filozofia mea este pură și sărăcia e după voia mea. Cred că, scriind aceste rînduri, el și-a amintit de ceea ce s-a petrecut în Egipt cînd Euphrates și o sumedenie de alți preținși filozofi veniseră să-i ceară bani pe față. Iar eu nu numai că nu am cerut nici un ban, dar i-am alungat pe cei ce nu dovedeau că sînt pe deplin filozofi. De altfel, dintotdeauna am

disprețuit banii, de cînd eram încă tînăr. Averea mea, o proprietate demnă de luat în seamă, am văzut cît prețuia într-o singură zi și am cedat partea mea fraților, prietenilor și rudelor mele aflate la strîmtoare²⁶, gîndindu-mă că în afară de Hestia²⁷, nu aveam nevoie de nimic. Să nu mai vorbim de Babylon²⁸, de India, de țările de dincolo de Caucaz și de Hyphasis, de-a lungul cărora am călătorit, rămînînd același față de mine însumi. În ce privește viața mea acolo și faptul că nu am avut banii drept țel, invoc mărturia acestui egiptean, căci el pretinde că am săvîrșit crime îngrozitoare, cu fapta și cu gîndul, fără să precizeze cîți bani mi-au adus aceste fapte vinovate și nici ce cîștig speram să dobîndesc. Așadar, îi apar ca unul destul de slab la minte pentru a fi vrăjitor și, în timp ce alții săvîrșesc fapte rele pentru bani, el gîndește că eu le săvîrșesc nu în vederea banilor, lăudîndu-mă cam așa cu ce am de vînzare: Veniți, proștilor, eu sînt «vrăjitor», dar nu cer bani, fac totul pe degeaba; veți face o treabă bună, fiecare dintre voi va obține ce va dori, iar eu mă voi alege cu procese și învinuiri. Dar, dacă nu vrem să ne coborîm la argumente atît de stupide, să-l întrebăm pe însuși acuzatorul despre ce anume trebuie să vorbesc eu mai întîi de toate. Dar la ce bun să întreb? El a vorbit mai întîi despre veșmîntul meu și, pe Zeus, despre ceea ce mănînc și despre ceea ce nu mănînc. O divine Pitagora, fii apărătorul meu în acest proces, căci sînt judecat pentru principiile pe care tu le-ai descoperit, iar eu mi le-am însușit. Pămîntul, împărate, dă oamenilor orice. Oricui vrea să trăiască în pace, alături de animale, nu-i lipsește nimic; unele roade trebuie doar să le culegi, altele se dobîndesc prin lucrarea pămîntului care-i hrănește pe oameni după anotimpuri; dar oamenii, fără a asculta glasul pămîntului, și-au ascuțit cuțitele pentru a face rost de îmbrăcăminte și de hrană. Tocmai acest fapt îl condamnă brahmanii din India, urmați de gymnosofiștii din Egipt. De la ei a împrumutat și Pitagora acest principiu, căci a fost primul grec care a intrat în legătură cu egiptenii²⁹; lăsînd în pace dobitoacele de pe pămînt, el s-a hotărît să trăiască numai din roadele acestuia, spunînd că erau pure și potrivite ca hrană pentru trup și suflet. Dar, arătînd că hainele pe care le poartă aproape toți oamenii, luate de pe prăzile ucise, sînt pîngărite de sînge, el s-a îmbrăcat în pînză de in și, după același principiu, și-a împletit încălțări de trestie. Foloasele pe care le-a tras de pe urma purității sale au fost numeroase. Mai întîi, și-a recunoscut sufletul, căci el trăise încă de pe cînd Troia lupta din pricina Elenei. Pe atunci el era cel mai frumos dintre fiii lui Panthos, cel mai bogat împodobit, și a murit atît de tînăr, încît însuși Homer deplînge moartea sa³⁰. Apoi s-a încarnat în mai multe trupuri, după rînduiala Adrasteiei³¹, cea care trece sufletul dintr-un trup în altul. Luînd din nou înfățișare omenească, el a devenit fiul lui Mnesarchides din Samos. De acum înainte el a izbutit să devină înțelept și nu barbar³², un ionian, și nu un troian. Fiind mai presus de moarte, el n-a uitat nici cînd că a fost Euphorbos. Iată dar cine este strămoșul filozofiei mele. N-am născocit eu povestea asta, ci am moștenit-o de la altul. În ce mă privește, eu condamn oamenii care se desfată cu flamingii roșii, cu păsări din Phasis ori din Peonia, îngrășate pentru desfătarea pîntecului celor cu pofte neînfrîmate. N-am învinuit niciodată pe nimeni că a cumpărat pești mai scumpi³³ decît caii victorioși de curse, cumpărați odinioară de cei mai bogați stăpîni, n-am ridicat niciodată glasul împotriva purpurii cuiva, nici împotriva veșmintelor purtate în Pamfilia sau a îmbrăcămînții oricît de

luxe. Deși m-am mulțumit, o zei, cu asfodel și roade uscate ori cu hrană ușoară, iată că trebuie acum să mă apăr în fața tribunalelor! Nici veșmintele mele nu sînt scutite de clevetiri; acuzatorul meu caută să mă dezbrace de ele, spunînd că au mare însemnătate pentru vrăjitori. Să trecem peste faptul că veșmintele din piei de animale ori cele din fibre de plante aduc pîngărire ori puritate, după cum le purtăm pe unele sau pe altele, dar, ia să vedem, este într-adevăr inul mai presus decît lîna? Aceasta se ia de pe animalul cel mai blînd cu putință, atît de îndrăgit de zei încît mulți s-au făcut păstori, ba chiar, pe Zeus, au binevoit odinioară să-i dea pînă și o haină de aur, dacă adevărat este că zeii au făcut așa ceva și dacă nu e vorba doar de o poveste³⁴. Inul se poate semăna oriunde și aurul nu e niciodată pus în legătură cu el. Întrucît nu e luat de pe vreo vîetate, indienii ca și egiptenii îl socotesc pur. De aceea Pitagora, de asemenea și eu, l-am îmbrăcat cu prilejul cuvîntărilor, cînd ne rugam sau aduceam prînoase. Este un lucru curat și cei ce se acoperă în timpul somnului cu el au vise care aduc dezvăluirile cele mai adevărate oamenilor care trăiesc după cum am spus. Să încercăm să ne dezvinovățim în legătură cu părul pe care l-am purtat pînă acum și care, să recunoaștem, va fi fost în neorînduială. Fie ca judecătorul meu să nu fie acest egiptean, ci tinerii aceștia blonzi, cu părul buclat cu fierul, cu ceata lor de drăguți și cu prostituatele după care umblă noaptea la lumina făclilor. Fie ca ei să se socotească fericți, demni de invidie din pricina pletelor și a parfumurilor cu care s-au stropit din belșug³⁵ și să mă socotească cel mai puțin plăcut dintre toate fapăturile, învinuindu-mă că nu sînt iubitul nimănui! Le-aș vorbi așa: «O nefericiților, nu clevetiți un obicei născocit de dorienii, căci spartanii au purtat primii părul lung». Aveau acest obicei de cînd au ajuns în culmea puterii lor militare. Regele Spartei, Leonidas, își purta pletele lungi în semn de îmbărbătare, pentru a părea măreț prietenilor săi și groaznic la înfațișare pentru dușmani³⁶. În cinstea lui, ca și din pricina lui Lycurg și a lui Iphitos³⁷, Sparta mai păstrează și acum pletele. De părul unui înțelept să nu se atingă nici un fier, căci nu este îngăduit așa ceva: acolo se găsesc obîrșile tuturor simțirilor și intuițiilor sale, într-acolo urcă rugăciunile și cuvîntul său, tîlmaci al înțelepciunii. Empedocle își încingea fruntea cu o fișie de purpură foarte curată și mergea mîndru pe străzile orașelor grecești, compunînd imnuri în care spunea că va fi preschimbat în zeu³⁸. Iar eu, care nu-mi îngrijesc părul, care n-am cîntat niciodată asemenea cîntece, sînt învinuit și tîrît prin fața tribunalelor. Ce să spun de Empedocle? Că își cînta fericirea lui sau aceea a oamenilor din vremea lui care nu i-au adus vreo învinuire falsă ca aceasta?

Să nu mai vorbim însă despre părul meu. El a fost tăiat, dar ura a luat-o înaintea învinuirii, aceeași ură care mă face să mă apăr de acuzația ce urmează, mai gravă încă, și care, cine știe, împărate, ar putea să-ți însuflească teamă nu numai ție, ci și lui Zeus însuși: acuzatorul spune, într-adevăr, că oamenii mă socotesc un zeu, iar cei care au fost vrăjiți de mine își arată pe față credința. Dar, înainte de a mi se aduce această acuzație, ei ar fi trebuit să mă lămurească prin ce anume, prin ce minuni, în vorba sau faptă, am făcut oamenii să mi se roage ca unei zeități; căci niciodată n-am vorbit grecilor despre obîrșia sufletului meu, nici despre soarta lui viitoare, deși cunosc toate astea; niciodată n-am răspîndit asemenea zvonuri despre mine, nu m-am folosit niciodată nici de preziceri, nici de oracole cum fac

din plin cei ce doresc onoruri divine și nu cunosc nici un oraș care să fi decretat ca cetățenii să se adune pentru a aduce prinoase în cinstea lui Apollonios³⁹. Și totuși m-am bucurat de multă prețuire din partea fiecărui oraș care mi-a cerut ajutorul: de pildă, ele mi-au cerut fie să vindec bolnavi, fie să purific misterele și să le fac sacrificiile mai curate, fie să pun capăt fărâdelegilor și să întăresc legile. Răsplata primită în schimb era să-i văd cum ajung mai buni și toate astea le făceam pentru tine. Căci, după cum văcarii slujesc stăpînilor turmei, ținînd-o în bună rînduială, la fel cum grija ciobanilor îngrașă oile pentru mai marele cîștig al stăpînilor, la fel cum crescătorii de albine fac totul ca roiul să nu se îmbolnăvească pentru a păstra stupul stăpînilor lor, tot astfel, cînd vindecam rănilor de care sufereau cetățile, să știi că pentru tine le făceam să fie mai bune. Astfel, cînd ele mă priveau ca pe un zeu, greșeala lor îți era folositoare, căci mă ascultau cu și mai multă grijă, în teama lor de a nu face ceva ce nu place zeului. Dar, de fapt, nu asta le era gîndul: ele își spuneau doar că există o anumită înrudire între om și zeu, întrucît, între atîtea fapte, numai omul poate cunoaște zeii, înrudire care-i îngăduie să cugete la propria-i natură și la ceea ce-o face să participe la ce-i divin. De aceea se spune că propria sa înfățișare este asemănătoare cu cea a zeului, după cum o arată pictura și sculptura⁴⁰. Omul este convins că virtuțile sale îi vin de la zei, iar cei înzestrați cu ele sînt în preajma zeilor și cu adevărat divini.

Să nu spunem că atenienii au fost primii care au rostit această cugetare, deși ei au fost primii care au dat asemenea eponime ca: «drept», «olimpian» și altele asemenea care, după cît se pare, sînt prea divine pentru o ființă omenească⁴¹; primul care le-a rostit a fost Apollo Pythianul însuși. Cînd Lycurg din Sparta s-a înfățișat în sanctuarul lui ca să întocmească legile care slujesc Spartei drept constituție, Apollo i-a vorbit și i-a cumpănit renumele de care se bucura; la începutul oracolului, zeul a spus că nu știa cum să-l numească, «om» sau «zeu», dar apoi și-a dezvăluit gîndul, numindu-l cu acest din urmă eponimic, spunînd că-l merită din pricina simțului său de dreptate⁴². Și totuși Lycurg n-a fost acuzat de nimeni și n-a trebuit să se teamă de nici un proces din partea spartanilor, dacă admitem că ar fi vrut să treacă nemuritor, pentru că n-a respins pe zeu cînd acesta l-a numit așa; dimpotrivă, lacedemonienii s-au arătat de acord cu oracolul, convinși fiind de adevărul faptului înainte de a auzi răspunsul zeului.

Acum, cîteva cuvinte despre egipteni și indieni: egiptenii îi învinuiesc degeaba pe indieni cînd găsesc că au greșit în privința învățaturii lor morale⁴³, dar ei sînt de acord cu învățătura indienilor despre demiurgul universului, astfel încît o împărtășesc și altora, deși în fapt ea aparține indienilor. Această învățătură recunoaște că un zeu a fost demiurgul tuturor lucrurilor pe care le-a adus întru ființă și întru perpetuarea lor și că pricina acestei însuflețiri stă în bunătatea sa nemărginită; întrucît aceste noțiuni sînt înrudite, continui să argumentez și să susțin că cei buni au ceva divin în ei. Iar acest univers aflat sub stăpînirea unui zeu demiurg este tocmai tot ce se află în cer, în mare, pe pămînt și de care toți oamenii se pot bucura la fel, în afară de averea lor care este inegală. Dar mai există și un alt univers care ține de omul bun, nu depășește hotarele înțelepciunii și care, ai să-ți dai seama tu însuți, împărate, are nevoie de un om făcut după chipul și asemănarea zeului. Cum arată acest univers? Sufletele fără rînduială în ele iau, în nebulia lor, tot felul de atitudini; pentru ele normele de viață

nu sînt decît niște nimicuri răsuflete, cumpătarea nu înseamnă nimic, cinstirile datorate zeilor sînt disprețuite, pălăvrăgeala și plăcerile care nasc lenea, cea mai rea sfătuitoare, sînt singurele pe placul lor. Sufletele îmbătate de aceste scăderi se aruncă în toate părțile și nimic nu poate opri acest dans nebun, chiar dacă ele ar bea toate licorile despre care, cum ar fi mandragora, se spune că aduc somnul. E nevoie deci de un om care să îngrijească acest univers al sufletelor, un om a cărui înțelepciune să-l apropie de zei. Acestui om îi stă în putință să le abată de la dorințele și poftele animalice către care ele se îndreaptă, mîinate de instincte prea sălbatice pentru oamenii obișnuiți, începînd cu setea de a strînge avere, datorită căreia, pretind ei, nu pot avea totul, dacă bogăția nu gîlgăie în gura lor deschisă. Poate nu va fi chiar cu neputință unui om ca acela despre care vorbesc să-i oprească să se îndrepte spre crimă și păcat de care n-am putea purifica pe nimeni, nici eu, nici zeul demiurg al tuturor lucrurilor.

Acum, împărate, să trecem și la acuzarea în legătură cu Efesul, întrucît orașul a fost salvat, iar egipteanul să fie judecătorul meu, întrucît el a formulat acuzarea. Iată ce spune : să presupunem că, la sciți sau la celti⁴⁴, de-a lungul Istrului sau de-a lungul Rinului, există un oraș la fel de însemnat ca Efesul din Ionia ; să presupunem că el slujește ca punct de plecare pentru atacurile barbarilor care nu recunosc puterea ta și că Apollonios a pus capăt unei molime care amenință orașul, aducînd din nou sănătate. Un înțelept ar putea chiar să se dezvinovățească printr-o pledoarie în caz că împăratul dorește să scape de dușmani prin forța armelor, și nu printr-o molimă⁴⁵ ; dar eu aș dori, împărate, nimicită să nu fie nici o cetate, nici de tine, nici de mine și nici să mai văd prin fața templelor bîntuind molima în urma căreia zac, în temple, cei atinși de moarte. Dar, să zicem că nouă ne pasă prea puțin de barbari, că nu le redăm sănătatea, întrucît ei sînt dușmanii noștri cei mai aprigi și nu sînt legați de poporul nostru printr-un tratat de pace. Ar îndrăzni însă cineva să refuze salvarea Efesului, care își trage obîrșia din sîngele atic cel mai curat, care a prosperat mai mult decît toate orașele, și din Ionia și din Lydia, care a ajuns pînă la mare pentru că întinderea sa depășește împrejmuirea construită la întemeiere, care e plin de gînditori, filozofi și retori, mulțumită cărora această cetate și-a sporit puterea, fără ajutorul cavaleriei sale, ci datorită unei mulțimi numeroase care sprijină înțelepciunea? Ce om luminat ar refuza, crezi tu, să lupte pentru un asemenea oraș dacă își amintește că odinioară Democrit⁴⁶ i-a scăpat pe abderitani de molimă, dacă se gîndește că Sofocle atenianul, prin incantațiile sale, a potolit, se spune, vînturile care suflau după ce le trecuse vremea și dacă a auzit vorbindu-se de povestea lui Empedocle care a prins în capcana sa un nor ce urma să arunce fulgere asupra locuitorilor din Agrigent⁴⁷?

Acuzatorul mă întrerupe ; îl auzi tu însuși, împărate, cum spune că nu sînt învinuit pentru că am salvat pe efesieni, ci pentru că am prezis că molima se va abate asupra lor : el pretinde că așa ceva depășește puterea unui înțelept, că e vorba de o minune și că n-aș fi putut ajunge la o asemenea cunoaștere a adevărului, dacă n-aș fi fost un vrăjitor și o ființă demnă de ură. Ce ar putea spune atunci Socrate despre vorbele pe care zicea că le datorează inspirației din partea demonului? Dar ce să mai zicem de Thales și Anaxagoras, amîndoi din Ionia, care au prezis, primul o recoltă bună de măsline, iar al doilea atîtea schimbări în cer⁴⁸? Făceau asta

din pricină că amîndoi erau vrăjitori? Nu e oare adevărat că au ajuns amîndoi în fața tribunalului, din cu totul alte pricini, nu însă pentru că li s-a reproșat că sînt vrăjitori întrucît cunoșteau viitorul. Lucrul ar fi părut de rîs; pînă și în Tesalia această cuvîntare îndreptată împotriva înțelepților n-ar fi părut deloc demnă de crezare, deși e vorba de un ținut unde femeile au prostul obicei de a atrage luna pe pămînt⁴⁹.

Cum de-am putut afla atunci de nenorocirea ce se va abate asupra Efesului? Acuzatorule, tu ai auzit că eu nu văd lucrurile ca ceilalți oameni; eu însumi am vorbit la început de hrana mea, am spus că e ușoară și mai bună decît îmbuibarea altora. Acest fapt îmi ține simțurile într-un fel de eter luminos, imposibil de a fi descris, împiedică rămînerea în ele a oricărui lucru întunecat și le îngăduie să deosebească, ca în luciul unei oglinzi, tot ceea ce se întîmplă și ceea ce se va întîmpla⁵⁰. Căci înțeleptul nu așteaptă ca pămîntul să-și trimită miasmele sau ca atmosfera să devină irespirabilă, dacă răul vine de sus, ci el percepe aceste semne de îndată ce încep să se ivească, mai tîrziu, desigur, decît zeii, dar mai devreme decît mulțimea de rînd, căci zeii știu tot ce se va petrece, oamenii cele ce se petrec, iar înțelepții ceea ce stă să se întîmple. Întreabă-mă, împărate, între patru ochi, care sînt cauzele molimelor, căci lucrurile sînt prea încălcite pentru a fi expuse în public. Oare faptul că eu trăiesc după cum știi, naște prin el însuși această ascuțire a simțurilor și puțința de a percepe lucrurile cele mai însemnate și mai uimitoare? Poți să te convingi de spusele mele pornind de la mai multe fapte, dar mai ales oprindu-te asupra întîmplării din Efes în legătură cu această molimă: am zărit duhul ciumei sub înfățișarea unui bătrîn meșter și l-am prins⁵¹; s-ar zice că mai puțin am pus capăt molimei, mai degrabă i-am venit de hac. Cărui zeu i-am adresat rugămintele mele o arată sanctuarul din Efes, ridicat din porunca mea în urma acestei întîmplări și închinat lui Heracles, cel ce îndepărtează relele. Am recurs la ajutorul său întrucît eroul este înțelept și pentru că odinioară a salvat de ciumă orașul Elis, curățindu-l de miasmele care ieșeau din pămînt, sub tirania lui Augias.

Ce om, împărate, dorind din tot sufletul să treacă drept „vrăjitor” ar fi pus pe seama unui zeu faptele săvîrșite de el? Cine l-ar fi rugat pe Heracles, dacă ar fi fost «vrăjitor»? Nenorociții ăștia pun isprăvile lor pe seama șanțurilor pe care le sapă și pe seama zeilor infernului⁵², în rîndul cărora nu trebuie să-l așezăm pe Heracles, căci el este curat și binevoitor față de oameni. I-am cerut ajutorul și în Pelopones, căci năluca unei lamii apăruse acolo și mîncă oamenii tineri și frumoși. Iar Heracles m-a ajutat în luptă, fără a-mi cere ofrande prețioase, ci numai o turtă de miere și puțină tămîie. Făcea asta mai ales pentru că voia să se arate săritor față de necazurile oamenilor. Pe vremea aceea, în care îl sluja pe Euristeu⁵³, aceasta era singura răsplată ce și-o dorea pentru isprăvile sale. Nu te supăra, împărate, dacă vorbesc de Heracles: protectoarea sa era tot Atena, căci el se arăta binevoitor și săritor față de oameni.

Dar, întrucît tu îmi poruncești să-mi prezint apărarea în legătură cu sacrificiul de care e vorba – și văd că-mi faci și semn cu mîna să vorbesc – ascultă ce anume îmi dă pe deplin dreptate: niciodată, deși faptele mele au ca țel salvarea oamenilor, niciodată n-am adus sacrificii pentru ajutorarea lor și niciodată nu voi aduce, nu mă voi atinge de ofrande sîngeroase, niciodată n-am să înalț rugi avînd sub ochi un cuțit sau victime de felul

acelora despre care vorbește el. Nu unui scit sau unui locuitor al ținuturilor sălbatice îi vorbești, împărate; eu nu m-am dus niciodată nici la massagetii, nici la oamenii din Taurus, căci atunci aş fi schimbat, poate, obiceiurile sacrificiilor lor. Cît de adîncă ar fi fost nebunia mea, dacă, după ce am vorbit atîta despre arta de a ghici şi despre condițiile care o fac cu putință sau o împiedică, eu, care ştiu mai bine ca oricine că zeii îşi dezvăluie voința lor numai oamenilor de bunăcredință şi celor înțelepți, chiar fără ca aceştia să recurgă la arta ghicitului, aş fi vărsat sînge şi aş fi pus mîna pe măruntaiele victimei pe care zeii nu le primesc ca ofrande, disprețuindu-le?⁵⁴ Dacă aş fi făcut așa ceva, harul ceresc m-ar fi părăsit, căci aş fi fost impur.

Fie şi în cazul cînd nu s-ar mai ține seama de oroarea pe care o resimt pentru sacrificiile sîngeroase, dacă veți cerceta cu luare aminte cele spuse de acuzatorul meu cu puțin mai înainte, tot el mă va dezlega de această învinuire. După propria sa mărturie, am prezis efesenilor, fără ajutorul nici unui sacrificiu, molima care-i amenința; de ce nu aş fi făcut la fel – vă întreb – în împrejurări pe care le puteam cunoaște fără să recurg la sacrificii? Și, mai mult decît atît, de ce ar fi fost nevoie de arta divinației pentru niște lucruri pe care atît eu, cît şi oricare altul le ştie foarte bine? Dacă sînt judecat din pricina lui Nerva şi a prietenilor săi, am să-ți repet ceea ce ți-am spus şi altă dată, cînd ai rostit împotriva mea această acuzare. Eu consider că Nerva este întru totul demn de cele mai înalte înșărcinări publice şi merită toată prețuirea cerută de o reputație fără pată, dar este puțin potrivit să lupte cu griji copleșitoare. Corpul său este ros de boală, spiritul îi este primejduit din această pricină şi de aceea nu e în stare să conducă pînă şi treburile casei lui; el laudă la tine vigoarea trupească şi spirituală, lucru care nu-i de mirare în ce-l privește, dat fiind că oamenii sînt din fire înclinați să admire însușirile ce le lipsesc. De altfel, şi față de mine Nerva dă dovadă de respect. Niciodată nu l-am auzit rîzînd în preajma mea şi nici glumind ca de obicei cu prietenii săi, ci la fel cum fac tinerii în fața tatălui şi a profesorilor lor, îşi supraveghează cuvintele, ba chiar roșește, la vîrsta sa. Cum ştie prea bine că eu laud o purtare rezervată, a vrut să-mi dovedească acest lucru cu atîta tragere de inimă, încît, uneori, mi se pare peste măsură de umil. Nu e verosimil ca cineva să creadă că Nerva⁵⁵ rîvnește să preia puterea, el care ar fi prea fericit dacă ar putea conduce propria-i gospodărie, sau că ar putea să discute cu mine lucruri însemnate, el care nici despre fleacuri nu îndrăznește să-mi vorbească! Nu este înclinat să-mi împărtășească planuri despre care, chiar dacă ar fi într-un gînd cu mine, n-ar sufla nimănui vreo vorbă. Și cum aş putea zice despre mine că sînt un om priceput să judec firea unui om, dacă aş fi crezut prea mult în ghicit şi n-aş fi avut încredere în judecata proprie? Cît despre Orphitus şi Rufus, oameni drepți şi cumpătați, dar trîndavi, după cum o ştiu prea bine, dacă se pretinde că ei tind la tiranie, nu ştiu față de cine greșesc mai mult, față de ei sau față de Nerva? Dacă, pe de altă parte, îi considerăm drept sfetnicii lui, nu ştiu ce este mai demn de crezare, că Nerva are ambiția de a dobîndi puterea sau că ei sînt cei ce-l îndeamnă la așa ceva?

Iată şi un fapt la care ar fi trebuit să se gîndească acuzatorul: cum aş fi acționat dacă aş fi urmărit să ajung complice al unor oameni gata să pregătească o răzvrătire? El nu spune nici că am fost plătit de ei, nici că m-au îndemnat prin daruri să fac aceste lucruri⁵⁶. Dar să luăm lucrurile şi

altfel: aș fi putut să nu cer nimic, ci să întârzii primirea răsplății ce mi se datora pînă în clipa dobîndirii puterii; atunci, aș fi fost în situația de a cere mult și de a dobîndi și mai mult; dar cum poate fi dovedit așa ceva? Amintește-ți, împărate, de propria ta domnie, de aceea a înaintașilor, a fratelui și a tatălui tău, și de aceea a lui Nero, sub care ei au îndeplinit diferite funcții, întrucît sub aceste domnii îndeosebi am trăit în public, căci în restul timpului eram la indieni. În acești 38 de ani, căci atîta vreme s-a scurs pînă la domnia ta, n-am venit niciodată la curtea împăraților, dacă printre ele n-o număram pe cea din Egipt, a tatălui tău; el nu era încă împărat și a venit să mă vadă din propria sa dorință. Niciodată n-am ținut cuvîntări nedemne de un om liber, nici împăraților, nici celor mulți despre împărați. Niciodată nu m-am lăudat, nici vorbind despre scrisorile pe care mi le trimiteau împărații, nici povestind pretutindeni că le scriam și niciodată nu m-am coborît într-atît încît să-i lingusec pe împărați pentru a dobîndi daruri. Dacă, gîndindu-te la bogați și săraci, m-ai întreba printre care mă așez eu însumi, ți-aș spune că printre cei bogați, căci a te ridica deasupra nevoilor are mai mult preț pentru mine decît Lydia sau Pactolul. Cum crezi așadar că e cu puțință să fi amînat primirea unor daruri de la niște oameni care nu erau împărați pînă în clipa în care m-aș fi gîndit că vor dobîndi puterea tocmai eu, cel care n-am primit nimic de la tine și a cărui putere am socotit-o bine întemeiată, cum aș fi putut urzi o uelțire eu, cel care niciodată n-am recurs la puterea instaurată spre a-mi spori reputația? Și totuși, dacă vrei să știi ce poate obține un filozof care-i lingusește pe cei puternici, privește-l pe Euphrates: dar parcă poți vorbi doar de bani în legătură cu el? El are puzderie de bogății și chiar acum, sînd în fața tarabelor, se tocmește ca un neguțător, ca un misit, ca un publican, ca un zaraf; nimic din ce se vinde și se cumpără nu-i este străin⁵⁷. Stă întotdeauna la poarta puternicilor zilei mai mult decît paznicii care l-au dat și afară deseori ca pe un cîine de pripas. Niciodată n-a dat vreo drahmă vreunui filozof; își ascunde banii, hrănind cu banii altora pe acest egiptean și ascuțind împotriva mea o limbă ce ar merita să fie tăiată⁵⁸.

Dar te las, Euphrates. Tu, dacă n-ai să-i mai lauzi pe linguşitori, ai să descoperi că omul este mai rău decît cele spuse de mine. Acum te rog doar să ascuți urmarea apărării mele. Despre ce va fi vorba? Mult a mai fost deplîns, împărate, în actul de acuzare, un copil din Arcadia care – zice-se – ar fi fost spintecat de mine în timpul nopții – poate vrei să spuneți că în vis, nu-mi dau seama. Acest copil, se pare, avea părinți buni și era frumos cum sînt arcadienii, chiar în mizeria în care trăiesc; ei spun că acest copil mă implora și gemea, dar că eu l-am sugrumat, apoi că mi-am mînjit mîinile în sîngele băiatului și că am rugat zeii să-mi dezvăluie adevărul. Pînă aici ei m-au atacat doar pe mine, dar de acum înainte e vorba și de zei, căci ei ne asigură că zeii au auzit rugămîntea mea, că mi-au dat semne favorabile, în loc să mă ucidă pentru nelegiuirea mea. Ce poți spune, împărate, decît că a auzi asemenea grozăvii este în sine o murdărie?

Dar ca să nu mă iau cu vorba, cine este de fapt acest arcadian? Dacă numele tatălui său nu era necunoscut, dacă înfățișarea lui nu era a unui sclav, a venit clipa să te întrebi cum se numeau părinții lui, cărei case îi aparțineau, ce oraș din Arcadia îi hrănise, căror altare din Arcadia le fusese smuls pentru a fi sacrificat aici. El nu spune nimic despre toate astea, deși se pricepe prea bine la minciuni. Ei, negreșit e vorba de un sclav în

acuzăția sa! O ființă care n-are nume, părinți, patrie, moștenire, nu trebuie, o zei, s-o punem în rîndul sclavilor? Căci n-am auzit pronunțîndu-se nici un nume⁵⁹. Atunci, cine să fie negustorul care a vîndut sclavul ăsta? Cine să-l fi cumpărat de la arcadieni? Căci dacă acest popor este nimerit să ofere ghicitorilor victime pentru arta lor, e cu putință și ca cineva să fi cumpărat copilul pe bani buni și că s-a dus pe mare pînă în Pelopones pentru a ni-l aduce aici pe arcadian. Sclavii din Pont, din Lydia sau din Frigia se pot cumpăra chiar aici, unde pot fi întîlnite gloate de sclavi aduse în acest oraș, căci aceste popoare, ca toți barbarii, obișnuite toate cu supunerea, nu socotesc sclavia ca o necinste; la frigieni există chiar obiceiul de a-și vinde propriii copii, la care, odată vînduți, nu se mai gîndește nimeni; dar grecii țin și acum la libertate și un grec n-o să ajungă niciodată sclav în afara țării sale, fapt pentru care nici cuceritorii care au luat sclavi, nici traficantii de sclavi n-au ce să caute în Grecia, și cu atît mai puțin în Arcadia, căci nu numai că arcadienii țin mult la libertatea lor, mai mult poate decît oricare alți greci, dar ei înșiși au nevoie de un mare număr de sclavi. Căci Arcadia este o țară cu multe păduri și pășuni⁶⁰; pădurile nu acoperă numai munții, ci se întind pretutindeni. Acolo, așadar, e mare nevoie de agricultori, de păstori de capre, de porcari, de ciobani, de văcari, de conducători de boi și de cai; țara mai are nevoie și de tăietori de lemne, pregătiți de mici pentru așa ceva. Dar, chiar dacă lucrurile n-ar sta întocmai așa în Arcadia, dacă oamenii din acest ținut ar putea, ca și alte populații să-și vîndă propriii sclavi în afară, la ce-ar fi slujit așa-zisei noastre arte de a ghici că victima să fi venit din Arcadia? Căci arcadienii nu sînt deloc cei mai învățați dintre greci, așa încît măruntaiele lor să fie mai prielnice ghicitului decît cele ale altor oameni. Adevărul este că sînt cei mai neciopliți dintre oameni și seamănă în multe privințe cu porcii, îndeosebi pentru că mănîncă ghindă.

Poate că apărarea pe care o susțin este mai încărcată de retorică decît îmi stă în obicei, căci iată-mă pe punctul să vorbesc despre moravurile arcadienilor și să-mi rătăcesc drumul prin Pelopones. Dar ce fel de apărare pot să susțin? N-am sacrificat niciodată vreo victimă, nu sacrific nici acum, nu mă ating de sînge, chiar dacă s-a răspîndit pe vreun altar. Acesta este principiul lui Pitagora și al discipolilor săi, al gymnosofiștilor din Egipt și al înțelepților din India, în care își găsește obîrșia învățătura școlii lui Pitagora⁶¹. Aducînd sacrificii în respectul acestui principiu, ei nu trec drept ucigași în ochii zeilor; aceștia le îngăduie să îmbătrînească cu trupul încă verde, sănătos, să-și sporească în fiecare zi bunul lor renume de înțelepți, fără să fie nevoiți să devină robii vreunei patimi. Și nu-i lipsit de rost să ceri zeilor binefaceri în schimbul unor prinoase curate. Socotesc că zeii gîndesc la fel ca mine în privința sacrificiilor, cînd fac să crească arborii care dau tîmîia în ținutul cel mai curat al pămîntului, ca noi să ne slujim de ea drept ofrandă, fără a scoate cuțitul în temple și fără a răspîndi sînge pe altare. Ar însemna să fi uitat ca totul de firea mea, la fel ca și de zei, dacă aș fi ajuns să sacrific într-un chip care nu numai că nu-mi stă în obicei, dar de care s-ar feri orice ființă omenească. Împrejurarea invocată de acuzatorul meu ajunge să mă dezlege de această învinuire, căci, în ziua în care, după spusa lui, am săvîrșit aceste fapte, dacă într-adevăr eram la țară, înseamnă că am oferit și sacrificiul de care e vorba, și dacă l-am oferit, înseamnă că am mîncat și victima. Și după asta mă mai întreb, împărate, cu insistență dacă nu mă găseam cumva pe atunci la Roma? Dar și tu, cel mai bun dintre

împărați, te găseai atunci la Roma ; n-ai să-mi spui însă că și tu ai împlinit un asemenea sacrificiu ; acest sicofant, de asemenea, nu va mărturisi că a ucis un om numai pentru că locuia pe atunci la Roma. Sînt mii de oameni pe care mai bine i-ați alunga din oraș decît să-i învinuiți pentru simplul fapt că se găseau aici. Mai mult, tocmai venirea mea la Roma respinge poate învinuirea de a fi vrut să provoc o răzmeriță : a trăi într-un oraș unde sînt atîția ochi și atîtea urechi pentru a vedea și a auzi ceea ce este și ceea ce nu este⁶² nu-ți îngăduie în nici un chip să pregătești o revoltă, cel puțin dacă vrei cu adevărat să scapi cu viață ; acest fapt dimpotrivă face ca oamenii prudenți și cu bun simț să ia viața mai domol chiar cînd fac lucruri îngăduite.

Și ce-aș fi putut face eu, sicofantule, în cursul acelei nopți ? Dacă ție ți s-ar fi pus întrebarea asta, tu fiind cel care ai fi venit aici ca să ți se pună întrebări, ai fi răspuns că pregăteai procese și învinuiri împotriva oamenilor vrednici, pentru a-i da pierzaniei pe cei nevinovați și a-l convinge pe împărat cu minciuni, așa încît tu să ajungi vestit, lăsîndu-i pe seama lui partea mai murdară a lucrurilor. Dacă mă întrebi ca pe un filozof, îți voi răspunde că încuviințez surîsul lui Democrit în fața tuturor lucrurilor omeneste⁶³ ; dacă mă întrebi ca pe un om de rînd am să-ți răspund că Philiscos din Melos, care a fost elevul meu, timp de patru ani, era pe acea vreme răpus de o boală grea și că am petrecut noaptea la el, căci îi era atît de rău încît a și murit de pe urma bolii sale. Rugasem cerul să-mi trimită mijloace pentru a-i salva viața ; și, dacă există melodii de-ale lui Orfeu în stare să redea viața morților, aș fi dorit să le cunosc și eu, și cred că, de s-ar fi putut, aș fi fost în stare să cobor pînă și în infern ca să-l salvez, așa de tare mă legasem de el din pricina purtării sale de adevărat filozof, potrivit cu idealul meu. Acest fapt ți-l poate întări, împărate, și consulul Telesinus, căci și el a fost de față la căpătîiul bărbatului din Melos, îngrijindu-l ca și mine toată noaptea. Și, de n-ai încredere în Telesinus, pentru că e filozof, invoc mărturia medicilor Seleucos din Cyzic și Stratocles din Sidon ; întreabă-i și pe ei dacă nu spun adevărul. Ei erau înconjurați de peste treizeci de discipoli care pot depune mărturie pentru același fapt. Dacă i-aș numi acum pe părinții lui Philiscos, ai să gîndești poate că vreau să târăgănez procesul, pentru că ei au părăsit de îndată Roma cu o corabie pentru a ajunge în Melos și a pregăti cele de cuviință pentru cel decedat. Veniți, martorii, căci de asta ați fost chemați aici.

(Martorii sînt ascultați.)

Cu cît de puțin respect față de adevăr a fost întocmită această învinuire o arată pe deplin mărturia acestor oameni ; nu mă găseam în afara orașului, ci chiar în Roma, nu la Nerva, ci la Philiscos, nu gata să ucid un om, ci gata să mă rog zeilor pentru viața altuia, absorbit nu de soarta imperiului, ci de filozofie, nu pregătindu-mă să aleg un înlocuitor al tău, ci încercînd să salvez un semen al meu.

Ce rost mai are atunci arcadianul ? La ce folosesc poveștile astea cu uciderea ? De ce încearcă el să te convingă de așa ceva ? Căci dacă tu hotărăști că ce n-a avut loc s-a întîmplat cu adevărat, așa rămîne⁶⁴. Dar cum rămîne, împărate, cu faptul că acest sacrificiu pare de necrezut ? Știu prea bine că odinioară au existat foarte buni ghicitori în măruntaie, cum ar fi Megistias din Acarnania, Aristandros din Lycia ori Silanos din Ambracia. Dintre aceștia, acarnanul fusese chemat pe lîngă el de Leonidas, regele

Spartei⁶⁵, licianul, de Alexandru Macedon, iar Silanos, de Cyrus, preten-dentul la domnie⁶⁶. Dacă în măruntaiele oamenilor s-ar fi găsit semne mai limpezi, mai pline de înțeles ori mai sigure [decît în cele de animale], asemenea sacrificiu n-ar fi fost greu de împlinit, întrucît regii îl prezidau; ei aveau o mulțime de paharnici, de prizonieri, nu riscau nimic călcînd legile și n-aveau să se teamă de nici o învinuire, dacă ar fi sugrumat o ființă omenească. Dar credința mea este că acești ghicitori împărtășesc aceeași părere ca și mine, aflat în primejdie din pricina unei astfel de învinuiri, cum să putem crede că animalele lipsite de cuget, datorită tocmai faptului că sînt sugrumate fără să bănuiască că urmează să fie ucise, au măruntaiele netulburate, nedîndu-și seama de soarta ce le așteaptă; cît despre o ființă omenească cu teama de moarte în suflet, chiar cînd aceasta nu o amenință, cum putem gîndi că, atunci cînd moartea e sub ochii ei, vom fi în stare să deslușim în măruntaiele ei sau în tot corpul sacrificat viitorul?

Ca să-ți dovedesc că părerea mea este dreaptă, după legea firii, te rog, împărate, să te gîndești și la asta; ficatul, care după cei ce se îndeletnicesc cu această artă, constituie cel mai important organ în arta ghicitului, nu este format doar din sînge curat. Tot sîngele curat se găsește, într-adevăr, în inimă care îl trimite prin vasele de sînge de-a lungul întregului trup; bila, care se află lîngă ficat, se umflă la mînie și, dimpotrivă, din pricina fricii, se răspîndește în jos, în băierile ficatului. Clocotind sub acțiunea excitanților, fără să fie în stare să rămînă în interiorul sacului ce-o cuprinde, ea se revarsă deasupra ficatului, fapt ce face ca bila să acopere toate porțiunile netede ale acestui organ care slujesc la ghicit. Sub acțiunea fricii, ea se strînge, absorbînd totodată lumina care face să strălucească părțile netede, căci partea de sînge pur din ficat se retrage, mă refer la sîngele ce umflă ficatul curgînd sub pielița ce acoperă partea sa întunecată. La ce-ar sluji atunci, împărate, moartea unui om dacă măruntaiele lui nu pot da nici un semn? Firea omenească își dă seama de moarte. Cei ce mor, dacă pier însuflețiți de curaj, sînt plini de mînie și dacă se lasă învinși de teamă, mor cuprinși de panică. De aceea, arta ghicitului, în afară de cîtiva barbari neștiutori, ne sfătuiește să fie jertfiți țapii și miei, animale proaste și aproape nesimțitoare, socotind că porcii, cocoșii și taurii, animale cu porniri năvalnice, nu sînt potrivite pentru misterii. Înțeleg, împărate, că îl aduc aproape de marginea răbdării pe acuzator, întrucît găsesc în tine un ascultător înțeleghător, căci mi se pare că ascuți cuvîntarea mea cu atenție. Dacă ți se pare că n-am lămurit îndeostul lucrurile, te rog să-mi pui întrebări.

Am sîrșit astfel cu răspunsurile la învinuirile egipteanului, dar, cum după socoteala mea, nu trebuie să trec sub tăcere cleветirile lui Euphrates, fii tu însuți, împărate, judecătorul nostru și hotărăște care din noi doi e mai bun filozof. Astfel, pe cînd el face tot ce-i stă în putință ca să nu spună adevărul despre mine, eu nu vreau să fac la fel; el te socotește un stăpîn nelegitim, iar eu te privesc ca pe un împărat investit după datină; el încearcă să-ți pună în mînă o spadă împotriva mea, iar eu îți aduc numai argumente.

Temeiul acestor învinuiri trebuie găsit în cuvîntările ce le-am ținut în Ionia, despre care el spune că le-am rostit în dușmănie față de tine. Totuși, ceea ce spuneam eu privea Moirele și Soarta⁶⁷. Luam drept pildă în raționamentul meu istoria regilor, căci tot ce are legătură cu voi, monarhii,

este socotit mai presus decît orice pe lume; eu meditam asupra puterii Moirelor și susțineam că Soarta pe care o torc ele, fără puțință de tăgadă, este lucru dat odată pentru totdeauna, încît, dacă ele hotărîsc să dea cuiva un tron, care aparține de fapt altuia, și dacă acesta din urmă îl omoară pe primul ca să-i rămînă lui tronul, acesta se va scula din morți pentru a împlini voința Moirelor. Dar, să presărăm cuvîntarea noastră cu hiperbole pentru a mulțumi pe ascultătorii care nu cred că lucrurile stau așa; dacă e scris ca un om să ajungă tîmplar, așa se va întîmpla, chiar dacă i s-ar tăia mîinile; cel a cărui soartă e să dobîndească un premiu la întrecerile Jocurilor Olimpice, chiar dacă își va rupe piciorul, va dobîndi victoria și dacă Moirele înzestrează pe cineva cu darul de a fi un bun arcaș, acest om, chiar dacă își pierde vederea, își va nimeri ținta. Cînd vorbeam de istoria regilor, mă gîndeam la unii ca Acrisios, ca Laios și medul Astyages⁶⁸ și la mulți alții care crezuseră că-și întăresc puterea dacă-și duc la pieire fie copiii, fie urmașii. Am văzut totuși cum li se smulge puterea chiar de către victimele care au ieșit din umbră, potrivit cu Soarta. Și dacă aș avea vreo înclinație spre lingușire, ți-aș spune să-ți amintești chiar de tine însuși în vremea în care te asedia chiar aici Vitellius, cînd templul lui Zeus era în flăcări pe culmea orașului, iar Vitellius pretindea că soarta îi era asigurată dacă n-ai să scapi⁶⁹. Pe atunci nu erai decît un tînăr oarecare și nu ceea ce ești acum. Dar, întrucît Moirele hotărîseră altfel, el a pierit cu toate țelurile ce le urmărea, iar tu ai acum ce avea el atunci. Dar cum nu-mi place lingușeala, care îmi pare potrivnică și dreptei măsuri și bunei înțelegeri, vreau să smulg această coardă din lira mea. Să știi, nu mă gîndeam deloc la tine în aceste împrejurări și vorbeam doar de Moire și de Soartă în cuvîntarea pe care ei socotesc că am îndreptat-o împotriva ta⁷⁰. Totuși, cei mai mulți dintre zei primesc să se vorbească despre Soartă și chiar Zeus nu se supără auzind așa ceva, cînd poeții spun de pildă în legende lyciene:

«— Vai mie cînd Sarpedon...»⁷¹

Mai sînt și alte poeme epice despre Zeus în care se spune că ar fi încercat să-l scoată pe fiul său de sub puterea Moirelor⁷². Apoi, vorbind despre cîntărirea sufletului⁷³, poeții susțin că, deși după moarte el l-a onorat pe Minos, fratele lui Sarpedon, cu un sceptor de aur și l-a ales judecător la curtea lui Aidoneus, tot n-a putut să-l scoată de sub puterea Moirelor. Iar tu, împărate, de ce te-ai supăra pentru aceleași cuvinte încuviințate de zei, ei a căror soartă nu poate fi schimbată și care nu-i ucid pe poeți din pricina asta? Trebuie să ne supunem Moirelor și să nu ne mîniem în fața încercărilor Sorții, ci să-l credem pe Sofocle cînd spune:

«Numai pentru zei nu vine bătrînețea, nici clipa morții, dar peste ceilalți timpul se prăvale atotputernic»⁷⁴.

Nimeni n-ar fi putut să zică mai bine. Roata se învîrte, ducînd cu ea fericirea oamenilor. Vremea fericirii nu ține, împărate, decît o singură zi. Bunurile mele aparțin altuia, bunurile altuia le ia un al treilea, iar averea cutăruia e în mîinile altcuiva care se folosește de ea pe nedrept. Ia aminte la toate astea, împărate, pune capăt surghiunurilor și vărsării de sînge, iar întru împlinirea dorințelor tale, ia-ți ca pârtașă filozofia, căci ea se ridică deasupra patimilor, cînd e adevărată. Șterge lacrimile oamenilor, căci acum, mai tare decît talazurile izbindu-se de țărm, urcă zgomotul suspinelor, întrucît mai tot omul își deplînge soarta tristă. Iar urmările acestor fapte, prea multe spre a putea fi numărate, au drept pricină mai întîi limba sicofanților care îi calomniază pe poți, necruțîndu-te nici pe tine, împărate”.

VIII. Acesta a fost discursul pe care îl pregătise Apollonios și care se termina ca și cel dinainte prin cuvintele : „câci tu nu vei putea să mă uciți, pentru că nu sînt muritor” alături de versurile care o preced în încheiere.

Părăsind Apollonios tribunalul într-un chip demonic și cu neputință de deslușit, tiranul n-a trăit simțăminte la care cei mai mulți se așteptau ; toți credeau că va izbucni în țipete îngrozitoare, că va porunci să fie urmărit și că va trimite proclamații în tot imperiul, cu ordinul de a fi arestat oriunde s-ar fi aflat ; dar n-a făcut nimic din toate astea, de parcă ar fi vrut într-adins să înșele așteptarea celor mulți sau poate fiindcă își dăduse seama că n-avea ce să-i mai facă înțeleptului. Că nu era vorba de dispreț o arată ce a urmat și era limpede că era mai degrabă tulburat decît disprețuitor.

IX. După asta Domițian trebuia să ia parte la un alt proces ; era vorba, cred eu, despre o cetate care-l dăduse în judecată pe un bărbat în legătură cu un testament ; or, el uitase nu numai numele celor ce se judecau, ci și pricina ce se dezbătea, iar întrebările sale erau lipsite de înțeles și răspunsurile fără legătură cu dezbaterea ; faptul acesta arată cît de uimit și de tulburat rămăsese tiranul, mai ales dacă ne amintim că linguiștii îl convinseseră că nimic nu poate scăpa memoriei sale.

X. După ce l-a adus pe tiran într-o asemenea stare și după ce a făcut din cel ce insufla groază atît grecilor, cît și barbarilor o jucărie a înțelepciunii sale, el a părăsit tribunalul spre prînz și către seară a apărut în fața lui Demetrios și a lui Damis la Dicearchia ; de aceea îi poruncise lui Damis să nu-l aștepte să-și prezinte apărarea, ci să meargă direct la Dicearchia, urmînd drumul pe pămînt. Nu-și dezvăluise planurile, mărginindu-se doar să dea celui mai drag prieten al său îndrumările potrivite cu țelul urmărit.

XI. Se întîmplase ca Damis să ajungă la vreme de noapte, dar a stat să discute cu Demetrios despre pregătirile procesului. Cu acest prilej, Demetrios se arătase mai înfuriat decît s-ar fi cuvenit în privința lui Apollonios. A doua zi, el l-a întrebat din nou pe Damis despre același lucru, în timpul unei plimbări în doi pe țărmul mării, prin locurile unde se spune că s-a născut legenda lui Calypso. Erau deznădăjduiți că Apollonios nu mai revenea, căci tiranul se arăta nemilos față de toți, dar se supuneau sfaturilor date de Apollonios din respect față de înțelept. Descurajați, se așezaseră în grota nimfelor unde se află bazinul de marmură albă în care se găsește izvorul care nu se revărsă niciodată și care nu scade cînd se scoate apă din el. Ei vorbeau despre natura fîntîinii, fără a schimba discuția, din pricina temerii lor pentru soarta lui Apollonios ; foarte curînd continuară să vorbească tot despre întîmplările ce avuseseră loc înaintea procesului.

XII. Damis reîncepuse să se jeluiască cam așa :

– Îl vom mai revedea, o zei, pe tovarășul nostru bun și nobil ?

Apollonios îl auzi, căci de fapt se afla deja în grota nimfelor și strigă :

– Îl veți vedea și, mai bine zis, îl vedeți.

– În viață, întrebă Demetrios. Dacă ai murit, nu vom înceta niciodată să te plîngem.

Atunci Apollonios întinse mîna spre el :

– Atinge-mă, și dacă nu simți nimic înseamnă că sînt o nălucă venită pentru tine din împărăția Persefonei, așa cum zeii infernului obișnuiesc să

trimită asemenea apariții oamenilor copleșiți de tristețe⁷⁵; dar dacă ai să atingi ceva, atunci să-l convingi pe Damis că trăiesc și că nu mi-am părăsit trupul.

N-au mai stat prea mult neîncrezători, ci, ridicându-se, l-au îmbrățișat și l-au sărutat, întrebându-l cum s-a apărât. Demetrios credea că nici nu avusese putința să se apere, dar că, fără doar și poate, fusese condamnat, desigur mai devreme decât era de așteptat. Oricum, nu-și închipuia că se apăraseră chiar în ziua aceea. Atunci Apollonios zise:

– Mi-am rostit apărarea, prieteni, și am învins! Mi-am pledat cauza chiar astăzi, nu demult, căci am terminat cuvântarea spre prînz.

– Atunci cum de-ai izbutit, Apollonios, să străbați un drum atît de lung într-un răstimp atît de scurt?

– Poți să-ți închipui orice, în afară de faptul că aș fi zburat pe un berbec sau cu aripi lipite cu ceară, dar poți să pui asta pe seama bunăvoinței unui zeu care m-a adus.

– Dintotdeauna, zise Demetrios, am socotit că isprăvile și cuvintele tale dovedesc mîna unui zeu, același căruia îi datorezi și salvarea de astăzi; dar care a fost apărarea ta, de ce anume te-au învinuit, cum te-a privit judecătorul, ce întrebări ți-a pus, cu ce a fost de acord și ce n-a încuviințat, povestește-ne și nouă toate acestea ca să-i spun amănuntele lui Telesinus, căci nu va înceta niciodată să mă întrebe despre orice are legătură cu tine. Acum vreo cincisprezece zile lua masa cu mine la Antium și adormise tocmai cînd cupa trecea dintr-o mîna în alta. A visat atunci că o mare de foc cotropea pămîntul, înghițindu-i pe unii, trăgîndu-i pe alții în revărsarea ei, căci curgea ca apa. Dar tu nu împărțaseai soarta lor, ci treceai peste marea care se dădea în lături din fața ta. În cinstea acestui vis, el a oferit o libație zeilor pentru vestea cea bună îndemnîndu-mă să cred în tine.

Atunci Apollonios zise:

– Nu mă mir că lui Telesinus îi apar în vis, căci de multă vreme, fiind în stare de veghe, se gîndește la mine; cît despre proces, o să aflați totul, dar nu aici, căci e destul de tîrziu și e vremea să ne întoarcem în oraș; pe urmă, cuvintele sînt mai plăcute cînd ne întovărășesc într-o călătorie. Să plecăm deci vorbind despre întrebările pe care mi le-ați pus; firește, am să vă povestesc despre ce s-a întîmplat astăzi la tribunal. Amîndoi cunoașteți, într-adevăr, întîmplările de dinaintea judecății, tu pentru că erai acolo, iar tu pentru că ai vrut să ascuți povestirea lor și, pe Zeus, încă o dată mă gîndesc dacă îl cunosc bine pe Demetrios al meu. Dar eu vreau să vă expun ce nu cunoașteți încă pornind de la proclamația de început și porunca ce mi s-a dat de a nu apare cu nimic la mine.

Apoi le-a repetat tot ce spusese el însuși și în încheiere zise: „N-ai să mă uciți”, povestindu-le cum a părăsit tribunalul.

XIII. Apoi Demetrios strigă:

– Credeam că dacă ai ajuns aici ai și scăpat de toate necazurile, dar văd că pentru tine de-abia acum încep primejdiile, căci împăratul te va proscrie, nu-ți va îngădui să găsești nici un adăpost și va pune mîna pe tine.

Dar Apollonios îl îndemnă pe Demetrios să se potolească, spunîndu-i:

– Fie să pună mîna pe voi la fel de greu ca și pe mine, dar știu prea bine în ce stare se găsește el acum, dintotdeauna obișnuit cu glasul lingușitorilor, după ce a auzit și dojeni; asemenea întîmplări tulbură firile

tiranice și le umplu de mînie. Eu însă acum trebuie să mă odihnesc, căci n-am pus deloc capul jos după lupta ce-am dat-o.

Atunci Damis spuse:

– În ce mă privește, Demetrios, părerea mea despre situația în care se găsea prietenul meu o știu: trebuia să-l înduplecăm să nu plece în călătoria pe care a făcut-o. Cred că l-ai sfătuit și tu să nu se ducă de bunăvoie în bîrlogul lupului; apoi, cînd a fost aruncat în lanțuri, după cum am văzut cu ochii mei, cînd credeam că nu mai are nici o scăpare, el mi-a declarat că îi stătea în putere să fie eliberat. Și-a dezlegat picioarele din fiare, arătîndu-mi cum a procedat; atunci am înțeles cît este de divin, mai presus de înțelepciunea dată nouă; astfel, chiar dacă aș fi fost amenințat de primejdii mai mari decît cele ce-l pîneau, nu m-aș fi temut deloc dat fiind faptul că le-aș fi înfruntat sub ocrotirea lui. Dar, întrucît se lasă seara, haidem să mergem la un han și să-i dăm îngrijirile de care are nevoie.

Dar Apollonios îl întrerupse:

– Vreau doar să dorm; n-am nevoie de nimic altceva.

Apoi, adresînd o rugămintă lui Apollo și Soarelui, intră în casa în care locuia Demetrios, își spală picioarele și-l rugă pe Damis și pe prietenul său să cineze, căci își dăduse seama că ei nu mîncaseră; apoi se așează pe pat și după aceea cîntă în cinstea zeului Hypnos cîteva versuri din Homer, de parcă împlîrările de peste zi nu i-ar fi pricinuit nici cea mai mică grijă.

XIV. În zori, Demetrios îl întrebă încotro voia să se ducă, căci auzise-n vis tropot de cai care, socotea el, fuseseră trimiși de tiran ca să-l urmărească.

– Nimeni nu mă va urmări, spuse Apollonios, nici el, nici altcineva; iar eu mă voi urca într-o corabie ce se-ndreaptă spre Grecia.

– E o călătorie primejdioasă, zise celălalt, căci în țară nu sînt ascunzători. Cum să scapi de un om de care n-ai putea scăpa nici ascunzîndu-te?

– Nu-i nevoie să mă ascund căci, dacă, după cum îți închipui, pămîntul aparține tiranului, e mai cîstit să mori în plină lumină decît să trăiești în umbră.

Apoi, întorcîndu-se spre Damis, spuse:

– Știi vreo corabie ce se-ndreaptă spre Sicilia?

– Da, spuse Damis, căci locuim aproape de mare și crainicul stă la poarta noastră, iar corabia e pregătită. Îmi dau seama de asta după vocile marinărilor și mișcările oamenilor care dau să ridice ancora.

– Să ne urcăm atunci în această corabie, zise Apollonios, pentru a merge, o Damis, mai întîi în Sicilia și de acolo în Pelopones.

– Sînt de aceeași părere, spuse Damis. Să ne urcăm.

XV. Își luară rămas bun de la Demetrios, mîhnit de plecarea lor, dar l-au îndemnat, ca de la bărbat la bărbat, să aibă curaj. Plecară spre Sicilia pe un vînt prielnic. După ce au ocolit Messina au ajuns după trei zile la Tauromenium. Apoi au tras la Siracusa și au plecat spre Pelopones, la începutul toamnei; după ce au trecut marea, au ajuns în a șasea zi la gurile rîului Alpheios ale cărui ape dulci se varsă în locul în care Marea Adriatică se întîlnește cu Marea Siciliei. Ei au coborît din corabie și, gîndind că ar fi un lucru nimerit să meargă la Olympia, s-au dus acolo unde și-au găsit sălaș în templul lui Zeus, fără a se depărta de Scillus. S-a răspîndit zvonul, în toată lumea grecilor, că înțeleptul trăia și că sosise la Olympia. Mai întîi, vestea a pîrîut

de necrezut, căci nu numai că omenește vorbind era cu neputință să mai fie vreo speranță pentru salvarea lui din clipa în care se aflase că a fost arestat. Ba mai mult, se auzise că fusese ars de viu, iar alții povesteau că fusese tîrît, încă în viață, cu niște cîrlige înfipite în gît ori că fusese aruncat într-un hău sau într-un puț. Dar cînd toți s-au convins că a ajuns cu bine acolo, Grecia i-a ieșit în întîmpinare cu mulțimi mai mari decît la orice sărbătoare olimpică, venite din Elida, Sparta ori Corint, la marginea Istmului; la rîndul lor, atenienii, deși locuiesc în afara Peloponesului, nu au fost mai puțin grăbiți decît cetățile din preajma Pisei⁷⁶. Au fost văzuți îndreptîndu-se spre templu atenienii cei mai de vază și tinerii de pretutindeni veniți să locuiască la Atena. De față mai erau și cîțiva oameni din Megara care stăteau atunci la Olympia, alături de mulți alți beoțieni, argieni și de toți aristocrații din Focida și Tesalia; unii îl întîlniseră deja pe Apollonios și doreau să se reîntîlnească cu înțelepciunea lui, convinși că aveau de auzit învățături și mai minunate; ceilalți care nu-l văzuseră niciodată, socoteau o rușine că trebuie să mărturisească că n-au ascultat niciodată un asemenea om. Cînd a fost întreat ce a făcut de a izbutit să scape de tiran, n-a început să se laude, ci a răspuns cu simplitate că a putut să-și prezinte apărarea și că a fost achitat⁷⁷. Dar cînd din Italia au sosit mai mulți oameni care au povestit pretutindeni ce s-a întîmplat la tribunal, grecii erau cît pe-acum să cadă în genunchi în fața lui, socotindu-l divin din această pricină, mai ales că el nu se folosisese de această întîmplare spre a se lăuda.

XVI. Printre vizitatorii sosiți din Atena se afla un tînar care pretindea că zeița Atena era cu totul favorabilă împăratului.

– Încetează, îi spuse Apollonios, să vorbești vrute și nevrute la Olympia și s-o defăimezi pe zeiță⁷⁸ în fața tatălui ei.

Și cum tînarul continua să-l sîcîie, spunîndu-i că zeița drept proceda, căci împăratul era arhonte eponim al Atenei⁷⁹, el spuse:

– Ar putea să fie și în fruntea Panateneelor!

Prin primul răspuns îi închise gura, arătîndu-i că era aproape neștiutor în privința zeilor dacă îi credea însufleții de simțăminte binevoitoare față de tirani, iar prin al doilea îi arăta că atenienii ar intra în contradicție cu decretul pe care îl dăduseră altădată în cinstea lui Harmodios și Aristogeiton⁸⁰, dacă după ce i-au cinstit pe aceștia cu o statuie în piața publică pentru fapta săvîrșită la Panatenee, ar fi făcut acum tiranilor cinstea de a-i alege ca arhonți.

XVII. Într-o zi, pe cînd Damis îl întrebă ce trebuia să facă pentru a avea bani, căci nu le mai rămăseseră decît foarte puțini pentru plata cheltuielilor de călătorie, îi răspunse:

– Ne vom îngriji de asta mîine.

A doua zi intră în templu și spuse preotului:

– Dă-mi o mie de drahme din vistieria lui Zeus, dacă asta nu te supără prea mult.

– Nu de asta sînt supărat, răspunse preotul, ci pentru că n-ai vrut să-i primești mai înainte.

XVIII. Un tesalian, pe nume Isagoras, a venit la Olympia:

– Spune-mi, Isagoras, – întrebă Apollonios – există oare sărbători?

– Desigur, pe Zeus, și chiar acesta este lucrul cel mai plăcut și drag zeilor din tot ce fac oamenii.

– Și ce anume sînt ele? De pildă, dacă te-aș întreba din ce e făcută statuia asta, mi-ai răspunde, nu-i așa, că e făcută din aur și fildeș?

– Dar Apollonios, zise celălalt, din ce oare poate fi făcut ceva lipsit de materie⁸¹?

– Din ceva însemnat și foarte diferit căci cuprinde cîmpiile sfinte, sanctuarele, piste de alergări, un teatru și multe, multe neamuri, unele vecine, altele străine și altele venite de dincolo de mare.

Adăugă că sărbătoarea pune în joc mai multe meșteșuguri și iscusinți⁸², că se slujește de înțelepciunea adevărată a poetilor, a sfetnicilor, a oratorilor, a atletilor și muzicienilor, după cum e obiceiul la Delfi.

– Atunci, Apollonios, spuse Isagoras, sărbătoarea îmi apare nu numai ca ceva material, ci și ca ceva mai minunat încă decît zidurile cetăților, căci ea atrage și unește ceea ce este cel mai frumos și mai vestit pretutindeni.

– Ei bine, Isagoras, adăugă Apollonios, trebuie cumva să credem că oamenii consideră sărbătorile ca pe niște ziduri ori ca pe o corabie, sau ar trebui să avem o altă părere?

– Părerea ta, bărbate din Tyana, mi se pare potrivită și plină de bun simț.

– Nu e chiar așa cum spui, zise Apollonios, dacă ai să judeci la fel ca mine. Consider că într-adevăr corăbiile au nevoie de oameni și oamenii de corăbii și că oamenii nu s-ar fi gîndit niciodată să navigheze dacă n-ar fi existat corăbii; mai gîndesc că zidurile îi apără pe oameni și oamenii apără zidurile și că tot astfel, o sărbătoare nu e totuna cu o întrunire de oameni, ci este însuși locul unde ei se cade să se întâlnească și asta, cu atît mai mult, cu cît zidurile și corăbiile n-ar fi existat, fără mîna omului, în timp ce aceste locuri, care de fapt există, au fost lipsite de privescarea lor firească datorită tot omului⁸³. Într-adevăr, întrucît erau priincioase de la natură, ele au părut potrivite să slujească ca locuri de înfîlnire. Gimnaziile, porticurile, fîntînilor, casele, toate astea sînt, negreșit, făcute de oameni, datorită meșteșugurilor, dar Alpheul, hippodromul, stadionul și pădurile existau, neîndoielnic, înaintea oamenilor; astfel, datorită fluviului puteai să-ți astîmperi setea sau să te scalzi; hippodromul este o cîmpie largă, unde caii de rasă pot să se ia la întrecere; în păduri puteau fi încoronați învingătorii, iar alergătorii puteau să se antreneze. Îmi închipui că Heracles avea în minte toate aceste gînduri și că, admirînd însușirile naturale ale ținutului Olympiei, a găsit locul cel mai potrivit pentru festivalul și jocurile ce se celebrează aici.

XIX. După patruzeci de zile de convorbiri la Olympia, răstimp în care a lămurit sumedenie de lucruri, Apollonios spuse:

– Am să rostesc cuvîntări în fiecare cetate a voastră, o bărbați greci, cu prilejul sărbătorilor, procesiunilor, în timpul misterilor, cu prilejul sacrificiilor și al libațiilor publice, căci cetățile voastre au nevoie de un om iscusit, dar acum trebuie să cobor la Lebadeea⁸⁴, pentru că nu l-am înfîlnit niciodată pe Trophonios, deși am mers o dată la templul său.

Peștera Lebadeea este închinată lui Trophonios, fiul lui Apollo; aici pot să intre doar cei ce vin să consulte oracolul; ea nu se poate zări chiar din incinta templului, căci se găsește puțin deasupra, pe o înălțime, și este închisă cu un gard de fier, care o înconjoară; pentru a coborî în peșteră trebuie să te ghemuiești și apoi să aluneci spre fund. Lumea îi însoțește pe

cei ce vor să consulte oracolul. Aceștia sînt îmbrăcați în alb și au în mîini turte de miere pentru a potoli șerpilor care se reped la ei în timp ce coboară. Pămîntul îi scoate la lumină pe cei ce consultă oracolul [în peșteră] uneori foarte aproape, alteori foarte departe, pînă spre Locrida și dincolo de Focida, dar cei mai mulți ies la lumină în preajma hotarelor Beoției. Apollonios intră așadar în templu și spuse: „Doresc să cobor întru filozofie”. Preoții au refuzat, explicînd mulțimii că nu vor îngădui niciodată unui vrăjitor să pună la încercare oracolul, în timp ce lui Apollonios i-au spus că era o zi nefastă și nepotrivită pentru consultarea oracolului. Așadar, în ziua aceea Apollonios ținu o cuvîntare despre izvoarele Hercynei⁸⁵, despre cauzele și ritul oracolului, căci acesta e singurul care dă răspunsurile prin însuși cel ce-l consultă. La lăsatul serii se duse din nou la intrarea în peșteră cu ceata sa de tineri, smulse patru bare din poarta care închidea trecerea și coborî sub pămînt înveșmîntat în mantia pe care o purta de obicei la sărbători; zeul încuviință pe deplin purtarea sa, dovadă că Trophonios se arătă în vis preoților, îi dojeni în privința lui Apollonios și le porunci să-l urmeze cu toții pe acesta pînă la Aulis, căci acolo, spuse el, îl va scoate la lumină pe omul acesta, cel mai demn de admirație [dintre oameni]. Apollonios reapăru după șapte zile, ducînd cu el un sul în care se găseau răspunsurile la întrebările sale. Într-adevăr, el coborîse întrebînd: „Ce filozofie socotești, Trophonios, că este cea mai împlinită și mai pură?”. Iar cartea cuprindea învățăturile lui Pitagora, dovadă că oracolul încuviința această filozofie⁸⁶.

XX. Această carte este păstrată ca dar la Antium, unde vin mulți vizitatori tocmai din această pricină. Antium se găsește în Italia, pe malul mării. N-am aflat aceste amănunte, e adevărat, decît de la locuitorii din Lebadeea, dar trebuie să adaug că, după unii, papirusul a fost dăruit împăratului Hadrian împreună cu multe scrisori de-ale lui Apollonios, dar nu chiar cu toate, și că a rămas în palatul imperial din Antium, unul din palatele italice tare îndrăgite de împărat⁸⁷.

XXI. Din Ionia sosi cu acest prilej ca să-l întâlnească întreaga ceată a celor numiți de greci „apollonieni”. Împreună cu ceilalți alcătuiau o ceată de tineri care impresionau atît prin numărul lor, cît și prin zelul arătat față de filozofie. Retorica decădea, părăsită, și lumea se uita prea puțin la cei ce predau această artă, datorită faptului că toată iscusința lor stătea doar în limbă⁸⁸. Dimpotrivă, toți se îmbulzeau spre a fi inițiați în filozofia lui Apollonios. Iar el, aidoma lui Gyges ori Cresus, care lăsau porțile visteriilor larg deschise ca oricine are nevoie să-și ia de acolo ce dorește, revărsa, pe cît se spune, spre oricine ar fi dorit, comorile filozofiei sale, primind să răspundă oricărei întrebări.

XXII. Cîțiva l-au învinuit că se ferea să se întâlnească cu guvernatorii provinciilor și că preferă să-și ducă discipolii spre locuri retrase, ba chiar un glumeț spuse că el își retrăgea oile de îndată ce afla că avocații și judecătorii se iveau prin apropiere. „Așa e, pe Zeus, zise Apollonios, și fac asta ca nu cumva lupii să atace turma mea.” Ce voia să spună cu asta? Văzînd că avocații erau ținta atenției tuturor și că, plecați de la nimic, ajunseseră să strîngă mari averi, știînd pe de altă parte că umblau să bage

zîzanie între oameni așa încît să facă un fel de negoț din ură, el încercă să-i facă pe tineri să nu mai meargă pe la ei. Îi certă aspru pe cei ce se arătau în preajma lor, ca pentru a-i spăla de niște pete îngrozitoare. Nu se înțelegeau cu ei de mult, dar ca urmare a închiderii sale la Roma, după ce a văzut prizonierii și condamnații, dușmănia sa față de arta avocaților a sporit, astfel că puneă toate aceste rele mai degrabă pe seama sicofanților și avocaților, care au ajuns să aibă averi prin șiretlicuri, decît pe seama tiranului.

XXIII. În timp ce discuta în Grecia despre aceste lucruri însemnate, iată ce minune s-a mai arătat pe cer: roata soarelui a fost înconjurată de o coroană asemănătoare unui curcubeu care i-a întunecat strălucirea. Toată lumea știa că această minune prevestește o răsturnare; totuși, guvernatorul Greciei l-a chemat pe Apollonios de la Atena în Beoția și-i spuse:

– Am auzit spunîndu-se, Apollonios, că ești un om învățat în cele divine.

– Înseamnă că ai auzit că sînt priceput și în cele omenești.

– Da, asta este și părerea mea.

– Ei bine, dacă spui asta, nu te arăta curios în privința zeilor; acesta e sfatul înțelepciunii omenești.

Guvernatorul insistînd totuși ca Apollonios să-i spună ce gîndea, adăugînd că se temea ca noaptea să nu înghită totul, acesta îi zise:

– Curaj, după noapte va urma lumină⁸⁹.

XXIV. Apoi, terminînd cu treburile din Grecia, unde stătuse doi ani încheiați, se îndreptă spre Ionia, însoțit de ceata sa de discipoli. În acest răstimp a predat filozofia la Smyrna și Efes, dar uneori s-a dus și în alte orașe; în nici unul n-a fost rău primit; dimpotrivă, lumea se întrista cînd pleca, căci oamenii vrednici știau ce cîștigă stînd în tovărășia sa.

XXV. Zeii se pregăteau atunci să curme supremația lui Domițian asupra neamului omenesc. Se întîmplase că ucisese un bărbat de rang consular, pe nume Clement, căruia i-o dăduse în căsătorie pe propria sa soră și poruncise, la trei sau patru zile după uciderea lui, să i se pregătească și ei aceeași soartă ca și soțului. Atunci un libert al acestei matroane, pe nume Stephanos (omul vestit prin semnul ceresc), gîndindu-se fie la cel care tocmai murise, fie la toți ceilalți, se hotărî să facă ceva aidoma isprăvilor atenienilor, fruntași ai libertății. El ascunse un pumnal sub brațul său, învelind brațul cu fișii de purpură de parcă ar fi fost rupt și-i aținu calea lui Domițian pe cînd părăsea tribunalul.

– Împărate, îți cer să-mi acorzi o întrevvedere între patru ochi. Am să-ți fac niște dezvăluiri însemnate, zise el.

Tiranul primi să-l asculte și-l pofti în sala în care se puneau la cale treburile statului⁹⁰.

– Cel mai mare dușman al tău, Clement, nu a murit, după cum crezi tu, îi spuse împăratului, ci trăiește într-un loc știut numai de mine, pregătindu-se să te atace.

Împăratul tipă tare la auzul acestor vorbe și, mai înainte de a se putea retrage, Stephanos se aruncă asupra lui, trase pumnalul din brațul bandajat și i-l împîlîntă în coapsă, făcîndu-i o rană care nu s-a dovedit pe loc

aducătoare de moarte, dar care s-a arătat mai apoi hotărâtoare. Domițian, un om foarte vînjos, neavînd decît vreo 45 de ani, prinse dușmanul de braț și, deși rănit, îl răsturnă, îi puse piciorul în piept și-i scoase ochii, stîlcindu-i obraji cu o cupă grea de aur ce se găsea acolo pentru a sluji sărbătorilor sacre. Totodată o chema în ajutor pe Atena. Gărzile, înțelegînd că-l paște o primejdie alergică și-l înconjură pe tiran, care-și dăduse deja suflarea⁹¹.

XXVI. În vreme ce acestea se petreceau la Roma, Apollonios asista la ele din Efes. În jurul amiezei, se pregătea să vorbească în pădurea învecinată cu pista gimnaziului, tocmai cînd faptele se întîmplau în palat; mai întîi coborî vocea de parcă s-ar fi îngrozit de ceva, apoi continuă să vorbească, dar pe un ton mai puțin vîguros ca de obicei, ca și cum, vorbind, ar fi întrezărit altceva, apoi tăcu, de parcă cineva i-ar fi întrerupt cuvîntarea. Cu ochii scăpărînd de mînie, ațîntiți spre pămînt, înaintă de la tribună vreo cîțiva pași, spunînd: „Lovește-l pe tiran, lovește-l”, de parcă n-ar fi privit într-o oglindă răsfrîngerea întîmplării adevărate, ci ca și cum lucrurile s-ar fi întîmplat aieva, părăindu-se că ia el însuși parte la nenorocire. Orașul întreg a rămas uimit, căci tot Efesul era de față la cuvîntarea sa, în timp ce el curmîndu-și vorba ca unul care ar fi vrut să se lămurească și să termine cu îndoilele, sfîrși prin a spune: „Curaj, bărbați, tiranul va fi asasinat chiar azi. Ce spun azi? Chiar acum, pe Atena, nu mai e decît o clipă, cea care va urma tăcerii mele”⁹².

Locuitorii Efesului au crezut că a fost vorba de o izbucnire de mînie; desigur, ei doreau ca toate acestea să fie adevărate, dar se temeau de primejdia ce-i pîndea dacă ascultau aceste cuvinte.

– Nu mă mir, urmă el, că șovăiți să credeți ce vă spun; nici cei din Roma n-au aflat încă cu toții. Dar iată, Roma află vestea, zvonul se lățește, deja unii îi dau crezare, încep să sară în sus de bucurie, de două, de patru, de opt ori și acum vine rîndul întregului popor. Vestea va ajunge și aici: amînați sacrificiile de mulțumire aduse zeilor pînă cînd vestea vă va fi adusă la cunoștință, cît despre mine mă voi ruga zeilor pentru cele văzute.

XXVII. Lumea se mai îndoia, cînd, iată, au sosit crainicii cu vestea cea bună, care întărea mărturia prevestirii înțeleptului: asasinarea tiranului, ziua în care a avut loc, la vreme de amiază, ucigașii cărora el le adresase îndemnuri, totul era întocmai cu dezvăluirea zeilor făcută bărbatului nostru în timpul cuvîntării.

Treizeci de zile mai tîrziu, Nerva îi scrisese pentru a-l încunoștiința că se afla deja la cîrma Imperiului Roman, mulțumită vrerii zeilor și a lui, dar că el ar fi condus mai bine statul dacă Apollonios ar fi venit să-i fie sfetnic. Pe dată, înțeleptul îi trimise cuvintele acestea ciudate: „Vom fi împreună, împărate, pentru multă vreme, atunci cînd nici unul dintre noi nu va domni asupra celuilalt și nimeni asupra noastră”. Scriind aceste rînduri, avea poate în cuget că va părăsi în curînd lumea asta și că Nerva nu va fi împărat decît pentru puțină vreme, căci domnia lui nu avea să dureze decît un an și patru luni, răsplătindu-l cu un renume de împărat deosebit de cumpătat⁹³.

XXVIII. Dar, ca nu cumva să se zică că nu-și mai aduce aminte de un bun împărat și de un prea bun prieten, el întocmi mai tîrziu o scrisoare, în care-i dădea sfaturi asupra treburilor stăpînirii. Apoi îl chemă pe Damis și-i spuse:

– Iată o treabă în care e nevoie de tine ; ia scrisoarea asta în care se află însemnări de taină pentru împărat, dar mai sînt și alte taine care trebuie să-i fie spuse direct, fie de mine, fie de tine, în lipsa mea.

Damis arată că a înțeles abia mai tîrziu șiretenia prietenului său, căci acesta redactase conținutul epistolei cu multă măiestrie, deși tratase despre lucruri deosebit de importante, și ar fi putut fi dusă de oricine altul. În ce stătea iscusința lui Apollonios? În tot timpul vieții el spusese și repetase : „Ascunde-ți felul de viață⁹⁴ și, dacă nu poți, ascunde clipa în care ai s-o părăsești”. L-a îndepărtat așadar pe Damis pentru a rămîne fără martori ; iar pentru asta a luat drept pretext scrisoarea și călătoria lui Damis la Roma. Damis povestește că la plecare era foarte mișcat, deși nu știa ce avea să se întîmple, dar că Apollonios care știa prea bine, n-a vorbit așa cum obișnuiesc cei care nu se vor mai întîlni vreodată, atît era de sigur că va trăi mereu, încît se mărgini să-i dea acest îndemn : „Damis, chiar de vei filozofa de unul singur păstrează chipul meu în fața ochilor tăi”.

XXIX. Memoriile scrise de Damis asirianul asupra lui Apollonios din Tyana se termină cu această istorisire ; cît despre felul în care a murit, dacă a murit cu adevărat, se povestesc o mulțime de lucruri, dar Damis nu ne dezvăluie nimic ; totodată, eu nu mă pot opri să nu vorbesc, căci se cuvine ca istorisirea mea să aibă o încheiere firească. Damis n-a menționat nimic de vîrsta înțeleptului, dar unii spun că atinsese 80 de ani, alții că trecuse de 90 de ani, iar alții că avea mai mult de 100 de ani cînd a murit în deplină putere trupească, drept și mai plăcut la privit decît un tînar. Căci există o frumusețe chiar și în zbîrcituri, frumusețe care înflorise mai ales în el, după cum o arată portretele care se văd în sanctuarul său din Tyana ca și poveștile care laudă bătrînețea lui Apollonios ca fiind mai presus decît tinerețea de odinioară a lui Alcibiade.

XXX. Unii spun că și-a dat sufletul la Efes, îngrijit de două sclave, căci libertății de care am vorbit la început murisără, că eliberase pe una din ele și că cealaltă l-a dojenit că n-a socotit de cuviință să facă la fel cu ea. Apollonios i-a spus : „Se cuvine să rămîi sclava tovarășei tale, căci numai așa ai să începi să fii fericită”. După moartea stăpînului lor, ea rămase într-adevăr sclava celeilalte, care a vîndut-o pe un preț de nimic unui negustor de la care a fost din nou cumpărată de un bărbat și, deși nu era frumoasă, acesta s-a îndrăgostit de ea ; acest bărbat bogat a luat-o de nevastă, după lege, și au avut copii pe care soțul i-a recunoscut. Alții povestesc că Apollonios ar fi murit la Lindos, după ce a intrat în templul Atenei de unde a dispărut. Alții, că sfîrșitul lui s-a petrecut în Creta, într-un chip mai uimitor decît la Lindos : stătea cam de mult în Creta unde se bucura de o admirație mai mare decît de obicei ; într-o zi, sosi la templul Dictynei⁹⁵ la o oră tîrzie. Or, paza acestui templu este încredințată cîinilor care veghează asupra comorilor ce se găsesc acolo. Cretanii spun că aceștia nu pot fi amăgiți de nimeni, din pricina cruzimii lor, și nici înspăimîntați de urși ori de alte fiare la fel de feroase. Însă la apropierea lui Apollonios, cîinii nici măcar n-au mîrîit, ci au venit să-l lingă, lucru pe care nu-l făceau nici față de oamenii pe care-i vedeau de obicei. Preoții care slujeau la templu au pus mîna pe el de parcă ar fi fost un vrăjitor și un hoț și l-au aruncat în lanțuri, pretinzînd că ar fi dat vreo turtă cîinilor, apre a-i liniști. Dar, spre miezul nopții, filozoful scăpă din lanțuri, îi chemă

pe cei ce-l închiseseră, spre a-i fi martori, și se avîntă alergînd spre poarta templului care se deschise cît era de mare. Pătrunse înăuntru și în urma lui ușa se închise singură ca și cum ar fi fost izbită de cineva. Dinăuntru se auziră voci de tinere fete care cîntau:

„Părăsește pămîntul, vino spre cer, vino!”

adică

„Înalță-te deasupra pămîntului.”

XXXI. A mai propovăduit nemurirea sufletului și după moarte, învățînd că această doctrină este adevărată, dar contestînd oamenilor dreptul de a se preocupa de asemenea lucruri. Într-adevăr, se întîmplase să vină la Tyana un tînar îndrăzneț în discuții, dar care nu putea să fie de acord cu o judecată sănătoasă. Apollonios nu mai era printre cei vii și lumea se întreba cum de dispăruse, dar nimeni nu îndrăznea să contrazică părerea răspîdită și să pretindă că nu era nemuritor. Mai toate discuțiile se purtau despre nemurirea sufletului, căci acolo tinerii erau dornici de filozofie, dar tînarul de care a fost vorba refuză să accepte că sufletul este nemuritor.

– Voi, cei de față, spunea el, iată că au trecut zece luni de cînd, fără încetare, îl tot rog pe Apollonios să-mi dezvăluie adevărul despre natura sufletului, dar el este atît de dus dintre noi, cei vii, încît nici nu se gîndește să reînvie la chemarea mea și nu-mi dă nici o dovadă ca să-l cred nemuritor.

Iată ce a spus tînarul cu acest prilej; dar, cinci zile mai tîrziu, pe cînd discutau despre aceleași lucruri, tînarul adormi chiar în locul unde avusese loc întrevederea; alți tineri care discutaseră cu el se îndeletniceau fiecare cu cîte ceva, unii citeau, alții desenau figuri geometrice pe pămînt, cînd deodată, ca posedat, tînarul sări din somn, pe jumătate adormit, plin de sudoare și strigă:

– Te cred!

Iar cînd cei de față l-au întrebat ce i se întîmplase, le spuse:

– Nu vedeți că înțeleptul Apollonios se află printre noi, că ascultă discuția noastră și că recită versuri atît de frumoase despre suflet?

– Dar unde este? ziseră ei. Noi nu-l vedem nicăieri și am da pentru asta toate averile din lume.

Atunci tînarul spuse:

– Se pare, așadar, că a venit să-mi vorbească numai mie despre lucruri de care mă îndoiam; ascultați prin urmare versurile inspirate pe care le recită:

„Nemuritor este sufletul, el care nu este al tău, ci al providenței;
odată corpul sîrșit, scăpînd ca un cal vijelios
cu ușurință sare și se amestecă în aerul ușor
părăsindu-și îngrozitoarea și trudnica sclavie îndurată;
dar la ce-ți folosesc toate astea? Cînd nu vei mai fi, așa vei crede,
cît timp ești printre vii, de ce te mai frămînti?”

Iată oracolul luminos dat de Apollonios în legătură cu tainele sufletului prin care el a urmărit să ne redobîndim curajul, și, dumiriți asupra propriei noastre firi, să ne urmăm calea spre țelul urmărit de Moire. Știu prea bine că n-am întîlnit niciodată nici mormîntul, nici cenotaful înțeleptului, deși am străbătut aproape tot pămîntul, dar pretutindeni am auzit povestindu-se despre el întîmplări demonice. Iar templul său din Tyana a fost ridicat cu cheltuieli regești; căci regii nu l-au lipsit de onorurile asemănătoare aceloră pe care și le-au acordat lor înșiși.

NOTE

CARTEA ÎNTÎI

1. Pitagora, filozoful ionian stabilit în ultimele decade ale sec. al VI-lea a. Chr. în sudul Italiei, a devenit modelul de filozof și ascet după care Filostrat a compus trăsăturile spirituale ale lui Apollonios (sec. I p. Chr.). Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filozofilor* VIII, 4 notează faptul că Pitagora, adept al doctrinei orfice despre metempsihoză, și-a plăsmuit o ascendență construită în întregime după un lanț de reîncarnări în personaje ilustre. Școala filozofică întemeiată de Pitagora în Italia – devenită cu timpul o sectă – avea la bază principii de asceză morală în conformitate cu idealul apollinic de „puritate” și cultură spirituală. Secta avea cicluri de inițiere, întocmai celor practicate în orfism și în misterele eleusine, instituind practica tăcerii – pe care o va adopta și Apollonios – și a secretului despre cele învățate. În felul acesta, doctrina pitagorică inițială nu era cunoscută decât într-un cerc închis, restrâns, iar învățăturile magistrului, transmise oral. În mod convențional, această etapă din propagarea pitagorismului este denumită „vechiul pitagorism” și se întinde, aproximativ, între 530-500 a. Chr.
2. Homer, *Iliada* XVII, 59. Euphorbos este troianul care se laudă că l-a lovit cel dintâi pe Patrocle, și este ucis de lancea lui Menelaos. Diogenes Laertios, *loc. cit.*, enumeră „reîncarnările” lui Euphorbos, la origine Aithalides, fiu al zeului Hermes, deci un semizeu.
3. Două izvoare antice, anume Herodot, *Istoriei* II, 81 și 123, și Isocrate, *Busiris* XXVIII amintesc de „potrivirea” învățăturilor lui Pitagora cu riturile religioase practicate în Egipt, chiar și de prezența filozofului în Egipt. În mod cert există concordanțe între „puritatea” impusă inițiaților în religii mistice grecești, la baza cărora se aflau „misteriile”, cum era religia orfică, de orientare apollinică, și unele practici religioase egiptene, nu însă interdependență sau influență. Louis Moulinier a scris o lucrare de referință pe această temă, *Le pur et l'impur dans la pensée des Grecs*, apărută la Paris în 1952. Cît despre „tăcerea” impusă membrilor sectei, așa-numita *echemythia*, recomandată inițiaților, ea se explică, după Isocrate, *loc. cit.*, ca o manifestare a stăpînirii de sine, de ordin superior, de unde și dictonul: „tăcerea e de aur”. Pe de altă parte, era de datoria inițiaților să păstreze cu strictețe secretul preceptelor școlii; aparținînd lui Pitagora însuși, formulările doctrinei au căpătat caracter de dogmă.
4. Empedocle din Agrigent (sec. al V-lea a. Chr.), trecut în lista *Catalogul lui Iamblichos* (care încheie lucrarea *Despre viața pitagorică*, redactată în sec. al IV-lea p. Chr.), poet și filozof, era autorul unui poem intitulat *Purificări*. Istoricul sicilian Timaios (a doua jumătate a sec. al IV-lea a. Chr.) amintește de învățătura pitagorică însoțită de Empedocle (FHG Müller I, fr. 81), iar Diogenes Laertios VIII, 51-52 citează numele pitagoricilor care i-au fost învățători. Doctrina lui Empedocle are anumite preluări din pitagorismul timpuriu, cum ar fi, de pildă, noțiunea despre Unul primordial și recomandarea unor rituri purificatoare, dar concepția filozofică care stă la baza ei se apropie de cea a materialismului ionic (sec. al VII-lea a. Chr.), care recunoștea existența a patru elemente corporale: focul, aerul, apa și pămîntul. Principiile care pun în mișcare prin unire și dezbinare aceste elemente sînt *Pbilos* și *Neikos* (Aristotel, *Metafizica* I, 3, 984 & 8).
5. Dispariția din viață a lui Empedocle este povestită în diferite versiuni (Diogenes Laertios VIII, 70-73). Toate concordă în a-i arăta dorința de a fi socotit o ființă divină. Cea mai cunoscută din aceste versiuni este aceea referitoare la vestimentația sa, menită să-l închipuie drept „unul care va deveni zeu” (vezi în continuare cartea a opta, VII), costum în care, pretinde legenda, s-ar fi aruncat în craterul vulcanului Etna, unde a dispărut.
6. Prin cuvîntul *magos* se înțelege orice slujitor al cultului religios la perși, la saci și la mezi, precum și la alte popoare. Aceasta este definiția dată de Lucian din Samosata în

Macrobioi (Vieți îndelungate), VI. La popoarele din Orient, magii formau o castă sacerdotală. Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase* (trad. rom. de Cezar Baltag) vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987, p. 338.

7. Democrit din Abdera (cca 460-349 a. Chr.), reprezentantul cel mai de seamă al școlii atomiste din Antichitate. Despre călătoriile sale în Orientul Apropiat, India și Africa, unde se zice că ar fi vizitat Etiopia și Egiptul, nu se știe nimic sigur (Diogenes Laertios IX, 34-35). În traducere românească, vezi *Filozofia greacă până la Platon*, vol. II, 1, *Democrit*, știrile furnizate de Elian în *Varia Historia* IV, 20; Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 409; p. 416.

8. În schimb, despre călătoriile lui Platon în Sicilia, după moartea lui Socrate (399 a. Chr.), unde a luat contact cu cercurile pitagorice (de aici a preluat mitul migrației sufletului omenesc pentru a explica „anamneza”, aducerea aminte despre lumea „ideilor”) se cunosc câteva date. Mai puțin sigur este dacă filozoful a ajuns sau nu în Egipt, fie în cursul unei călătorii de studii, fie vîndut ca sclav de tiranul Dionysios al II-lea și apoi eliberat de fostul său elev, Annikeris. În orice caz, călătoria a avut loc înainte de 386, data cînd Platon a pus bazele școlii sale din Atena.

9. Conceptul de *daimon* din învățăturile socratice este la origine tot pitagoric, aparținînd teoriei despre migrația sufletului. M. Detienne, *La notion de „Daimon” dans le pythagorisme ancien*, Paris, Les Belles Lettres, 1963, cap. „La représentation pythagoricienne de l’âme démonique”, p. 66 și urm.

10. Anaxagoras din Clazomenai (cca 500-428 a. Chr.) este considerat drept unul din cei mai de seamă reprezentanți ai direcției materialiste în filozofia antică. Unica sa lucrare este intitulată *Despre natură*. Vezi în continuare cartea a doua, V. Și alte mărturii doxografice se referă la cunoștințele de meteorologie ale acestui „filozof al naturii” (*physikos*) cum ar fi, printre altele, cele consemnate de Plutarh, în *Lysimachos* XII.

11. Aluzie la pretensele epistole adresate de Apollonios unor dregători și persoane de vază din vremea sa. Comparația dintre calitățile intelectuale ale lui Apollonios și cele ale ilustrilor săi predecesori nu are decît un singur rost: să dovedească faptul că Apollonios nu a fost un „șarlatan”, așa cum îl vede Lucian din Samosata în *Alexandros sau falsul ghicitor* (cap. V), ci un om de bine, dator să îndrepte moravurile decăzute ale timpului. Scrisorile apocrife ale lui Apollonios sînt de obicei editate la sfîrșitul lucrării lui Filostrat, dar, datorită lipsei lor de interes, nu au fost introduse în această ediție.

12. Acest capitol are drept scop să indice modul în care Filostrat și-a redactat lucrarea, consultînd diferite izvoare scrise. Împărăteasa Iulia Domna, a doua soție a lui Septimius Severus, era o siriană din Emessa, descendentă a unei familii sacerdotale. Bunicul ei, Iulius Bassianus, fusese mare preot al lui Baal. Septimius Severus o cunoscuse în timpul cît făcuse serviciul militar în Syria. A jucat un mare rol în ascensiunea soțului ei, pe care nu-l părăsea niciodată, și a luptat pentru asigurarea succesiunii fiilor ei, Antonius (Septimius Bassianus, supranumit Caracalla) și Geta. Frumoasă și cultivată, s-a înconjurat de o pleiadă de oameni de litere, printre care, afară de Filostrat, se aflau Diogenes Laertios, poetul Oppianus și romancierul Heliodor. Era firesc ca în cenaclul pe care-l conducea să se discute despre personalitatea lui Apollonios, filozof itinerant din sec. I, care întruchipa trăsătura de unire dintre pitagorismul tîrziu, neoplatonism și unele doctrine filozofice din aria Orientului Mijlociu și din India. Caracalla i-a închinat lui Apollonios un *beroon* (Dio Cassius LXXVII, 18; Xiphilinus, 334, 1-335, 9). Împăratul, după mențiunea lui Dio Cassius, „nu făcea decît să repete că n-avea nevoie decît de strictul necesar, și se mîndrea cu acest lucru, pretinzînd că el poate să trăiască în chipul cel mai cumpătat posibil” (*ibidem*), ceea ce arată că, măcar în principiu, era un adept al doctrinei profesate de Apollonios.

Personajele aici menționate sînt reale. Damis, assyrian de origine, era neopitagoric; despre ceilalți doi prețiși biografi ai lui Apollonios nu se știe nimic. În schimb, Flavius Vopiscus, biograful împăratului Aurelian, mărturisește că, la imboldul împăratului, se gîndea că scrie la rîndul său o biografie a lui Apollonios (*Historia Augusta, Aureliani Vita*, XXIV). Despre modul în care Damis și-a redactat însemnările, vezi în continuare cap. 19. Jarl Charpentier, *The Indian Travels of Apollonios of Tyana*, Uppsala-Leipzig, 1934, p. 11.

13. La origine, Proteus era o divinitate marină afiliată cultului lui Poseidon. În iconografie era reprezentat ca un bătrîn care avea darul prezicerii și atotăștiutor. Este

localizat fie în peninsula Chalcidică, fie în insula Pharos din Egipt. Ciclul de legende care-l așază în Pharos, unde-l întâlnește și Menelaos în căutarea Elenei, îl înfățișează ca pe un fost rege al Egiptului. De remarcat că în cartea a treia, XXII-XXIV, precum și în cartea a șasea, Filostrat, când menționează din nou migrația sufletului care sălășluiește în Apollonios, pare să-l fi uitat pe Proteus. Darul hărăzit de zei lui Proteus, acela de a se transforma în orice vietate ar fi dorit, ține tot de sfera legendelor despre migrația sufletelor, extinsă în toată aria Orientului Apropiat, Mijlociu și în Egipt. Nu este exclus ca figura lui Proteus să reprezinte un împrumut din mitologia Orientului Apropiat.

14. Ammianus Marcellinus, istoric de formație neoplatonică, originar din Antiochia Siriei (sec. al IV-lea) menționează de asemenea existența acestui izvor, căruia îi atribuie proprietatea de a nu-și umfla niciodată apele. *Istoria romană* XXIII, 6, 19.

15. Acest capitol constituie mărturia supraviețuirii, în noi condiții, a marilor școli filozofice din Grecia clasică. Epoca elenistică contribuise hotărâtor la implantarea în Asia Mică și în Orientul Apropiat și Mijlociu a unor școli de retorică și filozofie, continuatoare ale doctrinelor clasice și postclasice. Din punct de vedere istoric, epoca la care se referă aici Filostrat este prima jumătate a sec. I p. Chr., când la Roma se afla dinastia Iulia-Claudia. Regiunea unde se înalță orașul Tarsos, la poalele munților Taurus, aproape de vărsarea fluviului Saros, este Cilicia. Pentru a ajunge la Tyana, călătorii trebuiau să străbăta spre nord vestitele „Porți Ciliciene”, trecătoare care până azi asigură tranzitul din sudul Asiei Mici spre podișul central al Anatoliei. Din relatarea lui Filostrat, rezultă că și aici, în Lycaonia (partea de sud-est a Frigiei), erau în floare școli unde se studia platonismul vechi și mediu, stoicismul, epicureismul și, cu precădere, învățăturile vechii școli pitagorice. Studiile de retorică nu erau cu nimic mai prejos, pregătind marea mișcare culturală din sec. al II-lea și al III-lea ale erei noastre, cunoscută sub denumirea de „s sofististica a doua”.

16. De notat că, în afară de clerul oficial, pentru a impresiona publicul care asista la ceremoniile rituale, unele temple din Orient aveau și un „zeu” în carne și oase, zeul tutelar al templului. Practica se numea impersonare (de la cuvântul latin *persona*, „mască”) și a fost adoptată de mulți împărați romani, începând cu Caligula, care a extins impersonarea și la surorile sale. După cerințe și interese, impersonarea se putea schimba. În cazul de față, „zeul” templului unde se adăpostește tânărul Apollonios este Asclepios. La rîndul său, Apollonios va deprinde meșteșugul vindecării bolilor trupești și pe cel al psihoterapiei, alinînd suferințele, ceea ce a contribuit la creșterea faimei sale de „mag” și „vrăjitor” (*goetes*).

17. Latura practică a învățăturilor apollinice prevedea, între altele, vindecarea suferinșilor de obezitate sau de anumite boli ale ficatului printr-o dietă severă. La origine, Asclepios este fiul lui Apollo și al Coronisei, femeie foarte pricepută în pregătirea leacurilor. Cultul lui Asclepios, grefat pe religia apollinică, a dăinuit pînă tîrziu în Antichitatea greco-romană, figura semizeului împodobind numeroase reliefuri votive. Cel mai însemnat sanctuar în cinstea lui Asclepios (lat. Esculapus) a fost ridicat la Epidaur, în sudul Peloponesului. Ruinele templului pot fi și astăzi admirate. Treptat, insulele grecești și unele cetăți din Asia Mică, insula Cos, de pildă, orașul Pergamon, s-au îmbogățit la rîndul lor cu asemenea sanctuare, foarte căutate de suferinzi. Vezi în continuare cartea a patra, I și XI, vizita lui Apollonios la sanctuarul apollinic din Pergamon.

18. Legenda îmbolnăvirii lui Heraclit de „hidropisie” și tentativele acestuia de a se vindeca prin „uscarea” se află în notele doxografice culese de Diogenes Laertios (IX, 1 și urm.). *Filozofia greacă pînă la Platon*, ed. cit., vol. I, 2, 1979, p. 323.

19. În text, *kalokagathia*, idealul educației grecești însușit de curentul apollinic și de pitagoricii practicanți, care respingeau tot ceea ce era degradat, fizic și moral.

20. Cappadocia se află la est de Ankara (Ancyra), pe podișul anatolian. Archelaos, regele Cappadociei, susținut de Marcus Antonius în conflictul care l-a opus lui Octavianus, izbutise să-și păstreze teritoriile căpătate de la Marcus Antonius după preluarea puterii de către Octavianus (31 a. Chr.) (Cassius Dio, *Istoria Romană* LIV, 9). În anul 17 p. Chr., pe vremea împăratului Tiberius, Archelaos, ajuns foarte bătrîn, a căzut în disgrație și a fost deferit să fie judecat de Senat (*ibidem* LVII, 17). Acesta este evenimentul la care se referă Filostrat. Dacă Apollonios se născuse în jurul anului 2 p. Chr., la această dată avea aproximativ 16 ani: dacă s-a născut ceva mai tîrziu, nu este sigur. J. Charpentier, *op. cit.*, pp. 21-22.

21. Anaxagoras, originar din Clazomenai (Asia Mică), a fost primul filozof ionian din sec. al V-lea a. Chr. care s-a stabilit la Atena, unde a devenit îndrumătorul și prietenul lui Pericle. Era un *physikos* (filozof al naturii) care, datorită observațiilor sale, putea să prevadă anumite fenomene meteorologice și seismice. A fost unul din marii filozofi studiați de Apollonios (Diogenes Laertios II, 6 și urm.), care însă îl învinuiește de nepăsare pentru cele lumești, deoarece și-a lăsat pământul nelucrat după moartea tatălui său. Vezi *Filozofia greacă pînă la Platon*, ed. cit., vol. I, 2, p. 553.

22. Crates din Teba era un filozof cinic din sec. al IV-lea a. Chr., discipol al lui Diogenes din Sinope. A fost la rîndul său profesorul lui Zenon din Kiton.

23. Filostrat va reveni asupra temeii castității lui Apollonios în *Viețile sofistilor* II, 5, unde amintește însă de iubirea filozofului pentru mama sofistului Alexandros, din Seleucia, chip femeiesc de o frumusețe răpitoare.

24. Simonides din Ceos, marele poet grec care a trăit în a doua jumătate a sec. al VI-lea și în prima jumătate a sec. al V-lea a. Chr. Este renumit pentru epigramele pe care le-a scris în cinstea luptătorilor care au căzut în războaiele împotriva perșilor, ca și pentru marile sale *Ode* corale.

25. „Memoria”, Mnemosyne, fiică a lui Uranos și a Gaiei, a dat naștere în Pieria celor nouă Muze, al căror tată era însuși Zeus (Hesiod, *Theogonia* 915-917). Într-o vreme cînd scrierile erau puțin răspindite, Mnemosyne era venerată ca una din marile divinități protectoare ale poeziei, muzicii și a altor creații ale spiritului uman, transmise oral.

26. Întocmai ca Odysseus. Aluzie la versul 18 din cîntul XX al *Odiseei*: „Răbdare, inimă! Ai trecut prin încercări și mai grele”.

27. Informația este interesantă pentru istoria teatrului și a spectacolelor din Antichitate. Mimii erau scenete, uneori vorbite, alteori mute, care înfățișau aspecte din viața cotidiană. În perioada elenistică, datorită în special poetului Herondas, au căpătat o mare răspîndire. Dramatizarea mimurilor, însoțită de muzică și dans, a devenit frecventă în sec. I a. Chr. Un poet latin, Matius, le-a dat și o formă literară, mimul tinzînd să ia locul comediei latine. În sec. I p. Chr., mimul capătă un caracter licențios tot mai accentuat, agreat în teritoriile din Asia Mică stăpînite de romani.

28. Tiberius, spre deosebire de Augustus, care acceptase unele manifestări ale cultului imperial atît în Orient, cît și în Italia, era împotriva acestei forme de propagandă, care presupunea „divinizarea” împăratului (Tacit, *Annales* IV, 15). Cu toate acestea, pentru populația ținuturilor din Orient aflată sub jurisdicția Romei, pînă și Tiberius a trebuit să recunoască utilitatea politică a unor incinte sacre închinat Romei și împăratului (Tacit, *Annales* IV, 55 și urm.; Cassius Dio LI, 20). Mediul social din Orient era deprins de veacuri cu forme de cult destinate să confunde capul statului cu un zeu. Violarea unei statui a împăratului într-o incintă sacră era considerată ca o impietate: *Crimen laesarum ac violatae maiestatis*. (Tacit, *Annales* I, 72, 2; III, 24, 3).

29. Antiochia (astăzi Antakya), a fost orașul-reședință al dinastiei seleucide din Syria, începînd, cu aproximație, din 300 a. Chr. Se numea, „cea Mare”, pentru a fi deosebită de alte orașe cu același nume, întemeiate de Seleucizi. Antiochos era tatăl lui Seleukos I. Orașul se află în nordul Syriei, aproape de gura fluviului Orontes.

30. În gr. *amousoi*, în sensul „lipsiți de orice cultură”, „neinițiați în literatură și în artele patronate de Muze”.

31. Fluviul Ladon curge în Arcadia, patria de drept a poeziei pastorale grecești. Locuitorii din Antiochia au transpus în Syria mitul transformării nimfei Daphne în arbust. Interesul lui Apollonios pentru templul apollinic găsit în regiune se explică prin întreaga sa formație spirituală orfico-pitagorică, impregnată de directivele religiei apollinice, care practica nu numai un mod de viață „pur”, ci milita și pentru ridicarea stării de „cultură” a oamenilor. În legătură cu aceste tendințe sînt puse și numeroasele „călătorii” ale lui Apollo, în calitate de „civilizator”. Interesant de observat este intenția lui Apollonios de a juca el însuși un rol asemănător cu acela al zeului pe care-l slujea. Fără a disprețui și a condamna riturile locale, încerca să le înțeleagă simbolistica și să accepte mesajul lor spiritual, dacă i se părea pozitiv. În Pelopones, mitul nimfei Daphne circula sub diferite variante, iar la Roma a fost transpus în versuri de Ovidius, *Metamorfoze* I, 452-566. Poetul latin o numește pe Daphne „prima iubire a lui Phoebus” și o consideră fiică a fluviului Peneus din Grecia.

32. În sensul că închiderea băilor calde, unde se petreceau scene de desfrâu, avea să aibă o bună influență și asupra sănătății oamenilor.

33. Efesul este un oraș ionian care se află pe coasta mediteraneană a Asiei Mici, la nord de Milet, în dreptul insulei Samos. Vezi descrierea orașului în cartea a patra, I și urm.

34. Filostrat, în calitatea sa de autentic reprezentant al sofisticii a doua, amintește și de educația retorică a lui Apollonios. Principalii promotori ai acestei mișcări erau preocupați să revină la modul de compoziție și la stilul retorilor atici. Această tendință a dus la exagerări care au dăunat firescului în expresie. Multe amănunte despre școlile de retorică din perioada imperială se află în cealaltă lucrare a lui Filostrat, *Viețile sofștilor*. Apollonios adoptase stilul „simplu”, cel mai potrivit pentru propagarea învățăturilor sale. În acest pasaj, se observă grija lui Filostrat de a semnală primejdia folosirii exagerate a stilului „înflorat” și a aticismelor. Aceste considerații vizează școlile de retorică asiatică din sec. I, deși ele sînt mai potrivite pentru mișcarea literară din sec. al II-lea. Ceva mai departe în text se află și o aluzie la metoda de lucru a lui Socrate cu discipolii săi. Asemenea considerații, edificatoare cu privire la cunoștințele tînărului Apollonios în materie de retorică și filozofie greacă, se vor repeta în cărțile a patra, II; a șaptea, XI și a opta, VII.

35. „Oameni ai pădurii”.

36. În mitologia greacă, Io este fiica fluviului Inachos și preoteasă a cultului Herei în Argos. Iubită de Zeus, a devenit victima geloziei Herei, care a transformat-o în juncă, poruncindu-i lui Argos, monstrul cu o mie de ochi, s-o păzească. După ce Argos a fost ucis de Hermes, nefericita Io a fost alungată de un tăun prin nenumărate ținuturi, pînă ce și-a găsit liniștea în Egipt, unde și-a recăpătat înfățișarea omenească și l-a născut pe Epaphos. Asimilată cu zeița Isis, după cît reiese din text, a fost asimilată și cu o divinitate assyriană.

37. Încă din Antichitate, printre alți exegeți, Eusebios din Cesareea, care a trăit în prima jumătate din sec. al IV-lea, pe vremea împăratului Constantin, a observat unele inadvertențe în povestirea lui Filostrat. Dacă Apollonios „știa totul”, se întreabă Eusebios, ce nevoie mai avea să fie instruit de „maestri” celebri? (*Împotriva lui Hierokles*, IX). Aceeași observație și privitor la pasajul din cartea a doua, XXIV, discuția lui Apollonios cu regele Phraotes, cînd este nevoie de interpret (*ibidem* XIV), deși „filozoful cunoștea toate limbile pămîntului”.

38. Apollonios va deveni de aici înainte un „filozof” itinerant, încredințat de însemnătatea misiunii sale civilizatoare printre oameni, îndeosebi printre „barbări”. Încă din perioada elenistică, cei care călătoreau în anumite scopuri obișnuiau să țină „jurnale de călătorie” (*Ephemerides*). Cel care a ținut „jurnalul de călătorie” al lui Apollonios a fost nedespărțitul și credinciosul său prieten, frigianul Damis. Înainte de Apollonios, din însărcinarea regelui Seleukos I Nikator, ionianul Megasthenes făcuse și el, între 302 și 291 a. Chr., mai multe călătorii în India, ajungînd pînă la curtea regelui Sandrakottas (*Ciandragupta*), la Palimbothra (*Pataliputra*). Însemnările sale, strînse într-o lucrare deosebit de valoroasă, intitulată *Indika*, sînt considerate drept cea mai interesantă sursă de informații despre vechea Indie, îndeosebi în ce privește hinduismul și secta brahmanilor.

39. Zeugma („nod” de drumuri; „trecere”, „pod”) era numele unui oraș syrian pe Eufrat, unde se aflau vaduri de trecere din nordul Mesopotamiei spre Syria, Cappadocia și Armenia, deci în trei direcții. Aici, în apropierea orașului Samosata, s-a născut în sec. al II-lea cel mai strălucit reprezentant al sofisticii asiatice: Lucian. Pe acea vreme, era ultimul teritoriu controlat de romani, în vecinătatea frontierei cu parții (Tacit, *Annales* XII, 12).

40. Descrierea călătoriei lui Apollonios prin Mesopotamia este făcută cu o supărătoare lipsă de grijă față de etapele parcurse. Apollonios intră în Mesopotamia pe la Zeugma, coboară spre sud, în avalul fluviului Tigris, și ajunge la Ninive (etapele sînt însă inversate). De aici, își continuă călătoria spre Ctesiphon, în sudul Mesopotamiei, unde nu este exclus ca triburi arabe nomade să fi ajuns pînă la vest de Eufrat. Filostrat pare să ignore existența parților, împotriva cărora romanii au luptat încă din sec. I a. Chr. (Cassius Dio, *Istoria Romană* XI, 14 și urm.), după cum ignoră și relațiile regelui part Artabanos III (12-38 p. Chr.) cu regimul imperial de la Roma. Artabanos izbutise să-l instaleze pe fiul său, Arsakes, ca rege al Armeniei și, în anul 35 p. Chr., avusese curajul

să-i adreseze lui Tiberius un mesaj în care pretindea că se consideră urmașul Selecizilor și că misiunea sa pe pământ este aceea de a reconstitui un imperiu de tipul celui creat de Alexandru. Fiul său, Vardanes, va fi menționat ceva mai jos, în XXI.

41. Regele „med” este o modalitate de a-l denumi pe regele parților. Parții erau o populație sosită în teritoriile mesopotamiene din podișurile înalte ale Asiei Centrale. După cum reiese din acest capitol, e vorba despre Vardanes, urmașul lui Artabanos III, care, în 43 p. Chr., a devenit rege pe vremea împăratului Claudius. Întregul episod e povestit ca și cum acțiunea s-ar fi petrecut pe vremea regatului persan, constituind un anacronism supărător, chiar pentru o povestire cu caracter fantastic.

42. În anul 46. Vardanes urmasa la domnie tatălui său, Artabanos, în condiții grele, în luptă cu frații săi, Gotarzes și Artabanos. După câțiva ani, a revenit la putere pentru scurt timp (46-48), după care a fost ucis în urma unui complot. Cf. Tacit, *Annales*, XI, 8 și urm.

43. Citat din *Iliada* II, v. 307.

44. Cissia este vechiul nume al Susiane, regiunea unde se află Susa. Se întâlnește, de pildă, la Eschil, *Persi*, v. 17.

45. Istoria cu tîlc politic aparține fondului esopîc, puternic influențat de fabulistica Orientului, îndeosebi de cea assyro-babiloniană. Cf., în cartea a cincea, XIV-XVII, păreriile lui Filostrat despre creația literară atribuită lui Esop.

46. Herodot (*Istorie* IV, 119) povestește cum Datis și Artaphernes, generali ai lui Darius, după ce i-au prins de vii pe locuitorii Eretriei, oraș din insula Eubee, i-au trimis ca sclavi în Cissia (cca 490 a. Chr.), așezîndu-i în Ardericca, la vest de Susa.

47. Scopelianos din Clazomenai (Ionia), alături de Niketas și Isaïos, este unul din primii sofîști care au deschis în Asia Mică școli particulare de retorică. Este menționat de Filostrat în *Viețile sofîștilor* I, 21.

48. Pe cît se pare, sub numele de Daridaos e vorba despre Artaxerxes, fiul și succesorul lui Xerxes (Cf. Herodot, *Istorie* VI, 98 și VII, 106; 151-152).

49. Descrierea Babilonului, imaginată de Filostrat, nu corespunde sec. I p. Chr. Strabon (*Geografia* XII, 10, 5), care a avut prilejul să vadă Babilonul puțin înainte de timpul cînd a trăit Apollonios, notează că zidurile de incintă ale marelui oraș mai rămăseseră încă, dar că orașul era în ruină și paragină. Degradarea a continuat pînă nu se mai vedeau decît ruinele marelui templu al lui Baal (Belos). Mărturia aparține de astă dată lui Pausanias, *Călătorie în Grecia* IV, 31, 5, care a trăit pe vremea lui Marcus Aurelius, deci în sec. al II-lea p. Chr. Cu unele modificări, Filostrat descrie Babilonul așa cum îl văzuse Herodot în sec. al V-lea a. Chr. (*Istorie* I, 178). Regina aici menționată nu poate fi decît Semiramida (*ibidem* I, 184). Pentru a evoca „culoarea locală” în textura narativă a călătoriei lui Apollonios în Babilonia, Filostrat folosește reminiscențe literare, dacă nu chiar și transcrieri după texte în care erau descrise splendorile marelui oraș de odinioară.

50. Această descriere a palatelor din Babilon este făcută după modele literare elenistice similare, cum ar fi, printre altele, descrierea palatului regal din Alexandria, aparținînd lui Teocrit (*Idila* XV). Personajele mitologice din scenele decorative evocate aici aparțin unor mituri exotice. Andromeda este fiica regelui etiopian Cepheus; Amymon – fiica lui Danaos, rege egiptean, iar Orfeu este un cîntăreț trac. Ulterior, Filostrat va nota că „barbarii” nu sînt încă pregătiți să înțeleagă „sensul” muzicii și al cîntecelor orfice. Ceea ce-i impresionează în iconografia lui Orfeu este doar vestimentația, asemănătoare cu a lor.

51. Datis și Artaphernes sînt generali ai regelui Darius, mai sus menționați. În drum spre Atica, ei străbat Marea Egee și debarcă în insula Eubee.

52. Comandînd personal invazia Greciei în anii 479-480, regele Xerxes trece de strîmtoarea Termopilelor, unde regele spartan Leonidas își jertfise viața împreună cu garda sa de 300 de oameni și apoi, înaintînd spre Istmul corintic, ocupă Atena, părăsită de locuitorii săi. În oraș au rămas doar cîțiva locuitori, lipsiți de mijloace. Refugiați pe Acropole, după o rezistență disperată, au fost uciși pînă la unul (Herodot, *Istorie* VIII, 41).

53. În mitologia greacă, Adrasteia, fiica cretanului Melisseus, este una din îngrijitoarele lui Zeus, cînd acesta, copil, a fost adus de mama sa pe Muntele Ida. În mitologia feniciană, o divinitate cu același nume are rolul unei zeițe a răzbnării.

54. Ceea ce înseamnă doi ani și două luni. Cum povestirea lui Filostrat nu ține seama de realitatea istorică și politică a ținuturilor străbătute de Apollonios în drumul său spre India, pentru a înțelege cine sînt personajele istorice întîlnite de erou în cursul povestirii este necesar să se facă apel la izvoarele istorice ale Antichității. Despre succesiunea lui Artabanos au scris atît Tacit, *Annales* XI, 8 și urm., cît și Iosephus Flavius, *Antichități iudaice* XX, 3, 3, versiuni care diferă între ele. Versiunea cea mai demnă de luat în seamă este cea a lui Tacit, care, în afară de numele lui Vardanes și a lui Gotarzes, introduce și pe cel al unui al treilea frate, Artabanos (vezi mai sus nota 42). Vardanes a izbutit, între 46 și 48 p. Chr., să reocupe tronul, după care a fost, la rîndul lui, ucis.

55. Evocare a regelui pers Darius al II-lea Ochos, mort în 404 a. Chr., fiul lui Artaxerxes I. Din căsătoria sa cu Parysatis, a avut ca urmași doi fii: pe Artaxerxes și pe Cyrus. Evenimentul morții lui Darius este menționat de Xenofon în *Anabasis* I, 1.

56. Această dramă familială formează subiectul primei cărți din *Anabasis* a lui Xenofon. Cyrus, fiul mai mic al lui Darius, în încercarea de a-l răsturna de la domnie pe Artaxerxes, moștenitorul legal al lui Darius, a angajat în solda sa aproximativ zece mii de mercenari greci, majoritatea originari din Pelopones. În anul 401 a. Chr., expediția era pregătită pentru a porni spre Susa. Marșul care a străbătut Asia Mică pînă în Babylonia a fost descris etapă cu etapă de Xenofon în *Anabasis* („Marș de la țărmul mării spre inima continentului”). Bătălia hotărîtoare s-a dat la Cunaxa. Grecii au învins trupele regelui Artaxerxes, dar Cyrus, avîndu-se să-și omoare fratele, însoțit de o mică gardă, a fost ucis.

57. Rege al Persiei începînd din 464 a. Chr. În lunga sa domnie, care s-a sfîrșit în 424 a. Chr., a cucerit Egiptul (455), a acordat azil politic lui Temistocle, care fusese ostracizat în 472 a. Chr., și a fost nevoit să continue lupta pe mare împotriva flotei grecilor, uniți sub comanda lui Cimon. Ultima campanie a lui Cimon împotriva lui Artaxerxes are loc în 451-449 a. Chr. Flota grecească a luptat pentru despresurarea insulei Cipru de sub stăpînirea persană, dar, cum Cimon a fost ucis în cursul luptelor, a urmat încheierea unui tratat de pace (448 a. Chr.), negociat la Susa de ambasadorul grec Callias. Convențional, această pace se numește „pacea regelui”.

58. Poezia lirică era cîntată. Compozițiile lirice, monodii sau coruri, erau de obiceiacompaniate de instrumente (de coarde sau flaute). Scriitura muzicală a unei compoziții lirice, în cazul de față un imn închinat unei divinități, era foarte complicată. Segmentele melodice compuse într-o anumită gamă (diatonică, cromatică, enharmonică) erau strict ordonate după principii prestabilite de „modurile” muzicale, care difereau între ele: doric, frigian, eolian etc., fiecare avînd o caracteristică proprie, adecvată mesajului transmis de compozitorul-poet. Muzica veche din Asia Mică a avut o influență hotărîtoare asupra formării și evoluției liricii vechi grecești. Insula Lesbos, apropiată de țărmul asiatic, a devenit un focar de răspîndire a acestei arte, începînd din sec. al V-lea a. Chr.

59. Sacrificiul cailor albi în cinstea divinității Soarelui este un vechi ritual al religiei mazdeiste. Herodot (VII, 113-114) amintește de un sacrificiu asemănător adus de Xerxes, regele persilor, în drumul său spre Europa pentru a cuceri Grecia (478 a. Chr.). Regele sacrifică cai albi în cinstea divinității fluviului Strymon (în Tracia), pentru ca armata să treacă cu bine peste apele învolburate. Religia apollinică, de origine orientală, are la bază același cult al zeului soare (Apollo uneori este reprezentat ca soarele însuși), dar nu admite jertfa de animale, înlocuindu-le prin prinoase ca mierea, laptele, produse vegetale, tămîie și alte rășini sau mirodenii care ard.

60. Pretenția de „clarvăzător” a lui Apollonios va fi în multe rînduri dezmințită în cursul povestirii, căci autorul mai uită uneori că i-a atribuit și această calitate.

61. Pasajul care urmează evocă epoca în care în Grecia, începînd de la sfîrșitul sec. al VI-lea a. Chr., a fost introdus obiceiul ca poeți și oameni de litere să fie stipendiați de personaje influente, îndeosebi tirani, care au găsit în felul acesta un excelent mijloc de propagandă personală. Operele acestor literați nu era neapărat nevoie să preamărească personalitatea și politica dusă de cel ce acorda ocrotirea. Era de ajuns să fie lucrări de valoare, cum erau, de pildă, poemele lui Simonides din Ceos, adăpostit în lunga sa viață (cca 556-467 a. Chr.) la curtea Scopazilor din Crannon (Tessalia) și apoi la cea a lui Hieron din Siracuză, unde s-a întîlnit cu Pindar, a cărui condiție era asemănătoare cu a sa. Eschines (cca 390-314 a. Chr.) este marele orator atenian, rivalul lui Demostene, silît să plece în exil.

62. Aristippos din Cyrene (cca 435-355 a. Chr.) este unul dintre discipolii direcți ai lui Socrate. A fost întemeietorul unei școli filozofice – școala hedonistă –, fiind preocupat îndeosebi de probleme de etică și de modalitățile prin care se dobîndește liniștea sufletească. În materie de gnoseologie, este un adept al scepticismului.

63. Filozofi aparținînd școlii pitagorice din Rhegium (sudul Italiei). Sînt menționați în *Catalogul lui Iamblichos* (o anexă la lucrarea *Despre viața pitagorică* din sec. al IV-lea p. Chr., compusă de syrianul Iamblichos, după izvoare anterioare), Deubner (36) 267. Vezi *Filozofia greacă pînă la Platon*, ed. cit., II, 2, 1984, pp. 27-28.

64. Eudoxos din Cnidos (cca 408-355 a. Chr.), matematician renumit, astronom, geograf. Elev al lui Archytas, a fost în strîns contact și cu Platon. Contribuția sa la teoria numerelor iraționale, ulterior folosită de Euclid, este deosebit de importantă. Ca astronom, adera însă la teoria geocentrismului și a sferelor cerești care se rotesc în jurul Pămîntului.

65. Speusippos era nepotul lui Platon. Format la școala lui Platon, a preluat conducerea Academiei în 347 a. Chr., după moartea magistrului, încercînd să introducă în doctrină elemente pitagorice. Cea mai importantă modificare era înlocuirea conceptului platonician de „idee” prin acela de „număr”. Totodată, pentru Speusippos, numerele erau arhetipul tuturor lucrurilor. Anecdota aici povestită este autentică. Cassandros este fiul lui Antipatros și unul din cei mai de seamă urmași ai lui Alexandru, regele Macedoniei, mort în Asia în 332 a. Chr. A izbutit să preia și să-și mențină puterea în Macedonia între anii 317-298 a. Chr. În anul 305, și-a luat titlul de „rege”. Numele soției lui Cassandros era Thessalonike, după care a fost numit și orașul Salonic (Tessalonic). În dorința sa de cîștig, Speusippos compunea și imnuri, ceea ce, de altfel, era un lucru obișnuit pentru intelectualii timpului.

66. Aluzie la idealul eticii grecești din veacurile al VI-lea și al V-lea a. Chr. de a se îmbina perfecțiunea fizică a omului „bine educat” cu reale calități de ordin moral, ideal exprimat prin formula *kaloskagathos*.

67. Filip II, regele Macedoniei începînd din 356 a. Chr., tatăl lui Alexandru, cît și Alexandru aveau o educație prin excelență greacă (ca tînăr, Filip fusese dat în grija lui Epaminondas pentru a învăța meseria armelor). Ipoteza pare absurdă la prima vedere, dar celebrarea unor asemenea jocuri de către regi ai Macedoniei nu este imposibil de imaginat.

68. Vezi mai sus cap. XXIV.

69. Această mică povestire, sub forma unei *novella*, aparține unui vast fond de literatură novelistică orientală, folosit din plin de Herodot în povestirile sale istorice (vezi, de pildă, *Istorie* I, povestea soției regelui Candaules). În cazul de față, povestirea este legată de întîmplări din harem, întocmai ca multe altele din culegerea celor „O mie una de nopți”.

70. Curtea unui rege „barbar” (adică din Orient) poseda de regulă un *paradeisos* (un parc de vînătoare), întocmai celor descrise de Xenofon în *Cyropedia* sau în *Anabasis*, adevărate rezervații de vînătoare. Mai tîrziu, în perioada elenistică și în cea romană, parcurile au început să fie amenajate, animalele sălbatice au dispărut și, în locul lor, au apărut ornamente adecvate locului, mici clădiri sau grupuri statuare, alei, ronduri de flori etc.

71. Numele *Zeugma*, (vezi mai sus nota 39) este comun mai multor localități din regiune. Cea mai cunoscută este Zeugma de pe Eufrat, între Samosata și Dura-Europos. Guvernatorul aici menționat este guvernatorul roman al provinciei Syria, din timpul domniei lui Tiberius, teritoriu învecinat cu regatul part.

72. Antiochos I, regele Siriei, supranumit Soter („Salvatorul”), deoarece izbutise să oprească invazia celtă din Asia Mică în anul 278 a. Chr. Coregent cu tatăl său, Seleukos I, supranumit Nikator („Învîgătorul”), întemeietorul marelui regat seleucid din Asia Anterioară, Antiochos rămîne singur rege începînd din 261 a. Chr., cînd Seleukos a fost asasinat.

73. „Prezentul” este domnia lui Tiberius (14-37 a. Chr.).

74. Informația are un oarecare interes. Pentru „vânătorile” de animale sălbatice organizate în circurile de la Roma, din alte localități din Italia și din ținuturile ocupate de romani, spectacole de o cruzime înfiorătoare, animalele erau aduse din Syria și Mesopotamia.

75. Tema monarhului oriental, mândru de nesfârșitele sale bogății, opusă austerității și cumpătărilor propovăduite de etica greacă (*medên âgan*, „nimic prea mult”, dicton înscris printre învățăturile apolinice), este curentă în literatura greacă. Cresus, regele Lydiei, îi arată lui Solon, pentru a-l impresiona, comorile sale (Herodot, I, 30), iar Atossa, soția lui Darius I, se referă mereu la bogățiile perșilor, în contrast cu resursele modeste ale grecilor, împotriva cărora a pornit război fiul ei, Xerxes (Eschil, *Perșii*).

76. Parafraza unui vers din *Odiseea* IX, 84. Mincînd fructe de lotus, corăbierii lui Ulisse au uitat cine sînt, trecutul lor și ce urmăreau în viitor.

77. Vezi mai sus cap. XXII.

78. Indicația geografică, ca multe altele din povestirea lui Filostrate, este enigmatică. Pentru a trece din Mesopotamia spre bazinul nordic al fluviului Indus, călătorii trebuiau să străbată un drum mult mai lung în zile decît cel sugerat de Filostrate. Pe cît reiese din continuarea povestirii, traseul urmat de Apollonios și de însoțitorii săi trece prin sudul Mării Caspice, străbătînd Munții Elbruz. Dar în această privință nimic nu e sigur.

CARTEA A DOUA

1. Strabon, *Geografia* XV, I, 11 (689) atestă că macedonenii numeau „Caucaz” toate masivele muntoase din spațiul cuprins între Marea Caspică și bazinul Indusului.

2. Munții Caucazului se întind între Pontul Euxin (Marea Neagră) și Marea Hyrcanică (Caspică); spre sud-vest, se înalță Podișul Armeniei, de unde izvorăsc marile fluvii Tigrul și Eufratul, care se varsă în Golful Persic; începînd de la izvoarele Eufratului, Munții Taurus mărginesc nordul Ciliciei, oferind acces spre interiorul Anatoliei (Cappadocia), prin așa-numitele „Porți Ciliciene”. Puntea de legătură cu Podișul Anatolian îl formează masivul denumit Antitaurus; lanțul Munților Taurus se prelungește apoi spre sud-vest, pierzînd din înălțime, de-a lungul coastei de sud a Asiei Mici (Pamflia, Lycia și Caria) atingînd țărmul Mării Egee la Mycale, promontoriu în fața insulei Samos, celebru în istoria Greciei Vechi prin batalia cîștigată aici de flota grecilor împotriva perșilor (Herodot, *Istorie* IX, 96-101). Pornind de la Babilon, călătorii se îndreaptă spre nord, dar nu reiese din text în ce regiune întîmpină munții.

3. Filostrate denumesc „Sciția” teritoriul din nordul Pontului Euxin, începînd de la Lacul Maeotis (Marea de Azov) pînă la extremitatea estică a Pontului. Acest teritoriu era ocupat pe vremea lui Filostrate de triburi sarmate (iranieni). Nu menționează Marea Hyrcanică (Marea Caspică) și nu se înțelege care anume lanț muntos îl denumesc „Antitaurus” (eventual, Munții Hyrcaniei, din sudul Mării Caspice, actualul Elbruz) pentru a mărgini „Sciția” cu India (actualul Afganistan), prin sudul Lacului Oxianus (Aral).

4. Probabilă referire la Munții Antitaurus dinspre Podișul Anatoliei.

5. Arsaces este fiul lui Artabanos, regele parților, impus ca rege al Armeniei de atotputernicul său părinte pe vremea împăratului Tiberius (anul 35 p. Chr.). Cassius Dio, *Istoria romană* LVIII, 26.

6. Numele Nysa, curent întîlnit în istoria expedițiilor din Asia a regelui Alexandru al Macedoniei, este legat de cultul unei divinități vedice, Rudra-Șiva, asimilată de greci cu Dionysos. Este dat fie unui munte, fie unei localități. Nysa din Etiopia era considerată drept locul nașterii lui Dionysos (Herodot II, 146; IV, 97); o altă Nysa se afla în Caria (Asia Mică), o altă în India (nord-vestul Afganistanului). În cinstea acestei divinități, Nonos din Panopolis (în Tebaida Egiptului) a compus un mare poem epic în 48 de cărți intitulat *Dionysiaka*. Cărțile XIII-XL înfățișează activitatea zeului în India pentru răspîndirea cultului său. Despre acest cult dionysiac oriental, vezi și Strabon XV, I, 7 (687). Martin P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion*, vol. II, München, Beck, 1961,

pp. 360-367 explică pe larg asemănarea cultului traco-frigian al zeului cu cel al unei divinități indiene asemănătoare. Vezi în continuare nota 16 și cartea a treia, nota 13.

7. Prin Media, se înțelege Partia (Iranul). Coama muntelui care coboară pînă la Marea Roșie (Golful Persic), la este de Tigr, poate fi identificată cu Munții Zagros. Filostrat ignoră numele ținuturilor de la vest de bazinul Indusului (Aria, Margiana, Sogdiana, Bactriana, pe care le înglobează sub denumirea comună de „India”), precum și a celor care se întind între Marea Caspică și Lacul Aral. Vezi însă relatările lui Strabon, *Geografia* XV, I, 11 (689) asupra acestor teritorii, astăzi cuprinse în nord-estul Iranului, în Afganistan și Pakistan.

8. Alături de expunerea unor variante ale legendei înlănțuirii titanului Prometeu pe două vîrfuri din Munții Caucaz, Filostrat amintește și de existența unui Heracles oriental (vezi în continuare cartea a cincea, V) altul decît Heracles din Argos, fiul Alcemei și al lui Zeus. Acest Heracles este apropiat de ipostaza dorică a eroului, înfățișat în plastica Antichității cu măciucă și piele de leu. (Cf. Strabon, *Geografia* XV, I, 6-8 [687-688]).

9. După cum rezultă din fraza de început a capitolului 6, călătorii ajung în valea râului Kabul (Afganistanul de est), depășind munții Hyrcaniei (sudul Mării Caspice), cît și munții Bactrianei.

10. Figura femeii-vampir (*empusa*), care își schimbă înfățișarea pentru a-i seduce pe muritori, a pătuns de timpuriu și în literatura greacă. O întîlnim, de pildă, în *Broaștele* lui Aristofan, cînd ea îi întîmpină, într-o scenă de un comic irezistibil, pe Dionysos și pe Xanthias, slujitorul zeului, în drumul acestora spre Infern. În mitologia greacă, Empusa este un monstru infernal, slujitor al zeiței Hecate, reprezentat cu un singur ochi și un singur picior (*bena poda*, de unde și numele Empusa). O femeie-vampir va reveni în povestirea lui Filostrat în cartea a patra, XXV.

11. Vezi nota 10 la cartea a întîi.

12. Aluzie la modalitatea de a se face observații astronomice în vîrfurile munților, așa cum au procedat vechii „naturaliști” (*physikoi*), mai toți autori ai unor tratate intitulate *Peri physeos* (Despre natură). Pangeul (Pangaios) și Muntele Athos se află în nordul Peninsulei Balcanice. Cum reiese însă din cele ce urmează, Apollonios îl lămurește pe Damis că una este observația științifică, făcută de cei ce se îndeletnicesc îndeaproape cu studiul naturii și legile universului, și alta este contemplația, singura posibilitate pentru ființele umane de a intra în contact direct cu „divinul”. Influența neoplatonismului asupra pitagorismului tîrziu este certă.

13. Cophen-ul (Kabul) izvorăște din munții Bactrianei (Paropanisos), prelungire a Hindukșului și, după ce primește ca afluent pe Choaspes (Attok), se varsă în Indus.

14. Zeus Soter (Salvatorul), una din cele mai importante ipostaze ale divinității olimpice.

15. Aluzie la un fragment celebru din opera poetului Arhiloh din Paros. Nevoit să lupte ca mercenar, din lipsă de bani, într-o bătălie pierdută în insula Thasos, populată de traci, Arhiloh și-a aruncat scutul și a fugit fără nici un fel de remușcare. Sinceritatea expresiei, colorată cu umor, a plăcut atît de mult, încît ideea a fost reluată de poeții greci Alceu și Anacreon, precum și de Horațiu, care, în bătălia de la Philippi (42 a. Chr.), a luptat în calitate de tribun militar de partea ucigașilor lui Caesar – Brutus și Cassius.

16. Vezi mai sus nota 6. În acest pasaj, se află o încercare de a se stabili originea religiei dionysiace, răspîdită la populațiile traco-frigiene și la greci; prin comparație au fost luate în seamă, divinități corespunzătoare în Egipt (Herodot II, 42; 144), în Etiopia (Herodot II, 29), unde, la Nysa, se organizau și sărbători în cinstea zeului (Herodot III, 97), în Sciția, la Gelonos (Herodot IV, 108) și în India; s-au stabilit strînse legături între divinitatea vedică Rudru (sau Rudra) și atributele lui Dionysos, „cuceritor” al Indiei în fruntea unei armate bahice și al unui convoi de animale sacre. Conform relatărilor lui Arrian (*Anabasis Alexandrou* II, 5; V, 1; VII, 20) preluate din însemnările lui Ptolemeu, întemeietorul dinastiei lagide, și ale lui Aristobul despre expediția regelui Alexandru în India, acesta a pornit spre India dintr-o „sfidare” adusă lui Dionysos (*op. cit* V, 2). La Nysa, regele a găsit ceea ce Arrian numește *Hypomnemata tou Dionysou* (Însemnările lui Dionysos), divinitatea care odinioară domnea peste această regiune. Filostrat pretinde că acest Dionysos era de fapt un assyrian care a introdus riturile dionysiace în

India. Cercetarea modernă apropie caracteristicile cultului dionysiac de cel al divinității vedice Rudra-Śiva, zeu menționat în textele vedice drept „stăpînul fiarelor”, „zeu al pădurilor”, „zeu al morții și al fertilității” (M. Eliade, *op. cit.* I, pp. 223-225; Cf. H. Jeanmaire, Dionysos, *Histoire du culte de Bacchus*, Paris, 1951, pp. 53 și urm.).

17. Despre această stîncă, numită Aornos, pe care mai tîrziu în timp s-a ridicat o fortăreață (Strabon, XV, I, 8), s-au făcut nenumărate speculații și încercări de a se identifica locul unde se găsește, ținîndu-se seama de poziția semnalată de Filostrat: bazinul nord-vestic al Indusului. J. Charpentier, *op. cit.*, p. 43 propune identificarea cu o formație stîncoasă, Pir-Sar, lîngă riul Attok (Pakistanul de nord). Cît despre „spațiul din fața Parthenonului”, acesta este *prodomos*-ul templului, adică „vestibulul”.

18. Luptele în care au fost folosiți elefanți își au originea în India. Alexandru a început să folosească elefanții abia în ultimele sale campanii. Bătălia de pe Hydaspes împotriva regelui Poros a avut loc în 326 a. Chr. Tactica de luptă cu elefanții se răspîndește în epoca elenistică și apoi este preluată de romani. Primele contacte ale romanilor cu adversari care foloseau elefanți datează din sec. al III-lea a. Chr., în cursul războaielor cu Pyrrhus (280-278 a. Chr.). Elefanții sînt folosiți și de cartaginezi împotriva romanilor, în cursul sec. al III-lea și al II-lea a. Chr. Romanii au folosit prea puțin elefanții în tactica lor de luptă, iar în perioada imperiului luptele cu elefanți sînt aproape cu totul scoase din uz.

19. Iuba este fiul regelui Numidiei, cu același nume, învins de Caesar la Thapsus în 46 a. Chr. Crescut și educat la Roma, a fost repus în drepturile sale ca rege al Mauritaniei de către Octavianus. Deosebit de cult, a fost un literat de seamă, contribuind la răspîndirea culturii elenistice în Nordul Africii. A scris în limba greacă diferite monografii asupra Assyriei, Libiei, Republicii Romane, material documentar folosit de istoricii care i-au urmat. Tot în limba greacă a compus tratate de gramatică și stilistică, de istorie literară, preocupîndu-se îndeosebi de istoria teatrului antic, precum și o lucrare deosebit de prețuită, *Despre pictură*, în opt cărți. După moartea Cleopatrei și a lui Marcus Antonius, s-a căsătorit cu fiica acestora, Cleopatra Selene.

20. Astfel de considerații despre specii animale și caracteristicile lor biologice sînt curente în tratatele grecești intitulate *Despre natură* (*Peri physeos*). Ele se găsesc, de pildă, în fragmentele rămase din opera lui Democrit sau din cea a lui Empedocle. Ceea ce scrie Filostrat în acest capitol sînt în mare parte preluări din monografia lui Iuba despre Libia, completate cu paragrafe din Istoria Naturală a lui Plinius, mult folosită de autor pentru a reda culoarea locală a ținuturilor pe unde trece Apollonios. Să reținem totuși introducerea temei fundamentale, dezbătute în sofistica veche, a opoziției „de la natură” (*physei*) – „prin deprindere” (*nomos*).

21. *Iliada* XVII, 133 și urm.

22. Plinius, *Naturalis Historia* XXXVII, 1.

23. Aigai (lat. Aegae), localitate în Cilicia, pe țărmul de sud-vest al Asiei Mici.

24. Euripide, *Andromaca* 418.

25. Cf. Plinius, NH VIII, 5.

26. În gr. *Hypomnemata* (Însemnări, Memorii). Nu există îndoială că este vorba despre monografia scrisă de Iuba despre Libia.

27. Inserarea unor asemenea capitole în narațiunea lui Filostrat atestă gustul vremii pentru cunoașterea de ținuturi exotice. Cu multe secole înainte, pe vremea și după expedițiile lui Alexandru în Asia, oameni de știință greci au împînzit Asia pentru a-i studia sistemul ecologic. Dintre aceștia un loc aparte îl ocupă Megasthenes. Despre acest sol al regelui Seleucos la curtea lui Sandracottos vezi cartea întîi, nota 38. Din lucrarea sa, *Indika*, au rămas numeroase fragmente, folosite ulterior ca material documentar.

28. Nearchos, unul dintre generali și însoțitorii devotați ai lui Alexandru, a fost însărcinat de rege, în anul 334 a. Chr. să exploreze coastele Golfului Arabic, în vreme ce regele se îndrepta spre vest pe uscat, înfruntînd pustiul Gedrosiei. După moartea lui Alexandru, navarhul și-a consemnat observațiile într-o lucrare intitulată *Periplous* (*Călătorie pe mare*). Lucrarea a fost folosită de Arrian (sec. al II-lea p. Chr.), autorul

Anabasei lui Alexandru și în alte lucrări pe care le-a scris, de exemplu, însemnări despre Bithynia, patria sa, și despre India. De asemenea, de Strabon, în redactarea cărții a XV-a a *Geografiei*. Vezi XV, I, 12 (690).

29. Este vorba despre o lucrare pitagorică apocrifă, menționată de Plinius în *Historia Naturalis* VI, 20.

30. O asemenea relație între Vardanes, regele parților (vezi nota 54 la cartea întâi), și un rege indian nu este exclusă. Tacit, *Annales* XII, 8 consemnează faptul că în luptele pentru succesiune între fiii lui Artabanos, la un moment dat Vardanes a apelat la ajutorul unui monarh indian din Bactriana, unde, în epoca elenistică, se înfiripase un prosper stat elenizat, după trecerea pe aici a lui Alexandru. Vezi și Polibiu, *Istoria* V, 76.

31. Hidraotes (Rāwī), unindu-și apele cu cele ale râului Hydaspes (Ikelum) mărgea odinioară regatul cu orașul de reședință Taxila de cel al lui Poros, Gandaritis. Regele Poros, care era dușmanul monarhului din Taxila (vezi Strabon, *Geografia* XV, I, 28; 29), este greșit înfățișat de Filostrat drept stăpînul Taxilei. Țara era fertilă, civilizată, spre surpriza și bucuria lui Alexandru, care venea în marșul său spre India dintr-un ținut arid și lipsit de apă.

32. Așa cum s-a arătat mai sus, la nota 9, pentru Filostrat toți munții înalți din Asia Centrală sînt „Caucaz”.

33. Revărsarea apelor Nilului era pusă de unii autori antici în legătură cu topirea zăpezilor din munții Etiopiei. Primul autor care a pus în discuție teoriile referitoare la revărsarea Nilului a fost Herodot, *Istoria* II, 19-27 (cf. Strabon, *Geografia* XV, I, 25-26).

34. Vezi nota 59 la cartea întâi despre valoarea simbolică a culorii albe în sacrificarea cailor. Aici se află o referire corectă la cel mai însemnat sacrificiu făcut de un rege indian, sacrificiul calului, *asvamedha*, ritual considerat purificator și aducător de belșug (M. Eliade, *op. cit.*, I, pp. 229-231; referințe bibliografice, p. 449). După părerea lui J. Charpentier, un asemenea sacrificiu nu era închinat lui Prajapăti (vezi nota 16 la cartea a treia), ci aparține sacrificiilor rituale închinat lui Indra, în epoca postvedică. Presupunerea se bazează pe citarea unor texte Yajus, care descriu sacrificarea rituală a cailor negri, *op. cit.*, p. 48.

35. În cele ce urmează, Filostrat înfățișează în mod eronat regatul Taxilei (în fostul Pendjab, azi Pakistan) drept regatul lui Poros. Strabon, *loc. cit.* la nota 31, necunoscînd numele monarhului din Taxila, se mulțumește să-l numească Taxilos. Ținutul stăpînit de Poros este numit de Strabon (*loc. cit.*) Gandaritis; pe aici curge Akesines-ul (Chenab).

36. În grecește, *byblos* (papirus), planta din care se prepara țesătura textilă destinată sulurilor pe care se scria. Materialul textil era ușor și imprimarea lesnicioasă. Planta care atinge cîțiva metri în înălțime crește în mlaștinile Nilului și ale Eufratului. Pe Apollonios îl atrage asemănarea portului aici descris cu propria sa îmbrăcăminte de preot apollinic.

37. În gr. *itea*, „salcie”.

38. Cuvîntul *byssos* înseamnă și bumbac, și o specie de in indian extrem de fin, din care se fabricau țesături asemănătoare cu mătasea.

39. Aliaj de cupru și zinc (alamă?). Templul aici descris a fost identificat de John Marchall, *A Guide to Taxila*, 1918 (citat de J. Charpentier, p. 49) cu un templu persan (zoroastrian), descoperit la Jandial (Pandjab), aproape de orașul Sirkap. Săpăturile arheologice au scos la iveală străzi și case ale Taxilei, bine conservate.

40. Zeuxis (vezi Plinius, NH XXXV, 36) unul din cei mai renumiți maeștri ai picturii grecești; originar din Heraclea, sudul Italiei. Elev al lui Apollodoros, care a introdus în pictură perspectiva și degradeul, duce mai departe arta maestrului. La Atena, la sfîrșitul sec. al V-lea, l-a cunoscut pe Socrate, dar activitatea sa ca artist, admirat de Aristotel (*Poetica* 1450 a 25), se desfășoară în prima jumătate a sec. al IV-lea a. Chr. Picta cu precădere ființe fantastice: Pan, Boreas, Marsyas, centauri etc.; Polygnotos din Thasos este un mare artist plastic grec din decadele de mijloc ale sec. al V-lea a. Chr. A lucrat la Atena, unde a colaborat la realizarea frescelor din *Stoa Poikile* (cca 450 a. Chr.), la Olympia, dar și la Efes, în Asia Mică. El este cel care a introdus dinamica corpului omenesc în reprezentările statuare, dintre care cea mai celebră rămîne „Doryphoros”,

(„Purtătorul de lance”), înfățișându-l, pe cît se crede, pe Ahile. Tot el contează drept unul din întemeietorii teoriei artei statuare grecești, trecînd drept părintele „canonului” artistic în materie de sculptură. Pentru Heraionul din Argos a creat statuia de cult a zeiței, în tehnica criselefantină, după anul 423 a. Chr., opera sa de artă egalînd, pe cît se spunea, în frumusețe statuia lui Zeus de la Olympia, creată de Fidias; în sfîrșit, Euphranor, de asemenea pictor și sculptor renumit din sec. al IV-lea a. Chr., a rămas cunoscut îndeosebi prin marea sa frescă reprezentînd bătălia de la Mantinea dintre spartani și tebani (362 a. Chr.), pe care a inserat-o printre celelalte fresce cu care a împodobit porticul denumit *Stoa Eleutherios*. Evocînd aceste nume celebre, Filostrat dovedește încă o dată ce bine cunoștea *Istoria Naturală* a lui Plinius cel Bătrîn, care a dedicat cartea a XXXV-a din această lucrare istoriei artelor grecești. Pe de altă parte, descrierea palatului lui Poros, una din numeroasele *ekphraseis* ale lucrării (vezi nota 50 la cartea întîii), care dovedește predilecția lui Filostrat pentru această specie literară, îndrăgită de cititori, i-a îndemnat pe unii istorici literari să-l socotească și pe el drept autor de *Pimakes* (Tablouri).

41. În anul 326 a. Chr., Alexandru se apropie de Indus, pe care-l traversează pornind de la confluența Choaspes-ului (Attok) cu Kabulul.

42. Vezi nota 55 la cartea întîii.

43. Asemenea amănunte pot fi considerate drept preluări din scrierile dedicate expedițiilor lui Alexandru în Asia. Flavius Arrianus din Nicomedia (Bithynia), guvernator roman în Cappadocia, patria lui Apollonios (cca 95-175), după izvoarele pe care le-a avut la dispoziție, a scris două lucrări de referință: *Indika* și *Anabasis Alexandrou* (Expediția lui Alexandru). În această din urmă lucrare, compusă îndeosebi după *Memoriile* lui Ptolemeu Lagos și ale lui Aristobul, episodul cuceririi regatului lui Poros se află în cartea a patra. Vezi mai sus nota 16.

44. Întreg acest capitol despre natura actului de creație în artă poate fi considerat drept un ecou al discuțiilor de acest gen în cercurile noii sofistici. Ideea de *mimesis*, reflectare a realității în artă, indiferent de expresia preferată, rămîne un concept contemporan vechii sofistici, apărut o dată cu știrile despre discuțiile purtate în cercurile socratice. Unul din cele mai semnificative pasaje în acest sens se află la Xenofon, în *Memorabilia* (*Amintiri despre Socrate*, III, 10, unde este reprodusă o conversație între Socrate și pictorul Parrhasios. Conceptul de *mimesis*, opus celui al inspirației de natură divină se regăsește în scrierile despre artă ale lui Platon (îndeosebi în *Ion*) și Aristotel, dar considerațiile celor doi asupra actului de creație artistică sînt cu totul diferite. Vezi comentariul lui Andrei Cornea la Platon, *Republica*, Opere V, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, nota 395, p. 487. Teoria imitației formulată de Platon se află pe larg expusă în cartea a X-a a *Republicii* (595, 602 c). Ea se integrează în sistemul filozofic construit de gînditorul atenian și, spre deosebire de vederile lui Socrate, ajunge la negarea rolului pozitiv al artei pentru anumiți membri ai „Cetății”. Pentru Platon, deoarece adevărata realitate este lumea „ideilor”, a conceptelor (*ta eide*), imaginile artistice, copii ale realității sensibile la rîndul ei copie a realității adevărate, induc în eroare, au un efect nociv asupra sensibilității omenestii, asupra registrului emotiv (602 a-602 c). Iluzii vane sînt imaginile exprimate prin linii și culoare (598 b-c-d), deformări înșelătoare sînt și imaginile reținute în conștiința de contemplatorul unei opere de artă. Ca atare, Platon condamnă răscolirea emoțiilor (595 c; 603 b), susținînd că în actul de creație artistică nu este vorba decît de un instinct mimetic (599 c) dăunător rafinamentului intelectual. Spre deosebire de Platon, Aristotel înțelegea cu totul altfel activitatea mimetică în artă. De acord cu Magistrul său că darul imitației este un instinct, pentru Aristotel imitația în artă, *mimesis*, reprezintă totodată un *act creator*, în care datele imitate sînt valorificate de aportul personal al artistului: talentul (*Poetica* 1460 b, 10). Împotriva lui Platon, Aristotel demonstrează că imitația în artă este, la rîndul ei, una din formele cunoașterii, dar o formă deosebită, însoțită de sentimente, de bucurie estetică (*Poetica* 1448 b 5-10; vezi comentariul lui D.M. Pippidi la acest pasaj, *Poetica*, Editura Academiei, 1965, p. 117).

Bibliografia despre această problemă pînă în 1970 este selectată și comentată de W.J. Verdenius în studiul său *Plato's Doctrine of Artistic Imitation and its Meaning to us*, Leiden, Brill, 1972.

Iată de ce realizările artistice deosebite sînt deopotrivă mijloc de cunoaștere estetică, cît și prilej de bucurie (Aristotel, *Etica Nicomahică* IV, 3, 1). Un vast comentariu asupra acestui capitol se află în studiul Ellei Birmelin, *Die Kunsttheoretischen Gedanken in Philostrats Apollonius*, publicat în „Philologus”, 1933, Fascicola I, 142-180 și Fascicola II, 392-414. Comentariul se găsește la pp. 157-160. De reținut sînt considerațiile autoarei asupra procesului mental al artistului în actul de creație, așa cum îl presupune Filostrat, care ia în seamă zestrea conceptelor și a imaginilor înmagazinate în memoria celui ce creează o operă de artă autentică.

45. Apollo.

46. Pasajul se referă la semnificația dată de artist creației sale. Aglomerarea de culori, figuri, detalii, lipsită de un mesaj ideatic, nu are, după Filostrat, nici o valoare.

47. În meseria sa, artistul plastic, printr-o practică îndelungată, trebuie să capete înțelegere și să acumuleze noi cunoștințe tehnice. Cel incapabil să materializeze prin lucrul mîinilor sale imaginea concepută mental dă greș.

48. Capacitatea de reprezentare mentală a unei imagini înregistrate în conștiință este numită de stoici *phantasia*. E. Birmelin, *op. cit.*, 179, atrage însă atenția că la Aristotel termenul nu are această semnificație. Vezi în continuare cartea a patra, XIX, definiția dată conceptului de Filostrat, în raport cu conceptul de *mimesis*.

49. În sensul: „se datorează măiestriei”, fără de care nu poate fi realizată nici o operă de artă.

50. Dar nici măiestria artistică nu poate suplini talentul.

51. În tratatul *Despre culori*, scris de Democrit, lucrare menționată de Diogenes Laertios IX, 46-49 pentru rolul pe care l-a avut în dezvoltarea școlilor de pictură din Grecia veche, îndeosebi asupra celei din Sicyon (sec. al II-lea a. Chr.), se pune un accent deosebit asupra folosirii abile a amestecului de culori în îmbinarea lor. Interesul lui Democrit pentru pictură și artele frumoase este pus în lumină de Eva Keuls, în cartea ei intitulată *Plato and the Greek Painting*, Leiden, Brill, 1978, capitolul VIII, „Plato and Democritus on Art” (p. 126 și urm.). Diferența de vederi asupra percepției culorilor a dus la controverse, deși Platon nu-l numește pe Democrit. Teoriile lui Democrit despre culorile fundamentale alb, negru, roșu și galben (vezi Diels-Kranz, A fr. 125), despre culorile complementare (vezi A fr. 135, 75-79) și despre amestecul culorilor au avut un imens răsunet, preluat de tratatele mai tîrzii, intitulate *Despre Pictură* (Keuls, p. 140). Despre culorile folosite în Antichitate de artiștii plastici, vezi Plinius, *Historia Naturalis* XXXIII, 36 și urm. XXXV, 12 și urm.

52. Apollodoros (sfîrșitul sec. al V-lea a. Chr.) este artistul care a perfecționat procedeul gradării și estompării umbrelor în desen. Plutarh, *De gloria Athenensium* 2.

53. O idee foarte importantă. În actul contemplării unei opere de artă, cel ce contemplă, pentru a înțelege mesajul și semnificația lucrării, trebuie să fie, la rîndul lui, „participant”, în sensul că este obligat să facă apel la înmagazinarea de imagini aflată în propria sa memorie, să selecționeze din acest bagaj mnemonic imaginile necesare pentru completarea imaginii artistice ce o contemplă, să-și pună în funcție întreaga capacitate rațională și emoțională, amintirea ajutîndu-l considerabil în actul percepției artistice. Urmează un exemplu concret, referitor la zestrea intelectuală a contemplatorului.

54. Pictor din sec. I a. Chr., contemporan cu Iulius Caesar (Plinius, *Historia Naturalis* XXXV, 2).

55. Aias, fiul lui Telamon, rege al Salaminei, unul din cei mai însemnați luptători greci de la Troia. În competiție cu Odysseus pentru armele rămase de la Ahile, de supărare că armele au fost atribuite lui Odysseus, a înnebunit și a ucis o turmă de oi, crezînd că sînt soldații ahei. Dîndu-și seama de ce s-a întîmplat, s-a sinucis, aruncîndu-se în vîrfurile sabiei înfîpte cu mînerul în pămînt. Tabloul lui Timomachos, devenit celebru, are numeroase corespondențe în arta ceramică greacă. Și pictorul Parrhasios (a doua jumătate a sec. al V-lea a. Chr.) a prezentat la Samos, în cadrul unui concurs de pictură, un tablou cu tema „Aias la judecata armelor”, dar n-a cîștigat premiul la care rîvnea (Plinius, *ibidem*).

56. Aluzie la faimoasa descriere homerică a scutului lui Ahile, făurit de Hefaistos la rugămintea mamei eroului, Thetis (*Iliada* XVIII, 478-608).

57. Contradicție cu mărturiile lui Apollonios din I, 19 și I, 21 despre cunoașterea tuturor limbilor de pe pământ. Numele regelui întâlnit de peregrini la Taxila, Phraotes (sau Phraates) va fi menționat mai târziu, abia în cap. XXVI. Acest nume este identic cu cel al regelui parților de pe vremea lui Augustus. În nici un caz nu este indian. În primele decenii ale sec. I p. Chr., în regiunea Taxilei domnea un anume Gundofernes (Vindafarna) care, fără modestie, se intitula „regele regilor”. E posibil ca Phraotes să nu fi fost decât un guvernator local, de origine iraniană (pahlavi).

58. Vezi mai sus cap. XII.

59. *Doryphoroi*, „purători de lance”.

60. Filostrat strămută în Asia o practică curentă în provinciile romane, din Europa (îndeosebi din bazinul dunărean). Grupuri etnice din preajma frontierelor erau angajate să lupte împotriva unor eventuale incursiuni barbare.

61. Asemenea descrieri de ospete, la diferite popoare, ca și descrierile de palate, de încăperi luxoase, de obiecte de mare preț fac parte tot din categoria literară denumită *ekphrasis*. Vezi nota 50 la cartea întâi. Una din cele mai cunoscute descrieri de acest fel aparține lui Xenofon, invitat la curtea regelui trac Seuthes, *Anabasis* VII, III, 21-33. În lucrarea lui Athenaios, sofist din Naucratis (Egipt), intitulată *Deipnosophistai* (Banchetul sofștilor) se găsesc nenumărate informații despre organizarea banchetelor în Antichitate, prilejuri de distracție, dar și de discuții pe teme serioase. Una din cele mai asemănătoare cu descrierea de față se găsește în *Deipnosophistai* IV, 155 d, cuprinzând informații despre un banchet trac (după un autor numit Seleukos), unde se practica jocul „de-a spânzurătoarea”, deosebit de periculos pentru „actor”, care trebuia să-și taie singur funia.

62. S-a precizat mai sus, la sfârșitul cap. XXVI că regele nu consuma carne, urmînd prescripția brahmanilor.

63. Observațiile lui Filostrat din acest capitol se cuvin apreciate la justa lor valoare. Într-o epocă în care școlile filozofice de odinioară trăiesc datorită doar epigonilor, cei care se ocupă de filozofie nu făceau decât speculații sterile, bazate pe împrumuturi și compilații din diverse doctrine. „Pirateria” literară exista și în Antichitate. Filostrat nu este singurul care se ocupă de această temă. Aluzia indirectă la vestimentația bogată și extravagantă a conferențiarilor vremii, care apăreau în public într-un cadru festiv (uneori chiar în amfiteatre), îl vizează îndeosebi pe Herodes Atticus, unul din cei mai celebri sofști din sec. al II-lea p. Chr., reprezentant de seamă al curentului aticizant în retorică.

64. În acest capitol, Filostrat dovedește că are ceva cunoștințe despre vechiul rit vedic *upanayama*, care îl introduce pe tînărul „discipol” (*kṣattriya*) în tainele celor mai importante ceremonii rituale aparținînd vieții familiale din vechea Indie (M. Eliade, *Istoria credințelor*, ed. cit., pp. 226-227). Un asemenea inițiat putea deveni *brāhman*, ceea ce înseamnă „reprezentant al puterii divine”. În calitate de supraveghetor al unei ceremonii private sau publice, brahmanul asista în tăcere la îndeplinirea riturilor sacre, intervenind numai dacă se făcea o greșeală. Prin cuvîntul „înțelept”, folosit mai jos, Filostrat se referă la *brāhman* (Cf. Strabon, *Geografia* XV, I, 39 [703]).

65. Referire la practici de viață comune în orașele elenizate din Asia.

66. Titlul unei drame aparținînd creației lui Euripide. Heraclizii, descendenți ai lui Heracles, alungați din Pelopones de triburi sau de etnii rivale, se „reîntorc” pentru a lua în stăpînire posesiunile părinților.

67. Cultul Soarelui (ved.: *Surya*, gr.: *Helios*, germ. veche: *Sanil*, slava veche: *Solne*) cît și cel al Focului (ved.: *Agni*; lat.: *Ignis*; slava veche: *Ogni*) fac parte din cele mai vechi forme de cult din religia popoarelor indoeuropene, strîns legată de fenomenele cerului (M. Eliade, *op. cit.*, pp. 198-199; 218-219).

68. Numele Oxydrakai sau Sydrakai aparține unei populații indiene considerată drept urmașă a unor însoțitori ai lui Dionysos, stabiliți între Hyphasis și Gange (Strabon, *Geografia* XV, I, 8 [687]).

69. În sensul: slujitori ai unui cult al fenomenelor cerești.

70. Vezi mai sus notele 8 și 16.

71. Așa cum circula o „descriere” a scutului lui Ahile, făurit de Hefaistos (integrată în *Iliada*, vezi mai sus nota 56), în sec. al VII-lea a. Chr. a apărut și un mare poem epic beoțian, aparținând fondului de poezie genealogică, intitulat *Scutul*. Este vorba despre descrierea unui scut uriaș, mînuit de Heracles Thebanul, operă literară încărcată cu aluzii la rivalitățile politice pentru stăpînirea sanctuarului de la Delfi. După cît rezultă din text, scutul aici menționat, aparține celuiilalt Heracles (Egipteanul), care a străbătut ținuturi ale Orientului, ajungînd pînă în India.

72. Strîmtoarea Gibraltar purta în vechime numele de „Coloanele lui Heracles”. Un mit străvechi atribuia eroului deschiderea spre Ocean a lacului care era Marea Mediterană. Gadeira este Cadix.

73. Proverb: a ajunge pe mîna lui Heracles.

74. Rege legendar al lapithilor (populație mitică; uriași care luptă împotriva centaurilor). Ixion, care a ucis o rudă de sînge, a fost purificat de „păcat” de însuși Zeus, care l-a primit și la masa zeilor. Ixion însă a încercat s-o răpească pe Hera și, ca pedeapsă, a fost aruncat în Tartar. Aici, Ixion se învîrtește la infinit pe o roată cuprinsă de flăcări. După o variantă a legendei, este părintele neamului centaurilor.

75. Amphiarao este un renumit clarvăzător din fondul epic legendar grec. A fost constrîns de soția sa, Eriphyle, împotriva voinței sale, să participe la expediția „Celor șapte împotriva Tebei”. Încercînd să scape de urmărirea dușmanilor, a fost înghițit cu carul său de război cu tot de pămîntul care s-a deschis sub el. Locul unde s-a prăbușit sub pămînt (în Beoția) a devenit un sanctuar, consultat întocmai ca Oracolul din Delfi, pentru a se afla viitorul. În sec. al VI-lea a. Chr., au apărut însă diferite alte sanctuare similare, printre care și cel din Atica. Asemenea „locuri sacre” deveniseră surse de mari venituri. Pentru stăpînirea lor, au apărut și conflicte armate, „războaie sfinte”, căci fiecare pretindea că ascunde în adîncuri carul lui Amphiarao, în cinstea căruia se instituisese un cult.

76. În gr. *adyton*: loc unde se pătrunde greu; loc interzis. Pentru interpretarea acestui pasaj vezi G. Brătescu, *Miracolul grec în medicină, Hipocratismul*, București, Humanitas, 1992, pp. 344-349 relativ la scrierea hipocratică „Despre regim” intitulată și „Despre vise”.

77. În gr. *thiasos*: asociație, confrerie religioasă.

78. Capitolele XXXV și XXXVII din această carte sînt dedicate unei activități foarte răspîndite în Grecia veche: mantica, cuprinzînd și tîlmăcirea viselor. *Oneiropoloi*, tîlmăcitorii de vise, practicau totodată, cu bune rezultate, și psihoterapia. Oracolele și interpretările de vise, îndeosebi acelea care se refereau la evenimente importante, erau redactate în versuri ușor de memorat și apoi editate sub formă de Culegeri, R. Crahay, *La littérature oraculaire chez Hérodote*, Paris, Les Belles Lettres, 1956, s-a ocupat de importanța unor asemenea citate în opera lui Herodot, preluate din literatura populară contemporană.

79. Apollo, care străbate cerul într-un car de foc, este, în anumite ipostaze, însuși Soarele. Ca atare, în calitatea sa de preot al religiei Soarelui, Apollonios se simte apropiat de învățătura hinduistă.

80. În sensul că nu au intrat în casta inițiaților (brâhmani).

81. Acesta este conținutul uneia din așa-zisele „epistole” scrise de Apollonios. Toate sînt redactate după același tipic, în stil formular.

82. Ambele cursuri de apă menționate aici sînt afluenți ai rîului Akesines (Chenab), care, la rîndul lui, se varsă în Indus. Vezi descrierea acestui bazin hidrografic la Strabon XV, 1, 17 (după Aristobul). Astăzi, Hidraotes se numește Râwi, iar Hyphasis, Sutlej.

CARTEA A TREIA

1. Hyphasis (Sutlej), care-și unește apele cu Akesines (Chenab), este cel mai important afluent al Indusului din bazinul hidrografic al fluviului. Cea mai detaliată descriere a Hyphasis-ului se află în *Geografia* lui Strabon XV, I, 32-33. În campania sa, Alexandru, regele Macedoniei, nu a depășit spre est cursul acestui râu (*ibidem*, 27). Vezi notele 31 și 82 la cartea a doua.

2. Așa-numiții licorni.

3. Eusebios, *Împotriva lui Hierocles* (66) îl acuză vehement pe Filostrat pentru consemnarea unei asemenea anomalii. „Afrodita” pare a fi o divinitate locală a fecundității, de tipul zeiței Anaitis la medo-persi.

4. După cum s-a arătat la nota 7 de la cartea precedentă, denumirea de „Marea Roșie” era dată de greci atât Golfului Arabic, cât și Golfului Persic. În cazul de față, autorul are în vedere Golful Persic. Despre regele legendar Erythras, de la care provine numele Erythrea, vezi Strabon, *Geografia* XVI, III, 5. Denumirea de „Caucaz” este aici dată Hındukuşului.

5. Cf. Strabon, *Geografia* XV, I, 37: „Se admite, în general, că regiunea de dincolo de Hyphasis este în întregime foarte roditoare, dar din lipsă de cunoaștere și a depărtării, toate se transmit exagerate și fabuloase” (trad. F. Vanț Ștef). Asemenea știri, precum cele de față, erau culese din autori greci ca Megasthenes sau Onesikritos. Acesta din urmă, om de știință, filozof, elev al cinicului Diogenes din Sinope, a comandat corabia regelui Alexandru când acesta a navigat pe Hydaspes și apoi a intrat în apele Indusului. În biografia idealizată a lui Alexandru pe care a scris-o, a notat și unele amănunte interesante despre brahmani, preluate de Filostrat. Ca explorator, a participat și la expediția lui Nearchos.

6. Sistemele de irigație descrise de Strabon, *Geografia* XV, I, 18, după Aristobol, autorul unor *Memorii* despre expediția lui Alexandru în India, dăinuiesc până astăzi.

7. Speciile de șerpi uriași din India sînt descrise de Onesikritos, citat de Strabon, *ibidem* I, 28. În mitologia indiană, șarpele și dragonul sînt asimilați cu diferiți zei. Însuși Agni, zeul focului, este denumit în *Rig-Veda* I, 71, 1 „Șarpele furios” (M. Eliade, *op. cit.*, I, cap. „Șerpi și Zei”, pp. 213 și urm.).

8. *Iliada* II, 308 și urm.

9. O informație asemănătoare este de găsit în *Pharsalia* lui Lucan, VI, 657, și la Plinius, *Historia Naturalis* XXXVII, 57.

10. Gyges este fondatorul dinastiei Mermnazilor din Lydia (sec. al VI-lea a. Chr.). Povestea ascensiunii lui la tron se află la Herodot, *Istorie* I, 8, 14, iar cea a inelului pierdut de Gyges la Platon, *Republica*, 359 d.

11. Renumitul sofist care a profesat la Atena în sec. al II-lea, pe adevăratul său nume Lucius Vibullus Hipparchus Tiberius Claudius. Reprezentant de seamă al direcției aticiste în retorică. A fost profesorul lui Marcus Aurelius. Onorat la Roma în 143 cu titlul de consul. De activitatea sa profesională este legată edificarea unor lucrări importante, dintre care Odeon-ul, destinat audițiilor de retorică și poezie.

12. În sensul: „așa grăiesc ei”, apropiat de formula pitagorică „așa grăiește el”, adică Pitagora. Discipolii evitau să pronunțe numele magistrului.

13. Cf. Strabon, *Geografia* XV, I, 7; 8-9 despre răspîndirea cultului dionysiac în India. Vezi notele 6 și 8 la cartea a doua, Eusebios, *Împotriva lui Hierocles* (66) consideră acest capitol drept „fabulație”. În realitate, este posibil ca în perioada elenistică grecii înșiși să fi adus cultul dionysiac pînă în aceste îndepărtate ținuturi, unde au găsit un cult local asemănător cu al lor. În epopeile despre Heracles, eroul (ipostaza orientală) este asociat pătrunderii lui Dionysos în India. Miturile străvechi legate de cultul euroasiatic al lui Dionysos sînt discutate critic de Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 391 și urm. Vezi, de asemenea, bibliografia citată la p. 480, nota 122.

14. Relativ la credințele vechilor indieni în puterea purificatoare a focului (*agni*), *ibidem*, cap. „*Tapas*”, tehnică și dialectică a vieții austere”, pp. 244 și urm.
15. Mitul „ulcioarelor” care închid Binele și Răul, menite să influențeze atât viața individului, cât și pe cea a societății în care trăiește, este universal. În afară de *Iliada* XXIV, 527, unde „ulcioarele” se află la bunul plac al lui Zeus, mitul se regăsește, încărcat de profunde valențe filozofice, în poemul lui Hesiod, *Munci și Zile*, v. 81 și urm.
16. Capitolul de față cuprinde una din cele mai bune caracterizări făcute în Antichitate despre casta brahmanilor. Pe cei întâlniți de Apollonios în prima jumătate a sec. I p. Chr., practicanți ai ascezei legate de cultul focului, Filostrat se mulțumește să-i numească „înțelepți”. De oarecare interes este folosirea cuvântului grec *tyrsos*, „așezare întărită”, echivalent cu ind. *pur*. Așezarea „înțelepților” este apărată doar de bolta cerului, închipuită ca un clopot protector. La începutul mileniului I a. Chr., în textele *brāhmanas* apar fundamentele doctrinei practicate de adepții religiei vedice. *Puruṣa* sau *Prajāpati* este *Unul*, o prezență pur spirituală care stă la baza creației Universului înainte de a se manifesta. Datorită „dorinței” (*kama*) de a se multiplica prin asceză (*tapas*), Prajāpati, prin emanația sa, care începe de la gradul cel mai înalt al încălzirii, izbutește să creeze aspecte ale Universului, precum și învățătura *brāhman* despre timpul ciclic și despre *tapas*. Istoricul apariției acestei religii în Asia se găsește la J. Gonda, *Les religions de l'Inde* (trad. franc.), Paris, Payot, 1962, pp. 237-421. Vezi în continuare notele 47 și 48. De asemenea, M. Eliade, *Structure et fonction du mythe cosmogonique*, Paris, Seuil, 1959, pp. 471-495: „Sources orientales. La naissance du monde”.
17. În practicile spiritualiste al căror țel este „eliberarea” (*samādhi*), prin „levitație” se înțelege acțiunea de a ridica și lăsa să plutească în aer un obiect numai prin puterea voinței. Termenul s-a extins și la starea extatică a celor căzuți în transă. Vezi în continuare cartea a cincea, XII, mărturia lui Apollonios că el n-a încercat să afle „taine” acestor practici.
18. Tunică astfel croită încât să lase un umăr și un braț goale (gr. *exomis*).
19. Eusebios, *Împotriva lui Hierocles* (69) atrage atenția că Iarchas, „mai marele înțelepților”, se comportă mai degrabă ca un satrap oriental decât ca un conducător de sectă, detașat de bunurile lumești.
20. În text: „mai mult chiar decât pe zei”.
21. Se înțelege că ambii „înțelepți” sînt înzestrați cu harul divinației. Dar cuvintele lui Iarchas lasă să se înțeleagă că era conștient de superioritatea pregătirii brahmanice.
22. În acest capitol se află o descriere corectă a „încălzirii” rituale a brahmanilor, obținută prin asceză, ceea ce nu pune la îndoială autenticitatea informației. *Tapas* este o veche practică indoeuropeană pentru dobîndirea puterii purificatoare, însoțită de ritual magic al lovirii pămîntului cu o baghetă, moștenire din tezaurul tehnicilor magice din preistorie (M. Eliade, *op. cit.*, p. 245). Încălzirea este o expresie simbolică a riturilor care pun în valoare rolul căldurii în creșterea vegetației, în reproducerea animalelor, în fenomenele cosmice. Asceza (gr. *askesis*) înlesnește starea de meditație, desprinderea spiritului de cele pămîntești, dezvăluirea tainelor „de dincolo”, tainele esoterice reprezentînd o deschidere spre „adevăr”. Lucrarea lui M. Eliade *Le Yoga, Immortalité et liberté*, Paris, 1954, prezintă pe larg practica ascezei care prevede tehnici respiratorii, tehnica meditației și a contemplării, tehnica dobîndirii de puteri magice care îngăduie „unirea” cu divinitatea.
23. În sensul că prin asceză practicantul „renaște”, trecînd din lumea pămîntească în aceea a zeilor, cu alte cuvinte, din domeniul profan în cel al sacralității (M. Eliade, *Istoria religiilor I*, p. 245).
24. Vezi cartea întii, nota 2.
25. De reținut încercarea nu lipsită de merit a lui Filostrat de a evoca preocupările lui Apollonios despre migrația sufletelor în lumina comparației între *samsāra* brahmană, doctrina vechiului pitagorism și religia egipteană, ceea ce, în fond, înseamnă a face mitologie comparată.
26. În limba greacă, un joc de cuvinte: „mare prin faptele lui mari”.

27. Evocându-i pe eroii greci care au luptat la Troia, Iarchas face paradă de erudiție. Cu acest prilej, el amintește și de existența altor personaje celebre, cum ar fi Palamedes, „uitate” de aezii greci în mod deliberat. Vezi în continuare nota 31.

28. Originea indiană a grupului de „învățați” etiopieni pe care Apollonios urmează să-i viziteze este susținută și în cartea a cincea. Versiunea ascendenței acestor etiopieni considerați indieni se regăsește și la Strabon, *Geografia* II, 131 (4).

29. Sciții iranieni. Vezi cartea a doua, nota 3. Printre aceste populații din nordul Iranului, se numărau massageții, daii, sacii.

30. Samsâra, migrația sufletelor, termen care apare în Upanișade, o dată cu răspândirea religiei lui Buddha (sec. al V-lea a. Chr.), are totuși o origine mult mai veche (M. Eliade, *ibidem*, pp. 250-253). În filozofia Vedelor, termenul, care înseamnă „eliberare” (*samâdhi*), este pus în legătură cu dorința intensă a sufletului, denumit uneori *atman*, echivalent cu *brâhman*, „elementul personal”, „individual”, „distinctiv”, de a se „elibera”, pentru a cunoaște lumea de dincolo. O asemenea cunoaștere nu este însă posibilă decât pentru cei iluminați, prin practica ritualurilor stabilite de tradiție, dintre care unul din cele mai importante este ritualul *mantra*. Din conversația imaginată de Filostrat între Iarchas și Apollonios, reiese că cel ce-și reconstituia ascendența era preocupat în cel mai înalt grad de modelele cărora voia să le semene, fie eroi, fie promotori ai culturii și civilizației.

31. Palamedes, fiul lui Nauplios, regele Eubeei, trecea în mitografia greacă drept „înțelept”, „inventator”, drept un muritor înzestrat cu puteri deosebite de divinație. Îi sînt atribuite invenția literelor, a numerelor, a măsurilor etc. Participă la expediția greacă împotriva Troiei, eroul a dezvăluit viclenia lui Odysseus, care a introdus în cetate calul încărcat cu soldați. Reieșea deci că Troia nu a fost cucerită prin vitejia „eroilor” greci, iar Palamedes a fost ucis cu pietre. Tatăl său, Nauplios, l-a răzbunat.

32. Vezi cartea întâi, IV și nota 13 la această carte. Personajul care stă inițial la capătul lanțului reîncarnărilor lui Apollonios este Proteus, uitat acum pe cât se pare.

33. Această povestire (*novella*) corespunde în totul speciei de proză scurtă folosită deseori de Herodot în *Istoriile* sale. Este o poveste cu pirăți, ca altele altele care se găsesc în romanele vremii, cu un erou abil, cinstit, care-i păcălește pe răufăcători. Ca atare, poate fi integrată în categoria farselor (*paignia*) cu oameni.

34. Rege legendar al Cretei, întemeietor de colonii, menționat de Tucidide în *Istoria* sa I, 8. Fiu al lui Zeus și al Europei, a devenit un renumit legislator. Ca atare, alături de Eacos și de fratele său Radamanthys, într-o variantă a mitului, este unul din temuții judecători al Infernului. Căsătorit cu Pasiphae, era părintele Ariadnei și al Fedrei. Pentru fiul-monstru al soției sale, Minotaurul, el a încredințat renumitului arhitect Dedal construcția labirintului, în care a pătruns Tezeu, regele Atenei, cu ajutorul Ariadnei, pentru a uide fiara.

35. De asemenea fiu al lui Zeus, Tantal era rege în regiunea muntelui Sipylus, în Asia Mică (lîngă Smirna). Îngăduindu-se să ia parte la ospețele zeilor, a furat nectar și ambrozie pentru a oferi această hrană oamenilor și a-i face nemuritori. Nu este exclus ca evocarea mitului lui Tantal să reprezinte o încercare de comparație a însușirilor miraculoase ale hranei zeilor la greci cu cele ale hranei zeilor la vechii indo-iranieni, *soma* (avestică), ce simbolizează imortalitatea. Din acest motiv, Tantal este considerat „om bun”, un „erou” care încearcă să ajute omenirea să se apropie de lumea zeilor. Vezi și sfîrșitul cap. XXXII al prezentei cărți. Pentru a-i pune la încercare pe zeii atoașteștiutori, Tantal l-a tăiat în bucăți pe fiul său Pelops și, din carnea acestuia, a pregătit un ospaț pentru zei. Pedeapsa ce i s-a dat este povestită în variante diferite, amintite în acest pasaj.

36. Literatura greacă este bogată în amănunte despre fastul curții regale a perșilor, începînd chiar cu *Perșii* lui Eschil (472 a. Chr.), atunci cînd tratează subiecte în care este înfățișat contrastul dintre sobrietatea greacă și revărsarea de bogății a perșilor. Cuvîntul *mezi* este aici întrebuințat pentru perși.

37. Interzicerea consumului de carne era legată de credința în migrarea sufletelor, ca și în pitagorism.

38. În greaca veche, termenul pentru „Istorie” era *Logos* („povestire”). Acesta este și titlul „Istoriilor” lui Herodot: *Logoi*. Aici, Filostrat se referă la *Memoriile* lui Damis pe care le va cita frecvent în ultima carte a biografiei lui Apollonios.

39. De obicei, asemenea trepiede aduse în dar la Delfi reprezentau un ex-voto. Ele serveau la pronunțarea oracolelor și a răspunsurilor Pithyei la întrebările celor care o consultau. Dar un trepid frumos lucrat, o operă de artă, putea constitui și un premiu pentru un concurs, cum a fost cazul poetului Hesiod, care a primit un trepid ca premiu la un concurs de poezie ținut în insula Eubeea, sec. VII a. Chr., (*Munci și zile*, v. 654-659).

40. *Iliada* XVIII, 373; Homer menționează un trepid magic făcut de Hefaistos.

41. Este vorba despre ornamente sub formă de figurine, lucrate în metal; Ganymedes și Pelops erau, respectiv, paharnicii lui Zeus și Poseidon. Filostrat lasă să se înțeleagă că Apollonios nu a deslușit modul cum funcționa mecanismul care le punea în mișcare. Mai sînt o dată amintite în cartea a cincea, XII. „Jucăriile” mecanice erau mult apreciate la curțile monarhilor orientali și la cele ale tiranilor greci.

42. Aluzie la simbolistica și virtuțile numerelor așa cum erau stabilite de școala pitagorică. Iată un singur exemplu: „Zece este un număr perfect; deci potrivit naturii (*physis*) atît noi, elenii, cît și toți oamenii de prin alte părți – ne întîlnim cu acesta fără nici un fel de premeditare, deși se notează în toate felurile; el singur posedă multe însușiri specifice unei atari perfecțiuni; alte însușiri nu-i sînt proprii doar lui, însă îi sînt inerente, deoarece este un număr perfect”. Philolaos, *Viața și învățătura*, Diels-Kranz A., trad. rom. de M. Nasta în *Filozofia greacă pînă la Platon*, II, 2, (1984), p. 75.

43. Hellenodikai. Acești arbitri erau de obicei foști atleți care cunoșteau regulile jocului.

44. Xerxes, în anul 481, premergător bătăliei de la Salamina, cucerise Atena, ai cărei locuitori se refugiaseră. Aluzia regelui este răutăcioasă, dar replica lui Apollonios, despre „fuga” lui Xerxes, nu este mai puțin malițioasă. În realitate, după bătălia de la Salamina, Xerxes nu a „fugit”, așa cum prezentau grecii lucrurile, în frunte cu Eschil (în anul 472 a. Chr., în *Perșii*), ci a părăsit teatrul bătăliei silit de evenimentele din Asia, unde populațiile asuprite se răsulaseră împotriva dominației persane.

45. Melicertes era fiul atletului Athamas și a lui Ino. Lovit de nebunie de Hera, Athamas a încercat să-și ucidă fiul; salvat de mama lui, a fost transformat într-o divinitate marină sub numele de Palaemon. Trece drept întemeietorul Jocurilor Pythice. (vezi Pausanias, *Călătorie în Grecia* I, 34; II, 1 și IX, 31). Despre Pelops, fiul lui Tantal, vezi mai sus nota 35. Zeii, afară de Demeter, n-au mîncat din bucățile de carne pregătite de Tantal pentru ospățul lor; apoi au reconstituit trupul sfîrtecat al băiatului și l-au readus la viață. Trece drept întemeietorul Jocurilor Olimpice. Și-a extins stăpînirea asupra întregii peninsule care-i poartă numele: Pelopones.

46. Sacrificii și rituri specifice religiilor mistice, prin care se urmărea obținerea unui nou mod existențial, ca, de pildă, obținerea schimbării personalității sau nemurirea sufletului. Tema este tratată pe larg de M. Eliade în *Naissances mystiques. Essai sur quelques types d'imitation*, Paris, Gallimard, 1959, pp. 234 și urm., precum și în studiul *Marginalien zum Wesen der Maske*, „Antaios”, noiembrie 1962, Stuttgart, 396-464. În scenariile specifice riturilor din religiile mistice, personajele sînt tipice, reactualizînd întîmplări legendare prin care ele își pierd identitatea, devenind „altcineva” (transmutarea personalității).

47. La Homer și în poezia lirică greacă, eterul este identificat cu „înaltul cerului” (*aither*). În filozofia presocratică, nu intră ca element constitutiv al universului; abia la Aristotel aither este considerat o substanță cosmică, divină, liberă față de elementele lumii materiale, supuse contradicțiilor și schimbărilor. În formarea lumii, rolul său este totuși hotărîtor. Nu este exclus ca Filostrat, introducînd în această conversație, care se vrea doctă, noțiunea de „eter” să fi cunoscut ceva despre înțelesul filozofic al cuvîntului prajăpati, principiul creator al cosmosului (M. Eliade, *Istoria religiilor...* I, p. 239). Vezi mai sus nota 16 și Empedocle, citat de Aristotel, fr. 204 DK (= fr. 53 în *Filozofia greacă pînă la Platon*, ed. cit., I, 2, p. 491).

48. Părerile „înțelepților” indieni despre alcătuirea universului și apariția vieții, în expunerea lui Filostrat sînt un amalgam de concepții filozofice materialiste și de vagi aluzii la învățătura despre *Prajăpati* (Unitate-Totalitate), principiul spiritual care se află la baza formării Universului înainte de a se manifesta sub influența „dorinței” (*kama*) (M. Eliade, *ibidem*). Filostrat nu s-a dovedit însă capabil să coordoneze coerent temele filozofice luate în discuție, nici să le pună în legătură cu descrierea practicilor rituale.

Cu toate acestea, el menționează imnurile intonate de gymnosofiști în cinstea razelor de lumină solară, ceea ce se potrivește cu informațiile pe care le dă cu privire la cultul focului, respectiv al Zeului-Soare, echivalent cu elementul necesar încălzirii rituale (*tapas*). M. Eliade preferă traducerea cuvîntului grec *sophos*, cînd are înțelesul de brăhman, prin „dialectician”.

49. Și în acest capitol Filostrat întrunește concepții filozofice eterogene, grecești și indiene, care i se par înrudite. Aici, de pildă, pot fi recunoscute ecouri din doctrina lui Empedocle despre „iubire” (*philia*), care asigură consistența materiei, cît și din cea a lui Anaxagoras despre „spiritul” (*nous*) care coordonează și conduce părțile constituente ale universului, lesne de apropiat de Prajâpati. Eventual, un indiciu despre cunoștințele lui Filostrat în materie de cosmogonie vedică ar putea fi cele spuse aici despre crearea universului prin dubla sa funcție sexuală, imprimată de *Prajâpati*. Mențiunea merită să fie raportată la un imn din Rig Veda (X, 129) comentat de M. Eliade în *Istoria religiilor...* I, pp. 236-237. În strofa a IV-a a acestui imn, este vorba despre diviziunea „seminței dinții” (*retas*) într-un principiu masculin și altul feminin, prima manifestare concretă a lui *Prajâpati* la îndemnul „dorinței”, care poate fi asemuită cu *philia*, dar și cu forța cosmică a Erosului orfic, descrisă de Platon în *Cratylus* (402 b). În cosmogonia orfică, din „oul primitiv” creat de Noapte (mediul întunericului) se formează Pămîntul (principiu feminin) și Cerul (principiu masculin). Bibliografia lucrărilor despre vechile cosmogonii indiene la M. Eliade, *op. cit.*, pp. 442-446 și 449-450.

50. În textul grecesc *logos*, care se poate traduce și prin „povestire”, „istorioară”.

51. Vezi mai sus nota 4.

52. Metafora corabiei expusă de Iarchas înfățișează o altă variantă vedică a formării universului, care poate fi apropiată, dacă nu chiar identificată cu „creația săvîrșită de o Ființă divină, *Meșterul universal* Visvakarman (RV X, 81), care făurește lumea aidoma unui sculptor, fierar ori tîmplar” (Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 237). Despre apariția celorlalți zei, în Rig Veda sînt consemnate alte variante. La aceste imnuri se referă, probabil, Iarchas în continuare (*idem*, p. 238).

53. În relatarea sa despre popasul lui Apollonios la gymnosofiști, Filostrat trece acum la un nou subiect, introducînd o *novella*, al cărei conținut se referă la demonologie. Concepția veche indiană despre demoni este extrem de complexă, linia de demarcație dintre zei și demoni nefiind clară. În general, numele deva a fost atribuit demonilor „buni”, iar cel de asura celor „răi”, deși nu există nici o regulă în această privință. În religia iraniană, *devii*, dimpotrivă, au evoluat în sensul de demoni răi. Demonii sînt divinități populare, indoeuropene, de regăsit în mitologiile balto-slave, germanice, greacă. La greci, în perioada postsocratică, demonii devin divinități secundare, intermediare între zei și oameni. O dată cu răspîndirea religiilor mistice începe prigoana demonilor „răi” prin incantații și vrăji. Apollonios, în calitatea lui de preot apollonic, era un specialist în recunoașterea și alungarea lor. Vezi, de pildă, cartea a patra, X. Se înțelege deci motivul introducerii acestui episod în timpul șederii sale la gymnosofiști.

54. Capitelele XXXIX și XL din această carte conțin date despre practicarea unor vindecări „miraculoase”, precum și unele „rețete” prescrise de „întelepți”. În calitatea lor de neopitagorici, Apollonios și Damis se arată foarte interesați de arta vindecărilor. Cf. cartea a cincea, XII, o comparație între practicile de magie din Orient și cele pitagorice. Pe tema medicației magice în primele secole ale erei noastre, s-au creat școli pentru asemenea pseudo-științe și au apărut manuale, a căror nefastă influență a ajuns pînă în Evul Mediu.

55. Vezi în continuare cartea a șasea, II, precum și cartea a opta (*passim*). Din acest capitol, reiese că Apollonios era autorul a cel puțin două tratate de științe oculte; unul despre mantică, și altul despre sacrificii. În cartea a șasea, II el mărturisește că pentru compunerea acestor tratate s-a inspirat din știința gymnosofiștilor indieni. În cap. XIX din cartea a patra, este semnalată din nou lucrarea sa *Despre sacrificii*, considerată carte de referință.

56. Asclepiazii, Podakeirios și Machaon, fiii lui Asclepios, zeul care posedă arta vindecării. În calitatea sa de fiu al lui Apollo și Coronis, cultul lui Asclepios era afiliat religiei apollonice. Marele său sanctuar din Epidauros, ale cărui ruine atrag și astăzi mii de vizitatori, a devenit celebru încă de la sfîrșitul sec. al V-lea și a determinat înființarea

multor alte locuri de cult asemănătoare, în Cos, de pildă, sau la Pergam. Nenumărate reliefuri votive îl înfățișează pe Asclepios (preluat de romani sub numele Esculap) învelit într-o mantie (de filozof) și ținând în mână un toiag pe care este încolăcit un șarpe, simbol al artei sale de a tămădui oamenii. Când însă a încercat să învie un mort, Zeus l-a lovit pe Asclepios cu fulgerul și l-a azvîrlit în Infern. Școala hippocratică din Cos a dominat cu autoritate știința medicală din Antichitate timp de secole.

57. Aici se încheie în relatarea convorbirilor dintre Iarchas și Apollonios enumerarea temelor care-i interesau în egală măsură pe cei doi „înțelepți” din domeniul practicilor rituale, al divinației, al vindecărilor miraculoase. Urmează o informare despre fauna și flora Indiei, inspirată, pe cât se pare, din scrierile lui Ctesias (sec. al IV-lea a. Chr.) și Megasthenes (începutul sec. al III-lea a. Chr.), precum și despre unele triburi primitive de pe malurile Gangelui.

58. Numele *pygmei* vine de la cuvîntul grec *pygme*, „pumn”, așadar pigmeii sînt oameni mici cît pumnul. În mitologia greacă, începînd cu Homer (*Iliada* III, 6), sînt cunoscuți ca niște omuleți harnici, care-și apără recoltele de lăcomia păsărilor flămînde. Patria lor se află în sudul Egiptului, dar variantele mitologice, îndeosebi cele legate de zborul cocorilor, îi mută cînd în Tracia, cînd în îndepărtata insulă Thule – după cuceririle lui Alexandru, pînă și în India. În perioada elenistică, pigmeii sînt pretutindeni prezenți în artele decorative, înfățișați ca personaje burlești; skiapozii sînt o specie umană de rasă neagră, probabil invenția unor mitografi, cu laba la picioare atît de lată, încît poate oferi umbră (*skia*).

59. *Orgya*, șase picioare = 1,476 m.

60. Descrierea unui minereu magnetizat constituie o reproducere după un text filozofic. Vezi Democrit, A 165, *Filozofia greacă pînă la Platon*, II, 1, ed. cit., p. 482 și romanul lui Heliodor, *Etiopicele*, II, 8.

61. Originar din Caria, Asia Mică, Scylax a fost totodată navigator și geograf. La inițiativa regelui Persiei, Darius I (sec. al V-lea a. Chr.) a întreprins o expediție de explorare a coastelor maritime ale Golfului Persic și ale Golfului Arabic, ajungînd pînă în zona actualului Canal de Suez. Herodot a folosit din plin datele expuse de Scylax despre configurația țămurilor pe care le-a explorat. De la Scylax n-au rămas fragmente, în schimb a rămas un pseudo-Scylax, Periplous, lucrarea unui anonim din sec. al IV-lea a. Chr.

62. Descrierea grifonului (gr. *gryps*, *grypos*), animal fabulos, care amintește de înfățișarea reptilelor-pasăre, se află și la Herodot (*Istorie* III, 116; IV, 13; 27). Alături de taur, grifonul este folosit de artiștii plastici ai Orientului Apropiat și Mijlociu ca motiv animalier preferat. Herodot IV, 79 și 153 menționează cîteva opere plastice ale unor renumiți artiști greci care au folosit acest motiv. Nu este exclus ca descrierea de față să fie o preluare din notele lui Ctesias despre cele văzute și admirate de el la curtea regelui Artaxerxes, unde a trăit cîteva ani ca medic al regelui.

63. Legende în legătură cu pasărea fenix, rar văzută de localnicii Egiptului, sînt consemnate de Herodot în *Istorie* II, 73.

64. Etruscii. Posibilă aluzie la originea asiatică a etruscilor.

65. După o informație din Strabon, *Geografia* XV, I, 33 (701), Patala se afla pe insula Patalene, în Delta Indusului. Este identificată cu orașul Puttelipur. A fost ultima cucerire a regelui Alexandru în campania sa din bazinul Indusului. Cît despre Hyphasis (Sutlej), vezi nota 82 la cartea a doua și nota 1 la această carte.

66. Menționat de Nearchos în *Periplous*, este amintit și de Strabon în *Geografia* XVI, III, 5 (766). Ortogoras povestește cum în cursul expediției maritime la care a participat în Oceanul Indian, în insula Ogyris, unde se afla mormîntul regelui Erythras (vezi mai sus nota 3) l-au înflînit pe fostul satrap al Frigiei, refugiat aici, de frica regelui Darius, și cum l-au luat pe o corabie pentru a-l repatria. Este vorba despre regele Darius Ochos, cel învins de Alexandru la Issos în 333 a. Chr.

67. Papirus. Insula este astfel denumită după planta care crește aici în abundență. În gr., cuvîntul *byblos* înseamnă „carte”, deoarece din fibrele foilor de papirus se preparau lungile suluri care serveau la scris. Manuscrisele atingeau uneori proporții impresionante, după textul pe care-l conțineau. Vezi și nota 36 la cartea a doua.

68. Vezi Strabon, *Geografia* XV, II, 1. Oreitaii (oriții) sau oreitani făceau parte din populațiile așezate la vest de gurile Indusului, în ținutul Ariei (sau Arianei). Sînt menționați în notele de călătorie ale lui Nearchos (Fr. 20 Müller). Strabon îi considera a fi tot indieni.

69. În continuarea așezării oriților, Strabon (XV, II, 2) îi menționează și el pe ichthyophagi, „mîncătorii de pește”. Țărutul locuit de această populație este sărac în apă potabilă și culturi. Hranite cu pește, carnea vitelor mici, oi și capre, prinde la rîndul ei gust de pește, notează Strabon.

70. Sărimd peste țărmul Gedrosiei (fostul Belucistan), descris de Strabon, după Nearchos, (*loc. cit.*, 3-4), Filostrat își aduce călătorii în Carmania, ținut de asemenea arid, unde locuitorii trăiau numai din varietățile de pește pe care le oferea marea. Strabon (*loc. cit.*, 5-7) descrie pe larg caracteristicile acestui țărm, unde doar palmierul este salvarea călătorului, amintind și de suferințele neînchipuite ale oamenilor care l-au însoțit pe Alexandru, regele Macedoniei, la întoarcerea sa din bazinul Indusului spre Mesopotamia. Izvoarele literare despre această expediție nefericită, menționate de Strabon, critică ambiția lui Alexandru de a parcurge acest drum pe uscat, de-a lungul țărmului pe lângă care naviga Nearchos, numai din nestăvilita dorință a regelui de a explora ținuturi necunoscute, considerate de el drept marginile lumii.

CARTEA A PATRA

1. Colofonul se află la nord de Efes, despărțit de orașul vecin prin vărsarea fluviului Caistros. Amîndouă așezările sînt adăpostite în același golf. Relativ la întemeierea orașului, vezi Strabon XVII, I, 3.

2. Aproape de Milet, ceva mai spre sud, ionienii au ridicat în sec. al VI-lea un templu grandios în cinstea lui Apollo, supranumit *Didymaios*, de la numele cătunului Didyma, unde din vechime se instituise un colegiu de preoți, branchizii, renumiți pentru știința lor în prezicerea viitorului (Herodot I, 46; I, 157-159). În anul 494 a. Chr. marele templu a fost distrus de perși. Cîteva date din istoria acestui loc celebru, destinat să rivalizeze cu Delfi, sînt consemnate de Strabon, în *Geografia* XI, 4 și XIV, 1, 5; la întoarcerea din Grecia, după bătălia de la Salamina, regele Xerxes a luat cu sine toate tezaururile templului, căci avea nevoie de bani, dar și pe branchizi, cărora le era frică de izbucnirile de ură ale populației împotriva lor (Herodot VI, 19). Reconstrucția templului, pe o suprafață și mai mare, înconjurată de un zid (incinta sacră) a început în sec. al IV-lea a. Chr., dar nu a putut fi terminată decît în sec. al II-lea p. Chr., pe vremea împăratului Hadrian. Multă vreme, uriașa clădire a Didymaion-ului a rămas fără acoperiș, din lipsă de mijloace bănești.

3. Pergamul (Pergamon) se află în nord-vestul Asiei Mici, în Mysia. La începutul sec. al III-lea a. Chr., în 283, în această regiune ia ființă un stat elenistic sub conducerea Attalizilor (urmașii lui Attalos I). Eumenes I (263-241) extinde teritoriul statului pînă la mare, iar sub Eumenes al II-lea Pergamul devine cel mai înfloritor stat asiatic din punct de vedere cultural. În 133 a. Chr. Attalos al III-lea lasă statul Pergam ca moștenire Republicii Romane, cu condiția ca cetățile grecești din zonă să-și păstreze autonomia. Pergamul devine o importantă provincie romană sub numele de Asia. Aici, alături de alte impunătoare și celebre clădiri, a fost ridicat un sanctuar în cinstea lui Asclepios, la care veneau bolnavi din toate părțile lumii. La acest sanctuar se referă Filostrat. Vezi în continuare cap. XI și cartea întîii, nota 17.

4. Referitor la Smyrna (azi Izmir), vezi *Prezentarea*. Ordinea în care sînt înșirate orașele Ioniei nu are importanță. Filozoful itinerant trece pe rînd pe la toate marile centre unde se aflau temple și sanctuare apollinice sau asclepiade.

5. Zborul păsărilor juca în Antichitate un rol deosebit în prezicerea viitorului, îndeosebi în treburile de stat ale Republicii Romane. La Roma, *augurii* anunțau ce se va petrece prin *auspicii*, colegiul lor devenind astfel un puternic instrument de acțiune în mîna oamenilor politici. În cazul de față, Apollonios se folosește de zborul vrăbiilor pentru

a da – în manieră esopică – o lecție de comportare morală cetățenilor din Smirna, unde acumularea de bogății dusese la mari tulburări sociale în mediul păturilor sărace.

6. Se va vedea în continuare, în episodul despre ciurma din Ionia, care izbucnise în timpul șederii lui Apollonios, că „agentul” molimii nu este altul decât... un duh rău, nimicitor până la urmă de filozof (cap. X).

7. Ionienii treceau drept cea mai veche ramură a etniilor grecești stabilite în Peninsula Balcanică. La sfârșitul mileniului al doilea a. Chr., sub presiunea altor ramuri de greci care coborau din nord-vest, mulți ionieni așezați în Atica, Eubee și în nordul Peloponesului au traversat Marea Egee, întemeind colonii în insule și pe coasta Asiei Mici, denumită ulterior Ionia, adică în aria vizitată de Apollonios. Istoria ionienilor este pe larg redată de Herodot în *Istoriile* sale (I, 143; 148; 170), căci Ionia, după Lydia, a căzut în sec. al VI-lea a. Chr. sub stăpânirea persilor. În Asia Mică, ionienii au refăcut o confederație de douăsprezece cetăți, care se înfiripase în nordul Peloponesului, devenită cu vremea o puternică unitate politică, în care intrau și greci insulari (Chios și Samos, de pildă). Uniunea, în ciuda dificultăților prin care a trecut de-a lungul secolelor, exista încă în perioada elenistică, fie și doar virtual, datorită cultului comun al lui Poseidon Helikonios la marele sanctuar Panionion de la capul Mikale.

8. Numele proprii și cuvintele uzuale latinești intrate în fondul lexical al limbii grecești erau considerate „barbarisme” de către „purități” de genul lui Apollonios, aderent al curentului aticist.

9. Epitet pentru Poseidon.

10. În acest capitol, este formulată o deosebit de interesantă paralelă în privința realizării unei imagini artistice în artele plastice și în creația poetică. În vreme ce în artele plastice imaginea artistică, odată materializată, rămâne una și aceeași, după cum a plasmuit-o cel ce mai întâi a conceput-o, la citirea unei opere literare, datorită cursivității lecturii, se observă varietate în redarea unei imagini, instabilitate chiar și, se înțelege, varietate în receptarea mesajului artistic, de la individ la individ.

11. Capitolul VIII conține o discuție tipică despre „cea mai bună” ocîrmuire a unei cetăți-stat, dar introduce și un punct de vedere nou. Pentru a se ajunge la acest ideal, în „cetate” (*polis*) este nevoie de opoziție. Teza este ilustrată cu exemple preluate din opera lui Heraclit și a lui Democrit, termenii folosiți fiind cei consacrați: *homonoia* („buna înțelegere”) și *stasis* („opoziția activă”). Ceea ce este deosebit, remarcabil în această teză este interpretarea dată cuvîntului *stasis* („stare de luptă”). Pentru a se ajunge la rezultate multumitoare, opoziția se cuvine să devină o „emulație”, o „întrecere” (*eris*), în sensul pozitiv al cuvîntului, nu o „răscoală” armată, căreia îi cad victime cetățenii. Este o reîntoarcere la mitul celor două *erides*, atît de frumos expus de Hesiod la începutul poemului său *Munci și zile*, cu o aplicare concretă la viața politică a orașelor grecești autonome din Ionia.

12. Metafora corabiei care evocă statul și conducerea de stat a fost intens folosită de poeții lirici greci și latini, printre alții și de Horațiu, îndeosebi pentru a sugera primejdia prăbușirii unui regim sau a unei cetăți-stat. În cazul de față, metafora se referă la necesitatea divizării și coordonării muncilor de răspundere într-o organizare statală.

13. Fenomenul apariției simultane a lui Apollonios în două locuri diferite se va repeta. Vezi cartea a opta. Este menționat și în biografia lui Pitagora.

14. În lb. greacă: *to apotropaion*, „chipul care alungă relele”, lat. *amuletum*. De obicei, amuletele aveau chip de om sau de animal și trup de animal. Unul din cele mai frecvente chipuri apotropaice – care serveau și ca ornamente arhitecturale – este cel al Gorgonei. În cazul de față, apotropeul era chipul lui Heracles.

15. De reținut că sanctuarul lui Asclepios de la Pergam, pentru a face concurență celui de la Epidaur, putea fi vizitat de oricine, fără a se plăti taxe de intrare.

16. Cel mai de seamă erou dintre grecii care au asediat Troia, Ahile, era invulnerabil, în afara de călcîiul de care fusese înțut de mama lui, zeița Thetis, pe cînd îl înmuia în sîngele unui centaur, pentru a-l face nemuritor. A fost ucis de Paris, înainte de căderea Troiei, cu o săgeată îndreptată spre călcîiul lui de către Apollo. În text, cuvîntul folosit pentru „mormînt” este *kolonos*, „tumul”. În unele variante ale legendei, Ahile era divinizat. Mica insulă Leuke (Insula șerpilor) de la gurile Dunării îi era închinată

(Strabon, *Geografia* VII, III, 16), iar la est de gurile fluviului Borysthenes (Niprul) se afla sanctuarul „Drumul lui Ahile”, eroul devenind astfel zeul tutelar al multor colonii grecești de pe țărmul nordic al Mării Negre (*ibidem* 19).

17. Dioscurizii sînt discipolii lui Dioscurides din Cilicia, care a profesat medicina la Roma în a doua jumătate a sec. I p. Chr. Renumit medic și biolog al Antichității, Dioscurides a lăsat în urma sa un tratat de farmacologie, care a dăinuit pînă tîrziu, în Evul Mediu.

18. *Phaedimii*; din mulțimea aceloră cu numele de *Phaidimos*, printre care un fiu al Niobei, ucis de Apollo, este greu de precizat la care din ei se referă Filostrat. Vezi RE XIX, 2, *Phaidimos*, 1536-1538 (G. Lippold).

19. În text: „aparitiia” lui Ahile, *eidolon*, imagine vană, întocmai celei a lui Darius invocată de Atossa să apară din mormîntul-tumul de la Susa. Eschil, *Perșii*, v. 703 și urm. Năluca apărea pentru a-i înspăimînta pe locuitorii Ilionului, vizitat de Apollonios.

20. Vezi în *Iliada* IX, 78-113; 422-605 încercările bătrînului Nestor și ale lui Phoenix, fostul pedagog al lui Ahile, ca să-l înduplece pe erou să revină pe cîmpul de luptă, după cearta cu Agamemnon. Epitetul de *tropheus*, „tată hrănitor”, (în sensul de „conducător spiritual”), dat lui Phoenix, regele dolopilor, amintește faptul că Ahile s-a bucurat de o educație deosebită. Eroul, de fapt, fusese crescut de centaurul Cheiron, renumit pentru înțelepciunea sa.

21. *Iliada* XXIV, 468-512, Priam, regele Troiei, vine la Ahile să-l roage să-i înapoieze cadavrul lui Hector. Este cea mai emoționantă scenă din toate cînturile epopeii, de un profund umanism.

22. În dragostea ei de mamă, Thetis, pentru a-l feri de moarte pe Ahile, l-a ascuns, deghizat cu haine femeiești, la curtea regelui Lycomedes, din insula Scyros. Odysseus descoperă taina și-l readuce pe erou pe cîmpul de luptă de la Troia, în urma unei aprige dispute între cei doi.

23. Aluzie la o proiectată căsătorie a Polyxenei, fiica lui Priam și a Hecubei, cu Ahile. După cucerirea Troiei, a fost jertfită chiar pe mormîntul lui Ahile de către Neoptolem, fiul eroului grec, și al Deidameei regina din Scyros. Vezi în continuare cap. XVI, o altă versiune despre moartea Polyxenei, dată ca dezmințire chiar de umbra lui Ahile.

24. Eroi uciși de Ahile la Troia. Memnon, rege al Etiopiei, era fiul zeiței Aurora (Eos) și a lui Tithonos. A venit la Troia chemat de Priam, pentru a da ajutor celor asediați; vezi în continuare cartea a șasea, III-IV, vizita lui Apollonios în Egipt, unde era ridicată o statuie în cinstea lui Memnon. Cf. Herodot, *Istorie* II, 106. Printre cîntecele epice inspirate de războiul troian, a apărut și o *Memnonidă*, al cărui conținut este cunoscut îndeosebi prin figurația pe vasele ceramice. Cyknos este necunoscut. Nu poate fi același cu personajul din Ps. Hesiod, *Scutul*, poem din sec. al VI-lea a. Chr.

25. Tumulul Aianteion domina cu înălțimea sa vărsarea Skamandrului în Marea Mediterană. Aiax, fiul lui Telamon, este nefericitul erou grec, care s-a sinucis azvîrlindu-se în ascuțișul săbiei înfipte în pămînt. După moartea lui Ahile, în urma unei aprige dispute cu Odysseus pentru armele celui căzut, a avut un moment de rătăcire a minții și a ucis o tumă de oi. Nu a putut supraviețui rușinii acelui moment tragic. Sofocle a compus pe această temă una din cele mai frumoase drame psihologice din creația sa.

26. Adică spre sud. Eolida, la nord de Ionia, este regiunea unde s-au așezat cu precădere coloniști sosiți din Beoția și Tessalia. Dialectul eolic se vorbea și în insulele învecinate, în Lesbos în primul rînd, patria poezilor Alceu și Sappho (sec. al VI-lea a. Chr.).

27. Methymna se află în colțul de nord-vest al insulei Lesbos, la intrarea în Golful Adramyttion.

28. Despre Palamedes, vezi nota 31 la cartea a doua.

29. Hekate, protectoare a „drumeților” (*enodioi*). Cu alte cuvinte, Damis asistă la întemeierea unui sanctuar, loc sacru închinat lui Palamedes.

30. Foarte interesantă această mărturie, care este o dovadă grăitoare despre conflictele și dușmăniile izbucnite între prezicatorii din diferite centre ale lumii antice, meșteri în arta divinației. Legenda lui Orfeu, sfîșiat de Menadele trace, susține că membrele cîntărețului au fost adunate și îngropate de Muze, dar capul a plutit pe apele Mării Egee

pînă în insula Lesbos, unde a fost găsit de locuitori și înmormîntat. Aici, s-a întemeiat un sanctuar (*adyton*), unde „Orfeu” dădea sfaturi și făcea profeții. El pretindea că fusese victima miniei lui Dionysos pentru că-l preferase pe Apollo și învățăturile lui. Cu privire la „apariția” lui „Apollo” în fața lui „Orfeu”, cf. cartea întâi, VIII, unde este menționată apariția „zeului” Asclepios, și nota 16 la această carte. Acestui „zeu” (recte: Apollo) se vede că treburile îi mergeau slab, dacă nici la Gryneion (localitate în Golful Elaiei, la nord de Cyne), nici la Claros (oraș în Ionia) nu avea consultanți.

31. Calătorii au traversat Marea Egee plecînd de la Lesbos. Acum ei se află în apele insulei Eubee, în preajma Aticii.

32. Odysseus, supus la grele încercări în peregrinările sale, a fost nevoit să coboare și în Hades. Pentru a pătrunde în tărîmul de dincolo de Ocean, are datoria să îndeplinească anumite rituri, întocmai cum îl învățase Circe (*Odissea* XI, 23-50).

33. Printre „miracolele” povestite de Filostrate în legătură cu Apollonios, el descrie acum o *epiphanie*, adică apariția unui personaj ieșit din pămînt prin vraja unei invocații. Apollonios rostește un descîntec prin care cheamă „imaginea vană”, „umbra” (*eidolon*) lui Ahile să iasă la suprafață din mormîntul-tumul unde eroul fusese îngropat. Asemenea apariții, care au un curs ascendent, se numesc anodoi. Ele se petrec fie încet, lin, cum era cazul apariției regelui Dareios, invocat de Atossa în *Perșii* lui Eschil, v. 682-692, fie provocînd zgomote și cutremur, ca în descrierea de față. Epifaniile au la bază vechi rituri agrare, prin care erau invocate divinități ale fertilității, cum ar fi, de pildă, Pandora, Demeter sau fiica acesteia, Persefona. În literatura veche greacă, au apărut cicluri mitice pe această temă, unele aparținînd creației epice genealogice. Erau invocați să „apară” din adîncuri diferiți eroi din trecutul legendar al grecilor, de obicei întemeietori ai unei așezări, deci eroi eponimi. În acest caz, mitul epifaniei avea o altă funcție față de cea primară. Apariția „umbrei”, care, de cele mai multe ori, nu rămînea mută, stîrnea groază și admirație. În romanele grecești din perioada greco-romană, epifaniile erau frecvent folosite în calitate de clișee literare. Vezi, de pildă, vrăjile bătrînei egiptence din romanul lui Heliodor din Emesa, *Etiopika* (VI, 14-15) pentru a comunica cu fiul ei, mort.

34. Cu toate acestea, după moartea lui Patrocle, Ahile își taie părul și-l depune ca ofrandă pe rugul prietenului său (*Iliada* XXIII, 142). Aici este amintită o altă variantă a legendei despre părul lui Ahile; eroul îl păstrează ca ofrandă pentru fluviul Sperchios, care izvorăște din munții Pindului, străbate ținuturi din Grecia de mijloc și se varsă în Golful Lamiac, în micul teritoriu al Phthiei, de unde era originar neamul lui Peleus, regele mirmidonilor. Vezi invocația lui Ahile către Sperchios în *Iliada* XXIII, 144.

35. De suplini: cuvenite unui erou.

36. În gr. *biketeria*, premiții, primele roade ale pămîntului.

37. Referire la faptul că n-a dobîndit-o de soție pe Polixena, fiica regelui Priam. Vezi mai sus nota 23.

38. Filostrate generalizează: poezii epice. Despre ceremoniile funebre la moartea lui Patrocle, despre conștiința morții apropiate la Ahile, care știa că va fi, la rîndul lui, ars pe rug și înmormîntat în aceeași urnă funerară care conținea cenușa lui Patrocle, vezi *Iliada* XXIII, 125, 126. Thetis îi prezisese că nu va supraviețui multă vreme dacă îl va uide pe Hector, *Iliada* XVIII, 96.

39. O variantă care apare în una din micile epopei ale ciclului epic *Distrugerea Troiei*, atribuită lui Arctinos din Milet.

40. În legenda răpirii Elenei, soția regelui Menelaos, de către Paris, fiul lui Priam, regele Troiei, s-a ivit varianta menționată aici: Paris duce cu cel la Troia numai imaginea vană (*eidolon*) a Elenei, în timp ce persoana ei fizică este pusă la adăpost, la curtea regelui Proteus din Pharos (vezi cartea întâi, nota 13). Această variantă era cunoscută de poetul *Odisseei*, care o introduce în cîntul al II-lea, v. 120 și urm., de marele poet sicilian Stesihoros din Himera (sec. al VI-lea a. Chr.), care a compus un splendid poem pe această temă, de Herodot (*Istorie* II, 112-120). Euripide a scris, la rîndul lui, o dramă intitulată *Elena*, a cărei acțiune se petrece în Egipt.

41. Într-adevăr, în *Iliada* eroii troieni, cu excepția lui Paris, nu sînt cu nimic mai prejos față de eroii greci. Dimpotrivă, faptul că își apără cu prețul vieții cetatea, în frunte cu

Hector, contribuie ca întreaga simpatie a cititorului sau a ascultătorului unei recitări epice să se îndrepte spre troieni. Aici, cuvîntul „virtute”, în sens de „vitejie”.

42. Revenire la problema absenței lui Palamedes din cînturile Iliadei. Vezi cartea a treia, nota 31. Ahile găsește o explicație: Homer a vrut să cruțe reputația lui Odysseus și de aceea nu l-a introdus pe Palamedes în rîndul eroilor greci, luptători la Troia.

43. După cum reiese din acest capitol, Apollonios se comportă față de Ahile, eroul grec, ca un adevărat reporter modern care ia un interviu unui personaj de seamă. Printre alte specii literare folosite de Filostrat spre a conferi vioiciune povestirii sale, iată că a introdus și un „interviu” alert, scurt, uitînd cu desăvîrșire că eroul său „știa” toate și, ca atare, n-avea de ce să-l întrebe pe Ahile o serie de lucruri mai mult decît banale, probabil simple controverse ale cercurilor literare de pe acea vreme

44. Misteriile de la Eleusis, instituite în cinstea zeiței Demeter și a fiicei sale, Persefona. Eleusis se găsește la circa 20 km depărtare de Atena și era un loc al practicilor de cult chthonian încă din perioada miceniană (sfîrșitul mileniului al II-lea a. Chr.). Misteriile eleusine, sărbătoare denumită Thesmophoria, se țineau toamna, cu prilejul însămînțării, căci Demeter era divinitatea holdelor, care îi învățase pe oameni să semene și să secere. La sfîrșitul secolului trecut, săpăturile arheologice au dat la iveală sanctuarul zeițelor, *telesterion*, o sală destul de vastă, cu plafonul susținut de coloane și prevăzută cu bănci. Thesmophoriile, descrise cu lux de amănunte de Aristofan în *Broaștele*, și în *Femeile care sărbătoresc Thesmophoriile* erau o festivitate de stat. Pentru a înlesni calea procesiunii care se îndrepta anual de la Atena la Eleusis, s-a construit un drum de acces care unea direct cele două localități.

45. După această mărturie, înseamnă că una din zilele Thesmophoriilor era închinată zeului din Epidaur, adică lui Asclepios, așa cum se și explică ceva mai jos.

46. Situație asemănătoare cu cea semnalată la nota 27. Despre refuzul hierofanților de la Eleusis de a-l iniția pe Apollonios în misterii locale vezi și cartea a doua, VIII.

47. Vezi cartea a treia, nota 55.

48. În gr., *basileios stoa*, referire la porticul lui Attalos, regele Pergamului, care ridicase multe opere de artă la Atena (sec. al II-lea a. Chr.).

49. Cuvîntul *Anthesterion* înseamnă luna „florilor”, de la gr. *anthos* („floare”). Sărbătorile de primăvară în cinstea zeului Dionysos, *Anthesteria*, ținute în luna martie, durau trei zile. Prima sărbătoare desfășurarea vaselor cu vin; a doua era dedicată plecării pe mare a zeului pentru propagarea cultului său, iar a treia comemora morții, cărora li se aduceau prinoase și libații, căci Dionysos în Atica era și el un zeu chthonian, asociat cultului zeiței Demeter de la Eleusis, sub denumirea de Iachos (Herodot, *Istorie* VIII, 65). Acestea sînt „marile Dionysii”, admise ca sărbători de stat, oficiale, încă de pe vremea lui Peisistratos (sec. al VI-lea a. Chr.); erau însoțite de procesiuni și reprezentații dramatice, nucleu ritual din care s-a ivit drama greacă, una din cele mai valoroase creații artistice din literatura universală.

50. Orfeu, cîntărețul trac a cărui religie era afiliată pitagorismului și religiei apollinice, trecdea drept autorul unor imnuri sacre, *Hieroi logi* sau *Theologia*, care conțineau o theogonie și o anthropogonie, precum și mitul nașterii zeului Dionysos-Zagreus. Ca și neopitagorismul sau neoplatonismul, învățăturile orfice recunoșteau necesitatea „purificării” prin abținere și renunțări, răsplata sufletului care se desprinde de învelișul trupesc (*soma*), considerat drept un mormînt (*sema*), fiind așteptată într-o lume transcendentă. Imnurile orfice sînt o creație literară anonimă, tîrzie, majoritatea datate în sec. al III-lea a. Chr., dar tematica lor este și mai veche.

51. Aceste cuvinte sînt un citat dintr-un poem elegiac al lui Tyrtaios, renumit poet milesian, invitat la Sparta să compună *embaterii*, cîntece de luptă, de îmbărbătare, în sunetele cărora ostașii pășeau în rînduri strînse împotriva dușmanului. (Fr. 7 *Anthologia Lyrica Graeca*, Diehl).

52. După moda ioniană.

53. Dem atic din tribul Oineis, devenit celebru datorită unei comedii de Aristofan: *Acharnienii*.

54. Artemisia, fiica lui Lygdamos, tiran în Halicarnas (Caria); după moartea soțului ei, devenise conducătoarea cetății, care era patria lui Herodot. L-a însoțit pe Xerxes în

expediția acestuia împotriva grecilor, aducând o contribuție importantă în bătălia navală de la Salamina (Herodot, *Istoriei* VII, 99 și VIII, 68; 93, 101-103; 107).

55. *Agraulos* este adjectiv cu două terminații. Înseamnă „cel” sau „cea” care-și petrece noaptea pe câmp. În cazul de față, nume propriu; *Agraulos* este soția lui Cecrops, în istoria legendară a Aticii primul rege al ținutului, și el o divinitate htonică, asociată la cultul șarpelui. A ieșit la viață din pământ, deci era un rege „autohton”, nu venit din altă parte. În disputa dintre Atena și Poseidon pentru stăpânirea Aticii, el a optat pentru Atena, care a devenit astfel divinitatea tutelară a ținutului.

56. *Oreithya* era fiica regelui legendar Erechtheus din Atena. Zeul vântului nordic, Boreas, a răpit-o și a dus-o în Tracia. Fiii lor sînt Calais și Zetes.

57. Marea teatru al lui Dionysos, care poate fi și astăzi văzut și admirat în toată frumusețea lui de odinioară la poalele Acropolei.

58. Cuvîntul „amficioni” înseamnă „cei ce locuiesc în jur”. O „amficionie” a însemnat, inițial, o uniune de neamuri și de cetăți pentru apărarea unui sanctuar. Cea mai renumită amficionie din Antichitatea greacă era cea de la Delfi, unde se afla unul dintre cele mai renumite și bogate sanctuare din lumea veche. Pentru controlul asupra sanctuarului au avut loc războaie sîngeroase, denumite războaie „sacre”. În plină perioadă a stăpînirii romane, în Grecia, Colegiul amficionilor, aici menționat, nu însemna nimic mai mult decît un colegiu de preoți, afiliați pe lingă Comunitatea Sanctuarelor din nordul Greciei.

59. Oeta, cu o înălțime de 2 168 m, domină relieful muntos al Greciei centrale (în Malida).

60. Pe vremea cînd trăia Apollonios mai dăinuia încă monumentul funerar închinat celor trei sute de spartani care, luptînd împotriva persilor, și-au dat viața, împreună cu regele Leonidas, pentru apărarea Thermopilelor, trecătoarea îngustă dintre muntele Calidromos și terenul mlăștinos al malului sudic din Golful Maliac. Strategic, trecătoarea, lungă de 4 km și lată de aproximativ 50 m, închidea accesul spre Grecia centrală. Astăzi, datorită aluviunilor aduse de fluviul Sperchios, configurația terenului s-a modificat. Locul este marcat de un monument modern, în mamură albă.

61. Cf. Herodot, *Istoriei* VII, 219; 221. Simonides din Ceos, marele poet care a cîntat în versuri nemuritoare vitejia celor ce i-au înfruntat pe persi, a compus pentru prorocul Megistias un emoționant epitaf (VII, 228).

62. Cîntat de Hesiod în prooimionul poemului său *Theogonia*. Celelalte sanctuare aici menționate sînt răspîndite în Grecia de nord și în cea centrală. Dodona, unde se afla oracolul lui Zeus, într-o pădure de stejari, se găsește în nord-vestul Greciei, în țara molossilor; oracolul apollonic de la Abai, în Focida (Pausanias X, 35); Amphiaraios, clarvăzător renumit, unul din „cei șapte împotriva Tebei”, avea mai multe locuri de cult în Grecia, unde era prăznuit ca un zeu; la Oropos, în Beotia, tîlmăcea visele; Trophonios, un alt erou local, își avea oracolul la Lebadeia, tot în Beotia; a fost consultat pe rînd de regele Cresus al Lydiei (Herodot, *Istoriei* I, 46) și de generalul Mardonios, locțiitorul lui Xerxes (Herodot, *Istoriei* VIII, 134).

63. Cf. II, capitol în care este amintită prezicerea morții lui Nero.

64. Vezi E. Cizek, *Secvență romană*, Ed. Politică, București, 1986, p.168 (traducerea cărții *Néron*, apărută la Paris în 1982, Fayard) unde sînt citate izvoarele istorice care menționează hotărîrea începerii săpăturilor la canal, și anume: Suetonius, *Nero* XIX, 3; Plinius, *Historia Naturalis* IV, 10; Pseudo-Lucian, *Nero* 1-3; Cassius Dio LXVIII, 16. Întreruperea lucrărilor, după părerea autorului, se datora crizei economice din anul 68. Pasajul din acest capitol, care conține o justificare tehnică a întreruperii lucrărilor inițiate în septembrie 67, pare să aibă mai multă credibilitate.

65. Favorinus este un erudit din sec. al II-lea, retor și polihistor de prestigiu. Deși era originar din Gallia (Arelata), în calitate sa de discipol al lui Dio Chrisostomos, a scris în limba greacă. Principalele sale lucrări sînt *Memoriile* și o foarte interesantă trecere în revistă a principalelor momente din istoria gîndirii filozofice grecești, în limba latină, intitulată *Varia Historia*, iar în greacă *Pantodape Historia*. Despre Demetrios, bun prieten cu Seneca, fostul profesor al lui Nero, vezi E. Cizek, *op. cit.*, pp. 216-217.

66. Antisthenes (cca 444-365 a. Chr.), filozof renumit din Atena, a fost elevul lui Gorgias și al lui Socrate. Este întemeietorul școlii cinice; s-a arătat un adversar hotărît

al teoriei „ideilor”, formulată de Platon, dînd o orientare profund sceptică școlii fondate de el. Principalul țel urmărit de cinici era căderea barierelor între clasele sociale și instaurarea relațiilor dintre oameni bazate pe un profund umanism. În sec. I, cinismul își pierde din vigoarea inițială și se confundă cu noile direcții ale școlii stoice, afectată de pragmatism.

67. În una din variantele mitului lui Tantal (vezi mai sus cartea a treia, XXV, nota 35), fructele se apropie de nefericitul condamnat la foame și la sete, dar se îndepărtează de îndată. Cf. *Odiseea* XI, 585.

68. Cf. cartea a doua, nota 10.

69. Cea mai renumită operă a lui Fidias, cunoscută din descrierea lui Pausanias (V, 11) și după efigii monetare. Zeul era reprezentat șezînd, după moda orientală veche. Chipul îi degaja autoritate și conștiința misiunii ce-o avea în lumea zeilor. Impresia pe care o producea era covârșitoare, așa cum mărturisește, între alții, și Polibiu, care consemnează în *Istoria* sa (XXV, 15) vizita la Olympia a consulului Lucius Æmilius, învingătorul lui Perseus, regele Macedoniei. Om de cultură din cercul Scipionilor, Æmilius, înainte de a părăsi Grecia, a ținut neapărat să viziteze cîteva din locurile faimoase ale Peloponesului (sec. al II-lea a. Chr.).

70. Milon a fost un renumit atlet din Crotona (Herodot, *Istoriei* III, 137). Menționînd o operă de artă care-l înfățișează în postura unui discobol, nu este exclus ca Filostrat să fi avut în minte opera sculptorului Myron (sec. al V-lea a. Chr.), reproducă în nenumărate copii din Antichitate.

71. Capitolul de față redă atmosfera unei audiții retorice și expune conținutul absurd al temei tratate de un vorbitor dornic să-și etaleze talentul. În cazul de față, tînărul „erudit” compusese un elogiu (*encomion*) pentru Zeus.

72. *Theophania* era o sărbătoare a tuturor zeilor, celebrată primăvara. Statuile ce-i înfățișau erau scoase din temple și expuse tuturor privirilor. Vezi Herodot, *Istoriei* I, 51, descrierea *theophaniei* de la Delfi.

73. Considerațiile lui Filostrat despre legislația și modul de viață din Laconia sînt, în mare măsură, reminiscențe din lectura lucrării lui Xenofon *Constituția lacedemonienilor*.

74. Callicratidas este amiralul care în anul 406 a. Chr. îi urmează la comanda supremă a flotei spartane lui Lysandros, spre sfîrșitul războiului peloponesiac.

75. Iphitos, erou grec, a participat la expediția argonauților. Era originar din Focida.

76. Promontoriu din sud-estul Peloponesului, ținînd de teritoriul laconian. Se prelungește în Marea Cretei.

77. Filostrat amintește aici una din variantele nașterii și copilăriei lui Zeus. Fiul lui Cronos și al Rheel a fost ascuns de mama sa într-o peșteră a muntelui Ida, pentru a nu fi înghițit de părintele său, care se temea de moștenitorul menit să-i preia domnia. A fost hrănit cu laptele unei capre, Amaltheia, intrată în legendă sub denumirea de „doica” lui Zeus.

78. Localități pe coasta de nord a Cretei.

79. Vezi mai sus (cap. XXV) indignarea lui Iarchas pentru faptul că Minos ajunsese unul din marii judecători ai sufletelor coborîte în infern, precum și cartea a treia, nota 34.

80. Gortyna se află în mijlocul Cretei, în cîmpia Mesarei. Era un oraș înfloritor, în care se stabiliseră dorienii, în veșnică stare de conflict cu alte centre urbane din Creta, cu Cnossosul în primul rînd.

81. Phaistos, pe coasta sudică a Cretei, a fost unul din marile centre cretane din prima jumătate a mileniului al II-lea a. Chr., unde s-a dezvoltat o splendidă cultură din perioada „palatelor”. Orientat spre Egipt și Libya, a devenit un puternic punct al schimburilor comerciale cu litoralul african.

82. Acest capitol poate fi considerat drept începutul unor importante considerații asupra raporturilor stabilite între Nero și oamenii de cultură ai timpului său, raporturi pe larg prezentate de E. Cizek în lucrarea sa asupra epocii neroniene: *L'Époque de Néron et ses controverses idéologiques*, Leiden, Brill, 1972, p. 122 și urm. și *Secvență romană*, ed. cit., cap. „Religie, cultură și stiluri”, pp. 317-346 (exegeze însoțite de o

bogată bibliografie). Nu se înțelege de ce Caius Musonios Rufus, filozoful stoic, este numit „Babilonianul”. Cf. Tacit, *Historiae* III, 81 și Plinius cel Tânăr, *Scrisori* III, 11. În *Annales* XIV, 59 Tacit îl numește *Tusci generis*, de neam etrusc.

83. Aricia este un cătun în preajma Romei. Deseori menționat de Cicero în scrierile sale, de exemplu în *Pro Milone* 51.

84. Uciderea Agrippinei, prezentată ca o sinucidere în urma dezvăluirii unui complot în care era implicată, a avut loc în anul 59 p. Chr. Matricidul este povestit într-o manieră dramatică de mare intensitate de către Tacit în *Annales* XIV, 4-9; 10-13.

85. Orestes este fiul Clitemnestrei, soția infidelă care-l omoară pe Agamemnon, iar Alcmaion fiul Eryphilei, soția lui Amphiaraios, pe care-l silește să ia parte la expediția împotriva Tebei, de unde regele-proroc știa bine că nu avea să se mai întoarcă. Vezi nota 75 la cartea a doua.

86. Colierul Harmoniei, soția regelui Cadmos al Tebei. Regina trecea drept fiica lui Ares și a Afroditei. Colierul fusese lucrat de Hephaistos. Mai târziu, a fost oferit de Polyneikes soției lui Amphiaraios, ca preț al trădării.

87. Nenumărate mărturii au rămas despre ambiția lui Nero de a interpreta roluri de tragedie. Cassius Dio enumeră: Oedip, Thyestes, Heracles, Alcmeon, Oreste, *Istoria romană* LXIII, 9 alături de amănunte despre măștile tragice purtate de împărat în timpul performanțelor sale dramatice.

88. Homer, *Iliada* XIII, 30.

89. Lyccius Telesinus Caius, literat și filozof, s-a bucurat de privilegiul de a fi agreat de Nero. A devenit protectorul lui Apollonios, cu care îi plăcea să discute, și este neîndoiește că datorită lui a scăpat „filozoful” cu bine din închisoarea unde fusese aruncat sub acuzația că menține legături cu adversarii lui Domițian. Ceva mai târziu, a fost, la rîndul lui, exilat de Domițian.

90. Vezi mai jos cap. XXV.

91. Probabil gimnaziul creat pentru Jocurile Neroniene, înființate în anul 60. Prin *gymnasion* se înțelege un mare complex pentru antrenamente sportive (Suetonius, *Nero*, XII, 1).

92. Caius Offonius Tigellinus, favorit al lui Nero, numit prefect al pretoriului, Cassius Dio LIX, 23; LXII, 13, 15, 27-28; LXIII, 11, 12, 21.

93. Plecarea lui Nero în Grecia a avut loc în septembrie 66. Despre rostul și durată acestei călătorii și despre activitatea lui Nero în Grecia, vezi E. Cizek, *Secvența romană*, ed. cit., pp. 140-150.

CARTEA A CINCEA

1. Caracteristicile strîmtorii Gibraltar, stîncile care străjuiesc ieșirea din Mediterana, Coloanele lui Heracles sînt pe larg descrise de Strabon în *Geografia* II, 5, 5-6. În comentariul său, Strabon amintește și de miturile legate de prezența lui Heracles pe aceste meleaguri.

2. Capul Abinna sau Abila, pe țărmul african al strîmtorii, se află în fața Capului Calpe, pe țărmul european.

3. Populație din Mauritania, la poalele munților Atlas. Principala așezare era Tingis, azi Tanger. Orașul era renumit ca piață de comerț unde se desfășeau mari cantități de sare.

4. Cadix (Gades).

5. Gallia.

6. Vezi *Prezentare*, p. 8 despre scrierile apocrife atribuite lui Apollonios. Filostrat le consideră totuși material documentar.

7. „Insulele fericirilor” (*Makaron nesoi*) se află în dreptul țărmului apusean al Mauritaniei (Strabon, *Geografia* I, 5; III, 2, 13).

8. Vezi cartea a doua, nota 8 relativ la ipostazele eroului grec în mitologia elenistică.

9. Erytheia se află pe o mică insulă la vărsarea fluviului Baetis (Guadalquivir).

10. Geryon (Geryoneus) este o figură mitologică descrisă ca având trei capete. Era fiul lui Chrysaor și al nimfei Callirhoe; aparține deci categoriei de semidivinități rustice. În seama lui se aflau turmele de vite sacre ale lui Apollo, pe care totuși Heracles a izbutit să le fure printr-un șiretlic. Mitul acestui furt, asemănător aceluia săvârșite de poznașul Hermes, a fost folosit ca temă pentru decorarea vaselor cu figuri negre pe fond ocru. Celebritatea și-a câpătat-o însă în urma editării poemului lirico-epic de factură bucolică, intitulat *Geryoneis*, opera poetului sicilian Stesihoros din Himera (sec. al VI-lea a. Chr.).

11. Menestheus este un descendent al lui Erechtheus, rege legendar al Atenei. A fost unul din peștorii Elenei, care a devenit soția lui Menelaos. A luat parte la războiul troian. Alături de Tezeu, se numără printre regii legendari ai Atenei.

12. Plural intensiv pentru hidra de la Lerna, doborâtă de Heracles.

13. Rege în Argos, renumit pentru hergheliile sale. Participant la războiul troian, s-a distins prin faptele sale de arme alături de Odysseus. După uciderea regelui trac Rhesos, venit la Troia în ajutorul lui Priam, i-a furat armăsarii albi de la carul acestuia, pentru a-i duce în Argos. Fiul al lui Tydeus, în traducerea *Iliadei* de George Murnu este curent numit, împreună cu patronimicul său, Tidid Diomede.

14. Descrierea se referă la basorelieful.

15. Rege în Cipru, renumit sculptor legendar. Îndrăgostit de una din creațiile sale, un fermecător chip de femeie sculptat în fildeș, Afrodita l-a ajutat, însușindu-i statuia. Filostrat se referă aici la o altă operă de artă a meșterului intrat în legendă, și anume la un măslin, lucrat în aur, împodobit cu fructe de smarald. Ovidius, *Metamorfoze* X, 247 și urm. menționează la rîndul său această celebră lucrare.

16. Teucros (lat. Teucer), fiul lui Telamon, rege al Salaminei. Renumit arcaș, a participat la războiul Troiei. După căderea cetății, principalii eroi greci care au asediat cetatea timp de zece ani au fost pedepsiți de Zeus să rătăcească drumul întoarcerii. Fiecare din ei au trecut prin grele încercări, unii au și pierit. „Întoarcerile” (*Nostoi*), poeme independente unele de altele, au oferit poetilor epici prilej de a da frîu liber imaginației. Cea mai izbutită „Întoarcere” este *Odiseia* (sec. al VII-lea a. Chr.). Diomede, purtat de valuri, a ajuns pe coastele răsăritene ale Italiei, unde s-a și stabilit. Teucros plutește mai departe încă și ajunge la Porțile Gadeirei (Gibraltarul), unde ctitorește o așezare grecească.

17. Cotul (gr. *pechys*) este echivalent cu 0,444 m. Aliajul 40/50 aur-50/60 argint, convențional se numea electron.

18. Moirele, în mitologia latină Parcele, hotărăsc desfășurarea și sfîrșitul vieții ființelor omenești. Ele sînt fiicele lui Zeus și ale Herei, divinități deseori citate de Filostrat în legătură cu activitatea lui Apollonios. Numele lor sînt: Klotho („torcătoarea”), Lachesis („cea care atribuie soarta”), Atropos („cea care retează firul vieții”).

19. Fundament al doctrinei lui Empedocle.

20. Vezi Strabon, *Geografia* III, 1, 6 despre denumirea, așezarea geografică și resursele economice ale regiunii Baetica. Locuitorii sînt turdetanii, de unde și numele de Turdetania. Pe vremea lui Apollonios, era o provincie senatorială, guvernată de un *praetor*.

21. Un gymnasion modest, nepotrivit pentru performanțe artistice precum cele pregătite de Nero. Ca atare, Nero a dat dispoziția să se ridice imediat un *theatron*, construcție circulară cu bănci dispuse în trepte.

22. Personaje de tragedie. Referitor la pasiunea lui Nero pentru cîntări lirice (voce acompaniată de *kitbaris*; *kitbarodie*), vezi Suetonius, *Nero* II, și comentariul lui Eugen Cizek în *L'Époque de Néron et ses controverses idéologiques*, ed. cit., pp. 122 și urm.

23. Personaje de tragedie, preluate din fondul epic grec. Cresphontes este un Heraclid, iar Oinomaos, rege în Pisa (Elida), tatăl Hippodameei, pe ai cărei peștori regele îi ucidea cu lancea în timpul curselor de care. A fost învins de Pelops, fiul lui Tantal, eroul eponim al Peloponesului. Întrecerea la curse între Oinomaos și Pelops este considerată drept începutul Jocurilor Olimpice. Vezi notele 35 și 45 la cartea a treia.

24. Herodot *Istorii*, VIII, 51 descrie incendiarea Atenei, părăsită de locuitori, de către regele Xerxes (anul 581 a. Chr.).

25. Odată ajuns în Grecia, unde a stat pînă în decembrie 67, pentru a cîștiga simpatia populației al cărei mod de viață dorea să-l propage în întregul imperiu (vezi Gh. Ceaușescu, „Aspectele și consecințele politice ale călătoriei lui Nero în Grecia”, în *Revista de Istorie* 27, 3, 1974, pp. 413-428), Nero a luat anumite măsuri; a exclus Grecia din rîndul provinciilor senatoriale, ceea ce însemna un mare avantaj din punct de vedere fiscal; a acordat „libertate” tuturor regiunilor din Pelopones și, dacă ar fi să-i dăm crezare lui Suetonius, o dată cu „libertatea”, și dreptul de cetățenie (*Nero XXIV*). Proclamarea „libertății” grecilor a fost făcută la 27 noiembrie 67, și textul proclamației s-a păstrat pe o inscripție găsită la Karditsa, la sfîrșitul veacului trecut. Prin urmare, întreg acest capitol este scris de Filostrat după surse vădit ostile împăratului. Că Apollonios făcea parte dintre detractorii lui Nero, este indiscutabil. Adevărul istoric este că Nero a fost un autentic filoelen. După părerea unui mare învățat italian, Arnaldo Momigliano, în studiul său *Osservazioni sulle fonti per la storia di Caligola, Claudio, Nerone, Rendiconti dell'Accademia di Lincei*, 1922 pp. 290 și urm., izvorul tuturor denigrărilor scrise împotriva lui Nero este de găsit într-o operă pentru noi pierdută aparținînd lui Plinius cel Bătrîn, o operă istorică intitulată *A fine Aufidii Bassi* (De la sfîrșitul Istoriei lui Aufidius Bassus). Plinius făcea parte dintr-un cerc cultural opozant politiciii de reforme inițiate de Nero. Cum Filostrat dovedește în repetate rînduri că citise opera lui Plinius, nu este exclus ca și aceste pagini să fie inspirate din lucrarea istorică a lui Plinius. Despre admirația lui Nero față de cultura și civilizația greacă, B.H. Warmington, *Nero, Reality and Legend*, Londra, 1969, capitolul „Nero the Philhellene Emperor”, pp. 114 și urm.); de asemenea, Eugen Cizek, *ibidem*. Acordarea „libertății” locuitorilor din Pelopones a fost întîmpinată cu un entuziasm de nedescris. S-au dat decrete, s-au scos serii monetare speciale, Nero a primit titlul de „Zeus eliberatorul”. După părerea lui E. Cizek, *op. cit.*, pp. 218 și urm., Nero mergea pînă acolo încît dorea să înființeze în Pelopones un al doilea centru politic al imperiului. Pentru a șterge orice urmă a realizărilor lui Nero, Vespasian transformă din nou Ahaia (nordul Peloponesului) în provincie romană, și procedează la fel cu insulele Rhodos și Samos. După cum se va vedea în continuare, cap. XLI, nici acest gest al lui Vespasian, de reinstaurare a autorității romane în Grecia și în Mediterana răsăriteană, nu-i convine lui Apollonios, care se mîndrea cu educația eminamente greacă pe care o primise. Cadrul politic și țelurile urmărite de Nero în timpul călătoriei sale în Grecia – după renunțarea la o călătorie în Egipt – sînt pe larg prezentate de E. Cizek în *Secvență romană*, ed. cit., p. 138, în capitolul IV, intitulat „Neronismul”, divizat în subcapitolele: *Călătoria în Grecia*, pp. 138-142; *Corint*, pp. 144-143; *Iuppiter Liberator*, pp. 144-150.

26. Prima etapă a turneului artistic a lui Nero în Grecia a fost insula Corcyra. De aici a trecut la Olympia, unde stadionul local nu era un „teatru” adecvat performanțelor sale artistice, așa cum menționează și Filostrat. „În timp ce cînta el, scrie Suetonius, *Nero XXIII*, nimeni nu avea voie să părăsească teatrul.” Vespasian, care îl însoțea pe Nero în Grecia, deoarece adormea sau se retrăgea în timpul reprezentațiilor (Suetonius, *Vespasianus IV*), a căzut în dizgrație. Abia mai tîrziu a primit comanda legiunilor care au înăbușit revolta din Iudeea.

27. În sensul: „O mie de omoruri sîngeroase”.

28. Într-adevăr, proiectul tăierii istmului Corint era grandios, dar depășea mijloacele tehnice și forțele umane de care dispunea Nero; proiectul nu era însă nou; Strabon, *Geografia I*, 3, 11 pomeneste de un proiect asemănător încă de pe vremea lui Demetrios I Poliorketel (rege al Macedoniei între 294-285 a. Chr.). Nero a trecut la realizarea lucrării aducînd mii de oameni, printre care prizonieri de război capturați de Vespasian în Iudeea (Iosephus Flavius, *Războiul iudaic III*, 10, 10; Cf. Suetonius, *Nero XIX*). Străpungerea istmului Corint a fost realizată abia în 1893. În timpul dinastiei Iulia-Claudia, în Italia au fost inițiate și parțial duse la bun sfîrșit lucrări asemănătoare, de mare anvergură, cum ar fi, printre altele, amenajarea localității Portus (Porto), nu departe de Ostia, la gurile Tibrului. Lucrările au început în timpul domniei lui Claudius, în anul 42.

29. Elis, Elida; locuitorii: eleeni. Arcadia este o denumire veche, poetică, pentru Elida.

30. Din acest capitol, deosebit de amuzant, despre actorul de tragedie care dădea recitaluri interpretînd, probabil, tirade, monologuri din opere clasice, reiese preferința acestuia pentru personaje din tragediile lui Eschil, luate în derîdere de Aristofan în *Broaștele* (405 a. Chr.) pentru grandilocvența lor. Artistul rătăcea prin Apus, cît mai departe de prezența lui Nero, în stare să-l provoace la o întrecere în arta dramatică.

31. În grupul de capitole care urmează, X-XI, Filostrat încearcă să-l înfațișeze pe Apollonios în postura unui adversar activ al lui Nero. Eroul „romanului” se află în vestul cel mai îndepărtat al Imperiului Roman, în toamna anului 67. În acest răstimp, Caius Iulius Vindex guvernatorul regiunii Lugudunum (Lyon) din Gallia, aflat în strînsă legătură cu cercurile opozante lui Nero, pune la cale o răzvrătire armată. Rechemat din Grecia, pentru a lua măsuri față de evenimentele din Gallia, Nero a minimalizat situația, fără a lua contramăsurile necesare (Suetonius, *Nero* XL-XLI). Ceea ce l-a supărat îndeosebi pe Nero – fapt în concordanță cu ceea ce scrie aici Filostrat – au fost proclamațiile injurioase ale lui Vindex față de talentul său artistic. Guvernatorul Baetice, al cărui nume nu este citat, era un partizan al lui Vindex, ca și Servius Sulpicius Galba, viitorul împărat, la acea dată guvernator în Hispania Tarraconensis (Suetonius, *Galba* IX). Vindex s-a adresat lui Galba ca să preia puterea, după răsturnarea lui Nero; el personal, de o modestie exemplară, s-a abținut să aspire la puterea supremă.

32. Libybaion este un port așezat la extremitatea vestică a Siciliei. Tyrrhenienii nu sînt alții decît etruscii. De aici, și denumirea de „Marea Tireniană” pentru porțiunea Mării Mediterane care scaldă țărmurile vestice ale Italiei. Ca atare, Filostrat comite o greșeală cînd citează Libya înaintea Etruriei. Este evident că Apollonios și însoțitorii săi coboară spre sud, spre strîmtoarea Messinei, de-a lungul țărmului apusean al peninsulei italiice.

33. Nero, părăsit de susținătorii săi, pînă și de garda pretoriană, s-a văzut silit să fugă. Senatul îl proclamă pe Galba împărat, iar pe Nero „dușman public”. Urmărit, cînd a fost pe punctul de a fi prins, s-a sinucis. A murit la 9 iunie 68. Cît despre Vindex, care nu revendicase pentru sine puterea, a căzut, în cursul anului 68, victima ambiției guvernatorului Germaniei, Lucius Verginius Rufus, care l-a atacat la Vesonium (Besançon), în ținutul sequanilor. În ansamblul lor, mișcările de trupe din Hispania și Gallia, împotriva regnului neronian, poartă denumirea de *bellum Neronis* („războiul lui Nero”).

34. Apollonios prevestește evenimentele care vor urma, dar se exprimă enigmatic. Scurta perioadă de timp care însumează domniile lui Galba, Otho și Vitellius, anii 68-70 pînă la preluarea puterii de către Vespasian, este asemuită cu perioada de glorie a Ligii tebane, care a dominat lumea greacă în prima jumătate a sec. al IV-lea a. Chr. pentru un răstimp de două decade.

35. Vezi *Prezentare*, p.12.

36. În sensul că aceste hotărîri nu pot nicicum fi schimbate prin practici de magie.

37. Vezi cartea a treia, nota 4.

38. Typhon (Typhoeus), fiu al Gaiei și al lui Tartaros (după unele variante ale mitului), avea 100 de capete de șerpi. Face parte din tagma titanilor răsculați împotriva lui Zeus. Învins de puternicul său adversar, a fost aruncat în Tartar și, ca să nu mai poată ieși la suprafață, Zeus a răsturnat asupra lui muntele Etna. Fenomenele vulcanice din regiune erau puse de grecii sicilienii în legătură cu frămîntările gigantului pentru a-și croi drum spre lumină. Legenda este adesea menționată și de poeții latini.

39. Într-adevăr, Galba a fost asasinat la Roma, la 15 ianuarie 69, după o domnie care începuse la 8 iunie 68, dar succesorul său, M. Salvius Otho, în lupta sa împotriva lui Vitellius, s-a sinucis la 14 aprilie 69, după ce pierduse bătălia de la Bedriacum (îngă Cremona). Prin urmare, Otho este împăratul care nu moare la Roma. Aulus Vitellius, guvernatorul Germaniei Inferioare, este proclamat de legiunile sale *imperator* la 3 ianuarie 69, în ținutul Rinului; în fruntea acestor legiuni traversează Alpii și îl înfrînge pe Otho la Bedriacum. Între timp, în iulie 69, Vespasian este, la rîndul lui, proclamat împărat de legiunile din estul Imperiului Roman. În octombrie 69, armata adusă de Vespasian în Italia învinge forțele lui Vitellius tot în regiunea Cremonei și, în decembrie 69, intră în Roma. Vitellius a fost ucis de soldați la Roma, după ce a fost supus la chinuri și umilințe (Cassius Dio, *Istoria romană* LXV, 20). Așadar, cei doi împărați care mor la Roma sînt Galba și Vitellius.

40. În sensul: printre soldații galli care luptau alături de el.

41. Vezi descrierea ultimelor zile trăite de Otho la Cassius Dio, LXIV, 12-15. În narațiunea lui Cassius, sinuciderea lui Otho are semnificația unui gest nobil, pentru a se pune astfel capăt războiului civil.

42. Capitolele XIV-XVII sînt dedicate unei probleme mult dezbătute în cercurile sofistice ale vremii: în ce chip se cuvine folosit mitul în creația literară, ce valori și semnificații i se pot conferi, care este încărcătura lor axiologică. Ca de obicei, Filostrat nu adîncește tema pe care o atacă, dar, în cursul cap. XIV, Apollonios, sever în opiniile sale, întocmai lui Platon, găsește că miturile folosite de poeții epici și de cei tragici contribuie la slăbirea rigorismului moral în societate. În simplitatea lor, plină de naivitate, fabulele din fondul esopice îi apar lui Apollonios mult mai potrivite pentru transmiterea unui mesaj educațional. În plus, Apollonios găsește și calități literare povestirilor esopice, gustul său în această privință dovedindu-se în armonie cu însuși modul de viață. De notat că în textul grecesc cuvîntul *mythos*, folosit de Filostrat, are aînt sensul de mit, cît și acela de „narațiune”, „poveste”. Ceea ce scrie aici despre ficțiune și credibilitate (*to pitbanon*) sînt preluări din *Poetica* lui Aristotel.

43. Acest capitol conține reminiscențe din lecturile lui Filostrat despre cauzele cutremurelor și ale erupțiilor vulcanice. Din lista acestor lucrări, se cuvine să menționăm *Meteorologica* lui Aristotel, tratat influențat de școala atomistă a lui Democrit. Vin la rînd scrierile lui Poseidonios din Apameea Siriei (sec. al II-lea a. Chr.), învățat care a încercat, în tratatul *Despre Ocean*, să deslușească cauzele formării continentelor, și cele ale lui Seneca, *Naturales Quaestiones*, și Plinius, *Historia Naturalis*, inspirate din tezele lui Poseidonios. La Plinius, fenomenele geologice erau tratate în cartea a II-a a *Istoriei Naturale*.

44. Adică la mijlocul lunii septembrie (Hesiod, *Munci și zile*, 504; 608). Arcturus înseamnă „Păzitorul Ursei”. Este steaua care se află în dreptul Ursei Mari, deseori citată ca indicator al scurgerii timpului (de pildă, Tucidide, *Istoria* II, 78).

45. Grup de insule în dreptul Acarnaniei, coasta de vest a Greciei balcanice. Cea mai mare se numește Leukas.

46. Crisa se află într-o cîmpie care coboară de la Delfi spre mare. Așadar, corabia siracuzană străbate aproape tot Golful Corintic de la vest spre est. Ahaia, mai sus menționată la nota 25, este provincia romană din nordul Peloponesului unde se află Patrai și Aigion, ținutul avînd acest statut cu începere de la 27 a. Chr.

47. Vezi mai sus cartea a patra, XVIII.

48. Demetrios, cum s-a mai spus, era un filozof stoic înclinat spre tezele susținute de direcția gîndirii cinicilor; făcea parte din cele mai alese cercuri culturale ale Romei. Este citat în cîteva rînduri de Seneca în *Scrisori către Lucilius* (de pildă în XX și LXII). Era un opozant cunoscut al regimului imperial. A asistat la moartea lui Clodius Thrasea Paetus, fost consul, care denunța curajoș abuzurile și corupția din cercurile senatoriale (vezi Tacit, *Annales* XV, 20-21). Învinuit că a complotat împotriva împăratului, Thrasea a fost invitat să-și deschidă venele. Opoziția stoicilor față de Principat a continuat și sub Flavii. În calitate a lor de profesori și conferențieri, stoicii aveau o mare influență asupra opiniei publice. Ca și Musonius Rufus, exilat prima oară pe vremea lui Nero și, după cum susține Filostrat, silit să lucreze la canalul de la Corint, Demetrios a fost și el exilat la începutul domniei lui Vespasian, împreună cu alți filozofi stoici. Deosebit de combativ și perseverent, Demetrios nu s-a lăsat intimidat, ceea ce l-a făcut pe Vespasian să-i transmită următoarele cuvinte: „Mă silești cu orice preț să-ți iau viața, dar eu nu omor un cîine care latră” (în gr., *kyon*, „cîine”). (Cassius Dio, *Istoria romană* LXVI, 13, în rezumatul lui Xifilinus.) În același capitol se găsește o interesantă dare de seamă a capetelor de acuzare aduse școlii stoice de la Roma, formulate de Caius Licinius Mucianus, omul de încredere al lui Vespasian. Dintre numeroasele studii care tratează opoziția stoicilor față de regimul imperial de la Roma în sec. I p. Chr., cităm cartea lui F. Vernon Arnold, *Roman Stoicism*, Londra, 1958 și lucrarea lui R. Chevallier, „Le milieu Stoïcien à Rome au premier siècle après J.-C.”, în *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, 1960, pp. 534-562. De asemenea, vezi E. Cizek, *Secvență romană*, ed. cit., pp. 203 și urm. care analizează raporturile dintre curtea imperială neroniană și diferitele grupări filozofice ale vremii, fiecare cu programul ei politic-ideologic.

49. Capitolele care urmează se referă la drumul lui Apollonios spre Egipt, întrerupt în insulele Chios și Rhodos. La Alexandria, primește vestea că Vespasian, care se afla în preajmă, dorește să-l cunoască. Așa cum s-a arătat mai sus, la nota 39, Vespasian fusese proclamat *imperator* la 1 iulie 69 de legiunile din Iudeea și din Siria. Inițiativa îi aparținea lui Tiberius Iulius Alexander, prefectul Egiptului. Aflat în Egipt (Tacit, *Historiae* II, 75-77; Suetonius, *Vespasianus* VII), Vespasian a luat anumite măsuri. Pe Mucianus, guvernator al Siriei, devotat prieten al fiului său, Titus, îl trimite în Italia pentru a înfringe opoziția lui Vitellius; Titus rămâne în Iudeea, cu însărcinarea de a înăbuși ultimele zvrăcoliri ale rezistenței iudaice împotriva romanilor, iar el însuși se instalează în Egipt, cu dublul scop de a supraveghea „porțile” Egiptului, respectiv Alexandria și Pelusion, învecinate cu Siria, și de a opri aprovizionarea Italiei cu grâne, pentru a-i sili pe senatori să-l recunoască ca principeps. În această carte, Filostrate, în convorbirile pe care le imaginează între Apollonios și Vespasian, îl numește constant pe Vespasian „rege” (*basileus*), ținând seama că fusese deja proclamat *imperator*, deși deocamdată îi lipsea recunoașterea oficială a Senatului, care nu-i putea fi acordată fără înlăturarea lui Vitellius. Din Cassius Dio (LXV, 9) și din biografia scrisă de Suetonius (*Vespasianus* VII) se știe că Vespasian era superstițios și că în această perioadă de nesiguranță consulta tot felul de oracole și clarvăzători. În Egipt, a consultat oracolul din templul lui Serapis. Prin urmare, nu este de mirare că s-a interesat de persoana lui Apollonios, a cărui faimă precedase sosirea sa în Egipt.

50. Adică să le închine un templu.

51. Aluzie la corăbiile grecești ce aparțineau coaliției care a luptat împotriva lui Xerxes la Salamina (480 a. Chr.).

52. Cuvântul *kolossos*, de origine pregreacă, însemna „statuie”. Ulterior, a fost folosit pentru a desemna statuile supradimensionate. Colosul din Rhodos era opera sculptorului Chares din Lindos, înălțat aproximativ în anul 285 a. Chr. Avea o înălțime de 37 de metri și era susținută de o structură de fier. Trecea drept una din cele șapte minuni ale lumii antice. Din nefericire, după 60 de ani, statuia s-a prăbușit la un puternic cutremur de pământ. Bucățile căzute au fost lăsate pe loc. Prin urmare, în anul 69 p. Chr. statuia nu mai exista. Nero a comandat sculptorului Zenodotos un alt „colos” (în anul 58 p. Chr.) care depășea cu doi metri înălțimea aceleia din Rhodos. Această operă, care purta chipul lui Nero, împodobește parcul palatului imperial, *Domus Aurea*, de proporții grandioase. Vespasian a schimbat capul „colosului”, înlocuindu-l cu cel al lui Apollo-Helios, iar Hadrian, în sec. al II-lea, a transportat statuia în amfiteatrul Flavian, care și astăzi se numește „Coloseum”. Vezi E. Cizek, *Secvență romană*, ed. cit., pp. 120-124.

53. Cu alte cuvinte, muzica este destinată să răscolească registrul pasional al sufletului omenesc, influență nefastă după părerea lui Platon, dar purificatoare după cea a lui Aristotel.

54. Vezi cartea întâi, nota 58.

55. Din acest pasaj, reiese că Apollonios este de acord cu vederile lui Canos asupra efectelor muzicii; în plus, adaugă câteva sfaturi asupra măiestriei artistice, strict necesară scopului urmărit.

56. Capitolele XXII și XXIII conțin portrete ale unor tipuri umane din societatea timpului. Asemenea investigații ale caracterului și comportamentului uman au fost dezvoltate de școala peripatetică și sînt legate de numele lui Teofrast. Ele au servit la înnoirea multor specii literare, îndeosebi a comediei medii și noi, unde se înfîlșesc titluri ca, de pildă, „Ursuzul”, de Menandru, a genului biografic, a „romanelor” etc. Introducerea acestor „portrete” în povestirea lui Filostrate este o dovadă că asemenea schițe deveniseră teme curente de tratat în școlile retorice.

57. Alexandria din Egipt, înființată de Alexandru pe locul unei vechi așezări egiptene (în anii 332-331 a. Chr.), în scopuri strategice și administrative, a devenit curînd un mare oraș-port cosmopolit, care nu s-a integrat niciodată pe deplin în sistemul economico-social al statului elenistic guvernat de Ptolemei, deși aici era capitala Egiptului de Sus. Conceput cu străzi largi și drepte, după planurile arhitectului Deinokrates, orașul avea un cartier rezidențial unde se afla palatul regal, Museionul, cu renumita sa Bibliotecă, incontestabil cel mai mare centru de cultură din Antichitatea elenistică, templul lui Serapis. Polibiu a lăsat o fidelă imagine a Alexandriei contemporane lui, în *Istoria* XXXIV, 14.

58. Exagerare.

59. În templul lui Serapis (sau Sarapis). Numele este o contaminare din Osiris și Apis, inițial Osorapis. Zeu al cerului – confundat cu Helios – și al infernului; de asemenea, zeu al medicinei, ca și Asclepios. Cultul lui Serapis, introdus în Egipt de Ptolemeu I Soter, a fost adus de la Sinope. În cinstea noii divinități, în cultul căreia se disting practici rituale de origine greacă și orientală, s-au ridicat două mari temple: cel de la Alexandria și cel de la Memfis. Cultul zeului binefăcător îl interesează îndeaproape pe Apollonios. S-a răspândit curînd, pînă în India, dar, cu vremea, mai ales în Italia, unde este depășit în popularitate doar de cultul zeiței Isis. Plutarh, în lucrarea sa *De Iside et Osiride*, arată un viu interes față de aceste culte hibride. Creștini fanatici au distrus marele Serapeion din Alexandria în 391. Începînd din 1973 Editura E.J. Brill din Leiden (Olanda) publică un *Corpus Cultus Serapidis Isidisque*.

60. Dovadă că Apollonios, după călătoria sa în India, considera că a devenit un adept convins al „înțelepciunii” indiene, cum numește el doctrina brahmanilor, care de altfel se potrivea cu propriile lui vederi despre abținere și puritate.

61. Apollonios arde o figurină de rășină, așa cum odinioară procedau descendenții lui Iamos, fiul lui Apollo, sau cei ai lui Tellias, ghicitor din Elida, care trecea drept fiul lui Melampus.

62. De numele lui Melampus, poet oracular, tămăduitor și purificator, sînt legate diferite creații ale literaturii oraculare din sec. al VII-lea a. Chr., deși poetul, în cercurile de rapsozi care au creat o biografie fictivă a lui Homer, este considerat predecesorul acestuia. Literatura oraculară veche, în Grecia sec. al VII-lea-al V-lea, înfloarește în jurul „Oracolelor” renumite. Filamon și Tamiris (menționați în cîntul II din *Iliada*, v. 594, cînt mai recent decît primele cinci) erau atașați sanctuarului de la Delfi; Musaios, pe care tradiția îl leagă de numele lui Orfeu, și fiul său Eumolpos sînt poeți oficiali ai sanctuarului de la Eleusis, iar Olen din Lycia (cf. Pausanias, *Călătorie în Grecia* VIII, 21, 3) aparține școlii de poezie apollinică din Delos. Cele mai prețioase amănunte privitoare la această pleiadă de poeți se află în tratatul lui Plutarh *Despre muzică*, III. Herodot a citat nenumărate oracole anterioare vremii cînd a trăit (sec. al V-lea a. Chr.), ceea ce formează o mică colecție de poezie oraculară.

63. Serapis fiind totodată o divinitate solară.

64. Descendenții lui Atreus, rege legendar al Mycenei, fiul lui Pelops și al Hippodameei, părintele lui Agamemnon și al lui Menelaos; în neîmpăcată sa dușmănie față de fratele său, Thyestes, i-a tăiat copiii în bucăți și i-a înfățișat lui Atreus drept bucate, la un ospăț; Aiakos (Eacos) era fiul lui Zeus și al Eginei; este părintele lui Telamon și al lui Peleus. A fost integrat printre cei trei judecători ai Infernului. Vezi mai sus nota 34 la cartea a treia.

65. Alexandria era pe acea vreme sfîșiată de lupte interne provocate în primul rînd de neînțelegeri între diferite grupuri etnice. Așa cum s-a arătat mai sus, la nota 57, în Alexandria se stabiliseră mulți străini, dintre care comunitatea iudaică deținea un loc deosebit. Un reprezentant de seamă al acestei comunități, Philon din Alexandria (cca 20-50 p. Chr.) contemporan cu Apollonios, este una din cele mai prestigioase figuri ale culturii filozofice în Antichitate, prin încercările sale de a studia neoplatonismul, neopitagorismul și stoicismul în raport cu direcțiile fundamentale ale religiei iudaice. Tot el este șeful delegației iudaice care în anul 40 s-a dus la Roma pentru a depune o plîngere împotriva abuzurilor prefectului Egiptului, Aulus Avillius Flaccus. Desigur, aceste evenimente se petrecuseră cu 30 de ani mai înainte – dar, deși actuale încă în 69, Filostrat le trece sub tăcere, pentru a releva patimile aprinse la întrecerile hipice. Fenomenul era curent și la Roma, unde se formaseră două partide puternice, susținătorii „verzilor” și cei ai „albaștrilor” (culorile călăreților), din pricina cărora pe vremea lui Nero s-au petrecut încăierări, tulburări, speculații de bursă cu caii de curse etc. (Cf. și *Iliada* VI, 450).

66. Acești filozofi făceau și ei parte din tagma discipolilor lui Musonius, așadar din tagma acelora care se ridicaseră împotriva lui Nero. Se înțelege așadar de ce se aflau în preajma lui Vespasian. Euphrates, originar din Tyr, și-a creat o anumită vază la Roma; Plinius cel Tânăr (*Epistole* I, 10) îl laudă într-o scrisoare către prietenul său Attius Clemens. Domițian l-a obligat să se sinucidă în timpul mării persecuții împotriva filozofilor stoici și cinici. Văzînd în Apollonios un eventual rival, cei doi au devenit și

au rămas dușmani, ceea ce dezvăluie un nou aspect în relațiile dintre oamenii de cultură ai timpului. Întocmai poezilor greci de odinioară, care beneficiau de ajutorul interesat al tiranilor, tot așa și „înțelepții” roiau în jurul împăraților romani, dacă li se permitea, dovedindu-se uneori utili în materie de propagandă. Lui Vespasian nu-i plăcea asemenea companie, mai ales că stoicii și cinicii luaseră parte activă la campania de defăimare a lui Nero.

67. Claudius a domnit între anii 41 și 54 p. Chr.

68. Împăratul a avut patru soții. Pe Valeria Messalina, a treia sa soție, a executat-o în 48, sub învinuirea unui complot, iar propria sa nepoată, Agrippina, a patra soție, sora împăratului Caligula și mama lui Nero, l-a înlăturat de la domnie prin otrăvire. Cassius Dio, *Istoria romană* LX, 34 povestește crima Agrippinei: i-a administrat lui Claudius, scrie el, „o otrăvă fără antidot”. Crima s-a petrecut la 13 octombrie 54.

69. În realitate, Claudius începuse să-și dea seama de jocul perfid al Agrippinei, care încerca să-l ridice la putere pe propriul ei fiu din prima căsătorie cu Domitius Ahenobarbus, și anume pe Nero. Tacit, *Annales* XII, 65.

70. Se înțelege: Apollonios era pierdut.

71. Districte ale statului egiptean elenizat. Conducătorul unui district, de obicei un localnic, se numea nomarh.

72. După relatarea lui Filostrate, Bion s-a dovedit a fi mai prietenos și mai apropiat de Apollonios decât Euphrates.

73. Răscoala împotriva romanilor înăbușită în sânge de Vespasian în 67 a. Chr.

74. În noua sa calitate de „împărat” (*imperator*), proclamat de legiunile din est (1 iulie 69), Vespasian primea acum misiuni diplomatice sosite din toate colțurile Imperiului, trimise de cei dornici să iasă de sub stăpânirea lui Nero. Se afla la Alexandria începând cu data de 29 octombrie 69, după bătălia de la Cremona, câștigată de omul său de încredere, Mucianus. Vezi mai sus nota 39.

75. Acesta e unul din preceptele religiei apolinice, înscris la Delfi, dar și în alte temple ale zeului. În limba latină: *in medias res*.

76. Dimpotrivă. Împăratul era și a rămas excesiv de grijuliu cu cheltuielile pe care le făcea, fie că erau personale, fie din bugetul statului.

77. Prin insistența Agrippinei, Nero, deși mai mic ca vîrstă față de Britannicus, fiul Valeriei Messalina, fusese trecut la paritate în testamentul împăratului Claudius în ce privește succesiunea. După ce a preluat puterea, Vespasian a ținut să-și manifeste recunoștința sa față de Claudius, care îl protejase cîndva, și a restaurat cultul împăratului asasinat. De asemenea, a continuat lucrările la micul templu de pe muntele Coelius, închinat *numen*-ului lui Claudius. Prin *numen* se înțelege partea divină din personalitatea unui conducător de stat, căreia i se poate institui un cult (de obicei, după moarte, dar aceasta nu era o regulă).

78. Datorită acestor precizări, se poate stabili data cînd a avut loc această întîlnire între Apollonios și Vespasian. Aulus Vitellius fusese aclamat *imperator* la 2 ianuarie 69 de legiunile din vestul Imperiului Roman (Tacit, *Historiae* I, 61-69). După bătălia de la Bedriacum și moartea lui Otho (aprilie 69), devenise „stăpîn” la Roma, unde intrase în fruntea unor impresionante forțe militare (*ibidem* II, 55; Suetonius, *Vitellius* XI). Comportarea lui Vitellius în viața lui particulară este corect schițată de Filostrate. Înlăturarea lui de către legiunile care trecuseră de partea lui Vespasian, inclusiv cele din Moesia, nu s-a dovedit a fi ușoară. În împrejurările grele prin care trecea Imperiul, dacii de la Dunărea de Jos s-au răscolit, așa că Mucianus, omul de încredere al lui Vespasian, trimis în Europa, s-a văzut nevoit să lase legiunea a VI-a Ferrata la Dunăre, pentru a controla mișcările autohtonilor. El și-a continuat drumul spre Italia de nord trecînd prin Pannonia (*ibidem* II, 83). La Roma, din întîmplare, în acest răstimp hotărîtor, prefect al orașului era chiar fratele lui Vespasian, Titus Flavius Sabinus. Pe acesta, scrie Tacit (*Historiae* III, 64) fruntașii din Roma îl îndemneau insistent să participe și el la operații, în favoarea fratelui său, dar Sabinus a optat pentru tratative cu Vitellius, care s-a învoit să abdice, în schimbul sumei de o sută de milioane de sesterți. Sintem la 16 decembrie 69. Înțelegerea n-a putut fi perfectată, din cauza legiunilor din Germania aduse la Roma de

Vitellius în sprijinul său. S-a ajuns la o situație critică: Sabinus, împreună cu fiul său și cu Domițian, fiul lui Vespasian, au fost nevoiți să se refugieze pe Capitoliu, în templul lui Iupiter, unde au fost asediați. Acesta e momentul care coincide cu întâlnirea din templul lui Serapis între Apollonios și Vespasian, care nu știa nimic de cele ce se petreceau la Roma. Filostrat întârzie deliberat pînă în decembrie sosirea lui Vespasian la Alexandria, pentru a o face să coincidă cu asediul templului de pe Capitoliu: 19 decembrie 69. Despre împrejurările dramatice ale schimbării regnului politic la Roma la finele anului 69 vezi Gh. Ceaușescu *Vitellius kaiserliche Titel* în „Studii Clasice” XXII, 1984, pp. 77-79.

79. Într-adevăr, templul fusese incendiat. Flavius Sabinus și însoțitorii săi au scăpat ca prin minune de flăcări, ceea ce Apollonios consideră că s-a împlinit din „voința” divinității tutelare.

80. Fostul palat al regilor Egiptului. Vezi mai sus nota 57.

81. În grecește, *apologia*, cu dublu sens: „apărare” și justificare. Capitolele care urmează conțin o discuție teoretică, cu fond politic, asupra „cele mai bune forme de guvernământ” pentru statul roman. Pe o asemenea temă Cassius Dio a scris aproape o carte întreagă din *Istoria romană* (cartea LII, discursurile atribuite lui Maecenas și lui Agrippa). Spre deosebire însă de discursurile pur teoretice, în care se trata tema despre „monarhul ideal”, „tiranie”, „democrație”, în cazul de față Vespasian face o trecere în revistă a reprezentanților dinastiei Iulia-Claudia, încheiată cu moartea lui Nero, scoțînd în evidență scăderile fiecăruia, pentru a continua cu o analiză a timpului cît au deținut puterea urmașii la Principat ai Iulio-Claudiilor, perioadă mai rea încă decît cea precedentă. Vespasian, proclamat la 1 iulie 69 *imperator* de legiunile din Siria și din Egipt, hotărît să preia puterea, în versiunea lui Filostrat simulează încă nehotărîre în fața „înțelepților”. Sfaturile celor trei diferă, ceea ce era tipic pentru înfruntările retorice. Despre formarea „cercurilor” politico-ideologice din deceniile de mijloc ale sec. I p. Chr., unde asemenea discuții erau frecvente, vezi E. Cizek, *Secvența romană*, ed. cit., *Cercurile culturale și politice*, pp. 203-228.

82. Afirmatie răutăcioasă și inexactă. Servius Sulpicius Galba, fost guvernator în Hispania Tarraconeză, este proclamat împărat de Senatul Roman după moartea lui Nero (69 p. Chr.) (Suetonius, *Galba* IV). În vîrstă de peste 70 de ani, cînd a aflat despre răscoala lui Aulus Vitellius, guvernatorul Germaniei Inferioare, l-a adoptat pe Lucius Piso, „un tînar de familie foarte bună, modest și cuminte” (Cassius Dio, *Istoria romană* LXIV, 5). Marcus Salvius Otho, care avea pretenția să fie el cel adoptat, a pus la cale un complot împotriva lui Galba, căruia împăratul i-a căzut victimă în plin For. La scurtă vreme după atentat, a fost ucis și Piso (*ibidem* 6).

83. Regimul republican, cu magistrați aleși de Adunarea poporului. Indiferent de coloratura sa ideologică, în sînul opoziției față de Principat (regimul imperial), nu este exclus să fi existat încă opțiuni pentru restaurarea republicii romane, deși un asemenea deziderat ținea de domeniul utopiei.

84. Dion adoptă aici părerile lui Platon despre forma optimă de guvernământ într-un stat sclavagist antic.

85. Imaginea este împrumutată de asemenea din gîndirea filozofică a lui Platon.

86. Tiranoctonii: Harmodios și Aristogeiton, care l-au ucis pe Hippias, fiul lui Peisistratos, la sfîrșitul sec. al VI-lea a. Chr.

87. Urmează o adevărată prelegere asupra „monarhului bun”, alcătuită din considerații de proveniență stoică, printre care predomină ideea ajutorării celor exploatați și nevoiași. Filostrat atinge și problema succesiunii, la care se știe că Vespasian ținea mult, după ce-și asigurase puterea. De la bun început, pe cei doi fii ai săi, Titus și Domițian, i-a numit Caesari (Cassius Dio, *Istoria romană* LXVI, 1).

88. Un pasaj important. Euphrates se ridică împotriva filozofiei speculative cu nuanță mistică propagată de Apollonios. Rezultă deci că la mijloc nu era numai o rivalitate între „filozofi”, care aspirau la titlul de consilier regal, ci și o reală neînțelegere, pornită din propagarea unor doctrine cu substrat filozofic diferit.

89. Amasis este un rege al Egiptului (sec. al VI-lea a. Chr.), sub domnia căruia țara ajunsese la o mare înflorire. Și-a instalat reședința la Memfis și a fost în bune relații cu

grecii contemporani lui, printre care tiranul Polycrate din Samos (Herodot III, 39). După datele unei legende, l-a primit ca oaspete și pe Solon (*idem* I, 30).

CARTEA A ȘASEA

1. Etiopia, menționată încă din cînturile epice (de exemplu: *Iliada* XXIII, 206), înseamnă „țara celor cu fața arsă de soare” (*aithiopes*). Numele apare în opera lui Eschil și a lui Pindar și desemnează o populație fabuloasă, așezată la marginea Oceanului planetar, spre sud-est. Această populație este uneori confundată cu ramuri etnice indiene, migrate în Africa. La Herodot, țara și locuitorii ei sînt deseori pomeniți în cărțile II și III ale *Istoriei*. În II, 22, Etiopia, localizată la sud de Egipt, e prezentată ca extrem de bogată în aur, fildeș și esențe de lemn rar; granitul și obsidianul se găsesc din abundență (II, 86); se presupune că Etiopia este „sfîrșitul pămîntului” (III, 25). Întocmai ca și scîiții, etiopienii devin în literatura greacă o populație idealizată. Herodot consideră că Etiopia începe de la Elephantine (II, 29) și se întinde pînă la „marea de sus”; Meroe este orașul de reședință al acestor etiopieni (aprox. la 200 de km de Khartum, capitala Nubiei). În perioada elenistică, pe acest teritoriu nubian s-a înfiripat un stat înfloritor (sfîrșitul sec. al III-lea a. Chr.), care s-a dezvoltat sub influența Egiptului elenistic și care a dăinuit pînă în sec. al IV-lea p. Chr. Ținuturile africane spre sud de Meroe, Africa centrală și Africa ecuatorială nu erau cunoscute grecilor, nici, mai tîrziu, romanilor. Spre sfîrșitul sec. al III-lea, Heliodor din Emesa localizează în Etiopia parte din acțiunea unui „roman” devenit celebru, Etiopicele.

2. Determinarea corectă a obîrșiei izvoarelor Nilului a dat naștere în Antichitate la nenumărate dezbateri și diferite propuneri, dintre care una localiza izvoarele în est, tocmai în India. Pînă și Alexandru, regele Macedoniei, ajuns la fluviul „Indus”, s-a lăsat înșelat de această absurditate. Herodot, care scrie mult despre Nil în cartea a II-a a *Istoriilor* sale, are bunul simț să mărturisească că nu știe nimic sigur despre izvoarele Nilului; pe vremea lui Nero, deci foarte aproape de prezența lui Apollonios în Etiopia, s-a organizat o expediție de cercetare a izvoarelor, care n-a putut depăși mlaștinile de la Bahr-el-Djebel (cf. Strabon XV, I, 13-20). Fenomenul revărsării apelor și fertilizării cîmpiilor a fost de asemenea mult dezbătut și pus în legătură fie cu fenomene meteorologice, ca vînturile etesiene, fie cu fazele lunii.

3. Nilul și Indusul. Strabon, *loc. cit.* face o largă comparație între cele două fluvii, citînd surse anterioare, ceea ce înseamnă că astfel de comparații deveniseră un loc comun în descrierile geografice ale timpului.

4. Despre pigmei vezi cartea a treia, nota 58.

5. Cuvîntul grecesc *kylacteo* înseamnă, de fapt, „a striga”, a „vorbi răstit”; sensul de „a lătra” este secundar, dar probabil că în acest sens l-a folosit Filostrat pentru a sugera un grai african cu totul aparte de cele europene.

6. În gr., *grypes*. Vezi cartea a treia, nota 62. Animale fantastice imaginate de vechii artiști plastici din Assyria și Persia, grifonii au pătruns și în vechea Indie. Ca și sfîncșii egipteni, sînt monștri care păzesc porțile cetăților și ale palatelor. Imaginația artistului era liberă să creeze un grifon așa cum și-l închipuia, folosind părți din trupul animalelor sălbatice și a păsărilor răpitoare, de preferință leul, taurul, vulturul. Uneori, grifonul căpăta figură de om, trup și gheare de leu; în alte variante, aripi și gheare de vultur. Combinarea acestor elemente animaliere este neîndoielnic dictată de o anumită intenție, componentele figurii avînd fiecare în parte o funcție simbolică. Sinteza lor sugerează redutabila forță a lumii animale pusă în slujba omului.

7. Termitele.

8. Vers din Hesiod, *Munci și zile* 151, variantă ușor modificată. În mitul vîrstelor imaginat de Hesiod, vîrsta fierului reprezintă o eră a progresului tehnologic, dar și a decăderii morale.

9. Spre templul lui Memnon. Vezi cartea a patra, nota 24. La Teba, în Egipt, au fost ridicați doi coloși așezați, reprezentîndu-l pe Memnon. Statuile, cioplite în piatră,

datează de pe vremea lui Amenophis al III-lea (sec. al XIV-lea a. Chr.). Unul dintre coloși a fost avariat de un cutremur și, de atunci, în primele ore ale dimineții, se aude un șuier ciudat, denumit cîntecul lui Memnon, datorită vîntului care străbate ruina. Herodot l-a văzut, a auzit cîntecul și l-a admirat (*Istorie* II, 126; cf. Strabon, *Geografia* XVIII, 816 și Pausanias, *Călătorie în Grecia* I, 42). Cultul lui Memnon a fost asimilat cu acela al suveranilor Egiptului.

10. Povestea lui Timasion este tipică. Cea mai cunoscută variantă orientală este aceea a tînărului Iosif, fiul lui Iacob, vîndut ca sclav de frații săi vitregi în Egipt. Cumpărat de un om de bine, Putiphar, un demnitar egiptean, Iosif este acuzat pe nedrept de soția acestuia că vrea s-o seducă (Moise I, 39). În varianta greacă, Hippolit, fiul lui Tezeu, devine victima Fedrei, a doua soție a regelui. Spre deosebire de Iosif, care scapă din închisoarea unde fusese aruncat și devine guvernator în Egipt, Hippolit moare blestemat de tatăl său.

11. Filostrat relatează aici o altă variantă decît cea cunoscută grecilor, al cărui punct culminant era ridicarea cadavrului lui Memnon de pe cîmpul de luptă de la Troia chiar de către mama sa, Eos (Aurora). Un pictor anonim a lăsat una din cele mai frumoase creații ale Antichității grecești în materie de pictură pe vase cu figuri negre pe fond ocru. Zeița este înfățișată cu aripi imense, gata să-și ia zborul spre Etiopia cu fiul ei mort pe brațe. Este poate prima Pietă din pictura europeană care prefigurează Madona cu fiul ei mort în brațe.

12. Statui ale zeului Hermes, sub diferite forme, denumite *herme*, serveau la delimitarea drumurilor și la protecția caselor. Printre multe alte atribuții, Hermes era păzitorul călătorilor. Cînd la Atena o mîină criminală (se bănuia a fi cineva din grupul lui Alcibiade) a retezat capetele stațiilor-herme în ajunul marii expediții pregătite de atenieni în 416 a. Chr. împotriva Siciliei, tulburarea a fost de nedescris, fapta fiind considerată un semn rău. În Egipt, grecii l-au identificat pe Hermes cu zeul Thoth, inventatorul scrierii și al altor arte.

13. Descrierea colosului reprezentînd o figură așezată, cu picioarele lipite, este corectă. Despre asemenea creații artistice în Egipt, databile din perioada Regatului Mijlociu și Nou, vezi Élie Faure, *Istoria Artei*, trad. rom. București, Meridiane, 1988, pp. 88-89. Demne de reținut sînt considerațiile lui Filostrat făcute din punctul de vedere al unui cunoscător autentic al operei de artă, pe care o contemplă în diferite ipostaze condiționate de lumina zilei.

14. Cuvintele grecești pentru „a arde” și „a încălzi” – *aithen* și *thalpein* – intră în substantivul compus Aithiopia.

15. Acest grup de „întepleți” etiopieni, apropiat, dacă nu afiliat, celui din India, reprezintă de fapt principalul obiectiv al călătoriei lui Apollonios în Etiopia. Ei sînt menționați și de Heliodor în *Etiopicele* sale (cartea X, 1 și urm.).

16. Vezi cartea întîii, notele 3 și 4. Despre Thamous, rege din Teba Egiptului vezi Platon, *Phaidros* 274 D. Pe pămînt, reprezenta puterea zeului Ammon. Trecea drept cel care a introdus scrierea în Egipt, semne inventate de zeul Thoth. În calitate sa de om de cultură autohton, era firesc să-i alunge pe „întepleții” venetici, sosiți din India.

17. Prin urmare, cele două elemente fundamentale ale universului, alături de foc și de aer, recunoscute ca atare și de Empedocle.

18. Regiunea unde se țineau jocurile olimpice.

19. Prin această judecată de valoare, Filostrat insinuează că „întepleții” (dialecticieni – M. Eliade) etiopieni sînt inferiori celor întîlniți în India și ca organizare, și ca putere de înțelegere a fenomenelor naturale.

20. Barca lui Timasion se îndreaptă spre Delta Nilului.

21. Numele arbitrilor olimpici, *bellanodikai* era folosit și în arbitrajele politice.

22. Așa cum s-a arătat mai sus, la nota 64 la cartea a cincea, Pelops, în luptă cu Oinomaos pentru a obține mîină frumoasei Hippodameia, trecea drept întemeietorul curselor de care de la Olympia. Heracles însă este cel care a îngăduit incinta sacră a sanctuarului lui Zeus și a organizat jocuri festive în onoarea tatălui său. Aceasta este legenda, conform căreia Jocurile Olimpice au fost instituite în prima jumătate a

sec. al VIII-lea a. Chr. (anul 776), dată convențional admisă ca începutul olimpiadelor, celebrate din patru în patru ani, succesiune pe care se bazează sistemul cronologic folosit de istoricii greci (începând cu Timaios, sec. al IV-lea a. Chr.). În realitate, Jocurile datează din anii de mijloc ai sec. al VII-lea a. Chr. Cum incinta sacră (*altis*) despre care este aici vorba se afla pe teritoriul Pisei, învecinat spre nord cu cel al Elidei, pentru controlul și pregătirea Jocurilor s-au dat lupte aprige între localnici, încheiate în favoarea eleenilor (572 a. Chr.). Cel mai vechi templu din incintă era cel închinat Herei și lui Zeus; marele templu al lui Zeus, cu statuia lucrată de Fidias (sec. al V-lea) a devenit însă gloria sanctuarului.

23. Aluzie răuvoitoare la pretențiile de superioritate și la practicile brahmanilor, mult admirate de Apollonios. Vezi cartea a treia, XVII și urm. și notele aferente. Reiese că rivalitatea dintre „înțelepții” vremii era nu numai la nivelul indivizilor, ci și la acela al sectelor sau al grupărilor religioase. Gymnosofistii etiopieni, menționați în cartea a X-a a *Etiopiceilor* lui Heliodor, cap. 1-2 au calificativul de „judecători și de sfinctici ai regelui”, deci jucau și un rol politic.

24. Oracolul apollinic de la Delfi. „Serviciile” cu publicul ale oracolului erau foarte bine organizate. Mai întâi, se luau informații despre consultant, mai ales dacă era o personalitate sau un om cu avere. Apoi, întrebările fiind știute dinainte, se ticluia răspunsul, uneori în versuri, cu un anume grad de ambiguitate. Existau, bineînțeles, și cazuri de corupție, cum este cel semnalat de Herodot în *Istoriei* VI, 66, sau de falsificări, *ibidem* I, 51. Un alt aspect notabil: „serviciile” aveau ca angajați și străini, care puteau răspunde în limba consultantului venit de departe, rămas mut de admirație în fața competenței oracolului.

25. Fîntînă în masivul muntelui Parnas, considerată drept un loc preferat al Muzelor. Se afla aproape de Delfi, deci pe teritoriul controlat de Apollo (Pindar, *Pythicele* I, 75; Herodot VIII, 39).

26. Mic fluviu în Focida, renumit pentru frumusețea locurilor prin care curge (Herodot VIII, 33).

27. Proverb grec în versuri, din categoria învățăturilor apollinice despre un mod de viață sobru și cumpătat. Despre acest modest templu, hărăzit la început lui Apollo, vezi în continuare nota 54.

28. Aceste antonimii n-au nimic de-a face cu învățătura morală a *Vedelor*. Sînt formulate de doctrina pitagorică, așa cum ne este cunoscută datorită lui Iamblichos (sec. al IV-lea p. Chr.), din transcrierile sale făcute după scriitori anteriori, îndeosebi după Aristoxenos (sec. al IV-lea a. Chr.), autor a două tratate fundamentale pentru cunoașterea pitagorismlui timpuriu: *Sentințele pitagorice* și *Modul de viață pitagoric* – vezi capitolul „Modul de viață pythagoreic după sentințele transmise de Aristoxenos” (trad. M. Nasta) în *Filozofia greacă pînă la Platon*, II, 2, pp. 35-49.

29. Prodicos din Ceos este renumitul sofist contemporan cu retorul Gorgias și cu filozoful Democrit (născut în prima jumătate a sec. al V-lea a. Chr.). Era un strălucit conferențiar, care își fermeca auditoriul. Printre cei care l-au ascultat se numără poetul Euripide, istoricul Tucidide și retorul Isocrate. Venind deseori la Atena, era în cele mai bune raporturi cu Socrate. A scris o lucrare intitulată *Despre natură* și alta *Despre natura omului*. În *Viețile Sofiștilor* I, 12, Filostrat îi face o bună caracterizare, deși menționează ca o scădere aviditatea sa de a câștiga bani. Fragmentul pe care-l reproduce mai jos face probabil parte dintr-un *Elogiu al lui Heracles*. Aceeași poveste despre ezităările unui tînar pe ce cale s-o ia în viață se găsește și la Xenofon, *Memorabilia* (*Amintiri despre Socrate*) II, 1, 21, al cărui fiu, Gryllos, era un mare admirator al lui Prodicos.

30. În gr., *Kakia*, „Răutatea”, abstracție personificată, al cărei sens este diferit interpretat de comentatori. În general, cuvîntul este tradus prin „Viciul” („la dulce via”), prin opoziție cu „Virtutea”. „Răutatea” este forța malefică care distruge valorile morale. Vezi Ioana Popescu, „Note la Prodicos” în volumul *Filozofia greacă pînă la Platon*, II, 2, pp. 354-355, notele 59 și 69; *ibidem*, traducerea fragmentului din Xenofon, *Memorabilia* (*Amintiri despre Socrate*) pp. 341, 344.

31. Direcția filozofică care condiționează fericirea și mulțumirea sufletească de rezultatul strădaniei individuale prin muncă este hesiodică. A fost considerabil răspîndită prin

unele elegii ale lui Solon, cunoscute de întreaga suflare grecească. Ceva mai târziu în timp, morala stoică a preluat această teză, introducând termenul *to katbekon*, „ceea ce se cuvine”, „datoria”, ca fundament al vieții morale.

32. Nessos era un centaur în bune relații cu Deianeira, soția lui Heracles. Gelos, eroul, l-a omorât cu o săgeată otrăvită, al cărei vîrf fuse muiat în sîngele Hidrei de la Lerna. Înainte de a muri, Nessos o sfătuiește pe Deianeira să păstreze cămașa muiată de sîngele său, scurs din rană, drept un farmec pentru a-l readuce în cămin pe Heracles, dacă acesta ar părăsi-o. Atunci cînd Heracles, îndrăgostit de frumoasa Iole, fiica lui Eurytos din Oichalia, uită de soția sa, aceasta îi trimite în dar „cămașa” lui Nessos, care, odată îmbrăcată, i se lipește de trup și îi produce dureri groaznice. Izbăvirea eroul și-o găsește arzîndu-se de bună voie pe un rug, ridicat pe muntele Oeta. Prin moarte este primit în Olimp, unde i se dă ca soție pe Hebe, așa cum îl înfățișează renumitul pictor Exekias, pe o amforă păstrată la Orvieto, în Italia.

33. Aici, în sens de comportare morală, izvorîtă din convingere.

34. De adăugat: „în viețile anterioare”.

35. Sentința se referă la legămîntul tăcerii în cercurile pitagorice, dar și la bunul obicei de a nu vorbi ce nu trebuie. Ceva mai târziu în timp, a luat un alt înțeles: „boul îi stă pe limbă” se referă la cei care nu au voie să vorbească. Acesta e sensul conferit sentinței de către Eschil în *Agamemnon*, v. 36, cînd se referă la cei siliți să păstreze tăcerea asupra unei crime sau a unei fapte reprobabile (luarea de mită, de exemplu).

36. Vezi mai sus nota 28. E vorba de învățăturile morale, extrem de severe, respectate în „modul de viață pitagoric”.

37. În înțelesul opțiunii pentru o anumită doctrină filozofică după care individul își alege un anumit mod de viață. De reținut că școlile socratice erau normative, ca și stoicismul sau epicureismul, stabilind reguli de comportare atît pentru viața particulară, cît și pentru viața socială.

38. O interpretarea greșită și răuvoitoare a doctrinelor hedoniste. Nici măcar școala din Cyrene, fondată de Aristippos (sec. al IV-lea a. Chr.), nu propaga asemenea excese, deși era hedonistă prin excelență, recunoscînd în plăcerea senzuală (de orice natură) cel mai important țel urmărit de oameni. Corectivul adus doctrinei consta în negarea exceselor, a plăcerilor grosolane, care degenerau în stări de vătămare a organismului. Dimpotrivă, se recomandau stăpînirea de sine, măsură, selecția făcută cu rațiune. Nici plăcerile spiritului nu erau neglijate, deși cele ale simțurilor aveau prioritate. Participarea la treburile publice și agitația inevitabilă pentru un om politic erau considerate daunătoare pentru echilibrul celui ce urmărea să fie fericit. Această teză a doctrinei lui Aristippos, preluată de Epicur, a și contribuit de altfel ca hedonismul să nu aibă o prea mare răspîndire. Cît despre părerea pitagoricilor cu privire la dorințele trupului (*somatikai epithymiai*, în multiformitatea lor), vezi Iamblichos, *Vita Pythagorae* în Diels-Kranz (205) = *Filozofia greacă pînă la Platon* II, 2, cap. citat la nota 28, p. 44.

39. Referire la școala cinică, al cărei întemeietor, Antistene, căuta să-i învețe pe oameni „virtutea”, care aduce după sine fericirea. Negînd în bloc valorile prețuite în societatea omenească, cinicii erau îndrăzneți, agresivi, vizînd pînă și desființarea formelor de stat, crearea unei noi societăți, cosmopolite, fără organe politice și administrative, unde „virtutea” singură împiedică orice încălcare a dreptății. Despre curajul manifestat de un filozof cinic („cel care latră”) în critica adusă împăratului Vespasian, vezi mai sus nota 5.

40. Filostrat folosește aici cuvîntul preferat: *phantasma*, care corespunde întrucîtva rom. *iazmă*.

41. În gr., *athanaton kai ageneton*. În conformitate cu doctrina pitagorică, sufletul este închis în lăcașul corpului întocmai ca într-un „mormînt” (*sema*). Reîncarnările succesive nu sînt străine unui îndelung proces de ispășire a greșelilor și de purificare a trupului (Platon, *Cratylus* 400 B-C și Athenaios, *Banchetul Sofiștilor* IV, 157 C – *Filozofia greacă pînă la Platon*, II, 2, *Philolaos*, [trad. M. Nasta], pp. 92-93. Vezi de asemenea considerațiile lui M. Nasta pe marginea fragmentelor din Philolaos, Diels-Kranz, B 14-B 16 [*lucr. cit.* pp. 181-182] referitoare la registrul sufletului uman și la relația suflet-corp).

42. Aluzia nu e clară.

43. Toate aceste trei denumiri, pe vremea stăpînirii romane în Grecia nu mai aveau nici o acoperire. Sînt numai ecouri din organizarea vechii societăți poliadice grecești; „Cavalerul” (*bippeus*), în sens politic, desemna pe vremea lui Aristofan (a doua jumătate a sec. al V-lea a. Chr.), poetul care a scris o comedie intitulată *Cavalerii*, un cetățean aparținînd celei de a doua clase censitare din Atica; în statul atenian, clasele censitate, trei la număr, se stabileau în raport cu averea funciară a cetățeanului de drept. Cavalerul putea întreține din venitul său cel puțin un cal, care îl slujea în caz de război; în text: *bippotrophos* („crescător de cai”), în loc de cuvîntul *bippeus*; *strategul*, cuvînt care însemna „comandant militar”, a căpătat de asemenea o nuanță politică cînd atribuțiile strategilor s-au extins în sectorul financiar-administrativ; inițial, strategii în Atica erau în număr de zece, unul de fiecare trib, aleși anual; în sec. al IV-lea a. Chr., numărul lor s-a redus la doi; în perioada elenistică, strategul era șeful militar și politic al marilor ligi (de exemplu, Liga aheană); *choregul*, la Atena, era un personaj civil, dar foarte important; un cetățean bogat, care-și asuma sarcina de a subvenționa instruirea corurilor particulare la concursurile dramatice, chiar și susținerea, cu bani grei, a marilor reprezentații de la Dionysii; se înțelege că *choregia*, devenită instituție publică, reprezenta un ajutor substanțial pentru cel ce candida la alegerile de magistrați.

44. *Trierarul* era comandantul unui vas de război, trirema, vas cu trei rînduri de vîsle; prin extensiune de sens, comandantul unei escadre. În sec. al V-lea a. Chr., capătă și înțelesul de „cetățean bogat”, în stare să echipeze pe cont propriu sau împreună cu alți cetățeni o corabie de război.

45. Phylarchos însemna șeful unei *phyle*, adică al unui *trib* atic; în Atica, numărul triburilor a variat de-a lungul timpului; ulterior, cuvîntul îl desemnează pe comandantul corpului de cavalerie din fiecare trib atenian, subordonat *bipparbului*, comandantul suprem al caveriei, în sarcina căruia intrau și unele atribuții politico-administrative.

46. Adică al filozofilor din Etiopia.

47. Asupra problemelor pe care le ridică științele naturii și asupra credințelor în puterile supranaturale, vezi cartea a treia.

48. În gr., *therme ousia*, condiție esențială pentru apariția și dezvoltarea vieții.

49. Ceea ce urmează despre meritele lui Eschil referitoare la promovarea dramei tragice este o parafrază după Aristotel, *Poetica* 1449 a, 7-29.

50. Într-adevăr, în Grecia veche, reprezentarea unei piese nu se repeta. Dramele din creația eschileică erau însă atît de populare, încît s-au reprezentat vreme îndelungată și după moartea poetului. Grijă punerii în scenă revenea unor descendenți direcți ai poetului, și ei poeți tragici, pînă spre sfîrșitul sec. al IV-lea.

51. Cf. cartea a treia, XVII și urm.

52. Teoria apartenenței „filozofilor goi” (*gymnosophistai*) din Etiopia la ramura indiană este lipsită de temeinicie, dar faptul că secole de-a rîndul indienii au descins pe coastele răsăritene ale continentului african, unde au întemeiat colonii, nu poate fi contestat.

53. Stesihoros din Himera, marele poet sicilian din sec. al VI-lea a. Chr., a jucat un anumit rol politic în lupta împotriva tiraniei locale. Și-a atras mînia Colegiului de preoți de la Delfi, care l-au silit să refacă un poem intitulat *Elena*, compus după datele tradiției homerice. Pe acea vreme, Sparta sprijinea Colegiul apollinic, iar acesta ducea în schimb o susținută propagandă prospartană. În urma presiunilor și intervențiilor sosite din Grecia, Stesihoros s-a înduplecat și a scris o nouă versiune a poemului, *Palinodia* („Cîntec de răscurpărare”), în care adopta o altă versiune a legendei: numai „imaginea” (eidolon) Elenei l-a însoțit pe Alexandros-Paris la Troia, în timp ce adevărata Elena a fost adăpostită în tot cursul războiului troian în Egipt. Această variantă stă la baza dramei lui Euripide, intitulată *Elena*. Vezi mai sus nota 40 la cartea a patra.

54. Versul citat nu se știe cărui poet apollinic îi aparține. Pausanias însă, în *Călătorie în Grecia* X, 5, 9 îl leagă de un dar simbolic făcut zeului de la Delfi de hiperboreeni (locuitori din nordul Sciției).

55. Filostrat se referă aici la diferitele faze de construcție ale templului apollinic de la Delfi. În prima jumătate a sec. al VI-lea, sanctuarul apollinic de la Delfi a fost mistuit de un incendiu. În anii 548-547 a. Chr., prin subscripție publică, prin fondurile bănești ale

sanctuarului și datorită ajutorului substanțial primit de la familia ateniană a Alcmeonizilor, exilată pe acea vreme de Peisistratos, tiranul care preluase puterea la Atena, s-a înălțat un templu falnic, a cărei fațadă era împodobită cu marmură din Paros. Frumusețea metopelor sculptate este evocată de Euripide în *Ion*, v. 185 și urm. Din nefericire, acest templu a fost deteriorat de un cutremur pe la mijlocul sec. al IV-lea a. Chr. Lucrările de restaurare au început imediat, sprijinite de cetățile care aparțineau Amfichioniei (Consiliului) delfice, dar mergeau încet, din cauza „războaielor sacre” pentru stăpânirea Templului și a Oracolului. Pietrarii din Corint au avut o însemnată contribuție la refacerea basoreliefurilor. Reconstrucția marelui templu rămîne o splendidă dovadă a spiritului de solidaritate panelenică, care în Grecia sec. al IV-lea se ridica deasupra conflictelor locale, prevestitoare a sfîrșitului formelor politice din cetățile-stat ale Greciei. Alături de marele templu, la Delfi s-au înălțat și alte sanctuare închinată divinității panelenice Apollo. Bogățiile aduse în aceste sanctuare erau atît de mari, încît lăcașurilor ce le adăposteau li se dădea numele de „tezaur”. Unul din cele mai renumite pentru comorile de artă era tezaurul ridicat de locuitorii din Siphnos; fragmente din decorația micului templu se află la Muzeul de la Delfi; cel mai bine conservat este însă tezaurul atenienilor, care te întîmpină, aproape intact, pe drumul ce duce spre marele templu al complexului apollinic.

56. La origine, Glaucos era un pescar din Anthedon, în Beoția. A devenit o divinitate a mării după ce a gustat o buruiană fermecată. Vezi cartea întîi, nota 13 cu privire la Proteus.

57. Marele pictor grec, originar din Thasos. Datorită extraordinarelor sale merite artistice, a devenit cetățean atean. La Delfi, a pictat scena de o rară sensibilitate, după epopeea intitulată *Căderea Troiei*, semnalată aici de Filostrat, precum și scene inspirate de cîntul al XI-lea al *Odiseei*, în care e descrisă pătrunderea lui Odysseu în Infern; la Atena, a pictat pereții din *Stoa* (Porticul), denumită *Poikile* („împodobit cu picturi”), devenit ulterior locul preferat de întrunire al filozofilor „stoici”, precum și templul dorice de la poalele Acropolei, Theseionul.

58. Aluzie la marile ofrande de aur aduse templului de la Delfi de către Cresus, regele Lydiei, în preajma invaziei perșilor în Lydia (Herodot I, 50-52; 54; VI, 125; VIII, 35). Povestea lui Cresus, care n-a înțeles textul ambiguu al oracolului delfic, este relatată pe larg de Herodot în *Istoriile* I, 47-49; 50.

59. Aceasta era principala doctrină politică care pune stăpînire pe mentalitatea grecilor în perioada de criză a cetății-stat, caracterizată prin neîntreprute strămutări de populație și conflicte locale, care au măcinat definitiv infrastructura orînduirii sclavagiste din epoca clasică. Întreaga Grecie, peninsulară și insulară, năzuia spre o expansiune în Orient pentru a sparge definitiv cadrul strîmt al organizației cetățenești din unitățile politico-administrative (*poleis*), devenite neîncăpătoare și nefuncționale pentru nevoile populației. Unul din principalii reprezentanți ai acestei doctrine, în sec. al IV-lea a. Chr., a fost retorul Isocrate.

60. Vezi mai sus nota 24.

61. *Odiseea* IX, 177 și urm.

62. Edonii sînt o populație tracă, renumită pentru modul cum îl sărbătorea pe Dionysos. Alăturarea edonilor de lydienii din Asia Mică nu este întîmplătoare. Filostrat dorește să sugereze că ambele populații, una europeană și alta asiatică, în calitatea lor de adepți ale cultului dionysiac, au intrat în ciclurile de legende despre Dionysos.

63. Vezi cartea a treia, XXVI și nota 39.

64. În text: *kosmon beurema*, în sensul de „invenție”, „găsire” a unui mod de a crea podoaabe, găteli.

65. În text: *betero typho*. *Typhos* înseamnă propriu-zis „suflu”, dar un „suflu” care „ți se urcă la cap”, te amețește. Prin umare, traducerea „a-și da aere” este corectă. Din Diogenes Laertios VI, 26 se știe că dictonul îi aparține lui Platon, care-l învinuia pe filozoful cinic Diogene că-și „dă aere” cu modul lui de viață neobișnuit, prin care nega toate bunurile materiale din viața civilizată.

66. Aceasta e doar una din explicațiile fenomenului menționat mai sus în cartea a treia, XV, asupra căreia cercetarea modernă a emis tot felul de ipoteze, pînă și aceea a hipnozei

asupra celui ce contemplă brahmanul în meditație. Cf. cartea a treia, XVII, lovirea magică a pământului cu o baghetă.

67. Adică în ipostaza unui neguțator care sosește cu corabia.

68. El, care le știa pe toate, nu știe nimic despre uneltilile dușmanilor.

69. Temă obișnuită în discursurile retorice dedicate formelor de guvernământ.

70. Soldați ușor înarmați, deosebiți de hopliți (*hopletes*), soldați greu înarmați, cu platoșe, coif, scut și lănci lungi până la 2 metri. Totul este raportat la trupele de infanterie din Grecia veche. Metafora aparține mai mult ca sigur fondului stilistic înșușit în școlile de retori.

71. Golful Arabic. Vezi cartea a treia, nota 4.

72. Ca de obicei, Filostrat abordează subiectul unei discuții între „înțelepți”, ca apoi să-l părăsească brusc. Procedul era mai comod decât dezvoltarea subiectului.

73. Se subînțelege: „până voi fi pus la curent cu toate aspectele doctrinei”.

74. Aspecte apropiate sau foarte apropiate de doctrina pitagorică.

75. Răspunsul la această întrebare fusese găsit cu mult timp înainte de Xenofan (sec. al VI-lea a. Chr.), poetul-filozof din Colofon, care a observat că divinitățile, la diferite popoare, sînt reprezentate în chip realist sau în chip suprealist, deformat sau înfrumusețat. Vezi *Filozofia greacă pînă la Platon*, I, 2, frag. 15 și 16, p. 197. Iată cum sună fragmentul 16: „Etiopienii spun că zeii lor sînt cîrmi și negri, tracii, că au ochi albaștri și părul roșu”. Xenofan este deopotrivă un bun cunoscător al filozofiei materialiste ionice, cît și a pitagorismului timpuriu. Este unul din fondatorii școlii eulate din Sicilia. Monoteist convins, Xenofan a acuzat cu vehemență lumea zeilor, imaginată felurit la diferite popoare. În consecință, îi acuză pe Homer și pe Hesiod de a fi plasmuit pentru greci o lume a zeilor în care divinitățile adorate sînt înzestrate cu toate scăderile omenești. *Ibidem*, frag. 12, p. 196.

76. Marile opere realizate de Fidias în a doua jumătate a sec. al V-lea a. Chr.: statuia lui Zeus, la Olympia, și statuia de cult a Atenei, din Parthenon.

77. Afrodita din Cnidos și Hera din Argos sînt opere ale lui Praxiteles, cel mai renumit sculptor din sec. al IV-lea a. Chr. Lucrînd după canoane prestabilite, Praxiteles imprima figurilor de zei o frumusețe desăvîrșită. Pe Afrodita a reprezentat-o goală, ținîndu-și mantia în mîna stîngă, care se sprijină pe o amforă. Cetății Cnidos, a cărei datorie publică era mare, romanii i-au oferit o sumă imensă pentru statuie, dar cnidienii n-au acceptat s-o înstrăineze.

78. Această întrebare conduce firul conversației spre o dezbateri deosebit de importantă asupra creației în artele plastice. Se cuvine precizat că tezele formulate aici de Apollonios sînt simple ecouri ale teoriilor despre natura creației artistice care circulau în școlile de învățămînt superior ale timpului. Comentînd acest pasaj, Benedetto Croce a surprins foarte bine trecerea de la teoria mimetică a lui Aristotel spre conceptul de „creație imaginativă” (*Estetica*, versiune rom., Editura Univers, 1970, pp. 336-339). Croce observă că Aristotel se apropiase în *Poetica* cap. IV, 4-5; IX, 1-4; XXIV-XV de teoria, dezvoltată abia mai tîrziu în elenism, despre „fantastic”, atunci cînd scrie că în poezie adevărul unei „imitații” poate fi exprimat, uneori, și prin categoria estetică a „imposibilului”, chiar și prin cea a „absurdului”, cu condiția să rămînă în cadrul credibilității. Dar Aristotel nu a adîncit, nici nu a exploatat această linie de gîndire (vezi nota 48 la cartea a doua). Ella Birmelin, în studiul citat la nota 44, cartea a doua, „Die Kunsttheoretischen Gedanken in Philostrats Apollonios” s-a ocupat de asemenea foarte pe larg de raportul *mimesis-phantasia*, observînd în mod judicios (p. 399) că în estetica greacă se conturează idei despre două feluri de mimesis: una, reproductivă, „copie” a realității, alta, productivă, mult mai elevată din punct de vedere estetic, căci apelează la „imagini” înregistrate în memorie pentru a formula și rotunji mesajul de transmis. Conceptul de *phantasia* („imaginație”) ține de investigația stoicilor asupra psihologiei și capacității imaginative a poetului și artistului plastic. La un an după studiul fundamental al Ellei Birmelin despre considerațiile estetice ale lui Filostrat în *Viața lui Apollonios din Tyana*, în aceeași revistă clasică, *Philologus* (1934), apare un alt studiu demn de toată atenția „Mimesis und Phantasia” pp. 286-300, semnat de Bernard Schweitzer. Dar nici unul din cei doi cercetători nu au luat în considerare ideile inovatoare pe această linie

din *Poetica* („Despre operele poetilor”) lui Filodem din Gadara, sosit în Italia în primele decade ale sec. I a. Chr. și stabilit la Neapolis (Neapole) (vezi D.M. Pippidi, *Formarea ideilor literare în Antichitate*, Ed. Enciclopedică, 1972, pp. 140-152). Fără să fi întrebuintat termenul *phantasia*, Filodem nega valoarea unei opere poetice raportate numai la mimesis. Pentru Filodem, între conținut și formă există o legătură dialectică, „forma” neputând fi ridicată pe scara valorilor estetice fără abilitate în expresia artistică. Același lucru este valabil și pentru arta reprezentativă (*eikastike*). Astfel înțelegea, arta n-are nimic de-a face cu „utilul”, rămânând cu strictețe în domeniul gustului estetic, așa cum îl înțelegeau epicureii. *Phantasia* poate fi deci definită drept îmbinarea spontană a unor imagini în mintea creatorului de artă, care nu reprezintă rezultatul unor percepții senzoriale directe. În cartea a doua, XXII, Filostrat se referea la înmagazinarea imaginilor percepute în memorie și la iscusința creatorului de artă de a face apel la acest fond mnemic. Aranjarea imaginilor la nivelul noetic, încărcarea lor în expresia verbală sau plastică cu anumite sensuri sau simboluri constituie – după demonstrația lui Filostrat – un proces de creație mai subtil (*sophoteros*) decât cel al „imitației” (*mimesis*), în sens aristotelic tulburat, în anumite ipostaze, de „emoție și groază” (*eleos kai phobos*). Cele scrise de Filostrat în acest capitol intraseră de mult în circulația ideilor estetice. Întimplarea face însă ca acest text să fie primul în istoria esteticii care le formulează teoretic. Dovada circulației conceptului de *phantasia* în lumea celor ce se ocupau de probleme de cultură se află și în unele pasaje din operele lui Cicero, fostul elev al lui Poseidonios din Apameia, care a predat cursuri de filozofie în Rhodos. De pildă, comentînd creația lui Fidias, care l-a sculptat pe Zeus, Cicero își dă seama că, de fapt, artistul nu a „copiat” nimic din realitate, ci și-a fixat atenția asupra unei „forme” conceptuale, a unui „model” de „neînchipuită frumusețe” (*Orator* II, 8 citat de B. Croce, *op. cit.* p. 239; cuvîntul grecesc *phantasia* Cicero îl traduce în latină prin *visus* [„viziune”], *Academicile tîrzii* I, 11, 40). Referitor la acest pasaj din Cicero, iată ce scrie Wladyslaw Tatarkiewicz, încercînd totodată și o definiție a *phantasiei*: „dacă artistul reprezintă ceea ce vede în realitate, el o face pe o bază selectivă. Mai mult încă, el extrage «forme» nu numai din lumea exterioară, ci și din sine însuși. Își plăsmuiește operele nu numai după asemănarea cu ceea ce vede în fața ochilor, ci și după asemănarea cu «ideile» «conceptele» pe care le are în minte. Cicero a numit «forme» din mintea artistului «idei» (*visus*)” (*Istoria esteticii*, vol. I, Editura Meridiane, 1978, p. 303). Trebuie adăugat ca stoicii admiteau existența, în om, a unei intuiții directe a frumosului, deci a unei receptări aparte de cea senzorială (adică a simțurilor, *aistheseis*), considerată a fi „naturală”. Este vorba de o sensibilitate specifică, înăscută în om (*aisthesis autophyes*), pasibilă să fie dezvoltată prin educație și cultivare (Tatarkiewicz, *op. cit.* p. 389). Această latură a unui răspuns natural, spontan, față de impresia estetică înseamnă recunoașterea capacității umane de a recepta mesajul artistic și pe alte canale senzitive decât cele ale simțurilor. Cf. Democrit, *Sențețe* 22, Diels-Kranz, B 56 = *Filozofia greacă pînă la Platon*, vol. II, 1, p. 506: „Tot ce este frumos este recunoscut și căutat cu ardoare numai de cei născuți pentru asta”. Cicero a denumit această latură specială a sensibilității umane *sensus* (*De oratore* III, 50, 195). Pasajul este citat la Tatarkiewicz, *op. cit.* p. 312.

79. Asemenea părere este în deplină concordanță cu cea a retorului Dion din Prusa (Christostomos), contemporan cu Apollonios. În *Discursul* XII (62), cu titlul latinesc *De cognitione Dei*, Dion susține că materializarea unei „forme”, „idei” (*Eidos*) în munca artistului plastic se petrece în însuși procesul de creație, desăvîrșindu-se treptat. Ceea ce era vag, devine real, sesizabil. În privința redării figurilor de zei, argumentează Dion, deoarece pictorii și sculptorii nu pot reda direct spiritualitatea și înaltele calități ale divinității pe care și-o închipuie – este firesc să recurgă la o „formă” umană, cea mai potrivită cale pentru a transmite mesajul lor artistic. „Formele” animaliere nu pot deveni simboluri, nu pot purta mesaje referitoare la calitățile unei divinități. Vezi K.E. Gilbert – H. Kuhn, *Istoria Esteticii*, Editura Meridiane, 1972, p. 114. Să se observe și originalitatea concepției atribuite lui Apollonios prin strategia transferului din domeniul creației poetice în cel al artelor. Acesta e în mod vădit cazul reprezentării sculpturale a lui Zeus de către Fidias, în conformitate cu descrierea homerică. Cf. Lucian, *Eikones* V. Pornind de la această observație, Filostrat transpune problema rolului creator al fantasiei în sfera unei delimitări precise: *ut poesis pictura*.

80. Dacă ideea de divinitate poate fi considerată ca incompatibilă cu indiferent care tip de reprezentare figurativă, dacă, cum susține ceva mai jos Apollonios, o reprezentare

nonfigurativă este realizabilă prin elemente abstracte, se ajunge, implicit, la solicitarea imaginației contemplatorului. Diferit de tipul reprezentării figurative, deoarece proiectul mintal nu se obiectivizează, considerăm că termenul potrivit pentru a defini acest tip de fantezie este *fantezia proiectivă*, întrucât transferă paradigma divinității într-o realitate reprezentativă doar pe plan mental, dar inexistentă în cel al realității. Dar, așa cum s-a specificat la nota 79, și acest tip de *phantasia* trebuie să respecte, să fie convenient cu sfera atributelor specifice fiecărei divinități în parte, în spiritul tradiției, în concordanță cu tipul reprezentării figurative. Remarcabil este îndeosebi modul în care Filostrat cere de la creator invenția unei maniere rafinate, subtile, în evocarea specificității imagistice (*sophotera*). Asistăm prin urmare la apariția și afirmarea unei noi mentalități estetice, care are tendința de a deveni un loc comun. De importanță covârșitoare în procesul de creație imaginativă se conturează aici ideea de *anaphora*, echivalentă cu conceptul de transfigurare a existentului, în direct raport cu sfera afectelor. În cazul creării din imaginație a unei opere de artă care este reprezentarea unei divinități, se impune însă negreșit conveniența la nivel demiurgic cu atributele majore ale divinității și evocarea acestora prin mijloace potrivite orizontului de așteptare al epocii (M.A.).

81. O idee de reținut: „imaginea” mentală (*forma mentis*) poate întrece calitativ realizarea concretă a unei „imagini” similare înregistrată prin percepție; cu alte cuvinte, materializarea imaginii este deosebit de greu de obținut și într-un caz, și în altul. O analiză atentă a semnificațiilor ce transpar din acest text duce la concluzia că Filostrat propune, de fapt, o ierarhizare a tipurilor de reprezentare mentală a divinității, în conformitate cu gradul de „întruchipare” a conceptelor de *theios* și *sophos*. Cu alte cuvinte, sofistul pune în discuție următoarele tipuri de reprezentare a divinităților: sculpturală (theriomorfă și antropomorfă, uneori mixtă), simbolică și noetică. Prin intermediul expunerii lui Apollonios, reiese preferința autorului pentru reprezentarea antropomorfă, care oferă posibilitatea recunoașterii caracteristicilor theasapiențiale ale divinității reprezentate, însoțite, de la caz la caz, și de elemente simbolice care vin ca o completare a imaginii gândite (M.A.).

82. Se trece acum la prezentarea unui vechi obicei grecesc, practicat în Laconia, „biciuirea” (*mastygosis*), ca test al rezistenței fizice și ca mijloc educativ.

83. Lycurg este legislatorul legendar al Spartei, căruia i se atribuie instituirea unui cod moral și juridic respectat în Laconia. Acest cod este cunoscut în ansamblul său datorită lui Xenofon, care s-a ocupat de constituția spartană în lucrarea *Statul spartan*. Vezi *Filozofia greacă pînă la Platon*, II, 1. „Gîndirea socială atribuită lui Lycurg”, pp. 353 și urm. (traducere și note de Felicia Ștef).

84. Aluzie la perioadele cînd Sparta deținea hegemonia în Grecia balcanică, de pildă, cea de la sfîrșitul sec. al V-lea a. Chr., după încheierea războiului numit „peloponesiac” (403 a. Chr.). Vezi în continuare nota 86.

85. Apollonios îi explică lui Thespesion semnificația „biciuirilor” din vremea pe care o trăiesc ei. Asemenea practică a încetat de mult să mai aibă rostul educativ de odinioară. Este o simplă practică rituală, legată de cultul zeiței Artemis, venerată la sciți. Artemis era o divinitate egeeană, al cărei cult era răspîndit în Orientul Apropiat și Mijlociu, în insulele Egeii. Atributele divinității sînt multiple, dar cel mai important este acela de divinitate a roadelor și sălbăticiunilor, așa cum reiese din înfașșurarea statuii de cult ridicată în marele templu de la Efes (cunoscută după o copie, păstrată la Roma, în Muzeul Vaticanului). Era considerată drept soră a lui Apollo, născută o dată cu zeul în insula Delos, ca fiică a lui Zeus și Leto. Aici însă, în acest pasaj, Filostrat se referă la un cult al divinității menționat în tragedia greacă, în legătură cu jertfirea fiicei lui Agamemnon, Ifigenia. După datele legendei, mai bine zis după o variantă a legendei, Artemis o salvează pe Ifigenia de pe altarul de jertfă umană înălțat în Aulis și o duce în Tauris (peninsula Crimeea; peninsula Scitică), unde fiica lui Agamemnon devine preoteasa unui cult sîngeros: ea este nevoită să-i jertfească pe altarul zeiței pe toți străinii care ajung în Tauris. Această variantă a legendei a slujit ca subiect în două drame nemuritoare, sembrate de Euripide: *Ifigenia în Aulis* și *Ifigenia în Tauris*. Ifigenia a plecat din Tauris salvată de fratele ei, Orestes, și de prietenul acestuia, Pylades. Ca mulțumire pentru salvarea Ifigeniei, locuitorii Peloponesului continuă să îndeplinească prin biciuire un rit sacru în cinstea zeiței Artemis, sîngele fișnit din răni simbolizînd sîngele victimelor de odinioară sacrificate de Ifigenia.

86. Referire la instituirea hegemoniei spartane care acoperă aproximativ tot sec. al IV-lea a. Chr. (402-322). La sfârșitul războiului peloponesiac, Sparta își vedea realizat țelul pentru care luptase mai bine de treizeci de ani: distrugerea Ligii maritime ateniene. Evenimentul a stîrnit reacții foarte diverse și consecințele s-au dovedit deosebit de grave. Constituția spartană, așa cum este înfățișată corect de Filostrat, rămăsese într-un stadiu neevoluat față de cetățile unde se instituieră regimuri sclavagiste democratice. În consecință, sistemul de guvernare lacedemonian nu mai corespundea cu năzuința de hegemonie a conducătorilor spartani, care căutau cu orice preț să ridice o nouă Ligă pe ruinele Ligii ateniene. Exploatarea la care au fost supuse cetățile silite să intre în Liga spartană a fost atît de cruntă, încît – așa cum remarcă Filostrat – Sparta și-a atras reprobarea și ura întregii Grecii.

87. Acest pasaj are însemnătate pentru a înțelege opoziția și critica făcută de pe poziții raționaliste tendințelor mistice ale vremii și adepților acestor tendințe, de tipul lui Apollonios. În chip justificat, Thespieson se întreabă ce valoare etică mai reprezintă pentru societatea contemporană credințe și mituri extrem de vechi, ale căror simboluri și înțelesuri greu de descifrat datează din epoca primitivă. În al doilea rînd, el atacă problema religiilor mistice, care prevedeau complicate rituri de inițiere, arătînd cît de vane sînt explicațiile care se dădeau funcționalității lor. Misteriile de la Eleusis, legate de cultul zeiței Demeter și al fiicei ei, Persefona, reeditau străvechi rituri agrare și promovau credința în reînvierea morților, misterile din insula Samothrace, insulă în apropierea coastei tracice, spre vest de Chersonesul tragic, locuită de traci și colonizată de greci din insula Samos (ionieni), adăpostea sanctuarul Cabirilor (*Kabeiroi*). La origine, cabirii – inițial patru la număr – erau modeste divinități indo-europene, cu atribuții de protectori ai marinarilor și ai fertilității. În perioada elenistică, în urma unei susținute propagande, sanctuarul a căpătat un renume care-l concura pe cel al sanctuarului eleusin; cabirii au devenit „zeii cei mari”; alte sanctuare asemănătoare s-au înființat la Teba, în Beotia, în insulele Imbros și Lesbos; de la Cabirion-ul teban provin faimoasele vase cu figuri negre care îi înfățișează pe cabiri în situații burlești, ceea ce înseamnă că o critică ascuțită cu privire la „marii zei” s-a ivit și în sectorul artelor plastice; „idolul” (*xoanon*) din Cyllene nu este altul decît Hermes; Cyllene este numele mai multor localități din Pelopones; Hermes însă este direct legat de sanctuarul din Cyllene în Elis (*Iliada* XXIV, 4); personalitatea zeului, cu precădere telurică, ca și aceea a lui Dionysios, se preta la un cult mistic dacă se ține seama că era o divinitate a lumii Infernului, el fiind luntrașul care trecea sufletele pe tărîmul de dincolo (*psybopompos*). Strabon însă (VIII, 334 C) este de părere că idolul de lemn de la Cyllene îl reprezenta pe Asclepios, nu pe Hermes.

88. Se trece acum la o temă mai puțin periculoasă pentru vederile lui Apollonios, o temă aptă la diverse interpretări, mult discutată în tratatele de etică, începînd cu cele aristotelice. Vezi, de pildă, *Etica Nicomachică*, cartea a V-a (1129 a-1145 a).

89. Vezi cartea a treia, XXV.

90. Reîntoarcere la tema monarhului bun și drept. Cum poate el fi recunoscut?

91. Vezi mai sus cartea a treia, XXVI-XXXIII, apariția unui rege indian (nenumit), dornic să participe la discuțiile dintre „filozofii” indieni și oaspeții lor.

92. Vezi cartea a patra, XIII, nota 28.

93. Aristide este un prominent om politic ateniian de la începutul sec. al V-lea, șeful unei puternice facțiuni a marilor proprietari de pămînt. El a susținut instituirea ostracismului, prevedere constituțională care hotăra la date fixe, exilarea cetățenilor considerați dușmani ai cetății. Condamnatul nu avea drept să se întoarcă la Atena decît după 10 ani. Ca ironie a soartei, Aristide, căruia i se zicea „cel drept” din cauza integrității lui, a căzut el însuși victima ostracismului în 482 a. Chr. Era exilat, deoarece Temistocle, omul zilei în ajunul invaziei persane, vedea în el un oponent al politicii sale. În timpul marii bătălii navale de la Salamina, Aristide a venit în ajutorul grecilor, ocupînd cu oamenii ce-l însoțeau mica insulă Psyttaleia. Contribuția lui la victoria flotei ateniene l-a acoperit de glorie (Herodot, *Istorie* VIII, 79-81; 95).

94. Ideea aparține patrimoniului etic al școlii hesiodice.

95. Acest portret moral al lui Aristide apare schițat în opoziție cu acela al marelui său adversar, Temistocle, care, în dorința sa de a consolida cît mai grabnic Liga ateniiană ce

luase naștere sub forma unei alianțe defensive împotriva perșilor, a făcut mari greșeli de ordin financiar, ceea ce i-a atras pînă la urmă exilul. Liga ateniană era, de fapt, opera lui Aristide. Întors din exil, în urma unei amnistii generale date în 479 a. Chr., Aristide luptă la Plateea împotriva perșilor lăsați în Grecia de Xerxes, iar în 478 este ales navarh, adică comandantul flotei ateniene. În această calitate, reorganizează Liga ateniană, al cărei tezaur, la care contribuiau toți „aliații”, s-a aflat la început la Delos. După 477, s-a retras din viața politică. Temistocle a rămas în fruntea partidei sale încă mulți ani, pînă ce, în 470, acuzat de malversații și înaltă trădare, a fost condamnat la moarte. S-a refugiat la perși – adversarii Atenei – și a rămas în Asia, sub protecția regelui Persiei, la Magnesia pe Meandru (Herodot, *Istorie* VIII, 111-112).

96. Dacă Solon este o figură istorică reală, căruia în cursul luptelor civile de la începutul sec. al VI-lea a. Chr. i s-a încredințat sarcina (592?) să încerce ceea ce s-a chemat un „arbitraj” între părțile politice învrăjbite și să redacteze „legi”, care au fost înscrise pe plăci de lemn, Lycurg este, în schimb, o figură legendară. „Legi scrise Lycurg nu a dat”, notează Plutarh în biografia ce i-o consacra (cap. XIII). Îi sînt atribuite formularea normelor de viață respectate de spartani (*rethrele*), ațut în viața particulară, cît și în cea civică, precum și crearea unui sistem educațional extrem de aspru. A fost deificat, și divinitatea lui pusă în legătură cu un străvechi cult al lupului, din Arcadia.

97. Zebre, eventual măgarii sălbatici (*onagroii*), menționați de Herodot în *Istorie* VII, 86.

98. Specii de antilope.

99. Organizarea vieții la triburile nomade, obiceiurile lor i-au interesat întotdeauna pe vechii greci. Aceștia au venit în strîns contact cu triburile iraniene ale sciților și sarmaților din nordul și estul Mării Negre încă din sec. al VI-lea și al V-lea a. Chr. Grecii cunoșteau mai puțin triburile nomade din nordul Africii (Mauritania, Numidia, Libya), despre a căror viață a scris Iuba II (vezi cartea a doua, nota 19), sau pe cele de la sud de Egipt. Romanii, în schimb, așa cum s-a arătat mai sus, în nota 2, au trimis expediții de explorare care au pătruns pînă în Nubia.

100. Nasamonii, populație libiană nomadă, locuind la țarmul Syrtelor, erau bine cunoscuți de Herodot, care le descrie modul de viață în cartea a IV-a a *Istoriilor* (cap. 181, 190; 172, 173; un grup de tineri nasamoni au organizat o expediție de explorări în sudul Egiptului și în Nubia, *ibidem* II, 32 și urm., fiind premergători romanilor de pe vremea lui Nero).

101. Nilul izvorăște din marele lac Victoria din Africa ecuatorială și curge spre nord pe o lungime de 5 600 km. Dacă se consideră că fluviul reprezintă continuarea directă a unui curs de apă rapid, numit Kagera, în cazul acesta are o lungime de aprox. 6 700 km. Pe parcurs își unește apele cu diferiți afluenți, traversează regiunea mlăștinoasă din sudul Sudanului – de care expediția romană mai sus menționată (la nota 2) n-a putut să treacă – și curge spre nord, prin Nubia și Egipt, pînă la vărsarea sa în Mediterana. Așa cum s-a mai relatat, Herodot, care se arată foarte interesat de bazinul hidrologic al marelui fluviu, declară cinstit că nu știe unde-i sînt amplasate izvoarele (*Istorie* II, 28). Cataractele aici menționate s-ar putea să fie cele de la Dildi, pe Nilul Albastru (Bahra-Azrak) marele afluent care-și unește apele cu Nilul în nordul Etiopiei. Despre cataractele Nilului ca loc de graniță între Egipt și Etiopia (Nubia) vezi Heliodor, *Etiopicele* VIII, 1. Strabon (XVIII, 1, 49), descriind cataractele Nilului, afirmă că orașul Philai, unde se găseau mine de smarald, se afla amplasat la nord de prima cataractă. Cf. descrierea lui Diodor *Bibliotheka* III, pp. 121 și urm. despre ținuturile de graniță dintre Egipt și Etiopia (Nubia).

102. Meandrul (gr. *Maiaandros*) este cel mai mare fluviu din vestul Asiei Mici. Astăzi Menderes. Fluviul, care are un curs șerpuit (în „meandre”), străbate nordul Cariei; odinioară se vărsa în apropierea Miletului, dar, cu vremea, această gură s-a înmămolit. Marsyas este unul din marii afluenți ai Meandrului, izvorînd din nordul Syriei, lîngă Apameia.

103. Cf. Heliodor, *Etiopicele* X, 1 și 5.

104. Satirul este tot o „fantasmă”, de tipul celor anterior întîlnite. Vezi mai sus, cartea a patra, XXV (fantasmă) și nota 10 la cartea a doua.

105. Rege al Frigiei, renumit pentru bogățiile sale fabuloase. În dorința sa de a afla taina „întelegciunii” unui satir, Seilenos (Silen), l-a îmbătat amestecînd vin în apa unui

izvor, apoi l-a prins. Ca preț al răscumpărării, Dionysos i-a dat darul de a transforma în aur tot pe ceea ce punea mîna. De acest dar nefast a scăpat făcînd o baie în apele fluviului Pactolos (în Lydia). Dar Midas a avut neplăceri – după legendele locale – și cu Apollo. Asistînd la o întrecere muzicală între zeu, care cînta acompaniîndu-se la cithară (*kitharis*), și Pan, fiul lui Hermes, renumitul cîntăreț la nai (*syrinx*), în calitate de arbitru, Midas a optat pentru satir, față de care avea o mare slăbiciune. Drept pedeapsă, Apollo l-a „împodobit” cu urechi de măgar pe care regele le ascundea sub o bonetă ascuțită, boneta „frigiană”.

106. Plethron, măsură aplicată la lungimea unui drum. „O sută de picioare”: în metri, 29,60 m.

107. Se subînțelege: cînd s-a întors din Etiopia, probabil la Alexandria, de unde, după cum rezultă din capitolele următoare, l-a însoțit pe Titus în Orient, unde acesta avea un comandament militar.

108. Evenimentul la care se referă aici Filostrat s-a petrecut în anul 70 p. Chr. Titus Flavius Vespasianus, fiul mai mare al lui Vespasian, preluase comanda supremă a legiunilor romane din Palestina încă din 69. Reprimarea revoltei iudeilor, începută sub Nero, încheiată cu distrugerea Ierusalimului și dărîmarea Marelui Templu a fost povestită în pagini de un rar dramatism de Iosephus Flavius în lucrarea sa *Războiul iudaic*. Asediul Ierusalimului este povestit și de Cassius Dio, *Istoria Romană* LXVI, 4-7 (rezumatul lui Xifilin).

109. „Coroana” însemna, încă din epoca elenistică, o distincție în bani, acordată unui rege sau unui general învingător, ca semn de recunoștință.

110. Vezi Suetonius, *Titus* V. Suetonius menționează graba lui Titus de a ajunge la Roma pentru a nu fi bănuț că aspiră să preia puterea.

111. În timpul cît a mai trăit, și anume pînă în 79, Vespasian și l-a „asociat” pe Titus la domnie, fără să-i confere acest titlu în mod oficial (Suetonius, *Titus* VI-VII).

112. Exagerare.

113. Așa cum s-a arătat mai sus, la nota 74 din cartea a cincea, Vespasian fusese proclamat independent *imperator* în Iudeea și în Egipt. Filostrat folosește însă curent cuvîntul *basileus* pentru acest titlu, ceea ce echivalează cu lat. *princeps*, titlu acordat ceva mai tîrziu lui Vespasian de Senat. Proclamarea lui Vespasian ca *imperator* (*dies imperii*) a avut loc la 1 iulie 69, (Tacit, *Historiae* II, 79). Cel care pregătise acest act politic era Tiberius Iulius Alexander, prefectul Egiptului. Senatul a recunoscut proclamarea în luna decembrie 69 (Tacit, *Historiae* IV, 3, 3) și a acceptat ca Vespasian și fiul său Titus să fie numiți consuli, deși nu se aflau la Roma. Lui Domițian, încă foarte tînr, i s-a acordat *praetura*, dar și *imperium consulare*, în lipsa părintelui și a fratelui său. (Cassius Dio LXVI, cap. 1).

114. Archytas (cca 440-360 a. Chr.) este om politic, și un renumit filozof pitagoreu, originar din Tarent. A fost contemporan cu Platon, pe care l-a salvat din neplăcerile încercate în una din călătoriile lui în Sicilia, cînd filozoful atenian îl nemulțumește profund pe tiranul Dionysios, pe care dorea să-l convingă de justetea teoriilor sale despre orînduirea de stat (Diogenes Laertios VIII, 78). Fragmentul aici citat pare să facă parte dintr-o scriere apocrifă intitulată *Despre educația morală* (vezi *Filozofia greacă pînă la Platon*, II, 2, p. 22. În același volum, vezi Felicia Ștef, traducerea fragmentelor rămase din opera lui Archytas, care a fost și un renumit matematician, pp. 198-284 [cu note inclusiv]).

115. Vezi mai sus nota 48 la cartea a cincea despre libertatea de vorbire de care se foloseau cinicii (în gr. *parrhesia*).

116. *Odiseea* II, 11.

117. Despre Demetrios, vezi nota 48 la cartea a șasea.

118. Și anume de fratele său, Domițian.

119. Titus, după mărturia lui Suetonius, *Titus* XI, a murit la numai doi ani și trei luni după ce preluase domnia, și anume în septembrie 81. Biograful nu pomeneste însă nimic despre această versiune a otrăvirii lui Titus. A murit, spre jalea tuturor, în urma unei febre puternice, pe cînd se îndrepta spre regiunea sabinilor, „mai mult spre nenorocirea oamenilor decît a lui”, scrie biograful.

120. Încă din prima zi de domnie – scrie Suetonius, *Titus* IX –, Domițian a fost considerat de Titus asociat la domnie și succesorul său legal.

121. Tarsos era unul din marile orașe ale Ciliciei, renumit pentru luxul și rafinamentul locuințelor particulare.

122. Urmașii lui Asclepios. Vezi cartea a treia, nota 56. Cf. Pausanias IV, 30, 3.

123. Vezi mai sus nota 105.

124. Pandora, în mitologia greacă, este divinitatea corespunzătoare „mamei pământului” din mitologiile orientale. În poemul său *Munci și zile*, Hesiod o înfațișează drept o creație a lui Hefaistos, plăsmuită din pământ și apă, împodobită apoi de Atena și Afrodita cu toate darurile unei feminități tulburătoare, iar de Hermes cu toate păcatele omenești. La Hesiod deci Pandora nu este încă o divinitate chthonică, dar ulterior pictorii ceramiști o închipuie întotdeauna ca ieșind treptat din pământ (*anodos*), simbolizând creșterea vegetației, puterea de dezvoltare a plantelor.

125. Vezi mai sus nota 77.

CARTEA A ȘAPTEA

1. Ultimele două cărți ale „romanului” lui Apollonios din Tyana sînt integral dedicate raporturilor dintre împăratul Domițian și cei pe care împăratul îi socotea adversarii săi. Dintre intelectualii timpului, nu puțini au căzut victime acestui om, încă tînar, despre care se șoptea că l-a ucis pe fratele său, Titus, pentru a prelua puterea (în luna septembrie 81 p. Chr.). Din toate sursele care ne informează despre domnia lui Domițian, un lucru reiese clar: împăratul s-a opus sistematic răspîndirii cultelor orientale, mozaismului și creștinismului, încercînd, în schimb, redresarea unei religii cu caracter roman, în spiritul tradiției și al cultului imperial. Persecuțiile la care a fost supus un „filozof” ca Apollonios sînt de înțeles. Domițian, după domnia lui Titus, a revenit cu autoritate la o formă de guvernămînt autocrată și teocrată, nemulțumind profund Senatul.

2. Acest capitol cuprinde diferite exemple, bine cunoscute de altfel, despre curajul arătat de „filozofi” împotriva tiraniei. În fruntea listei celor citați, Filostrat îl așază pe Zenon din Elea (cca 490-430 a. Chr.), discipol al lui Parmenides. Elea este o colonie focceană din sudul Italiei, pe țămul tirenian al peninsulei. Sub direcția lui Xenofan și a lui Parmenides, sub influența gîndirii pitagorice, aici a luat naștere în sec. al VI-lea a. Chr. școala eleată, care recunoștea existența ontologică a unui tot unitar, nemișcat și indestructibil (vezi *Filozofia greacă pînă la Platon*, ed. cit. I, 2 (1979), pp. 173-307. Xenofan, Parmenides, Zenon, Melissos, traducere și comentarii de D.M. Pippidi). Despre curajul lui Zenon de a răsturna un tiran local (numele tiranului variază), despre modul cum a fost torturat și ucis, vezi *op. cit.*, pp. 262-266, știri provenite de la diferiți doxografi.

3. Aluzie la ultima aventură în Sicilia a lui Platon. După moartea lui Socrate (399 a. Chr.), Platon a vizitat orașele grecești din sudul Italiei, din Cyrenaica, Egiptul și Sicilia, unde a venit în contact cu cercurile pitagorice, după ce cunoscuse îndeaproape doctrina școlii eleate, pe care a folosit-o la construirea propriei sale doctrine despre lumea „ideilor”. În jurul anului 390, datorită prieteniei personale cu Dion, cumnatul tiranului Dionysios I din Siracuză, este primit la curtea acestuia, unde însă cade curînd în dizgrație, deoarece își permitea să-i dea sfaturi cu privire la restructurarea constituției din Syracuse. Vîndut ca sclav, Platon a fost răscumpărat de elevul său Anniceris și, în 386, întemeiază propria sa școală la Atena, în grădinile lui Akademios. Pe vremea succesorului lui Dionysios I (cel Bătrîn), Dionysios al II-lea, Platon a mai făcut două călătorii în Sicilia, tot la invitația lui Dion, mare admirator al gîndirii sale politice. Cînd, după multe peripecii, Dion a preluat în sfîrșit puterea, a anunțat oficial că „va reda libertatea” siracuzanilor. Dar „libertatea” în interpretarea lui Dion nu era altceva decît instaurarea unui regim aristocratic, inspirat din doctrina politică a lui Platon (expusă în tratatul său *Republica*).

4. Comandantul militar al orașului Rhegium, care timp de aproape un an a apărat regiunea împotriva încercărilor tiranului sicilian Dionysios I de a o cucerii. După căderea

orașului (387 a. Chr.), Phyton a fost ucis închinuri îngrozitoare, și întreaga sa familie executată (Diodor, *Bibliotheka* XIV, 112). Se pare că tiranul avea motive personale să-l urască pe Phyton (*ibidem*, 33; 107, 3). Filostrat prezintă lucrurile din alt punct de vedere; nu se știe de unde a adoptat versiunea pe care o folosește aici, ca exemplu.

5. Este vorba despre asasinarea în 360 a. Chr. a regelui odrid Cotys I, fondatorul unui puternic stat tragic în Balcani, care amenința interesele Atenei în zona strîmtorilor Mării Negre și a litoralului egean (Hristo M. Danov, *Tracia antică*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, pp. 386-387).

6. Nepotul lui Aristotel, care l-a însoțit pe Alexandru, regele Macedoniei, în expediția sa din Asia. Istoric grec (370-327 a. Chr.), a lăsat o scriere intitulată *Faptele lui Alexandru*, plină de cele mai josnice lingșuri față de rege, lucrare care a stîrnit indignarea lui Polybios. Totuși, Callisthenes n-a acceptat să se închine în manieră orientală (*proskynesis*) înaintea regelui și, în 327 a. Chr., a fost condamnat la moarte. Însemnările sale despre „faptele” lui Alexandru nu s-au păstrat, dar au devenit punctul de plecare al așa-numitelor „romane” (literatură populară) despre Alexandru, în care regele este înfățișat ca o figură de legendă.

7. Unul din cei mai cunoscuți adepți ai școlii lui Antistene. Vezi cartea a șasea, nota 39. Deși dintr-o familie cu stare, Diogene ducea o viață de cerșetor, trăind în cele din urmă din mila oamenilor și adăpostindu-se într-un vas uriaș, rotund, pe care-l rostogolea. I s-a zis *Kyon*, „ciinele”, de unde și denumirea școlii pe care a reprezentat-o. Momentul la care se referă aici Filostrat este anul 338 a. Chr., cînd Filip II, regele Macedoniei, zdrobește alianța tebano-ateniană ridicată împotriva sa de Demosthene. Victorios, Filip pedepsește cu asprime Teba, care îi era aliată, și desființează Liga beoțiană; în schimb, s-a purtat deosebit de generos față de atenieni, obligîndu-i doar să-și desființeze Liga și să participe ca membri la o nouă Confederație, ce urma să fie condusă de Filip personal. Reproșurile lui Diogene nu sînt pe deplin întemeiate. Cît despre Heraclizi, vezi cartea a doua, nota 66.

8. Crates era discipolul lui Diogene. Împreună cu soția sa, Hipparchia, ducea, întocmai lui Diogene, o viață de cerșetor. Era deosebit de cult și, în cursul prelegerilor pe care le ținea în timpul peregrinărilor ce-i purtau pașii în toate regiunile grecești, s-a dovedit un zelos critic al credințelor în zei, fiind un monoteist convins.

9. Vezi opiniile despre Callisthenes, exprimate de Timaios, citat de Polybios, *Istorie* XII, 12 c (versiunea românească, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 193), în același sens cu cele scrise aici de Filostrat. Calificativul pe care i-l dă Filostrat, acela de *kakos aner*, sugerează josnicie de caracter.

10. Vezi cartea a cincea, X și nota 31 la această carte.

11. Vezi cartea a patra, XLIV și nota 92 la această carte.

12. Sadismul lui Domițian este o trăsătură dominantă de comportament al împăratului, recunoscută de toți biografil. Vezi, în primul rînd, Suetonius, *Domițian* X și XI, unde sînt date numeroase exemple ale cruzimii arătate de Domițian în diferite ocazii.

13. Cf. Suetonius, *Domițian* X.

14. Adică al lui Apollo, *Oedip Rege*, v. 410.

15. „Tiranoctonii”, „ucigători de tirani”, Harmodios și Aristogeiton, așa cum au fost imortalizați în grupul statuar semnat de Critias și de Nesiotes, sînt doi tineri atenieni care au izbutit să-l ucidă pe peisistratidul Hipparchos, tiranul Atenei, spre sfîrșitul veacului al VI-lea a. Chr. N-a trecut mult și, în anul 510 a. Chr., regele spartan Cleomenes îl silește pe Hippias, fratele lui Hipparchos, să părăsească Atena. În felul acesta, cei doi tineri, care au fost uciși pe loc de gărzile lui Hipparchos, au devenit simbolul eliberării Atenei de tiranie (vezi mai sus cartea a cincea, nota 86).

16. După încheierea războiului peloponesiac, echivalînd cu un adevărat dezastru (405-404 a. Chr.) pentru democrația ateniană, la Atena a fost instituit un regim de coloratură oligarhică, al cărui Consiliu de treizeci de bărbați, cunoscuți sub denumirea de „cei treizeci de tirani”, a avut sarcina de a redacta o nouă constituție. Între timp, oamenii politici exilați, în frunte cu Trasibul, susținut de șaptezeci de partizani, au izbutit, în decembrie 404, cu ajutorul tebanilor, să cucerească fortăreața Phyle, în zona

muntelui Parnes. În urma unui atac fulgerător, la începutul anului 403 a. Chr., Trasibul a ocupat Pireul, iar, apoi, la Munychia, o înălțime încununată cu templul Atenei, unde l-a învins pe Critias, reprezentantul Consiliului celor treizeci de tirani. Astfel a căzut un regim tiranic odios, iar Trasibul, printr-un compromis încheiat cu spartanii, a putut înlesni restaurarea democrației.

17. Filostrate amintește de evenimentele de la Roma de la sfârșitul sec. al VI-lea a. Chr., povestite de Titus Livius în *De la întemeierea Romei* I, 59-66. Dinastia de origine etruscă a Tarquinilor este înlăturată prin uciderea lui Tarquinius Superbus de către Brutus, fiind înlocuită printr-o formă de guvernământ republicană, care substituia regilor doi magistrați, consulii, aleși de poporul întrunit în centurii (*comitiae centuriatae*). În mod obligatoriu, consulii trebuiau aleși din ordinul patricienilor. Așa s-au pus bazele Republicii Romane (509 a. Chr.), care, pînă la sfârșitul anului 264 a. Chr., a izbutit să aducă sub ascultarea sa întreaga Peninsulă Italică.

18. Ino (Leukothea) este o divinitate marină, fiica lui Cadmos și a Harmoniei. Numele apare atît în *Odissea* V, 337, cît și în *Theogonia* lui Hesiod, v. 976. Aici este vorba despre o tragedie a lui Euripide, care nu s-a păstrat printre cele 17 drame rămase de la marele dramaturg.

19. Cf. Suetonius, *Domitianus* VIII, unde sînt date detalii despre aspra pedeapsă a vestalelor bănuite de a fi avut legături nepermise cu bărbații. Marea vestală, Cornelia, a fost îngropată de vie. Astfel de măsuri, explică Suetonius, erau luate „pentru îndreptarea moravurilor”. Vesta (gr. Hestia) era o veche divinitate romană, păzitoare altarului public. Templul rotund în cinstea zeiței, *Aedes Vestae*, a rămas pînă azi în picioare în Forul Roman. Vestalele, preotesele cultului vestic, aveau îndatorirea să mențină nestins focul sacru pe altarul divinității. Erau alese, încă de copii, din cele mai bune familii ale aristocrației romane și aveau datoria să slujească timp de 30 de ani. Se bucurau de mare cinste și de privilegii deosebite. Atena „troiană”, aici menționată, este zeița de la care Hector, în cîntul al VI-lea al Iliadei (v. 268-296), o îndeamnă pe mama sa, Hekabe, să ceară ajutor. Cultul ei, într-un templu închinat puterii statului roman, amintea descendența romanilor din troienii sosiți pe pămînt italic, sub conducerea lui Eneas, despre care legenda romanizată pretindea că adusese cu el statuia de cult a zeiței: *Palladion*.

20. Prima soție a lui Domițian, Domitia Longina, era fiica lui Domitius Corbulo. Căsătoria dată dinainte ca Domițian să fi devenit împărat. După ce a preluat puterea, Domitia îi dăruia un fiu (Suetonius, *Domitianus* III) și, în anul următor, a fost salutăată cu titlul de *Augusta*. Din cauza legăturii ei cu dansatorul Paris, a fost repudiată, dar apoi rechemată. Între timp, Domițian a început, la rîndul lui, o legătură cu nepoata sa Iulia, fiica lui Titus și a Marciei Furnilla (Suetonius, *Titus* IV), soția unui anume Flavius Sabinus, din familia Flaviilor, aici menționat. Cassius Dio (LXVII, 3) nu pomeniște nimic despre uciderea lui Sabinus, dar nici despre o căsătorie cu Iulia, care a murit în urma unui avort; în schimb, Suetonius, *Domitianus* X îi trece numele în lista victimelor lui Domițian.

21. Aluzie la mitul fiicelor lui Danaos, regele Egiptului, silite să se căsătorească cu verii lor, fiii lui Aigyptos, pe care, cu excepția Hypermestrei, i-au asasinat în noaptea nunții. Împreună cu părintele lor, Danaos, fetele au fugit în Argos, unde au cerut azil, care le-a fost acordat de regele Pelasgos.

22. Filostrate are tendința să-l înfațișeze pe Apollonios în postura unui om politic, nu în sensul unui activ, ci a celui care îndrumă și sprijină rezistența împotriva unei domnii tiranice (vezi anterior cartea a șasea, X despre contactele ce le-a stabilit cu Vindex). În timpul domniei lui Domițian, Marcus Cocceius Nerva fusese ales consul pentru a doua oară, în anul 90. Virginius Rufus, fost guvernator al Germaniei pe vremea crizei dezlanțuite de Vindex a devenit colegul de consulat al lui Nerva, la 1 ianuarie 97, după ce acesta a preluat puterea în 96. Salvidienus Orphitus, în schimb, fost consul, a fost ucis pentru că închiriasse creștinilor o casă de rugăciune.

23. Abaris este un hiperborean, preot apollinic care, ca și Apollonios, răspîndește în lume învățăturile zeului (Herodot, *Istori* IV, 36).

24. Puteoli, colonie greacă în Campania, astăzi Pozzuoli. Datorită frumuseții locurilor, orașul devenise căutat de romanii bogați, care au construit aici vile. Cicero, mai tîrziu împărații Caligula și Nero petreceau la Puteoli zile de recreere.

25. Vezi cartea a cincea, nota 48.

26. Aluziile conțin o critică transparentă la unele subiecte absurde tratate în școlile de retorică, pentru a pune la încercare virtuozitatea elevilor. Apollonios se prefacă că nu înțelege substratul metaforic al vorbelor bunului său prieten, Demetrios.

27. Cei doi atenieni care au formulat acuzațiile în procesul intentat de statul atenian lui Socrate (Platon, *Apărarea lui Socrate*).

28. Prin castrare.

29. În text: *proskyneisthai*, adică „se prosternează” ca în fața unui monarh de tip oriental.

30. Edictul dat de Domițian împotriva filozofilor, prin care se interzicea șederea lor la Roma (Suetonius, *Domitianus* X).

31. Despre pedeapsa lui Ixion, vezi cartea a doua, nota 74.

32. Vezi mai sus cartea a cincea, XIX.

33. Despre activitatea lui Domițian în materie de restabilire a vechilor jocuri romane și instituirea de concursuri sportive și muzicale, vorbește pe larg și Suetonius, *Domitianus* IV. Împăratul a avut incontestabil și merite în măsurile pe care le-a luat în timpul domniei sale în privința reglementării unor sectoare din viața publică, așa cum reiese îndeosebi din biografia lui Suetonius, dar ura pe care și-a atras-o prin execuțiile care au secerat ordinul senatorial i-au creat faima de a fi fost un împărat „rău”, un *tyrannos*.

34. Coasta de vest a peninsulei italiice.

35. Exagerare, ca în multe alte locuri ale „romanului”.

36. Filostrat introduce aici mult dezbătută temă a antinomiei *nomo-physei*, „prin convenție” – „în mod natural”, care i-a preocupat pe gânditorii aparținând sofisticii întii. Ea a constituit un subiect pasionant și în dialogurile personajelor din drama tragică, cum ar fi Antigona și Creon din *Antigona* lui Sofocle. În cazul de față, Filostrat considera sacrificiul de sine pentru apărarea libertății ca izvorînd dintr-o practică socială, ivită ca o „convenție” (*nomos*) în lupta politică și socială; în schimb, moartea pentru apărarea celor dragi o socotea ca pornind din instinct (*physis*), care este o pornire naturală. În continuare, va arăta că există și hotărâri care nu sînt luate nici în respectul unei „convenții”, nici determinate de instinct, ci luate „de bună voie” (*hekon*), printr-o hotărâre proprie, determinată de rațiune, pusă în practică de voință. O asemenea hotărâre este luată de titanul Prometeu, care se ridică împotriva lui Zeus, pregătit să distrugă omenirea prin suprimarea focului. Tema este magistral tratată în drama *Prometeu înălțuit* pe care Wilhelm Schmidt (1940) o consideră drept opera unui poet tragic aparținînd cercurilor sofistice, negîndu-i paternitatea eschileică (*Geschichte der griechischen Literatur*, III, pp. 281-300).

37. Citat din Euripide, *Oreste* 396.

38. În original, autorul folosește cuvintele *nous* pentru „gîndire”, „rațiune” și *synesis* pentru „cugetare”, al cărui sens, în cazul de față, este acela de „conștiință”; *synesis* înseamnă propriu-zis comprehensiune, „inteligență”.

39. *Iliada* XVIII, 302. Toată această cuvîntare a lui Apollonios este vădit redactată în spiritul apologiei lui Socrate, rostită de filozof în versiunea pe care ne-a lăsat-o Platon în *Criton*.

40. Ostia, portul de la gura fluviului Tibru.

41. Prefectul pretorinului, Casperius Elianus, care a deținut comanda cohortelor preto-riene și sub domnia lui Nerva, Cassius Dio LXVIII, 3.

42. Vezi cartea a patra, XXXV, nota 82 unde Musonios este numit „babilonianul”. Gyara este o mică insulă din șirul Cicladelor, între Keos și Tenedos.

43. Descoperirea unei surse de apă într-o insulă cu totul lipsită de izvoare era considerată o minune. Pe Helikon, calul Pegas (Pegasos), care a țîșnit din corpul Medusei cînd Perseus i-a tăiat capul, dintr-o lovitură de copită a făcut să țîșnească un izvor, Hippocrene, cîntat de poeți.

44. Fundamentele justiției imperiale sînt incerte, dar, în exercitarea puterii judiciare, competență care ținea de *tribunicia potestas*, împăratul era ajutat de un *consilium*. Nici

locul unde împăratul împărțea dreptatea nu era fix. Împăratul putea lua loc pe un *tribunal* (tribună înaltă) în For, așa cum îi plăcea lui Claudius, în reședința sa particulară, cum reiese aici, din textul lui Filostrate, sau într-o grădină. Procesele aveau un spectru foarte larg, dar împăratul judeca cu precădere pe cele în care inculpatul era acuzat de lezmajestate (Fergus Millar, *The Emperor in the Roman World*, Londra, Duckworth, 1977, p. 218; Jean Gaudemet, *Institutions de l'Antiquité*, Paris, Sirey, 1967, pp. 476-477. Cf. Suetonius, *Domitianus* VIII, despre interesul lui Domițian pentru justiție).

45. În gr., *goetēs*, „șarlatan”, „înșelător”, o altă acuzație adusă celor care pretindeau, întocmai ca Apollonios, că prevăd viitorul și fac minuni. Așa cum s-a remarcat în *Prezentare*, Filostrate luptă în permanență în cursul „romanului” să-l dezvinovățească pe Apollonios de asemenea învinuire.

46. Aluzie la întâlnirea lui Apollonios cu Vespasian, înainte de preluarea domniei, relatată în cartea a cincea, XXVII-XXXVII.

47. Vezi cartea a șasea, nota 83, precum și cartea a șaptea, XXI.

48. Vezi cartea a patra, IV.

49. Traducerea poate fi și: „închisoarea pentru oamenii liberi”, deosebiți de sclavi.

50. Despre varianta legendei adăpostirii Elenei în Egipt, vezi cartea a patra, nota 40. Aluzia din textul de față se referă la cântul IV din *Odiseea*, v. 219 și urm., când Telemah, plecat să aștepte vești despre soarta tatălui său, Odysseus, ajunge la Sparta, la curtea lui Menelaos, unde Elena își relua rolul ei de regină și trăia într-un lux orbitor. Pentru a alina durerea tânărului lipsit de sprijinul părintesc, ea amestecă în vin un *pharmakon* adus din Egipt, preparat dintr-o plantă locală.

51. O altă referire la rătăcirile lui Odysseu (*Odiseea* V, 334, 337); Leukothea nu este alta decât Ino (vezi mai sus nota 18).

52. În gr., *bybris*. Variantă a dictonului *meden āgan*, „nimic prea mult”, înscris printre sentințele de bază ale zeului de la Delfi.

53. Cuvântul „sicofant” are o etimologie interesantă. Este compus din cuvântul *sykon*, care înseamnă „smochină”, și verbul *phaino*, „a părea”. La origine, „sicofantul” însemna denunțatorul acelor care exportau smochine prin contrabandă sau a acelor care le furau din pomii sacri. Ulterior, în a doua jumătate a sec. al V-lea a. Chr., cât și în sec. al IV-lea, cuvântul a căpătat în vocabularul politic atenian înțelesul de „delator”, cu care a rămas de-a lungul veacurilor, referindu-se îndeosebi la delatiunile de ordin politic.

54. Așa cum s-a arătat mai sus, la nota 1, Domițian s-a opus răspîndirii religiilor mistice și a celor de proveniență orientală. Pentru a nu-i semăna întocmai lui Nero, care-l avea ca divinitate protectoare pe Iupiter, el și-o alesese ca protectoare pe Minerva, în cinstea căreia celebra în fiecare an pe muntele Albanus serbări între 19 și 23 martie. Pentru celebrarea cultului Minervei, instituise și un colegiu de preoți (Suetonius, *Domitianus* IV).

55. Șarpele și măslinul erau la Atena considerați ca făcînd parte din cultul local al zeiței. În mod obișnuit, șarpele era reprezentat la picioarele statuiilor Atenei, așa cum a procedat și Fidias, cînd a lucrat imensa statuie așezată în Parthenon. Măslinul era un „dar sacru” făcut orașului, a cărui patroană devenise Atena în urma unei aprige dispute cu Poseidon.

56. Acarnania este regiunea din sud-vestul coastei de nord a brațului de mare care desparte Grecia de Mijloc de Pelopones. În dreptul Acarnaniei, în Marea Ionică, se aflau o sumedenie de insule mici, printre care Leukadele și Ithaka, insula lui Odysseus.

57. Alcmeon, fiul prorocului Amphiaraoș și al Eriphylei, și-a ucis mama, ca și Oreste, deoarece aceasta, la îndemnul lui Polinice, și-a silit soțul să participe la expediția împotriva Tebei, pusă la cale de Polinice, deși Amphiaraoș prezisese sfîrșitul funest al expediției.

58. Filostrate evocă unul din cele mai frumoase poeme lirice din Antichitatea greacă, compus de Arhiloh din Paros (sec. al VII-lea a. Chr.), care începea astfel: „Suflet, suflet, chinuit de griji fără leac, înalță-te, înfruntă dușmanii piepțiș, plin de îndrjire! Rămii neclintit față de vicleniile scornite de cei ce vor să te piardă” (frag. 67 a, Diehl).

59. Dunărea, Thermodon și Donul. Nu se înțelege rațiunea introducerii numelui Thermodon aici, numele unui curs de apă din Asia Mică (în Cappadocia; în regiunea Troiei), doar

dacă nu cumva Filostrat se referă la scîiți de la est de Marea Neagră sau dacă nu citează din memorie numele acestor fluvii doar ca exemple de cursuri de apă greu de trecut.

60. *Iliada* V, 386: fiii lui Aloeus, Otos și Efialte îl prind pe zeul războiului și-l țin în lanțuri timp de 13 luni, într-o închisoare de aramă, de unde este salvat de Hermes (cf. *Odissea* XI, 385). Prima înlănțuire a lui Ares, la care se referă aici Filostrat, este mitul care povestea legătura dintre Ares și Afrodita, soția lui Hefaistos. Surprinși de Hefaistos, cei doi amanți sînt învăluți într-o plasă fină și legătura lor dezvăluită în fața zeilor. Mitul este povestit de aedul Demodocos la curtea lui Alkinous regele feacilor (*Odissea* 256-369).

61. Portretul fizic al lui Domițian se găsește și la Suetonius, *Domitianus* XVIII, care notează: „Avea ochii mari, dar vederea slabă”. Complexat, obsedat de gîndul că va fi asasinat, Domițian suferea și de schimbările survenite în înfățișarea sa datorită îmbătrînirii.

62. *Odissea* IX, 193-344.

63. La amiază, orele 12. Aceasta este formula greacă de a indica mijlocul zilei, curentă în *Anabasis* al lui Xenofon.

64. *Iliada* V, 814 și urm., descrierea luptei lui Diomede, fiul lui Tideu, împotriva lui Ares. De asemenea, v. 127-128, cînd Atena îl înștiințează pe Diomede că-i va lua ceața din fața ochilor, pentru a-i putea deosebi pe zei de oameni.

65. *Iliada* XXIII, 148-153.

66. Filip al II-lea, regele Macedoniei, începînd din 356 a. Chr. a pus bazele puternicului stat macedonean, pe care l-a moștenit Alexandru după asasinarea regelui, în 336. Expansiunea statului macedonean, care îngloba, pe rînd, porțiuni de pe coasta Traciei unde se aflau colonii grecești, a dus la un conflict de mari proporții cu Liga ateniană, ale cărei interese erau profund lezate. În 353, regele ocupă Tesalia, în 352 preia controlul strîmtorii Termopile, iar în 348 cucerește Olynthul, în Peninsula Chalcidică. La Atena, cînd regele și-a dezvăluit intenția de a începe o expediție împotriva persilor, avîndu-i pe greci drept aliați, a apărut o partidă promacedoneană, în frunte cu oratorul Eschine și bătrînul retor Isocrate. Regele își avea ambițiile lui. Dorea să fie primit în Consiliul Amfictionilor de la Delfi și să devină conducătorul necontestat al unei uniuni panelenice. Demostene i-a îndemnat însă pe greci să nu primească oferta regelui, care echivala cu pierderea libertății politice a cetățitorilor-stat. Magistralele sale cuvîntări împotriva lui Filip sînt cunoscute sub numele de *Filipice* și *Olynthice*.

67. Vezi *Prezentarea*, p. 18.

68. Fiica a lui Atlas, nimfa Calypso locuia în insula Ogygia, a cărei localizare a stîrnit vii discuții. Pe Odysseus l-a ținut peste șapte ani în insula ei, făcîndu-l să-și piardă complet memoria (*Odissea*, cîntul V). În acest capitol, Filostrat așază insula în Marea Tireniană.

CARTEA A OPTA

1. În republica romană, jurisdicția civilă, urbană și peregrină (procesele intentate străinilor) cădea în seama praetorilor, înalți magistrați aleși în fiecare an. Jurisdicția pentru persoanele de origine străină, cum era Apollonios, de pildă, datează din 241 a. Chr. Unul din praetori era *praetor urbanus*, celălalt, *peregrinus*. Pe seama acestei magistraturi reveneau afișarea legilor (*album praetoris*) și organizarea comisiilor de judecată, care difereau de la caz la caz (probleme de succesiune a averii, de dotare, de înfiere, de eliberare a sclavilor). Praetorul deține totodată, ca și consulul, puterea supremă în stat, *imperium*, ceea ce implica și unele obligații politice. În caz de necesitate, putea înlocui consulul. Foștii praetori deveneau de obicei guvernatori de provincii, *propraetores*, unde continuau să-și îndeplinească obligațiile ca judecători. Numărul praetorilor a crescut în sec. I a. Chr. pînă la 16. O dată cu acumularea de *potestates* (puteri de stat) de către Octavianus, începînd cu anul 28 a. Chr., praetura trecea și ea în rîndul atribuțiilor princepelui (*Princeps*), alături de *tribunicia potestas*.

Din biografiile împăraților scrise de Suetonius reiese că unii împărați își luau foarte în serios obligația de a împărți dreptatea, printre aceștia numărându-se Caius (Caligula), Claudius, Hadrian. În această muncă împăratul era sprijinit de un „sfat” (*consilium*) (vezi Fergus Millar, *The Emperor in the Roman World*, ed. cit. pp. 208 și urm., precum și Jean Gaudemet, *Institutions de l'Antiquité*, Paris, Sirey, 1967, pp. 476-477). Împăratul avea dreptul de a controla instanțele penale care coexistau cu propria lui potestas de a împărți dreptatea. În epoca imperială, praetura nu dispărea, dar își pierde vechea însemnătate, devenind o banală magistratură, prezentă în toate orașele de provincie. Cît despre *propraetores*, guvernatorii de provincii, ei devin *legati Augusti pro praetore*, reprezentînd puterea imperială și provinciile „imperiale”, deosebite de cele „senatoriale”, unde guvernau proconsulii.

2. Se înțelege: împăratul, care prezidează ședința, nu poate încălca legile în fața completului de judecată (*assessores*).

3. Acest acuzator, „egipteanul” (etiopianul), nu este numit. Reiese însă, ceva mai tîrziu în text, că toate capetele de acuzare pe care le formulase fuseseră inspirate de Euphrates. Este posibil să fie una și aceeași persoană cu Thrasybul din Naucratis, denigratorul trimis de Euphrates la etiopieni (vezi mai sus, cartea a șasea, VII).

4. În sensul că împăratul să cunoască și să interpreteze corect doctrina propagată de Apollonios, ferindu-se să dea crezare denaturărilor grosolane propuse de acuzator, cu rea voință.

5. Cartea a opta ridică numeroase probleme dezbătute în școlile de retorică ale timpului. Conform stilului adoptat de vorbitor, acesta putea vorbi folosind figuri de limbă și stil (stilul înflorat) sau să se exprime „simplu și clar”. Apollonios va răspunde că un retor priceput poate folosi, după împrejurări, cînd un stil, cînd celălalt. Conform tratatelor de retorică, principalele stiluri adoptate de retori erau: „simplu”, „măreț”, „elegant” și „energic” (*Tratatul despre sublim* II, 36 și urm.). Desigur, în raport cu conținutul, stilul putea varia în unul și același discurs trecînd, de pildă, de la patetic la simplu sau variînd în intensitate.

6. În conformitate cu doctrina pitagorică, sufletul lui Socrate s-a reîncarnat. Procesul intentat lui Socrate în 399 a. Chr. se baza pe acuzația de a fi corupt tineretul cetății prin învățături opuse moralei tradiționale și religiei oficiale. Nu este exact că Socrate nu s-a apărut în fața acuzațiilor absurde ce i se aduceau, care, în fond, aveau un substrat politic. „Apărarea” lui Socrate scrisă de Platon la cîțiva ani după proces, confruntată cu relatarea lui Xenofon, îngăduie totuși să deslușim ideile principale ale *Apologiei* rostite de maestru. Conștient că era dinainte condamnat la moarte, el s-a străduit să arate judecătorilor adevărul asupra netemeinicii acuzațiilor ce i s-au adus. După pronunțarea sentinței, și-a manifestat recunoștința față de cei care l-au crezut. Apollonios, în versiunea lui Filostrat, va proceda la fel.

7. Apollonios profită de dublul sens al cuvîntului: „gol” și „lipsit de” [ceva de scris], pentru a face un calambur. Va intra „gol” în sală?

8. Vezi cartea întîi, VIII.

9. Vezi cartea a patra, X.

10. Legătura cu propria lui nepoată. Vezi mai sus cartea a treia, IX.

11. Acesta e de fapt fondul acuzației. Împăratul încearcă să-l facă pe Apollonios să depună mărturie despre contactele pe care le-a stabilit cu rivalii săi. Atacînd însă tema absurdă a sacrificării unui copil pentru a citi viitorul în măruntaiele lui, Domițian greșește – sau, dimpotrivă, în mod voit nu greșește –, căci îi oferă astfel filozofului cel mai bun prilej de a se dezvinovăți. De altfel, Domițian încheie repede dezbaterile și nu pare că dorește să continue interogatoriul, așa cum lasă să se înțeleagă Filostrat ceva mai jos.

11. Apollonios pune pe seama supușilor lui Domițian toate aspectele negative ale acestei triste domnii, ceea ce, în parte, era adevărat.

12. *Iliada* XXII, 13.

13. „Dispariția” lui Apollonios, o „evanescență”, întocmai ca o „aparitie”, sînt procedee tipice pentru povestirile fantastice. În acest caz însă, este vorba de ceva mai mult. Pînă

la acest punct al romanului, „minunile” săvârșite de filozof pot găsi explicații raționale; „dispariția” sa fizică, nu. Este evident vorba de o încercare din partea autorului de a demonstra puterile supranaturale ale eroului său, ceea ce-l supără pe Eusebios în tot cursul diatribei sale împotriva lui Hierocles, care încercase să-l pună pe Apollonios pe aceeași treaptă cu Isus.

14. Filostrat compune un lung discurs retoric, interesant de urmărit în desfășurarea sa ca moștră a retoricii juridice din primele secole ale erei noastre, mai ales dacă este comparat cu discursuri similare din sec. al IV-lea a. Chr., cele ale retorului atenian Andocide, de pildă, sau confruntat cu teoriile clasice (Aristotel) și elenistico-romane (Quintilian). Discursul conține multă erudiție mitologică, apeluri la fondul filozofic al primei sofistici, o remarcabilă știință a respingerii învinuirilor aduse la acuzator. În mod abil, Filostrat transpune apărarea lui Apollonios în domeniul unei dezbateri (*agon*) filozofice. Capul de acuzare, legăturile directe sau indirecte ale filozofului cu adversarii împăratului sînt trecute sub tăcere. Transpus, la rîndul său, în ipostaza de acuzator, Apollonios îl învinuiește pe Domițian de a nu „înțelege” anumite probleme și de a-i persecuta pe „filozofi” fără o justificare întemeiată.

15. De aici înainte, Filostrat va pune în lumină absurditatea argumentelor aduse de acuzator pentru a-l învinui pe Apollonios în lipsa unor probe revelatoare.

16. Vezi cartea a șaptea, notele 1 și 64.

17. Semn de deosebită cinstire; Platon, de pildă, cînd a fost primit de Dion, în Sicilia (vezi nota 3 la cartea a șaptea), a fost condus într-un car alb, tras de cai albi.

18. Această lungă tiradă, o acumulare bine gândită de propoziții complete care preced propoziția regentă, este de un efect deosebit; să se observe că filozoful încearcă să sublinieze faptul că nu împăratul este, în fond, vinovat de crimele care-i pătează domnia, ci sicofanții, care-l învrăjesc împotriva propriilor adversari. Această temă a discursului de apărare e însă părăsită spre sfîrșitul lucrării, cînd Apollonios manifestă sentimente de intensă ură față de Domițian (cap. XXVI).

19. Vezi cartea a cincea, XXVII și urm. Aceeași nepotrivită exagerare a rolului pe care un „sfătuitor” înțelept îl poate avea pentru un dregător de stat.

20. În sensul de moștenire a domniei după încetarea din viață a împăratului. Din punct de vedere istoric, aici avem o confirmare a faptului că în timpul dinastiei Flavia s-a instituit transmiterea directă a puterii de stat fără obișnuitul simulacru al „alegerii” *principelui* de către Senat. După o mărturie a lui Suetonius (*Titus* IX, 3), Titus îl desemnase pe Domițian drept *consors (imperi)* și *successor*. Probabil *consors (tribuniciae potestatis)*. Propaganda oficială din vremea lui Domițian ținea însă să demonstreze că împăratul era un succesor direct al lui Vespasian, al tatălui său, nu al lui Titus, dacă se ține seama de faptul că după victoria Flaviilor asupra lui Vitellius (anul 69), pînă la sosirea lui Vespasian la Roma (anul 70). Domițian preluase temporar puterea, pe care apoi a încredințat-o părintelui său (Suetonius, *Domitianus* XII, 1). În același sens, o epigramă a lingușitorului poet Marțial IX, 101, 18-16.

21. Să se observe omiterea lui Titus, în această tiradă destinată să-l convingă pe Domițian că odinioară Apollonios a fost singurul sfătuitor care l-a îndemnat pe Vespasian să preia domnia, în timp ce „înțelepții” ceilalți optau pentru restaurarea republicii. Indirect, concluzia este că datorită acestui sfat bun a izbutit Domițian să ajungă stăpînul Imperiului Roman (deși, pe de altă parte, Apollonios recunoaște singur că Vespasian, practic, era deja recunoscut ca împărat).

22. În sensul cuvîntului latinesc *imperium*.

23. Vezi cartea a cincea, nota 49.

24. Cei vechi puneau mare preț pe știința despre datele meteorologice, care îi ajutau în unele indeletniciri uzuale, cum ar fi navigația sau agronomia. Începînd cu poemul lui Hesiod *Munci și zile*, care conține asemenea preocupări, în Grecia au apărut poeme didactice de amploare despre fenomenele cerești, cum ar fi, de pildă, *Phainomena* al lui Aratos din Soloi (sec. al III-lea a. Chr.) sau *Diosemeia* (Pronosticuri), lucrare atribuită aceluiași autor, admirate și imitate de latini, printre care se numără și Cicero. În pasajul de față, Filostrat face o interesantă trecere în revistă a orientărilor culturale bazate pe distincția aristotelică dintre efortul intelectual și cel manual. Deoarece „artele” (*technai*),

bazate pe gândire și talent în expresie, erau considerate ca posibil să fie exercitate numai de oameni „liberi”, în latină li s-a dat numele de *artes liberales*, transpunerea grecescului *eleutheriai technai*. Filostrat, în cazul de față, folosește atributul *sopbai* (*technai*), pentru a scoate în evidență caracterul intelectual al creației în poezie, muzică, retorică etc. Pentru a preciza însă distincția dintre „artele” intelectuale și cele care presupun și o muncă manuală, uneori extrem de dificilă, cum ar fi sculptura, chiar și agricultura, Filostrat folosește aici atributul *hyposophos*, care exprimă un grad de inferioritate. De reținut că această distincție îi aparține. Artele manuale (meșteșugurile) care nu presupun „imaginație”, „invenție”, „creație” artistică, *technai banausoi*, erau considerate demne de a fi exercitate de sclavi sau de oameni din păturile de jos ale societății sclavagiste, siliți să-și câștige traiul din munca lor. Însirirea artelor „liberale” din pasajul de față, pe care trebuia să și le asimileze un tânăr bine educat, corespunde canonului de disciplină „liberală”. Este aceea ce grecii numeau *enkyklios paideia*, „o educație desăvârșită”. Inițial, aceste arte erau în număr de șapte: grammatica (știința care se ocupă de studiul scriiturii unui autor), dialectica, retorica, aritmetica, geometria, astronomia și muzica (înțeleasă ca o disciplină de teorie matematică, în spirit pitagoric). Cu vremea, canonul a acceptat și alte discipline, cum rezultă din lista lui Filostrat. Dialectica, studiată în cadrul filozofiei, și retorica s-au bucurat în epoca romană de o atenție deosebită. În Antichitatea târzie, ca o compensație față de atenția acordată științelor care se ocupau de creația literară, în pedagogia timpului apare, începând aproximativ din sec. al IX-lea, un grupaj de științe exacte, în număr de patru: aritmetica, geometria, astronomia și muzica (în înțelesul mai sus explicat). Acesta e faimosul *Quadrivium*, „calea celor patru discipline”, opus grupajului *Trivium* „calea celor trei discipline”, alcătuit din gramatică, dialectică și retorică. Acest sistem de învățământ superior a pătruns în universitățile Evului Mediu și a dăinuit pînă în sec. al XVIII-lea.

25. Vezi cartea întâi, XIII.

26. Vezi cartea a șaptea, nota 49.

27. Unde a fost oaspetele lui Vardanes, vezi cartea a doua, XXXVI și notele de la acest capitol.

28. Afirmație hazardată, care nu are precedent în biografia lui Apollonios alcătuită de Filostrat.

29. *Iliada* XII, 9-60. Euphorbos, ucis de Menelaos în timp ce încerca să ridice armele lui Ahile, purtate de Patrocle căzut pe câmpul de luptă. Bătălia dintre greci și troieni pentru armele lui Ahile a devenit un subiect preferat al ceramiștilor greci (vezi cartea întâi, I și nota 2).

30. Una din ipostazele Destinului.

31. Obișnuita opoziție este „grec” – „barbar” (vorbitor al unei limbi străine). Filostrat marchează superioritatea intelectuală a grecilor față de străini, deși în mod curent nu ezită să-i denumească pe *gymnosofiștii* indieni *sophoi*.

32. Pășările din Phasis (mic fluviu din Colchida, care se varsă în bazinul de est al Mării Negre) sînt fazanii; cele din Paionia (Pannonia?), regiune din Tracia, sînt pînii. Enumerarea exceselor gastronomice făcută de Apollonios se bazează pe reminiscențe din epigramele lui Marțial, îndeosebi cele strînse în cartea a XIII-a, prin care poetul înfiera luxul excesiv și desfrul. Învinuirea cumpărării de pește deosebit de scump, adus în vase speciale de pe țărmurile Mării Negre (probabil sturioni) este o temă veche în literatura greacă, reluată de Marțial în XIII, 79, ca și aceea a introducerii în Europa a țesăturilor vopsite în roșu, obținut din cochilia purpuri. Despre tehnica vopsirii în roșu de purpură, vezi Plinius, *Historia Naturalis* IX, 125. Purpura a devenit însemnul unei înalte demnități, veșmînt rezervat regilor (vezi, de pildă, Titus Livius XXX, 42, 6); cît despre aluzia la veșmintele purtate în Pamfalia (sud-vestul Asiei Mici), Filostrat se referă la țesături muiate în fir de aur sau la acele țesături diafane, întocmai voalului, a căror răspîndire, ca și aceea a bijuteriilor de aur, a pornit din Ionia.

33. Zeul turmelor la vechii greci era Hermes, ceea ce nu împiedică faptul ca și alte divinități arhaice să fie reprezentate în postură de pazitori sau îngrijitori ai turmelor, ducînd în spate un berbecuț (*kriophoros*) sau un vițel (*moschophoros*). Pasajul conține și o aluzie la berbecul cu lîna de aur, trimis în dar de Nephele (Norul), fiului ei Phrixos, pe care l-a avut cu Athamas, rege legendar al Tebei, pentru a-l scăpa de persecuțiile

celeia de a doua soții a lui Athamas, Ino. Împreună cu sora lui, Helle, Phrixos zboară pe spinarea berbecului năzdrăvan spre Colchida, unde este bine primit de regele Aietes, dar rămâne îndurerat de pierderea surorii sale, căzută în mare, în locul de atunci denumit Hellespont (Marea Hellei). Phrixos sacrifică berbecul în cinstea lui Zeus, și pielea o afirnă într-un sanctuar închinat lui Ares. Mitul este legat de vechi practici de magie pentru aducerea ploii. „Lîna de aur” a devenit subiect pentru opere literare grecești și latinești, inspirate din periplusul argonauților, organizat pentru a o readuce în Grecia; dintre care cele mai renumite sînt cele semnate de poetul Apollonios din Rhodos (sec. al III-lea a. Chr.) și de poetul latin Valerius Flaccus (sec. I, p. Chr.).

34. Citat după poetul Marțial.

35. După un vechi mit ebraic, puterea bărbătească constă în lungimea părului.

36. Iphitos, după o legendă tesaliană, era fiul lui Eurytos, deci fratele Iolei, cea pe care Herakles a vrut s-o ia în căsătorie, despărțindu-se de Deianira. Vezi cartea a șaptea, nota 32. Vestit arcaș, el este cel care i-a dăruit arcul lui Odysseu. A fost ucis de Herakles cuprins de nebunie și furie, cînd a îmbrăcat cămașa muiață de sîngele lui Nessos.

37. Vezi *Filozofia greacă pînă la Platon*, ed. cit., *Democrit*, vol. I; 2, pp. 430-431; 435.

38. Este aici vorba de o dezmințire directă a naturii divine a lui Apollonios, deși se observă rezerva: „n-am vorbit despre obîrșia divină a sufletului meu”. De reținut distincția dintre activitatea practică a „filozofului” și activitatea altor „filozofi” sau preoți, îndeosebi a acelor care răspundeau de bunul mers al oracolelor. Apollonios scoate în evidență totalul său dezinteres pentru cîștigurile bănești, arătînd că urmărește doar „purificarea” vieții în general, mergînd pe urmele școlii eleate, care ține de vechiul pitagorism. Pasajul este o mărturie grăitoare despre concepțiile și practicile uzuale și rituale ale neopitagorismului.

39. Vezi cartea a șasea, notele 79, 80 și 81.

40. Aristide era denumit „cel drept” (vezi nota 83 la cartea a șasea); Pericle, „olimpianul”.

41. Vezi cartea a șasea, nota 96.

42. Vezi cartea a șasea, X.

43. Germani.

44. În sensul că molima seceră viețile omenești tot atît de cumplit ca și războiul. Cuceritorul, în acest caz, este lipsit de glorie.

45. Vezi *Filozofia greacă pînă la Platon*, ec. cit. vol., II, 1, *Democrit, Legende*, A 19, p. 418.

46. *Ibidem*, vol. I, 2, *Empedocle* A 14, pp. 433-434.

47. *Ibidem*, vol. I i, *Tbales* A 1(24), p. 131; A 10, p. 156; vol. I, 2, *Anaxagoras* A 6, p. 538; de asemenea, vezi cartea întîii, II și cartea a doua, V la acest volum.

48. În comparație cu alte ținuturi ale Greciei balcanice, Tessalia, deși tiranii locali s-au străduit să facă ceva pentru progres și cultură, era considerată un ținut „de graniță”, inferior față de alte centre grecești dezvoltate, în primul rînd față de Atica.

49. Expresie curentă în filozofia greacă, redată printr-o serie de participii care precizează aceste nuanțe.

50. Vezi cartea a patra, X. E posibil ca „bătrînul” care întruchipa duhul ciumei să fi fost un bolnav care răspîndea boala sfînd mereu în aer liber și venind în contact cu trecătorii.

51. Cf. Heliodor, *Theagenes și Chariclea* VI, 14 despre practicile vrăjitorești ale timpului.

52. Euristeus, rege legendar din Mycene, născut în aceeași zi cu Heracles, însă înaintea eroului. Un oracol al lui Zeus prevedea ca primul să devină „rege”, iar celălalt „servitorul” său. Hera, geloasă pe Alcmena, mama lui Heracles, a întîrziat nașterea eroului și a fratelui său geamăn, Iphikles. Heracles a fost nevoit să îndeplinească douăsprezece munci grele la curtea lui Euristeus, printre care uciderea leului din Nemea (Argos), a hidrei de la Lerna, curățirea grajdurilor lui Augias etc.

53. Nu întotdeauna. Unii prezicători, în Grecia (vezi Pausanias, *Călătorie în Grecia* IX, 89) și augurii, la Roma, citeau viitorul în măruntaiele păsărilor sacrificate (*augurum*).

54. Abia acum apărarea atinge punctul esențial al acuzării, legăturile lui Apollonios cu Nerva. Să se observe că „înțeleptul” ocolește adevărul asupra îndemnurilor sale ca Nerva și cei ce-l susțineau să-l răstoarne pe Domițian. Vezi mai sus cartea a șaptea, VIII despre scrisorile adresate de „înțelept” lui Nerva.

55. Deoarece acuzatorul nu posedă dovezi în acest sens.

56. În sec. I p. Chr., vânzarea și schimbul valutar ajunseseră la o mare dezvoltare, fenomen explicabil în lumina extinderii afacerilor comerciale.

57. Vezi însă o descriere cu totul contrară a comportării lui Euphrates la Roma, a prestigiului de care se bucura, la Plinius cel Tânăr, *loc. cit.* la nota 66 de la cartea a cincea.

58. Un argument juridic bine plasat în pledoarie. Dacă uciderea copilului ar fi fost reală, cine erau părinții lui, despre care acuzatorul nu pomenește nimic?

59. Situată în mijlocul Peloponesului, regiune greu accesibilă din cauza reliefului muntos, Arcadia a rămas mult în urma dezvoltării societății sclavagiste grecești. Formele de viață dominate de păstorit, dialectul apropiat de cel al „aheilor” lui Homer au făcut ca acest ținut încântător în izolarea lui să devină un model literar pentru poezii bucolici greci, din creația cărora s-a inspirat și Vergilius.

60. Singura aluzie în cele opt cărți ale „romanului” lui Apollonios la o legătură directă între brahmani și pitagorism.

61. Expresia este de origine orientală; în literatura greacă se aplică îndeosebi la iscoadele regilor și satrapilor persani.

62. Vezi *Filozofia greacă pînă la Platon*, ed. cit., vol. II, 1, A 2, p. 414.

63. Afirmatie cu adevărat curajoasă. Sentința dată de împărat este fără recurs. În procesele obișnuite însă, exista posibilitatea recursului, îndeosebi dacă în primă instanță nu erau judecate de curtea imperială.

64. Despre Megistias se credea că descinde direct din celebrul ghicitor și thaumaturg cu același nume, (Herodot, *Istoriei* VII, 221). El a însoțit armata spartană de sub comanda regelui Leonidas în încercarea coaliției grecești de a opri înaintarea perșilor spre sud (581 a. Chr.) și a refuzat să-l părăsească pe rege, care lupta împreună cu garda sa la Termopile, deși ar fi putut s-o facă.

65. Plutarh, *Alexandru II*.

66. Cyrus cel Tânăr, pretendent la tronul Persiei, în lupta cu fratele său, Artaxerxes; Xenofon, *Anabasis* I, 7, 18 etc. menționează în repetate rînduri prezența acestui ghicitor pe lângă Cyrus.

67. În gr., *Moirai* și *Anenke*, puteri implacabile, împotriva cărora nici zeii nu se pot ridica.

68. Exemple de monarhi care au poruncit ca urmașii lor să fie uciși în urma prevestirilor că acești urmași îi vor răsturna. Acrisios este tatăl Danaei, care l-a născut pe Perseus în urma ploii de aur revărsate asupra ei de Zeus; Laios, tatăl lui Oedip, iar medul Astyages, bunicul lui Cyrus I, care a încercat să-și ucidă nepotul (Herodot I, 107-108). Toți cei sortii pieririi au scăpat cu viață datorită celor însărcinați să-i omoare. Danae și pruncul ei au fost închiși într-o ladă lăsată să plutească pe valurile Mării Egee; Oedip și Cyrus au fost expuși, dar salvați de păstori.

69. Vezi cartea a cincea, XXX și nota 79.

70. Cu alte cuvinte: „vorbeam la modul general”. Apollonios evită cu grijă să mărturi-sească adevărul, ocolind cu abilitate învinuirea de a fi avut legături cu Nerva, datorită faptului că acuzarea se baza pe niște născociri ușor de înlăturat. Lipsa de probe concludente din partea acuzatorului l-a și determinat pe Domițian să amîne ancheta, iar lui Apollonios i-a înlesnit astfel... dispariția.

71. *Iliada* XVI, 433.

72. Despre Moire, vezi cartea a cincea, nota 18.

73. În gr., *psychostasia*, „cîntărirea” sufletelor a doi adversari pe cîmpul de luptă. Sortit morții este cel al cărui suflet este mai ușor. *Psychostasia* este titlul unei drame a lui

Eschil, inspirată din cîntecele epice despre Memnon, fiul Aurorei (Eos). Despre Memnon vezi cartea a patra, XXIV și nota 9. Atena și Eos „cîntăresc” sufletele lui Ahile și al lui Memnon, acesta din urmă fiind sortit morții.

74. Dicton celebru.

75. Asemenea „apariții” din lumea umbrelor sînt frecvente în operele literare grecești, cum ar fi, de pildă, apariția „imaginii” lui Darius în *Perșii* lui Eschil. Ele erau însă provocate de „chemări” care constau în procedee magice și strigări. În cazul de față, nu există o invocare. Apariția de astă dată este un element-surpriză, și cel ce apare este viu, în carne și oase, nu venit din lumea morților, cum e cazul în toposul asemănător despre apariția lui Isus în fața apostolilor; vezi Eusebios, *Împotriva lui Hierocles*, pp. 77-78 care atacă vehement încercările lui Filostrat de a-l înfățișa pe Apollonios drept un „supraom” (*Dyper ton anthropon*).

76. Vezi cartea a patra, XXVII-XXIX despre așezarea Olympiei.

77. Ceea ce, probabil, era adevărat.

78. Atena, în calitate de protectoare a lui Domițian.

79. Titlu pur onorific, amintind de cel mai înalt magistrat atenian de odinioară, al cărui nume era înscris în lista care servea la repere cronologice: „sub arhontatul lui...”

80. Vezi cartea a șaptea, IV, nota 15.

81. „Abstract”, o noțiune „abstractă”. Exemplul urmează imediat. Noțiunea „sărbătoare” evocă un pluralism noetic, un fascicol de alte noțiuni care sînt, fiecare în parte, componentele noțiunii abstracte, definind-o în specificitatea ei.

82. Pregătirea marilor concursuri panelnice – scrie aici Filostrat – presupune munca manuală a unor maeștri calificați, tehnai, dar și talentați, *sophismata*. Rezultatul îmbinării muncii manuale asupra materiei – *byle* – cu talentul meșterului care lucrează fie la construirea pistei de alergări, fie la ridicarea unui theatron ar rămîne însă neînsușit fără aportul „talentului adevărat” (*alethinê sophia*) al protagoniștilor, al concurenților care participau la diferite întreceri: muzică, poezie, atletism, curse etc. Diferența dintre *sophisma*, talentul meșterului care a învățat bine meșteșugul (*techne*), și *sophia*, talentul creatorului, al artistului, poate fi apropiată de aceea între *mimema* („imitație făcută cu talent) și *mimesis* („imitație prin care se creează o operă de artă”). Este o nuanță subtilă, prezentă și în considerațiile estetice ale lui Platon, interesat de procesul apariției unei opere de artă.

83. În sensul că au fost amenajate.

84. Astăzi Livadia, în Beoția, vestit oracol al lumii antice grecești, unde se află „copacul” lui Trophonios, care, împreună cu fratele său Agamedes, ridicase aici un templu. Trophonios, cu vremea divinizat, era considerat și ca primul arhitect al marelui templu de la Delfi (vezi Strabon IX, 2, 38 și 3, 9); de asemenea, Pausanias, *Călătorie în Grecia* IX, 39, o largă descriere a templului și a operelor de artă pe care le conține, printre altele o statuie de Praxiteles înfățișîndu-l pe Asclepios. Urmează o descriere amănunțită a procedeeilor prin care se dădeau oracolele, apropiată de cea a lui Filostrat. Vezi versiunea românească a *Călătoriei*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, pp. 251-254.

85. Izvor lîngă intrarea în peștera de la Lebadeia; ulterior, numele nimfei care locuia în apropiere (Pausanias, *idem*).

86. În calitatea sa de „fiu” al lui Apollo, nici nu se putea ca zeul să nu-l apere pe slujitorul religiei sale. Primirea făcută „filozofului” care pătrunde pe ascuns în peștera de către preoții localnici nu a fost însă cîtuși de puțin binevoitoare. Nu era prima dată că Apollonios era alungat datorită renumelui său de magician.

87. Hadrian era mare amator de învățătură în toate domeniile (Cassius Dio LXIX, 3; 5); de aceea nu este de mirare că manuscise despre viața și minunile lui Apollonios au ajuns în posesia sa.

88. La nivelul expresiei.

89. Metaforă prevestitoare a domniei lui Nerva.

90. Suetonius, *Domitianus*, XVII.

91. Episodul, cu unele deosebiri, este povestit pe larg și de Cassius Dio LXVII, 15-17.

92. *Ibidem* 18; povestind întâmplarea din Efes, Cassius comentează: „ceea ce povestesc eu a fost riguros verificat”.

93. Moartea avea în curînd să-i reunească. Cum Nerva a murit în anul 98, înseamnă că Apollonios a încetat din viață, foarte bătrîn, cam în aceeași perioadă.

94. Dictonul pitagoric: *Lathe biosas*, prin care se recomanda discreție și moderație în felul de viață, în conformitate cu doctrina despre cumpătare.

95. Diktyna, zeiță cretană echivalată cu Artemis și Britomartis, divinități ale pădurii, protectoare ale faunei. Totodată, divinități ale vînătorii.

CUPRINS

Prezentare	5
Cartea întâi	17
Cartea a doua	42
Cartea a treia	66
Cartea a patra	89
Cartea a cincea	113
Cartea a șasea	136
Cartea a șaptea	166
Cartea a opta	192
Note	219

În colecția PLURAL
au apărut

1. Adrian Marino – *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale*
2. Lev Șestov – *Noaptea din grădina Ghetsimani*
3. Matei Călinescu – *Viața și opiniile lui Zacharias Lichter*
4. Barbey d'Aureville – *Dandysmul*
5. Henri Bergson – *Gîndirea și mișcarea*
6. Liviu Antonesei – *Jurnal din anii ciumei: 1987-1989*
7. Stelian Bălănescu, Ion Solacolu – *Inconsistența miturilor: Cazul Mișcării legionare*
8. Marcel Mauss, Henri Hubert – *Teoria generală a magiei*
9. Paul Valéry – *Criza spiritului și alte eseuri*
10. Virgil Nemoianu – *Micro-Armonia*
11. Vladimir Tismăneanu – *Balul mascat*
12. Ignațiu de Loyola – *Exerciții spirituale*
13. *** – *Testamentum Domini* (ediție bilingvă)
14. Adrian Marino – *Politică și cultură*
15. Georges Duby – *Anul 1000*
16. Vasile Gogea – *Fragmente salvate (1975-1989)*
17. Paul Evdokimov – *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*
18. Henri Bergson – *Materie și memorie*
19. Iosif Sava – *Radiografii muzicale. 6 Serate TV*
20. Gabriel Andreescu – *Naționalisti, antinaționalisti... O polemică în publicistica românească*
21. Stelian Tănase – *Revoluția ca eșec*
22. Nikolai Berdiaev – *Sensul istoriei*
23. Françoise Thom – *Sfârșiturile comunismului*
24. Jean Baudrillard – *Strategiile fatale*
25. Paul Ricoeur, J.L. Marion ș.a. – *Fenomenologie și teologie*
26. Thierry de Montbrial – *Memoria timpului prezent*
27. Evagrie Ponticul – *Tratatul practic. Gnosticul*
28. Anselm de Canterbury – *De ce s-a făcut Dumnezeu om?*
29. Alexandru Paleologu – *Despre lucrurile cu adevărat importante*
30. Adam Michnik – *Scrisori din închisoare și alte eseuri*
31. Liviu Antonesei – *O prostie a lui Platon. Intelectualii și politica*
32. Mircea Carp – *„Vocea Americii” în România (1969-1978)*
33. Marcel Mauss, Henri Hubert – *Eseu despre natura și funcția sacrificiului*
34. Nicolae Breban – *Riscul în cultură*
35. Iosif Sava – *Invitații Eutberpei. 8 Serate TV*
36. A. Van Gennep – *Formarea legendelor*
37. Claude Karnoouh – *Dușmanii noștri cei iubiți. Mici cronici din Europa Răsăriteană și de prin alte părți*
38. Cristian Bădiliță (ed.) – *Eliadiana*

39. Ioan Buduca – *Și a fost seară, și a fost dimineață*
40. Pierre Hadot – *Ce este filosofia antică*
41. Leon Wieseltier – *Împotriva identității*
42. * * * – *Apocalipsa lui Pavel*

PLURAL M

1. Émile Durkheim – *Formele elementare ale vieții religioase*
2. Arnold Van Gennep – *Riturile de trecere*
3. Carlo Ginzburg – *Istorie nocturnă*
4. Michel de Certeau – *Fabula mistică*
5. G.W. Leibniz – *Eseuri de teodicee*
6. J. Martín Velasco – *Introducere în fenomenologia religiei*
7. * * * – *Marele Inchizitor. Dostoievski – lecturi teologice*
8. Raymond Trousson – *Istoria gândirii libere*
9. Marc Bloch – *Regii taumaturgi*
10. Filostrate – *Viața lui Apollonius din Tyana*

În pregătire:

- Marcel Mauss – *Eseu despre dar*
 Jean Delumeau – *Păcatul și frica*
 Ștefan Afloroaei – *Cum este posibilă filosofia în Răsăritul Europei*
 Cicero – *De divinatione*
 Adriana Babeți – *Despre arme și litere*
 Diogenes Laertios – *Despre viețile și doctrinele filosofilor*
 Paul Zumthor – *Babel sau nedesăvârșirea*
 J. Derrida – *Fantomele lui Marx*
 Vl. Jankélévitch – *Iertarea*
 Guy Scarpetta – *Elogiul cosmopolitismului*

Bun de tipar: octombrie 1997 Apărut: 1997
Editura Polirom, B-dul Copou nr. 3 • P.O. Box 266
6600, Iași • Tel. & Fax (032) 214100 ; (032) 214111 ;
(032) 217440 (difuzare); E-mail: polirom@mail.cccis.ro

Tiparul executat la Polirom S.A. 6600 Iași
Calea Chișinăului nr. 32
Tel. : (032) 230323 ; Fax : (032) 230485
